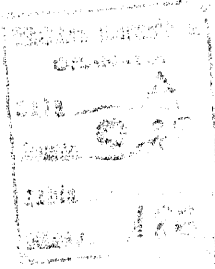


24

7I-2

2.a. 6.

- 3 -



3

28-127

2-4-20

2 500 40 *Gartha* MADE IN U.S.A.



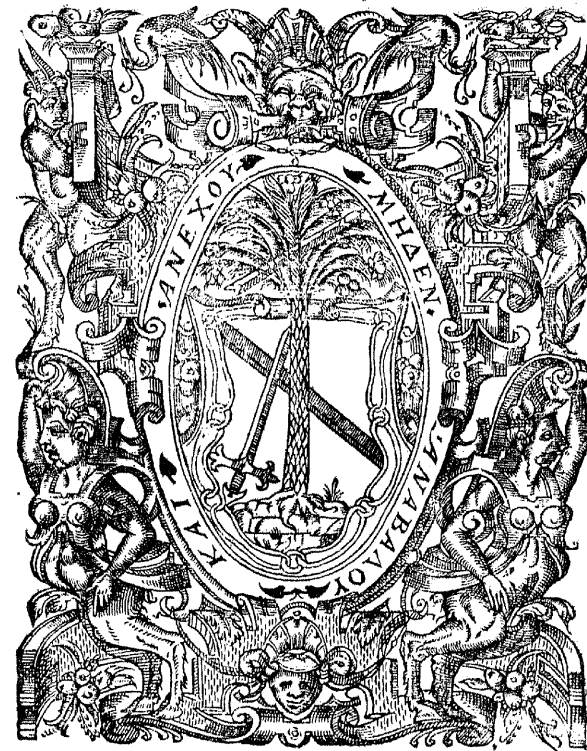
R. 11162  
B. 2

DIDACI STVNI  
CAE AVGVSTINIANI  
SALMANTICENSIS, SACRAE  
Theologiae Magistri, in Zachariam Prophetam  
Commentaria.

QVIBVS TRES EIVS EDITIONES  
*Vulgata, Latina, Hebraea, & Graeca solerter explicantur, & praecepta  
vitae cum virtute colendae literaliter deducuntur.*

HIS accessit Index copiosus rerum, & locorum sacrae scripturae.

Ad PHILIPPVM II. Catholicum, Hispaniarum Regem.



CVM PRIVILEGIO.

Salmanticae Excudebat Mathias Gastius.

M. D. LXXVII.

## EL REY.

**R**O quanto por parte de vos el Maestro, fray Diego de çuñiga, de la orden de Sant Augustin, nos ha sido fecha relacion, que vos auades compuesto dos libros, el vno de Vera Religione, contra todos los herejes modernos, y el otro Commentarios sobre Zacharias Propheta, los quales eran muy vtils, y prouechosos, y nos supplicastes vos mandassemos dar licencia, para que vos, o quien vuestro poder ouiesse, y no otra persona alguna, pudiesse des imprimir, y vender los dichos libros por tiempo de veynte años, o como la nuestra merced fuésse, lo qual visto por los del nuestro consejo, y como en los dichos libros se hizo la diligencia que la pragmatica, por nos, agora nueuamente fecha dispone. Fue acordado que deuamos mandar dar esta nuestra cedula en la dicha razon, y nos tuuimos lo por bien. Por la qual vos damos licencia y facultad, a vos el dicho Maestro fray Diego de çuñiga, o a quíe vuestro poder ouiere, para que por tiempo de diez años primeros siguientes, que se cuenten desde el dia de la fecha desta nuestra cedula, y no otra persona alguna pueda imprimir los dichos libros, y venderlos en estos nuestros Reynos, so pena que la persona, o personas que sin tener vuestro poder los imprimieren, o vendieren, o hizieren imprimir, o vender, o traxeren de fuera parte impressos, pierdan la impresion, y los moldes, y aparejos cõ que los hizieren, e incurran mas cada vno dellos en pena de treynta mil maravedis: la tercia parte para la persona que lo accusare, y la otra tercia parte para nuestra camara y fisco, y la otra tercia parte para el juez que lo senteciare. Con tanto que todas las vezes que durante el dicho termino, los hizieredes imprimir despues de impressos los traygays a tassar al nuestro consejo, y corregirlos con el original que en el presentastes, que van rubricadas todas las hojas, y firmado al fin dellas de Iuan Fernandez de Herrera nuestro Escriuano de Camara de los que residen en el nuestro Consejo, y no los podays vender de otra manera: so pena de incurrir en las penas contenidas en las leyes, y pragmaticas de nuestros Reynos, y mandamos a los del nuestro consejo, Presidentes, e Oydores de las nuestras audiencias, Alcaldes, Alguaziles, y otras qualesquier justicias de estos nuestros Reynos y Señorios, que os guarden y hagan guardar, y cumplir esta nuestra cedula, y lo en ella contenido, y contra su tenor y forma, no vayan ni passen en tiempo alguno, ni por ninguna manera. Fecha en Madrid a seys dias del mes de Mayo, de mil y quinientos y setenta y seys años.

YO EL REY.

Por mandado de su Magestad.

*Antonio de Erasso.*

I E S U S.

**I**G O Alfonso à Sandoual professor Theologie in hoc nostro Collegio societatis Iesu, vidi ex commissione Senatus Regij duo volumina à Reuerendo Admodum Patre Didaco Stunica Augustiniano edita. Vnum videlicet de Vera Religione in omnes sui temporis hereticos, alterum in Zachariam prophetam, in quibus nihil reperi pietati & doctrine Christianae dissonum: quin potius animaduerti scripta hæc ostendere satis aperte authorem pietatem cum singulari doctrina Physica & Theologica, cum acri & perspicua diuinarum literarum intelligentia summa dexteritate copulasse. Nam sanctum Zachariam prophetam alioqui difficillimū præclare explicat & satis facilem reddit. Hereticos, item atque hæreses acerrime impugnat & refellit, interdum testimonijs sacris, quibus opportune semper vtitur, quod ea recte intelligat, interdum rationibus à media Philosophia naturæ, ac morum petitis, vt in eius disputationibus, neque Physicarum disciplinarum, neque Theologicarum questionum, neque sacrorum voluminum intelligentia, aut vsus desideretur. Quæ ex re fit vt. vtilissima iudicem Reipublicæ ipsius scripta, & dignissima quæ in lucem exeant.

Alfonso à Sandoual  
professor Theologie.

Y O H A N N E S

Y O H A N N E S

Y O H A N N E S

ALPHONSVS AYLLON  
EMERITVS LATINÆ LINGVÆ  
professor, & Rhetor Lectori. S.

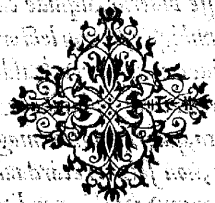


**Q**UI sacros libros enarrandos suscipiunt, tria (vt ego iudico) præcipue efficere tenentur, vt & verborum vim interpretentur, & res dilucide explanent, & vtrumque ad nostram institutionem, & profectum, diligenter accomodent: ne suam magis gloriã quæsiuissent, quã legentium vtilitati consuluisse, scribentis studiũ videatur. Ideo enim diuina madata & leges exarantur, & tam multarum rerũ iam inde

ab orbe condito gestarũ memoria, non solum per manus tradita, sed monumētis etiam literarum prodita est, vt quid se qui, aut quid contra declinare & cauere debeamus, inde facile discamus, quæ vniuersa in hoc volumine, noster Stunica cumulatissime mihi præstitisse videtur. Siquidẽ cum non pauca sint in his scriptis voces adeo obscure & ambigue, vt non lectore (vt ille canit) sed Apolline indigere videãtur, ita dilucide explicãtur, vt valde nos in eis hæsitasse pudeat, quod eo maius est, quanto hæc vaticinia pluribus & eis exquisitis inuoluta tropis, & allegorijs circumscripta, quæ res multos magni nominis viros ad hæc commentaria edenda aggressos, non solum retardauit, sed in medio etiam cursu oneri succumbere fecit. Est enim vates hic, eruditorũ iudicio, maxime tectus, & totius veteris scripturæ difficillimus: & in quo enucleando non coniecturis & indicijs germanus sensus est indagandus, sed ex planis & certis sacrorum Bibliorum locis ex ipsius operis argumento & serie, denique ex ætate & annis in quibus hæc præfagia & oracula canebat, colligendus est & venandus. Quæ tanta hic efficiuntur perspicuitate, certitudine, arte & ingenio, vt contra qui sentiat, nihil sentire existimetur: adeo populariter plausibiliter & consentaneè & cum tanta trium linguarum conuenientia & concordia omnia explanantur: vt alia aliam interpretari & illustrari dicas. Iam morum disciplinam & bene beateque viuendi rationem nihil à proposito excurrens: neque scripturæ loca in eam sententiam, quæ præter animum autoris longe sit, deflectens & trabens (quo in vicio plerique, qui sacras ad populum conciones habent, hæere consueuerunt) tractat: sed ita moderatur, vt is ipse locus eo tantum spectare: & eius rei de qua admonemur causa ab almo spiritu dictatus esse cognoscatur. Siquidem neque à verbis & oratione prophete latum vnguem interpres recedens mirabiles tibi tum Dei Optimi ac Maximi, tum religionis, tum honestarum

actionum quæ nos ad ipsum ducunt amores ingenerat, quæ se nobis nuda proponerentur, in magno erant habenda honore & pretio, ut pote sine quibus vita beata contingere non potest. Cum vero tanta verborum concinnitate & elegantia exornentur & eloquentiæ suauitate & quasi nectare condiantur, ut si semel librum hunc in manus sumas quasi Hercules Gallicus catenate aurea vitæ teneant: quanti faciendæ esse censes? Quare eos qui Theologiæ scolam intrant aut gerunt aut sacra mysteria & literas siue publice siue priuatim interpretantur, etiam atque etiam oro & hortor, ut in hæc commentaria tanquam in speculum & exemplum sacros scriptores interpretandi summo studio inspiciant: & nocturna diurnaque illa manu euoluant.

Bene Vale.

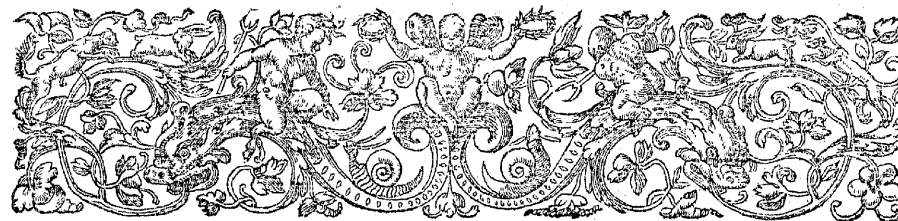


PHILIPPO II. CATHOLICO HISPANIARVM REGI,  
Didacus Stunica Augustinianus. S. P. D.



QVOD tam accurate, potentissime Rex, tantoque sumptu tot linguis libros sacrosanctos excudi iusseris, apertissime declarasti tuum erga literas sacras amorem, gratamque tibi eorum esse operam, qui ad hanc disciplinam maxime se applicuerint, cum tam singulare eis subsidium addideris. In quo ego studio cum multum operæ & laboris posuerim, non nihil gratiæ me relaturum putavi si ex quotidianis prælectionibus meis hoc tibi munusculum concinnarem, quo Zachariam prophetarum omnium difficillimū interpretor. Quod si meam tibi in hac resolertiam, & industriam probauero, expedita atque distincta Deo iuante commentaria edam in vniuersos libros sacrosanctos: non alterius tantum ut plerique faciunt editionis ratione habita, sed tribus inter se collatis Hebræa, Latina, Vulgata, & Græca septuaginta interpretum, quæ præter cæteras magnam auctoritatem habent: quod hætenus nullus, præter Diuum Hieronymum, præstitit interpretes. Ne eorum varietate tot tantæque, quantas his temporibus experimur diuinis oraculis tenebræ obducantur. Ita fiet ut beneficio tuo non solum varijs linguis sancti libri excusi exeant, sed etiam alicuius momenti harum variarum Linguarum Commentaria extent.

Vale Rex Potentissime.



DIDACI STVNICAE  
AVGVSTINIANI IN ZACHA-  
RIAM PROPHETAM  
COMMENTARIA.

Ad Philippum II. Catholicum Hispaniarum Regem.

PROLEGOMENA.



Zacharias  
cur iucundus  
Propheta sit.

Zacharias  
cur difficilis  
propheta sit.

Zacharias  
fuit aut vlti-  
mus, aut om-  
nium prophe-  
tarum penè  
vltimus.  
Quot annis  
post Zacha-  
riam cauerit  
vero Prophe-  
ta populus.

Zachariam aggredior, iucundum illum quidem, sed valde difficilem Prophetam. Iucundus autem est; quoniam multa de Christo, multa de eius Ecclesia, & promulgatione Evangelij tanta solertia enuntiat, ut historia potius scribere, quam vaticiniū reddere videatur. Difficultas vel ex eo cognoscitur; quod Hebrei eius obscuritate deterriti, prophetiae donum (quod ad eum in illo populo floruerat) elaguisse iam Zachariae temporibus, & propinquum interitum tanta ipsius difficultate minasse iudicaret. In quo non male loquantur: fuit enim Zacharias aut vltimus, aut omnium saltem Prophetarum veteris instrumenti penè vltimus. Non enim certum, & exploratum est, quo tempore Malachias, qui vltimo loco in Prophetis numeratur, vaticiniū ediderit. Caruit autem populus ille post Zachariae tempora Prophetam vero per quadringentos annos, plus minusve. Id enim interualli inter Zachariam, & Christum

interiectum est; quem omnium prophetarum dicta, & vniuersum veteris instrumentum expectabat. Sed ut melius quāta huius prophetae obscuritas sit intelligatur, & quo pacto prophetiae donum, nascente, & incipiente populo Iudaico excellentissimū, abierit in deterius usque ad Zachariam, cuius temporibus cessauit usque ad Christum seruato rem; à quo ita fuit illustratum, ut nihil amplius desiderandum reliquerit: rem longius repetentes pauca disseramus oportet de prophetiae excellentia, ut ex hoc facile cognoscatur, quis propheta in hoc genere ceteris praeslitterit, quis vero inferior fuerit. Eo vero magis propheta praestat, quod Deo in excipiendis oraculis magis familiariter utitur. Is vero familiarius utitur, cui spiritalius responsa dantur. id est signis ijs, quae magis ad eam hominis partem, quae corporis est experta, pertineant. Quare cum Deus quidpiam Prophetae praedicat nullo proposito aenigmate, nulla re imaginaria adhibita; sed verbis modo utitur, quibus amici inter se communicare solent; praestat hu-

In quo postea  
sit prophetia  
excellens.

Quid sit spiri-  
tualis respō-  
sa dari.

A iusmodi

iufmodi ppheta, & excellit. Magnus enim vſus, magna familiaritas tali propheta cū Deo intercedit, nihil ei corpore, nihil voce opus eſt. Animus enim, & ſpiritus eius ſolū his rebus pulſari poteſt. Quare clarè, & expreſſe ei mādāta dātur, nec aded difficīles eius prophetia habet explicatus. Sin autē è cōtrario: Deus oracula ſua prophetę ſignificet ænigmate aliquo, aut allegoria vtēs, ita vt imagines rerū, nō res ipſas proponat: huiufmodi prophetia nō ita excellit. Nō enim admodū familiaris vſus tali vati cū Deo eſt: ſiquidem nonita amici inter ſe loquūtur, cūm de re aliqua cōmunicāt. Quare huiufmodi vates corpore nimū indiget, vt oracula huiufcemodi percipiat. Nā ſpecies ei animi vi, quā imagines excipit, obijciūtur: quæ corporis quidē eſt particeps. Quamobrē huiufmodi vaticiniū aded obſcurū, & difficīle eſſe ſolet, vt Daniel duodecimo capite ingenuē fateatur, Ego audiui, (inquiens) & nō intellexi. eiq; angelus ab eo rogatus reſpōdeat: Clauſi ſunt, ſignatiq; ſermoneſ vſq; ad præſentū tēpus. Sed ea quæ ppoſita ſunt, exēplis facilē docētur. Ezechieli Deus oſtendit futurā Ieruſalē euerſionē, eō qd Chriſtū, & eius Euāgeliū reſpuerit: magnāq; futurā Iudæorū cadē: paucos verō ſeruandos, eō qd Chriſtū fuerint ſecuti. Sed hoc ita ei demōſtrātū eſt, Ecce ſex viri veniebāt, &c. Hęc rei imago, ad eam corporis partē, in qua imagines imprimūtur, ſpectat, quæ ſi necorpore nō cōſtat, ſed idipſum illuſtrius multō, atq; planiūs omni ſublatō ænigmate, & imaginaria re Eſaiæ prædicatur; Ecce dominus diſſipabit terrā, &c. quæ omnia ſi amico quiſpiā narraret, non aptiūs diceret, non illuſtrioribus ſentētijs, non maiori verbo

*Quæ propheta nō ita diffi- ciles habent explicat.*

*Quæ propheta non ita excellat.*

*Quæ propheta valde obſcura ſit. Danic. 12. c.*

*Ezechieli obſcura prophetia.*

*Ezec. 9.*

*Eſaiæ facilis & illuſtris prophetia.*

*Eſa. 24. a.*

rū pōdere vteretur. Quid? Chriſti vulnēra nonne clariūs, quā à nonnullis Euangelis tis à Dauide narrātur? Foderunt (inquit) manus meas, & pedes meos: at tres Euangelis tæ nullā de manibus, & pedibus conſoſis mentionē fecerūt. Hęc eadē ſeruatoris vulnera propheta, quē in manibus habemus, præuidit: ſed quā obſcurē atq; confulē propter allegoriā! Ecce lapis (ait) quē dedi corā Ieſu, &c. Ecce ego calabo ſculpturā eius, ait Dominus exercitūū. Quare recte S. Thomas Moyſem, & Dauidem excellētisſimos omniū vatū veteris inſtrumentū iudicat. Moyſes enim nō per ænigmata, & allegorias: ſed ſimpliciter, & planē legē vniuerſam accepit. Deniq; de ipſo dicitur, Loquebatur Dominus cū Moyſe facie ad faciē; ſicut amicus loqui ſolet cū amico. Quantum verō Dauid præſtiterit, ex eius Pſalmis licet cognoscere: in quibus nihil ænigmatis eſt; nulla corporis imagine eius animus pulſatur: ſed omnia familiarisſimē, & humaniſſimē ei à Deo propoſita, atq; dictata ſunt. Itaque hoc pacto reſpōſa principiō dabantur, id eſt, planē, & perſpicuē: Sed cūm populus nihil melior tāto beneficio fieret; temporibus Eſaiæ deliteſcere, & ſe cepit Deus ſubducere, neq; ita familiariter, ſed imagines obijciēdo loquebatur; vt capite Eſaiæ. 20. videre eſt: quo ipſe narrat, veſtibibus omnibus, & calciebus exutū eū Deū ingredi iuſſiſſe; quod in viſione prophetica pleriq; factū eſſe putat: vt ex hoc intelligeret, A Egyptū, & Aethiopiā diripiendā, & ſpoliādam eſſe; quō definerēt Iudæi eorum rebus ſidēte eſſe. Et Oſeā, Eſaiæ equa li, obiectā etiā eſt imago illa, qua videbatur ei vxorē fornicariā ducere, quō ſignificabatur populū à Deo, cui tanquam

*Chriſti vulnēra clariūs quā à nonnullis Euange liſtis à Dauide narrātur. Pſal. 22.*

*Chriſti vulnēra obſcuriſſimē Zachariæ proponuntur. Zach. 3. d.*

*Moyſem, & Dauid omnium propheta rum vniuerſis inſtrumentū præſtariſſimū eſſe.*

*Num. 12.*

*Quo tempore cepit Deus non ita clare loqui cu propheta. iſa. 20.*

*Oſeā. 1.*

quā ſponſa fidē dederat, ad Idōla de feciſſe: & ob eam rē ſponſam aliā fornicariā, id eſt, gētīū populū ſibi à Deo adiūgēdā eſſe. Hos ſecut' eſt Ieremias, cui plures imagines propoſitæ ſunt; virgæ vigilātis, ollæ ſuccenſæ, calathi ficorū, emptionis agri Hanameel. Poſtea vaticinatus eſt Ezechiel, qui obſcuriſſimarū allegoriarū plenus eſt. Cuius rei vel illa primi, & decimi capitū nunquā ſatis explicata imago illoz rū quatuor animalū teſtimoniū eſſe poteſt: & illa tēplū, & vrbis futurę forma, quā omnes interpretes fatētur nō ſatis intelligere. Eius ſerē æqualis fuit Daniel, qui totus ſcater ænigmatis, & allegorijs. Tādē ppheta noſter, poſtquā in patriā Iudæi Babyloniam poſtliminio rediēre, vaticiniū edidit: qui nihil ſerē primis ſex capitibus ſine ænigmate loquitur: nihil ei Deus niſi imagine aliqua ppoſita declarat: quapropter obſcuriſſimus eſt: nec malē ex hoc Hebręi opinātur inſtare vaticinijs ſinē. Deus em Opti. Max. qui ſua uiter (teſte Sapiēte) omnia diſponit; nō de repente, ſed ſenſim, ſicut Sol in orbe terrarū occultare ſe voluit, tenebrīſq; omnia circumfundere, quō illuſtrius, & clariūs ſe Chriſti temporibus aperiret. Seipſum mūdi lucem Chriſtus appellat. Vt igitur tanta, tāq; diuina lux grator eſſet mūdo, maioriq; ea hominū genus ſtudio fruere tur; nox tā longa orbi terrarū oſcuſa eſt, vt illud Eſaiæ, quod Matthæus citat, omni ex parte verum ſit; Populus qui ambulabat in tenebrīs, vidit lucē magnā: ſedētibus in tenebrīs, & in vmbra mortis lux orta eſt eis. Et quāta lux nēpe tāta vt nō ſolūm ppheta, ſed vulgō homines docerētur à Deo viuō, & vero: idq; longē familiaris quā prophetavllus veteris inſtrumentū. Hoc fuit (vt

*Zacharias cur ſit obſcurus. Cur Zachariæ obſcuritas inſtare vaticinijs ſimulabatur.*

*Ioan. 8. Matt. 4. Quam illuſtris prophetia temporibus Chriſti fuerit.*

*Similitudo ad declarandum, quo pacto Deus deliteſcere cepit, & ſoporibus Eſaiæ, & rursus ſoporibus Chriſti illuſtri doctrina orbem terrarū implere ruit.*

Chriſtus ipſe teſtatur) quod prædixere, pphete, Erūt omnes docibiles Dei. Cuius rei pulchra mihi videtur ſimilitudo illud, quod 3. Reg. narratur: nubesulā paruā quaſi veſtigiū hominis aſcendiſſe de mari; deinde ccelos omnes tenebris obſitos eſſe, factāq; fuiſſe pluuiā grandē, quę terram per multos annos arentem irrigauit. Ita vaticināte Eſaiā orta illa eſt nubecula: in toto enim Eſaiā non niſi leuē illud ænigma legitur, quādo nudus (vt dixi) ingreſſus eſt. Poſtea coactæ ſunt multæ nubes, cūm vaticinaretur Zacharias; qui nihil ſerē niſi per allegoriā dicit. Cōtenebrati ſunt deinde cœli ceſſante vaticinio; ac tandē pluuiā cōſecuta eſt, id eſt, Euāgeliū Chriſti, quod terrā arētē, nullōſq; ſerē fructus ferentē irrigauit. De ipſo enim Dauid vaticinatur; Deſcēdet ſicut pluuiā in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtillātia ſuper terram.

*Ioan. 6.*

*3. Reg. 12.*

*Pſal. 71.*

PROPHETIA Zachariæ. Cap. I.

**I**N menſe octauo in anno ſecundo Darij factum eſt verbū Domini ad Zachariam filium Barachie filij Ado prophetam, dicens.  
 2. Iratus eſt Dominus ſuper patres veſtros iracundia.  
 3. Et dices ad eos, Hęc dicit Dominus exercitūū: Conuertimini ad me, ait Dominus exercitūū. & cōuertar ad vos, dicit Dominus exercitūū.  
 4. Ne ſitis ſicut patres veſtri, ad quos clamabant prophete priores, dicētes, Hęc dicit Dñs exercitūū, Conuertimini de vjs veſtris malis, & de cogitationibus veſtris peſſimis: & nō audierūt, neq; attēderūt ad me, dicit Dñs.

5 Patres vestri ubi sunt? & propheta nunquid in sempiternum uiuent?

B 6 Veruntamen uerba mea, & legitima mea, quæ mandauit seruis meis prophetis, nunquid non comprehendunt patres uestros? & conuersi sunt, & dixerunt, Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis secundum uias nostras, & secundum adinventiones nostras fecit nobis.

7 In die uicesima & quarta undecimi mensis Sabath. in anno secundo Darij, factum est uerbum Domini ad Zachariam filium Barachie filij Addo prophetam, dicens.

8 Vidi per noctem, & ecce uir ascēdens super equum rufum, & ipse stabat inter myrteta quæ erant in profundo: & post eum equi rufi, uarij, & albi.

9 Et dixi, Quid sunt isti Domine mihi? & dixit ad me angelus qui loquebatur in me, Ego ostendam tibi quid sint hæc.

10 Et respondit uir qui stabat inter myrteta, & dixit, Isti sunt quos misit Dominus, ut perambulent terram.

11 Et responderunt angelo Domini, qui stabat inter myrteta, & dixerunt:

C Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur, & quiescit.

12 Et respondit angelus Domini: & dixit, Domine exercituum usque quatuor non misereberis Ierusalem & urbium Iuda, quibus iratus es, iste iam septuagesimus annus est.

13 Et respondit Dominus angelo qui loquebatur in me uerba bona, uerba consolatoria.

14 Et dixit ad me Angelus qui loquebatur in me, Clama dicens, Hæc dicit Dominus exercituum, Zelatus sum Ierusalem & Sio zelo magno.

15 Et ira magna ego irascor super gentes opulētas, quia ego iratus sum parum, ipsi uero adiuuerunt in malū.

16 Propterea hæc dicit Dominus, reuertar ad Ierusalem in misericordijs: domus mea edificabitur in ea, ait Dominus exercituum: & perpediculum extendetur super Ierusalem.

17 Adhuc clama dicens, Hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc affluent ciuitates meæ bonis: & consolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Ierusalem.

18 Et leuauit oculos meos, & uidi: & ecce quatuor cornua.

19 Et dixi ad angelum qui loquebatur in me, Quid sunt hæc? Et dixit ad me, Hæc sunt cornua quæ uentilauerunt Iudam, & Israel, & Ierusalem.

20 Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros.

21 Et dixi, Quid isti ueniunt facere?

Qui ait, dicens, Hæc sunt cornua quæ uentilauerunt Iudam per singulos uiros, & nemo eorum leuauit caput suum: & uenerunt isti deterrere eam, ut desiciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu super terram Iuda ut dispergerent eam.

Iam

**H** Am ad prophetam nostrum accedamus: qui primo ponit tempus, quo uaticinatus est, id quod reliquis prophetis familiare est, quo illustrior fiat prophetia, & in quæ tempora præcipue quadret, intelligamus. Quare ad intelligendum unumquemque prophetam uile erit sui temporis historiam in manibus habere. Quæ uero ad nostrum attinet prophetam ab Esdra libr. i. narratur.

*Cur propheta solent, quo tempore uaticinium ediderint, exponere.*

*Quis scripserit historiam temporis quo uaticinatus est Zacharias.*  
*Hebraei carit. nominibus mensium.*  
*Quis primus fuerit mensis apud Hebraeos.*  
*Exod. 12. c.*

*Unde maior uel minor confusio mensium Hebraeorum cum nostris oritur.*

*Cuius filius Darius fuerit.*  
*Hieronymus Liranus.*

hærens, dicit Assueri, qui & Cambyfes, & Artaxerxes appellatur, & Ester fuisse filium: ob eamque rem facultate uerbis, & templi restaurandi Hebraeis præbuisse; & in eos benignum, & beneficium extitisse: quod Hebraea, & sanctissima matre Ester natus fuisset. Sed conuenit inter omnes hunc esse Darium illum, qui à septem familijs delictus post interfectos Magos, qui regnum Babylonicum occuparant, regnauit. Cuius rei historiam narrat Iustinus in fine libri primi.

*Iustinus hystoricus.*

*Factum est uerbum Domini.* Quod summam fidem eius uaticinio conciliat. Non enim hominum, qui sunt natura mendaces: sed Dei, qui neque fallere, neque falli potest, uerba sunt. Sed quanta dignitas, quantaque auctoritas in Dei Opti. Max. uerbis sit; quanta fides, quantaque reuerentia aduersus dicta eius nobis adhibenda sit, demoustrat optime ipsa oratio, Verbum Domini, si in Hebraico fonte legatur. Est enim in Hebraeo loco illius uocis latina Domini, יהוה *iehoua*, quod proprium nomen Dei est. Significat enim id, quod natura est: quod ad Deum tantum spectat: reliquæ enim res aliquando non fuerunt, & ideo propria earum ratio, atque natura, ut sint, minimè postulat. Deus autem quod semper natura sit, præstabit id, quod dicit. Semper enim eius dicta constant necesse est. Si enim uerba Dei sunt, Dei habent naturam: Nam nihil in Deo est, quod non eandem, quam Deus ipse uim habeat. Et hac de causa apud Mat.

*Quanta fides uerbis Dei adhibenda sit.*

*Proprium nomen Dei quid contineat.*

*Cur Deus præstet semper quæ dicit.*

*Mat. 22.*

*Annò (inquit) secundo Darij Regis.* Non satis constat inter interpretes, cuius nam filius Darius fuerit. Diuus Hieronymus Iustinum historiographum, & Iosephum secutus dicit; Hystaspis fuisse filium. Liranus Hebraeis historiographis, & interpretibus ad-

quam uerba mea. Quod enim res illæ



non sint, mirum non est; quippe quæ aliquando non fuerunt: neque enim quod semper sint, earum natura requirit: at verba mea nunquam non fuerunt: siquidem verba Dei, eius scientiam, & cognitionem continent: quæ sicut Deus ipse, æterna est. Homo verò eade causa valde mēdax est, quod mortalis natura sit; & ob eam rem, quod dicit semper præstare non potest. Quod elegæter vno Hebræo verbo declaravit Dauid dicens, Omnis homo mendax. Siquidem Hebraicè est *אבן לב* *cozeb* significat autem *אבן לב* *cazbu* & aquæ eius non deficient; ita vertit vulgatus, & septuaginta interpretes *אבן לב*. At Deus semper vera dicit. Nam est *יהוה* *iehoua* id est, quod sua natura extat. Ex quo intelligetis locū illū valde difficile Exodi: Qui ap parui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo omnipotēte, & nomē meum Adonai non indicaui eis. Loco Adonai in Hebræo est *יהוה* *iehoua*, cuius loco profertur Hebræi Adonai quoties in scriptura ponitur *יהוה* *iehoua*, quæ habeatur ab eis ineffabile. quos in hoc loco noster interpres sequi voluit. Dicit igitur, ante me omnipotētē, victorē & fortē, & cui nemo resistere possit, ostēdi: (hęc enim significat *יהוה* *sadat* quod loco omnipotentis in Hebræo ponitur) imo qui omnes aduersarios meos diluio, & multis alijs modis perdidit, atque miserè necaui, at nomen meū *יהוה* *iehoua* id est, me semper stare promissis, & præstare quæ dixero, nõ ita ynquam, vt nūc declarauit. Nam mox sequitur: Pepigi fœdus cum eis, vt da rem eis terram Canaam; quod remõdõ complebo, vt sciatis me semper vera dicere, vt nomen *יהוה* *iehoua* præ-

Cur sic homo mendax.

Psal. 114.

Locus psalmi accurate exponitur. Esa. 58. c.

Iehoua.

Exod. 6. a. Locus Exodi quidē difficile in accurate exponitur.

fert. Qua fortē omnibus bene ponderatis nullā meliorem expositionem reperietis, & quæ magis cum hitoria atque contextu cohæreat, licet multæ à multis reddantur. Vt igitur nobis sacrosancti scriptores verissima esse quæ narrant, significent, verba Domini esse dicūt: & cum milies huiusmodi oratio in scriptura sancta repetatur, sexcentaque nomina Dei habeat Hebræi, semper in Hebræo nomen illud tetragramatōn, de quo dixi, est. Habet enim vim, & pondus singulare ad hoc significandum. Nihil vero est quod impios, & sceleratos homines magis terreat. Nam velle ipsi videntur, dum scelerati sunt, falsa Dei verba, falsaque minas eius esse. Contra verò nihil est, quod viros bonos magis delectet, & in aduersa fortuna confirmet, quàm quod Deus, cui vni confidunt, vera semper, & quæ fallere non possunt, prædicet. Scio cui credidi, & certus sum dicebat Paulus. Sequitur in Propheta.

Cur nomen sebna in illa scriptura oratione verbum Domini semper ponatur.

vehementer terret impios & plus cogitatur quod vera semper verba Deo sint.

1. Timo. 1.

Mat. 23.

Cur non placet Hieronymo nostrum prophetam esse Zachariam illum de quo Christus meminit nomen fuisse.

Esdrae. c. 3. Erant templi in basibus Zacharie qua templi, & altaris nominibus vocantur.

Ad Zacharium filium Barachie. Nõ placet Hieronymo, in cõmentarijs in Mattheū, hunc esse Zachariam, cuius Christus meminit apud Mattheū dicens, Vt veniat super vos omnis sanguis iustorū, qui effusus est super terrā, à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinē Zachariæ filij Barachie, quæ occidistis inter templū, & altare. Nam tēporibus Zachariæ (vt Hieronymus ait) cum templum nondum esset instauratum, non conuenit in illum, occisum esse inter templum, & altare. At Esdræ tertio capite narratur, si-

magna-

magnaque populi lætitia dedicatum. Licet ergo templum vaticinante Zacharia nondum esset perfectum, tamen nihilominus erant, quæ templi, & altaris nominibus vocarētur. Nam decem, & nouem annos minimum post hanc dedicationem Zacharias cepit vaticinari, vt illud constare possit, inter templum, & altare fuisse imperfectum. Præsertim quod licet ex scriptura probetur, templo non fuisse extremam manum impositā, cum primū munus suum noster vates obire cœperit: at verò quando mortuus est, idem ipsum nõ constat: imo valde est verisimile superstitē Zacharia operi iam pridem inchoato fastigium esse impositum. Cui rei magno indicio est, quod Esdræ sexto capite legitur, completum fuisse templum anno sexto Darij. Cū ergo vaticinari cœperit Zacharias anno secundo, vt hic ipse dicit, valde probabile est, quatuor annos postquam vaticinari cœperit, vixisse. Quare illud D. Hieronymi argumentum, minimè nolentem cogit in eius ire sententiam: præsertim quod in Zachariam filium Ioiadæ non conueniunt Seruatoris nostri dicta; licet ea Hieronymus accommodare nitatur. Primū, quia Christus dicit Zachariam filium Barachie: at de quo Hieronymus dicitur, non est filius Barachie, sed filius Ioiadæ. Euangelium vero Nazæorum, quod citat Hieronymus, in quo Ioiadæ legitur; non probat Ecclesia. Deinde Christus ait, Vt veniat super vos sanguis prophetarum, qui effusus est, à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ filium Barachie. Qua dicendi ratione, vt omnes iustos homines à Iudæis necatos comprehendere, primum, & vltimum po-

Valde verisimile est temporibus Zachariæ templum fuisse ab solutum.

Esdrae. 6. c.

In Zachariæ filij Ioiadæ non conueniunt Seruatoris dicta.

Cur non placet Hieronymo nostrum prophetam esse Zachariam illum de quo Christus meminit nomen fuisse.

fuisse videtur. At Zacharias filius Ioiadæ non solum non fuit vltimus prophetarum; verum etiam fuit primus eorum, qui interfecti putantur. Nam fuit ante Elaiam, & Ieremiam, & alios quorum libri extant. Quæ omnia in prophetam nostrū conueniunt: nam & est filius Barachie, & omnium prophetarum vltimus, aut saltem penè vltimus. Quare cum bona venia tanti viri, opinor prophetam nostrū esse illum, de quo Christus mentionem fecit. Nam quod alij Zachariā, de quo Christus loquitur, patrem Ioānis Baptistæ esse narrāt, quem à Iudæis allerūt interfectum fuisse, quod matrem Christi sacrosanctam Virginem mansisse post partum publicè dixerit; Hieronymus apocryphorum somnia esse scribit. Quare in sententia nostra maneamus. Ex quo intelligi licet, quā eximius vir noster propheta fuerit, qui martyrij palmam sit consecutus. Quocirca illud imprimis ex hoc loco animaduertendum duco, quanti fieri debeat verbum Dei, quod tantorum virorum, atque adeo filij Dei sanguine constat. Vt ceteras eius excelletias omittamus, vel hæc vna illud nobis ita commēdare deberet, vt nihil chariùs, nihil antiquiùs nobis esset; vt semper illud in manibus, vel in intus potius visceribus haberemus; quod Deus ipse, vnā cū tam eximijs, egregijsque viris pro illo defendēdo opes omnes, huius seculi famam, atque vitam profundere nõ dubitaret. Erat concionādi munus superioribus temporibus grauissimum, erat summa, & heroicæ virtutis experimentū: concionatoribus custodia gregis Dei mādabatur, lupos arcebant, nefarijs hominibus, atque vniuerso mundo terrore erant: veri quidem Christi mili-

Noster propheta est ille Zacharias, de quo loquitur Christus.

Quid mirāne verbum Dei nobis commēdare debeat.

Quam graue fuerit olim concionandi munus.

tes, Ecclesiæ propugnatores, qui solo verbo, & oratione, ardua, & periculo sissima bellagerentes nullis neq; Regibus truculentissimis, neque Imperatoribus crudelissimis cesserunt. At ætate nostra non virtutis experimentum est; sed ambitionis nutrimentum: non tanquam canes alienos homines terrent, sed tanquam mimi hominum opinioni studēt. Strenui illi magistri paucis discipulis contenti erāt: at isti extremum esse malum opinantur, si imperita multitudo ad eorum conciones non conuolet. Quare non istorum, sed illorum exemplum vobis ad imitandum debetis proponere.

*Temporibus nostris quoniam samam isert dignitate concionandi minus.*

*Adde quem prophetam Hieronymus esse putet.*

*2. Reg. 13. a.*

*Filij Adde prophetam.* Adde, & Barachiam, prophetas fuisse Hieronymus, & Hebræi existimant. Adde autem existimat D. Hieronymus esse prophetam illum, qui missus est ad Ieroboam sacra idolis facientē: quod auctoritate Hieronymi defendi potest: cæterum nulla coniectura ex sacris literis sumi potest: nam ille propheta proprio nomine non appellatur. Sed ut sententia Hieronymi probabiliter defendatur, filius pro nepote debet usurpari: nam inter illum, & nostrum prophetam, plus minus quadringentorum quadraginta quatuor annorum spatium interiectum est. Fit etiam in Paralypomenis mentio Adde prophetę, qui an idem, qui hic sit, pro certo non habetur.

*2. Paral. 12.*

*2. Paral. 13.*

Posita prophetię inscriptione iam propheta verbis Dei loqui cum populo incipit. estque in Græca, & Hebræa editione, dicens, *וזה אומר אל בני ישראל*: quod in vulgata non est, sed facile intelligitur, quæ sequuntur à propheta dici. Quoniam verò in edificando templo, & vrbe muris cingenda, nimis socordes, & negligentes erant, singuli

fuis ædibus construendis occupati, de qua re eos Aggeus verbis Dei obiurgat; alijs etiam criminibus, quæ ab Esdra narratur, erāt contaminati, qui bus ab se Deum alienauerāt: primum eis suadet, vt flagitia deponant, in Deique amicitiam redeat. Hæc enim animi culturam adhibere oportet, vt ex diuinis oraculis fructū percipiamus: hac quidem diligentia illa terra paratur, quæ trigessimū fructū, vel centesimum reddit. Ob eamque causam Deus Ieremię dicit, cum ei munus prophetę dedit; Ecce constitui te hodiē super gētes, & super regna, vt euellas, & destruas, disperdas, & disspes, ædifices, & plātes. Prius enim vitia cōuellenda sunt, quàm virtutes plantanda; & vt pulchrè in hoc loco Hieronymus notat; quater id, quod ad vitia extirpanda pertinet, posuit; vt euellas, & destruas, disperdas, disspes, quæ eodem spectāt: bis autem modō posuit, quod attinet ad virtutem suadendam; vt ædifices, & plantes. Ex quo intelligitur, viris concionatoribus, maiorem operam in sceleribus arguendis, flagitijsq; increpandis esse ponendam, quàm in officijs & suadendis, & exponendis. Nam in exprobrādis, reprehendendisq; criminibus, exagitandisq; flagitiosis hominibus, tota ferè huius muneris difficultas, & magnitudo est: hinc offensionem, odium, inuidiam, malevolentiam concionatores suscipiunt: hinc minæ iactantur, formidines opponūt: hinc pericula, cædesq; indignissimæ conflantur. Hac de causa Zacharias filius Ioiaðæ Rege iubente, à populi cōcur su lapidibus obrutus est. Hac de causa multi prophetę, omnes ad vnum Apostoli, multiq; discipuli interfecti, Seruator denique ipse crudelissi-

*Aggeus. 1.*

*Matt. 13. a.*

*Luc. 2. a.*

*Ierem. 1. b.*

*Qua ratione parentur animi ut ex verbo Dei fructum capiant.*

*Maiore operam concionatori esse ponendam in flagitijs increpandis quàm in officijs suadendis.*

*In qua re concionandi magna gnitudo sit.*

*2. Par. 24. f.*

ma

ma, & ignominiosissima morte multatus est. Quod verò de populo docendo dico, idem de sua vita ab vno quoque instituenda intelligi volo, vt prius de vitijs conuellendis, quàm de virtute augenda cogitet: id quod docet Dauid Psalmo primo dicens, Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum. &c. Sed in lege Domini fuit voluntas. &c. prius, quod erat auferendum, quàm quod erat præstandum posuit. Vt igitur propheta noster populi animos ad Dei cultum à vitæ prauitate conuerteret, primò eis poenas, & supplicia, quæ peccatores manent, proponit. Nulla enim salubrior medicina iniquis hominibus afferri potest; quàm supplicij commemoratio. Est enim quasi quidam chirurgi gladius, quo prida caro præciditur, quæ non sublata, frustra alia adhibentur remedia. Cùm enim apparentis boni cupiditate allesti libidinem sequantur; si malum latens cognouerint, se fortasse continebunt: abtactantur enim pueri, si re aliqua aut horrida, aut amara vbera inficiantur. At ergo vates.

*Qua medicina sit iniquis hominibus saluberrima.*

*Iratus est Dominus super patres vestros iracundia.* Verbum Hebræum est *אֵרָא* quæ *eph.* quod significat nimium irasci, feruere, & iracundia ferri. præter hoc, phrasis illa, irasci iracundia, Hebræica est, quæ etiam iranimia significatur: quam vt in Græcū conuerterent. Septuaginta, ponūt *אֵרָא* iratus est iracundia magna. Videte, inquit, quas iras Dei Opti Max. subiēre ob flagitia sua parentes vestri, & intelligite (credite mihi) eadem in vos esse inferendas, nisi peccata corrigatis: agri eorum vastati sunt, ciuitates deletæ, vrbs opulētissima, & frequentissima diruta, & solo æqua-

ta; templum excellentissimum corruit, quod sedes Dei erat, quam admirabatur orbis terrarum; in qua spem maximam subsidij sui maiores vestri ponebant dicētes, vt Ieremias narrat, Templum domini, templum domini est. id est, Deus ipse nobiscū habitat, domum suam apud nos habet; ipse ne domum suam hostes perdant, nos omnes defendet. animaduertite eos spe sua, frustratos esse: nam & templum deiectum, & subuersum est mirabili opere fabricatum, vasa pretiose cælata Babyloniam asportata: homines innumerabiles gladio, fame, peste necati sunt; aut captiui abducti, in hostiū potestate per septuaginta annos detenti; Regum filij acerbissima morte absumpti; Reges contumeliosissime trāstati alij de gradu deijciēbatur, alijs oculi eruebantur, alij æternis tenebris vinculis mandabatur. Siquidem nullæ spes firmæ, certæque sunt, nisi quæ in bona, & studiosa vita cum Dei ope coniuncta collocantur. & ideo illis Ieremias dicit: Bonas facite vias vestras, & studia vestra, & habitabo vobiscum in loco isto, & nolite confidere in verbis mendacij dicentes, templum Domini, id est, nolite putare quod vestri tēpli amore captus apud vos habito. Quid enim mihi domo vestra opus est, cūm coelum mihi sedes sit, terra autem scabellum pedum meorum? hac vna re me apud vos commorari quasi cogētis, si boni, & mei amantes fueritis: In eandemque sententiam propheta noster statim subiūgit; Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Cæterum vt Hieronymus hoc loco adnotat, cūm propheta iracundiæ Dei mentionem facit (id quod in diuinis oraculis frequens est) minimè putare debetis, ijs humanis

*Quas penas Hebræi ob scelera sua pendebant. Iere. c. 7. a.*

*Spem maximam subsidij in templo ponebant Hebræi.*

*Ieremias locum exponit.*

*Nulla spes firma, nisi qua in bona vita cum Dei ope coniuncta ponuntur. Iere. c. 7. a.*

*Est. c. 6. v. 2.*

*Hieronymus.*

humanis affectibus Deū Opti. Max. perturbari. Non est Deus vt filius hominis vt mutetur, scribitur in Numeris: sed hæc illi attribuuntur, quem admodum & oculi, & manus, non quòd corporis ipse particeps esse possit, qua ex parte Deus est; sed vt cum hominibus loquens, illorum dicendi ratione Deus vtatur: alioqui non intelligeretur. Et quia nos cum hostem lædimus, & oppugnamus, irasci dicimur: sic cum Deus infert mala, iræ nomen in eum trāsferimus. Illud etiam magnopere considerare oportet, quod omnia mala, quæ Chaldæi Iudæis intulerunt, iræ Dei adscribuntur, vt illud Amos. 3. constat. Si est malum in ciuitate, quod non fecerit Dominus: nihil est enim in orbe terrarum præter scelus, atque flagitium; quod Deo imprimis assignari non debeat: Omnia ipse arbitrato suo moderatur. Quare qui ærumnas, & calamitates timent, iucundam, tranquillamque vitam amant, nihil est, quòd Regum, Principum, & aliorum hominum gratiam tantopere sibi conciliare studeant: Si Deo grati, & amici sint, omnia tandem prosperè cadent. Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum ait Paulus. & in Proverbij scribitur; Cor regis in manu Domini, & quocunque voluerit, inclinat illud. Deus enim bonis viris vel negligentibus, & nihil simile cogitantibus, principes interdum, & optimates conciliat. Cuius rei ex Abraham, Isaac, & Ioseph licet exemplum sumere. Contrà verò reges ab eis alienare solet, qui eis obsequi, & inferuire totopectore student, vt ex Aman Syro apud Ester intelligitur. Clitum etiam amicum optimè de se meritum Alexander interfecit, vt narrat

Num. 23. c. Quæ ratione affectus humanus in Deū cadere intelligantur.

Græ mala quæ intulerunt Chaldæi iræ Dei adscribuntur.

Amos. 3. b.

Quæ sit optima ratio auertendi incommoda.

Rom. 8. e. Proou. 21. a.

Deus viris negligētibz regemert dū Deus conciliat cōtrā uerò eosdem ab iniquis alienat.

Plutarchus in vita Alexandri. Nihil verò vnquam incommodè pijs, & sanctis hominibus accidit, quamuis rem cum fero, & immani hoste gerant. Ne verò in rebus asperis perturbentur; sed præsentis animi vtantur consilio, nec à ratione discedāt; illud eis ob oculos semper versari debet, quod Christus magna aduersariorū procella agitatus Pilato dixit; Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Sic cum Semei sibilis, & conuiuijs constaretur Dauid, & lapides aduersus eū mitteret, puluerèq; spargeret; Dauid dixisse fertur, Dimitte eum vt maledicat: Dominus enim præcepit ei, vt malediceret Dauid: & quis est qui audeat dicere, quare sic fecerit? Sed ad propositum redeamus. vult ergo noīter auctor Hebræos docere, eas calamitates incredibiles, quas à Chaldæis acceperunt, nō vi hostium; sed Dei Opti. Max. voluntate esse constatas, propter illorum scelera, atque flagitia. Nam Regius vates scribit; Si populus meus audisset me: Israel si in vijs meis ambulasset, pro nihilo forsā inimicos eorum humiliāsem, & super tribulantes eos misissem manum meam. Quare si pacem agitare, & vitam cuperent tranquillam traducere, hanc viam eis ostendit viam.

Ioan. 19. b.

Quare sepi in aduersa fortuna conuertitur.

2. Reg. 16. e.

Calamitates populi non vñ hostium, sed Dei fuerunt voluntate cōstat.

Psal. 80.

Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos ait Dominus exercituum. Non ab re propheta battologia vtitur, quater dicēdo, Deum hanc sententiam protulisse. ita enim: ad verbum propheta scribit.

Propheta cur vocatur battologia;

Et dices ad eos, hæc dicit Dominus exercituum; conuertimini ad me, ait Dominus exercituum: & ego conuertar ad vos dicit Dominus exercituum. Est enim difficillima sententia tum

Theolo-

Theologis, tum etiam improbis hominibus. Theologis magnum eius speculatio facefsit negotium: improbis autem eius vsus: & hac de causa toties repetit propheta Dei oraculo esse editam, vt nullis relinquatur excusatio eam non amplectendi, quamuis minimè intelligatur. doctè verò atque copiosè persequitur eam Augustinus. lib. de gratia, & libero arbitrio ad Valentinum monachum. c. 5. Difficultas in eo posita est, quòd conuersio hominis iniqui ad Deum, res est maior, quam vt naturæ viribus geri possit. Quid igitur Deus postulat, quod prætare nemo potest? Deus ipse omnipotens hoc munus exequi debet, vt oves errantes in viam tanquā pastor reducat, vt extrema ægritudine laborantes, tanquam medicus curet; vt sceleribus attritos, vt redemptor liberet: id nobis ab eo etiā atq; etiam precibus omnibus petendum, & obsecrandum est. ita regius propheta in psalmis orat: Deus virtutum conuerte nos, & Deus tu conuersus viuificabis nos. quo loco conuertens legit Augustinus, & in Hebræa editione, & septuaginta est actiua voce. & in eodem Psalmo: Cōuerte nos Deus salutaris noster. deniq; seruator ipse ait. Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. nobis igitur opus est ope sua immensa vt ad se nos non solum alliciat, sed etiam trahat. Flagitia enim ipsa libidine nostra nixa, valde renituntur. Quo pacto ergo hoc nostræ prophetæ, imo Dei nostri pronūtiatū declarabimus? Cōuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Tu Deus optimè vires nostras vel potius imbecillitatem nostram requiris? at ex immensa tua vi, & potestate pendemus, nisi tu nos excitaue-

Difficilis est illius sententia speculatio, conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Augustinus.

Conuersio ad Deum naturæ viribus geri non potest.

Psal. 79. Psal. 84.

Ioan. 1.

ris, in tenebris perpetuis temporibus iacebimus. Tanta huius loci difficultas est, vt Pelagium, & alios eius factionis in turpissimum, & perniciosissimum errorem impulerit; scilicet, gratiam Dei pro meritis nostris dari: hoc est, nos conuersione nostra mereri, vt nos Deus in gratiā suā recipiat. atque ex hoc nostræ prophetæ loco suam hæresim defendere nitēbatur. Nam si Deus ad nos conuerti nō vult nisi nos vicissim ad ipsum conuertamur, propter cōuersionem nostram ipse cōuertitur. meretur ergo de illo conuersio nostra conuersione suā in nos. Quæ iniqua expositio est nimis, quòd vniuersam gratiæ naturam tollat, teste Paulo; Si autē gratia iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia. quam heresim disertissimè confutat Augustinus hoc argumēto. Apponitur nonnunquam multum gratiæ non benè de Deo, sed pessimè meritis, quibus si pro meritis gratia referenda esset, æternas poenas à Deo perpetuò alienati persoluerēt; quod Paulus testatur; Non sum dignus (inquit) vocari Apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei; sed gratia Dei sum id, quod sum. & in Epistola ad Titum; Eramus nos aliquando insipientes, increduli, errantes, seruientes desiderijs, & voluptatibus varijs, in malitia, & in inuidia agētes, odibiles, odientes inuicem: cū autem benignitas, & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit: Tantum ergo errorem abijciamus, de quo nos pluribus egimus lib. nostro secundo de vera religione. c. 9. Hæc verò prophetæ sententia ita intelligenda est. Vt Deo nos à vitæ pra-

Pelagius. Quæ ratione autem opinantur gratiam Dei pro meritis nostris dari.

Rom. 11. a.

Augustinus. Apponitur nonnunquam gratia pessime de Deo meritis.

1. Cor. 15.

Tit. 3. 2.

uitate

*Neminem in suum Deus ad se trahit, & quod alio ea nostra pendat voluntate.*

uitate abducente, ad seque trahente, non modò non recusemus, sed etiam pro parte nostra virili accurramus: quod ita necessarium est, si quidem inuitos nūquam nos ad se alliciet, nūquam in viam errantes reducet, nec infirmis medicinam afferet, nam hoc totum positum est in amicitia violata reconcilianda, quod nunquam nisi vtroque amico volente fit. Itaigitur Deus optimus ex nostra voluntate pendet, sicut medicus ex voluntate infirmi. Nam nullus medicus aegroto medicinam faciet, nisi ab eo ipse curari velit: salute verò, opera, & diligentia medici recuperata, nullus sanus homo eam voluntati suæ, sed medici peritiæ ascribet. Quoniam verò Deus vehementer nobis mederi, & in suam gratiam ponere cupit: nihil enim prætermisit vnquam, quod ad se attineret, quò minùs id fieret, sed per nos semper fiat, qui voluntati eius proterui resistimus, & repugnamus: ideo ipse postulat, vt faciles nos in hac re præbeamus dicens, Conuertimini ad me, & ego cōuertar ad vos. Ita explicandum est illud. 1. Paralipomenon, quo nos etiam aduersarij oppugnari arbitrantur: Tu Salomon fili mi cognosce, & serui ei in corde perfecto, & anima volente: quia omnia corda scrutatur Dominus, & omnes cogitationes mentium nouit. Si quasi seruis eum, inuenietur tibi, & si dimiseris eum, repellet te in perpetuum. & illud. 2. Paralip. Dominus vobiscum, cum vos estis cum eo, & si quasi seruitis eum, inuenietis: si autem dereliqueritis eum, derelinquet vos. Quibus sacræ scripturæ locis ita explicatis, Luterum conuincemus, qui licet in longe diuersa sententia à Pelagio sit, in errore non minùs turpi ver-

*1. Paral. 28.*

*2. Paral. 15.*

*Luteri hæresis.*

atur. Nam gratiam sic gratis dari putat, vt nobis vel inuitis, vel renitentibus detur: & ita in gratia ineunda liberum arbitrium superuacaneū esse; vt non tantum nullum habeat vsū, sed etiam si quidpiam boni agere moliat, id ipsum esse peccatum. Qui valde perniciosus error, pugnat omnino cum hoc nostri prophætæ dicto & cum ijs locis proximè citatis, quæ longius libro nostro secundo de vera religione. c. 10. persecuti sumus. Dixi quam esset obscura, & quam difficile explicatus haberet huius loci speculatio. In eius verò vsu non minor est difficultas. Valde enim difficile est ei, qui à Deo alienatus est, ad eum rursus redire. Quare illud Ambrosij dictum; faciliùs inueni, qui innocentiā seruauerat per totam vitam, quam qui veram poenitentiam ageret, merito omnes Theologi amplectuntur. Nam facile sibi persuadent iij, qui ab officio deficiunt, legemque Dei repudiant, inutile sibi esse virtutem colere, & Dei præcepta tenere: nec ita facile hanc mentem abijciunt. Contra verò amentes ferè, & rationis impotes facti, ex turpi, & iniqua vita non exiguos fructus ferre arbitrantur. Id quod Deus ipse apud Malachiam testatur dicens; Dixistis; vanum est qui seruit Deo: & quod emolumentum, quia custodiimus præcepta eius? & quia ambulauimus tristes coram Domino exercituum? Ergo nunc beatos dicimus arrogantes, si quidem ædificati sunt faciēs impictatam. Quam stultorum, & profligatorum hominem opinionem Socrates non solum nefariam (vt ait Cicero) & turpissimam iudicauit, verum etiam eos excrebatur. Philosophos qui cum utilitas, & honestas natura cohæreāt, opi-

*Valde difficile est homini à Deo alienato ad eum redire.*

*Malac. 2. d.*

*Socrates.*

*Cicero officio rum lib. 3. Socrates nota bat honestatem villo modo ab utilitate distrah*

*Stoicis idem utile & honestum.*

*Isocrates oratione de pace.*

nione ea distraxerint. Cui ita assensum sunt Stoici; vt etiā quicquid honestum esset, id vtile esse censerent: nec vtile quicquid, quod non honestum. Eisdem Panetius securus est; negatq; vllā pestem maiorem in vitam hominum inuasisse, quam eorū opinionē, qui hæc distraxerint. Idē Ciceroni probatur: tantum addit esse nonnulla, quæ specie vtilitatis habere videantur, quamvis turpia sint. Sed hæc hominū insipientium opinionē, Isocrates eleganter & disertè cofutrat oratione de pace; qua suadet sociale bellū esse dimittēdū. Verba autē ei⁹ vehementer quædē hæc notanda sunt.

*Isocrates oratione de pace. 66.*

hil emolumenti parere; & alijs vtiliorē esse, quàm ijs, qui hæc præditi sunt. Verū illi non intelligūt, neq; ad partidas opēs, nec ad res recte gerendas, neq; de neq; ad felicitate adipiscēdā, tanta esse vim iniuriæ, quanta est in virtute, & eius partibus. Nam ijs bonis, quæ animo in funt, etiā cæteras vtilitates, quibus opus est, paramus. Quare qui metem suā negligūt, hinc animaduertunt se id negligere, vt alijs nequē rebus sentiat, neq; meliori fortuna vctur. atq; ad eō mihi mirum videtur, esse qui putat eos, qui in pposito, & cōstātia colēdæ pietatis, & iustitiæ labores suscipiūt, & pericula addūt; deteriore conditione fore quàm improbos: nec in maiore quàm alios tã Deorū, quā hominū gratia futuros. Ego verò persuasum habeo, solos hos ijs rebus antecellere, quæ veras vtilitates pariat, reliquos falla quadā, & inani specie boni gloriari. Nam qui iniustitiæ palmā deferūt & summum bonū in eo ponūt, vt alienis opibus per iniuriā potiūt, eos similes esse video feris, quæ inescatur, ac inuito quidem ijs, quæ prehēderint, cū voluptate ferri, sed pauld post in maximis esse malis. Hos autē qui pietate, & iustitiā colunt, & perpetuō in tuto esse, & de reliquo qui spatio vniverso spē habere meliore. Quasi non in omnibus ita euenire confueverūt; at plerūq; hoc modo fiunt. Est autē condatorū hominū officium, qm̄ quid profuturum sit, semper non perspicimus, quod frequentius pdest, id amplecti. Quid autē est eorum opinione absurdū, qui honestiore, & Deo gratiorē existimant iustitiā iniuriæ eorū autē, qui illa vītū, vitā fore inferiorē cēsent, quàm eorū, qui se imppitati mūciparūt. Hactenus Isocrates. Et Deus ipse per Ieremiam queritur de huiusmodi impijs, qui hac opinione ducti,

*Magna emolumentis ad partidas opes, & ab una felicitate.*

*Qui in iustitiā sequuntur similes feris sunt quoniam inescant.*

in gratia sua reduci nolunt. Nunquid solitudo factus sum Israeli, aut terra ferotina? quare ergo dixit populus meus, Recelsimus, non veniemus ultra ad te? id est, repetat populus meus superiorum temporum memoriam, animadvertatque, an nihil fructus ex me tulerit, si cut ex deserto, & inculto agro? an fructus quispiam est, quod eos ex acerba feruitute, in tutam, & tranquillam libertatem asseruit? quod leges eis, & ratione pulcherrimam administranda reip. suppeditavit? quod eos in deserto miris modis aluit? quod eorum hostes profligavit? quod patriam, quod regnum amoenissimum eis tribuit? quod denique alia innumerabilia beneficia contulit? si nulli fructus, nullae utilitates haec sunt, dicat tum populus meus, recelsimus; non veniemus ultra ad te. Sin autem fructus vberissimi, & utilitates maxime habentur haec, quare ergo dicit populus meus, recelsimus, non veniemus ultra ad te? me praefertim dicente, Convertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Hoc pacto nunc conuincere, & subfannare possumus homines impios, qui maius commodum ex impietate, quam ex pietate reportaturos se putant; longae maiora redemptionis nostrae beneficia commemorantes, quae huiusmodi sunt, vt vel saepe peccata commouere debeant. Quare nulli grauis videri debet huius loci vsus atque, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos.

4 Ne sitis sicut patres vestri, ad quos clamabant prophetae priores dicentes; Haec dicit dominus exercituum, conuertimini, de vijs vestris malis, &c. Quonia homines vel praemio ad virtute allici, vel poena a vitijs deterri solent, proposito praemio quidem magno, si ad Deum conuertantur, nimirum quod ipse ad eos conuertetur: in quo

Quam utilitas Deum sit amicum suum.

Qua ratione subfannabimus, qui vitiores impietatem quam honestate ducunt.

In quo tota boni vis posita sit.

tota boni vis posita est, id quod Deus ipse significauit, cum iacerdoti bona populo precaturus dicere iussit. Oculi datus faciem suam tibi, & miseretur tui: conuertat Dominus vultum suum ad te. Iam poena mentione facit, vt omnem lapidem moueat ad eos persuadendos. Ne sitis (inquit) sicut patres, &c. id est, ne imitemini parentes vestros pertinaces, atque proteruos, qui prophetas monentes non audiebant, increpantes subfannabant: videte quantas proferuitatis suae poenas dederunt. ideo dicit; Patres vestri vbi sunt? quasi dicat; nonne partim gladio, partim fame, ac peste perire? partim acerbissimum exilium pertulere? animadvertite, vtrum

Verba mea, & statuta mea quae mandauimus, & decreta, atque statuta Dei intelligere videtur. id est, considerate an inanes illae formidines erant, quas opponerebat prophetae, cum templum diruendum, vrbem solo aequam esse enuntiabat; per vias passim mulieres, ac pueros esse trucidandos; magnam hominum vim pestem, famemque, interitura, exilio sedes esse commutandas, quae ipsi irridere dicebant; Veniat dies Domini: quoniam prophetae tempus, quo has poenas ab illis Deus repetiturus erat, saepe die Domini appellabat. vt Esa. 13. Dies Domini venit crudelis. & Ierem. 46. c.

5 Propheciae nunc quid in sempiternum videntur? 6 Veruntamen verba mea, &c. legitima mea quae mandauimus seruis meis prophetis, nunc quid non comprehenderunt patres vestros? Omnia occidere, & interire; atque verbum Dei in aeternum permanere significare videtur, sicut Dauid ait in generatione, & generatione veritas eius: sententia tamen vel ad veros, vel ad falsos prophetas referri potest. Si ad veros, quod magis conuenit cum superiore & interiore par-

Num. 8. d. Iniqui nihil mala, quibus Deus eos nominatur, timet, quousque repenit opprimantur. Pro. 14. b.

Quibus veris populus irridebat prophetas.

Esa. 13. a. Iere. 46. c.

Amos. 5. c.

Psal. 118. h.

nis est ea ante, quam vrgeat, metus, & cogitatione presentiendo cauere. Sapiens timet, & declinat a malo: stultus transibit, & confidit, ait Salomon in Proverbijs. cui rei vsui maxime est, si ob oculos nobis versentur, quas poenas olim impij sustinerunt. Ea enim de causa vel in hoc aetate magna Deus inhiuit impijs supplicia, vt statueret exemplum, quae poenae sint hominibus eiusmodi comparatae: ob eamque rem postquam pertinacia, & insolentia Core, Dathae, & Abiron, horribili supplicio coercuit, iussit Elcazaro, vt laminas ex eorum thuribus factas affigeret in altari, vt carnat ea per signum (inquit) & monimento filij Israel. Nunquam enim memoria debemus deponere eorum exemplorum, & cruciatum, qui in impios editi sunt, semper timetes, ne si eorum scelera admiserimus, in eadem poenas incurramus. Felix quae faciunt aliena pericula cautum pro proverbio dici solet. Idcirco nunc Deus per prophetam nostrum, vt Iudaeos terreat, parentum eis memoria repraesentat, qui cum antea ametes nimis consideret, nihilque prophetis crederet Dei magnam iram impedere praesagientibus, postea tamen dixerunt (vt nos ait vates.) Sic ut cogitauit Dominus exercituum facere nobis secundum vias nostras, & secundum adiuuentiones nostras fecit nobis. Cum vero propheta dicit verbis Dei.

5 Propheciae nunc quid in sempiternum videntur? 6 Veruntamen verba mea, &c. legitima mea quae mandauimus seruis meis prophetis, nunc quid non comprehenderunt patres vestros? Omnia occidere, & interire; atque verbum Dei in aeternum permanere significare videtur, sicut Dauid ait in generatione, & generatione veritas eius: sententia tamen vel ad veros, vel ad falsos prophetas referri potest. Si ad veros, quod magis conuenit cum superiore & interiore par-

Memoresse nos oportere suppliciorum quibus confecti fuerint iniqui. Num. 16.

te capitis, quibus de veris loquutus est; ad illud pertinere videtur, quod supra diximus de verbo Domini: quasi dicat, nihil erat quod aduersus prophetas stoma macharemini, quod mala vobis obnuntiabant futura, ac illis (vt testatur Amos.) mandaretis, ne prophetetis: non enim de suo illa dicebant; nam minimam ipsa praetulerunt; siquidem non in sempiternum vixere.

At illa quae mandauimus seruis meis prophetis, nunc quid non comprehenderunt? id est, videte quod non minatus illa dicta sunt, quam facta. Ex quo intelligere debetis, verba illa non hominum, sed Dei esse, a quo expropta sunt. neque prophetas possunt non loqui, quae Deus iubet vt loquantur. Quia non faciet Dominus verbum, nisi reuelauerit ad seruos suos prophetas secretum suum. Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus est, quis non propheta bit? ait Amos. Vehemens quidem locus ad eos arguendos, qui egre ferunt concionatores eorum vitia increpantes. Aut de falsis prophetis (vt placet Hieronymo) loquitur. tum significat, vbi sunt illi prophetae, qui vobis omnia prospera casura, & tuta, tranquillaque pacem vobis pollicebantur? videte quod mendaces, deceptores, & hypocophante fuerunt. Quare caute posthac ne cuiquam, nisi Dei prophetae fidem habeatis: rejicite falsos prophetas, ne patefaciatis aures illis: non enim docere, sed adulari: non sanare, sed blanditijs inferre cupiunt. In eandem sententiam Ieremias loquitur.

Vbi sunt prophetae vestrae, qui prophetaebat vobis, & dicebant, Non veniet rex Babylonis super vos, & super terram hanc. Caterum in Graeco est πλησι τοις λογους μου, και τα νομιμα δεχισθε, ενα ενα εν τω καρμυ ε πνευματι μου τοις δουλαις μου τοις παρασταις δι κληδα τον μου πατερας. Videntur tamen sermones meos, & legitima mea suscipite, quae ego praecipio in spiritu

Amos. 2. d.

Vehemens locus ad arguendos eos, qui egre ferunt concionatores eorum vitia increpantes. Amos. 3. b.

Cuius salis prophetae cauemus.

Iere. 37. d.

ritu meo, seruis meis pro prophetis qui cōprehen derūt patres vestros, & respōderūt, &c. id est; habete fidē ver bis, institutis, ac minis meis, quæ ego præcipio: & nūquā eorū memoriā deponatis, videte q̄ vt minatus sum; ita in patres vestros exprompsi.

7 In die vicefima & quarta vñdecimi mē sis Sabat, &c. Id est, Ianuarij, tribus mē sibus post primam visionē. Sabat nomē est Chaldaicū: diximus enim Hebræos mensū nominibus carere.

8 Vidit per noctem, & ecce vir ascēdens super equum rufum, & ipse stabat inter myrteta, quæ erant in profundo, & post eum equi rufi varij. Difficilis sanē propheta: omnium interpretū tam Latino rū, quam Hebræorū sentētia. Et quæ admodū qui in caliginoso loco verfantur, in quo nulla appareat meta;

Locus Zachariæ diffi silimus.

nullus sit, ppositus finis, diuersi ad di uerfa tēdūt: sic obscurus hic locus va rijs modis ab interpretibus tractatur: ita tamē à me explicabitur, vt si quæ dixerō, æstimet nō inuidus, & proter ius, sed bonus, & sincerus vir, fortas se non nihil luminis me attulisse puta bit. Vt igitur vatis nostri visio pla nior fiat, cōsideremus quo tēpore, & quæ ad finē ei obiecta fuerit. Tempus autem eiusmodi erat, quo magnus timor iniectus erat populo Israelitico: cessauerāt enim in studio, & opere vr bis, & templi reitutū edicto seuerissi mo prohibente rege Assuero quō mi nus vltēr ædificiū progredieretur: ve xabāt enim eos, & varijs contumelijs appetebāt homines vicini, & nomina eorū detulerūt apud Regē, q̄ vrbs illa valde olim rebellis fuerit, multa que bella gesserit: quapropter iussu, & auctoritate regis opus eos vi, & armis intermittere coegerunt: quod narra tur i. Esdra. c. 4. Tempus igitur istius

1. Esd. 4.

modi erat. Ad hūc verō finē vaticina ti sunt Zacharias, & Aggæus nomine Dei Opt. Max. quō animos Iudæis fa cerēt, & ad opus repetendū vrgerent per quatuordecim annos intermis sum, quod i. Esdræ. c. 5. significatur, & ex illorū prophetia cognoscitur. Ani maduertēdū etiā est, quod Zacharias quā primū incepit vaticinari, dixerat, Iratus est dominus super patres vestros iracūdia, &c. Cōuertimini ad me ait Dñs exercituum, & ego cōuertar ad vos. hoc est, irā meā sedabo, in meā vos gratiam recipiēs; & calamitates, quas iratus intuli depellens, ac ma lis medebor omnibus, quæ inuexi: ne q; erit posthac, si vobis ego opē ferā, q̄ Regē magnū Perfarum timeatis: si quidem ego sum Dñs exercituum; ac proinde possum meis copijs quēcūq; hostem propulsare. Quōd vt planius fiat, maiorq; Iudæis animus accedat; ostēdit nūc Deus Opt. Max. exercitū; & copias suas vati nostro, eadē propē forma, qua olim famulo Elifæi timētī exercitū Syrorū, Dei præsidū, quod aderat Elifæo, demōstratū est, vt scribitur. 4. Reg. c. 6. Aperuit Dñs (ait) oculos pueri, & vidit, & ecce igneorū in circuitu Elifæi. Eodē ergo modo vt populū metu percussū propheta excitaret;

Esd. 5. c.

Vidit per noctē, &c. Noctē verō q̄ eo tēpore metus magis vrgerē solet, & vt status populi significaretur, quæ magna calamitate, & angustia preme batur; quæ tenebrarum nomine in scriptura significari solet. Aspiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis; & lux obtenebrata est in caligine eius; ait Elia. Nec respuo quod Hebræi dicunt, noctē imaginem, & speciem hanc fuisse obiectam, non dic; vt obiecta fuit Elia ea, quam capite

Offendit va si Deū exco cium suum vs Iudæis me tu percussis animus acce dere.

4. Reg. 6. d.

Cur nocte ob lita fuerit propheta vi sio.

Esa. 5. g.

capite sexto se vidisse narrat: vt intelli gamus, nō ita planē, & apertē sicut an tē, sed obfcurius, atq; cōfusiū Deum tunc voluisse responsa dare. Equites hi erant Angeli Dei, qui ob eam rem equis vinctos ostendunt, vt speciem exercitus; & hominū paratorum ad auxilium ferendum præferant; vt narratur accidisse loco iam citato: tū vt celeritatem significēt, qua Dei ius sa exequuntur. Nam is, qui vir hoc loco vocatur, paulō post vocatur Angelus. erant igitur Angeli. Ascendebat (ait) super equum rufum. Hebraicē

Cur Angeli equis se ve stros ostēdāt.

Esa. 63. a.

וְיָסַד אָדָם, significat rubrum, vt Elia: sexagesimo tertio. Cur וְיָסַד id est rubrum est vestimētum, tuum: in equis autem est color fuluus, Hispanē alaxanes, & varij, Heb. מִרְמָרִים seruquim, cuius significationem nonnulli Hebræi seignorare fatētur. alij exponūt peccinatos: sed melior est nostri inter pretis versio, magisq; placet peritioribus Hebræis, varij in quā: & ita vertūt septuaginta vñdici, id est, varijs coloribus, & maculis fuluis albis, atq; nigris Hisp. Oneros remendados. alij equi erant albi. Equi autem ponuntur pro ijs, qui in equis debebant: vt colligitur ex clausula inferiūs posita, in qua dicitur respondisse Angelo, qui stabat in ter myrteta. Hi verō diuersi colores varia munia significāt, quibus fungū tur Angeli: dum hominū commoda procurāt: neq; oportet accuratiūs singulos colores ad diuersa officij mune ra referre, ne dū nimis subtiles videri volumus, puerilē explanationē faciamus, non enim oportet (vt ait Christo mus) omnia in parabolis quadra re. Equi igitur hi stabant inter myrteta, id est, in locis myrtis cōstitis myrti Hispan. arayan, fideles, bonos, ac pios viros significant. vt enim myrti perpetud viuūt, neq; arefcūt vnquā, nec folia amittunt: ita in bonis viris quædā tales sunt, nō arefcit charitas, sed viro re semper gratiæ decorātur. Vt enim Elia: significet homines Deo graui simos: orituros Christi tēporibus, dicit, Orietur viror. calama, & iunci. De iusto etiā scribit David in Psalmo. Et foliū eius non defluet. afferunt etiā myrti flores amoenissimos, maximoq; odore fragrātes. De viris verō iustitia, & virtute præditis dicit Elia: Flo rebit quasi liliū, & Paulus ait, Dei bonus odor furmūs. Significāt igitur myrti viros probos: sunt que Angeli inter myrteta, hoc est; antē bonos viros versantur: vt eos seruent. Angelis suis Deus mādauit dē te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis, ait David. Sed il lud animaduertere debemus, quod dicit huiusmodi myrteta esse in profundo. Primō alludit ad myrtorū naturā, quæ loca amant, a quola, atq; demissa: ob eāq; rem in oris maritimis myrti syluestres frequētes nascūtur. Amantes litora myrtæ, ait Vergilius. Cæterū nomine profundi, Babylonē intelligit, in qua multi iusti captiui fuerūt; Qui dico profundo, defolare, Elia: scribit: quod historicē, & litera liter Vatablus, & multi Hebræi, de Babyloniam interpretātur: Quādo igitur myrti, id est, iusti sunt Babylonæ, id est, aduersa, & calamitosa fortuna cō sistantur, incōmodis omnibus, angustijs, & detrimētis afficiuntur, nemo putet à Deo hominū libidini esse relic tos, sed maximo potiūs tū Angelo rū præsidio muniuntur, neq; vllō tēpo re magis boni viri opē diuinā experitū tur, quam cum sint hominū auxilio destituti. Cum infirmor, tunc potens sum ait Paulus. David etiā ait, luxta

Esa. 35. c.

Esa. 37. c.

Psal. 9.

Cur propheta dicit myrteta in profundo esse.

Esa. 44. d. Babyloniam profundū vocatur.

Boni viri aduersa fortuna consistant maximo Dei præsidio muniuntur. 1. Cor. 12. d. Psal. 32.

Dan. 3. c. est Dominus is; qui tribulato sunt corde. Ita tribus pueris in fornacem ignis coiectis, apparuit Angelus Dei. Agar vidit Angelu sibi opē ferentē, cum extremam sitim passa est, ita ut

Gen. 16. g. suę, & pueri vitę desperaret. Quę cōsolatio viros sanctos in maximis calamitatibus vehementer sustentat. Ita

Ioan. 16. d. Christus ait, Venit hora vt me solū relinquat, & nō sum solus; quia pater mecum est. Idē etiā sibi polliceri potest vnusquisq; pius, cū amicis; & cognatis in angustia positus, se destitui viderit, ac secū meditari, quod hic noster propheta narrat, magnā Angelorum multitudinē stare inter myrteta, quę erāt in profundo. Sed *hadagim* Hebręis nō loca myrtis cōstita signifi cant, sed myrtos; Hieronymus verō loca myrtis cōstita interpretatur, vt versio nē septuaginta comprehendat, vt duos scilicet montes, quos illi verentur, loca illa myrtis cōstita declarēt in Græco enim est *ἐν τῶν δύο τῶν ἑβραίων*, id est, inter duos montes vmbrosos. quod in eandem sententiam recidit: mons enim caliginosus, Babylonicum Imperium apud Esaiā literaliter, & historicē nūcupatur. Super montē caliginosum leuāte signū, id est, vexillum quo milites ad capiendam Babyloniā cōueniant, vel quō capta esse significetur. Duos autē noster propheta esse dicit, quod per ad temporis, quo Iudæi Babylonię fuerunt, Persę expulerūt Chaldeos. Quare duo imperia sustinuerūt, quę duobus illis montibus significatur: inter quos sunt Angeli; quia Deus suis nunquam deest, quamuis magna hominum mole circumuenti videantur. Hoc modo mihi videtur hęc difficilissima visio plana fieri. Non respuo tamen aliorum doctissimorū virorum

*Quæ septuaginta vertit inter duos montes vmbrosos. Esa. 13. a.*

explanationes. Quibusdā enim quatuor illis differentijs equorum, regna significari videntur, quę diuersis modis Iudeos acceperunt, Chaldeorum, Persarum, Græcorum, & Romanorum. Equum Rufum, cui vir ille insidebat, significare Imperiū Nabuchodonosoris: sicut per caput aureum apud Danielem, fuluū enim color in equis, auri nitorem imitari; & deinceps reliqui tres colores, tria illa regna, quę reliqua sunt; quibus Angeli insident, quod etiam Angeli prælint prouincijs, & imperijs; quō Dēi iussa in illis exequantur. quam interpretationem pleriq; Hebræorum sequuntur, & imprimis placet Hieronymo. Alij virum illum in equo rufo sedentem, Christum referre dicunt; sicut in Ioānis Apocalypsi equo albo vectus apparuit; at nunc rufus vel subrotius; id enim propriē significat verbū Hebræum *אדום*, propter futurā sacrosancti sui sanguinis effusionem, reliqui verō equi, Apostolos, Martyres, atq; Virgines, qui per orbem terrarum dispersi sunt, vt alios verbo, vel exemplo docerent. quam expositionem Liranus maximē probat, & Hieronymus non improbat: eam tamen refellit Gregorius Moral. lib. 28. ca. 6. Sed illam primam à me positā, aptius in hūc locum propter rationes dictas cadere puto. Sed per me liceat vniciuiq; amplecti quam voluerit. Sequitur in Propheta.

9. *Et dixi, Qui sunt isti domine mi? Id est, quid sibi volunt? qua ratione ita parati veniunt? mirum ergo nō est, quod nobis huiusmodi visio difficilis, & obscura videatur, si vel ab ipso propheta sanctissimo viro, qui Deo tam familiariter utebatur statim nō intellecta fuit; sed ex Deo; vel Angelo signifi-*

*CAP. 13. a.*

*Zacharia locus variè expōitur ab eius interpretibus.*

*Apoc. 3. & 6. a.*

gnificationē quę fuit: ita nos cum facris literis operam dederimus, non in genio, industria, & diligentia nostra contenti simus; sed Deum precibus assiduè oremus, & obsecremus, Virginis sacrosanctę Angelorum; & aliorū sanctorū patrocinij imploremus, vt ingenij, & mētem nostrā illustret, & sensum (vt Apostolis) aperiat, ad sacrosanctas scripturas piē, & catholicē, vt Romanapostulat religio, intelligēdas. Ita Daniel, fecit ad explicandā illam Nabuchodonosoris: difficillimam quęstionem. Hac ratione fideles in tractandis diuinis oraculis reperiemur, & eum spiritū in hoc negotio gerēdo imbibemus, quem pietas christiana requirit. Sequitur enim.

*Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me. Doctissimē, & acutissimē san-*

*Deut. 26. a.*

*Angeli ad interiores seu sus penetrare possunt. Respondit & dixit: hebraijs & latinis & græcis editione sepe usurpatur.*

*Deut. 26. a.*

*Et respondit vir qui stabat iuxta myrteta, & dixit. Hebraismus est, respondit, & dixit, pro dixit. vt illud Deute. Et loqueris in conspectu domini Dei tui: in Hebræo est. וַיַּעֲנֵן וַיִּשְׁמַע וַיִּשְׁמַע וַיִּשְׁמַע. Respondēbis, & dicēs. quę dicendi ratio in latinā, & græcam editionem plerunq; irrepit, non solū in veteri, sed etiam in nouo instrumento: vt apud Matthęum; Respondens Iesus dixit, Constitutebor tibi Pater. &c. & alio loco; Respondens Petrus dixit, Domine faciamus hic tria tabernacula. & ita etiam ha-*

*Luc. 24. g.*

*Dan. 2.*

*Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me.*

*Angeli ad interiores seu sus penetrare possunt.*

*Respondit & dixit: hebraijs & latinis & græcis editione sepe usurpatur.*

*Mat. 11. d.*

*Mat. 17. a.*

betur in Græco. *Isti sunt quos misit Dominus, vt perambulent terram.* Ex quo intelligitur, curam tuendorum hominum apud sanctos Angelos excubare, esseq; à Deo tanquam in præsidio orbis terrarum collocatos. Ita illud Deuteronomij. Quando diuidebat altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorū iuxta numerum filiorum Israel: Septuaginta vertuntur terminos gentium iuxta numerū Angelorum Dei hoc est, terrę partes Deus distribuit, & vnāquamque eius partem singulari Angelo; qui eius rationes, & negotia procuraret, commisit: ac tot orbis terrarum partes esse voluit, quot erant Angeli, quos illarum curam attingebat. Quemadmodum Romani plures regiones bello subactas in prouincias redegerunt, ad quas administrandas præfectos mittebat: ita Deus Opti orbem redegerisse putandum est. Sic in Daniele metio fit duorum Angelorum, quorum vnus princeps erat Persarum, alter princeps Græcorum; qui magno studio suarum prouinciarum rationes, & negotia apud Deum procurabāt. Quare dubium non est, quin magnorū commodorū in prouincia sua vnusquisque Angelus causa sit. Magnam ergo obseruantiam, magnam reuerentiam aduersus sanctos Angelos de nobis tam benē meritos habere debemus: magnaque à nobis pietate, nisi ingrati simus, colendi sunt. Præsertim quod preces nostras, ad Deum sollicitē deferant: atq; ad eō vicissim ipsi pro nobis precātur, & sepe quod ex re nostra est, à Deo impetrāt. Id quod locus proximē sequens declarat.

*Curam tuendorum hominum apud sanctos Angelos excubare. Deut. 32. a.*

*Dan. 10. c. d.*

*Quantam obseruantiam aduersus sanctos Angelos habere debemus, quam benē ipsi de nobis meriti sint.*

11 Et responderunt Angelo Domini, qui stabat inter myrrita, & dixerunt. Idē Hebraismus qui antea, pro locuti sunt.

Perambulamus terram, & ecce inuēsa terra habitatur, & quiescit. Fuit enim maxima pax sub Dario.

12 Et respondit Angelus Domini, & dixit, Domine exercituum, & quē quo tu nōn misereberis Ierusalem, & urbem Iudæ, quibus iratus es, iste iam septuagesimus annus est? Verba sunt Angeli precantis pro populo Israelitico. Rationibus autem, & argumentis Dei misericordiam captare nititur. quare prudenter cū à Deo precibus aliquid contendimus, non solum precando, sed argumentando eius misericordiam implorabimus. non ut Deo, qui omnia scit, rationes pateant, cur æquum sit id nobis concedi, sed ut non temerè, aut petulanter quidquam à Deo petamus: vel potius ut ea faciamus, quibus maximè Dei misericordia commouetur. Ita Christus docens nos orare, ac veniam peccatorum petere, illam rationem afferre docuit; Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Ita Moyses quum iram Dei populum ob adoratum vitulum atrocissimè minantis, orando placare nitentur, multas in precibus afferbat rationes, cur fas esset, quod precabatur, impetrare. Huiusmodi enim rationes, quod spem maiorem subministrant, vehementer precantis animum incendunt: quod multum valet in precibus. Prima igitur ratio quā tangere in precatione sua videtur Angelus, deduci videtur ex eo, quod ceteri Angeli dixerunt, vniuersum orbem terrarum pacem agitare. æquum ergo est, vel Dei erga suos charitatē maximè decet, quod alienis, & idololatriis populis tribuitur, suo populo nō

Prudentiē solum precantio, sed etiam argumentando Dei misericordiam implorabimus.

Exod. 32.

denegari. Eodem argumento. Christus in Psalmo, patris opem implorabat. In te sperauerunt (inquit) Patres nostri: sperauerunt, & liberaſti eos. Ad te clamauerunt, & salui facti sunt: in te sperauerunt, & non sunt confusi. Aliud argumentum quo vitur Angelus est.

Vsquequo, &c. Iste iam septuagesimus annus est. Hoc est, facile Deus iracundia tua sedari patientia, & dimissione solet. at hæc in septuagesimum annum producta est. vel, iam ille annus septuagesimus actus est, per quē calamitates populi tui duraturas Ieremia prædixit. At soles de constituta pœna remittere, non autem longius producere. Sicut pœna, quæ Duidi pro peccato recensionis populi imposita est; cū tres dies principid petis in populo essent constituti, vnā diem, modò à manè vsq; ad vesperam propter Dei clementia illam plagam sustinuit. Eodem argumento lob vti tur dicens, Vsquequo non parcis mihi, nec dimittis me? Siquidem quod ira Dei in impios nūquam mitigetur, sed perpetuo apud inferos cruciatus conficiantur: mirum non esse debet, Nam æquum est eos, qui infinitam non verentur lædere maiestatem, infinito supplicio cōstringi. At mirum certè est, iram Dei in eos durare, qui humili, & demisso animo ad ipsius clementiam confugiūt. Idcirco non temerè querit lob, vsquequo nō parcis mihi? Quamobrem non sine magno Dei consilio accidisse credendum est, quandocunque huiusmodi quidquam cōtingerit, neq; in ea re incōmodum se dimisse gerentis, sed commo dū queri, quod ex Chananea apud Matth. intelligitur, & ex Iobo etiam, qui longè maiorem propter iras, quas

Psalm. 22.

Facile Deo iracundia sedari patientia, & dimissione solet.

Solet Deus de pœna constituta remittere. Ierem. 29.

2. Reg. 24.

Cur mirum non sit peccato apud inferos cruciatus in impios committi.

Mirum est in proſeros Dei iram durare. Iob. 22. d.

subiēre

De quo septuagesimo anno Zacharias loquitur. subiere, misericordiam adepti sunt. Cæterum quod hic dicitur; Iste iam septuagesimus annus est.

Ierem. 29.

Dan. 5. g. Ierem. 29. b.

Quomodo numerandi sunt septuaginta anni Ieremia prædixit.

Desolatio Ierusalem fuit æqualis omnino regni Chaldeorum. 4. Reg. 24. A quo tempore numerandus sit septuagesimus annus de quo Zacharias loquitur.

Cum Ierusalem euerſa, & solo æquata est, intelligi oportet: non autem ille est annus septuagesimus, ad quem vsque Ieremias. c. 29. vaticinatus est, eos in potestate Babylonici regis detinendos. nam isti septuaginta anni completi sunt, simul atque Chaldæis Babylonicum imperium detractum est: quod accidit regnante Balfasare. vt auctor est Daniel. Siquidem Ieremia locus sic habet. Cū cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos: & fuscitabo super vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum istū. Id est, cū anni septuaginta regni Babylonici fuerint completi, quod ita factum est. Nam Nabuchodonosor, & filius eius Euilmedora, & nepos eius Balfasar tenuerunt septuaginta annos imperium. Nabuchodonosor. 45. Euilmedora. 23. Balfasar vero. 3. vltimus vero annus Balfasaris non numeratur, eò quod non fuerit perfectus. eo enim anno necatus est. Fuit ergo desolatio Ierusalem æqualis regni Chaldæorum. Nam vicit Nabuchodonosor anno primo regni sui Iocim: quo annus iste septuagesimus, de quo hic vates loquitur, numerandus est ab eo anno, quo Ierusalem omnino subuersa est, qui fuit decimus nonus Nabuchodonosoris; & vndecimus Sedechia Regis Ierusalem, vt videre est Regum vltimo capite. Anni autem decem & nouem; qui detrahuntur summa illi priori, quam fecimus septuaginta annorum, sic explentur. Post Balfasarem Regnum obtinuit Cyrus per tres annos post eum Assue

rus, per quatuordecim, ac tandem secutus est Darius, cuius secundo anno hæc visio Zachariæ proposita est. Rectè ergo dicit Angelus septuagesimū iam agi annum cū multa Iudæi incomoda sustinent. Nam quamuis eos Cyrus libertate donauit, reuertendiq; in patriam facultatem fecit; tres tantum annos, quibus modò regnauit Cyrus, ex tantis miserijs, & angustijs se recrearunt: & primo anno Assueri literæ illæ criminosa, atque odiosa ab inimicis Iudæorum ad regem dabantur, quarum causa rex interdixit, ne vrbs munitio, & templi ædificatio longius progredierentur.

Interim tamen considerare debetis, quod nihil de pœna, atque supplicio, quod in Iudæos ob scelera eorum Deus constituit, remisit, neque condonauit. Septuaginta annos præfugiuit Ieremias eos in hostium potestate futuros, & septuaginta anni fuerant, ac vix ira Dei contenta est. Et intelligite, quod licet nullum peccatum, nulla crimina, tam multa, & atrocissima sint, quæ poenitentia, & lachrymis expungi non possint, dicente Deo apud Ezechielem; Si autem impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, omnia iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor: sunt tamen nihilominus eiusmodi peccata, quæ ex hoc seculo Deus in multa abiectio non patitur, neque vllis lachrymis, neque vlla poenitentia flectitur, ita vt quidquam supplicij, atque pœnæ in hac vita soluenda ignoscat. quod facile intelligitur ex adulterio illo nefario à Dauide admissio: cuius tamen lachrymis, & poenitentia veniam impetrauit; omnes tamen ad vnā poenā in se obtantum, scelus à Deo constitutas pependit.

Nulla crimina sunt quæ poenitentia non expungantur.

Ezech. 18. c

Nonnulla crimina sunt quæ ex hoc seculo Deus in multa abiectio non patitur.



2. Reg. 11. c.

dit. Notate locum. Quamobrem (inquit verbis Dei propheta Nathan) nō recedet gladius de domo tua vsque in sempiternum: &c. quas omnes pœnas vel Absalon filius eius ad vnum exprompsit, quum Amon interfecit, & omnes Dauid vxores spectante populo constituprauit, & seditionem in eum concitauit, ignominiosissimèq; ex vrbe exire coegit: atque ad eò filij adulterini vitam nullis precibus, nullis lachrymis impetrare potuit. Ita quamuis Moyfi peccatum pepercit, pœnam tamen non cernendi hæreditatem promissam non condonauit. idem accidit Aaron. Et sic intelligitur optimè caput. 1. & 2. Amos; Super tribus sceleribus Damasci, Gazæ, Tyri, filiorum Amon, Moab, Iudæ, & super quatuor nō conuertam eum; sub audite, ad veniam meam. ita vt supplicium, quod statui sumere huiusmodi vrbes euertendo, nō remittam. Nam illa expositio Vatabli non admodum mihi videtur apta; super tribus & quatuor, id est super septem. Septenarius autem numerus pro infinito vsurpari solet in sacris literis. Quia ergo non faciunt peccandi finem, non parcam eis. Nam si hoc significaret, non singularia peccata subijceret, vt subijcit. Significat ergo propheta pœnam constitutã euertendarum vrbiũ ob eorum flagitia non remittendam, eò quòd illa peccata scuitiã plena admiserunt: protinusque pœnam subijcit. Quare valde timere debent homines flagitiosi, qui huius vitæ felicitatem ardentè amant, ne ita sceleribus implicentur, vt huius seculi miserias, & angustias effugere nullo pacto possint. Sequitur in propheta.

13. Et respondit Dominus. Angelo qui la-

Amos loci accuratè explicatur.

Amos. 1. & 2.

Vatabli reprehenditur.

quebatur in me verba bona, verba consolatoria. In Hebræo est נְחֻמִּים *nehumim*, à verbo נָחַם *naham*, quod & consolari, & pœnitere significat. ita נְחֻמִּים *nehumim*, consolationes, & pœnitudo declaratur: vtraque verò significatio optimè hoc loco quadrat. Verba igitur consolatoria dominus locutus est, hoc est, quæ populo fracto, & afflictò calamitate, consolationem afferrent. quæ verba mox ponuntur. Facile precibus humilium, atque lugentium placatur Deus, & iram coercet. Non enim vt perdat suos irascitur, sed vt corrigat. Copiosè verò ipse apud Esaiam explicat rationem iræ suæ, cuius verba hunc locum explanare videntur. Nam de hoc eodem tempore loquitur, quo noster propheta vaticinatus est, quo (inquam) eos seruitute Babylonica liberauit, & in patriam postliminio reduxit. Et dicam (ait) viam facite, præbete iter, declinate de semita, auferete offendicula de via populi mei. Quia hæc dicit excelsus, non in perpetuum litigabo, nec vsque ad finem irascar: quia spiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam. Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus sum, & percussi eum: abscondi à te faciem meam, & indignatus sum: & abiit vagus in via cordis sui. Vias eius vidi, & sanauit eum, & reduxi eum, & reddidi consolationes ipsi, & lugentibus eius. & est eadè vox נְחֻמִּים *nehumim*, cōsolationes. Sicut enim Deus nimis formidabilis, ac terribilis valde est cùm irascitur: ita valde amabilis, benignus, ac suavis est cùm cōsolatur. nullus tantus dolor, nulla tanta afflictio, ac rerum omnium desperatio est, quæ eius cōsolatione non solum non leuetur, sed etiam omnino non abster-

Cur facile precibus lugentium placatur Deus.

Esai. 57. d.

Perfekte Deus placatus omnia in comoda sanatur.

Psal. 93. d.

Prou. 19. b.

Osee. 11. c.

Deum penitere non minus quam illi supplicij, & quomodo id intelligendum sit.

Ierc. 18. a.

gentur. Secundum multitudinè dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam, ait Dauid. Pulchra etiã est antithesis illa Salomonis in Prouerbis; quæ Dei, & seueritatem, & humanitatem exponit. Sicut fremitus leonis; ita & Regis ira: & sicut ros super herbam, ita & hilaritas eius. Idcirco Reges irati vehemèter terrent, & hilares, vehemèter delectant; quia multum & nocere, & prodesse possunt. Quid autem dicam de Dei in vtramque partem infinita, & immensa vi? Quare magna, & gratissimam consolationem habuerunt illa Dei verba; quæ vates consolatoria fuisse dicit. Si verò נְחֻמִּים *nehumim*, pœnitudo interpretemur; nam id etiam significare diximus, sicut explicat Hieronymus illud Osee. Pariter cõturbata est נְחֻמִּים *nehumim*, pœnitudo mea: etiam aptissimè cadit. verba ergo Angelo dixit pœnitudo, id est, quæ Deum pœnitere significabant, quòd tam grauitè Israelitas fuisset vltus: iuxta illud Ieremias. Si pœnitentiam egerit gens illa à malo, quòd locutus sum aduersus eam: agam & ego pœnitentiam super malo, quòd cogitavi vt facerem ei. quæ sententia aptissimè connectitur cum verbis, quæ Angelus Deum dixisse narrat. Ira magna irascor, &c. nam verba esse videntur eius, quem pœnitentem quòd populum suum immanium, & truculentarum gentium libidini permiserit. Minimè verò intelligamus Deum villo pacto pœnitentiam attingere posse, sed de se ea phrasi loquitur, qua nos de illo; qui factum, aut dictum reuocat: nam facti aut dicti pœnitere dicimus: ita Deus nostris ignoscens flagitijs, pœnasque remittens, videtur sui confi-

lij pœnitere, quo in nos animaduertere decreuerat. Deinceps verba hæc consolatoria videamus. 14. Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me dicens: Hæc dicit Dominus exercituum, Zelatus sum Ierusalem, & Sion; Zelo magno, & ira magna irascor super gentes opulentas; quia ego iratus sum parum, ipsæ verò adiuuerunt in malum. נְחֻמִּים *nehumim*, Hebræis zelare significat, id est, iracundia ferri ab amore ducta, cùm alius eius rei potitus est, quæ ego habere cupio. Deut. 32. Et ipsi נְחֻמִּים *nehumim* que ueni prouocauerunt me in eo, quòd non erat Deus. id est fecerunt, vt irascerer, quòd obsequium, & reuerentiam, quam mihi dari cupiebam, alteri qui non erat Deus, tibuerent. quæ significato verbi statim declaratur addèdo נְחֻמִּים *nehumim* ci haqunt, irritauerunt me, fecerunt, vt irascerer in vanitibus suis, id est, ob idola sua נְחֻמִּים *nehumim* aqeniem irritabo eos in eo, qui non est populus, id est faciam, vt irascantur cùm videant ea beneficia, quæ ipsi à me habere cupiebant, alteri me populo prestare, qui modò nō est populus meus. interpretaturq; idrursus addès נְחֻמִּים *nehumim* aqenim, in gente stulta irritabo illos. Locus est insignis ad explicandã vint verbi נְחֻמִּים *nehumim* quæ multis in locis nonnullã difficultatè parit, & multis verbis explicatur ab Hebræis, quibus & valde ambiguum fit, & non plenè vis eius explanatur. hac verò nostrã interpretatione, omnia sacra scripturæ loca, in quibus reperitur, plana sunt. vt illud; Noli æmulari in malignantibus; neque zelaueris facientes iniquitatem. primò loco est הַרְרִי *harari*, quod ardere significat, id est, ne ardeas iracundia ob iniquos homines. Quod planius secundo loco exponitur verbo נְחֻמִּים *nehumim*, id est ne irararis

Zelare quid proprie Hebræis significet.

Psal. 36. Psalmi locus declaratur.

raris: ob diuitiarum, & opum amorem, quod earum iniquos homines potiri videas. Ad nostrum ergo prophetam redeundo, facile ex dictis locis eius explicabitur. Zelatus sum Ierusalem, & Sion zelo magno, hoc est, vehementer irascor, quod hostes potiantur eius urbis, quam ego vehementer amo. quod statim etiam declarat adiungens: Et ira magna irascor super gentes opulentas, verbum Hebræum est *Q̄z̄ph* quæzeph, quod in principio capitis iram significare diximus. Valde optandum est quod hoc zelo erga nos Deus affectus sit: est enim in illo magna amoris significatio, quem Esaias populi magna iactati procella personam agens vehementer requirit dicens: Vbi est zelus tuus, & fortitudo tua? Est etiam iræ grauissimæ in nos indicium, si res longè ab ipso alienas, id est scelera; atque flagitia nos amemus, nihilque ipse curet, nulloque zelo moueatur. Ita cum Israelitico populo, tanquam cum sponsa verba faciens, eius nefaria crimina ita vindicaturus minatur; Et aufertur zelus meus a te, & quiescat, nec irascar amplius. Sequitur in propheta:

Valde optandum esse zelo erga nos Deum affectum esse. Esai. 63. d.

Ezech. 16. e

Difficilis Zachariæ locus.

15. Et ira magna ego irascor super gentes opulentas, quia ego iratus sum parum, ipsi vero adiuuerunt in malum. Difficilis est locus hic; cuius plenam explicationem ab optimo quoque interprete tam latino, quam Hebræo desiderauimus. Quomodo nunc parum Deus se iratum fuisse dicit, cum in principio huius capitis iracundia magna elatum fuisse verbis eius vates enuntiauerit: id enim significari illa ratione loquendi superius dicta, ex sententia septuaginta exposuimus. Iam vero nulla maioræ damna hostes dare potuerunt, quam quæ per Deum ipsum il-

lis inferre licebat, ita ut omnis, quam fecerunt Iudæi iactura; iræ; & voluntati Dei assignanda sit, ut pluribus supra declarauimus. Nam illa huius loci Variabli declaratio, omnino mihi non placet: hoc est, grauius (inquit ille) afflixerunt, quam volebam. Nam cum duplicem rationem diuinæ voluntatis Theologi distinguant, vnam signi, qua aliquid fieri precipit, vel. consulit: aliam beneplaciti, qua aliquid fieri permittit: neutra voluntatem harum Variabli explicatio defendi potest. Nam si ad voluntatem signi referatur, non solum grauius afflixerunt, quam Deus volebat: verum etiam ne parum quidem eos Deus lædi volebat. Non enim dubium est, quin Chaldæi in culpa sint totius iacturæ Iudæorum, quod præceptum de proximo diligendo multis modis violauerint. Si verò hæc detrimenta grauiora ad voluntatem beneplaciti referantur, non sunt, neque possunt esse grauiora, quam Deus permittit. Quare hæc explanatio mihi non probatur. Ita ergo locus hic germanè explicabitur. Deus parum irascitur, quod non odio, sed amore ductus punit, neque malum eius, quem coercet, sed bonum spectat. Flagellat quidem ut pater cupiens filium corrigere. At ij vehementer irascuntur, qui odio incitati, damna, & detrimenta inferunt, nec commodum afflicti, sed incommodum spectant; cuiusmodi Chaldæi fuerunt. Deus enim urbem explari, & euerti permisit, quod Deum offendere, & eius imperium contemnere timeret Iudæi. Qui certè timor magis è re ipsorum erat, quam opes vniuersæ, quas amiserunt. at Chaldei non hac de causa ciuitatem expilarunt; sed ut ipsi ditarentur opibus alienis;

Vatubli vè precluditur.

Deus cur parum irascatur.

Cur homines multum irasci dicantur.

alienis: nec tot homines occiderunt, ut reliquos emendant, sed ut tantum hostes delerent. quare merito tantorum malorum culpam susceperunt. Itaque Deus nimis irasci dicitur; sicut patrem, qui filium acriter verberat. ob graue admissum scelus, nimium etiam irasci dicimus. At si hæc eius ira cum capitalis hostis iracundia comparetur, leuissima iudicabitur. Ita ira Dei cum funditus Ierusalem euertetur, magna fuit si cum alijs eius in eam iris comparetur: nunquam enim tam graui eam supplicio affecerat: at si hostium iræ cõferatur, leuissima iudicabitur. Deus enim sanare, illi perdere (ut dixi) volebant. At rectè hoc modo hic locus cum capitis principio conciliabitur, & satis planus fiet.

Quando Deus nimis irasci dicatur.

Esa. 13. d.

Cur valde sibi timere debent qui alios vexant.

Ira magna irascor super gentes opulentas. Ex quo efficitur, omnia incommoda, quæ Iudæi susceperunt, in magno, & nefario crimine Babylonij esse ponenda, & ira magna Deus in illos accensus est: in Iudæos verò parua; quia hos ut filios, illos ut hostes coercuit: hos restituit, illos funditus deleuit, ut Esaias narrat. Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta in superbia Chaldæorum, sicut subuertit Dominus Sodomam, & Gomorrhæam; non habitabitur vsque in finem, & non fundabitur vsque ad generationem, & generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi: sed requiescent ibi bestię, & replebuntur domus eorum draconibus. Huc accedit quod idololatrę illi æternis vinculis in tartarum mädati sunt: at Israelitię fideles, multi fortè graui illo supplicio resipuerunt, & eos flagitiorum poenituit. Quare valde sibi timere debent, qui alios vexant, ac labefactant. Sunt enim quasi quidam car-

nifices, & quasi quædam instrumenta ad iram Dei expromenda, quod vilissimum, miserimum, & diabolicum est. Ex quo fit, ut postquam similitum hominum opera Deus vsus fuerit, omnis in eos furor eius conuertatur, atque eos diris omnibus execretur, quod eum, ut hic noster vates ait; *Adiuuerunt in malum.* Sicut qui gladio, aut cuspide, vel carnem sui corporis putridam ad viuum resecat, vel tumorem putri materia plenum aperit; qui acerbissimo, & intolerabili affectus dolore, ad terram cuspidem, siue gladium magno impetu abijcit. Ita Deus opera hominis inuidi, atque maleuoli punit nonnunquam, aut exercet sui corporis mēbrum, id est, pium, & sibi charum hominē, quem non minùs amat, quam nos vnumquodq; corporis nostri membrum: cui cum bona ex animo cupiat, ægrè fert eum incommodis, licet necessarijs affici: ob eamq; rem statim in tanti mali instrumentum inuehitur. quæ omnia cumulatissimè docet Esaias. Væ Assur (ait verbis Dei) virga furoris mei, & baculus ipse est, in manu eius indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia, & diripiat prædam, & ponat illum in conculcationem, quasi lutum platearum. Ipse autem non sic arbitrabitur; & cor eius non ita existimabit; sed ad conterendum erit cor eius, & ad interuersionem gentium non paucarum. Videte quomodo eadem differentiam inter Dei, & hominum iram vates ponat, quam nos supra posuimus. Ad Ierusalem igitur, cui ut amicam non ex animo incommodaui, mitigata iam ira, grato, & benigno vultu conuertitur dicens.

Esa. 10. b.

16. Reuertar ad Ierusalem in misericordijs, domus mea edificabitur in ea. Ex hoc intelligitur non incommodum, sed commodum (vt sępe dixi) Deum euentenda Ierusalem spectasse. Si quidem maius bonũ adeptã fuit, quã antea habebat. quod semper euenire puto, quando Deus quempiam emendationis, aut probationis causa punit. Ita accidit Iob, de quo libro eius narratur. Dominus benedixit nouissimis Iob magis quã principio eius. Ideo magno, & tranquillo animo homines pij in ærumnis, & calamitatibus esse debent; semper meliora sperantes, nunquam animum despondentes, neque timentes vt procella, atque adeo graui iactati obruantur; sed abuntur fluctus; commutabitur tempestas; dissipabuntur nubes, & sereno cœlo prospero cursu in portum ex alto inuehantur. Custodi innocentiam, & vide æquitatem, quoniam sunt reliquię homini pacifico, ait David, id est, quamuis acres perferas calamitates, non abicias innocentem, & immaculatam vitam, sed cole pietatem, noli que putare actum esse de te: aliquid enim boni reliquum est, quod te manet. In eandem sententiam Deus apud Elaiã cum Ierusalem loquens ait. In momento indignationis abscondi faciẽ meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui. Proleui irę Dei, id est angustię, & afflictionis momento, tempus sempiternum misericordię, hoc est, pacis, & tranquillitatis promittit. Has ergo misericordias, quibus Ierusalem post ærumnas, & calamitates amplexus est, in vate nostro videamus.

Domus mea edificabitur in ea, ait dominus exercituum. Id est, templum mihi

dicatum restituetur. Magna quidem misericordia, & benignitas Dei erga populum suum, quod tanta familiaritate, & humanitate apud eum morari voluerit, vt ædes in eo sibi dicatas habueritis, quem cœli, & terrę ambitus non comprehendunt: quod nihil aliud significabatur, nisi quanta comitate, ac facilitate eos amplectatur, qui eum ex animo querunt: tamque facilem ad eum patere aditum, quã ad domum cuiusque ciuis. Propẽ est Dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate, ait David. Hanc domum ipse reliquit ob magna populis flagitia, cum eam Chaldæis diruere permisit. Reliqui domũ meã, dimisi hereditatem meam per Ieremiam ait; vt declararet nunquam se apud illos habiturum, neque vllam ei cum illis communicationem futuram, qui se sceleribus contaminauerint. Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, &c. David dicit, & alio loco; Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? Qui ingreditur sine macula, &c. Dum tabernaculũ dicit, David ad domũ ei in terris dicatã alludit: vt illã cœlestẽ innuat, & hac de causa homines immũdi tanto studio lege veteri domo Dei prohibebantur: mundis verò iam Iudeis, ac tanta calamitate, tãquam igne de sceleribus purgatis, promittit nũc Deus se apud eos domum habiturũ. Cum verò addit. Ait Dominus exercituum, declarat, quod licet inter hostes habitent, qui templum edificare non sinunt; quamuis in potestate, ac ditione Regis Babylonię teneantur: nemo tamen vi, & armis eorum ædificium

Intains bonũ adificatur quã ante habebat is, quem Deus emendationis aut probationis causa punit. Iob. 42. c.

Quare tranquillo pij debent esse animo in rebus aduersis.

Psal. 36. e. Psalmi locus exponitur.

Cap. 54. c.

Quid Deus significabat cum domum Ierusalem habere voluerit.

Psal. 144. d.

Iere. 12. b.

Cur domum suam Deus euerit permiserit.

Psal. 23. a.

Psal. 14. a.

Cur homines immũdi olim domo Dei prohibebantur.

ædificium disturbare, vel impedire poterit. Non enim tantas vnquam Babylonię Rẽx copias comparabit, quã in aciem, dimicationemq; cum tanto, quem vati ostendit exercitu venire audeant. At huius exercitus Imperator templum ædificare, & urbem munire iubet. quare bono animo se ad opus debent accingere. Septuaginta vertunt παντοκράτωρ omnipotẽs: quare nemo in eos valebit, qui bus ipse adfit.

Perpendicularum extendetur super Ierusalem. Hebraicẽ est קוץ עץ, quod regulam, siue funem significat, ad quã regulam lapidum ordines dirigitur, vt rectã deducantur: significat ergo Ierusalem ædificabitur, id que pedetentim, & otiose, vt ij ædificare solent, quorum res pacatę, & tutę sunt.

Eccle. 2.

Psal. 111.

Vt Deus iratus infert malis, sic beneuolus inuocantibus libis auget ornamentis.

Venit iam ædificandi tempus à Deo præscriptum, qui ruinas implet. Neque ijs tantũ ipse contentus est: quippe qui vt multa mala iratus inuehit; sic beneuolus non vno, aut altero beneficio afficit, sed pluribus, & maiori bus donis, & ornamenti auget, quam quisquam cogitaret. Quare

17. Adhuc clama dicens; Hęc dicit Dominus exercituum, Adhuc affluent ciuitates meę bonis. Hebraicẽ est עירי תפוצה עוד, hoc est תפוצה עוד, dispersere significat. ita vertit vulgatus. Zachar. 13. Percute pastorem תפוצה עוד, & dispergentur oves. Significat ergo tantam futuram bonorum multitudinem, vt eam vrbes capere non possint. Ex quo eueniet illud, quod vasis euenire videmus, quã non capiunt immissa, vt dispergantur: ideo vertunt septuaginta διασποράται diffundentur.

Et consolabitur adhuc Dominus Sion.

Septuaginta vertunt miseribitur, sed idem est. nam eisdem rebus Deus Opt. Max. & misericordię, & consolationis significationem facit, & incommoda tollendo, & beneficia dando. Sed fidẽ, quam modò Deus pro sua benignitate dat, tanta se præstaturum beneficia; tametsi aliquantulum temporibus Zorobabel, & Nehemię soluta est: at non plenẽ, atque perfectẽ ad tẽpora vsque Christi. quo tempore tantis hominum genus cum ulauit bonis, vt tũc demum perfectẽ fidẽ suam liberasse censeatur. Ita censet Hieronymus, & plerique christiani interpretes. Tum vera Ierusalem ædificata est, id est Ecclesiã, quã veros continet Israelitas. Perpendicularum autẽ, siue regula ad quã illa exacta est, & eius lapides dispositi sunt; Euangelium Christi fuit, quo lapides viuẽ diriguntur. ita David ait, In omnem terram exiuit sonus eorũ, quod Paulus de Apostolis Euangelium promulgãtib; interpretatur, & in Hebræo loco soni est hęc eadẽ vox קוץ עץ, quam hic nostrum prophetam ponere diximus. Itaq; idem Paulo est sonus Apostolorum, & linea, siue perpendicularum illorum. Quare ex eius sententia, perpendicularum hoc Euangelium Christi est, ad quod Ecclesiã (vt dixi) exacta ædificatur: apteque, & eleganter locus hic cum verbis Pauli, & Davidis conuenit. Tum illud fuit, quando dispersę sunt ciuitates præ bonorum multitudine: bona enim ciuitatum ciues sunt; qui si multũm augeantur, aliquãdo eos vrbes capere nõ possunt: cetera bona bene capiunt vrbes. At quando id Ierusalẽ vidit, nisi cum tot homines, tot vrbes, tot prouincię, tot regna, & imperia ad Ecclesiã confluxerant.

Quodnam fuerit perpendicularum ad quod exacta est ædificata sunt Ecclesiã.

Psal. 18. a. Rom. 10. d.

Quãtum fuerit Ecclesiã amplificata.

bant, sic vt non exiguis illis Palestina terminis vt antea contineretur: sed per vniuersum orbem se longè latè: que diffunderet, & dilataret: quod Esaias clariùs multò antè præuidit; Dilata locum (ait) tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas; longos fac funiculos tuos, & clauos tuos cõsolidida: ad dexteram enim, & ad læuam penetrabis. Cùm monet ergo propheta, vt clauos consolidet, idem declarat quod noster propheta dicens; Dispergentur ciuitates præ bonis: nam tanta erit multitudo se in Ecclesiam recipientium; vt arctus locus esse videatur, clauosq; tectorij, si nõ bene firmi sint, vt se dilatēt, conuellant. Illud autem;

Esa. 74. a.

Quantam consolationem Christus auerit Ecclesie. Esa. 61. a.

*Consolabitur Dominus Sion.* Quando perinde præstitum est, ac quando è coelo delapsus est illè verus Deus, & homo Christus Iesus; qui per Esaiam dicit; Spiritus Domini misit me, vt consolaret omnes lugentes, vt ponerem fortitudinem lugentibus Sion, & darem eis coronã pro cinere; oleũ gaudij pro luctu; pallium laudis pro spiritu mœroris; qui etiam Spiritum sanctum paracletum misit. Ita verò elegit Ecclesiam, vt eam nunquam repudiaret.

18 *Et leuavi oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua, &c.*  
19 *Et dixi ad angelum qui loquebatur in me, Quid sunt hæc? & dixit ad me; Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Israel, & Ierusalem.* Cornu auctoribus sacrosanctis robur; & vires significat, quibus & nos defendimus; & alios lædimus; metaphora ducta ab ijs animalibus, quibus cornua sunt à natura data: illis enim eorum præcipua vis ad alia oppugnanda continetur. Sic David in Psalmo dicit, Et omnia

Psal. 74. b.

cornua peccatorum confringã & exaltabuntur cornua iusti, id est vires; & robur peccatorum labefactabo; vires verò iustorum confirmabo: quasi dicat, validiores, & potentiores erunt iusti, quàm impij. & alio Psalmo: Iste te inimicos nostros ventilabimus cornua, & in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis. Et quoniam prouintia siue nationis vires, atq; potentia in regno posita sunt; hinc factum est, vt cornu pro regno usurpetur. Vt in 1. Reg. 2. iudicabit fines terræ, & dabit Imperiũ Regi suo, & sublimabit cornu Christi sui, quod de regno Mesie Chaldaicus paraphrastes interpretatur: cui respondet illud Lucae. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui, id est, regnũ Mesie, quod nobis salutem allaturum erat; itabiliuit in domo Dauid. Quare non dubiũ est; quin quatuor ista cornua, quæ ostensa sunt vati nostro, significant quatuor regna, quæ infestissima fuerunt Ecclesie, & ob eam causam dicit;

Psal. 63. a.

1. Reg. 2.

Chaldaicus interpret.

Luc. 1. g.

*Quæ ventilauerunt Iudam, & Israel, & Ierusalem, & nemo leuauit caput suum.* Quod grauissima oppressio significatur. Primum regnum fuit Chaldaeorum; à quo regnante Nabuchodonosor regnum Iudæ vastatum fuit. Alterum Persarum, quod regnante Allueronimis Ierusalem perturbauit, adificium vrbis, & templi impediuit. Tertium Græcorum, quod regnante Antiocho Epiphane catholicã rempublicã obruit, & ferè deleuit. Quartum Romanorum, quod quantum Ecclesiam agitauerit, quantum vastauerit, sexcenta narrat historia. Sex enim minimũ Imperatorum, Neronis, Traiani, Maximiani, Diocletiani, Maxentij, Decij nescijs; &

Quatuor cornua significauerunt quatuor regna.

4. Reg. 15.

1. Eisd. 4.

1. Mach. 1.

iniquis

iniquis edictis omnes Christiani per orbem terrarum interfecti sunt. Hos ergo visio nostræ prophete prælagit. ita Chaldaeo interpreti visum fuit, qui interpretatione sua quatuor expressè regna reddit, ita plerique interpretres Latini, & Hebraei consentiunt: quæ explicatio maxime conuenit cū alijs sacrosanctæ scripturæ locis. Nam quatuor regna (interprete ipso Daniele) ostensa sunt Nabuchodonosori in figura illius statuae partim aureæ, partim argenteæ, partim eræ; partim ferreæ, quæ tanquam inimica cõfringenda erant à lapide illo abscisso sine manibus de mote Christo Iesu. Item quatuor ista regna Daniel præuidit in figura quatuor bestiarum. Ita Angelo ipso, qui Danieli loquebatur, interpretante, ex quo intellegitis, non ita bene coherere, si quatuor illæ equorum differentia in primâ visionis parte proposita, quatuor hæc regna, (vt placet auctoribus grauissimis) significet. Nihil enim erat quod eadem res iterum atque iterum, nullã re alia interiecta propheta monstraretur: præsertim quod hæc duæ visiones non videntur temporis interuallo separata, sed eadem fortè nocte representata. Deinceps igitur vates ait.

Chaldaicus interpret.

Dan. 2.

Dan. 7.

Quatuor fabri quid significauerunt.

20 *Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros.* Hieronymo, & alijs placet hos fabros esse quatuor Angelos; à quibus hæc quatuor regna conuulsa, atque deleta sunt. Quidam Hebræus magni nominis inter Hebræos, vult hos quatuor fabros esse, quatuor reges, qui regna illa infregerunt; ita vt faber qui deiecit cornu Chaldaeorum, fuerit Cyrus Persa; qui verò cornu Persarum conuellit, fuit Alexander Græcus, qui cornu Græcorum; Scipio Asiaticus, qui cùm consul Romanus

esset; superauit Antiochum: item alij Imperatores Romanorum, qui Græcos in potestatem suam redegerunt: Faber ad præcidendum cornu Romanorum fuit Attila, vel Totila, & alij; qui Romanum Imperium labefactauerunt. quæ explicatio mihi nõ displicet; sed si magis primæ sententiæ assentiamur, faceri saltè debemus hos Reges sectores; siue malleos fuisse, quibus Angeli ad illa cornua amputanda, aut cõfringenda vsi sunt. Ceterum vbi nos habemus terrere, in Hebræo est *יָדָדוֹר* *hadador*, quod proprie est terrefacere, vt vertit vulgatus: sed septuaginti viri interpretantur *ידיו*, quod exacuere significat. quod non nullis ita cõturbat, vt aliã longè diuersam expositionem amplectantur: quos Hieronymus refutat, & dicit, Exacuere, pro terrefacere accipiendum esse, quod auctoritate Hieronymi defendi potest; ita vt exacueres sit extenuare, atque imminuere potentiam illorum imperiorum, qua reuolueret. Item illud vt deiciat, in Hebræo est *יָדָדוֹר* *hadador*, quod his punctis ad deiciendum significat, vt vertit vulgatus à verbo *יָדָדוֹר* *hadad*, sed septuaginta interpretes reddunt in manus eorum, & ita totum locum interpretantur acueres ea in manus eorum ideo quod *יָדָדוֹר* *hadad*, plurale etiam est nominis *יָדָדוֹר* *hadad*; quod manus significat: ita ergo locum in septuaginta explicabimus: veniant fabri manibus terrefacere ista cornua. manus verò Angelorum, Reges illos significabunt, quibus cornua hæc (vt diximus) amputata sunt. Deinde septuaginta subiiciunt *τα τέσσαρα κέρατα ταύτην ταύτην κέρατα κέρατα επί τῆν γῆν* id est, quatuor cornua, quatuor gentes sunt, quæ cornu leuauerunt in terram, &c.

Nulla esse vi res quibus quisque se et res suas firmare possit.

quod magis superiori nostrae expositioni fauet. Illud autem in hoc loco nobiscum meditari debemus, ad vitam nostram dirigendam, & cum vera pietate colendam, nullas esse opes, nullas vires, quibus se quisquam munire, aut res suas certis praedidijs firmare possit. Corruerunt quatuor regna & imperia post hominum memoriam florentissima, atque firmissima, quae terrori fuerunt orbi terrarum. quis ergo fortuna confidet? imo quod erectior, & sublimior eius status videtur eod propius impendet ruina. id arbor illa tam vasta, & ampla, & quae tantas radices egerat, quae Nabuchodonosori per insomnia apparuit, vt Daniel interpretatus est, declarauit. Cui enim robustior esse videbatur, mandatum est cuidam Angelo, vt illam conuelleret. Cum maiori confidentia, & securitate fretus Balsasar conuiuia agitabat, illa ei manus representata est, quae in pariete eum esse interficiendum scripsit, ipsaque eadem nocte, & ciuitas a Cyro capta, & ipse necatus est. Quocirca rectissimum illud praecceptum est Ieremiae. Non gloriatur sapiens in sapientia sua, & non gloriatur fortis in fortitudine sua, & non gloriatur diues in diuitijs suis. Sed in hoc gloriatur, qui gloriatur scire, & nosse me, quia ego sum dominus, qui facio misericordiam, & iudicium in terra: haec enim placent mihi ait dominus. Nec copijs vnquam, & viribus ad aliorum damnum & incommodum abutamur, scientes fabrum esse a domino constitutum ad huiusmodi cornua excidenda, & se summissa gerentium erigenda, & exacueda, quibus hostes suos dissipent, & omnia cornua peccatorum confringant, & exaltabuntur cornua iusti, ait

Dan. 3.

Ierem. 9. f.

Neminem de viribus suis gloriari debere.

Ne viribus ad alij damnium inferendum abutamur.

Dauid & Esaias. Quiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo, id est eorum, qui sibi robur, & potentiam arroganti, neque intelligunt vsum sibi ad tempus esse permissum, proprietate vero penes Deum ita esse, vt quoties, & quandoque ipse voluerit, eam vni detrahere, & alteri concedere possit. aduersus eos qui de copijs, & facultatibus, quas habent non ita iudicant, scitote iam inde a mundi principio bellum a Deo acerbissimum indictum esse. idcirco salutare illud est sapientis consilium Quato magnus es, humilitate in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam quoniam magna potentia Dei solius. Et vt finem faciam, illud pro certo habeatur, vt qui se non humiliauerit (quod felicitate praestat) a Deo humiliabitur, quod ad extremam detrudit miseriam. Quod vt sibi quisque persuadeat, horum, & ceterorum potentissimorum regnorum exemplum satis esse debet.

Psal. 74. b. Esai. 13.

Eccle. 30.

Qui se nihil humiliabitur a Deo humiliabitur.

CAPVT. II.

1 ET leuauit oculos meos, & vidi A & ecce vir, & in manu eius funiculus mensorum. 2 Et dixi, quod tu vadis? Et dixit ad me, Vt metiar Ierusalem, & videam quanta sit latitudo eius, & quanta longitudo eius. 3 Et ecce Angelus qui loquebatur in me, egrediebatur, & Angelus alius egrediebatur in occursum eius. 4 Et dixi ad eum, Curre, loquere ad puerum istum, dicens, Absque muro habitabitur Ierusalem pro multitudine hominum, & iumentorum in medio eius.

5 Et

B 5 Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius. 6 O, o fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus, quoniam in quatuor ventos caeli dispersi vos, dicit Dominus. 7 O Sion fuge quae habitas apud filiam Babylonis. 8 Quia haec dicit Dominus, exercituum, Post gloriam misit me ad gentes quae spoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. 9 Quia ecce ego leuabo marum meam super eos, & erunt praedae his qui seruebant sibi: & cognoscetis quia Dominus exercituum misit me. 10 Lauda, & letare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus. 11 Et applicabuntur gentes multae ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & scies quia Dominus exercituum misit me ad te. 12 Et possidebit Dominus Iudam partem suam in terra sanctificata: & eliget adhuc Ierusalem. 13 Sileat omnis caro a facie Domini: quia consurrexit de habitaculo sancto suo. 14 Et leuauit oculos meos, & vidi: & ecce vir, & in manu eius funiculus mensorum. Postquam propheta vaticinatus est futuram quatuor illorum regnorum euerisionem: Ierusalem deinde, & Ecclesiam aedificandam vaticina-

tur, vt intelligamus interitu impiorum muniti viam ad felicitatem bonorum: nec posse viros sanctos tutam, tranquillamque pacem trahere, superstitie impio, qui bellum eis asiduuum infert. Ita Dauid ait, Expecta dominum & custodi viam eius, & exaltabit te: vt haereditate capias terram: quum perierint peccatores videbis. ita Dauid, regni tibi promissi potitus non est quoad Saul inimicum eius, mortuus fuit. Christus, & mater eius sanctissima ex Aegypto in patriam suam non rediere, quousque Herodes vita defunctus est: neque iustorum animae tanta gloria fruetae, corpora charissima in sordibus, & puluere iacentia excitant, quousque funditus impij de mundo deleantur: Quare angustissime debent viri virtute praediti, si nihil boni, nihil quod expectent adipiscantur, dum homines iniqui rerum potiantur, scietes ita sanctis omnibus vsum venisse, ait igitur propheta. Et leuauit oculos meos. Ex quo intelligitur eos, qui cum Deo loqui, & ab eo erudiri cupiunt, oculos a terra abducere oportere, & altè caelum contueri; curas rerum humanarum pro virili abijcere, & omne studium in rebus coelestibus, & diuinis ponere. Ad te leuauit oculos meos qui habitas in caelis, Dauid ait: & Paulus monet quae sursum sunt sapite, non quae super terram. contra vero de flagitiosis hominibus Dauid ait, oculos tuos staterunt declinare in terram. & Paulus, qui terrena sapiunt. Et ecce vir & in manu eius funiculus mensorum. In eadem figura Ezechielii Angelus ostensus est, qui formam vrbis, & templi futuri monstrauit. Hic vero Angelus eo habitu veniebat, vt significaret etiam vrbem esse restit-

Interitu impiorum via munitur ad felicitatem bonorum.

Psal. 36.

Mat. 2.

Qui a Deo erudiri cupiunt, curas humanas debent abijcere.

Psal. 120.

Coloss. 3.

Psal. 16. c.

Phil. 3.

Ezech. 39.

Quid habitus Angelus funiculus mensurantis significaret.

tucndam: nec rex magnus, neque nationes circumvicinas eis impedimento futuras; quoniam Angelorum auxilio, adificium prouehendum erat.

3 Et ecce Angelus qui loquebatur in me, egrediebatur, & Angelus alius qui egrediebatur in occursum eius.

4 Et dixit ad eum; curre, & loquere ad puerum istum dicens. Colligit ex hoc loco Gregorius homilia. 34. ordinem Angelorum ex doctrina Dionysij ita esse dispositum, primum, vt alij quasi foras ad nos mittatur, ita vt nunquam a diuina contemplatione discedant; alij verò nunquam mitti, sed semper Deo adesse presentes, iuxta illud Danielis, Millia millium ministrabat ei, & decies milies cetena millia assistebant ei. Ministrare est foras ad nos cum mandatis mitti. Assistere est Deo semper adesse. Item q; alios Angelos, alios mittere, vt hoc loco vates noster ait. Angelus, qui loquebatur in me egrediebatur, & Angelus alius egrediebatur in occursum eius, & dixit ad eum; curre, & loquere ad puerum istum. Quare inferiores sunt ij, qui mittuntur eis, qui mittunt. Hic etiam considerare, & admirari est, quanto studio Angeli hominum negotia tractent. nam primum tres Angelorum species in hac visione obiecta sunt; is, qui funiculum ferebat, & is, qui cum vate loquebatur, & alius qui huic ad vatem mandata dedit. Item cum vnus alteri obuiam venisse dicitur, ei que mandasse vt curreret, ac vati renuntiaret; magnæ Angelorum letitiæ significatio est: nam tripudium agere Angeli videntur, ac saltare præ gaudio, quod Ierusalém multis partibus melior, quam antea restituenda erat. Vt enim magna cura, & diligentia res nostras procurat; ita quod fauste, & feliciter que

Gregorius Dionysius.

Quo pacto ordo sit Angelorum dispositus.

Dan. 7.

Quid ministrare, quid assistere ad Angelos velatum significet.

Quanto studio Angeli hominum negotia tractent.

niant, magna afficiuntur letitia. Hinc magna illa alacritas, & exultatio extitit, qua Angeli choros ducentes ad canendum excitati sunt nascente Seruatore nostro: cum si regem ipsum dominumque suum spectarent; luctus potius quam gaudij occasio præbere videretur. lacebat enim in vilis stabuli sordibus magno vigente frigore, ita vt fortè cum illi canebar, gettebant que præ gaudio, ipse lugebat, & gettebat præ luctu. Angelorum etiam Regina Virgo mater Dei nimis anxia, & sollicita erat, quod non solum crepundijs ad tantum, tamq; sibi charum filium ornandum carebat; sed etiam fortè sine olis, fasciulis, & vestibus necessarijs ad illum fouendum egebat: tamè Angeli eorum ministri has res cernetes gaudio exultant. Non igitur in regis sui, sed in orbis lætitiæ, & felicitate lætebantur, quod dux, & assertor noster aderat: adeo sunt erga nos, & res nostras amanti animo! Hinc etiam illud est, quod Christus ait; Gaudium est in caelo super vnum peccatorem poenitentiam agentem, ex quo intelligere debemus, quã bene de nobis meriti sint. iã ergo quæ Angelus hic, qui egrediebatur, vati nostro mandata det, videamus.

Angeli vehementer lætantur quod res nostra feliciter eueniant. Luc. 2.

Cur Angeli nata Christo tantam lætitiæ significationem secuti sint.

Luc. 15.

Absque muro habitabitur Ierusalem præ multitudine hominum, & iumentorum in medio eius. Quæ ad Christi tempora peritioribus Hebræis assentientibus omnium latinorum interpretum sententia historicè, & literaliter pertinent. tantum differt inter christianos, & Hebræos; quod illi de vera Ierusalem, id est de Ecclesia dici censerent: isti verò adhuc carnales de vrbe Ierosolymitana, quã Messias temporibus amplissimam fore arbitrantur. Quod autem dicit, præ multitudine homi-

Ierusalem Ecclesiam literaliter significat.

hominum & iumentorum homines vocat (vt auctor est D. Hieronymus); sapientes, theologos, & sacrarum literarum peritos: iumenta verò simplicissimos quosque. iuxta illud David; Homines, & iumenta saluabis. Absque muro. Quod tanta ciuium erit copia, venullis muris comprehendi possint: quod ita gestum esse videmus, cum tot fideles non vno certo loco contineantur: sed per orbem terrarum sparsi diuersis locis commorentur. Quod luculenter Esaias persequitur per totum sexagesimum capitulum, ait que inter multa. Et aperientur portæ tuæ iugiter die ac nocte nõ claudentur, vt afferatur ad te fortitudo gentium, & reges earum adducantur. Gens enim, & regnum quod non feruet tibi, peribit: & gentes solitudine vastabuntur. Hinc summa Dei benignitas intelligi potest. Populus tantum sollicitus erat de Ierusalem illa materiali edificanda, atque munienda: at Deus non solum illam instaurandam promittit, sed etiam Ierusalem spiritualem (Ecclesiam inquam) quod multò magis ex re populi erat. Ita etiam cum Daniel obnixè Deum precaretur, vt populum affereret in libertatem, quando quidem illi septuaginta anna Ieremia prædicti captiuitatis populi iam iam complebatur, ita precibus suis Deus optimus motus est, vt non solum ei populum Babylonica seruitute se liberaturum promiserit, sed etiam vniuersum hominum genus in libertatem certo, & statuto tempore affereturum. Abrahamo vnum filium anxie cupienti, Deum que poscenti, infinitam ex eo sobolem propagandam, atque adeo Christum ex eo genus ducturum promissit. Salomonem sapientiã ad regnum

Psal. 35.

Quam multi ad Ecclesiam confluunt.

Esai. 60.

Quanta benignitate Deus operatus respiciat gentes.

Dan. 9.

Quam cito Ierusalem liberabitur.

administrandum postulantem, omnium sapientissimum fecit; vt illud Pauli ad Titum constet. Qui præstat nobis omnia ab ubi de. Caterum quod propheta periculis apellet, velideo est (vt Vatablus quendam Hebræum sequens ait) q; adolefcens Zacharias vaticinari coepit: vel quia minister alterius propheta fuit; vt Iosue persequitur Moysi, puer vocatur. Sed melius est, vt puerum ab angelis nominari putemus; q; eorum esset discipulus. Ita Christus discipulos suos apud Esaiam nominauit; Ego, & pueri mei, quos dedit mihi dominus in signum. &c. Illud etiam in hac propheta visione animaduertendum est, quod Angelus, qui veterem Ierusalem instaurandam nuntiabat, funiculum afferebat ad eius latitudinem, & longitudinem metiendam. At Angelus qui veræ, & nouæ Ierusalem ædificationem prædixit; id fieri prohibuit, quod ab quo muro (ait) habitabitur Ierusalem. Ita vetus illa lex, que quasi funiculus quidam erat, quo & iudei obligabantur, & ad quem eorum pietas, & iustitiæ exigebatur, in certis, & definitis terminis inclusa erat: quippe qua solus populus Israeliticus adstrictus fuit: at nullo opus erat funiculo ad veram Ierusalem metiendam: nam eisdem; quibus orbis terrarum terminis, & regionibus circumferibitur: Vniuersum enim hominum genus lege, & Euangelio Christi tenetur. Non enim est aliud nomẽ datum sub caelo, in quo oporteat nos saluos fieri ait Petrus in Actis. Et Esai. 60. Gens enim, & regnum que non feruierit tibi, peribit; & gentes solitudine vastabuntur. Sequitur in propheta.

Tit. 6.

Cur Zacharias puer ab Angelo vocetur. Vatablus.

Esai. 8. d.

Quid inter veterem & nouam legem differat.

Acto. 2.

Esai. 60.

5 Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu. Id est quamuis muros non sit

fit habitura, non patebit hostium incurribus: ergo enim ei ero pro muro, adeoque firmo, vt non sit fossa aquæ plena, vt ceteri muri solent, sed igne circumdata; vt hostes, & alienos homines longè reppellat, nullisque machinis dirui, neque expugnari possit. Hac huius loci expositione omnes interpretes contenti sunt; quæ quamuis facilis, & plana sit, loci tamen difficultatē nō exhaurit. nam adhuc mēs scire auet; quid illa tam insolita ratione dicendi significetur. Præsertim quod ignis ciuitatem cingens, non solum hostibus, sed etiam ciuibus detrimentum afferret. Quare operapretium est intelligere, quæ huius ignis ratio futura sit. Ac primum, qui non sit facterum literarum insolens, cognoscat hanc dicendi rationem alijs locis esse usurpatam, ex quibus is, quem tractamus, planus fiet. Nam Christus ipse à quo hæc vrbis, de qua propheta loquitur, id est Ecclesia, per orbem stabilita est, dicit, Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur. Igitur ignis ille est, quo sepiendam esse vrbē noster propheta dicit. Qui nihil est aliud, quam vehemens quadam amor rerum spiritualium, quo mens hominis à terrenis rapitur ad celestia; ex quo ingens rerum humanarum contemptio oritur, spiritu ad se nos totos reuocante; ex quo fit, vt copias, facultates, voluptates, amicos, parentes, cognatos, corporis cruciatu pro nihilo ducamus, dū Christum, & spirituales diuitias adipiscamur, & vt res acerbæ tam forti, & constanti lapinō perferamus, vt nulli neque homini, neque perturbationi animi, neque fortunæ succumbamus. hoc igni Ecclesia, nouā Ierusalem circumdatur, & ita roboratur, vt nulli ne

que reges, neque immanes tyranni, neque denique portæ, & inferorum acies eam superarint, neque vnquam superare poterint. Ex hoc intelligitur illud, quod Ioannes Baptista dixit. Ego quidē baptizo vos in aqua, ipse vos baptizabit Spiritu sancto, & igni, id est, ardentissimum amorem rerum spiritualium, & magnum rerum humanarum contemptu excitabit. Hoc igni bene tactus esse videbatur Paulus cum Rom. scriberet. Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? certus sum enim quia nec mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Ab is ducibus Ecclesia defensa, hoc igni, & animi ardore inflammati milites tutissimo muniantur præsidio: & ideo dicit vates noster; *Ego ero murus ignis*, nam ipse met Spiritus sanctus est ignis ille, qui inflammat fideles, ipse in figura ignis super Apostolos in die Pentecostes est à celo delapsus; ipse (vt Ioannes ait) baptizantur fideles. Ergo qui res suas in tuto cupit collocari, hoc igne accendatur, se totum à corpore, & à rebus externis ad mentem, & spiritum auocet: nihil magno opere amandum, & expetendum existimet, nisi quod mentem, & spiritum perpetuò duraturū attingat: quo nullo maiori præsidio se, suaque omnia firmare vnquā valebit; quod ipse Christus monet. Nolite (inquit) thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo, & tinea demolitur, & vbi fures fodiunt, vt nulli ne

Matt. 16;

Matt. 3. c;

Rom. 8. g.

Quo igne Ecclesia circumdata fuerit.

Matt. 3.

Quo pacto nos resque nostras in tuto collocabimus

Matt. 6. c;

rantur:

rantur: thesaurizate autem vobis thesauros in celo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt: neque furantur. Cum igitur ex hac Christi Seruatoris sententia, nihil in hoc orbis terrarum domicilio tutum, nihil in insidijs vacuum sit, quo se tutum hic quisquā arbitratur præsidio, nisi domicilium, & habitationem mutet, in celoque se, suaque omnia collocet? Hac ergo de causa Ecclesia tam firmū habet præsidium, quod tota igni illo æthereo cingitur, atque sepitur; tota celestis est, nullis bonis, nisi celestibus inniuitur: celestium modò facultatum cupiditate ducitur. Quare qui intra eam claudi, & contra hominum, & Dæmonum insidias muniri optat, eam pro virili parte debet imitari. Sequitur in propheta.

*Et in gloria ero in medio eius.* Verbum Hebræum est קבוד *cabod*, quod Hebræi dicunt significare gloriam, honorem, & animam; quod sit corporis gloria. & ita intelligitur illud Psalmi. 29. Vt cantet tibi gloria mea, & non compungar, id est, anima mea laudet te. & illud Psalmi. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultabit lingua mea. in Hebræo est קבול *quebold*, gloria mea, id est, anima mea exultabit. Sed ne tam ambigüe exponatur, meliùs est vt significare dicamus, totius rei pondus, atque momentum, id quod affert decus totum, & ornamentum, qua significatione, & translatione latini vsurpant hoc nomen pondus: & ita dicunt, res magni ponderis, & epistola habens pondus, id est, de rebus magnis, & grauibus scripta. & ita rectè illos Dauidis versus exponemus; id est quidquid in me ponderis est atque momenti, lauda-

Cur Ecclesia tam firmum habeat præsidium

Psalm. 29.

Psalm. 15. b

קבול quid proprie Hebræis significat.

bit te: tibi enim acceptū refero, quod ideo ita rectiùs mihi nomen hoc videtur declarari: quia ipsi Hebræi factentur nomen קבד *cabed*, & קבד *quebed*, à quo manat, id est quod grauis propriè significare, & verbū קבד *cabad*, grauari, vel aggrauare. & si exponamus hoc modo, aptiùs sine tanta ambiguitate in omnia loca vbi reperitur, quadrabit. Ita illud Iudicū. 18. Qui cum pergerent, & anteire fecissent paruulos, & iumēta קבד *queboda*, quod Hieronymus vertit; & omne quod erat pretiosum. Targus interpretatur קבד *quiniana*, id est, substantiam; id est, quidquid ponderis, & momenti erat: Hispanè *todo el ser de la casa*, ita illud Genes. 45. Nuntiate patri meo vniuersam gloriam meam, id est, *todo mi ser*, totum pondus, quod habeo. His habitis facile nostri propheta locus plenè intelligitur.

*Et in gloria ero in medio eius.* Id est non solum tanquam murus eam vndique circumdabo, sed etiam ero quidquid intus ponderis, & momenti habebit; id est, me tantum queret, in me omnis eius gloria, honos, copia, facultates, quidquid expetendum fuerit, continebitur. quod ita fieri videmus: nullas enim opes (vt iam diximus) nullas facultates Ecclesia per se, quicquid sua requirit, nisi celestes. Superioribus temporibus quidquid præmij proponebatur tenentibus præcepta Dei, id narratur Leuit. vigesimo sexto. Si in præceptis meis ambulaueritis, & mandata mea custodiēritis, & feceritis ea, dabo vobis pluias temporibus suis, & terra gignet germen suum, & pomis arbores replebuntur. &c. Itaque huius seculi etiam diuitias tam Ecclesia querebat: quando quidem in ci-

Iud. 18.

Gen. 45.

Quidquid ponderis atque momenti habet Ecclesia, quicquid ipsa querit, Deus est, vel Dei est.

Leuit. 26.

tan-

Luc. 12. g.

Quid ignis nunquam in scriptura sacra significat.

Quanta vis sit diuini amoris.

tanquam primum etiam erant proposita: at nostrae Ecclesiae institutores, & administratores Apostoli, diuitias omnes huius aevi contempserunt: & Paulus monet: Habentes alimeta, & quibus tegamur ijs contenti sumus. & alio loco. Si verè diuites esse cupitis, veras diuitias amate. Quare quidquid per se, vique sua nunc Ecclesia postulat, quidquid quaerit, & aestimat, Deus est. Quocirca rectè propheta dicit, Ego ero gloria in medio eius, id est totum pondus eius, & quasi anima eius, vt totam nominis vim amplectamur. Estque pulchra similitudo ad hoc intelligendum. Vt enim anima tota corporis dignitas continetur: ita in Deo vniuersam dignitatem, & amplitudinem suam Ecclesia positam habet: quod Esaias etiam luculenter vaticinatus est, cum Ierusalem loquens: Non erit tibi amplius Sol ad lucendum per diem, neque splendor Lunae illuminabit te: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam. Quibus verbis aperte propheta declarat, hanc urbem non materiale, sed spirituale esse, cui nihil Sole, & Luna materiali opus sit; sed ita tota ex Deo pedere, vt ipse sit ei pro Sole, & pro Luna. Ac denique omnis erit gloria eius, id est, totum bonum eius (vt exposuimus) quidquid ponderis, & momenti habebit, non Solis, non Lunae, ne dum aliarum rerum subsidio indigebit: sed omnia à me habebit. Certè huius urbis legitimus ciuis erat. Dauid; cum dixit: **Psal. 3. a.** Tu autem domine susceptor meus es, gloria mea, exaltans caput meum. Ceterum cum noster propheta ait, Et in gloria ero in medio eius: ad illud alludere videtur, quod Deus Israel se daturum spondit, si legem

*Et anima totam corporis dignitatem continet, ita Deus Ecclesiae.*

*Esai. 60.*

*Psal. 3. a.*

eius seruaent, Ponam tabernaculum meum in medio vestri, quod de tabernaculo, in quo erat arca dicitur; quae gloria Dei appellatur, vt. i. Reg. 4. **Leuit. 16. b.** **1. Reg. 4. de** Translata est gloria Domini de Israel, quia capta esset arca Dei. Videtur igitur propheta dicere, ego ero pro arca in medio vestri. Deinceps propheta dicit. **6 O, d. fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus, quoniam in quatuor ventis caeli dispersi vos; dicit Dominus omnipotens.** Et Ierusalem materiale, & spirituale aedificadam esse paucis propheta praedixit: eisdem iam verbis, & materiales, & veros Israelitas ad opus vtriusque urbis repetendum vrget: & acutissimè vtriusque quid faciendum sit, declarat, vt vrbe sua fruantur. ait igitur, O, d. fugite de terra Aquilonis, id est, deserite Babyloniam, quae ab Ierusalem spectata pertinet ad Aquilonem: & adhuc nonnulli Iudaei Babyloniae detinebantur, ad quos haec pertinet adhortatio, O, d. in Hebraeo est **והוהו**, quod & vocantis aduerbiū est, & dolentis interiectio, vt Esai. 55. **והוהו**, **Esai. 55. d.** id est, o omnis sitiens venite ad aquas. & illud. 3. Reg. 13. Et planxerunt eum, **3. Reg. 13. a.** heu miserere. Hebraicè **והוהו** & vtraque significatio aptè in hunc locum cadit, vt sit aduerbium reuocatis eos Babylonia, & interiectio dolentis quae adhuc Babyloniae commorabantur. *Quoniam in quatuor ventis caeli dispersi vos.* In Hebraeo est vox **והוהו** qui, quae & quoniam, & quāuis significat, & vtraque significatio quadrat. id est, ea de causa voco vos, quoniam dispersi vos in varias orbis partes, quas omnes vt comprehendat, nominat quatuor praecipuas, id est Orientem, Occidentem, Septentrionem, & Meridiem: quas quatuor vètos appellat; quia ex illis distinguuntur. quadrat etiā si quā

*Leuit. 16. b.*

*1. Reg. 4. de*

*Esai. 55. d.*

*3. Reg. 13. a.*

*u. is*

uis significet: Volo vt Sion conuentatis, quāuis in varias vos mundi plagas disperferim. Sed facessit negotiū quod Septuaginta aliter, quā est in Hebraeo, & in vulgato nostro hūc extremum articulum reddunt: habent enim, **והוהו** id est, quoniam ē. quatuor ventis caeli congregabo vos. quae sententia rectè cū superiori cohaeret, & cū ea, quae proximè sequitur. Sed verbū **והוהו** parat, non congregare, sed dispergere, & expādere significat, vt verit noster interpret. quare Septuaginta nō tam verba, quā mentem prophetae reddiderunt. Ea enim de causa eos Deus Babylonia reuocat, vt eos, qui dispersi erant, ad Sionem aedificandam, & propugnandam venirēt. & eadem ratione conciliatur versio sequentis sententiae. **7 O Sion fuge quae habitas apud filiam Babyloniae.** Quibus verbis declarat, quod antè dixerat; O, d. fugite de terra Aquilonis. Sed in Hebraeo est **והוהו** *hi-maleti*, seruare; & in alijs libris editionis vulgatae est fuge. & ita legitur in cōmentarijs Hieronymi, ex quo vulgata nostra in prophetis sumpta esse videtur: sed haec modica differentia est; maior esse videtur in Septuaginta, qui ita vertunt **והוהו** *in Sio saluabimini* qui habitatis apud filiam Babyloniae. sed notio haec esse videtur prophetae potius quā verba: volebat enim vt ij, qui pertinent ad Sion, ex Chaldaea fugerent, in quā idola colebantur, & Sion conuenirent, quae verum Deū colebat. & ideo quod propheta dicit, o Sion fuge, quae habitas apud filiam Babyloniae; quia in vrbe Sio oportebat cōfugere, Septuaginta verterunt; in Sion saluabimini, qui ha

*Septuaginta interpretum editio differre videtur ab Hebraeo, & vulgata editione, & conciliatur cum illis.*

*Septuaginta interpretum editio nonnulli differre à vulgata & Hebraeo, & conciliatur cum illis.*

bitatis apud filiam Babyloniae. Sed haec aliquo modo Ierusalem attingunt materialē, ad quā aedificandā Zacharias, vt est in Esdra, hortabatur: & videtur eandē prope sententiā declarare haec verba Dei iussu à vate praedicta, quā illa iussu Cyri Regis per pracone praedicata, quae narratur ab Esdra. **1. li. c. i.** **1. Esd. 5.** Quis est in vobis de vniuerso populo eius? Sit Dominus illius cū ipso, ascendat in Ierusalem, quae est in Iudaea, & aedificet domum domini Dei Israel; ipse est Deus qui est in Ierusalem. Et omnes reliqui in cunctis locis vbicunq; habitant, adiuuent eum viri de loco suo, argento, & auro, & substantia, & pecoribus. Perfectè tamē nostri prophetae verba ad urbem spectant spirituale, de qua proximè dixerat: & explicat acutissimè quid nos facere oporteat, vt tantorum ornamentorū, & beneficiorum, quibus Ecclesia augēdam esse praedixerat, participes esse possimus. Semper enim illa primò posita sententia perficit; Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Non enim nos ad tanta beneficia, & ornamenta capienda, tanquam lapides, & ligna esse vult, quae artificis, solum opera dolatur, & sculpsuntur: sed non nihil etiam in tāto negotio nos habemus gerere, atq; iuuare, vt nō nihil salte gloria, atq; laudis ex opere tam *ritico* reportemus. Ahinaduertamus, ergo quid propheta nobis praecipiat. **O, d. fugite de terra Aquilonis:** Aquilo quod annua ventorū sit frigidissimus, *an-* haec de causa est reliquorum ventorum frigidissimus: ex quo factum est, vt vitia, atque peccata in Sacra scriptura significet, quae charitatis ardorem extinguunt, & faciūt vt homines in pietate colēda frigeſcant. Aëris deniq; huius naturā describit Eccl. c. 43. **Eccl. 43.**

*1. Esd. 5.*

*1. Esd. 5.*

*Cadunt prophetae verba in Ierusalem materiale sed perfectius in spiritualem.*

*Quid nos oporteat ut ornamentorū beneficiorū Ecclesiae participes simus.*

*Zach. 1.*

*1. Esd. 5.*

*Aquilo quod annua ventorū sit frigidissimus, atque peccata in scriptura significet.*

*Eccl. 43.*

**D** Frigidus



Frigidus ventus Aquilo fluit, & gelauit crystallus ab aqua, & super omnem cōgregationem aquarū requiescit, & sicut lorica induet se aquis, & deuorabit montes, & exuret desertum, & extinguet viride, sicut ignē.

Quale deditus in animū vitiā inducunt.

Qui viui in Ecclesia manere nō possunt.

Cant. 4. d.

Auster quid significet in scriptura.

Eccle. 43.

Similem rigorem, & ad officia torporum, dedecus, & turpitudinem in animū vicia inducunt. Quare qui in vrbem igne (vt exposuimus) septem intraturi sunt, oportet vt frigus excuriant, vt caleant. & non frigeāt in officio fungendo: alioqui viui in hac vrbē manere non possunt. Non enim ad eam vrbem, quam vndique flammæ circundant, frigidus vllus aēr penetrare potest. Quamobrem ebs, qui huius vrbis cupiditate ducitur, rectē propheta monet; *O d, fugite de terra Aquilonis*, emendate sceleratam consuetudinem, abijcite vitia, deponite scelera, & poenitentia lachrymis abstergite. Et hac de causa in Canticis sponsa optat dicēs, *Surge Aquilo, veni Auster*, perfla hortum meum, & fluet aromata illius: Auster enim, qui aēr est calidus à meridie perflans, medicinā affert ijs, quæ aquilo frigore vastauit. Vt Ecclesiasticus loco citato post ea, quæ antē dixi, ait, *Medicina omnium in festinatione nebule, & ros obuians ab ardore venienti humilēm effecit eum.* Ita si lachrymis ab ardore charitatis allatis, vitijs atq; peccatis occurramus, omnia delebimus, & frigidum Aquilonis impetū comprimemus.

Quoniam in quatuor ventos cœli dispersi vos. Vel quamuis, vt exposuimus, id est, quāuis de terra Aquilonis fugere hortor, non eos solos me ad vrbē meā, vocare putetis, qui ad Aquilonē ad illam relati habitāt: omnes voco quot quot sunt per orbē terrarū: non enim

solum aditus patebit ijs, qui ad Aquilonē spectāt; sed illis etiā, qui reliquos tres ventos attingunt: nā disperii per orbem multos veros Israelitas, quos omnes ad Ecclesiam confugere volo. quam explicationē vehementer illustrat. Septuaginta, (quam supra diximus) versio: *E quatuor vctis cœli congregabo vos.* Iuxta Esaiā vaticinium. *Noli timere, quia ego tecum sum: ab Oriente adducam te, & ab Occidente congregabo te.* dicā Aquiloni, da: & Austro, noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ.

*O Sion fuge quæ habitas apud filiam Babel.* Sed quō confugiet? in quē locū se recipiet, nisi in vrbem Sion? quare locum etiā hunc illustrat versio septuaginta interpretum, quam supra posuimus: *in Sion saluabimini, qui habitatis apud filiam Babylonis.* Ecclesia est (vt explanabimus) tutissimus adsequemq; recipiendum locus: quippe quæ igne tota circūdata est, atq; adeo Deus ipse murus eius. Est enim Ecclesia Dei arca illa Noe, in quam omnes qui nō intrauerūt, aquis diluuij obruti sunt. & eam sic vocat Esaias. Vrbis fortitudinis nostrę Sion saluator (ait) ponetur in ea murus, & antemurale. *Aperite portas, & ingrediatur gens iusta custodiens veritatem.*

*8 Quia hæc dicit Dominus exercituum, Post gloriam misit me ad gentes, quæ spolianturunt vos:* Hæc verba non nisi in Christū cadūt ipsi Hebręis assentientibus, qui sic hūc locū explanāt. Post quā Romani adepti fuerint imperiū totius orbis, veniet Mēssias. quare velint nolint sua sentētia conuincuntur. Quādo enim Christus seruator apparuit; tū primū Romani adepti fuerūt totius orbis imperiū: nūquā enim

Omnes homines vult deus ad Ecclesiam venire.

Esa. 43. 2.

Ecclesia est arca Noe.

Esa. 26. 2.

Luc. 2.

Christus fuit à Deo missus ut dicit esse Ecclesia.

Ioan. 16.

Ioan. 3.

Quantū eos propheta terreat, qui aduersus Ecclesiam, vel vrbem iustum bellū gerūt.

Qui vrbem iustum ignominia afficit, magis quantum in se est, Deum appetit ignominia.

populus Romanus tantam pacem, quātam temporibus Augusti traxit. de cuius edicto vniuersus orbis (vt auetor est diuus Lucas) nomina dedit: quo tēpore Christus seruator in Bethē natus est. Planius tamen interpretatur, post gloriā: si nō ad Romanorū gloriā, de qua nulla mentio facta est: sed ad gloriā, de qua antē propheta dixit, referatur, id est, præter quā gloriā ero Sion; veniā præterea ipse missus à Deo patre, vt eius dux sim: nō solum murus ignis ero Sion, non solum eius gloria, totūq; pōdus, ac momentū, sed etiā dux, & imperator ero eius aduersus gentes eas, quę dissipauerūt illam. Christum verō à patre fuisse missum, vbiq; ipse (vt Ioānes scribit) testatur. Sicut misit me pater, & ego mitto vos: & alio loco. Sicut misit me viuēs pater, & ego viuo propter patre. rursus. Sic Deus dilexit mundū, vt filiū suū vnigenitū daret. quæ omnia eō spectant, quōd omnes homines horretur, vt ad Ecclesiā perfugiant tanto præsidio munitā, tanta gloria abūdan tem, tāto Imperatore decoratā: & vt eius aduersarios terreat, & illos omnes, qui aduersus huius vrbis ciuē virum iustū, atq; probum pugnant, aut inimicitias gerunt; quibus omnibus notū sit, se aduersus Deū Opti. Max. omnipotētē, & Dominum exercitū bellum suscepisse; qui tam vnicē huiusmodi ciues amat, vt dicat. *Qui enim tetio erit vos, tangit pupillam oculi mei.* Ex quo palām fit eos, qui virū in fontem aut lædunt, aut ignominia afficiunt longē magis Deū, quantum in se est, & offendere, & ignominijs appetere. Nam cū Deus bonorū patrociniū, & tutelam suscepit; qui eis detrimētum afferre conatur, re probare molitur, neq; securū eos patrociniū habet.

re, neq; in tutum præsidium cōfugisse. quod quidem in Deū nimis iniuriosum, & contumeliosum est: cū de nulla re magis gloriatur, quā quōd eos, qui ad se confugiunt, securos ab omni reddat periculo: vt Dauid ait; *Altiſsimum posuisti refugium tuū: non accedet ad te malum, & flagellū nō appropinquabit tabernaculo tuo.* & in Deutero. *Videte quōd ego sim solus, & non sit alius præter me. ego occidam, & viuere faciā, percutiā, & ego sanabo: id est, ego solus bona, & mala recōdita habeo, ita vt nemo neque bonis frui, neq; mala inferre, nisi me volēte poterit.* Quare stultissimus est, qui eum, quem Deus defendēdū suscepit, incommo dis afficere molitur. Cū verō propheta dicit, *Tangit pupillam oculi mei;* ad illud alludere videtur, quod est in Deutero. de cura Dei erga populū dictū: *Circumduxit eum, & docuit, & custodiuit quasi pupillam oculi sui.* Sed in Hebræo est *tangit pupillā oculi sui:* & ita vertūt Septuaginta viri: ac est in cōmētarijs Diui Hieronymi, *tangit pupillam oculi eius;* & Plātinus testatur, duo se vulgatæ editionis exempla vidisse, in quibus erat, *oculi sui.* quare vtroque modo potest legi. Quod si hoc secundo modo legatur, magnum etiā timorem verba vatis iniuriōsis in proximos, & contumeliosos hominibus iniiciunt. Scire enim debēt, se longē maius damnum reportare, quā inferrant. Væ impio in malum; retributio enim manuum eius fiet ei. Esā. inquit, quod de illis dicitur, qui alios lædūt; quibus longē maior gratia referenda est: & ob eam rem propheta dicit, *Væ impio, &c.* quæ interiectio ingentis cuiusdam vltionis significationē habet. Sequitur in propheta.

Psal. 90.

Deut. 32.

Deut. 32. b.

Iniuriōsi in proximos maius damnum reportant, quā inferunt.

Esa. 3. b.

9 Quia ecce ego leuo manum meam super eos, & erunt præda ijs qui seruebant sibi. Leuo manum meam, habitus præliantis est, & hostes ferientis: vt illud Ieremias. Et debellabo ego vos in manu extēta, & brachio forti. Sed iam videamus quo pacto sit noster imperator clarissimus sanctæ Ecclesiæ inimicos vlturus. Et erūt præda (ait) ijs, qui seruebāt sibi, hoc est, seruitutem seruient eis, quos antè dura seruitute opprimebāt. id est, Ecclesia eos ducet captiuos, quorū antè seruitutē perpeffa est. Imperator Romanus oppugnabat Ecclesiā, at postea Ecclesiā cēssit, & in eius potestātē veniēs Ecclesiā factus est Imperator. Eodē modo Rex Gallie, Rex Hispaniæ, Rex Aethiopiæ, & alij reges potentissimi, duces, principes, & optimates, quos Ecclesia in potestātē redegit, cū antè ab eis aut labefactata, aut cōtēpta esset. Sed quæ tam magna truculētissimorū hostiū vltio hæc est, vt Ecclesiæ obtēperetur, & in alijs eius ciuibus numerentur, & æquo iure cum eis viuant, atq; ad eō nō Ecclesiæ serui, sed filij cēseantur? cur eius vltionis hic mētio nulla fit, qua multi Ecclesiæ hostes æternis cruciatibus apud inferos cōficiētur? At nūquā planior, & illustrior victoria fit, quā cū hostis manus dat, & qui antè de victoria decertabat, victū se fateatur, supplexq; ad pedes iaceat victoris: nam hoste necato, nō ita eminet, & apparet victoria: solet enim dici, occisus, & nō victus est. Et Ecclesia meritō gloriatur de martyriū suorū victoria, tam etsi fuerint miserabiliter cæsi. Illa tamē omniū clarissima, & excellentissima victoria est, qua nulla maior excogitari potest, cū non solum hostis cedit, manusq; dat, sed etiā eū vsq; eō illati belli pœniteat, adeo quē

Iere. 21.

Ecclesia rediget in seruitutē eos, quorum est perpeffa seruitutem.

Quæ eximia fuerit Christi hostiū suorū victoria.

pro eo quē ante ducebat hostē, ex animo pugnet, vt seipsum vlciscatur, maximeq; pœnis mulcet, atque ad eō si fas esset, se interficeret, q̄ eius hostis fuerit, quem admirabili bonitate præditū cognoscit. Quæ victoria tāta est, vt nemo neq; Angelorū, neq; hominū, nisi solus Deus, de hoste vnquā cōsecutus sit. Hæc Deus p̄ssim victoriā prædicat, de hac vi sua, & infinita potentia gloriatur, q̄ eos, qui vrbi, & Ecclesiæ suæ infestissimi erant, Ecclesiæ ex animo, libentissimèq; seruire coegit. Sic Dauid canit, Et inimici eius terram lingent, id est, humilitatem, & dimissionē summā proficētes, ei palmā concedēt: ita in Esaia dicit, ab sp̄ritu Dei, à quo vnctus est, se missum esse vt prædicarē (inquit) annū placabilē Dño, & diē vltionis Deo nostro. cuius vltionis modū postea declarās ait, Et stabūt alieni, & pascent pecora vestra, & filij peregrinorū agricolæ, & vnitores vestri erunt: vos autē sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei nostri dicetur vobis. fortitudinē gentiū comedetis, & in gloria eorū superbiētis: pro cōfusione vestra duplici, & rubore laudabūt partem eorū. Cū alienos pastores, vnitores, agricolas futuros dicit, alienas à fide gētes, & imicas Ecclesiæ intelligit, quas Episcopos, præfectos, vicarios denique Apostolorū futuras esse præfagit, neq; huiusmodi munia se indigna iudicabūt: nec veluti mancipia se ijs muneribus, licet vilia videātur, addictos putabūt, sed plurimi hūc gradū facient illi, qui vos antè irridebāt, & indignos vsu, & consuetudine sua iudicabant. Magna certē vltio, ac tā præclaro Imperatore dignissima! At illa non tam præclara hostium suorū victoria est, si illos in tartari carcerem cōijciat. Nō enim tam

Pal. 71.

Esa. 61. 4.

tam præclare cum istis agit, vt se victos cognoscant: perpetuū enim se Dei inimicos profitentur, ac regno suo, si possent, illum vellent spoliare. idcirco non hæc, sed illa victoria proponitur, quæ planius, & excellentius Dei summam, & immensam virtutē declarat. Quid enim mirū, si Deus omnipotens inimicos perpetuū duraturos, æternis tenebris, vinculisq; mādēt, cū p̄ssim videamus vel homines imbecillos in vinculis inimicos suos quam diu vixissent, retinuisse: at illud quod ego sciam post hominum memoriā nemo vidit, vt tam ex animo quisquam ab inimicis suis diligatur, quā Deus optimus ab eis, qui antea ei erant inimici, dilectus, & amatus est. & ideo additur.

Et cognoscetis, quia dominus misit me.

Quod vel ad Christum, vel ad vatem referri potest. Si ad vatem, hanc habet sententiam: cū hæc fieri videritis, cognoscetis me verum fuisse prophetam. Sed melius est ad Christum referri: nam parte antecedente, ac cōsequente capitis, quasi Christi personam gerens loquitur vates. Quare significat, quod ex tam admirabili victoria Dei filius esse intelligetur. Est enim summū diuinitatis Christi argumentum, non quod hostes suos euerterit, sed q̄ conuerterit: nō q̄ graues pœnas hostes ab eo pertulerint, sed quod grauius ipse pro eis pertulit. Cū exaltaueritis filium hominis (ait ipse) tunc cognoscetis quia ego sum, quod de exaltatione illa misera bili, quādo in cruce actus est, intelligit. Christus enim crucifixus ipsis vocatis Iudæis, atq; Græcis Dei virtus atq; sapientia est, vt Paulus scribit: declaratum enim tā admirabilis vincendi modus infinita eius potētiā cū summa

Ioa. 8. d.

Nimis Christi diuinitas declaratur eximus eius vincendi modus. 1. Cor. 1. d.

pietia cōiūctā. Sequitur in propheta. 10 Lauda, & letare sicut Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus. Totius huius capitis oratio est quidē alta, admirabilis, & ad cōsolandum supra quā dici, aut imaginari potest accōmodata, quæ grauius ingressa sentētis, tot ac tāta habet incrementa, vt nullū tantū sit acumen ingenij, quod illā non solum cōplecti intelligedo, verum etiā neq; admirando persequi possit. Est enim tanta luce, & diuina claritate perfusa, vt nisi diuino auxilio acies humanæ mentis roboretur, eam planè perstringat. Vt Deus populū iacētē excitaret, anxietate cōsolaretur, & ad opus vrbis stimularēt, primū promittit vrbē inaurādam: deinde tam amplā futuram, vt nullis muris cōprehēdi posset: tertio, muro ignis circundandā, quarto, tanta gloria insignē futuram, quātus est ipse Deus. nam ipse gloria eius futurus est. quinto, Deū ipsum imperatorem aduersus omnes eius hostes futurū, quod nihil maius accedere posse videbatur. Sed tāta fit accessio, vt quod ante non fecit propheta cū letissimā nūciaret, nunc faciat, vt eam canere, & letari urbeat, & quasi vltimū postulare videatur. Nihil est sicut Sion, quod in cetero cōficiaris, debes modestiā pellerē, letari vhemētē, & triūphare præ gaudiol, quia ecce ego ad te venio, & habitō in medio tuo: quod quāuis nonnulli Hebræorū (vt refert Hieronymus) stultē tēporibus Zorobabel aliqua ex parte præstitū esse putent: alij tamē quos ego vidi, ad Messias tēpora omnino referendum assueuerant: christiani tamen omnes ad vnum, quod ego sciam, Messias, Christusq; tēporibus sine dubio impletum esse, censent. quod, vel ipse contextus

Quam admirabili oratione fuerit Zacharias vsus.

Non potest Zacharie loens nisi de Christo expectari.

apertissimè docet. Nam postquam Deum murum, gloriam, imperatorè- que Ierusalem futurum esse dixerat, quid attinebat vltimo loco lóge maiore verború pondere quàm antea, & quasi Euangelia (vt dixi) petendo addere, Ecce ego venio, & habito in medio tui? Si ad Zorobabel, aut Nehemiam id spectaret; quæ tam magna, & præclara sponso erat, quòd Zorobabel, aut Dei templum futurum erat in Hierusalem, si cum illis, quas dixi, conferatur, vt ob talem nuncium filiã Sion lætari, & canere iuberet. Quare pro explorato, & comperto habetur, tum primùm se Deum hac sponso liberasse, cum filius Dei homo factus est; iuxta illud Baruc. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus cõuersatus est. Cùm dicit propheta; *Habito in medio tui.* & Christi æquitatem, & humanitatè significat, qua inter nos habitans erga omnes homines visus est. A Equitas in eo cernetur; quòd ius æquale omnibus dicet, neque Reges, Principes, & optimates verebitur, neque pauperum clamore flectetur, sed in medio tanquam perpendicularium stans, in neutram extremam partem inclinabit: sed vnũ ius, ac verum spectabit, vt est ab Esaia prædictum. Et præparabitur in misericordia solii eius, & sedebit super eũ in veritate, in tabernaculo Dauid iudicã, & quærẽs iudicium, & velociter redens, quod iustum est. In medio etiã pro magna sua humanitate positus erat, quòd æquè omnibus ad se patebat aditus, neminem suo colloquio arcebat; imo ipse prædicabat, Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. & alio loco *Sinite paruulos venire ad me, quia ipsorum est regnum cœlorum.* Nec

Baruc. 3. d.

Quisli quanta humanitas, & æquitas fuerit.

Esa. 16. b.

Mat. 11.

Mat. 19. b.

vero putandum est hoc beneficium Ecclesiæ præstitisse eo tẽpore solùm, quo inter homines versabatur, sed semper, ait ipse, vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Est Christus Ecclesiæ tanquam lignum illud vitæ, quod erat in medio Paradisi; Et in medio plateæ eius ex vtraque parte fluminis lignum vitæ. vt ait Ioannes in Apocalypsi.

*Et applicabuntur gentes multe ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui.* Vaticiniũ est, quo prædicitur nõ solùm Iudæos, sed etiam homines alios omne genus in Ecclesiam se recepturos: quod in ipsis nouæ Ecclesiæ principijs, gentiles scilicet non excludi, sed Dei voluntate admitti, participesq; esse Euangelij fuit valde mirabile vel discipulis, & Apostolis ipsis à Christo, & Spiritu sancto de omnibus rebus instructis, vt cognoscitur ex Actis Apostolorum, quãdo diuino oraculo Petro iussum est, vt gentibus etiam exponeret Euangelium. Et obstupuerunt (vt ibi narratur) ex circumcissione fideles, qui venerat cum Petro, quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. Et exoptulabant cum illo alij fratres

Mat. 28. Christus lignum vitæ quod erat in medio Paradisi. Gen. 2. b. Apoc. 22. ad

In Ecclesia principijs de admirabile sunt gentes participes Euangelij fieri.

Act. 10. c.

Act. 11. a.

Eph. 3. a.

Psal. 71.

Quanto studio gẽtes ad Christum cõuerterint.

de cõmunicatione cum hominibus præputium habebitis. & Paulus ait. Quod alijs generationibus non est agnitum filijs hominum, sicut inunc reuelatũ est sanctis Apostolis, & eius prophetis in spiritu, gentes esse cohæredes, & cõcorporales, & compratici pes promissionis in Christo Iesu per Euangelium. Et ita vt propheta nostro, reuelatũ etiã fuit Dauidi, qui ait: Reges Tharsis, & Insulæ munera offeret; Reges Arabum, & Saba dona adducunt: & adorabunt eum omnes Reges, omnes gẽtes seruient ei. Studiũ verò magnum

magnũ, & ardorẽ ingentẽ, quo gẽtes applicabuntur ad Christum (vt nofter propheta dicit) luculenter exponit Esaia. Leua in circuitu oculos tuos, & vide; omnes isti congregati sunt, & venerunt tibi; filij tui de longè venient, & filij tui de latere surgent. Tũc videbis, & affluet, mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, & fortitudo gentium venerit tibi: in un datio camelorum operiet te, dromedarij Madiam & Ephraim: omnes de Saba venient, aurum, & thus deferentes & laudem domino annuntiantes. Et magnam quidem consolationem Ecclesiæ attulerunt tot, tam egregij que viri ad eam confluentes. Quod verò dicit.

Esa. 60. a.

*Habitabo in medio tui.* Id est, Deus ero vniuerso populo ex Iudæis, & Gẽtibus congregato, vt ipse dixit, Alias oues habeo, que non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor. Cæterum septuaginta interpretes vertunt. Habitabunt in medio tui, id est, Ierusalem, quæ est Ecclesia, & fidelibus annuerabuntur.

*Et sciet, quia Dominus exercituum, misit me ad te.* Id est, cum tot nationes, atque prouincias bello subactas videris, intelliges me duce, & Imperatore factum fuisse. Nam vt cætera taceam, magno quidem argumẽto est, fidem, religionemque nostram non esse hominum commẽtum, sed à Deo traditam fuisse, quòd tenues, & egeni homines nullis armis, nullis copijs adiuti, omni hominum præsidio destituti atque adeo nullis humanis disciplinis, & scientijs antè imbuti, sed ex rebus, & telonio delecti, & à Christo

Magnum argumẽtum ad intelligẽdum religionẽ nostram à Deo fuisse traditam.

vocati, tot Regibus, optimatibus, & philosophis repugnantibus, bellumque aduersus eos acerbissimum gerentibus, Ecclesiam, quæ res intellectu difficilimas proficitur, in orbe terrarũ firmisimè constituerunt, ac tot reges, & sapientes homines in ditionem eius redegerunt.

*12 Possidebit Dominus Iudam partem suã in terra sanctificata: & eliget adhuc Ierusalem.* Iuda pro Ecclesia hic vsurpatur sicut antea filia Sion, & Ierusalem; id est pars quæ in orbe terrarum Dei esse dicitur, erit Ecclesia. Alludere videtur ad illud Deut. Pars autem domini, populus eius Iacob, funiculus hereditatis eius. Ex quo intelligi licet, quòd tametsi vniuersum hominum genus à Deo imprimis sit effectum, & omnes eius creaturæ simus; solos tamen viros bonos suos appellari vult:

Deut. 3. a.

itaque cæteri sunt alieni censendi, & dæmoni iniquo domino addicendi. Misera quidẽ creaturæ cõditio, quæ ab eo alienatur, à quo tota pendet, & bonum manat vniuersum! Vsque ad eò autem populos, & nationes omnes, quæ ad Ecclesiam non pertinet, Deus alienas ducit, vt dicat (teste Amos)

Amos. 3. a.

Vos tantum cognoui ex omnibus cognationibus terræ. Quare qui in Dei possessionem venire cupiunt, debent eius præcepta tenere; secus eum patrem, aut dominum suum appellare vereantur. Nam & qui non obediunt ei, Deus satis ignominiosè conuincit apud Malach. Si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si Dominus ego sum, vbi est timor meus? & Christus apud Ioannem. Vos ex patre diabolo estis, cum improbis loquens dicit.

Eos qui non obediunt ei, Deus satis ignominiosè conuincit.

Malac. 1. b.

Ioan. 8.

*13 Sileat omnis caro à facie Domini: quia cõsurrexerit de habitaculo sancto suo.* Phra

*Sileat omnis  
cero phraſis  
hebræa.*

*1. Mac. 1. a.*

*Conſurrexit  
de habitacu-  
lo ſuo phraſis  
hebræa.*

*Pſal. 67. a.*

*Pſal. 110.*

*Quādiu mun-  
dus durat, ta-  
cet Deus, &  
impj loquun-  
tur. in die ra-  
men iudicij è  
contrario ac-  
ſilet.*

*Eſai. 42. b.*

ſis Hebræa eſt, ſileat omnis caro: qua ſumma ſubiectionis ſignificatur; ducta metaphora à ſeruis, qui dominis ob- iurgantibus loqui non audent; neq; pro ſe reſpondere, quamuis ſcleris ar- quantur: & ita de Alexandro dicitur; Cepit ſpolia multitudinis gentium: & ſiluit terra in conſpectu eius. id eſt, nemo ei potuit reſiſtere. Rurſus phra- ſis eſt illa Hebræa; Dominus conſur- rexit de habitaculo: quo ſignificatur, ipſum velle iam inimicos ſuos vlcifci, vt Dauid ait: Exurgat Deus, & diſſi- pētur inimici eius; & fugiant, qui ode- runt eum à facie eius. Videtur enim Deus quieſcere, & quaſi ſedere, dum impios, & ſcleratos patitur: contrā verò cum eos punit, diſſipat, & euer- tit, quaſi furgere videtur, vt maiori vi percutiat, & feriat. Quare dubium non eſt, quin locus noſtri prophetae ad id temporis pertineat, cum Chri- ſtus vocatur eſt in iudicium om- nem carnem, id eſt, omnes homines: quo tempore ei vniuerſus orbis perfe- ctè ſubiectus erit, ac poſitus (vt ait Dauid) ſcabbellum pedum eius. Et tūc exurget ille, qui ad id vſque tempus ſedit à dextris Dei, vt ipſe etiam Da- vid teſtatur. Ex quo orbis conditus eſt, vſque ad tempus illud, liberè lo- quitur, & effreni lingua mundus in Deū, & ſanctos eius blaterat, blaſphe- mijs, hæreſibus, & alijs multis foedis indigniſq; modis Deum inceſſere au- det, ſanctos iniurijs lacere, contu- melijs, & ignominijs afficere minimè dubitat: ac tacet Deus pro clementia ſua, & animi magnitudine, quòd tan- tas impietates non cœrcet; aggregat tamen iras, quas omnes tunc vno im- petu effundet, vt ipſe ait per Eſaiam. Dominus ſicut forſis egredietur, ſi- cut vir præliator ſuſcitabit zelum; vo-

ciferabitur, & clamabit, ſuper inimi- cos ſuos cōfortabitur. Tacui ſemper, ſilui, patiens fui, ſicut parturiens, lo- quar: diſſipabo, & abſorbebo ſimul. Tū ſilebit mūdus, qui hætenus tam petulanter locutus eſt: ſubijciet ſe in- uitus Deo, qui tam rebellis antea, con- tumaxq; fuit; neque valebit vllō modo Dei iracundiā reprimere, qui libidinem ſuam contempſit cohibere: obmuteſcet denique ſicut ſeruus ille, qui ad regiam menſam ſedere au- ſus eſt, non habēs veſtem nuptialem; nec exterioribus tenebris, & vinculis aternis mandatus, ſententiam recu- ſare, aut vllō modo potuit ſubterfu- gere. Huius ſilentij imaginem, quod *Mat. 22. b.* Deus orbi terrarū impoſiturus eſt, deſcribit Sopho. dicens: Silete à facie *Sopho. 1. b.* domini, iuxta eſt dies Domini: quia præparauit Dominus hoſtiā, & ſancti- ficauit vocatos ſuos. Et erit: in die ho- ſtię Domini viſitabo ſuper principes, & ſuper filios regis, & ſuper omnes, qui induti ſunt veſte peregrina (ſicut homo ille de quo proximè dixi.) Cō- tuit omnis populus Chanaam, dif- perierunt omnes inuoluti argento. Tum denique erit, cum lapis abſci- ſus de monte ſine manibus, conſtrin- gat ſtatuum ex auro, argento, ære, & ferro conflatam, id eſt, vniuerſa orbis regna, & imperia. Quòd verò vulga- tus, & Hebræus habet. Surrexit de ha- bitaculo ſancto ſuo, Septuaginta vi- ri vertunt. *ἐξ ἁγίου τοῦ ἁγίου ἀνορθώθη, id eſt ſurrexit è nubibus ſanctis ſuis.* quod idem eſt: nam ſicut cœlum vo- catur ab Eſaia, Sedes Dei; ita apud Ec- cleſiaſticum. 24. Sapientia ipſa Dei dī- cit: Thronus meus in collina nubis. cohēretq; maximè verſo hæc cum illa Chriſti ſentētia, qua ſe apud Mar- *Ma. c. 13.* cum. c. 13. & apud Lucam. 21. ad iudi- *Luc. 21.* candum

candum venientem deſcribit; Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum poteſtate magna: Quare hoc caput totum Eccleſiæ pro- greſſum mirabili breuitate, & artifi- cio deſcribit. Primum Ieruſalem, id eſt, ſynagogam eſſe ædificandam cer- tiſ terminis, certa q; magnitudine, id eſt, qua populum modo Iſraeliti- cum amplecteretur: deinde Eccleſiā nullis terminis comprehenſam eſſe ſtabiliendam, tanto præſidio muni- tam, tanta q; gloria abundantem, vt Deus ipſe, & murus, & gloria eius eſ- ſet, eo q; duce, & gentes & nationes innumerabiles eſſe domandas. Deum denique ipſum inter homines habita- turū, & in iudicium omnes mortales, qui iam inde à mundi principio fue- rūt, vocaturū, & grauiter in impios animaduerturū. Quocirca caput val- de notādum eſt, quippe quod rerum amplifiſimarum, & artificio ſingulari diſpoſitarum plenus ſit, ſic vt eius ſi- mile nullum forſè in diuinis oraculis reperire poſſitis.

*Caput valdè  
notandum.*

### CAPUT. III.

**A**I ET ostendit mihi Dominus Ie- ſum ſacerdotem magnum ſtan- tem coram Angelo Domini: & ſatan ſtabat à dexteris eius, vt aduerſare- tur ei.

2 Et dicit Dominus ad ſatan, In cre- pet Dominus in te ſatan: & increpet Dominus in te, qui elegit Ieruſalem: nunquid non iſte torris eſt; erutus de igne?

3 Et Ieſus erat indutus veſtibus ſor- didis: & ſtabat ante faciem Angeli.

4 Qui reſpondit, & ait ad eos qui ſta- bant coram ſe dicens; Aufer te veſti- menta ſordida ab eo. Et dixit ad eum B. Ecce, abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatorijs.

5 Et dixit, Ponite cidarim mūdā ſuper caput eius. Et poſuerunt cida- rim mundam ſuper caput eius, & in- duerunt eum veſtibus: & Angelus Domini ſtabat.

6 Et conteſtabatur Angelus Domi- ni Ieſum, dicens.

7 Hæc dicit Dominus exercituum, Si in vijs meis ambulaueris, & custo- diam meam cuſtodieris: tu quoq; iu- dicabis domum meam, & cuſtodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de- bis qui nunc hic aſſiſtant.

8 Audi Ieſu ſacerdos magne, tu & amici tui qui habitant coram te, quia viri portendētes ſunt: ecce enim ego **ADDUCAM SERVVM MEVM ORIENTEM.**

9 Quia ecce lapis quem dedi coram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. ecce ego cœlabo ſculptu- ram eius, ait Dominus exercituum: & auferam iniquitatem terræ illius in die vna.

10 In die illa, dicit Dominus exerci- tum, Vocabit vir amicum ſuum ſub- ter vineam, & ſubter ficum.

**E**T ostendit mihi Dominus ſa- cerdotem magnum ſtan- tem. &c. Hoc caput vt à nobis commodius expo- natur,

natur, in duas partes oportet diuide-  
re; vna erit, quæ attinet ad Iesum sacer-  
dotem magnum; altera, quæ ad ser-  
uum Dei Orientæ. Primæ partis duas  
affert D. Hieronymus expositiones.  
Vnam Hebræorum, alteram Christiana-  
norum. Hebræi Iesum sacerdotem  
magnum, Iesum filium Iosedec esse  
intelligunt: at christiani filium Dei in-  
terpretantur, in eum quæ omnia, quæ  
hic dicuntur, quadrare asseuerat. neu-  
tram tamen expositionem improbat  
Hieronymus, tantum dicit eam, quæ  
christianorum est, difficiliorem habe-  
re explicatus in ijs verbis, quæ Iesu sa-  
cerdoti dicuntur, quæ non ita aptè in  
Christum conueniunt; quorum ipse  
vnam partem applicat, aliam missam  
facit. difficillimumque esse dicit in  
Christum quadrare. Quare Hebræo-  
rum expositionem, quod planior, &  
facilior sit, libentius ipse persequitur.  
Quem tantum virum nos imitabimur,  
qui facilitatem, coherentiam, & per-  
spicuitatem in sacris literis declaran-  
dis imprimis quærimus. Nam illam  
huius loci expositionem, quam Ru-  
pertus Abbas docet, vt Iesum sacer-  
dotem, Christum explicet; verba tamen,  
quæ Iesu sacerdoti fiunt, non  
Christo, sed filio Iosedec fieri dicat;  
omnino mihi non probatur. Nam  
contextum, & coherentiam negligere,  
quæ in exponenda figura maximè  
spectanda est, incommodum arbitror.  
Quare Iesum sacerdotem, Iesum filium  
Iosedec esse declaremus, qui vnà cū  
Zorobabel populo præfuit, vt narra-  
tur apud Esdras. Totus autem pro-  
pheta noster in eo vertitur, vt popu-  
lum à peccatis auocet; docens eam  
causam omnium præteritorum ma-  
lorum fuisse: quare, facillè si respiciat  
incommoda non modò Deum sana-

Hieronymus.

Cobectus ma-  
ximè in expli-  
canda figu-  
ra spectandus  
est.

Esdr. 3.2.  
Peccata ma-  
lorum causæ

turum, sed etiam lógè maiora, quàm  
antea beneficia collaturum. De qua  
re vt Deus plenè prophetam doceret,  
quò ipse postea populū informaret,  
ei de nocte ostendit exercitum Ange-  
lorum, ad opem contra inimicorum  
impetum ferendam paratorum: quo-  
rum opera cornua illa populo infe-  
sta secabantur, vt capite primo narra-  
tur: quo impedimento detracto, capi-  
te secundo innumera ei beneficia de-  
clarantur, quibus dominus est popu-  
lum affecturus. Iam verò, quoniam  
Angelus ille, qui pro populo ( vt di-  
ctū est) capite primo, precabatur, pre-  
cando dixit; Quòd usque tu non mise-  
reberis Ierusalem, & vrbū Iuda, qui-  
bus iratus es: iste iam septuagesimus  
annus est. Nunc prophete causa obij-  
ciuntur, quæ declarent, cur, quamuis  
eos libertate regnante Cyro donauit  
adhuc per quindecim annos, quibus  
ædificium intermissum est, ira Dei in  
populum defœuati: cuius mali culpa  
in ipsis Iudæis hærebat, quòd multis  
adhuc sceleribus erant inquinati: illo  
imprimis flagitio, quòd filias homi-  
num alienorum, & infidelium vxores  
duxissent: quod ne fieret, lege se-  
uerissima à Deo cautum erat: in qua  
culpa non solum infimæ fortis homi-  
nes erant, sed ipsi etiam Principes, &  
Sacerdotes, & Leuitæ, vt narratur Es-  
dræ. 10. quod crimen admiserant filij  
Iosue sacerdotis magni ipso coniuu-  
te, & dissimulante, vt narratur in Es-  
dra. Et inuenti sunt ( inquit) de filijs  
sacerdotum, qui duxerāt vxores alie-  
nigenas, de filijs Iosue, filij Iosedec, &  
fratres eius. Hæc igitur impedimento  
fuerunt, quò minus Deus iracundiam  
suam cohiberet. quod lóga oratione  
Esdras cap. 9. persequitur. Postquam  
verò negotiū datū est certis homi-  
nibus,

Cobectus pro-  
phetia decla-  
ratur.

Scelus populi  
causa fuit  
cur non tem-  
pli ædificium  
progrederetur.

I. Esdr. 10.  
Quibus peccatis  
populus  
erat contami-  
natus.  
I. Esdr. 10.

Esdr. 9.

nibus, qui curarēt omnes vxores alie-  
nigenas reiiciendas: hoc officio Deus  
placatus, prophetæ rei imaginè pro-  
posita declarat, se hostium conatus  
compressurum; ita vt eos ab ædificio  
prohibere nō possint. Iam facilia om-  
nia, & expedita erunt.  
i Et ostendit mihi Iesum sacerdotem ma-  
gnum ( hoc est, Iesum filium Iosedec)  
stantem curam Angeli Domini. Quali  
in iudicium vocatum: secundum eam  
dicē dicationem, qua Paulus vsus est;  
Omnes stabimus ante tribunal Chri-  
sti. Hunc Angelum Michaelē fuisse,  
qui Ecclesiæ præest, plerique arbi-  
trantur.  
Et satan stabat à dextris eius vt aduer-  
saretur ei. Chaldaicus paraphrastes  
hoc ita reddidit; Et peccatum eius  
dextræ astabat, vt aduersaretur ei.  
quæ aptissima mihi videtur explana-  
tio. Nam verè peccatum aduersaba-  
tur ei: erat enim & suis, & populi, quē  
gubernabat, commodis ( vt exposui-  
mus) obliuiscens. Peccati enim causa ira-  
tus Deus calamitates eorum non le-  
uabat; Et peccatum meum contra me  
est semper, ait regius vates. & Esaias;  
Iniquitates vestra diuiserunt inter vos  
& Deum vestrum, & peccata vestra  
absconderunt faciē eius à vobis. Hūc  
vnum aduersarium vir iustus timere  
debet; is tantum ei obesse, atque no-  
cere potest; huius ictus tantum decli-  
nare, & nefarios conatus reprimere;  
cetera Dei benignitati cōmit-  
tat, qui sine dubio cum ab omni per-  
iculo securum reddet. A dextris verò  
stabat peccatū: quia eo peccato tene-  
batur, rem enim illā, quā plurimi faci-  
mus, in dextera collocamus. ita pater  
æternus Christo dixit; Sede à dextris  
meis, id est, mecum æquo iure regna.  
Quare qui à Deo ad peccatum defi-

Rom. 14. b.

Michael Ast-  
gelus.

Peccatū ad-  
uersarius no-  
ster est.

Psal. 50.

Esai. 59.

Quid sit à  
dextris stare

cit, pluris peccatum; quàm Deum fa-  
cit, peccato quæ regnum defert, & ob-  
sequium proficitur: & ob eam rem  
Paulus monet; Non regnet peccatum  
in vestro mortali corpore. Rom. 8.  
Stabat ergo satan à dextris vt aduersaretur  
ei. Ne Deus (inquā) in eum benignus  
esset miseras eius letando. Dirum &  
iniquum regē; qui nihil nisi damnū  
infert, & omnia emolumenta tollit.  
2 Et dixit Dominus ad satan. Id est, An-  
gelus ille, ante quem stabat Iesus. Angelus nō  
quò inaximè est notandum, quòd  
Angelus nomine Tetragramatōn ap-  
pellatur: quod Dei proprium existi-  
mant Hebræi; saltē in Dei naturam, vt  
in superioribus diximus, maximè ex-  
plicat: fortè quòd Dei personam iu-  
dicando sustinebat, ita appellatur. cui  
ius similis locus, aut nullus, aut certè  
pauci reperiuntur.  
Increpet Dominus in te satan: & incre-  
pet Dominus in te, qui elegit Ierusalem.  
Verbum Hebræi est גָּהַר gahar, quod  
perdere verbis significat גָּהַר gahar.  
Perdidisti gentes, & peristi un-  
pius, nomen eorum delēsti in æter-  
num, & in seculum seculi. sed cum  
construitur cum præpositione, non  
omnino, sed aliqua ex parte perdere  
significat, ne ambigū, vt Hebræi fa-  
ciunt, exponatur: aptè tamen explica-  
tur hoc verbo latino increpare; ob-  
iurgare, verbis cohibere גָּהַר גָּהַר  
gahar be iam gubh; Et increpuit mare ru-  
brum, & exsiccatum est, id est, verbis  
cohibuit mare ne obrueret filios Is-  
raël: loquitur enim de via, quā Deus  
populo per mare muniuit. & Nahum  
גָּהַר גָּהַר gahar; increpans mare. ea-  
dem phrasi Lucas, de Christo dicit.  
Increpauit ventum, & tempestatem.  
ita hoc loco cū cōstruitur, id est, co-  
hibuit, deterruit ne Iesus emolumenta  
ta im-

Angelus nō  
imò Tetra-  
gramatōn  
appellatur.

Psal. 9.  
Increpare  
quid proprie  
Hebræis si-  
gnificat.

Psal. 105. b.

Nahum. 4.

Luc. 9. d.

ta impediret, minime tamen omnino perdidit: quia quamdiu in hoc seculo sumus, in potestatem peccati venire possumus. Hoc vero factum significavit peccatum Iesu esse remissum. Nam Deum increpare peccatum, est parcere. Increpet igitur Dominus in te, qui elegit Ierusalem, id est, suam dici vult, multumque eam modis illustrare decreuit, ita ut nihil amplius bonis eam prohibere possis.

*Nunquid non iste est torris, erutus de igne?* Captiuitatem Babylonicam vocat ignem, qua Iesus liberatus fuit. Cum ergo Dei ope tantum incendium effugerit, ijs etiam calamitatibus, quas modo patitur que ita magne non sunt, eodem subueniente leuabitur, neque villo pacto vrbis aedificationem impedit.

*Et Iesus indutus erat vestibus sordidis, et stabat ante faciem Angeli.* Vestes sordidas Vatablus Hebræos sequens, peccata Iesus interpretatur; quod facile patiebatur filios suos vxores alienigenas habere: sed non apte hæc interpretatio coheret: nam non expellitur Satan ut dæmonem (sicut ipse vult) significet, nisi peccatum prius tollatur quod est eius domicilium. Cum ergo Angeli increpatione Dæmon fuerit propulsus, & quasi causa ceciderit, non ita bene conuenit, ut eo eiectione aliquid peccati relinquatur, sed melius est, ut vestibus sordidis miserias, & incommoda, in quibus versabatur & luctum, atque squalorem vitæ significari dicamus: que merito ob peccata perferebat, quam explicationem tangit Hieronymus. Vestes autem sordide in sacris literis luctus, & morosis iudicium esse solent. ita. 2. Reg. dicitur de Miphiboseth, quod vestes suas non lauerat a die, qua egressus fuerat rex, vsque ad diem reuersionis eius

*Vestes sordide Iesus sacerdos quid significent.*

*Vestes sordide in sacris literis luctus, & morosis iudicium esse solent.*  
2. Reg. 19. c.

in pace. Et qui attulit nuncium Helicarcam esse captam, scissa veste, & conspersus puluere veniebat.

*4 Qui respondit, et ait ad eos, qui stabant coram se.* Id est, ad inferiores Angelos, qui etiam Zacharię in visione representati sunt: & forte eundem vidit Angelorum exercitum, quem in priore visione, de qua egimus in primo capite,

*Dicens, Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum, Ecce, abstuli a te iniquitatem tuam, et indui te mutatorijs.* Hac rerum imagine declaratum fuit, velle iam Deum Opti. Max. populum calamitate, & afflictione liberare, com-

1. Reg. 4. c.

*Vestium mutatio gaudij, & letitiam significat.*

4. Reg. 25 g.

Gen. c. 41  
Etsai. 51. a.

*Que nomine tur mutatorijs vestes.*

4. Reg. 7. c.  
*Iniquitas peccati iniquitatis Hebræis significat.*  
Psal. 69.

Gen. 15. d.

modis que multis, & ornamentis augere, ut magno se omnes, & erecto animo operi accingerent: nam hæc vestium mutatio gaudium, & letitiam significat. ita. 4. Reg. narratur, quod cum eduxisset Eulmerodach Ioachim regem Israel de carcere, mutauit vestes eius, quas habebat in carcere. idem de Ioseph narratur in Genesi. Et Esaias fausta, feliciaque nuntias Ierusalem ait: Induere vestimentis gloriae tuae Ierusalem. Mutatoriae vestes dicuntur vestes, quibus diebus festis uti solemus, quæ meliores, & pretiosiores esse solent. Quod verò dicitur.

*Ecce abstuli a te iniquitatem tuam.* In Hebræo est *haron*, quod verbum non solum iniquitatem, sed etiam poenam iniquitatis Hebræis significat: ut illud. 4. Reg. Si tacuerimus, & noluerimus nuntiare vsque mane, sceleris arguemur: in Hebræo est, inueniet nos *haron* iniquitas, id est, poena iniquitatis ita illud Psal. 69. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, id est, poenam iniquitatis super iniquitates eorum. Ita etiam plerique explicant illud Genesios. Nondum completæ sunt iniquitates Amorrhæorum, id est, nondum com-

com-

completum est tempus ad eos puniendos: vel nondum completa sunt poenæ, quas mihi daturum: quia nondum ea effecerunt scelera, quæ a me vno eodemque tempore vindicanda sunt: iam facile locus in quo versamur, intelligitur; *Ecce, abstuli iniquitatem tuam.* id est, poenam iniquitatis tuæ, hoc est luctum, & squalorem depulsi, in quo propter peccata eras; facta ut homo animosus, & ut magno studio opus intermissum repetas.

*5. Et dixit, Ponite cidarim mundam super caput eius. Et posuerunt, et c.* Quo significabatur, liberè iam eum ab hostibusque securum sacerdotio functurum. Ex quo intelligitur, quam facile Deus laqueos sanat, & a malis eripiat. Verè omnia in manu eius sunt, verèque de illo canit Anna; Dominus pauperem facit, & ditat, humiliat, & subleuat. Illud etiam hic animaduertendum est, quam proximè peccatorum remissione sequatur felicitas. Quæ de causa qui voluerit ab se calamitate deprecari, veniam primum peccatorum impetret. ita Ninuix tantam Dei imminente iram mitigarunt.

*6. Et contestabatur Angelus Domini Iesum.* Id est, tanquam testibus adhibitis contestabatur, ut Moyses, Testes in uoco hodie cœli, & terræ, vel iureiurando contestabatur: ut in Genesi. Denuntiavit nobis vir ille sub attestatione iurandi dicens, sicutque idem verbum in Hebræo quod hic *haron*, *haron*, dicitur: *Si in vijs meis ambulaueris, et custodieris meam custodieris.* Ambulat in vijs Dei, qui tenet præcepta eius: per huiusmodi enim vias & Deum exquirimus, & ad Deum peruenimus. ab ijs vijs cupiebat nunquam decurrere Dauid, qui ita orabat, *Vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me, & cuiusmodi sint hæc viæ exposuit dicens, Beati immaculati in via, qui ambulat in lege Domini.* Beati qui scrutantur testi-

*Quam facile Deus laqueos sui sanat.*

1. Reg. 2.

*Quam proximè peccatorum remissionem sequatur felicitas.*

Deut. 4.

Gene. 43. a.

*Quis ambulat in vijs Dei.*

Psal. 118. 2.

monia eius, in toto corde exquirunt eum: non enim qui operatur iniquitatem in vijs eius ambulauerunt. Viæ itaque Dei sunt præcepta, iussa, & consilia eius. *Et custodia mea custodieris.* In Hebræo est *mismereth*, quæ vox quavis custodia proprie significet, ferè tamè semper ad sacerdotes, & Leuitas refertur, quibus munia tabernaculi, & cultus Dei mandabantur atque ferè semper significat munus cultus Dei, ut videre est in Num. 3. quo filijs Aaron, & reliquis Leuitis datur administratio sacerdotum: in quo frequè est huius vocis vsus, ut ver. 38. Omnes generis masculini ab vno mense & supra habebunt excubias sanctuarij. Hebr. custodientes sanctuarij in medio filiorum Israel. idè etiam apertè declaratur. 2. Paral. 3. Sacerdotes autem stabant in officijs suis. Hebræicè est in custodijs suis. & 2. Paral. 31. ver. 16. Quidquid per singulos dies conducebat in ministerio, atque oblationibus suis iuxta diuisiones suas, Hebr. atque in custodijs suis. Significatur ergo his verbis, *si custodieris meam custodieris.* Id est, si per dignitate munere sacerdotis functus fueris. Itaque sacerdotes, & ij quos attingit Dei cultus, non solum tenere debent cætera præcepta, quæ ad vulgus hominum pertinet, quæ viæ (ut diximus) Dei sunt, sed etiam solent munus suum præstare: quod si præstet, merito dicit Paulus, *Qui bene præstunt presbyteri, duplici honore digni habentur, maxime quia laborant in verbo, sicut ipsi duplicè legè seruant, & quæ ad christianum, & quæ ad sacerdotem spectat.* Contra verò magna præter alios homines afficiendi sunt ignominia, si leges, quibus tenentur violent, ut Malac. 2. c. dicitur, *Labia sacerdotis custodiant*

*Custodia quid Hebræis significet.*

Num. 3.

2. Paral. 37

2. Paral. 32

*Sacerdotes præter alia communia mandata, debent, quæ ad munus suum spectant præstare.*

1. Timo. 5.

*Sacerdotes magna afficiendi sunt ignominia, si leges, quibus tenentur, violant.*  
Malach. 2.

E dient

dient scientiam, & legem requirunt ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum est. Vos autem recessistis de via, scandalizastis plurimos: in lege irritum fecistis pactum Leui, dicit Dominus exercituum. Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, sicut conseruastis vias meas. Et hac de causa Iesus ijs sordidis vestibus indutus erat, vt eius ignominiam & contemptum declararent. Sequitur in propheta.

*Tu quoque iudicabis domum meam, & custodies arria mea, & dabo tibi ambulantes de ijs, qui nunc hic assistunt.* Docuit Angelus officia, qua in Iesu Deus requirit: iam illorum premium, & mercedem proponit: non enim pro sua magna liberalitate, & benignitate vult, vt gratia ei seruiamus; tametsi omnia ei debeamus: sed gratia cumulatissime referre, ceterumque reddere, & vitam prae ream aeternam praestare solet. Merces mea mecum est dare unicuique, secundum opera sua, ait ipse: quem nullo certo numero comprehendi potest. Proponit igitur mercedem & temporalem, & aeternam. *iudicabis domum meam.* id est, domui meae praeris, summum in qua sacerdotium obtinebis: praesertim quod post captiuitatem Babylonicam sacerdotium fuit cum regno coniunctum, vt cognosci licet ex libris Machabeorum & Iudith; in quibus nulla Regis, sed tantum sacerdotis populum administratis metio fit. *Et custodies arria mea.* id est, templi mei cura apud te excubabit, & arbitrati tuo gubernabitur. quae omnia temporalia praemia sunt: ijs tamen Deus non est contentus, sed adiungit, *Et dabo tibi ambulantes de ijs, qui nunc hic assistunt.* Ita vertit Hieronymus, & ipse ita declarat, Sucedet muneri tuo homines, sicut Angeli isti, quod propter

Apoc. 22. c.

Non vult Deus ut gratia ei seruiamus.

Proponit Deus mercedem temporalem & aeternam.

Et dabo tibi ambulantes de ijs, qui nunc hic assistunt.

Apostolos dici putat, & alios sanctos Episcopos, qui perpetuo virginitatem conseruauerunt: qua nimirum Angelos imitantur. Vel aliter, vt exponit Liranius; Dabo tibi Angelos, qui tibi in munere exequendo subsidio sint. Sed voci Latinae, ambulantes, in Hebraeo respodit *malecim*, significat vtro vias, transitus, deambulationem: Eze. 42. vers. 4. Et ante gazophylatia *maalac*, decem cubitorum, id est, ambulatio decem cubitorum. Ita vertit ibi vulgatus. Et Ionae. c. 3. vers. 3. Ninive erat ciuitas magna, *mahalac*, trium dierum, id est, itinere: ita vertit ipse Hieronymus. & vers. sequenti; Et coepit Ionas introire ciuitatem itinere. dici vnius. Heb. *mahalac*. Quare haec sententia ex Hebraeo ita etiam reddi potest; Dabo tibi vias inter stantes istos, id est, faciam tibi potestatem incedendi, & versandi inter Angelos, vt post praemium temporale, ponat etiam vitam aeternam pro praemio; sicut ipse Christus dixit discipulis; Centuplum accipiet, & vitam aeternam possidebiti. Septuaginta ita vertunt *dabo tibi ambulantes de ijs, qui nunc hic assistunt*; dabo tibi conuersantes in medio stantium istorum, quod ad explicationem supra positam Hieronymi pertinet.

Eze. 42. a.

*8. Audi Iesu sacerdos magne, tu, & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt.* Quoniam de rebus magnis dicturus est, eum prius facit attentum. p. dicit, Amici tui, sacerdotes, & prophetas intelligit. Quidam autem Hebraeus dicit intelligere Ananiam, Azariam, & Misaelem, qui ex captiuitate Babylonica cum Zorobabel, & Iesu redierunt. *Quidam viri portendentes sunt.* id est, viri idonei; qui per vos prodigia, & miracula fiant: & nuntii accipietis de aduentu Christi. in Hebraeo est *vir*

*8. Audi Iesu sacerdos magne, tu, & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt.* Quoniam de rebus magnis dicturus est, eum prius facit attentum. p. dicit, Amici tui, sacerdotes, & prophetas intelligit. Quidam autem Hebraeus dicit intelligere Ananiam, Azariam, & Misaelem, qui ex captiuitate Babylonica cum Zorobabel, & Iesu redierunt. *Quidam viri portendentes sunt.* id est, viri idonei; qui per vos prodigia, & miracula fiant: & nuntii accipietis de aduentu Christi. in Hebraeo est *vir*

Dan. 9.

vir prodigij, ad illam dicendi formam, qua Daniel. ca. 9. vocatur vir desideriorum, id est, vir amabilis, & desiderabilis.

*Ecce enim ego adducam seruum meum Orientem.* Explicauimus primam huius capitis partem; de secunda differamus: in cuius explicatione differt etiam inter nos, & nonnullos Hebraeos. Hebraei eam in Zorobabel, & eius temporis conferunt: christiani ad Christum totam pertinere dicunt. quos nos sequemur: quoniam multo planior, & facilius explicatio est, & in eam nonnulli Hebraei volentes nolentes trahuntur, in magnasque difficultates caeteri incidunt. Nam quid attinet, quod angelus tam attentè audire petat, quod Deus populo Zorobabel praestiturus erat, quem iam praestiterat? quid attinet etiam ipsum, & amicos eius, viros prodigiorum appellare, si rem nullam eximiam, nullum prodigium declarandum erat? Sicut igitur propheta superiori cap. Ierusalem primum materialem, deinde spirituale, in qua Christus habiturus erat, edificandam dixit: ita hoc cap. primum sacerdotium temporale Iesu pollicetur; deinde ei successorem futurum Christum dominum, qui sit sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec: & ideo ait. *Ecce ego adducam seruum meum Orientem.* Chaldaicus paraphrastes differt verbis explicat; Adducam seruum meum Melsiam. in Hebraeo est *zarah*, quod & oriens, & germes significat, sicut verbum *zarah*, germinare, & oriri. & ita varijs modis ab interprete nostro vulgato vertitur. Nam hic, & cap. 6. huius prophetae vertit oriens. c. 4. Esa. vers. 2. & Ieremie. 33. vers. 15. transfert germen. Locus Esae est: In die illa erit germen Domini in magnificentia, & gloria, & fru-

Oriens Christi signifi- cat.

Esa. 4. c. Iere. 33. c.

ctus terrae sublimis. Locus verò Ieremiae est; In tempore illo germinare facia David germen iustitiae, & faciet iudicium, & iustitiam in terra. quibus locis Ionathas Chaldaeus reddit, Melsias. Ex quo intelligitur, hanc explicationem, vt hoc nomine Melsiam significari dicamus, non esse insolentem, sed sepe vsu venire. Germen hoc, siue oriens, tangit etiam illa verba Zachariae apud Lucam; Per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Transfertur verò aptè nomen hoc in Christum; quod sicut arbor, in quod primum erumpit, est germen: quia germen Hispanè est *la yema de los arboles*; estque quasi primum fundamentum foliorum, florum, ac fructuum, totiusque amoenitatis arboris: ita Christus fuit vniuersum fundamentum iustitiae, & bonitatis nostrae. Facti enim eramus vt immundi omnes nos, & quasi pannus mestrutuatus omnes iustitiam nostram Esa. ca. 64. Nullus enim nisi Christi filius, ab eoque; quasi ortus, potest veram iustitiam, & perfectam germinare. Vt enim post hyemem appetente vere horridae arbores, & omni amoenitate spoliatae; quod primum emittunt, vnde de reliqua oritur pulchritudo, germen est: ita terra arens, & inculta omni iustitia, virtutisque nitore destituta, primum quod tulit germen, Christus fuit, vnde quidquid boni habet, manauit. Itaque; sicut germen omnem arboris pulchritudinem amplectitur; ita Christus est omne terre, & Ecclesiae decus: ideo vocatur germen iustitiae à Ieremia. Est enim Christus totius gratiae fons; de ipsoque David canit; Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna. Minime tamen hoc intelligendum est, vt Luterani intelligunt, totam iustitiam ita in

Christus fuit vniuersum fundamentum bonitatis, & iustitiae nostrae.

Esa. 64. c.

Cur Christus vocetur germen siue oriens.

Psal. 72.

*Nos non esse iustos iustitia tantum quæ in Christo est sed etiã quæ in nobis sit.*

*Pfal. 17.*

*Apoc. 12. c.*

*Cur lapis Christi dica- tur.*

Christo esse, vt nulla eius pars ad nos deriuetur: sed nos iustos esse iustitia, quæ in Christo est. Nam vt germinis ex eplo perfitamur; quãuis sit totius vioris, qui in arbore est, principiũ, & causa; viridia tamen folia sunt, & flores, fructusque amoeni; non viriditate, neque amoenitate, quæ est in germine; sed ea, quæ in ipsis est. ita Dauid ait, Reddet mihi Dominus secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum: non secundum iustitiam, quæ in Christo est: nam omnes æquali præmio munerarentur, & omnes æquè iusti essent, neque præstare opus esset, quod Ioan. in Apocalypsi præcipit. c. 22. Qui iustus est, iustificetur adhuc; & sanctus, sanctificetur adhuc: de qua re nos multis egimus lib. nostro secundo de vera religione ca. 3. Vocat autem seruum Orientis, quia qua ex parte homo est, multò inferior est patre, ei que factus est obediens vsq; ad mortem, vt Paulus ait.

*9 Quia ecce lapis quem dedi coram Iesu: super lapidem vnum septem oculi sunt.*

Quoniam Iudæi valde solliciti erant de muro ædificando, quia præmebãt vndique hostes ædificium impediens; vt narratur. i. Esdra. 4. persistens propheta in ea sententia; in qua semper versatus est; vt non solum materialis; sed etiam spiritualis Ierusalem ædificanda sit: sumpta occasione ex lapidibus materialibus, quos tractabant, sermo nem facit de lapide illo spirituali eximio totius vrbs spiritualis fundamentum; qui est Christus Iesus. Quia ecce lapis quem dedi coram Iesu; id est lapis de quo locutus sum, cum de Iesu dicerem; & quem ab ipso spectatim volo: Quem autem vocauit germen; modo vocat lapidem; eadem prope ratione. Sicut enim germen est totius

amoenitatis fundamentum: ita & lapis de quo hic loquimur, totius spiritualis ædificij. Et quemadmodum ablatum germinem, tollitur vnã & folium, & flos, & fructus: ita sublato lapide fundamenti, ruine periculum struitur. Et quemadmodum reliqui lapides omnes, lapide fundamenti dirigitur ita; vt omnes illo nitantur: ita omnis ædificij spiritualis. structura Christo; ne ruat, niti debet. ita Paulus dicit, Estis ciues sanctorum, & domestici Dei, super ædificati supra fundamentum Apostolorum; & prophetarum; ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit. Differt tamen inter germen, & lapidem: quod germen mollissimum est, lapis durissimus. Ita Christus vnã ex parte suauissimus est, si iustis; & poenitentibus, licet quassatis, & fumigantibus conferatur: at alia ex parte durissimus; si cum inimicis comparatur: ita ipse apud Lucam de se lapide dicit; Omnis qui ceciderit super illum lapidem, cõquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum, id est, qui lapidem ferro, & insidijs appetierit, illum comminueri cupiens, ipse damnum accipiet: conquassabitur enim: in quos verò lapis corruerit, sine dubio ab ipso etiam comminuentur. Semper enim Christus vincit, siue bellum sustineat, siue inferat: est enim lapis ille sine manibus abscissus, qui teste Daniele infregit statua: id est, omnia mundi regna. *Super lapidem vnum septem oculi sunt.* Quidam volunt hos septem oculos, septem Spiritus sancti charismata significare, de quibus differit Esaias capitulo. 11. Sed non in promptu esse videtur; in quo oculis cum illis septem charismatis conueniat; nisi in numero: nam illa septem

*Omnis ædificij spiritualis structura Christo ne ruat niti debet.*

*Ephes. 2. b.*

*Christus vnã ex parte durissimus, cõ alia vero mollissimus. Esai. 42. c.*

*Luc. 20. b.*

*Semper Christus vincit siue bellum sustineat siue inferat.*

*Septem oculi non sunt septem Spiritus sancti charismata.*

*Vas ablus re- prehensur.*

*2. Paral. 16.*

*Septem oculi infinitam Christi scientiam significant.*

*Apoc. 5. b.*

septem charismata, varias prerogatiuas; & excellentias spiritus, quibus Christus præ cæteris præditus erat, importare videntur. Et ita Theologi aliam rationem intellectus, aliam sapientiæ, aliam fortitudinis esse docent. At septem oculi, licet numero inter se differant, natura tamen conueniunt. Iam verò licet apud Latinos idem sit numerus oculorum, qui & charismatum; apud Hebræos nõ ite. Nam in Hebræo Esaias sex tantum ponuntur charismata; siquidem charisma pietatis non distinctè ponitur, sed timoris charismate comprehenditur. Ita verò debemus vnã editione explicare, vt alteram non omnino excludamus. Vatablus esse infinitos oculos, qui Christum seruatorem respiciunt interpretatur: sed inusitata ratio dicendi est in sacra scriptura, & in alia, quod ego sciã doctrina, vt oculi in aliquo esse dicantur, quod eum alij spectent. Quare cum oculi Dei in sacra scriptura eius infinitam scientiam, & prouidentiam significet, quares omnes ei curæ sunt, ac semper quasi vigilet, & rebus omnibus quod necessarium est, administrat. Oculi Domini contemplantur vniuersam terram, & præbent fortitudinem ijs, qui corde perfecto credunt in eum, scribitur in Paral. rectè hos septem oculos, infinitam Christi scientiam, & prouidentiam significare dicemus; quæ orbi terrarum prouidet, & omnibus, qui sperant in eo, commoda procurat. & cap. sequenti dicit propheta; Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in vniuersam terram, id est, qui omnia prospiciunt, & omnibus prouident. Et ita intelligendum puto illud Apoc. 5. Et vidi agnum stantem, tanquam occisum, habentem ocu-

los septem, qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram, id est, multi Angeli per quos omnibus mortalibus prouident, eorum emolumenta procurat: Numerus enim septenarius pro infinito sapè vsurpatur: vt, Septies in die cadit iustus. Septies in die laudem dixi tibi. Hanc etiam prouidentiam Dauid sic exponit in Psalmo; Ecce oculi Domini super metuentes eum & in eis, qui sperant super misericordia eius. *Ecce ego calabo sculpturam eius, ait Dominus exercituum.* Explicauit Christi in rebus nostris tuendis erga nos curam, & industriam summam: iam vnde tot oculi in eo fuerint, vnde tanto studio erga nos affectus sit, explanat; ac denique quis tam infinitos oculos in lapide hoc sculpsit. *Ecce ego calabo.* Hebræi nimis absurdè hunc locum exponunt: aiunt enim de lapidibus hoc dici, quibus murus munebatur. hoc est, quod tam accuratè ipso iuante murus fabricabitur, vt lapides cælentur: quod extrema lapidis expositio est. Sed quis murum, qui ad impetus hostium opponitur, de lapide calato vnquã fecit? præsertim quod in Esdra narratur, quod domus Dei ædificabatur ex lapide impolito: quod magis de muro id est credendum. Quare hunc locum interpretari oportet, vt interpretatur Hieronymus; has cælaturas, vulnera esse Christi, quando pro nobis passus est, accepta: quo tempore lapis hic vniuersas æquans Dei diuitias, colaphis, verberibus, spinis, clauis, lancea miserabiliter sculptus est. Quem Deus ipse cælasse dicit: quia ipso permittente, atque volente res tam indignas pertulit. Nam Christus ipse de hac re loquens patri dixit orãdo; Fiat voluntas tua: & per

*Psal. 32. b.*

*Est. cap. 5. & 6.*

*Sculptura lapidis vulnera sunt Christi.*

*Cur Deus lapidem cælasse dicatur.*

*Matt. 26.*



regium vatem, Exaltasti dexteram de  
 primentium eum, lætificasti omnes  
 inimicos eius. Quod si Christus, ve-  
 rus Dei filius; ijs acerbissimis modis  
 est à patre suo cælatu; non debent  
 cæteri homines, qui huius ædificij la-  
 pides esse cupiūt, graui, & iniquo ani-  
 mo ferre, quod ita tractētur: imo ma-  
 ximè lætari cū ærumnis, & miserijs  
 confictentur, existimantes, hoc mo-  
 do lapidēs cœlestis Ierusalem dolari  
 solere. Rudes, & impoliti nascimur,  
 non possumus dolari, non possumus  
 expoliri, & imago Christi in nobis,  
 nisi contundendo, & incidendo scul-  
 pi. & ita tanit Ecclesia; Tunsi oñibus;  
 pressuris expoliti lapides, suis coaptā-  
 tur locis. Quare Paulus vehementer  
 gloriatur, quod stigmata Christi in  
 corpore suo portet; plagas, & vulne-  
 ra intelligit, quæ propter Christum  
 suscepit.  
*Et auferam iniquitatem terræ illius in  
 die illa.* Quod accidit die illa, qua  
 Christus ignominiosissimè, & crude-  
 lissimè occidit. Significat enim *hu-  
 manum*, & peccatum, & peccati pœnam:  
 & vtraque significatio huic loco sub-  
 ieienda est, vt Christus & peccatum,  
 & peccati pœnam cruce, & mortē  
 sua sustulerit. Nam factum est id pro  
 peccato sacrificij, quod Deus tanti fa-  
 cit, vt omnia pro illo hominum, non  
 modò qui fuerunt, aut erant futuri;  
 sed etiam infinitorum, si fuerint, pec-  
 cata, & scelera condonauerit. Sic Pau-  
 lus ait, Qui non nouerat peccatū, pro  
 nobis peccatum fecit, vt nos effice-  
 remur iustitia Dei in ipso, id est, fecit  
 sacrificium pro peccato: est enim he-  
 braismus; vt illud Osæ. 4. Peccata po-  
 puli mei comedēt, id est, sacrificia pro  
 peccato. Tum illud præstitum fuit,  
 quod erat Danieli prædictum; Septua-

ginta hebdomades abbreviatæ sunt  
 super populum tuum, & super urbē  
 sanctam tuam, vt consummaretur præ-  
 uaricatio; & finem accipiat peccatū;  
 & deleatur iniquitas, adducatur iusti-  
 tia sempiterna. Nam fuit Christus sa-  
 crificium pro peccato; cuius imago  
 describitur Leuiti. 4. quod extra ca-  
 stram cremabatur. ita Paulus; Propter  
 quod & Iesus vt sanctificaret per suū  
 sanguinem populum; extra portam  
 passus est. Exeamus igitur ad eum ex-  
 tra castra, improprium eius portan-  
 tes. Ita tamen intelligi oportet, iniqui-  
 tatem ablatam, atque deletam fuisse,  
 vt nos ter vates, & Daniel aiunt, vt præ-  
 tium omne, quo mundo opus sit pro  
 peccatis, atq; ad eò in finitis remitten-  
 dis, tum Christus coparauerit, apud  
 seq; seruauerit soluendum postea æter-  
 no patri, pro ijs tantūm, qui & fidē, &  
 charitatem erga eum habuerint; ita  
 vt quò maiori fide, & charitate fue-  
 rint; eò maiorem utilitatem ex Chri-  
 sti immenso thesauro percipiant.  
 10 *In die illa vocabit vir amicum suum  
 subter vineam, & subter ficum.* Vineæ &  
 ficus sape in scriptura cōiunguntur.  
 Corrumptam vineam, & ficum, ait O-  
 seas ca. 2. Comedet vineam, & ficum  
 Ieremias cap. 5. quare ad eandem rem  
 pertinere videntur. Vineæ verò, Syna-  
 goga, populūque Israeliticū,  
 quo Ecclesia cōtinebatur olim, signi-  
 ficabat. Vineæ Domini exercituum  
 domus Israel est, ait Esaias. & Dauid;  
 Vineam de Aegypto transfulisti,  
 deiecisti gentes, & plantasti eam. Ficus  
 etiam parabolicè apud Marcū Syna-  
 gogam significauit, cūm Christus fi-  
 cui illi folijs exultati, & omni fructu  
 vacati est dira precatus; quò Synago-  
 gā ceremonijs plenā, & charitate va-  
 cantē adūbrauit. Quare vineā, & ficū  
 arbitror

*Christus fuit  
sacrificiū pro  
peccato.*

*Heb. 13. c.*

*Qua passio in  
religendum  
sic ablatam  
esse iniquita-  
tem per Chri-  
stum.*

*Osæ. 2. g.*

*Iere. 5. d.*

*Esai. 6.  
Plal. 79.*

*Marc. 11.*

*Vinea & fi-  
cus Ecclesiæ  
significat.*

*Miserijs &  
ærumnis lapi-  
des cœlestes  
Ierusalem do-  
lantur.*

*Galat. 6.*

*1. Cor. 5.  
Peccatum si-  
gnificat etiā  
sacrificiū pro  
peccato.*

*Osæ. 4.*

*Dan. 9.*

1 **E**T reuersus est Angelus qui A  
 loquebatur in me: & suscita-  
 uit me, quasi virum qui suscitatur de  
 somno suo.  
 2 Et dixit ad me, Quid tu vides? Et  
 dixi, Vidi & ecce candelabrum au-  
 reum totum, & lampas eius super ca-  
 put ipsius, & septem lucernæ eius su-  
 per illud: & septem infusoria lucernis  
 quæ erant super caput eius.  
 3 Et duæ oliuæ super illud: una à dex-  
 tris lampadis, & una à sinistris eius.  
 4 Et respondi, & aio ad Angelum  
 qui loquebatur in me: dicens, Quid  
 sunt hæc, Domine mi?  
 5 Et respondit Angelus qui loque-  
 batur in me, & dixit ad me, Nūquid  
 nescis quid sunt hæc? Et dixi, Non  
 Domine mi.  
 6 Et respondit, & ait ad me, dicens,  
 Hoc est verbum Domini ad Zoro-  
 babel, dicens, Non in exercitu, nec  
 in robore: sed in spiritu meo, dicit Do-  
 minus exercituum.  
 7 Quis tu mons magne coram Zo-  
 robabel in planū: & educet lapidem  
 primum, & exsequabitur gradū gra-  
 tiæ eius.  
 8 Et factum est verbum Domini ad  
 me, dicens.  
 9 Manus Zorobabel fundauerunt  
 domum istam, & manus eius perfici-  
 ent eam: & scietis quia Dominus  
 exercituum misit me ad vos.  
 10 Quis enim despexit dies paruos

*Similia videntur  
mōstrari  
et debent præ-  
dicantē Enā-  
gelium.*

*Esai. c. 2. d.*

*Cant. 1.*

*Ex metapho-  
ra vineæ, &  
ficus diu. 10  
significatur  
Ecclesia.*

arbitror hoc loco de Ecclesia dici; si-  
 cut olim synagoga: Nuntiat ergo va-  
 tes, quod homines tum fideles tanta  
 copia, & rerum omnium affluentia  
 ditati, amicis suos inuitabunt, vt tan-  
 torum bonorum velint esse partici-  
 pes. Solent enim bona iucundiora esse,  
 si cum alijs etiam communicentur:  
 præsertim si quod vni datur, nemini  
 detrahatur; vt scientia, atque lux,  
 & id genus alia; cuiusmodi sunt bo-  
 na, quibus in Ecclesia christiani abun-  
 dant. Hac ergo ratione dicendi signifi-  
 ficatur studium maximum, quo Apo-  
 stoli, & perfecti Christiani ardebunt  
 prædicandi, & promulgandi Euange-  
 lium; quod verè indicium præstantis-  
 simæ, & feruentissimæ charitatis est,  
 & quod tantam in doctrina Dei sua-  
 uitatem, & iucunditatem experian-  
 tur, vt ex animo doleāt, cæteros ho-  
 mines tantis bonis sua culpa priuari.  
 Hoc etiam studium inuitandi ad vi-  
 neam, id est, ad Ecclesiam Dei, clari-  
 us docet Esaias dicens; Et ibunt populi  
 multi, & dicent, venite ascendamus  
 ad montem Domini, & ad domum  
 Dei Iacob, & docebit nos vias suas, &  
 ambulabimus in semitis suis. Eadem  
 etiam metaphora, qua propheta no-  
 ster, Spūs in Canticis describit diui-  
 tias innumerabiles, & bonorum om-  
 nium affluentiam à se præstitam, ad  
 eāq; inuitans ait; Ficus protulit gro-  
 sos suos, vineæ florentes dederūt odo-  
 rem suum. Surge, propera amica mea.  
 Ex quo licet cognosci, quāta sit igna-  
 uia, & fociordia nostra, qui tam nullo  
 mouemur studio allicientorum ho-  
 minum ad doctrinam Euangelij, &  
 tenendam, & re ipsa præstandam, eo  
 præsertim tēpore, quo tāti Sycophan-  
 tæ, atque heretici cunctos Dei popu-  
 los seducere, & circūuenire student.

Et letabuntur & videbunt lapidem stammum in manu Zorobabel. Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in vniuersam terram.

11 Et respondi, & dixi ad eum, Quid sunt due oliuæ istæ ad dexteram candelabri, & ad sinistram eius?

12 Et respondi secundo, & dixi ad eum, Quid sunt due spicæ oliuarum, qui sunt iuxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro?

13 Et ait ad me, dicens, Nunquid nescis quid sunt hæc? Et dixi, Non Domine mi.

14 Et dixit, Isti sunt duo filij olei splendoris qui assistunt dominatori vniuersæ terræ.

**R**euerfus est Angelus qui loquebatur in me, & suscitauit me, quasi virum, qui suscitatur de somno suo.

Caput Zachariae valde difficile

Imbecillitas ingenij nostri non patitur ad contemplatione altissimarum rerum deuenire.

tissimarum rerum detineri; quædam relaxatio necessaria est: dantur enim ad huiusmodi præclarissima studia reditus. Ita Moyses non semel vniuersa ad Pharaonem accepit mandata, sed sæpius ad Deum reuersus est. Sic ergo propheta noster de ijs rebus, quas nobis tradit per partes, vt discipulus, edoctus est. Reuersus igitur Angelus suscitauit me, quasi virum, qui suscitatur de somno suo. Si mentis humanae nostræ habitus, cum res humanas tractat, cum ea contentione ingenij comparetur, quam in discendis, & accipiendis à Deo ipso diuinis oraculis habet; nõ minor differentia reperietur, quàm si somnus cum vigilia confertur. Ita enim se mens ex corporis laqueis exiit, vt per se consistere videatur. Sic Paulus de visionibus suis loquens ignorare se ait, an in corpore, an extra corpus illas excepisset. Ex quo fit, vt homines Deo deuoti, totique dediti, qui denique spirituales dicuntur, quòd propius ad illam mentis contentione accedunt, eò minùs res que ad corpus attinent, curent, atque adeò rerum ei necessariorum nunquam obliuiscantur.

Quanti ingenij contentio ne sit opus ad res diuinas discenda.

2. Cor. 12. a.

2 Et dixit ad me, Quid tu vides? Et dixi, Vidi, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas eius super caput ipsius: & septem lucernæ eius super illud, & septem infusoria lucernis quæ erant super caput eius.

3 Et due oliuæ super illud: vna à dextris lampadis, & vna à sinistris eius. Nota huius capitis difficultas in expositione huius visionis consistit: id est quod tantum (vt diximus) interpretibus factis negotium: quam vt nos intelligamus, illius rei, quam in expositione primæ visionis commemorauimus, memoriam repetere debemus. Ea de causa præter alias, vatem nostrum fuisse vati-

Ceterum, propheta exponitur.

Quid significet candelabrum Zachariae ostendunt.

Exod. 25.

Exod. 27.

Cur candelabrum patris Zachariae ostendunt.

vaticinatum, vt populum timore perculsum excitaret, & ad opus vrbis, & templi intermissum reuocaret. quod vt faceret, primùm narrauit se vidisse exercitum Angelorum eis subsidio venientem: deinde fidem verbis Dei populo dedit, ædificium esse complendum, urbemque esse maximè frequentandam. Et quemadmodum vt urbem ædificandam esse Deus per prophetam doceret, Angelum ei cum perpendicularo ostendit: ita modò vt templi consummãdum esse doceat, in eoq; sacerdotes munus suum obituros, candelabrum ei templi cum lucernis ostendit. Describitur enim candelabrum eadem forma, qua candelabrum ædis Dei, Deus in Exodo esse præcepit. Quòd verò lucernæ candelabri ardere iam, & lucere dicantur; altare iam candelabrum adytum siue oraculum, munereque suo fungi significatur: quod nisi a deo per facta, ministrantibusque in ea sacerdotibus non fieret. Nam huiusmodi lucernæ (vt præcipitur in Exodo) appetente nocte accendebantur, & manè quotidie à sacerdotibus extinguebantur. Quòd verò lucernæ huiusmodi candelabri, quod vidit propheta, accensarum speciem præ se ferrent, ex sine capitis (vt postea declarabimus) aperte cognoscitur. Quare candelabrum ita comparatum, templum esse perficiendum significat, quod non mensa panum, non altari thuris, quæ ante adytum etiam collocabatur, sed candelabro declaratur: quia tenebris (vt primo capite exposui) angustia, & æritia significatur in scriptura: obicamq; renocte prima visio prophete obiecta est. Vt ergo has tenebras, & calamitates Deum iam velle depellere declaratur, candelabrum cum septem lu-

cernis repræsentatur; vt numerus septenarius infinitam lucem, & felicitatem prælagiret, qua Deus populum siue Ecclesiam illustraturus erat. Has Deus lucernas extinxit, cum propter populi peccata tanta intulit detrimenta: secundum illud Prouerborum: Lucerna impiorum extinguetur, quod Deus per Jeremiã minatus est dicens; Perdam ex eis vocem gaudij, & vocem lætitiæ, & lumen lucernæ. Sed hanc iram pacatã iam esse docet, candelabrum lucernis accensis ostendens. Exortum est in tenebris lumen rectis corde, ait Dauid: id est, in malis, & angustijs iacentibus recreatio, atque lætitia tributa est. & ita Dauid ait: Quoniam tu illuminans lucernam meam. Domine Deus meus illumina tenebras meas, quod statim declarat subiiciens; Quoniam in te eripiar à tentatione. Iam ergo formam candelabri declaremus. *Lampas eius super caput eius.* singularis pro plurali. Sicut illud Exodi; Venit mulcag rarisima: nam vnicuique lucernæ lampas vna erat attributa. *Et septem lucernæ eius super illud: & septem infusoria lucernis.* A lampadibus oleum derivabatur in infusoria versus: ex eo, quod erat in infusorijs, alebantur lucernæ. *Dicit ergo, septem lucernas.* &c. Id est, in summitate stipitis, & sex calamarum erant infusoria singula, & in infusorijs lucernæ. Quidã Hebræus non indoctus dicit, vnicuique lucernæ septem infusoria fuisse: idque verba Hebræa significare videntur: nam ad verbum si vertamus in Hebræo est, septem, & septem infusoria lucernis. Est phrasis Hebræa, pro vnicuique septem. Vel possumus interpretari, septem, & septem, id est, septem infusoria, & septem lucernæ. *Et due oliuæ super illud.* Hebraismus est,

Quid septem lucernas candelabri significent. Prou. 23. b.

Iere. 25. c.

Psal. 113.

Psal. 17.

est,

est, pro eo quod latinus diceret, iuxta illud, ut statim declaratur. *Vna à dextris lampadis, & vna à sinistris eius.* Duæ oliuæ significant duos illos viros præclaros, qui populo præerant, Zorobabel, & Iesum, quos illustrabant lucernæ, id est, subsidium à Deo missum, quod eos in tanta calamitate subleuaret, & quasi in tenebris iacètes excitaret, ac illustres, & claros redderet. Vsu enim in sacra scriptura venit, ut viri præclari, & excellentes in Ecclesia, oliuæ appellentur. Sic in Apocalypsi Ioannis de duobus illis eximijis prophetis, atq; concionatoribus, qui pro Ecclesia contra immanè, & truculentâ bestiam pugnaturi sunt, dicitur; Hi sunt duæ oliuæ in conspectu Domini terræ astantes. Dauid etiã de se dicit; Ego autè sicut oliua fructifera in domo Dei. Oliuæ etiã appellantur, quia Zorobabel munus regis: nam erat ex Dauide ortus, ut constat ex Matt. 1. c. Iesus munus sacerdotis gerebat: at & rex, & sacerdos oleo ungebatur, quia propter in fine huius capituli duo filij olei appellantur. Rectè etiã oliuæ Principes in Ecclesia significant; quoniam quemadmodum oliuæ fructus afferunt, ex quibus oleum exprimitur, quo aluntur lucernæ, ut splendeant; ita Principes in Repub. causæ sunt, & quasi auctores diuinæ lucis in populum, quod inquam ei Deus beneficia conferat, quod cum libertate fruente, & bonis affluentem efficiat. Id quod facile cognosci licet ex libris Regum. Quociens enim ipsi pietatem colebant, populum in officio continebant, & à Deo maxima accipiebant beneficia: quoties verò ipsi religionem, & pietatem abijciebant, statim & populus ab officio descebat, & incommo dis magnis tenebris

*Duæ oliuæ quæ significant Zacharias.*

*Apoc. 11. a.*

*Oliuæ significant in scriptura viros præclaros. Plat. 5r.*

*Quantum Regi pub. utilitatem afferant optimi Principes.*

offusus afficiebatur. Oleum enim bona opera in scriptura significat; quæ verè lumen Dei in cordibus nostris sustentant. Ita in Parabola illa decem Virginum, quæ acceperunt lampadas suas; quam narrat Matt. oleum bona opera significat. Ut ergo ad propositum redeamus; Principes in populo oliuæ sunt: quia populum in officio retinendo, quasi auctores sunt benignitatis, & clementiæ Dei erga populum.

*Oleum significat opera bona.*

*Matt. 24.*

Alij alijs modis hanc visionem explicant. Quidam dicunt candelabrum esse Christum, aurum humanitatem: quod ut verum sit (venos aptiori loco postea explanabimus) cõtextum tamen non explicat, neque quod hæc representatio spectet. Alij dicunt candelabrum esse Ecclesiam, lampadem Christum: duas oliuas, duo testamenta. Quidam Hebræus magni nominis inter eos dicit, septem lucernas esse septem planetas: alij esse septem Spiritus sancti charismata, quibus Christus præditus fuit, quibus omnibus, quamuis non absurdè dicta sint, minime tamen animus acquiescit, quoniam contextum, & propositum prophetiæ adhuc requirit. Sed hæc visio ab Angelo declaratur: quod si eius declaratio haud dissimilis à nostra videatur; imò maximè expositione nostra, quæ ab Angelo allata est, declaratur, magno argumento est, nos non multum aberrasse:

*Paritè à multis explicatur candelabrum Zachariae*

4 Et respondit, & ait ad Angelum qui loquebatur in me, dicens, Quid sicut hæc Domine mi?

5 Et respondit Angelus qui loquebatur in me, & dixit ad me, Nunquid nescis quæ sunt hæc? Et dixi, Non Domine mi? Respondit & ait, I Hebraismus est, ut in primo cap. pluribus explicauimus.

Sed

Sed operæpretium est considerare, quod antequam vati obiectam imaginem declaret, priùs ab eo ignorantia suæ confessionem elicit: priùs vult ut fateatur se planè nescire, quid sibi representetur. Quare qui à Deo imbui, & doceri cupit, omnino nescientem se esse cognoscat, ignarumque rerum; secus enim nunquam verus, & perfectus erit Dei discipulus: nunquam veram sapientiam adipiscetur: ita Paulus monet. Nemo se seducat: si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat, ut sit sapiens. Ex quo factum est, ut nemo ferè eorum, qui docti, atq; sapientes in hoc seculo habebantur, fidem, & religionem Christi susceperint. Sic Paulus testatur: Videte vocacionem vestram fratres; quoniam non multi sapientes secundum carnem; sed quæ stultæ sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes. Sequitur in propheta: 6 Et respondit, & ait ad me, dicens, Hoc est verbum Domini ad Zorobabel, dicens; Non in exercitu, neque in robore: sed in spiritu meo, dicit Dominus exercituum. Nonnulli putant ijs verbis contineri totius imaginis candelabri explanationem: sed qua ratione ducti, quæ se quæntur, eodè pertinere non putent, non docent. Quare arbitror ego omnia quæ sequuntur, vsq; ue ad oliuarum declarationem, candelabrum attingere. Ut enim Angelus vate petentem proposuit imaginis declarationem, in eam eundem; omnia sequentem sermonem induxit, & in extremo prope capite quid lucernæ significent, declaratur. quare si primæ, & extremæ partes narrationis ad idè propositum spectant, cur quod interiectum est, ab eodè proposito diuellimus? Præsertim cum tam aptè, quam

*Qui à Deo doceri cupit fateatur se ignarum esse.*

*1. Cor. 3.*

*1. Cor. 1.*

cætera cadat. Cũ verò dicit Angelus. *Hoc est verbum Domini ad Zorobabel.* Apertè indicat, hanc representationem Zorobabel populi prepositum attingere, propter eumque esse factam: cum quæ id muneris, tum ab eo imprimis desideraretur, ut operi intaret, ut ei fieret animus, & spem bonam ædis haberet consummandæ; hæc videtur imago prophetæ esse representata, ut iam declarauimus. *Non in exercitu, neque in robore: sed in spiritu meo.* Hoc est, quemadmodum hæc lucernas vides accensas, sine illa sacerdotis opera, oleum quæ abundè illis suppeditari, quamuis à nullo fuerit immisitum, sed solo spiritu, id est, voluntate, & arbitratu meo; me denique solum aspirante id esse prestitutum: ita nullæ mihi hominum copie, nullæ auxilia necessaria sunt ad templum consummandum; me adiuuante nemo ædificium disturbare poterit; nemo templi cultum, & legitimum obsecra quia prohibebit. 7 *Quis tu mons magna coram Zorobabel in planum, & educet lapidem primarium, & ex equalit gratiam gratia eius.* Ed dicuntur, ut probet quod dixerat solum Dei auxilium sufficere sine vili humanis præsidij ad templum perficiendum. nam, *Quis tu mons magna, id est, diabolus, vel Rex Persarum, esse quati te astimas, ut cum Zorobabel, in sulco conferre te audeas? quantas vires habere putas, cum ei, cui ego ad sum, te audes opponere? Ad planum.* Perstitit in montis metaphorâ, id est, solo equaberis, humiliabis animos, & arrogantiam depones, cum Zorobabeli succubas, & illius opus impedire non possis. Per irrationem, & contemptum hæc verba dici videntur. sit quidem valde ridiculum est, cum viro sancto, atque

*Redi illi est velle cum sancto vito pugnare.*

atque virtute præditò, cui Deus semper opem fert, pugnare. Quas clades accepit Pharaò, quia populo Dei ausus est resistere? quid perfecit Saul rex, cum vnum Dauidem tanto studio perdere conatus est? quid utilitatis tot Reges Palestinam incolètes reportarunt bello de rebus suis cum Iosue contententes? quid Senacherib cum ausus est Ierosoly mam regnante Sedechia obsidere? ac denique tot immanes, & truculèti hostes, qui tanta rabie aduersus Christum, & eius Ecclesiam bella gesserunt, quid laudis? quid gloriæ consecuti sunt? quapropter recte Dauid dicit, Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo: dñi appropiant super me nocètes vt edant carnes meas, qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt: Et quid semper debilitatur, & cadunt, qui eum viro iusto cõtendunt.

*Et educet lapidem primarium.* Id est, lapidem in culmine, & summo fastigio positum. nam in Hebræo est וְשֵׁרֵפוֹס, quod propriè caput significat. Per translationem præter alia significat culmen, siue fastigium operis, vt in Genesi. Faciamus nobis ciuitatem, & turrim, & וְשֵׁרֵפוֹס, id est, culmen eius pertingat ad cœlũ, ita vertit vulgatus. & 2. Reg. 15. Cumque ascenderet Dauid summitatem mōcis, in Hebræo est וְשֵׁרֵפוֹס הַר הַזֶּה, eam igitur habet locus hic sententiam. Zorobabel qui templum corpit ædificare, ipse absoluet, extremamque manum, & fastigium imponet. Septuaginta vertunt וְשֵׁרֵפוֹס הַזֶּה לְבָנוֹת הַזֶּה אֲבָנֵי יְהוָה. Educam lapidem hereditatis, id est, termini: nam termini lapidibus desiniri solent; hoc est, ad finem perducam opus eius. Id enim nos vehementer optare debemus, non solum vt rectè agamus,

Psal. 26. b.

Lapis primarius quid significet.

Gen. 11.

2. Reg. 15.

Optandum est non solum vt rectè agamus sed etiam vt peragamus.

sed etiam vt peragamus. Nam labor in colenda virtute susceptus, exitum non habebit, si ad finem vsque perseverantes non simus: imò irridebimur, vt ille, de quo narratur Lucæ. 13. qui cœpit ædificare, & non potuit consummare. Et Christus eos solos seruandos esse dicit, qui perseverauerint vsque in finem. Nihil ergo est quod sibi quisquam polliceatur quò usque ad vitæ terminum perueniat: qui si optabilem exitum habuerit, tum præclarè huius vitæ fabulam se peregisse putet: Disertissimè enim beatus Ambrosius ait; Lauda post vitam, magnifica post consummationem, lauda nauigantis felicitatè, sed cum peruenerit ad portum. *Et ex æquabit gratiam gratiæ eius.* Id est, non minore gratia, & decore augetur domum ab Zorobabèle ædificata, in qua in eam, qua fuit à Salomone constructa. Eandem habet sententiam septuaginta interpretum versio: Educet aequalitatem gratiæ eius, id est, non solum educet lapidem termini, & fastigij eius, sed etiã tãto eam decore illustrabit, quanto antè fuit. Sed in Hebræo est וְשֵׁרֵפוֹס הַזֶּה לְבָנוֹת הַזֶּה אֲבָנֵי יְהוָה, quod Pagninus, & Vatablus, & Hebræi vertunt cum acclamationibus, gratia, gratia illi. quidam Hebræus interpretatur, cum turbis, & multitudine populi. Et dicitur populis gratia, gratia illi, hoc est, lapidem fastigij cum magna populilætitia ponet, vt feri solet cum opus diu desideratum, in quo multum laboris collocatum est, absoluitur: populisque omnis plaudeat ei, & eius opus approbantes acclamabunt gratiam, siue decus; decusque habet decus per se, & cum suis periori domo comparata. Quare in

Luc. 13.

Matt. 10. 6.

Ambrosius.

Aggæ. 2.

Major dignitas fuit templi secundum di quam primi.

Matt. 23.

eandem sententiam, quam habet versio vulgata, & Hieronymi verba Hebræa recidunt. Non enim dubiũ est, quin non solum æquali, sed etiam multò maiore splendore decorata fuerit ædes secunda, quàm prima, dicente Aggæo. Magna erit gloria domus istius nouissimæ, plusquàm primæ dicit Dominus. Præsentia enim Christi tantum decus, & splendorem suscepit, quo maius excogitari non potest: fuit enim verus lapis ille fastigij, qui omnia, quæ in lege veteri inchoata, atque adumbrata erant, absoluit, atque perfecit, vt ipse testatur, Non veni soluere legem, sed adimplere. qui etiam magno plausu, & approbatione multitudinis exceptus est, quando vniuersa Hierosolyma ei se obuiam effudit gratulantes, atque dicentes, Benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis.

8 *Et factum est verbum Domini ad me, dicens.*

9 *Manus Zorobabel fundauerunt domum istam, & manus eius perficient eam: & scietis quia Dominus exercituum misit me ad vos.* Planius adhuc facit quæ dixerat, & significationem candelabri magis illustrat: ex quo cognoscetis, interpretationem nostram aptius quadrare, cum omnia conuenire videatis. *Manus Zorobabel.* Hoc est, quod dixi educturum esse Zorobabel lapidem primarium, ita intelligi volo, quod quemadmodum domus mea est à Zorobabel fundata: ita & ab ipso perficitur. Quod spectat etiam ad declarationem candelabri, vt diximus: imò his verbis clarius, quàm antea explanatur. Quare vehementer ad opus excitari debebant; quippe qui certam

spem haberent, non frustra se labores ædificandi suscepturos, sed operæ, & sollicitudinis suæ fructus ipsosmet percepturos, cum lucernas in ipso lucere, & reliquum cultum adhiberi viderint: qui quidem nunciis lætissimus erat. Valde enim iucundum est eare frui, in qua labores, & operas nostras collocamus: hac enim spe nixi libenter operæ, & labori incumbimus. Ita Amos magnæ mercedis loco populo ex captiuitate reducto promittit; Et ædificabunt ciuitates desertas, & inhabitabunt, & plantabunt vineas, & bibent vinum earum, & facient hortos, & comedent fructus eorum. Quo loco vt possumus ad probandum, magno nos, & erecto animo debere Deo inferuire, & virtutem colere, scientes, quòd fructum percipimus. Contra verò angoris, & doloris est plenum, si fructus, & utilitates eius rei, in qua ego vehementer laboraui, quam colui, atque nutruui, ad alium transferri videam, qua pœna scelera populi sui Deus vindicaturum per Amos minatur dicens, Dominus quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantissimas, & non bibetis vinum earum. Quod modò non sic futurum Deus per vatem nostrum recipit dicens;

Incidium est eare frui, in qua labores collocamus.

Amos. 9. d.

Amos. 5. c.

Magnum tributum afferet solum meo laboris fructum percipiet.

Amos. 9.

*Manus Zorobabel fundauerunt, &c.* Quo factò aliqua ex parte præstitum fuit illud, quod Amos futurum præfagiuat dicens, In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas iuuentutis eius, & ea que conueras, in iustitiam antiquis. Et scietis quia dominus exercituum misit me ad vos. Id est, scietis me

verum

verum fuisse prophetam, nō falsum, neque eum qui hoc sibi munus arrogauerit, sed cui maximam fidem habere debeatis. Alludit ad præceptum illud Deuteronomij, ad distinguendum inter falsum, & verum per prophetam. Quod si tacita cogitatione responderis (ait Moyses) quomodo possum intelligere verbum, quod Dominus non est locutus? hoc habebis signum: quod in nomine Domini propheta ille prædixerit; & non euenit: hoc dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui propheta confinxit, & idcirco non timebis eum. Deus enim mentiri, & fallere nullo modo potest. Quare qui nomine Dei mendacium loquitur, nefarius ille est; atque blasphemus, qui rem indignissimam, & turpissimam Deo attribuit. quocirca aspernendum, & abijciendum eius vaticinium est, de suoque dictum putandum. quod maximè fidem nostram consolatur, licet difficilis nonnunquam videatur; cum omnia quæ vates nostri per Christum hætenus euentura dixerunt, ad vnum contigerint. Tanta verò veritatis constantia, futurarum præsertim rerum, non hominis, neque vilius creaturæ, sed Dei putanda est: Sequitur in prophetâ

10 *Quis enim despexit dies paruos? & latibuntur. & videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel.* Primo Eldræ capit. 3. narratur, Principes patrum, & seniores, qui viderat templum prius quam fundatum esset, & hoc templum in oculis eorum, flebant voce magna. Et multi vociferantes in læticia eleuabāt vocem, neq; poterat cognoscere quis quam vocē clamoris læticiū, & vocem fletus populi: quod ijs verbis per

Deut. 18.

Quo populus ex præcepto Dei distinguitur inter verū & falsū per prophetam.

Quid fidem nostram maxime consolatur.

1. Reg. 3.

stringere videtur propheta. Nā quod latinus interpres conuertit, dies paruos; in Hebræo scribitur יום קטנות *iom que tunoth*, quod ad verbum exprimentes ita latinè dicemus; Diei paruarum. Est enim adiectiuum sine substantiuo, quod Hebræi vsurpare solent. quare subaudiendum est (vt qui dam Hebræi magni nominis inter eos subaudiunt) *תשואות resuoth*, acclamationum: parue acclamationes, parui plausus, paruique dies in principio fuere, quod non omnium fuit læticia, & approbatio: atque adèd vix, vt narratum est, cognosci poterat, anne clamor, & voces illæ erant plaudētium, an verò plorantiū: vel quod eos ædes illa ad memoriam excitabat vaticinatis, & euersionis superioris tēpl: vel quod primam opere ædem fidebant longe præstare ædi secundæ. Hanc ergo verba prophetæ habent sententiam; quis stendo despexit plausus illos, quos dabant nonnulli eo die, quo fundamenta templi dicata sunt: is, licet tunc steterit, modò lætabitur, cum viderit stanneū in manu Zorobabel, id est, magno studio, magnaque cura operi instare, neminemque opus eius impedire. Dies ergo paruos nos ter, & Græcus interpres vocat dies illos parue lætitiæ, quibus ædes fundata, & dicata fuit: non enim (vt dixi) illa læticia manabat ad omnes. Ita enim comparatum à Deo est, vt quod ipse magnum, & excellens manu, & opera sua præstare decreuit, ab exiguis, & humilibus oriatur principijs, vt omnis postea magnitudo ipsi accepta referatur. Sic Saul Regem fecit, qui principio ita despiciebatur, vt nonnulli dicerent. Num saluare nos poterit iste? Dauidi regnū contulit perpetuis temporibus amplissimum, quem vel

Quod Deum magnum esse esse vult, ab exiguis oritur primis.

1. Reg. 10. d

pater eius sic aspernabatur, vt cum vnus filiorum suorum ad regnum postularetur, Dauidem quod puer erat, & oues agebat, in filijs suis non numeraret. Quod adhuc multò clarior in Christo eminet, & elucet: qui se cum lapide ab ædificantibus reprobo comparat, qui postea caput anguli factus est, atque vt Daniel dicit, Creuit ad magnitudinem vsq; montis. Ipseque regnum suum grano confert sinapis. Ac denique Apostoli, qui principes Ecclesiæ per orbem terrarum propagatae fuerunt, qua sorte, qua condicione antequam à Christo deligerentur, erant? Est enim verissimum illud, quod est in Iob. Poni humiles in sublimi, & mœrentes erigit sospitate. Sequitur in septem.

*Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in vniuersam terram.* Quæ modum capitibus superioribus non solum de Ierusalem materiali, sed etiā de spiritali propheta dixerunt; ita hoc capite idem institutum tenes non modò de pace, tranquillitate, ac securitate, quam præstaturus erat Ierusalem; sed etiam decus, & splendorem, qui Ecclesiæ per Christum erat conferendus, paucis perstringit; aliū atque subtilius declarans, quid ille septem lucernæ significent. Dicit ergo Angelus; *Isti sunt.* Id est, vt septem lucernæ hæc illustrant vniuersam domum; ita Deus illustraturus est orbem terrarum, & omnium hominum salutem, & felicitatē prouidurus: ita vt eius doctrinæ lux non solum ad Iudæos pertineat, sed etiam longè lateque ad vniuersas manet mundi nationes. quod verè, perfectissimèq; vsu venit, quando Euangelium Christi per orbem terrarū manauit, quo

1. Reg. 16.

Dan. 2.

Iob. 5. b.

Quid septem lucernæ significant.

singulariter salutem hominum prouidum est. Itaque Christum etiam candelabrum illud significabat, quo tanquam capite totum Ecclesiæ corpus, & opus perfectum fuit: ipseque de se dicit; ego sum lux mundi. & cap. primo Ioannes ait; Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominē venientem in hunc mundum. Diximus autē capite superiori cur hoc septenario numero infinita Dei prouidentia in scriptura declaratur. Oleum verò, quo tanta lux, tāta claritas in Christo alitur, fuit illa infinita gratia Spiritus sancti, qua ipse præter ceteros vnctus, ac præditus fuit. Illi enim regius vates canit Psal. 44. Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ confortibus tuis. Verè etiam cadit in Christum illa Angelici candelabri explicatio: Non in exercitu, neque in robore, sed in spiritu meo. Christus enim luce sua vniuersum orbem occupauit, ac longè lateque splendor eius diffusus est. Datus enim est (vt ait Esaias) in lucem gentium, vt salus Dei sit, vsque ad extremum terræ. Id autem factum est non copijs, non exercitu villo, non hominum robore, atque vmbus; sed Spiritu Dei, hoc est, ipso aspirante. Itaque quemadmodum sol in toto orbe nulla vi adhibita luget, sed per aera se magna quadam suauitate, atque facilitate longè lateque diffundit: ita lucem Euangelij per orbem terrarum manasse putandum est. Hunc Solem in Ecclesiā futurum esse, olim prædixit Esaias. Non occidet vltra Sol tuus, & Luna tua non minuetur: quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam. Ex hoc loco planè probari potest, candelabrum illud iustitiae Dei fabricatum, vt narratur in Exodo; figuratè lucis per Christum imaginè; &

Christi candelabrum significabat.

Ioan. 1. c.

Omnino quæ tanta lux alitur Christi fuit illa infinita gratia.

Psal. 44.

Isa. 49. c.

Idem modum quo Sol luget in orbem terrarum, alius Christi Euangelium.

Isa. 60. d. Candelabrum de quo narratur in Exodo, lucis quæ Christus per Euangelium in orbem terrarum fuit. Exod. 25.

figuram fuisse. Propter Christum etiam querere possumus.

*Quis tu mons magne cori Zorobabel?* id est, quis tu munde, qui tot bella aduersus Christum, & eius Ecclesiam con-

*Quidus Christi inimicus.*

*Ioan. 15. c.*

*Ioan. 1. b.*

*Ioan. 16. g.*

flasti? an victurum te putas Zorobabel, id est Christum? Vbiq; enim Christus mundum inimicum, & hostem suum predicat, & aduersus illum bellum suscepisse, atque eum vicisse gloriatur. & apud Ioannem ait: Si mundus vos odit, scitote, quia me priore vobis odio habuit. & alio loco. In mundo erat, & mundus cum non cognouit. Et in mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum. In Euangelio etiam, & in Actis narratur, mundum totis suis viribus cum Christo, & Apostolis certasse, odia Regum, Principum, & Imperatorum in Christum, & Ecclesiam incitando, vt eius edificium disturbaret. qui homines, quantas excitarint, & excitet tragedias, vt omnes deleat Christianos, infinita narrat historia. *In planum.* Id est prosterneris, humiliaberis, nec poteris impedire, quod minus nomen Christi vniuersas peragret mundi regiones. Eadem, sed expressiori metaphora, idem oraculum scribit Esaias, Omnis vallis exaltabitur, omnis mons, & collis humiliabitur: & erunt praua in directa, & aspera in vias planas. Vallis, humiles, & abiectos homines declarat: mons vero, & collis, qui explanandi sunt, Reges, Principes, & Optimates, qui prosternendi, & humi deprimendi sunt, secundum illud Virginis, Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.

*Esai. 40. a.*

*Et respondi, & dixi ad eum, Quid sunt duae oliuae istae ad dexteram candelabri?* Postquam prophetae declaratum est,

quid sibi candelabrum velit, quidq; protendat: querit de oliuis, quas supra dixerat stare ad dexteram, & ad sinistram lampadis: nunc dicit candelabri, quod idem est. Sed hanc imaginem adhuc expressiuit, & planius declarat cuiusmodi fuerit, vt curiosius de eius significatione querat. & adijcit.

*12. Et respondi secundo, & dixi ad eum, Quid sunt duae spicae oliuarum, quae sunt iuxta duo rostra aurea in quibus sunt suffusoria ex auro?* Quidam Hebraei volunt spicas istas, alias ab oliuis fuisse, de quibus prius rogarat: quare aliter interpretantur oliuas, aliter vero spicas, & oliuarum spicas in oliuis fuisse dicunt, sed melius est, vt oliuas ad maiorem declarationem, spicas postea oliuarum nuncupatas esse putemus, vt baccas conferat granis, ramum culmo. Nam vno responso Angelus has duas questiones expediuit, quare vna esse videtur magis ac magis explicata. Rostris vero in Hebraeo respondet *חֲרוֹתֵי זָאֵנֶתֶרֶת*. quidam vasa instar cyphi esse declarant. Abrahamus Hebraeus vasa esse dicit, in quibus calcantur oliuae. Chimhi dicit esse fistulas, quam interpretationem amplectitur Pagninus. Sed quia huiusmodi fistulae, siue vasa acuminata esse oportebat ea parte, qua oleum fundebat, recte vertit Vulgatus cum Hieronymo, rostra. Ita Septuaginta viri *רוֹתֵי זָאֵנֶתֶרֶת* nares. Quod vero dicit nos ter interpretis, iuxta, in Hebraeo est *לִבְיָדָא*, id est, latere. Sed Chimhi latus, pro medio usurpandum esse existimat, & ita totam imaginem disponit, vt medio inter fistulas, siue rostra loco, duae extenderentur oliuae. & fistulis oleum in lenticulas, siue lampades destillabat: & lapidibus in infusoria, ex infusorijs ad lucernas mana-

*Dissolutio totius imaginis candelabri ostensa Zachariae.*

manabat, & ita vbi nos habemus, in quibus sunt suffusoria ex auro; in Hebraeo est *רוֹתֵי זָאֵנֶתֶרֶת* *hame riqum me haleem azahab*, id est, effundentes ex se aurum, hoc est oleum adeo purum, vt auri colorem imitaretur.

*Demonstratur lucernas candelabri ostendi Zachariae fuisse acconsens.*

Quod si oleum ex se effundebat, commune fumebatur tandem a lucernis: quare erant accensa, vt in principio diximus. Quod si & fistulis, siue rostris manabat oleum ad omnes lucernas, fistulae oleum excipere videbantur ab ipsis oliuis: ob eamque rem ita baccis referre ponitur, vt tritici spicam praebaccarum multitudine ramus referret: praefertim quod Abrahamus Hebraeus (vt diximus) rostra illa vasa fuisse putat, in quibus oleum ex baccis exprimitur. Ex quo perspicitur, recte nos supra declarasse, oleis principes, & magistratus declarari, quod opera sua populum in officio continet: quo fit vt Deus illum commoda, & emolumenta suppeditando illustret. Ita enim oliuas Angelus interpretatur dicens;

*13. Et ait ad me, dicens, Numquid nescis, quae sunt haec? Et dixi, Non Domine mi. Et dixit, Isti sunt duo filij olei splendoris, qui assistunt dominatori vniuersae terrae.*

*Cur filius olei vocet Regem & Sacerdotem.*

Filios olei vocat Regem, & Sacerdotem: quia oleo illo excellentissimo vnctionis vnguebantur, quare ille duae oliuae Zorobabel, & Iesum significabant: quorum ille Regis, hic sacerdotis munus obibat. Ij ergo qui antea in tenebris aiebant ab hostibus oppressi, in captiuitate detenti, aedificioribus, & templi interditi, a Deo iam illustrantur, recreantur, & ad opus excitantur. Quod vero dicuntur filij olei splendoris; illud splendoris non est in Hebraeo, sed ad maiorem explanationem additur ab interprete nostro, id est, qui ferunt oleum, quo splendent

lucernae; maximèq; cum a nobis allatae explicatione de oleis, experimentibus oleum conuenit. Filij etiam olei, hebraismus est, quo oleo nabui significatur. Ita illud Esaias intelligitur; Vineae facta est dilectio meo in cornu filio olei; id est, terra ita pinguis, & feracis, vt oleo infecta esse videretur. Eadem phrasi dicunt Hebraei, filium mortis, id est, morte dignum. Absit lit vero aliquis Deo cum eius tenet praecipua, & ei obtulerat: quemadmodum famulantes ante herum, ita Elias dixit; Vinit Dominus in cuius conspectu sto, id est, cui seruo. in eadem significatione dicitur, Ambulare in conspectu Dei, & coram Deo. Iniqui enim luce

*Filius olei hebraismus.*

*Esai. 5. a.*

*Quis assistere dicatur Deo.*

*3. Reg. 17.*

*Iniqui lucem effugunt de manu eorum, vno probi cum vehementer amant.*

diuinam effugere, & tenebras amare videntur; & ita in tenebris ipsi perpetuas incurrunt: contra vero probi, & incorruptae vitae certissimum argumentum est, cum quis nullo punctus conscientiae mortu, Deo sitit, & in luce eius versari non dubitat. Qui enim auro gemmis, vestibusq; pretiosis ornatus est, diem amat, & lumen querit. Id Iob vehementer optabat; quonia calamitatis, & angustiae quasi tenebris circumfusis, caeco amicorum iudicio frugiens, & elegantissima vita reprehendebatur. Quis mihi tribuat (dicebat) vt cognoscam, & inueniam illum, & veniam vsq; ad Solum eius? Ponam coram eo iudicium, & os meum replebo increpationibus. Virque sapiens ita vitam colat suam, vt sciat splendore diuinae lucis, qui omnia lustrat, ad omnia penetrat, eilugere nullo pacto posse, tandemq; se ante Christi tribunal sistendum. ita se Paulus gerebat cum Corinthijs scriberet. Contendimus siue absentes, siue praesentes placere illi: omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi.

*Iob. 23.*

*Quomodo vir sapiens debet vitam colere.*

*2. Cor. 5.*

CAPVT. V.

A **E**T conuersus sum, & leuau i oculos meos: & vidi, & ecce volumen volans.

2 Et dixit ad me, Quid tu vides? Et dixi, Ego video volumen volans. longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.

3 Et dixit ad me, Hæc est maledictio quæ egreditur super faciem omnis terræ: quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, iudicabitur: & omnis iurās, ex hoc similiter iudicabitur.

4 Educā illud, dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus eius, & consumet eum, & ligna eius, & lapides eius.

5 Et egressus est Angelus qui loquebatur in me: & dixit ad me, Leua oculos tuos, & vide quid est hoc quod egreditur.

C 6 Et dixi, Quid nūc est? Et ait, Hæc est amphora egrediens. Et dixit, Hæc est oculus eorum in vniuersa terra.

7 Et ecce talentum plumbi portabatur, & ecce mulier vna sedens in medio amphoræ.

D 8 Et dixit, Hæc est impietas. Et proiecit eam in medio amphoræ, & misit massam plumbicam in os eius.

9 Et leuau i oculos meos, & vidi, & ecce due mulieres egredientes, & spiritus in alis earum, & habebant

alas quasi alas milui: & leuauerunt amphoram inter terram & celum.

10 Et dixi ad Angelum qui loquebatur in me, Quò istæ deferunt amphoram?

11 Et dixit ad me. Vt edificetur ei domus in terra Semiaar, & stabilietur, & ponatur ibi super basem suam.

**E**T conuersus sum, & leuau i oculos meos: & vidi, & ecce volumen volans. Capitulo superioribus nunciavit propheta, quantum Deus Israel commodaturus sit, quantaque eum gloria cumulaturus: nunc quas pœnas sit ab improbis, & sceleratis hominibus petiturus prædicat. Ex quo licet cognoscere, operæpretium esse ad vitam nostram pro dignitate instituendam, non solum Dei misericordiam, & benignitatem, sed etiam grauitatem, & seueritatem nobiscum recordari. Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine, ait regius vates. Nam æquè Deus Opti-

Max. celebratur, eius in bonos viros misericordia, & in impios seueritate commemoranda. Ex quo fit, vt non minus accuratè eius iras, quam eius misericordias sacrosancta scriptura narret. Si Dei clementiam mente repetamus, fiet, vt minimè aduersis frangamur: sin autem eius seueritatè, fiet, ne prosperis essemus. ait ergo propheta. Et conuersus sum. Id est: me vocatè Angelo, & vt animaduertere monete. Et leuau i oculos meos. Vt significet de cœlo se oraculū hoc accepisse & non ab spiritu pythonico incitatū. Pythonicus enim humi depressus,

Oportet non solum Dei misericordiam sed etiam seueritatem nobiscum recordari. Plat. 100.

Pythonicus humi depressus diuinationes loquebatur.

Et. 29. Quid inter verum concionatorem & Sycophantam inter sit.

diuinationes loquebatur, vt Esaias testatur, dicens; Erit quasi pythons de terra vox tua, & de humo eloquium tuū musitabit. Verus enim propheta, verusq; concionator, cœlū, id est, voluntatem diuinam spectans verba facit: at Sycophantæ, & improbi hæretici terram spectantes sermonem instituant: nihil enim nisi vt libidinem suam expleant, & vt populo, & terrenis hominibus blandiantur, loquuntur. Felix tamen ille vates, & ille concionator est, qui vnus Dei rationem ducens, iniquorum hominum vitia increpare, & illis dira minari non veretur. Et vidi, & ecce volumen volans. Nomen Hebræum quod volumini respondet, est מגלה magla, quod volumen significat à verbo גלה galal, volui. est itaq; charta, quæ in rotūdū complicatur, & ob eam rem vocatur volumē: cæterum propheta explicata, & euoluta apparuit. In hoc volumine scripta erat sententia Dei in impios, & flagitiosos homines, sicut in Balthasarem scripta fuit in pariete, vt narratur Danielis ca. 5. Sed septuaginta vertūt non volumē, sed דקראוויס falccm, quam versionem, vt Græcus, amplectitur Chrysostomus homilia. 13. ad populum Antiochenum, & 19. & 27. quam versionem verbū Hebræū nō respuit: nam idem illud verbum, quod volumen significare diximus, alijs punctis, vt מגל magal, dicamus, falccm significat: puncta verò extradictionem sunt, neque ei ita necessariò adherent, vt commutari nō possint: siquidem apposita fuisse creduntur ab recentioribus Hebræis. recentiores inquam, id est, qui post Christum sunt consecuti. quare alij alia puncta antea legentes apponebant: verò finale, quod etiā tollimus, cum

Dan. 5. Cur quod volumen vulgè interpretet septuaginta falccm vertunt. Chrysostomus.

falccm dictionem מגל magal, significare dicimus, pro comperto est Hebræis esse accidētale, ex ijs literis, quas hemáticas grāmatici vocāt, & eidem dictioni & additur nonnunquam, & detrahitur. Quare non malè conuenit hæc septuaginta virorum interpretatio, si verba solum consideremus: sin autem ad sententiam mentem referamus, multò aptius conuenit, vt sententia, & animaduersio in improbos falx appelletur; quia ca succisi sunt, atque delecti. Et huusmodi sententia, gladius in sacra scriptura disertis, & apertis verbis nominatur: vt Apocalypsi capitul. 1. describens Christum iudicem Ioannes ait: Et de ore eius gladius vtraq; parte acutus exibat. & hac eadem sentententia Apocalyp. 14. vocatur falx, ait enim: Et respondit Angelus, & dixit ei, qui sedebat super equum; Mitte falccm tuam acutissimam, & mete vineam tuam, quoniā matura sunt vua eius. Volans dicitur, tum vt de cœlo, è tribu nali altissimi, & æquissimi iudicis venire intelligatur: tum vt celeritatem diuini iudicij, seuerissimæque sententia intelligamus: vt declarat Chrysostomus homilia. 27. quæ citius opprimet impios, quàm ipsi opinantur. quod luculenter Petrus explicat dicens: Vnum verò hoc non lateat vos charissimi, quia vnus dies apud Dominum mille anni, & mille anni sicut vnus dies. Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam exultant, sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti. Adueniet autem dies Domini vt fur: quod disingere, & attentè considerare, & ob oculos habere debemus, ne largam nobis peccandi licentiam permittamus.

Sententia in improbas de falce appellatur.

Apocal. 1.

Apocal. 14.

Chrysostomus.

Celeritas diuini iudicij significatur. 2. Petr. 3. d.

Oportet considerari celebritatem iudicij diuini.

Est enim hominis iniqui procrastina-  
tio, putantis multum sibi vitæ tem-  
pus reliquum esse, ex quo illud incur-  
rit, quod Dauid testatur: In operibus  
manuum suarum comprehensus est  
peccator. Sapientis verò est semper  
esse paratum, & ita vitam suam com-  
parare, quasi statim sit in Dei iudi-  
cium vocandus. itaque nunquam ei  
dies Domini vt fur accidit, sed vt ho-  
spes expectatus. Hac eadem conside-  
ratione volantis voluminis, aut secu-  
ris, à cœtu nos, & congregatione im-  
piorum Ecclesiasticus reuocare con-  
natur dicens; Non te reputes in mul-  
titudine in disciplinatorum: memento  
iræ, quoniam non tardabit. Volàs  
etiã representatur, ne vllus eam senten-  
tiã subterfugere possit putet, quia ne-  
q; ab Oriente, neq; ab Occidente, ne-  
q; ab desertis montibus, id est, nulli-  
bi vlli patet perfugium: quoniam Deus  
(inquit) iudex est.

2 *Et dixit ad me, Quid tu vides? Et dixi,  
Ecce ego video volumen volans, longitudo  
eius viginti cubitorum, & latitudo eius de-  
cem cubitorum.* Multi, multa dicunt,  
hunc numerum viginti & decem cu-  
bitorum in rem aliquam eiusdem nu-  
meri ad nostram attinentem theolo-  
giam accommodare cupientes: illa  
tamen Chrysostomi harum parabol-  
larum interpretis optimi explicatio  
vehementer probatur, homilia illa ci-  
tata: vt longitudo, & latitudo tot cu-  
bitorum, vehementiam, & magnitu-  
dinem suppliciorum significet, quæ  
sunt iniquis hominibus constituta,  
neque opus est alia subtiliore expli-  
catione, ne puerilis esse videatur. Nã  
quod Vatablus dicit illa mensura si-  
gnificari habitabilem orbis partem,  
cuius longitudo longè maior est lati-  
tudine; noua cosmographia refellit:

Psal. 9.

Eccle. 7.  
Quis volans re-  
presentatur sen-  
tentia in ima-  
probo.

Psal. 74.

Chrysostomus

Longitudo et  
latitudo volan-  
tium magni-  
tudinem sup-  
pliciorum si-  
gnificat.

Vatablus re-  
prehenditur.

ex qua constat, omnes mundi partes  
esse habitabiles, nec breuioremlati-  
tudinem, quàm longitudinem esse;  
quippe sit orbis terrarum spherica fi-  
gura compositus. Gregorius lib. 15.  
moral. c. 7. ad præmium in hac vita le-  
gem conseruãtibus præstitum refert,  
quod simplum vocat, & ad illud eter-  
næ vitæ, quod dupli esse dicit. Quare  
illud numero decimo, hoc verò vige-  
simo declarari arbitratur. Nam hoc  
volumen, vniuersa sacra scriptura il-  
li est: quod totum mihi certè nõ pro-  
batur. Robertus Abbas, per numerũ  
decimum, & vicesimum, ex quibus  
summa facta trigessimus subducitur;  
triginta maledictiones cap. 28. Deut.  
quibus peccata Iudæorum Deus se  
vindicturum minatur significari di-  
cit. Sed si rectè rationem subducatur,  
minimum plusquam quadraginta in-  
ueniet, quare illam planam, facilem-  
que interpretationem Chrysostomi  
teneamus. Cui possumus addere;  
idè certam, præscriptamque, huius  
voluminis, quo ira Dei continetur,  
poni mensuram, vt determinatũ, cer-  
tumq; vnicuiq; flagitio supplicium  
comparatum esse sciamus: id quod  
Isaias testatur dicens; Et ponam in  
pondere iudicium, & iustitiam in me-  
sura, & subuertet grandis spes men-  
dacijs, & protectionem aquæ in um-  
dabunt: coheretque maximè cum  
intimo capite, in quo dicitur, vidisse  
iniquitatem in medio amphoræ se-  
dentem: quod est genus mensuræ:  
& in Deuteronomio præcipitur, vt  
pro mensura peccati, sit & plagarum  
modus. Sequitur in propheta.

3 *Et dixit ad me, Hec est maledictio que  
egredietur super faciem omnis terræ. Male-  
dictionem vocat sententiam contra  
impios latam: nam & ea, ipsi maledi-*

Gregorius

Determinat-  
tum suppli-  
cium vnicui-  
que flagitio  
comparatum  
est.

Isai. 28.

Deut. 25. a

Cur vocet ma-  
ledictionem  
sententiam in-  
imptos latã,  
eti

cti appellantur, vt est apud Matth.  
Dicedite à me maledicti in igne æter-  
num. Item Deo idem est maledice-  
re, & malefacere cuiquam: nam in ip-  
so dicere, & facere idem est. Ipse di-  
xit, & facta sunt, ait Dauid. *Que egre-  
ditur, super faciem omnis terræ.* Hoc est,  
quæ mox egredietur, vel nunc scri-  
pta egreditur, & postea exprømetur:  
*Super faciem omnis terræ.* Quidam He-  
bræus interpretatur omnis terræ Is-  
raeliticæ: sed ad alias etiam terras, &  
nationes pertinere potest. Nam vt di-  
cit Paulus: Reuelatur ira Dei de cœlo  
super omnem impietatem, & iniusti-  
tiam hominum: præsertim quod pec-  
cata, quæ hac sententia vindicantur,  
non solum in legem Mosaycam, sed  
etiam in legem naturæ sunt, qua om-  
nes homines tenentur.

*Quia omnis fur, sicut ibi scriptum est,  
iudicabitur: & omnis iurans, ex hoc simi-  
ter iudicabitur.* Iudicari, pro condem-  
nari accipiendum est, sicut etiam di-  
xit Paulus; Quicumque in lege pecca-  
uerunt, per legem iudicabuntur, cæ-  
tera plana sunt. Sed in Hebræo ob-  
scure effertur, quod causa est val-  
de diuersarum huius loci translatio-  
nũ. Verba Hebræa sunt כִּי כָל הַגִּבּוֹר  
בְּמִוְהַ בְּמִוְהַ בְּמִוְהַ בְּמִוְהַ בְּמִוְהַ  
qui calhagoneb mi & camohonica vetc  
ha nisbah mi & camohonica, quod ad  
verbũ si reddamus id sonat. Quoniã  
omnis fur, ex hoc sicut ex ipso succi-  
sus est: & omni iurans ex hoc sicut  
ex ipso succisus est. Est phrasia He-  
bræa, qua significatur, ex vtroque la-  
tere volumen scriptum esse. Hispani-  
cè *ansi de aqui como de alli*; subaudi  
scriptum erat. Eadem phrasia est. 3.  
Reg. 22. vers. 24. Ait Achab ad Iosa-  
phat, sicut ego sum, ita & tu. Hebrai-  
cè ad verbum, Ego sicut tu, & tu sicut

Matth. 15.  
Idem Deo est  
maledicere  
& malefaco  
re

Sententia quæ  
videt Zacha-  
rias nõ solum  
periret ad  
terram Israe-  
liticam.

Rom. 2.

Iudicari pro  
condemnari.

Rom. 3.

3. Reg. 22. a

ego. & Iudicum. 8. vers. 18. Quales fue-  
runt viri, quos occidit in Thabor?  
Qui responderunt, similes tui. in He-  
bræo est ad verbum, sicut tu, sicut ip-  
si. id est, tu, sicut ipsi, & ipsi, sicut tu.  
Eadem phrasia vsus est Petrus. 2. Epi-  
stola loco proximè citato; Quia vnus  
dies apud Dominum sicut mille anni  
& mille anni, sicut vnus dies. He-  
bræus enim erat, quamuis Græcè scri-  
pserit. Itaque in hoc omnes Hebræi  
conueniunt, significari hac dicendi  
ratione, librum ex vtraq; parte scri-  
ptum fuisse. Differt tamen inter illos:  
nam quidam putant ex vna parte scri-  
ptum fuisse; Omnis furans succisus  
est: ex altera verò, Omnis iurans suc-  
cisus est. quos sequens Pagninus ita  
vertit: Quia omnis fur, sicut scriptum  
est ex vna parte ipsius, succisus est; &  
omnis iurans, sicut scriptum est ex al-  
tera parte ipsius, similiter succisus est.  
Sed Vatablus putat ex vtraque parte  
scriptum esse, Omnis fur succisus est,  
& omnis iurans succisus est. Cui ego  
magis assentior: id enim verba He-  
bræa apertè indicant; nec in ea Pa-  
gnini interpretatio cadere vllò mo-  
do potest: nam in Hebræo est, omnis  
fur ex hoc, sicut ex ipso succisus est:  
& omnis iurans. &c. Cùm ergo vni-  
cuique articulo apponitur, ex hoc, si-  
cut ex ipso, planè significatur, ex vtra-  
que parte vtrunq; scriptum esse: alio  
qui tantum diceretur, omnis fur ex  
hoc succidetur; & omni iurans ex ip-  
so succidetur. Septuaginta verò hanc  
phrasim valde obscuram ita reddunt;  
*δὸς ἰσὶ πᾶς ὁ κλέπτης ἐκ σουτοῦ ὡς θανάτου ἐκδικη-  
θῆνται.* id est, quia omnis fur ex hoc  
vsque ad mortem punietur. quæ ver-  
sio nihil, aut parum à nostra vulgata  
differre videtur, quæ facilis est. Il-  
lud rectè notat Vatablus, fure om-  
nes

Iud. 8. c.

2. Petri. 2.

Pagninus et  
prohibetur

Quod notat  
Vatablus  
datur.



Ezech. 2.

nes in proximos peccantes comprehendi: iuranti falso inquam in Deum. Ezechielii etiam liber ostensus est, ut ipse narrat. c. 2. qui erat scriptus in us, & foris, Et scriptae erant in eo lamentationes, & carmen va, hoc est, minae in populum Iudaicum, & luctus in quos ob scelera sua erat incursum. Sed quae merito potest, cur tam brevis sententia in tam grandi volumine scripta erat? Ad significandam existimo criminis, & supplicij magnitudinem, grauitatemque: sicut etiam Esaias praecipit, ut in libro grandi scriberet stylo hominis, id est, plano, atque perspicuo haec verba tantum: Velociter spolia, detrahe cito praedare: quo nomine Christum appellari postea voluit: quia verò significabat praeclearissimum, & excellentissimum eximij ducis opus, in grandi libro scribi voluit, quasi diceret, nullis neque verbis, neque literis, tam magnifica facta, quae nomine illo continentur, exprimi posse. Ita si scirent mortales quanta res sit crimen aliquod, aut scelus admittere, quantaque peccantem poena maneat, exiguum valde putarent volumen illud ad res huiusmodi scribendas. Si verò peccato attenderimus Dei legem violari, qua nihil excellentius, si à Christo discedamus, est hominibus, neque à Deo, neque à natura datum, in grauisimum Dei Opti. Max. odium incurrere, diris, & aeternis supplicijs mādari: si tot tantaque mundi ruinas propter flagitia recordemur, ac denique si quam acerbis Deus fuerit in verū, naturalē, charissimumque filium suum, quod hominū volnerit culpam praestare, ipsi fortasse vijs odorabimur, atque nonnullam coniecturam faciemus, quanti ponderis sit flagitium, quantoque sit sup-

Esa. 17.

Res grauis ma. est scelus admittere.

plicio constringendū. Has res, & alias animo viri sancti repetentes, nullis mortem perpeti mallent, quam semel peccare: at verò homines iniqui qui & stulti propterea appellantur; id totum leue, & pro nihilo ducunt, dum libidinem suam expleant: quorum deprauatum ingenium Salomō describens ait. Quasi per risum stultus operatur scelus: ijs fortasse maius volumē hoc videbitur, quam rei magnitudo postulat. Est etiam volumē tam magnum, & ex vtraque parte scriptum, ut neminem lateat, ut ab omnibus & videatur, & legatur, neque vllus dicere possit, non putaram: sicut & ipsa Dei lex, de qua hoc volumine mentio fit, patens & omnibus ita exposita est, ut vel natura magistra teneatur: ait enim Paulus, Quomodo enim gentes, quae legem non habent, naturaliter ea, quae legis sunt, faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum. Ipsa etiā natura docet Deū iustissimum, & aequissimū, scelera, atque peccata multa abire nūquam passurum: Nā timor numinis est omnibus hominibus natura insitus: ob eamque re Paulus philosophos multis confectatur cōuitijs; Quoniam cum iustitia Dei (inquit) cognouissent, nō intellexerunt: quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: nō solū qui ea faciunt, sed etiā qui cōsentiant facientibus. Ut igitur res notissima significaretur eo volumine cōtineri, tā magnum ostensum est.

Prou. 10. d.

Cur ex utraque parte volumē erat scriptum.

Rom. 2. c.

Rom. 1.

4 Et educam illud, dicit Dominus exercituum: Veniet ad domum furis, & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter: & cōmorabitur in medio domus eius, & cōsumet eū, & ligna eius, & lapides eius.

Educit

Educit maledictionem Deus cum exequitur eam.

Deut. 32.

Non solū impius sed etiā qui ad eum spectant euerienda sunt.

Domus impij qui Deo maiori odio quā alia eius res esse videtur.

Iere. 7. b.

Educit maledictionem Deus, cum exequitur eam: antè enim quasi inclusa esse videbatur, irā Deo pro sui animi magnitudine reprimente. In eadem sententiam ipse dicit: Et euaginabo gladium meū, & interficiet eos manus meā; ut cum versione septuaginta virorum etiam conueniat; qui (ut docuimus) falcem pro volumine reddunt. Ita cum pestis illa grauisima grassabatur in populum ob scelus Dauidis, vidit ipse Angelum euaginatū gladium in manu tenetē. Itaque educere maledictionem, id est, quod venire ipsam ad domum furis, &c. Non dicit, veniet ad furem: sed ad domum furis; quod maior vultus significetur: ita ut non solū impius, sed quae ad ipsum pertinet, euerenda sint. Et ob eam rem diluuiō, nō solū omnes ferè homines, sed etiā omnia animalia, omnes arbores, & plāta fuerūt deleta: & nouos caelos, nouamque terram Petrus Apostolus futurā esse post iudicium dixit, quod omnia conflagratione generali renouabūtur. Sed imprimis domū nominat impij, quod Deo maiori odio, quam alia eius res esse videatur, quippe quae inimicum suum ab iniurijs caeli tuetur, & per fugium, & quasi arx eius sit, qui cum Deo non dubitat inimicitias gerere. Hac de causa Deus non solū domos impiorum, sed domum suam, templum suum sacrosanctum diruit, atque vastauit: propterea quod homines iniqui illud commune per fugium, & quasi portum existimabant, ita ut ad illum venientes, tametsi peccassent, securos ab ira Dei esse opinabantur. quod lūculenter tractat Ieremias dicens; Furari, occidere, adulterari, iurare mendaciter &c. & venistis, & stetit corā me in do-

mo hac, in qua inuocatum est nomen meum, & dixistis: liberati sumus, eod quod fecerimus omnes abominatio- nes istas. Ergo spelunca latronū facta est domus ista, in qua inuocatum est nomen meū. Ite ad domū meam in Silo, vbi habitauit nomen meū à principio, & videte quid fecerim ei propter malitiā populi mei Israel. id est, sicut excisa atque diruta à me est propter scelera vestra; sic & domum hanc, ad quam tot iniqui homines confugiunt excidam. An equo animo feram domum vllam esse speluncam latronum? Et ita euenit; nam funditus templum euertit. quare recte nos Ecclesiasticus admonet dicēs; Si non in timore Domini tenueris te, cito lubuertetur domus tua. Et cōmorabitur in medio domus eius. Phrasis est vltatissima Hebraica, esse in medio alicuius rei, ad significandum plenè, atque perfectè in aliqua re esse inclusum. Lex tua in medio cordis mei. & si ambulauero in medio tribulationis. Et sicut impij plenè peccatis, atque delictis tenentur: ita aequum est ut eos plenè maledictio Dei comprehendat: & sicut aedes illorum quasi quaedam officinae impietatis esse solent: sic conscientaneum est ut execratio, & supplicium Dei in domos illorum omnino includatur. Veniat mors super illos, descēdat in infernum viuentes, quoniam nequitia in tabernaculis eorū in medio eorum ait Dauid.

Eccle. 17. 2.

Phrasis Hebraica est, esse in medio.

Psal. 39.

Psal. 137.

Psal. 54.

Nullū Deum vestigiū reliquum esse velit. Vidi impiū super exaltatum, & eleuatum sicut cedros libani, transiui, & ecce non erat; quae- siui eum, & non est inuentus locus eius. Quare nequaquam mortales in-

struēdas

struatas, & amplas domos ædificant, sola marmorea, & tectalaqueata, & magnifica faciunt, vt perpetuam sui memoriam relinquant: nam nisi virtutis fundamenta iaciant, omnia citò corruent. **Quantis**, & quàm magnificis ædificijs olim Roma abundabat, quorum vix nunc rumæ extant! Discipulis admirantibus nobile templi Ierosolymitani ædificium, tam egregiè cælatum, tanto fulgens auro, Christus dixit, vt Matth. narrat: Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruat. Quare rectè quidem illud à Salomone dictum est in Prouerbijis. Domus impiorum delebitur, tabernacula iustorum germinabunt, id est, diutius permanebunt viles piorum aedes, quàm domus impiorum magnificæ: illè enim indies meliores, & ornatiores fient: hæc semper in deterioribus ruet, ac tandem penitus corruet. **Et egressus est Angelus.** Id est, se ad tempus subduxit, & postea reuersus est. **7 Hæc est amphora egrediens, Et dixit, Hic est oculus eorum in vniuersa terra, Et ecce talentum plumbi portabatur.** &c. Hæc visio etsi non nihil obscuritatis habeat, non tam obscura tamen est, quàm obscura redditur à Vatablo, cætera facili, & docto auctore, hoc tamen loco Hebræum quendam sequens, quem ipse magni facit, ita vt ferè nunquam ab eo dissentire audeat, sic loquum hunc implicat, atque confundit; vt difficilis valde sit. Dicit duas populi Israelitici transmigrationses hic significari; & eam, quæ facta fuit per Salmanasar Regem Assyriorum, qui occupata Samaria decem tribus vnà cum rege suo Osea captiuos duxit in Mediam, de qua narratur Regum 18. c. alterà eam esse, quæ facta fuit per

*Frustra magnificis ædificijs perpetuis memoria que vitur.*

*Matt. 24. c.*

*Eccl. 14. b.*

*Vatablus reprehenditur.*

Nabuchodonosor, qua duæ reliquæ tribus sunt ductæ captiuæ in Babyloniā. Primam significari dicit amphoram, ac muliere in ea sedente, ac massa plumbi: muliere verò vna significari putat decem tribus; quòd vno consensu Deum relinquentes, vitulos coluerunt: poenam commertam: plumbum diurnitatem captiuitatis. Alteram, duabus mulieribus, quæ amphoram in terrā Senaar exportarunt: terra enim Senaar, Babylonia est. nam primi qui Babel ædificarunt, in campo Senaar habitasse dicuntur. Sed quomodo hæc coherent? nam si mulier in amphora decem tribus significat, & duæ mulieres amphoram vnà cum muliere asportarunt, quomodo decem tribus à duobus ductæ in exilium sunt? iam verò mulierem illam in amphora sedentem Angelus interpretatur esse impietatem. non ergo rectè interpretatur Vatablus dicens, decem esse tribus: præsertim quòd nullo sacrosanctæ scripturæ loco hoc nomine decem tribus appellari probabit: & eò magis, quòd ipse propheta de ea muliere non dubitant, sed contentus fuit explicatione ab Angelo posita: tantum quæsiuit, quòd à duabus mulieribus amphora portaretur. quam obrem hæc Vatabli, & cuiusdam Hebræi magni nominis inter illos expositio, mihi certè non probatur. Sed hæc ratione faciem hanc visionem præstari puto. Postquam superior parte huius capituli Deus prophetam docuit periueros, atque fures; & vno nomine sceleratos omnes graui supplicio esse coercendos; quòd generaliter enunciavit modò speciatim in populo Israel factum esse exponit, narratque & illorum peccatū, & poenam

nam

nam, quam dederunt. ac primùm vati ostendit amphoram. Cùm verò dicit amphoram egredientem ex vrbe, vel templo; intelligit, vt vult Vatablus: aut vt mihi magis placeat, egredientem, id est, apparentem, cùm antè non videretur; quasi què è tenebris egredientem. Quid autem huiusmodi amphora significet, statim Angelus explanat dicens;

**Hic est oculus eorum in vniuersa terra.** Oculus iudicium in sacris oraculis significare solet, vt apud Matth. Lucerna corporis tui est oculus tuus: si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. & capitulo vigesimo. An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Dicit ergo Angelus, amphoram esse iudicium eorum, id est, mensuram, qua ipsi iudicantur. Est enim mensura id, quòd rectè de rerum quantitate iudicamus. Illud vero relatiuum, eorum, quòd dicimus, magis explicat: nihil enim referre potest, nisi peccata, aut homines sceleratos, de quibus paulò antè dixerat. quare connectit hanc partem cum superioris capituli parte: Sed Septuaginta interpretes transferunt, non oculum eorum, sed *ad iniquitatem eorum*, iniquitatem eorum; cuius rei causam optimè Hieronymus in commentarijs declarat. Nam verbum Hebraicum hic vertendum. **¶ Hec est;** cuius media litera. ¶. nulla re differt à ¶. nisi in magnitudine, quòd ¶. sit minor, eadem tamen figura qua. ¶. quare quòd valde similes sint, contingit sæpè in editione Hebræa, vt vna pro altera irrepat. at si media litera nominis **¶ Hec.** ¶. sit ( vt fortè

*Cur quod nos oculi. Septuaginta uerterunt in iniquitatem.*

fuit in codice, ex quo Septuaginta viri verterunt ) nomen hoc iniquitatem significat; eadem tamen sententia vtrique versioni subiicienda est. Hæc igitur est iniquitas eorum, id est, mensura, qua Deus eorum iniquitates metitur, per metonymiam, cùm còtentum, pro continente vsurpatur.

**7 Et ecce talentum plumbi portabatur, & ecce mulier vna sedens in medio amphoræ.** Mulierem hanc Hieronymo, & alijs placet esse idololatriam: sed ego non aliter interpretor quàm Angelus ipse interpretatus est, vt statim subiicitur.

*Quid mulier in amphora significet.*

**8 Et dixit, Hæc est impietas.** Nam non solum propter idololatriam, sed etiã propter alia scelera Israeliticus populus in hostium potestate fuit: quæ omnia scelera, vno impietatis nomine comprehenduntur. tantum addamus causam explicationis; Hæc est impietas Israelitici populi. Hæc verò sedebat in medio amphoræ, quæ ob rem aliquid eius intra amphoram, aliquid extra esse oportebat, vt habitum sedentis præferret. itaque ne que amphora eam totam capiebat, neque ipsa amphoram totam occupabat: quapropter vt iudicaretur, vtrum tanta esset, vt totam amphoram impleret, oportebat totam in amphora includi: & idcirco statim dicitur;

**Et proiecit eam in medio amphoræ.**

Quid verò sit iniquitatem amphora metiri, partim capite primo declarauimus, vbi exposuimus, esse non nullam, certamque peccatorum mensuram, Dei iudicio cognitam, quam si còpleuerint homines peccando, nunquam eis Deus poenam in hac vita solvendam ignoscet. quod exemplis, &

*Quid sit iniquitatem amphoræ metiri.*

G quibus-

quibusdā sacræ scripturæ locis comprobauimus: cuius rei imago nunc vati nostro proponitur. qui locus maximè notandus est: nam & hac doctrina ipse apertè declaratur, & ipsa vicissim doctrina vehementer hoc loco illustratur. Hanc mēsuram Christus seruator respiciens dixit Hierosolymitanis; Implete mensuram patrum vestrorum. quod duobus modis maximè huic doctrinæ consentaneis intelligitur; admittite peccata, quæ reliqua sunt ad eam mensuram complendam, qua completa, Deus populum tam nefarium abijciat, dignaque poena multabit, & alium deliget. Sequitur enim; Vt veniat super vos sanguis iustus, qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ, filij Barachie: hoc est, vt poenas tantas pendatis, ac si omnes iustos necassetis; ab Abel, vsque ad Zachariam. vel implete mensuram illam, quam implētēs patres vestri excisi propè sunt, atque agro, & patria suā exterminati, & hæc vrbs, atque Samaria florētissimæ, bello sunt, & incendio vastata. Sequitur enim; Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Igitur Angelus prophetam causam docet, cur Israelitæ fuerint à patria pulsi, & in tam graue exilium proiecti.

*Et misit massam plumbeam in os eius.* Hoc relatiuum, eius, vel referre potest amphoræ os, vel mulieris: si amphoræ (vt placet Lirano) optimè quadrat ad significandum eam fuisse impletam, vt alludatur ad rationem agentē eorum, qui postquam vas nihil amplius capit, os eius operiunt. Ita vt minimè iniquitatem patiantur Deus vltra progredi. Si mulieris re-

ferat os; significat coercitam fuisse iniquitatem poenis, atque supplicio; sic vt loqui, aut agere quidquam contra Deum nō ita temerè audeat: nam quasi tacere videtur Deus cū iniquitates, & peccata tolerat: at impietas loqui, & se iactare videtur, cū res pro libidine sua gerat: contrā verò Deum profari, & impietatem conticere conuictam, cū poenas ab iniquis flagitiorum repetat. ita Dauid narrans impios vexatos ob scelera fuisse subijci; Omnis iniquitas opprobriabit os suum, & Elaias describens poenas à Chaldeis sumendas, effictione personæ cum Babylonia loquitur, & ait; Sedet acens, & intra in tenebras filia Chaldæorum. Quod verò interpretes dicit, massam plumbi; in Hebræo est *עֵבֶן* eben, lapis plumbi: & ita veritū Septuaginta interpretes. Sed Hieronymus in commentarijs dicit, consultò massam transtulisse, quod magis accommodatum esse videtur ad intelligendum, lapidem illum plumbeum fuisse. Aptè etiam plumbum eius claudi narratur, quia ad supplicium depressa, nihil resistere, nihil excusare, nihil denique loqui potest. Aptè etiam plumbum congruit iniquitati, quod grauissimum est, & ad ima protrahit: ita iniquitas homines ad inferos deprimit. Sic Ecclesiasticus de scelerato, & nequam homine loquens ait: Super plumbum quod grauabitur, & quod illi aliud nomen, quàm fatuus? Arenam, & salem, & massam ferri facilius est ferre, quàm hominem imprudentem, & fatuum, & impium. Huius etiam ait, Grauiabit eam iniquitas sua, corruet, & nō abijciat vt resurgat.

*9. Et leuauit oculos meos, & vidi; ecce duæ mulieres egredientes.* Hæc duæ mulieres,

*Quid nā sint mulieres duæ quas egredientes propheta vidit.*

*Idolatria in scriptura fornicatio appellatur. Osee. 4. c.*

*Regna duo Israelitarum mulieres ab Ezechiele vocantur.*

*Ezech. 23.*

*Osee. 4. d.*

*Osee locus de claratur.*

mulieres, sunt duo regna, Israel, siue Samariæ, & Iudæ; quæ Deo tanquam sponso cū fuissent collocata, mulieres appellantur: quæ quidem sponsum suum reliquentes, & ad idola deficientes, quasi adulterium cōmississe videntur. Nam idolatria passim in scriptura fornicatio appellatur; præsertim in prophetis, vt Osea. Spiritus fornicationum decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo: quod statim declaratur; nam sequitur; Super capita montium sacrificabant, & super colles accendebant thymiamam, &c. ideo fornicabantur filia vestra, & sponsa vestra adulteræ erāt. Mulieres etiam hæc duo regna ab Ezechiele vocantur capite 23. quod caput, magnum huic visioni lumen affert: dicit enim Ezechiel Deus; Fili hominis duæ mulieres filia matris vnus fuerunt, &c. nomina autem earum Oola maior, & Ooliba soror eius minor. Porro eorum nomina Samaria Oola, & Ierusalem Ooliba; quarum statim numerat infinita peccata. Hæ igitur mulieres, quas Zacharias vidit, sunt hæ duæ sorores.

*Et spiritus in alis earum.* Hoc dicitur; quoniam captiue ductæ sunt, & migrarunt à patria sua: nam hsdem propè verbis Oseas transmigratio nem, & captiuitatem populi significauit dicens; Ligauit eum spiritus in alis suis. & confundetur ab idolis suis: quod literaliter migrationem, & captiuitatem populi significat. id est, tam facilè, celeriterque populus Israel à terra tolletur; quamuis nimis sibi firmus videatur, quàm à vento vel puluis, vel fluctu tollitur. Idem igitur propheta significat, cū has mulieres alas ventis expansas habere dicit, id est, celerrimè euolasse è pa-

tria, & agro suo. Spiritus hoc loco pro aère vsurpatur, sicut in illo proximè citato Oseæ loco. neque oportet spiritum diabolicum querere: vt quidam interpretes opinantur: in quo hic spiritus dicitur. Hæc eadem metaphora Dauid summam impiorum leuitatem, ac infirmitatem explicat dicens; Non sic impij, non sic, sed tanquam puluis, quem projicit ventus à facie terræ. Facile loco mouentur impij vel leui vrgente calamitate: at iustitia firmas radices agit: Deo enim nixa nullo vincitur tempestatis impetu.

*Et habebant alas quasi alas milui.* In Hebræo est *כַּיִּטִּים* haecida, quod Hebræi ciconiam significare dicunt, à nomine *חַיִּיד* haçid, id est misericors: quæ ciconia misericordiam, & humanitatem præstet parentibus. Talmuditæ Hebræorum dicunt miluum significare album, quod prædam cum socijs cōmunicet. Hieronymus in commentarijs de huius nominis significatione copiosè disserit, prolatis multorum auctorum versionibus: sed re vera nomen est ambiguum, neque vna eius interpretatio in omnia sacræ scripturæ loca cadit. Nam capite lob. 39. nisi strutionem interpretemur, nullo modo quæ ibi tribuuntur ei, intelligemus. Sed quid quid hoc loco significet, eadē quam suprā diximus sententia subiicienda est.

*Et leuauerunt amphoram inter calum & terram.* Alludit ad earum volatum: nā semper per aera sit: nec oportet accuratius id tractare, vt tractat Robertus Abbas, ne affectare potius quàm explanare videamur.

*10. Et dixi ad Angelū qui loquebatur in me; Quò istæ deseruit amphoram?* Cætera

*Locus Israelitæ exponitur. Matt. 23. d.*

*Iniquitas cō uicta cōtice cum poenas Deus repetit ab iniquis. Psal. 116. d.*

*Esa. 47. a.*

*Cur plumbum mulieris claudatur.*

*Cur plumbum iniquitatis congruat.*

*Eccle. 22. b.*

*Esa. 24. b.*

*Psal. 1.*

*Facile loco mouentur impij vel leui calamitate.*

*lob. 39.*

intellexisse propheta videtur; tatum querit, quod amphora illa portetur: & quasi de populo suo sollicitus rogat, quam procul exulaturus patria sit. Ceterum cum mulieres hae impietatem in amphora portent, poenas pro magnitudine peccatorum pendere significatur. Est enim modus dicendi Hebraeus, portare iniquitatem, pro poenam iniquitatis subire: vt Numc. capitulo. 14. Filij vestri erunt vagi in deserto annis quadraginta, & portabunt fornicationem vestram. Non cognoscunt flagitiosi, quam graue sit onus, scelus, atque flagitium, quantum que ponderare deprimantur, quod utque illud portent, id est, poenas persoluant. Idemque quod hac imagine propheta traditur, verbis apertis, & ex hac similitudine petitis, atque translatis; Ezechielis Deus praedicat populo minans, se scelera eius vindicaturum: Et auferam scelus (ait) de terra, & discent omnes mulieres ne faciant secundum scelus earum. Et dabunt scelus vestrum super vos, & peccata idolorum vestrorum portabitis. & alio loco eiusdem capituli. Quia oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum; tu quoque porta scelus tuum, & fornicationes tuas.

Modus dicendi Hebraeus portare iniquitatem, pro poenam iniquitatis subire. Num. 14. c.

Ezec. 23. g.

Nabuchodonosor fuit primus rex Chaldeus, qui regnum eripuit Assyriis.

Et dixit ad me, Vt aedificetur ei domus in terra Sennaar. Diximus supra Sennaar agrum esse, in quo aedificata fuit turris Babel, qui ad Salmanasar pertinuisse videbatur: qui captiuas abduxit decem tribus: sicut postea pertinuit ad Nabuchodonosor, qui reliquas duas captiuas abduxit. Nam Salmanasar totius ferè Asiae Imperium obtinuit: fuit enim Assyrius. Assyrii autem (vt narrat Iustinus lib. primo) mille & tercentos annos Imperium possederunt. Nabuchodonosor au-

tem fuit primus Rex Chaldaeorum, qui eis regnum eripuit. quare ad idè & aequè patès imperium omnes duo decim tribus migrarunt. Cum dicit, Vt aedificetur ei domus, & stabiliatur, & ponatur super basem suam, diuturnam fore captiuitatem significat, & per longum tempus in potestate inimicorum futuras. Eodem enim modo idè docetur à Hieremia. 29. Hæc dicit Dominus exercituum, ait Deus Israel, omni transmigratiõni, quam transtuli de Ierusalem in Babylonem. Aedificate domos, & habitate, & plantate hortos, & comedite fructum eorum, &c. id est, ne seducant vos prophetae falsi (vt mox subiicit) ne vos inani spe sustentent, pollicentes quod cito in patriam redibitis: diu enim morabimini, diu manebitis, quare domos potius aedificare cogitate, in quibus habitetis, quam uehicularum ad reuertendum parate.

Iere. 29.

CAPVT. VI.

Et conuersus sum, & leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium: & montes, montes eret. 1. In quadriga prima equi rufi, & in quadriga secunda equi nigri. 2. Et in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varij fortes. 3. Et respondi, & dixi ad Angelum qui loquebatur in me, Quid sunt hæc Domine mi? 4. Et respondit Angelus, & ait ad me, Isti sunt quatuor venti caeli, qui

egre-

egrediantur ut stent coram domino tore omnis terra.

B 6 In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis: & albi egrediuntur post eos: & varij egrediuntur ad terram Austri.

7 Qui autem erat robustissimus, exierunt, & quærebant ire & discurrere per omniam terram. Et dixit, Ite, perambulate terram, & perambulauerunt terram.

8 Et vocauit me, & loquutus est ad me, dicens, Ecce, qui egrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.

9 Et factum est verbum Domini ad me, dicens.

10 Sume à transmigratiõne ab Haldai, & à Iobai, & ab Idai: & venies tu in die illa, & intrabis domum Iosue filij Sophoniae, qui venerunt de Babylone.

C 11 Et sumes aurum & argentum, & facies coronas: & pones in capite Iesu filij Iosedec sacerdotis magni.

12 Et loqueris ad eum, dicens, Hæc ait Dominus exercituum dicens, EDC E V T R O R I E N S N O M E N E I V S: & subter eum prietur, & aedificabit templum Domino.

13 Et ipse extruet templum Domino: & ipse portabit gloriam, & sedebit, & dominabitur super solio suo: & erit sacerdos super solio suo, & consi-

lium pacis erit inter illos duos.

14 Et coronæ erunt Hælem, & Tobie, & Idaiæ, & Hen filio Sophoniae, memoriale in templo Domini.

15 Et qui præcæl sunt, venient, & aedificabunt in templo Domini, & scietis quia Dominus exercituum misit me ad vos. Erunt autem hæc, si auditu audieritis vocem Domini Dei vestri.

**E**t conuersus sum, & leuaui oculos meos, & ecce quatuor quadrigæ egredientes. Significatum est prophetae superiori capite, populum suum in hostium potestate, non ad breue, sed ad longum tempus futurum. Ostendit hoc capite, hanc potestatem non vi sua hostes sibi comparasse, sed voluntate Dei eis vires, & potentia suppeditantis: & non solium horum, sed etiam omnem potestatem, quæ amplissima in orbe terrarum sequentibus temporibus futura est, ex ipso manasse, & ob eam rem totius mortalis, & ca-

Omnis potestas ex Deo manat.

Totius mortalitatis seculi forma Deus prophetae praeposuit.

Mat. 10. Nihil fortè (d) temerè Deo, sed omnia consilio cadunt.

Rom. 13. 21

quod ad fidem, quam Deo debemus

informandam maxime attinet, cum reges atq. truculentos tyrannos omnia iura diuina, & humana peruertere viderimus, alios homines fortunis spoliare, alios necare, alios exilio multare, ac deniq. Deo, & sanctis eius cultoribus bellum seuisimum inferre, legibus, & voluntati eius impudenter resistere, omnia pro libidine sua moderari, vt Deum harum rerum gerendarum eis potestatem fecisse sciamus; qui cum facile eos delere, atque perdere posset, vires eis contra se subministrat: non quod vitijs, & sceleribus fauceat, aut sibi contrarius sit; sed exquisito, & immenso consilio suo hac eos conati, & moliri patitur. Ex quo optimè intelligitur illud Exodi; Ego indurabo cor Pharaonis, & multiplicabo signa, & ostenta mea in Aegypto, id est, ego cor Pharaonis roborabo, forteque ad mihi resistendum reddam, egoque ei potestatem, & vires ad mihi repugnandum concedam; iniquus tamen eius animus non Deo, sed ipsi Pharaoni debet ascribi. Sed illud considerare oportet, quod sequitur, Et multiplicabo signa, id est, hac vi, quam illi præbeant; non ipse, sed ego illustris, & gloriosus euadam, qui hostem potentissimum superauit. Ita omnis regum immanium potentia, rectè computata ratione, in Dei laudem, & gloriam reducit. Sic ipse apud Elaiam Nabuchodonosor irridet, & in illo eos omnes, qui sibi vires suas, & potentiam arrogant, resq. suo consilio prospere euenire putant, dicens, In fortitudine manus mea facti, & in sapientia mea intellexi, & abstru- li terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum, &c. Nūquid gloriabitur securis contra eum, qui fecit in ea, aut exaltabitur scabra contra

Vires Deum nonnunquam sceleratis contra se subministrat.

Exod. 7. a. Exod. loci declaratur.

Regum immanium potentia in Dei laudem reducit.

Esaï. 10. c.

eum, à quo trahitur? quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se, & exaltetur baculus, qui vtique lignum est. Locus est apertissimus ad hac nos doctrina imbuendos: cuiusque nunc imago, atque figura vana nostro representatur: cum ei omnem incertam nobis fortunæ varietatem, atque vicissitudinem describit, quæ tota quatuor regnis amplissimis comprehenditur. Sicut etiam nonnulli describentes his temporibus orbem, in quatuor eum partes diuidunt. His etiam quatuor partibus distincta erat illa seculi peritura statua, atque figura Danieli propostita eademque partitio, atque descriptio Danielis in figura quatuor bestiarum capitulo, 7. ostensa est, ait igitur propheta.

*Et conuersus sum, & leuavi oculos meos. Id est, rursus leuans oculos meos vidi, Et ecce quatuor quadrigæ. Quæ quatuor quadrigæ ex sententia Hieronymi, & omnium ferè Latinorū & Hebræorum interpretum, quatuor imperia, quæ rerum potitura erant, significat. Robertus Abbas aliter interpretatur; sed eius interpretatio mihi certè non probatur, quare communem sequamur. Quadrigis autem hæc quatuor regna significantur, quoniam bello, & armis tantam potestatem sunt adepti: quadrigis enim olim in prælijs frequenter utebantur. Ex quo fit, vt sæpe in scriptura eum bellicus apparatus narratur, earum mentio fiat. Ita Naum describens exercitum Chalæorum ad Ninium oppugnandam; Vox flagelli (ait) vox impetus rotæ, & equi fremotis, & quadrigæ feruētis, & equitis ascendētis. At Christus vt trium phum suum celebraret, non quadrigis, nõ equo, sed asina vehebatur, animal ad dimicandū ineptissimo: vt ostendat,*

Fortuna varietas quatuor regnis amplissimis comprehenditur.

Dan. 2. c.

Dan. 7.

Cur quatuor quadrigis quatuor regna significantur.

Naum. 3. c.

Cur Christus asina bellus triumphum celebrans iunxit.

deret, regnū suum lōge ab alijs huius seculi imperijs discrepare. Nā reliqui sanguinarij, & cruentissimi esse solent; imperium autem Christi mitissimum, & æquissimum fuit; reliqui reges bellum inferendo prouincias, atque nationes domuerunt; Christus verò pacem omnibus afferendo tot regna sibi subiecit; reliqui in commo- dis afficiendo inuitos sibi obedire cogunt; Christus autem comoda multa, & emolumenta præstando; quæ optimè propheta noster declarat, dicens: Exulta factis filia Sion, iubila filia Ierusalem: Ecce Rex tuus veniet tibi iustus, & saluator: ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pul- lum filium asinae. Et dispergam quadrigam ex Ephraim, & equum ex Ierusalem, & dissipabitur arcus belli, & loquetur pacem gentibus.

Zach. 9. b.

*Et egrediebatur de medio duorum montium: & montes, montes arei.* Hoc, vt placet Hieronymo, & cuidam Hebræo, & Vatablo, dicitur ad significandum horum imperiorum potentiam, atque robur, quod vndique muniti insuperabiles viderentur. Qui montes arei dicuntur, vt intelligatur, eos acerbos, duros, indomitos futuros, animi impotes, qui nec ad humanitatem, nec ad æquitatem flecti possint. Sic Ieremias. 6. c. dicit; Ambulantes fraudulentè, vt æs, & ferrū, id est, impudentissimi, & effrenes sunt: at Christus, propter eius comitatem, & humanitatem eximiam, non inter montes æreos, (vt dicitur in Cant.) sed inter lilia pascitur, & similis esto dilecte mi, capreae, hinnuloque ceruorum super montes Betel. Super montes Christus ambulat, nõ inter montes: amat lucē, palam loquitur, omnibus se aspectandū proponit, nihil per fraudē, per insi-

Cur de montibus arei egredi quadrigæ dicuntur.

Iere. 6. c.

Cur Christus inter lilia pascitur, & super montes ambulat dicitur. Cant. 4.

dias gerit. Præparatus mons domus domini in vertice montium: & eleuabitur super colles, dicit de Christo Esaïas. Contrà isti immanes reges vmbra sequuntur, tenebras quarunt, ex insidijs adoriuntur, fraude, atque dolo alios debilitant, atque frangunt: quorum denique (vt ait Esaïas) sunt in tenebris opera, & dicunt, quis videbit nos, & quis nouit nos? *Et in quadriga prima equi rufi.* Valde notandum est, quod nulla hominum hic mentio fit, qui has agerent quadrigas, sed tantum ab equis trahi, ponuntur. Sic enim Reges isti ferino potius ac belluino, quàm humano, ac rationali impetu agebantur, omnia humanitatis iura violantes: quidquid poterant rapientes, alios vita, & bonis omnibus spoliantes, vrbes frequentissimas, atque adeo regna florentissima flamma, atque ferro vastantes, ac denique facilius stellas cœli numeretis, quàm eorum rapinas, caedes, & in cœdia narrabitis. Et hac de causa apud Danielem bestijs atrocissimis conferuntur. Erant igitur in quadriga prima, equi rufi, hispanè *alazanes*. Hæc quadriga representat imperiū Chalæorum, sicut apud Danielem significatur capite aureo. Color enim fuluus in equis, imitatur auri colorem; quo colore propter summum huius imperij splendorem significari dicit Daniel. Vel si verbū hoc ad fontem Hebræū referamus, in quo est *דורמין*, *adumim*, rubri, quia se multorum hominum ocisione cruentauit. Bello enim superauit regem magnum Assyriorum, vastauit Ninieum ciuitatem vastissimam, Ierusalem diripuit, & exinaniiuit; Aegyptum excidit, innumerabiles deniq. nationes, atque prouincias ferro, ac viribus ab eo debi-

Esaï. 2. a.

Esaï. 29. c.

Cur quadrigæ ab equis tantum trahi dicuntur.

Dan. 7. c.

Quadriga prima quod imperium vbi presentetur. Dan. 2. c.

Dan. 2. f.

tatae, fractaeque sunt: aded vt ei dixerit Daniel: Omnia in quibus habitant filij hominum, & bestiae agri, volucres quoque coeli dedit in manu tua, & sub ditione tua vniuersa constituit.

Quadrige secunda quod imperium representant.

In quadriga secunda equi nigri. Hi representabant imperium Perlaru: nam licet non tantam caedem in Ecclesia fecille legantur, grauiissimi tamen luctus, atque tristitiae causa fuerunt, cuius symbolum est niger color. Nam primum rex Assuerus edixit, vt omnes Iudaei in vniuerso regno suo ad vnum vno die interficerentur: quod dubium non est, quin summum metum, & acerbissimum dolorem vniuersis Iudaeis attulerit. Edicto etiam impedit, quod minus urbis, & templi aedificium ultra progredetur: & ob eam rem vrsio, ferocissima & tristissima bestiae confertur, apud Danielem.

Cur Persae vrsio confertur.

Dan. 7.

Quadrige tertia quod imperium representant.

3. In quadriga tertia equi albi. Significat Alexandri imperium, qui mitissimus erga Iudaeos in historia scholastica fuisse traditur, magnamque aduersus Pontificem Maximum reuerentiam exhibuisse. In quadriga quarta equi nigri. Hispani remendados o tordillos, & fortes, quod indicat imperium Romanorum. Vrsio, propter varia Imperatorum ingenia: alij mites in Ecclesiam Dei fuerunt, vt Augustus Caesar Tyberius, Titus, Constantinus, Theodosius alij truces, & immanes, vt Caligula, Nero, Diocletianus, & Maximianus. Fortes vero dicit: fuit enim omnium potentissimum Romanorum imperium: nam & longè diutius ceteris durauit, & plures, & maiores sibi victorias peperit. De hoc enim Imperio, quod quarta bestia apud Danielem significabatur, ipse dicit. Et ecce bestia quarta terribilis, atque

Dan. 7.

mirabilis, & fortis nimis, dentes ferreos habebat magnos, comedensque atque comminuens, & reliqua pedibus suis conculcans.

4. Et respondit, & dixi ad Angelum qui loquebatur in me.

5. Quid sunt haec Domine mi? Et respondit Angelus, & ait ad me, Isti sunt quatuor venti coeli, qui egrediuntur vt stent coram dominatore omnis terrae. Ex eo quod Angelus has quatuor quadrigas, quatuor ventos appellet, facile intelligitur, quatuor illa esse regna, quae a nobis explicata sunt. Nam Danielis

Dan. 7.

7. capite, quatuor venti, haec quatuor regna nominatur. ait enim. Videbam in visione mea nocte, & ecce quatuor venti coeli pugnabant in mari magno, & quatuor bestiae grandes ascendebant de mari diuersae inter se. & postea eodem capite Angelum sibi dixisse narrat; Haec quatuor bestiae magnae, quatuor sunt regna, quae consurgent de terra. Vt igitur illi quatuor venti, illas quatuor attulerunt bestias; ita & has quatuor quadrigas: & vt illae bestiae, quatuor (Angelo interprete) significarunt imperia; eadem & has quatuor quadrigas significare existimandum est. Pulchre autem quatuor haec regna quatuor ventis conferuntur. Nam sicut licet ab infinitis mundi angulis infiniti perflent venti; omnes tamen ad illos quatuor reuocantur; Septentrionem, Austrum, Subolanum, & Zephyrum; qui a principalibus mundi angulis perflant: ita quamuis infinita propè fuerint in orbe terrarum Regna, omnia tamen ad haec quatuor principalissima reuocantur. Et vt hi venti inter se pugnare solent, ingentisque in mari vasto excitare procellas: ita hi Reges inter se ingentibus copijs conflixere, & vniuersum

Cur quatuor venti quatuor regna comparantur.

uersum terrarum orbem bellis conturbarunt. Et vt venti tanta vi flare solent, vt arbores conuellant, tecta diruant, ac magnum terrorem iniiciant, sed citò sedatur: sic & haec regna quaeuis potentissima initio visa sunt, vique insuperabili orbem premere, citò tamen remiserunt spiritus, & sedarunt arrogantiam. Quod si omnes huius seculi opes, diuitiae, & honores ventis conferuntur, qui citò de manibus effluunt, quid (malum) tanto studio illa comparare, & acquirere molimur, atque aded omnem curam, cogitationem in his rebus collocamus? Nonne stultus videretur, qui vetos tenere conaretur? extremae etiam demetia est his rebus fluxis, fugacibus, & caducis studere. Ita Sapiens ait Ecclesiastes: Miserabilis prorsus infirmitas, quomodo venit, sic reuertetur. Quid ergo prodest ei, quod laborauit in ventum? & Iob ait: Memento mei Domine quia vetus est vita mea. Caritas vero erga Deum, & proximos, est altissimis defixa radicibus, quam nulli fortunae flatus, nulla tempestas, nec mors denique ipsa conuellet: reliquae res omnes seculi huius incertae sunt, fragiles, atque mobiles. Quod verò dicit propheta; hos ventos egredi,

Qua sit solitudo huius seculi bona quaerere.

Ecc. 5. d.

Iob. 7. b.

Vt stent coram dominatore omnis terrae. Illud significat, quod huius visionis initio diximus; a Deo huiusmodi regna accepisse, de qua gloriabantur, potestatem. Illud verò hoc loco non praetermittam, quod ex hac visione, & ex locis a Daniele citatis; mihi vehementer persit adeo, instare iam huius seculi caduci finem: siquidem totum hoc seculum his visionibus comprehensum esse puto, quatuorque his partibus ita contineri, vt nullum imperium cum his comparandum reliquum sit, quod cum haec imperia ferè iam effluxisse cernamus, opinor hoc mortale seculum iam iam delabi, & prope interitum esse.

Instare quae sur iam seculi huius caduci finis.

6. In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis: & albi egrediuntur post eos: & varij egrediuntur ad terram Austrum. Nihil de rufis equis dicit, quod imperium Chaldaeorum significabant; quod iam fuerat elapsum cum hoc vaticinium editum fuit. Aufter autem, & Aquilo, Oriens, & Occidens ex relatione ad terram sanctam in scriptura sacra ponuntur. Equi nigri, vt diximus, imperium indicat Perlarum, qui inuaserunt Babylonios, eosque subegerunt. Babylonia verò Palestinae relata, vergit ad Aquilonem: Persia verò ad Orientem, Media autè ad Austrum. Hanc autem aduersus Babylonios expeditionem suscepit Darius Medus, & Cyrus Persa, filius sororis Darij Medi. Et albi egrediuntur post eos. Diximus albos representare Graecos. Alexander enim Graecus bellum aduersus Persas, ac Medos, qui imperium obtinebant, iniuit, & tribus prelijs Darij rege victo, atque fuso, imperij potitus fuit. Et varij egrediuntur ad terram Austrum. Varij sunt (vt exposuimus) personam Romanorum, qui rerum potiti sunt. Quos ob eam rem ad Austrum egredientes fuisse dici nonnulli exponunt, quod Caesar superato Pompeio, statim est Aegyptum aggressus, quae ad Austrum vergit terra sancta.

7. Qui autem erant robustissimi, exierunt, & querebant ire, & discurrere per nomen terram. Et dixit, Ite, & perambulante terram, & perambulauerunt terram. Id est, Romani, qui robustissimis equis significabantur, moliebantur vni-

vniuersam terrā debellare, omnesq; nationes in potestatem redigere. Magna enim fuit Romanorum potētia, vehementer suam dilatārum imperium; ita vt ferē totam Europam, & omnem Africę partem, quę tunc nota erat, & Traiani temporibus omnem ferē Asiam domuerunt, sic vt ne minem iam Traianus in ea inueniret, qui ei bello resisteret. Et ob eam rem dicit.

*Querebant ire, & discurrere per vniuersam terram.*

*Insuperabilem esse dominandę cupiditatem.*

Insuperabilem enim est dominandę cupiditas, neque vllis terminis acquiescit. Alexander magnus optabat mundos esse infinitos, vt censebat Democritus, quod sibi vniuersos bello pareret. Recte ergo illud est ab Isocrate in oratione de pace dictum: Potestatem intractabilem esse rem, nec fieri posse, vt qui eius cupiditate reueantur, ab statu mentis non discedant: vt idem sit imperij, ac potestatis, quod meretriciarum ingenium, quę sui amatores perdunt: altdęque huius rei narratione petita; probat eos, qui maioribus imperijs valuerūt, in maiores calamitates incurrisse, quod vel ex vno Dauide intelligi licet, qui tunc vrbe à filio Absalone pulsus est, & extremum propē vitę periculum subiit, cum omnes ferē nationes circumuicinas vsque ad Eufratem subegisset. Alexander Magnus simul ac orbis imperium est consecutus, cum de tantis se bellis Babylonie recrearet, à socijs est veneno necatus. Iulius Cęsar rerum dominus ab ijs interfectus est, quibus beneficia tribuebat. Roma denique ipsa, orbis Regina, quę tandem mala non est perpessa? possem etiam tyrannos potentissimos commemorare, alios à parentibus, alios à liberis, alios ab vxoribus,

*Isocrates.*

alios à fratribus interfectos. Quare sapientis ille facit, qui parta tueri, & optimē potius administrare, quā minimos aggredi, & bello tentare studet. Christus usque suam ita instituit Ecclesiam, vt hęc dominantı cupiditatem valde alienam esse vellet ab eis, qui ei pręsēnt: & ob hanc causam dixit Apostolis, Principes gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent inter eos benefici vocantur: vos autem non sic: sed qui maior est inter vos, fiat sicut minor. Quod verō dicit vates Deum dixisse. *ite.* Ad illud pertinet, quod superius à nobis dictum est; omnem potestatem (teste Paulo) à Deo esse: neque posse quemquam ditionem, & imperium adipisci, aut vlllo pacto dilatare, nisi Deo facultatem, vel licentiam potius concedente. Valde tamen timendum est ne, dominari optantes, hanc à Deo licentiam impetremus: nam incommodo non nunquam nostro nobis conceditur. Ex quo factum est, vt mater filiorum Zebedæi filijs suis altissimum dignitatis gradum petens, non eum fuerit adeptā: Romani autem imperium orbis postulantes, facillimē (vt nosler narrat propheta) id à Deo sunt consecuti. Nam illa dicendi ratione. *ite.* maxima, & expedita significatur facilitas: nihil enim est tergiversatus, nihil excusauit; sed dixit, *ite.* Illud etiam hoc loco notandum, quā parui Deus hanc seculi potentiam faciat, cum tam copiose eam iniquis, & idololatrię distribuatur, & tanquam sordēs canibus dilaniandas, & sibus conculeandas proiciat. Quare indignę sunt, quę tanto ab hominibus studio expectantur: presertim quod Sapientis ait Ecclesiastes, Interdum do-

*Christus dominantı cupiditatem ab Ecclesia prępositis alienę esse voluit. Luc. 22. c.*

*Valde timendū est ne dominari optantes à Deo licentiam impetremus.*

*Quam parui Deus seculi potentiam faciat.*

*Indignę sunt seculi opes quę tanto studio expectantur. Eccle. 8.*

mina

minatur homo homini in malum. *8 Et vocauit me, & loquutus est ad me, dicens, Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.* Hominis irati affectum exprimit, qui vehementer acquiescit in hostis vltione. Quia verō per Medos, qui terram Aquilonis, id est, in Chaldaeos (vt exposuimus) aggressi sunt, iniurias, quas Chaldæi fecerunt Iudæis, vltus est Deus: idem dicit. *Requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.* Secundū illud Esaię: *Consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis.* *9 Et factum est verbum Domini ad me, dicens, Sume à transmigratione ab Hordai, & à Tobia, & ab Iaana: & venies tu in die illa, & intrabis in domum Iosie filij Sophonia, qui venerunt de Babylone.* *11 Et sumes aurum & argentum, & facies coronas: & pones in capite Iesu filij Ioseph sacerdotis magni.* Dissertit de regnis in orbe terrarum futuris: iam ad regnum Iude orationem conuertit, quod erigendum, & stabiliedum vaticinatur. Quod quidem optimē cū superiori capitis parte coheret: nam vltimo loco tetigit excisionem regni Chaldæorum, qui Iudæos vastarunt, ac regno spoliarunt, cum dixit (vt exposuimus) per Medos eos Deum fuisse vltum: aptē ergo bonorum restitutionio conuenit cum inimicorum suorum intētu. Magnum enim beneficium, ingens amoris significatio est, quod Deus ira aduersus hostes nostros commoueat, quod non sedet, quod usque mala, quę pertulimus vltiscatur: quod ipse beneficij loco promittit, dicens. Inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligentes te. Sed rem ab eo cumulātē beneficium prę-

*Esai. 1. f.*

*Magna amoris significatio est, quod Deus aduersus hostes nostros commoueat.*

*Exod. 23. c.*

statum, cum postquam vltus sit iustorum inimicos, iustos ipsos in integritate restituit. Et in hoc discrimen, ac differentia magna est inter iustorum, & improborum calamitates: quod iusti, licet sæpē malis meriti videantur, emergunt tamen: improbi verō ita obruuntur, vt nunquam appareant; bonorum inimici puniuntur, & boni reparantur: at licet in improborum inimicos Deus etiam animaduertat, ipsi improbi non instaurantur. Fregit Deus Chaldaeos, aduersus Iudæos infestos, & ipsos Iudæos in libertatē asseruit, multisque beneficijs auxit. idem & Ecclesię, & eius hostibus frequenter accidit: at Medos, Chaldæorum hostes, supplicio etiam digno contrinxit, ipsos tamen Chaldaeos non restituit, idem & Græcos, Medorum euerforibus, contigit: nunquam tamen de malis Medi emerferūt. Idem & alijs iniquis hominibus accidit. Quod luculētē tractatur apud Iob, licet valde obscurē: comparat enim consilia, spes, & conatus impiorum cum telis aranearum, quibus si quis innitatur, ita conscinduntur, vt resarci non possint: at iustos plantę in loco, & naturali humore præditę, quę licet è loco suo conuellatur, ita vt hæc que vllum eius vestigium relinquatur, in alium locum translata rursus vboribus germinat, & firmas radices agit. ait ergo Baldad: Non ei placebit vngordia sua, & sicut tela aranearum fiducia eius. Innatetur super domum suam, & non stabit: fulciet eam, & non confurget. hæc de impio, de pio verō sic ait; Si absorbuerit eum de loco suo, negabit eum, & dicit. Non nouite, id est, si hoc pacto ab agricolata conuellatur; vt ipse locus in quo erat, negans eam vidisse plantam, dicit,

*Quid differat inter iustorum, & improborum calamitates.*

*Iob. 8. v. 5.*

*Iob locus explicatur.*

*Exod. 23. c.*

dicat, non noui te, hoc est, funditis euellatur. Hæc est lætitia viæ eius, vt rursum de terra alij germinetur, id est, non solum planta minimè molestè feret se esse conuulsam; sed etiam lætabitur, quòd rursus in alium translata locum, alios ramos, ac radices germinabit. Sequiturq; statim; Deus non projiciet simplicem, neque porriget manum malignis, donec impleatur risu os tuum, & labia tua iubilo. Qui oderunt te, induentur confusione, & tabernaculum impiorum non subsistet. & ita intelligitur illud

*Prout. 24. b. Prouerbiu loci explicat.* Prouerb. Septies in die cader iustus, & resurget: impij autem corruent in malù; id est saepe iusti in calamitates incurrent, at liberabuntur: impij autè obruentur calamitate. Id ergo Deus significat cum post excisionem Chaldaeoru Prophetæ coronas facere præcipit, quòd regnum, & sacerdotium restituendum erat, quæ accidisse ita

*Lam. 1. 5. c.* Jeremias lamentabatur. Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus nolter, cecidit corona capitis nostri. quare fieri coronæ præcipiuntur, quòd Deus luctum, & tristitiam è populo tollere, & gaudium, ac cõsolationem afferre decreuerat. Nam olim portabantur coronæ ad lætitiã etiam significandam: siquidẽ Esaias de restitutione populi verba faciens, ita loquitur; Gaudens gaudebo in domino, & exultabit anima mea in Deo meo: quia induit me vestimentis salutis, indumento iustitiæ circundabit me, & quasi sponsum decoratam corona, & quasi sponfam ornatam monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat: sic dominus germinabit iustitiam, & laudem co-

ram vniuersis gentibus. Quo loco ad illam plantæ comparationem alludere videtur, quam ex dictis libri Iob proximè explicauimus. Quòd verò huiusmodi coronæ constari iubentur ex auro, & argento, à viris illis ex captiuitate reductis petito, fabricariq; in domo Iosia, declarat officijs, & pietate iustorum, Rempub. stabiliri, regnum erigi, ac in populo lætitiã oriri. Ita in Exodo narratur, Deo præcipiente tabernaculum, ac omnia vasa, & instrumenta, vniuersa denique eius suppellex ex donis populi esse facta. Hinc illud est quod Esaias de Ierusalem pietatis officia præstans; & in integrum restituta differens ait; Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis vltra derelicta: & terra tua non vocabitur amplius desolata: sed vocaberis voluntas mea in ea. id est, in qua Dei voluntas præstatur, ac fit: & ob eam rem eris corona gloriæ, & diadema regni. Rectè autem ex argento, & auro coronæ fieri iubentur: siquidem argentum sacra doctrina in literis sacrosanctis appellatur. ait enim Dauid; Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, purgatum terræ, purgatum septuplum. Sacra enim doctrina christiana, veræque pietatis officia docet credentes, quæ antea falsis, & iniquis scribarum præceptis, flagitiosoque populi vsu inquinata, atque corrupta erat. quod Esaias acriter reprehendit dicens; Argentum tuum verum est in scoriam: quod literaliter, & historicè de vera doctrina dicitur. Vt ergo significaretur argentum, id est, sacra doctrina esse præteritarum calami-

*Officia iustorum magna Rempub. com munda offerunt*

*Exod. 28.*

*Esai. 62. 2.*

*psal. 11. b.*

*Esai. 1.*

*Esai. 1. locum declarat.*

calami-

*Esai. 1.*

calamitatum, & ærumnarum igni purgata, populumque iniquas abiectione rationes viuendi; coronæ ex argento fieri præcipiuntur. quam purgationem adhibendam Deus per Esaiam recepit dicens; Et conuertam manum meam ad te: & excoquam ad purum scoriam tuam, & auferam omne stannum tuum, & constituam iudices tuos, vt fuerunt prius, & c. quæ aliqua ex parte nostri prophetae temporibus expleta sunt; sed perfectè per Christum: & ob eam rem hæ coronæ imprimis Christo fabricantur, vt mox dicemus. Sed septuaginta locum positum ita vertunt *λαβὲ τὰ ἑσπέρη ἀρχαλοσίου παρὰ τῶν ἀρχόντων καὶ παρὰ τῶν χρηστέων αὐτοῦ, καὶ παρὰ τῶν ἐπιγραφέων αὐτοῦ.* Id est, sume ex captiuitate à principibus, & ab vtilibus eius, & à cognoscentibus eam. quod nihil aliud est, quàm nomina virorum, à quibus aurum, & argentum sumendum erat, Græcè interpretari: quemadmodum & Petrus, & Græcè, & Latinè dicitur; cum Hebraicè Cephas à Christo fuerit appellatus. Nominum autem interpretatio maximè illustrat eam causam, quam adhibuimus, cur ex argento, atque auro ab his accepto coronæ confectæ fuerint. Principes enim, & vtiles, ac cognoscentes in populo aurum, & argentum, id est, virtutis munera præstant, quibus populus corona fit (vt ait Esaias) in manu Domini.

*Et pones in capite Iesu filij Iosedec sacerdotis magni.* Hebræi volunt harum coronarum vnam tantum impositam fuisse Iesu: alteram verò Zorobabel, qui princeps tum populi habebatur, & ita interpretantur illud, quod paulò infra scribitur; Et ipse portabit gloriam, id est, ipse Zoro-

babel portabit coronam. quæ declaratio non displicet Hieronymo in huius prophetae commentarijs: sed mihi multò magis probatur Vatabli, & Lirani expositio, qui vtramque coronam filio Iosedec impositam fuisse declarant: nam nulla hoc capite Zorobabelis mentio fit. Quòd enim Hebræi existimant Orientem Zorobabel hic appellari, vt huius prophetae capite tertio; sicut nos illo capite huiusmodi opinionem respiciamus, ita & hic respiciemus. Cum verò exponunt, portabit gloriam, id est, portabit coronam; probare deberent ex alio sacrae scripturae loco, nomen *הוד* *hod*, quod ibi ponitur, aliquando coronam significasse; sed cum istiusmodi significationis vestigium nullibi reperiatur, ficta, & ad tempus accommodata existimanda est: præsertim quod ex versione septuaginta vna tantum corona facta fuisse intelligitur. Nam vertunt illi illud; Facies coronas, *παιδείας εἰρήμους*, rursus quod statim sequitur;

*Et coronæ erunt Helem, &c.* Reddūt septuaginta *οὐδὲ εἰρήμους ἵσται.* quare versio septuaginta non tam facilis, & expedita erit ijs, qui hanc probant sententiam: nobis autem non est difficilis; quoniam ob eam rem vnam coronam vertisse dicemus, quòd vni capiti ambæ fuerint impositæ, & vnius hominis potestatem, ac principatum significabant. Igitur has duas coronas Iesu impositas fuisse dicimus, ad significandum, cum regno sacerdotium deinceps copulandum esse, vniq; personæ vtrumque attribuendum; quod ita factum fuisse videmus. Nam post captiuitatem Babylonicam iidem Reges, qui Sacerdotes fuerunt. Non disputo

*Vtramque coronam fuisse impositam filio Iosedec.*

*Cur duæ coronæ impositæ fuerint Iesu.*

*Post captiuitatem Babylonicam iidem reges qui sacerdotes fuerunt.*

II vtrum



vrũm Zorobabel regnum gesserit: vt enim gesserit, satis est ad hoc probandum; quod qui deinceps fuere consecuti Reges, & Sacerdotes fuerunt. Quod probatur ex historia Iudit, in qua nulla Regis, sed tantum sacerdotis magni mentio fit. Ex libro item Machabæorum, præsertim ex libro secundo, in quo nulla regni vel leuis mentio est; sed magna sacerdotij contentio, ambitio, atque petitio fuisse narratur. Ex historia item Iustini historici in principio libri trigessimifexti, quo dicit, semper Iudæos eosdem & Reges, & Sacerdotes habuisse: quod ad tempus post captiuitatem conuenit, quo tempore & ipse Iustinus historiam composuit: nam ante captiuitatem ex sacris literis falsissimum esse probabitur. Vt igitur id futurum significaretur, vtramque coronam Iesu sacerdotij imponere iustum est propheta. Sed ob eam rem imprimis factum esse duco, vt Christum Iesum seruatorem nostrum, cuius personam, & imaginem Iesus filius Iosedech sustinebat, & Regem, & Sacerdotem futurum esse Deus indicaret: idque ex eis mandatis facile cognoscitur, quæ vati ad Iesum data sunt, cum hæc coronas iuberetur deferre. Sequitur enim.

12. *Et loqueris ad eum, dicens; Hæc ait Dominus exercituum, dicens; Ecce vir Oriens nomen eius: & subter eum orietur, & edificabit templum Domino.* Semper propheta à minoribus bonis profectus ad maiora progreditur; à Ierusalem materiali, ad spiritualem, à bonis terrenis, atque caducis, ad celestia, atque perpetua: ita hoc loco à Rege, sacerdoteque perituro, ad Regem, Sacerdotemque æternum. So-

*Christum Regem, & sacerdotem futurum esse propheta significatur.*

*Zacharias à minoribus bonis ad maiora progreditur.*

liciti erant Hierosolymitani de regno, sacerdotioque suo tuendo, ac conseruando; quibus vt Deus spem subministrat, prophetæ iubet, vt Regni, & Sacerdotij coronas imponat capiti filij Iosedec: quo certam faciebat spem, eos vel inuitis hostibus sacerdotem suum, regemque habituros. Nec eo beneficio Deus benignus, atque misericors contentus est, sed eis verbis propositis, Regem, & Sacerdotem æternum, & homine maiorem præterea pollicetur. Non enim mihi persuadeo hæc verba ad Zorobabel conuenire, vt omnes propè Hebræi affirmant, quibus etiam assentitur Hieronymus, & nonnulli alij christiani interpretes: sed vt illa, quæ dicta sunt capite tertio eiusdem prophete, in Christum tantummodo cadere diximus: ita & quæ modò dicuntur. Nam perpetua oratione statim narratur huius Orientis attributa; in quibus ponitur eum futurum sacerdotem. Cùm dicitur præter alia;

*Et erit sacerdos super folio suo.* At Zorobabel nec fuit, neque esse poterat sacerdos: erat enim ortus ex tribu Iuda: at sacerdotes non solum ex tribu Leui, sed etiam ex genere Aaron nasci oportebat. quare ad illum non pertinent, quæ de Oriente dicuntur. Chaldaus præterea interpres magnæ autoritatis vir, hæc omnia attribuit non Zorobabeli, sed Melstæ. Oriens etiam Christus à Zacharia vocatur, patre, inquam, Baptiste, apud Lucam cap. 1. Per viscera misericordie Dei nostri, in quibus visitauit nos Oriens ex alto: quo loco ad prophetam nostrum eum sic nominando Zacharias alludere videtur. Vnde non dubito quin ista de Christo dicatur. Quare autem

*Regem Deum, & Sacerdotem pollicetur æternum.*

*Zach. 3. Non cadunt in Zorobabel quæ ei attribuntur Hebræi.*

*Oriens Christus vocatur.*

vocetur Christus Oriens, siue germen: nam vtrumque verbum Hebræum (vt diximus significat) exposuimus cap. 3. cum de Oriente etiam ageremus.

*Et subter eum orietur.* Hebraicè clarius hoc dicitur, & subter se orietur, vel germinabit, id est, nullis humanis subsidijs nixus suum propagabit imperium: aut ipse per se, vique sua tantum honorem adipiscetur. quare nullus in suæ se gloriæ societatem admiscebit, nihil mundus, nullam partem humana vis ex tanta rerum, quas geret, magnitudine sibi vnquam vendicabit. & ita de Christo dicitur apud Lucam. Proficiebat aetate, & sapientia apud Deum, & homines, cum nullos sibi literarum magistrum vnquam adiunxisset, illumque (vt Marcus testatur) admirabantur omnes dicentes, Vnde huic hæc omnia? & quæ est sapientia; quæ data est illi, & virtutes tales, quæ per manus eius efficiuntur?

*Et edificabit templum Domino.* Id est, Ecclesiam, quæ est credentium concio, stabilet, in qua verus Deus adoratur, & colitur. Et sicut Deus in illo templo à Solomone, & Zorobabel postea ædificato, responsa dabat quasi sedens inter Cherubim (vt ait David) qui propitiatorio, quod erat quasi sedes Dei, adharebant: ita huic Ecclesiæ, & fidelium congregationi cùm præsideat, ei legitimè in concilijs congregatæ responsa dat. De hac enim Ecclesia Paulus loquens dicit, Vos estis templum Dei vini, sicut dicit Deus: Quoniam in habitabo in illis, & ambulabo inter eos; & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Locus au-

*Templum à Solomone, & à Zorobabel constructum reperitur in Ecclesijs.*

*1. Cor. 6. d.*

tem, quem citat hæc dicens Paulus, sumptus est ex Leuitico. Sequitur in Propheta.

13. *Et ipse extruet templum Domino: & ipse portabit gloriam, & sedebit, & dominabitur super folio suo.* Magnam, & solidam gloriam Christus consecutus est, propter res suas clarissimè gestas, & à Deo, & ab omnibus hominibus. ita David ait; Gloria, & honore coronasti eum; quod de Christo, propter passionem mortis gloria, & honore coronato Paulus interpretatur in Epistola ad Hebræos; & ad Philippenses scribens ait; Propter quod, & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen. Sed in Hebræo est nomen *יהוה* *hūd*, quod varijs modis à Diuo Hieronymo atque Vulgato nostro, & à septuaginta redditur: nunc gloriam, nunc honorem, nunc laudem, nunc confessionem, nunc speciem, nunc decorem. Hebræis etiam vox ambigua est: sed potentiam, & fortitudinem proprie mihi significare videtur: quæ significatio aptissimè ad omnia sacræ scripturæ loca conuenit, in quibus reperitur. & ita huius nostri prophete capitulo decimo, de Iuda domo, id est de Ecclesia loquens, quam roborandam, & ad bellum confirmandam pollicetur, dicit; Et posuit eos quasi equum *יהוה* *hūd*, id est, potentiam, hoc est, quo suam vim, & potentiam ostentabit. & illud Psalmi 104. Confessionem, & decorem induisti: claris interpretatur hoc pacto; potentiam, & decorem induisti, id est, potentiam habes cum decore magno coniunctam. Septuaginta quoque hunc locum, quæ in manibus habemus, ita transferunt, *καὶ ἔστησαν ἵπποι αὐτοῦ.*

*Leuit. 26. b.*

*Magna Christus gloriam consecutus est à Deo, & ab hominibus, propter res suas clarissimè gestas.*

*Hebr. 1. Philip. 3.*

*יהוה qui proprie significatur.*

*Zach. 10.*

*Psal. 104.*

Id est, ipse suscipiet virtutem, atque potentiam. Quare rectè etiam hunc locum ita vertemus: Ipse portabit potentiam, id est, non solum templum, & Ecclesiam Christus ædificabit, sed magnam potentiam ad eam defendendam, & ad eius hostes debellandos secum afferet: quod

Christus magna vi Ecclesiam defendit.

Brachium Dei Christus.

Ioan. I. a.

Esaï. 53. a.

Qualis cuiusque modi Christus sit potentia fuerit.

Et pater verbo, ita Christus filius Dei verbo suam applicuit potentiam.

Rom. I.

Psal. 44. a.

Virgo sanctissima in Cantico suo exposuit dicens; Fecit potentiam in brachio suo, & dispersit superbos mente cordis sui. Brachium Dei, Christus est, qui est verbum patris, per quod (vt Ioannes testatur) omnia facta sunt. Ex quo fit, vt brachium Dei Esaias Christum etiam appellet dicens; Domine; quis credit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Sed operæpretium est intelligere, qualis, cuiusque modi ea potentia sit, quam Christus portauit, vt noster dicit propheta: in quo summam Dei sapientiam, quæ suauiter omnia disponit, aptissimeque coniungit, admirabimur. Sicut enim Deus pater verbo suam expressit, & declarauit potentiam, verbo omnia faciendo: ita & verbum ipsum Deus filius verbo suo; suam etiam aperuit, & explicauit potentiam. Nam quibus armis, quibus auxilijs, quibus denique viribus Christus Ecclesiam stabiluit, mundum subegit, & tot aduersarios in potestatem redegit, nisi doctrina, & Euangelio suo? quod Paulus docet, dicens; Non erubescio Euangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti. & Dauid in Psalmo quadragesimo quarto, vires Messiaë describens id ipsum luculenter exponit dicens; Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, specie tua, &c. in Hebræo est nomen *חַד*, de quo hic

loquimur, id est, potentia tua. quasi dicat, accingere gladio tuo apposituè, qui est potentia tua; qui gladius cuiusmodi sit, declarans addit: Intende prospere, procede, & regna, in Hebræo est *צִלְהוּ רִכְבְּ עַל־דְּבַר אֱמֶת* *צִלְהוּ וְעָנִהוּ זַעֲפָה* *recab hal debar emet Vehanna zedec*, quod verbum de verbo conuertentes ita vertemus: prospere age, ascende super verbum veritatis, & mansuetudinis iustitiæ. quem locum ita ferè reddit Hieronymus in Psalmis. Potètia ergo Christi est verbum veritatis, mansuetudinis; iustitiæ, quod eius Euangelium est, docens veritatem, ac mansuetudinem cum iustitia coniunctam: hac Dei potentia, vniuersum Ecclesiæ robur, & presidium continetur. quamobrem vehementer eam optabat Esaias dicens; *Consurge, consurge*, induere fortitudinem brachium Domini. Ex quo intelligitur quanti facere Euangelium Christi, quantum amplexari, in manibus, & in delicijs habere debeamus; rectèque de illo à Paulo dici; Virtus Dei est in salutem omni credenti. Et hac potentia (vt sequitur in Propheta):

Potètia Christi eius est & nauigium.

Esaï. 53. a.

*Sedebit, & dominabitur super folio suo.* Id est, regnum sibi firmum, & stabile constituet. Id enim illa ratione dicendi, sedebit, significatur; & ita ei pater (vt Dauid testatur) dixit; Sede à dextris meis, id est, mecum securus perpetuè regna. & Angelus Virgini sanctissimæ prædixit; Dabit illi Dominus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum.

Rom. I. Quamuis Euangelium facere debeamus Psal. 110.

Luc. I.

Christum sacerdotè susse. Psal. 110.

*Et erit sacerdos super folio suo.* Christus etiam fuit sacerdos perpetuè duraturus, vt & Dauid testatur dicens; Tu es sacerdos in æternum secundum

Christus se dupliciter patris obtulit.

1. Cor. 5. d.

Christus semel in cœli ingressus est, vt prius sacerdos semel in anno in sancta sanctorum.

dum ordinem Melchisedec. Qui seipsum dupliciter patri æterno obtulit pro hostia, primum, secundum ordinem Melchisedech; quando sub specie panis, & vini seipsum in vltima coena obtulit. qua ratione quotidie offertur in Ecclesia: deinde semel se obtulit secundum ordinem, ac rationem, qua Aaron sacrificia facere consuevit; seipsum faciens hostiam pro peccato; quando se in ara Crucis crudelissima morte tradidit mactandum, vt Paulus ait; Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit: Hoc est, fecit vt esset hostia pro peccato. Sed quod in vulgato, & in Hebræo est; Erit sacerdos super folio suo; Septuaginta viri transferunt, Erit sacerdos à dextris eius. *וְהָיָה עִמָּךְ אֲנִי וְאַתָּה* vt sit more Hebræorum relationum pro antecedenti, id est, à dextris Dei: quod ad Ascensionem Christi in cœlum pertinet. Nam quemadmodum prius sacerdos intrabat semel in anno in sancta sanctorum mactatis hircis: ita & Christus semel in cœlum ingressus est, vt Paulus ad Hebræos capite nono ait. Neque per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introiit semel in sancta; æterna redemptione inuenta; ibique (vt Marcus ait) sedet à dextris virtutis Dei. & Paulus ad Hebræos capite octauo. scribit. Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextra sedis magnitudinis in cœlis.

*Et consilium pacis erit inter illos duos.* Quidam non malè interpretantur; nulla discordia erit inter Regem, & Sacerdotem: quoniam idem & Rex, & Sacerdos erit. Alij; Conciliabuntur inter se populus Iudaicus, atque

Gentilicus, fietque ex eis duobus; vnus populus, pari, eodemque iure viuens. Non incommodè, vt ego censeo, ita etiam explicari potest, vt quia Christus dicitur sacerdos, cuius munus erat Deum placare, atque populo reconciliare, licet Paulus ait; Omnis pontifex, ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in ijs, quæ sunt ad Deum, vt offerat dona, & sacrificia pro peccatis: dicat hoc loco Propheta; consilium pacis futurum inter Christum sacerdotem, ac Pontificem nostrum, & Dei; quod ipse Deum nobis pacatum, atque benignum præstiterit, & omnem eius iram in peccata nostra mitigauerit, pacem denique inter homines, Deumque fecerit; sicut dicit Esaias; Disciplina pacis nostræ super eum; vt illud perfectè expletum, ac redditum sit, quod Malachias de Aaron nomine Dei dicit; Pactum meum fuit cum eovite, & pacis.

Heb. 5.

Christus Dei iram mitigauit. Esaï. 53.

*Et coronæ erunt Helem, & Tobie, & Idaiæ, & Hen filio Saphonie, memoriale in templo Domini.* Hoc est, postquam huiusmodi coronas imposueris capiti Iesus, ad ea quæ dicta sunt significanda, eas deinde tolles, & in templo collocabis, vt memoriam eorum representent, qui aurum, & argentum, & locum ad eas fabricandas præstiterunt: Sed nonnulla nomina mutata sunt eorum, quos antè nominauit; nam quem prius appellauit Heldai, nunc vocat Helem; & quem antè appellauit Iosia, in cuius domo coronæ sunt factæ, nunc vocat Hen. Ex hoc verò mandato facile cognosci licet, quidquid obsequij, atque officij Deo præstamus, ad nos tandem redire, & ad gloriam, & dignitatem nostram manare. Modico

Quidquid obsequij Deo præstamus, ad nos tandem redire.

hi homines auro, atque argento diurnam, honorificamq; memoriam sibi pepererunt, & in templo Dei scribi, & aliquid sibi dicatum habere meruerunt. Ita Apostolis, qui se totos Christo deuouerunt, ipse dicit, nomina sua in coelis scripta esse. Quare fecerunt magno se dare putent omnes, qui Deo aliquid praestant.

Mate. 23. Fanori dat qui Deo aliquid praestat.

Gentiles uenerunt non solum ad habitandum in Ecclesia, sed etiam ad illam edificandam.

15 Et qui procul sunt uenient, & edificabunt in templo Domini. Id est, gentiles, qui valde alienati a Deo multum aberant, ut ponerentur in populo Dei, uenerunt non solum ad habitandum in Ecclesia, sed etiam ad illam edificandam. Multi enim gentiles fidem, & religionem nostram profitentes, nimis eam doctrina, & praedicatione sua illustrarunt, ut Augustinus, Hieronymus, Gregorius, Ambrosius, Chrysostomus, Basilus, & alij praecleari sanctae Ecclesiae Doctores, atque magistri, qui Ecclesiam uehementer uerbo, & scriptis iuauerunt, cum essent ex gentibus orti, quod Paulus clarius dixit Ephesijs gentilibus scribens, Nunc autem (ait) in Christo Iesu uos, qui aliquando eratis longe facti, estis prope in sanguine Christi: ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.

Et scietis quia Dominus exercituum misit me ad uos. Id est, cum haec ita, ut dico, euenire uideritis, scietis aperte me uerum Dei fuisse prophetam: non enim potuissent res tam longe distantes, tam procul a nostra cognitione remotas, nisi numine diuino praesensissent.

Erit autem hoc, si auditu audieritis uocem Domini Dei uestri. Non nihil difficultatis locus hic habere uidetur; nam ea lege Christus uenturus his uerbis promitti uidetur, dum Iudaei pra-

cepta Dei tenerent, & eius iussis obtemperarent. Nunquid igitur ita est ut Christi aduentus ex Iudaeorum, aut ullorum hominum pietate, ac bonitate pependit? Sed simpliciter Abraham, Dauid, atque uniuerso populo per prophetas Christus uenturus promissus est. quare nulla conditione tam magnifica, ac liberalis promissio reuocari potuit: neque is, qui propter peccata delenda uenerat, poterat peccatis, quod minus ueniret, detineri. Pro sua etiam immensa clementia, & benignitate nobis uoluit subsidio uenire. Quare tanta persistente bonitate, nihil nobis uia, uel innumerabilia hominum peccata nocere, aut tanto nos subsidio disturbare poterant. Ego sum (ait ille per Elaiam) ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor. Recede me in memoriam, & iudicemur simul: narra, si quid habes, ut iustificeris. Quibus uerbis manifestum deus probare nititur, nullum bonum a nobis praestitum, nullum pactum, aut conditionem seruatae causam fuisse cur ipse fuerit a caelo ad nos curandos elapsus: sed propter se tantum uenisse: quia sua infinita misericordia, tantum beneficium ut nobis daret, postulabat. Et hoc magis, quod Iudaei, quibus haec a uate nostro dicuntur, uocem Dei non audierunt, sed rebelles, & pertinaces fuerunt; & haec de causa deus illos a populo suo reiecit. Nam pauci admodum Christo ueniente, qui obediunt ei, relictus sunt; tamen deus uenit, & seruauit mundum. Non igitur ea conditione dum Iudaei legem seruauit, tanta mundus a deo bona recepit. Sed intelligat noster propheta, tantorum bono-

Aduentus Christi ex nullius hominis bonitate pependit.

Ioan. 1.

Elia. 43. d.

honorum participes futuros, si Deo audientes fuerint. Nemo enim, nisi Dei praecipis, & iussis obediat, ullam ex aduentu Christi utilitatem percipiet: & hac lege, ac conditione intelligi oportet, quidquid boni deus in scripturis mundo se praestaturum recipit. In propria uenit, & sui cum non receperunt, quotquot autem ceperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Ioanes ait. Is autem recipit eum, qui iussis eius pareat.

metipsis bibistis?

7 Nunquid non sunt uerba, quae loquutus est Dominus in manu prophetarum priorum, cum adhuc Ierusalem habitaretur, & esset opulenta, ipsa & urbes in circuitu eius, & ad Austrum, & in campestribus habitaretur?

8 Et factum est uerbum Domini ad Zachariam, dicens,

9 Haec ait Dominus exercituum, dicens, Iudicium uerum iudicate: & misericordiam & miserationes facite unusquisque cum fratre suo.

10 Et uiduam, & pupillum, & aduenam, & pauperem nolite calumniari: & malum uir fratri suo non cogitet in corde suo.

11 Et noluerunt attendere, & auerterunt scapulam recedentes: & aures suas aggrauauerunt, ne audirent.

12 Et cor suum posuerunt ut adaman-tem, ne audirent legem & uerba quae misit deus exercituum in spiritu suo per manum prophetarum priorum: & facta est indignatio magna a domino exercituum.

13 Et factum est sicut locutus est, & non audierunt: sic clamabunt, & non exaudiam; dicit Dominus exercituum.

14 Et dispersi eos per omnia regna quae nesciunt: & terra desolata est ab eis, & quod non esset transiens & reuertens: & posuerunt terram desolatam in desertum.

CAPVT VII.

1 ET factum est in anno quarto Darij regis, factum est uerbum Domini ad Zachariam, in quarta mensis noui, qui est Casleu.

2 Et miserunt ad domum Dei Sarasar, & Rogommelech, & uiri qui erant cum eo, ad deprecandam faciem Domini.

3 Ut dicerent sacerdotibus domus Domini exercituum & prophetis, loquentes, Nunquid fletum est mihi in quinto mense, uel sanctificare me debeo, sicut iam feci multis annis?

4 Et factum est uerbum Domini exercituum ad me, dicens,

5 Loquere ad omnem populum terre: & ad sacerdotes, dicens, Cum ieiunaretis, & plangeretis in quinto & septimo per hos septuaginta annos: nunquid ieiunium ieiunastis mihi?

6 Et cum comedistis & bibistis: numquid non uobis comedistis, & uobis-

SEQVITVR SECUNDA PARS NOSTRI PROPHETAE.

Nam in duas partes eius vaticinium diuiditur; primam exposuimus, quam vno, & perpetuo contextu tractatam fuisse docuimus. Iam ergo de secunda differamus. Prius autem Propheta exponit; cuius rei occasione ei a Deo hoc vaticinium traditum fuerit, dicens.

**F**actum est in anno quarto Darij regis, factum est verbum Domini ad Zachariam, in quarta mensis idni, qui est Castellus.

Et miserunt ad domum Dei Sarsar & Rogam melech, & viri qui erant cum eis.

In duas partes Zacharie vaticinii diuiditur.

Duo fere anni interiecti fuere inter primam nostre propheta visionem, & hanc: nam illa accidit, vt cap. primo dicitur, anno secundo Darij, hae vero anno quarto. Mensis nonus est Nouember. Hi vero legati missi fuerunt cum mandatis, de quibus mox dicemus; ab ijs Iudaeis, qui adhuc commorabantur Babylonia. Sed legatorum nomina nonnihil difficultatis habent propter varias versiones. Primum, quae nostra vulgata vocat Rogom melech, in Hebraeo vocatur, Regem melech, & ita est in commentarijs Hieronymi: & ita putat Pagninus in lexico in vulgata nostra legi oportere. Sed longe maiorem difficultatem asserunt septuaginta viri: nam quod noster vulgatus dicit hos nuntios missos fuisse in domum Dei,

Verbo distictis septuaginta interpretata interpretatur.

septuaginta interpretes dicunt missos fuisse in Bethel. Quem vulgatus vocat Rogom, vel Regem melech: septuaginta viri vocat Sager rex. Additur praeterca alius a septuaginta; quae

neque Hebraeus, nec noster vulgatus nominat, Arpath. Circa quam differentiam, non possum non mirari Hieronymum, qui cum ceteris locis pulcherrime faciat septuaginta viros, illosque semper explicet; hoc loco eos contempnit, atque rejicit: dicitque nullum nostrorum interpretum eos hoc loco explanare potuisse: Nec enim (inquit ille) quod male versum est, ex Hebraeo vlla ratione explanari potest. Sed non tam facile auderem septuaginta viros rejicere, quos tanti faciunt Euangelistae: praesertim cum non adeo difficiles habeant explicatus, vt exponi, & cum Hebraeo, & vulgato nostro conciliari non possint. Nam quae ait Hieronymus, quis est iste Sager rex? dico eundem fuisse, qui Regem melech. Nam non est insolens in septuaginta viris, quod vel capite proxime superiori vidimus, nomina propria alijs nominibus vel Graecis, vel Hebraeis, idem significantibus declarari. Regem melech autem idem significat, quod Sager rex: Regem enim idem declarat quod Princeps, vt dicit Rabbi Abraham. Psal. 68. vers. 28. ad quod probandum citat hunc nostrae propheta locum. Sager autem idem etiam declarat quod princeps, a verbo *שגר* *sagar*, claudit; quod principes intrus quasi claudi

Septuaginta interpretum versio cum nostra conciliatur.

Psal. 68.

claudi soleant, paucisque pateat ad eos aditus. & ita *שגר* *sagger*, quod 4. Reg. 24. Hieronymus vertit artifex inclusor Rabbi Dauid in libr. Radicum dicit esse hominem optimate, atque magna estimationis. Melech vero vulgare est, nihil aliud quam regem significans. quare Sager rex idem est quod Regem melech: quem existimo (vt putat Rabbi Abraham loco citato) principem, & magna dignitatis virum in domo regis Babylonia fuisse, ita appellatum, non quod rex fuerit Bethel: quo etiam arguit erroris Hieronymus septuaginta interpretes; quasi illi dixerint regem fuisse Bethel. Quare etiam Hieronymus ad quam Bethel missi sunt, cum Bethel vrbs illa, de qua mentio in scriptura fit, Bethauen iam vocaretur. At in Hebraeo est missos fuisse Bethel: quod quamuis domum Dei significet, vt vertit Hieronymus, & vulgatus: Ionathas tamen Chaldaeus interpres, vertit Bethel: quod probat Rabbi Chimi in commentarijs; atque aptissimum, & disertissimum esse simplicis vocis significatione declarari, neque vetus & genuinum nomen Bethel amittit, quando nouum per irrisionem ei est a prophetis impositum, vt patet ex Amos 4. 5. & 7. capite, cum antea fuerit Bethauen ab Osea vocata. Quod autem addant septuaginta viri nomen illud Arpath, non propterea reprobandi sunt. Nam etiam cum narratur genus Abraham Genesios. 11. additur a 70. Cainam, quem Arphaxat filium esse dicunt, patremque Sale; quod neque in Hebraeo, neque in vulgato nostro reperitur, sed in vtraque editione ponitur Arphaxad genuisse Sale: impropium tamen esset hac de causa rejice-

re septuaginta viros. Nam eos Lucas genus Christi declarat cap. tertio sequitur. Quare non est cur hoc loco non probemus septuaginta, quos tanti Euangelistae faciunt. Missi igitur sunt hi viri ad deprecandum faciem Domini: quid autem precari volebant? 3. *Vt dicerent* (inquit) *sacerdotibus Domini exercituum, & prophetis, loquentes, Nunquid stendum est mihi in quinto mense, vel sanctificare me debeo, sicut iam feci multis annis?* Quoniam quinto mense, id est, Iulio vrbs vna cum templo incensa est, instituerunt illo mense Iudaei ieiunium, quod toto captiuitatis tempore seruauerunt. Cum vero fama iam esset de felicitate vrbs, ac templi adificatione, sui desiderij compotes, querebant ex sacerdotibus, & prophetis, an ne vitra sibi stendum, id est, ieiunandum a cibo, & delicijs, & alijs rebus esset abstinendum, sicut annis superioribus abstinerant. Id enim significat sanctificare se, religiose ab alijs quibus rebus, ne se contaminent, abstinere. est enim in Hebraeo *שגר* *sagar*, quod est diuidere, ac separare se. Hic quo Nazarei vocantur, quod se a delictijs separent. Septuaginta vero hunc locum ita transferunt *καθάρουσαν* *καθάρουσαν* *καθάρουσαν* *καθάρουσαν*. Ingressa est hoc in mense quinto sanctificatio, iuxta quae fecerunt annis pluribus. Quae tractatio valde displicet Hieronymo: dicit enim ex huius interpretationis errore, alios in errorem incidisse: sed equidem licet non sit verbum de verbo versum, eadem omnino habet sententiam, quam Hebraica, vulgata, Hieronymi, hoc est, num appetente mense quinto incipietur etiam sanctificatio? id est, incipiemus ieiunare, & flere, & a delictijs abstinere? quod vno sanctificationis

Sanctificare se quid significet.

Septuaginta versio cum nostra conciliatur.

*Humanū ingenū dyer-  
tissime ex-  
ponitur.*

cationis nomine (vt iā explicauimus) comprehenditur, vt multis iam annis fecimus. Quare non puto errasse septuaginta, vt Hieronymus existimat. Hic tamē animaduertere licet hominū ingenū, qui ferē semper aduersa fortuna cōmouentur, vt sibi in voluptatibus, & delicijs tēperēt, vt lachrymis, & pœnitentiæ squalori se dedāt: rebus autem prosperē fluētibus se ad luxuriam conuertunt, pœnitentiam quē, ieiunium, & vitæ parsimoniam abijciunt. Ita Dauid quōd puerum, quem vehemēter amabat, morientem vidit, plorabat, cibum repudiabat, in cinere, sordibusquē iacebat. Id quod etiā fecit cū pestem grafsantem videret, & cū vrbe ab Absalone pelleretur: cū tamen grauisissima peccata admisisset, nihil simile fecisse dicitur. Ita Achab de scelere illotruculentissimo, quo Naboth indignam mortem conseruit, non doluit quōd usquē Elias ei grauisimas pœnas pendendas esse dixit. Idem ex Niniuitis, & multis alijs cognoscitur. Ac denique populus instituit ieiunium, atque sanctificationem, & continentiam eo mense seruandam, quo templum est vastatum, & vrbs: nō quōd tempore scelera grauisima fecit: quā primū verō templum, & vrbem feliciter restitui audiuit, querit vtrum sit institutum illud reuocandum? Quod quidem coniecturam facit, non tam Dei offensa eos, quā pœnæ metu ad pœnitendum doledum, & se continēdū moueri. Differt tamē inter bonos, & iniquos huiusmodi pœnitentes: quōd hi supplicium tantum pœnitentia volunt auertere, necquē Dei offensionem ad modum curāt; vt Saul, qui ne regno spoliaretur, peccatis confusus est: illi verō, licet terrore pœnarū

2. Reg. 12.

3. Reg. 21.

*Quid differat inter bonos & iniquos pœnitentes.*

1. Reg. 15.

moueātur, in eis tamē non persistūt, sed imprimis dolent propter Deum, quem cum vnicē diligant, grauitur illam offendisse ferunt. Verū enim uerō illa perfectissima pœnitentiæ ratio est, cū peccator, antequam quidquam pœnarum impendere sentiat, propter vnam Dei offensam graui cōmouetur dolore, lachrymas effundit, magnoque se ipsum supplicio coercet: vt Petrus Apostolus, & Maria Magdalena fecerunt. huiusmodi Deus viros insigni quadam beneuolentia, ac misericordia complectitur. Exposita populi quaestione, quid eis noster propheta nomine Dei responderit, videamus.

*Quam per seculissimam pœnitentiā sit.*

4 Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens,

5 Loquere ad omnem populum terre, & ad sacerdotes, dicens, Cū ieiunaretis, & plangretis in quinto & septimo per hos septuaginta annos: nunquid ieiunium ieiunastis mihi? Septimo mense ieiunium fuit institutum, quod eo fuerit Godelias ab Ismaele interfectus, & populus, qui post vrbis incendium reliquus fuerat in Aegyptum fugiens disperfus, quærebant etiam, num hoc ieiunium seruandum esset? quoniam audierant Iudæos Ierosolymam redire. Quare de vtroque ieiunio propheta eis Dei verbis respondit, ostendens quā parui apud Deum momenti eorum ieiunium foret, quæque ratione Deus potissimum placeatur. Parui autem autem momenti ob eam rem erat ieiunium, quōd non Deo, sed sibi ieiunabant. id est, non Dei amore ducti, & eum offendisse dolentes; sed vt exilij, euerisionisquē patriæ, & aliarum pœnarum, quas ob sua scelera perfecebant, veniam impetrarent. Itaque nō tam peccatum, quā supplicium

*Quod ieiunium parui apud Deum momenti sit.*

tollere

tollere ieiunio nitebantur. Quare parsimoniam, & continentiam potius ad suam vtilitatem, quā ad Dei gloriam referebant; oportunēque eos propheta de hac re increpat. Ipso enim facto suo conuincebantur, qui quāmi primū calamitatem depulerunt, nolēbant parcē, ac continenter viuere. Quocirca sola calamitas superioris ieiunij causa esse apertē significabatur. Ex quo intelligitur eos, qui dum priuatam vitam agunt, parcē, sobriē, & continenter viuunt, postea verō altiore in Republica gradum consecuti, genus vitæ commutantes, effulse, molliter, & delicatē vitam traducunt, non leui esse argumento antea non Deo, sed sibi sobrietatem, & parsimoniam seruasse. Vir enim virtute præditus, quōd magis ei arridet fortuna, eō sibi magis in rebus omnibus temperat, ne blāda illa aura negligentior factus, de virtutis gradu deiciatur. Ita Dauid de se dicit postquam regnum est consecutus; Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei: Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam; subaudi, mihi irascaris, aut in me animaduertas.

6 Et cū comedistis, & bibistis: nunquid non vobis comedistis, & vobis metipsis bibistis? Id est, omnia ad vestram vtilitatem refertis. Vt enim comeditis, & bibitis, non vt mihi, & ad meam gloriā alaminij; sed vt famem, & sitim depellatis: sic ieiunatis non mihi, sed vt malis liberemini. Est pulchra comparatio sine nota comparationis; quod frequenter vsu venit in sacris literis, vt illud Iob; Homo nascitur ad laborem, & auis ad volatum, id est, sicut auis ad volatum nascitur; ita & homo ad laborem. Quibus verbis eis

*Qui coniecturam afferūt non Deo, sed sibi parsimoniam seruare. Vir optimus quōd magis ei arridet fortuna sibi magis in rebus omnibus temperat. Psal. 137.*

Iob. 5.

propheta significat, nō magis eos irā Dei ieiunando, quā comedendo placare: quippe qui vtraque re suam tantū commodum spectabant. Nam si Dei gloriam quærerent, & eius offensionem ieiunij pœna compellere, nunquam reliqua eius iussa, atque præcepta nefariē violarent. Quo loco optimē explicatur alius Esaiæ locus. cap. 58. quo populi etiam ieiunandi rationem reprehendit; Ecce (ait) in die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra, quod non nihil difficultatis habere videtur, quæ sit voluntas hæc, quæ ieiunium contaminat, & parum gratum Deo altissimo reddit: quā nihil aliud esse duco, nisi quod incommoda sua propellere potius, quā Deo satisfacere ieiunando studebant. Quare hæc duo loca vim habēt admirabilem ad eos reprehendendos, qui ieiunant, & alijs se supplicijs coercēt, vota nūcupant, preces & sacrificia faciūt, non vt Deo gratum faciant, pietatemque aduersus eum, & reuerentiam præstent; sed vt damna, quæ timent, & incōmoda vitent; vel vt res, quas ardent cupiunt, & in votis habent, adipiscantur. Quare veri ieiunij eis rationem exponit, ex quo aliorum etiam officiorum erga Deum rationē, modumque intelligemus: citans in hanc rem prophetas eos, qui ante captiuitatem fuerunt, per quos verum eis ieiunandi modum exposuit: quod hanc nostram Esaiæ explicationem probabiliorem facit.

7 Nunquid non sunt verba, quæ loquutus est Dominus in manu prophetarum priorum, cū adhuc Ierosolē habitaretur, & esset opulenta ipsa, & vrbes in circuitu eius, & ad Austrium, & in campis stribus habitaretur? Prophetas priores vocat eos, qui ante captiuitatem, vt dixi, fuerunt;

*Et emē prophete arguunt. Item ad quā suam bonitatem conuincunt eos ieiunando, quā comedendo. Dei iram placare esse locum exponitur.*

Esa. 58.

*Rebentem locum ad quorūdam hominū officia reprehendenda.*

runt: quod ipse declarat adiungens.

Quum adhuc Ierusalem habitaretur, & esset opulenta, &c. Illud verò. Ad Austrum, & in campestribus habitaretur; Ad magnam eam tranquillitatem, & securitatem significadam dicit, qua tunc fruebantur. Ciuitates enim quæ sunt in locis planis, olim minùs tutæ habebantur: quippe quæ non essent natura munita. & quia hæc loca plana ad Ierusalem relata, ad Austrum vergebant; ob eam rem dicit, cum habitaretur ad Austrum, cum esset adeò potens, & cæteris regnis adeò terribilis, vt nullis muris eius coloni ad habitandum egeret, statum ciuitatis cum eam prophetæ moneret, scripsit. iam quid dixerint videamus.

8 Et factum est verbum Domini ad Zachariam, dicens,

9 Hæc ait Dominus exercituum, dicens, Iudicium verum iudicate: & misericordiam & miserationes facite vnusquisque cum fratre suo. Hæc sunt madata, quæ alijs prophetis à Deo ad populum data sunt, vt ex fine clausule intelligitur, quæ identidem à nostro propheta dicitur, atque nuntiari iubentur. Semper enim id præstare oportet eos, qui Deo placere cupiunt.

Iudicium verum iudicate. Hoc pertinet ad iustitiam, virtutem specialem: id est, ius æquale omnibus dicite, nec diuites, aut amicos reueramini, neque pauperum clamore flectamini, sed vnam æquitatem sequimini.

Quod autem dicit, Verum, Id est, ne mentiatur iudicium; quod fiet, aut tribuendo alicui, quod suum nõ erat, aut detrahendo, quod erat suum; sed

æqualitatem constituat. vt in Exodo præcipit. Nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ, vt à vero deus: pauperis quoque non misereberis in

Iudicium verum quando faciunt.

Exod. 23. a.

iudicio. & paucis interiectis adiungitur; Non declinabis in iudiciu pauperis, id est, ne ab eo propter paupertatem eius declines, & ad diuites inclines. hoc ipsum eos ante monuit Elaias; Quærite iudicium (dicens) subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam. Sed huiusmodi iudicium ab eis esse corruptum clamat eodem capite dicens; Principes tui infideles, socij furum, omnes diligunt munera, sequitur retributiones: pupillo non iudicant, & causa viduæ non ingreditur ad illos. & luculenter David, VI. que quo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis. Iudicate egeno, & pupillo: humilem, & pauperem iustificat. Eripite pauperem, & egenum de manu peccatoris liberate. Nescierunt, neque intellexerunt, in te nebris ambulat.

Et misericordiam, & miserationes facite vnusquisque cum fratre suo. Non solum præcepta iustitiæ, sed etiam misericordiæ oportet tenere eos, qui Deo grata obsequia exhibere desiderant. Vt enim ipse misericordiam suam erga nos, præter cæteras virtutes suas, ostendit: ita ei misericordes, & humani viri gratissimi sunt: contra verò nullos magis execratur, quàm crudeles, & immanes homines, qui nihil alienis lachrymis, & miserijs mouentur. & ita Salomon ait in Prouerbijs; Qui seminat iniquitatem, metet mala, & virga ire sue consummabitur. quod de illis intelligit, qui sunt immites in proximos suos. Sequitur enim; Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi. Per Oseam enim hoc etiam populo prædixit; Misericordiam volui, & non sacrificium, id est, si alterum

Nullus magis execratur Deum quàm crudeles & immanes homines. Prou. 22. b.

Per Oseam enim hoc etiam populo prædixit; Misericordiam volui, & non sacrificium, id est, si alterum

per

Esa. 1. f.

Psal. 71.

Misericordia præcepta oportet tenere eos qui Deo placere volunt

Nullus magis execratur Deum quàm crudeles & immanes homines. Prou. 22. b.

Ose. 6. c.

pre

prætermittendum est, malo vt sacrificium prætermittatur. Magis enim Deus amat hostia famelicu ali, quàm sibi offerri. quod longè pluris misericordiam faciat, quàm ieiunium, apertissimè per Esaiam ostendit dicens; Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi? dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes, dimitte eos, qui contracti sunt liberos, & omne onus dirumpe: frange esurienti panem tuum, & egenos, vagosque induc in domum tuam. quum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi manè lumen tuum, & sanitas tua citius orietur. id est, calamitatis tenebris liberaberis, ac damna, & detrimta omnia refarcietur.

Nulla enim re magis ira Dei punientis, & pœnas scelerum repetentis, quàm misericordiæ, & benignitatis officijs mitigatur. Et ita Daniel Nabuchodonosori, iam iam pœnas flagitiorum eius Deo minante daturò consuluit, vt eas eleemolyna, & beneficijs erga pauperes compensaret.

10 Viduam, pupillum, & pauperem nolite calumniari. Et hoc ad iustitiã pertinet: quod singulariter comédatur, quoniam frequenter vsu venit, vt homines audeant lites iniustas pauperibus, & præsidio destitutis intedere, quò illo rum bona diripiãt, scientes, quò ope & opibus carcant ad suu ius persequendũ: & ob hanc rem sciẽtes se iure esse inferiores, varijs calumnijs causam extrahunt, vt nõ iure, sed paupertate oppressi causa cadant. Hoc igitur est pauperem calumniari, per calumniam, & malitiosam iuris interpretationem, falsamque allegationem, vel per fraudem quamcumque aliquid ab eo petere, vel ei negare. id quod

Magis Deus amat hostia famelicu ali, quàm sibi offerri. Psa. 78. Pluris Deus facit misericordiam quam ieiunium. Nulla re magis ira Dei punientis, & pœnas scelerum repetentis, quàm misericordiæ, & benignitatis officijs mitigatur. Dan. 3.

Singularis quodam diuitu in pauperes iniquitatis.

Quid sit pauperem calumniari.

Paulus, ne fiat, monet. Et ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum: quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædiximus vobis, & testificati sumus. Hunc verò locum citare videtur primæ Corinthiorum sexto, quo eos reprehendit, qui iudicio cum alijs contendunt. Verbum autem Hebraicum est פשוף hasic, quod latius patet quàm calumnior: quãquam ferè semper ita redditur à Hieronymo, atq; vulgato nostro. Nam calumniari est in litibus per fraudem, aut subdolanone aliquè vexare: illud verò quãcunq; oppressionem, etiam extra litem, qua alterius bona aut occupantur, aut fraudulenter capiuntur. De his igitur omnibus noster propheta loquitur, prohibens vilo modo iniuriã pauperi fieri. & Sapiens in Prouerbijs hoc verbo vtens, Qui calumniatur (ait) egenam, exprobrat factori eius: vel quòd cum talem fecerit; vel quòd putet talem curam non esse ei. quæ vna res vel maximo omnibus terrore futura erat, ne pauperes calumniarentur, & opprimerent: præsertim cum mox idem Sapiens adiungat, Honorat autem eum, qui miseretur pauperis: sicut patrem honoraret quispiam, si oppresso filio ferret opem.

Et malum viri fratri suo non cogitet in corde suo. Sicut improba facta displicent Deo; ita & cogitationes iniquæ. Est enim malum mens omnium criminum fons, & origo; neque tam facta ipsa, licet impia, & sceleratissima sint, quàm iniquum, & sceleratũ animũ, à quo sunt profecta, execramur: adeò vt Seruator noster dicat; Non quod intrat per os, coinquinat hominẽ, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominẽ. quod ipse paucis interiecit

Quam graue crimen sit pauperem calumniari. Prou. 14. d.

Mala mens omnium criminum fons, & origo est.

**Mat. 15. b.** Etis declarans ait, Quae procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem; de corde enim exeunt cogitationes mala, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae; haec sunt quae coinquinant hominem. Quare si recti esse cupimus, prius nobis animus confirmandus est: fieri enim fiat, doctus, vt qui improbo sit animo, à scelerè se diu cohibere possit, vt Christus ait: Non potest arbor mala fructus bonos facere, quod de mala mente plerique interpretantur. Et ob eam rem Esaias populum monens, vt desinat iniquus esse, frugique fiat, docens quomodo id agendum sit, à capite orditur dicens; Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: quiescite agere peruersè: discite benefacere. His tamen locis operæpretium est animadvertere, quomodo quibus virtutibus, iustitia, atque misericordia erga proximos, vniuersam legem comprehendit: de pietate verò, & religione erga Deum, nullam mentionem facit. Nam fieri non potest, vt qui erga proximos bonus sit, erga Deum sit iniquus. Talem enim virum Deus sibi conciliabit: & quamuis de Deo nihil audierit, ipse ei sui notitiam præbebit. Ita Salomon in Prouerbis totam officij vim his duabus partibus amplexus est dicēs; Qui sequitur iustitiam, & misericordiam, inueniet vitam, iustitiam, & gloriam; & Paulus id ipsum disertissime probat, Qui diligit (inquit) proximum, legem impleuit. Nam non adulterabis, non occides, &c. & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur; Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Plenitudo ergo legis est dilectio; & dilectio, & charitas

*Qui improbo sit animo à scelere se diu cohibere non potest.*

**Mat. 7.**

**Esai. 1. c.**

*Quibus viribus iustitia, atque misericordia vniuersam legem prophetiam comprehendit.*

**Pro. 21. c.**

**Rom. 13.**

erga proximum, iustitia, & misericordia tota continentur. Quare magno studio his duabus virtutibus operam dare debemus: in quibus docendis, monendis, suadendis, tota ferè sacrosancta scriptura versatur. Nemo mihi vnquam probabit Deum ab eo diligi, qui proximum, quem nobis ipse ita commendat, non diligit. Sed nulla maior harum virtutum commendatio commemorari potest; quam quod Deus summam faciens hoc loco omnium sermonum, orationum, narrationum, rerum; denique omnium, quas populo per prophetas, & sanctos viros suos nuntiari voluit, has tantum virtutes subducit. Sed quam bene populus his duobus iustis obtemperauerit, atque hac duobrevissima præcepta tenuerit; declarat mox propheta noster dicens; **11 Et noluerunt attendere, & auerterunt scapulam recedentes; & aures suas aggravauerunt, ne audirent.** **12 Et cor suum posuerunt vt adamantem ne audirent legem, & verba, que misit Dominus exercituum in spiritu suo sancto per manus prophetarum priorum.** Ad mirabile ac diuina profus dicendi ratione populi contumacia, & insolentia amplificat; disertissimamque, in oratione accessiones facit; ex quibus eorum hominum progressum, qui Dei verba incipiunt repudiare, intelligemus. *Noluerunt, inquit, attendere.* Id est, res alias agebat eum eis propheta loquebantur, non magnopere quae dicebantur curantes: ita vt quamuis corpore loquentibus adessent praesentes, longè tamen mente aberant: Quorum similes sunt, qui conciones quidem audiunt, nihil tamen minus attendunt; nihil minus cogitant, quam quae à concionatoribus predicantur: de qui-

*Charitas erga proximum iustitia & misericordia tota continetur.*

*Iustitia atque misericordia summam Deus fecit omnium verborum suorum.*

*Progressus eorum hominum qui Dei verba incipiunt repudiare.*

*Cuiusmodi crimini sit conciones licet audiantur, non attendunt.*

**Esai. 43. b.** de quibus dicit Esaias. Surdi sunt, & aures eis sunt: quamuis enim aures habeant patefactas, quia nolunt attendere, surdi habentur: cui rei si non me deantur, citò ad alium longè deteriorum contumaciae gradum perueniēt, vt non solum non attendant, sed etiā audire nolint, quem gradum propheta declarat dicens; *Auerterunt scapulam recedentes.* Iniquum est non attendere animum ad recta monentem, sed longè iniquius nolle talem virum audire, fugere prophetam, & concionatorem monentem, nec velle interesse orationi de lege Dei differenti: quos imitantur, qui nunquam concionibus adesse volūt; quos tam difficile est fructum vllum pietatis ferre, quam hortos, qui non sunt irrigui, tam difficile suorum peccatorum aegritudines curabūt, quam aegroti periculoso morbo laborantes, si medicos omnes respuant. De quibus dicit Oseas; Sicut vacca lasciuens declinavit Israel, id est, quae subterfugit eum, qui ei iugum imponere conatur, quare verè isti vocantur rebelles, & indomiti. Est & alius pertinaciae gradus his duobus deterior: nam licet sit improbum fugere eum, qui de doctrina Dei verba facit: magis tamen improbum est non solum fugere, sed ne fugietem voce assequamur, aures claudere, ac planè nolle scire legem Dei, quos noster propheta describit dicens; *Et aures suas aggravauerunt ne audirent.* Scelus quidem detestabile, hanc vocant Theologi ignorantiam affectatam, id est, quae sitam, quae vult peccator ignorare, & erudiri recusat: quàm meritò dicunt crimen ex se natū longè deterior facere. istiusmodi homines Dauid comparat aspidi surdæ ob-

*Cuiusmodi crimini sit conciones licet audiantur, non attendunt.*

*Quam difficile peccatis lenentur qui concionibus adesse nolunt.*

**Ose. 4. d.**

*Quam crimen sit ignorantiam affectatam.*

**Psal. 57. a.**

turanti aures suas: qui verè sunt nefarii, & profligatissimi homines, & ad omne facinus immane proiecti. huiusmodi homines impiè interfecerunt Protomartyrem Stephanum: de inimicis enim eius dicitur in Actis, quod ipso de Christo disserente, obturarunt aures suas: & impetum fecerunt vnanimiter in eum. Sed sunt alij longè detestabiliores omnibus ijs, qui non solum verbis, sed neque verberibus corrigi à Deo possunt: quamuis denique omnem lapidem (vt dicitur) in illis suadendis moueas, citius marmor dicendo confringas, quam illis quidquam persuadeas. de quibus noster propheta dicit; *Cor suum posuerunt vt adamantem.* Vt enim adamas nulla re molliatur; ita isti neque sermonibus vllis, nec plagis, neque beneficijs in officio teneri possunt. Hi Pharaonem illum in credibili contumacia, & petulantia insignem sequuntur; qui tot, tamque extremis, pestiferisque plagis nunquam fuit commotus, sed corde tam stupido fuit, vt Deo posse resistere putauerit. de eisdem ita loquitur Esaias; Scivi, quia durus es tu, & neruus ferreus cervix tua, & frons tua aerea. Fronte aream habere dicuntur, quia nulla pudore afficiuntur, vt dicit Ieremias; Frons inulieris meretricis facta est tibi, noluiti erubescere; id est, nullis contumelijs; nullis ignominijs vllam facis significationem pudoris; Contumacia igitur à parum attentam consideratione doctrinae, & præceptorum Dei incipiens extrema fit, cum nullis plagis, nullis verberibus, nulla denique vi homo adducitur, vt Dei iussis obediat, ex suisque gradibus, quos sapientissimè vates noster hoc loco ponit, quæcumque quilibet in ea

**Act. 7.**

*Cuiusmodi malum animi obturatio sit.*

**Esai. 48. b.**

**Iere. 3. b.**

*Contumacia à quo incipiat, & quædo extrema fit.*

Quantum ei  
men si non  
audire ver-  
bum Dei.

profecerit, intelliget. Auger etiã sce-  
lus contumaciã Iudæorum ex ad-  
iunctis verbi Dei, quòd inquam non  
fuerit ab hominibus, sed à Deo, cui  
omnes natura dicto audientes esse de-  
bemus: quippe qui sit totius mundi  
Rex; & Imperator, à quo creati, & in  
vitam editi sumus; à quo alimur, &  
quidquid boni habemus, & accepi-  
mus. Ac denique extremæ demen-  
tiæ est; ei non obedire, qui sit Domi-  
nus exercituum, id est, tantis copijs  
munitus ad eos delendos, qui ei repu-  
gnabunt: qui est tandem omni-  
potens, vt Septuaginta interpretes con-  
uertunt: Quare facilè rebelles, & re-  
pugnantes perdere, ac dissipare po-  
teit. Quod optimè intellexit Regum  
potētissimus Nabuchodonosor, re  
ipsa doctus, cum sanus factus dixit,  
Non est qui resistat manui eius, & di-  
cat quare fecisti sic. Cum dicit,

Dan. 9.

*In spiritu sancto suo per manum pro-  
phetarum priorum.* De Spiritu illo lo-  
quitur, quo agebantur prophete Dei  
oracula efferentes. hoc est, eis verbis  
ausi sunt nõ obedire, quæ licet ab ho-  
minibus enuntiarentur, erant tamen  
Dei sententiæ, quas per os propheta-  
rum priorum loquebatur. quemad-  
modum Paulus dicit; Multifariam,  
multisque modis olim Deus loquês  
patribus in prophetis.

Hebr. 1.

*Et facta est indignatio magna à Domi-  
no exercituum.* Egit de culpa, & scelere  
populi, nunc de poena, atque suppli-  
cio, id est, vehementer eos ultus est,  
atque puniuit, vt ipse statim declarat,  
mox huius indignationis modũ nar-  
rans; cum in exilium pulsos, ac patriã  
eorum vastatam esse dicit. Quare cū  
Deus poenas repetit, irasci dicitur: nõ  
quòd vlla perturbatiõne ipse com-  
mouçatur, sed quòd speciem irati ho-

Qua ratione  
Deus irasci  
dicatur.

minis exhibere videatur. quomodo  
autem locus hic conciliãdus sit cum  
illo primi capitis; Ego iratus sum pa-  
rùm: tum, cum à nobis tractaretur,  
expositum est.

Zach. 1.

*Et factum est sicut locutus est, & sicut  
non audierunt, sic clamabunt; & nõ exau-  
diam, aicit Dominus exercituum.* Corre-  
ctiõs huc locum legit Plautinus, qui  
ita legit; Sicut locutus est, & non au-  
dierunt, &c. & ita est in Hebræo, &  
in Septuaginta. Et est quidem tanto  
scelere digna, & aptissimè accommo-  
data poena, vt is, qui Deum cum cla-  
maret recta monendo, non audiuit,  
nec ipse vicissim audiatur, cum cla-  
mauerit ab eo auxilium petendo. Est  
enim insignis impudentia, vt is non  
vereatur in angustia positus ad eum  
confugere, eius auxilium implorare,  
quem saluis, integrisq; rebus suis sem-  
per contempserit, & pro nihilo duxit.

Pena tim-  
quò Dei re-  
ita moneri  
non audit.

Id ipsum magno verborum pondere  
Sapiens docet in Prouerbis dicens ver-  
bis Dei; Quia vocaui, & renuistis: ex-  
tendi manum meam, & non fuit qui  
aspiceret. Despexitis omne cõsiliũ  
meum; & increpationes meas neglex-  
istis. Ego quoque in interitu vestro  
ridebo, & subannabo, quum vobis  
id, quod timebatis, aduenerit. Cuius  
rei mirabile extat exẽplum in 2. Ma-  
chabæorum vndecimo capite; quo  
loco miserabilis Antiochi Regis im-  
manissimi mors narratur: qui viuens  
fuit à vermibus confectus: cumq;ue  
acerbissimo dolore, & intolerabili  
affectus eruciatio Deum anxie preca-  
retur, dicit scriptura; Orabat hic sce-  
lestus Dominum, à quo non esset mi-  
sericordiam consecuturus. Quemad-  
modum ergo, vt interiori capite nos-  
ter vates narrat, cum esset vrbs opu-  
lenta; & ab hostibus tuta; Deus non

Prou. 1. 6.

2. Mac. 11.

desinebat

desinebat monere, denunciare, ac cœ-  
los denique ipsos per prophetas suos  
testari, ipsiq;ue rebus ad voluntatem  
fluentibus elati, tantos clamores, als-  
dualq;ue voces despiciebant: quo fa-  
ctum est, vt postea inclinatis iam re-  
bus, viribusq; destituti; quamuis  
Dei opem, & patrocinium implora-  
bant, nunquam eis auxilio fuit, neq;  
eorum preces audisse vnquam signi-  
ficauit; ita vt Jeremias dicat cum tan-  
tas sui populi miseras videret; Oppo-  
sisti nubem tibi, ne transeat oratio:  
ita rebus nostris saluis, & integris, bo-  
naq;ue valetudine fruētibus, Deus  
per concionatores non desinit nos  
monere, suadere, deterrere. Valde  
ergo timere debemus, ne si clauda-  
mus aures eius monitis, consilij, ob-  
turgationibus, atque præceptis, cum  
calamitate aliqua iactati, aut à morte  
(quod est grauissimum) circum-  
uenti ipsius ope egeamus, vicissim  
etiam ipse aures suas claudat, nosq;ue  
de salute certantes irrideat, ac inimi-  
corum libidinis relinquat. Rectè er-  
go monet Dauid dicens; Hodie si vocẽ  
eius audieritis, nolite obdurare cor-  
da vestra: cras enim nescimus quid  
nobis futurum sit. Si autem Deum  
audiamus, & eius iussis obtemper-  
emus, ac præcepta teneamus; sine du-  
bio ipse preces nostras audiet, in ca-  
lamitatibus aderit, securusq;ue ab  
omni reddet periculo, vt ipse in Pro-  
uerbijs pollicetur; Qui me audierit,  
absq;ue terrore requiescet, & abun-  
dantia perfruetur, timore malorum  
sublato.

Thren. 3. 6.

Psal. 94. b.

Si Deũ nos  
audiamus vi-  
cissim & ip-  
se preces no-  
stras audiet.

Pro. 1. d.

14. *Et dispersi eos per omnia regna, quæ  
nesciunt: & terra desolata est ab eis, eò  
quòd non esset transiens, nec reuertens: &  
posuerunt terram desiderabilem in deser-  
tum.* Par pari relatum est, vt ij, qui mi-

tissimum Dei regnum despexerunt,  
in alia regna varia dispergantur: & ij,  
qui Deo, quem Regem verum suum  
nouerant, obedire noluerunt, incidãt  
in manus Regum crudelissimorum,  
vt ex aliorum tyrannide discant facti-  
litatem, & humanitatẽ Dei. Ita Esaias  
anxiè queritur dicens; Domine Deus  
noster possederunt nos Domini absq;  
te. Dicit verò non potest, quàm intole-  
rabiles, & immanes sint omnes ij, qui  
absq;ue Deo dominantur; quamq;ue  
miserum sit eorum imperium; quod  
non vt ratio, sed vt libido postulat,  
administratur.

Quapient af-  
ficiantur qui  
Deo regi no-  
tum obediãt.  
Esa. 25.

Quam intole-  
rabiles sint  
qui absq;ue  
Deo domi-  
nantur.

*Et terra desolata est ab eis, eò quòd non  
esset transiens, nec reuertens.* Solẽt homi-  
nes vt vrbes firmas, & ab hostibus tur-  
tas efficiãt, eas moenibus, amplissimis  
fossis, turribusq;ue cingere: at nulla re-  
firmior, tutiorq;ue redditur, quàm iu-  
stitia, ac pietate: contrã verò nihil est  
quod ita vastet, & exinaniat non so-  
lum vrbes, sed etiam prouincias, quã  
vitia, atq; scelera. Est enim vitium ser-  
pens, lateq;ue manans, quasi turbo, ac  
tepeitas regni, contra quod nullo cer-  
to, firmoq;ue præsidio muniri possu-  
mus. Quis enim exinaniuit Sodomã,  
nisi vitia, atque peccata? quis ita vasta-  
uit Iudæam, prouinciã frequẽtissimã,  
vt non esset transiens, nec reuertens,  
(vt hic nos ter dicit vates) nisi vitia at-  
que peccata? hoc eis prædixerat futu-  
rũ Esaias; Vã genti peccatrici, populo

Nihil est  
quod ita vastet  
sicut prouin-  
cias quam vo-  
litia atque scelera.

Esa. 1. b.

graui iniquitate, semini nequã. Terra  
vestra deserta, ciuitates vestra succẽ-  
se igni, regionẽ vestrã corã vobis alie-  
ni deuorãt, & desolabitur sicut in va-  
stitate hostili. Et derelinquetur filia  
Sio sicut vmbra culum in vinea, & si-  
cut tugurium in cucumerario, id est,  
ferè ciuibus omnibus, & oppidanis  
orbabitur: cuius rei peccata in causã



esse significauit, cum prius peccata obiurgauit. Dauid quandiu vitam sine crimine egit, latè propagauit fines imperij sui, nedum se à Philistæis, & hostibus finitimis defendit: at postquam scelus illud admisit, parùm abfuit, quò minus res sua funditus euerfa periret. Quare nulla re se meliùs Rex sapiens munit, quàm iustitia, & aequitate; neque vllòs maiori studio hostes regno suo pellere, quàm iniquos, & sceleratos homines debet. id quod Salomon in Pro- uerbijis monet dicens; Dissipat impios Rex Sapiens, & incuruat super eos fornicem. Fornix, siue rota est genus supplicij, quo utebantur Hebræi. quod consilium suscipiens sanctissimus ille Rex Iosias, Dei iram, de qua noster propheta disseuit, in populum propter scelera sua impendentem, ac iam iam venturam, per totum suæ vitæ tempus sustinuit. Ac præterquam quòd terra incolis spoliata, vastaquæ omnis facta est, inculta præterea, & ita sterilis reddita fuit, vt cum antè amoenissima & fertilissima fuisset, de fertissima videretur solitudo: eo quæ noster propheta adiunxit.

*Posuerunt terram desiderabilem in desertum.* aded vt bestijs efferata fuerit, vt narratur quarto Regum decimo- septimo. Ex quo illud cognoscitur,

quod Dauid ait; Terram fructiferam in saluginem à malicia inhabitantium in ea. aded pestifer turbo, ac dira tempestas est scelus, atque flagitium, vt non solum homines infinitos enecet, innumerabiles per varias mundi partes dispergat, vrbes diruat, agros populetur, atque valtet; sed etiam pauimentum ita inficiat, atque contaminet, vt ex fertilissimo sterelissimus fiat.

Nulla re se meliùs Rex sapiens munit quàm iustitia.

Prou. 22. d.

4. Reg. 23.

4. Reg. 17.

Quam in malum scelus sit Plal. 106. d.

## CAPVT. VIII.

**E**T factum est verbum Domini A exercituum, dicens,

2 Hæc dicit Dominus exercituum, Zelatus sum Sion zelo magno, & in dignatione magna zelatus sum eam.

3 Hæc dicit Dominus exercituum. Reuersus sum ad Sion: & habitabo in medio Ierusalem: & vocabitur Ierusalem Ciuitas Veritatis, & Mons Dñi exercituum, mons sanctificatus.

4 Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc habitabunt senes, & aui in plateis Ierusalem: & viri baculus in manu eius præ multitudinem dierum.

5 Et plateæ ciuitatis complebuntur infantibus & puellis ludentibus in plateis eius.

6 Hæc dicit Dominus exercituum, Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, nunquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum?

7 Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego saluabo populum meum de terra Orientis, & de terra Occasus solis.

8 Et adducam eos, & habitabunt in medio Ierusalem: & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum in veritate, & in iustitia.

9 Hæc dicit Dominus exercituum, B Consortentur manus vestra, qui auditis in his diebus sermones istos per os prophetarum in die, qua fundata est domus Domini exercituum, vt templum edificaretur.

10 Siqui-

10 Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces iumentorum erat; neque introeunti neque exeunti erat pax præ tribulatione: & dimisi omnes homines unumquemque contra proximum suum.

11 Nunc autem non in octa dies priores ego faciam reliquijs populi huius, dicit Dominus exercituum.

12 Sed semen pacis erit: vinea dabit fructum suum, & terra dabit germen suum, & cæli dabunt rorem suum: & possidere facia reliquias populi huius in ierusalibec.

13 Et erit: sicut eratis maledictio in gentibus, domus Iuda & domus Israel: sic saluabo vos, & eritis benedictio: nolite timere, confortentur manus vestrae.

14 Quia hæc dicit Dominus exercituum, Sicut cogitavi vt affligerem vos, cum ad iracundiam prouocassent patres vestri me, dicit Dominus, & non sum misertus.

15 Sic conuersus cogitavi in diebus istis vt benefaciam domui Iuda & Ierusalem: nolite timere.

16 Hæc sunt ergo verba que facietis, Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo: veritatem & iudicium pacis indicate in portis vestris.

17 Et vnusquisque malum contra amicum suum ne cogitetis in cordibus vestris: & iuramentum mendacne diligatis: omnia enim hæc sunt que odi, dicit Dominus.

18 Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens.

19 Hæc dicit Dominus exercituum, Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium septimi, & ieiunium decimi erit domui Iudæ in gaudium, & letitiam, & in solemnitates præclaras: veritatem, tantum & pacem diligite.

20 Hæc dicit Dominus exercituum, Vsquequo veniant populi, & habitent in ciuitatibus multis.

21 Et vadant habitatores vnus ad alterum, dicentes, Eamus & deprece mur faciem Domini, & queramus Dominum exercituum, vadam etiã ego.

22 Et venient populi multi, & gentes robuste ad querendum Dominum exercituum in Ierusalem, & deprecandam faciem Domini.

23 Hæc dicit Dominus exercituum, In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent simbram viri Iudæi, dicentes, Ibimus vobiscum: audiuimus enim quoniam Deus vobiscum est.

**E**T factum est verbum Domini exercituum, dicens,

2 Hæc dicit Dominus exercituum, Zelatus sum Sion zelo magno, & indignatione magna zelatus sum eam. Deus tibi Sion desponsauerat: nam quemadmodum vir, qui vxorem ducit, ferit eam ea huiusmodi foedus, vt sua ipsa, vicissimque ipse eius sit: ita & Deus cum populo foedus icit, vt narratur Exodi vigesimo. Exod. 24.

I. 4. quarto

Cuiusmodi fides Deus cui populo cerit.

Quam amice Deus populo suo diligebat

Ezech. 16.

Non minus diligendum esse Deum in omni modo afflicto eum quam beneficientia praestantem

quarto, vt se, & non alium haberent pro Deo; ipseque vicissim omnia eis ad vitam degendam necessaria cumulate praebiturum spondet: Deusque pro sua misericordia populum hunc tam ardentem amabat, quam vir sponsam, quam amice diligat. Nulla vero pulchritudine, nullis eius diuitijs commotus ea sibi locauit. Erat enim omnibus parentum praesidijs orbata, captiua, neglecta, ac deniq; vestibus nuda: siquidem erat in potestate Pharaonis, velut marcipiu vile, obsequijs vilissimis adiecta: eam tamen Deus redemit restituit, vestiuu, ornauit, domumque ei maximam dixit, ac deniq; sibi duxit, cuius matrimonij ratione copiosissime, illustribusq; verborum & sententiarum figuris persequitur Ezechiel vigesimo septimo capite: sed ipsa promissis non stetit; quamuis tot accepisset beneficia, virum suum negauit, & multis alijs sui potestatem fecit; ad idola defecit, idola habuit pro Deis, idolis officia, quae Deo debebantur, praestitit. Hinc Dei zelus vehementer commotus est: quod enim maiori ea amore prosequeretur, eo maiori fuit elatus ira: quod cuique viro vsu veniret, qui tam anxie uxorem suam deperiret, & ob eam rem dicit,

*Et indignatione magna zelatus sum ea.*  
 Id est, vehementer tantam perfidiam vltus est, totque homines fame, peste, ac ferro caedi permisit, urbem incendio vastari, templum dirui, reges, & hominum magnam vim per tot annos in hostium potestate esse. Hinc intelligitur non minus diligendum, & amandum esse Deum incommodis afflicentem, quam beneficia praestantem. Vt enim beneficentia eius; ita & punitio ab eximio, & ardenti amore proficiscitur; quod fidem,

quam ei in baptismo dedimus, impudenter violemus: cum ipse etiam nos captiuos in Daemonis vinculis detentos, omni praesidio spoliatos, ac planè nudos, ac despectos, Daemonis potestate liberauerit, gratiae, fidei, spei, charitatisque donis decorauerit, sibi que nostras animas desponsauerit. Quare si nos aliquando calamitatibus confictari patitur, si supplicijs afficit, non id cõtingit quod nos perdere cupiat, quos tã vnice ia inde ab incunabulis dilexit, sed vt meliores efficiat, aut nos ad se, si ab eo defecimus, conuertat. Ita Paulus consolatur christianos varijs modis vexatos, postulatq; ne despondeant animu: nam poena, & calamitates eorum non ex ira, sed ex amore Dei erga eos nascuntur: quod vt persuadeat, proponit, quam acerbis ærumnis sancti viri, & amici Dei confictati sint; praecipitque vt illius sententiae, quae est in Proverbij, nunquam memoria deponamus. Obliti estis (ait) consolationis, quae vobis tanquam filijs loquitur dicens; Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris: quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit. in disciplina perseverate, tanquam filijs vobis offert se Deus. Quis enim filius, quem non corripit pater? & ob eam rem parum huiusmodi incommoda durant, & multis bonis saepe commutantur: fit denique quod noster propheta mox dicit.

3 *Reuersus sum ad Sion, & habitabo in media Ierusalem.* Deseruit Deus Sio, & ob eam rem ingressi sunt hostes eius, tãtaq; ei damna, ac detrimenta intulerunt: nunc reuersuru se esse dicit. Quare egredientur hostes, atque omnia

Heb. 12.

Et omni bono priuatur, qui a Deo destituitur, ita cui Deus adest, omnibus bonis abundat.

Quanto studio Deus populi arrogantiam comprimit.

Quo pacto dicitur Deum beneficiis non promeritis nostris sed pro sua benignitate prosequi. Elai. c. 1.

Est. 6. 4.

damna, ac detrimenta cum eis. Vt enim omni bono priuatur is, qui a Deo Opti. Max. destituitur: ita cui Deus adest, omnibus bonis abundat. Quapropter bona, quae secum vrbi Deus allaturus est, statim numerat: quae omnia eo spectant, vt hos nuncios ab eis, qui erant Babyloniae, missos, de quibus capite superiori diximus; consoletur; & omnem luctum, atque moerorem; in quo superioribus annis iacebant; deponere iubeat. Sed magno pere considerandum est, quanto studio Deus populi arrogantiam comprimat: nam antequam ea immensa beneficia narret, quae ei praestaturus est, ne suo putaret eam ieiunio; & vitae austeritate meruisse, docuit superiori capite; nihil laudis apud Deum; nihil commendationis ieiunium eius, & partim oniam habuisse; quod suam magis vtilitatem ieiunando, sicut comedendo, & bibendo, quam Dei gloriam querebant. Quare non suis meritis debet putare haec beneficia seuisse contequutum; sed Dei vniuersa benignitati, ac liberalitati accepta referre. Similis locus est in Eliae capite primo, in quo magna populi scelera, multaque vitia commemorat, quae magno quodam supplicio coercenda videbantur: at non supplicia; sed magna beneficia populo exhibenda adiungit; Vt (ait) genti peccatrici; populo graui iniquitate. & c. cui exprobrationi subiungit. Et conuertam manum meam ad te, & excoquam ad puram scoriã tuam; & restituum iudices tuos, vt fuerunt prius. Ita ipse Elia capite sexagesimo quarto Dei patrocinium implorat, anxioque petit, vt caelos Deus dirumpat, & ad nos tantis malis liberandos veniat: quam vero indigni tanto beneficisimus, ita fate

tur dicens; Ecce tu iratus es, & nos peccauimus, in ipsis fuimus semper, & saluabimur. Et facti sumus vt immundi omnes nos; & quasi pannus mestrutae vniuersae iulitiae nostrae. Nam quodd. Deus homo fieret; quod nos peccatorum vinculis liberaret, quod sacramenta totius gloriae, dignitatis, clementiae, bonitatisque diuinae fontes nobis perpetuis temporibus duraturos relinqueret, non modò nullus vnquam homo meruit, sed in finitissimis peccatis id fieri prohiberemus; nisi tam immensa, infinitaque Dei benignitas, & clementia fuisset. Ita cum vltimum lethale crimen fecerimus, ne vllis meritis nostris fidamus; sed ad vnam Dei benignitatem, & misericordiam confugiamus, per quam plurimi scelerati, & profligati homines sunt conseruati, ac ex ipsis tartari faucibus erempti. Iam ad immensa haec, & innumeralia beneficia accedamus, ac tantis consolationes, quas hic propheta Ecclesia proponit, tractemus.

*Et habitabo in medio Ierusalem.* Hinc omnia reliqua bona manant: cui enim Deus adest, quid boni debelle potest aut quae est alia aetheris praestantia, & excellentia, nisi quod ibi sit habitatio Dei? Quare si Deus habitet in medio Ierusalem, vniuersas aetheris diuitias, vniuersaq; ornatumque Ierusalem habebit. quod potest ad templum in vrbe edificatum referri; quod domus Dei in scripturis dicitur; & quod a gloria Dei completu fuisse narratur in Paralypomenis. & de tabernaculo quod erat in Silo; David dicitur Tabernaculu suum vbi habitauit in hominibus; quia enim in eo tantum tabernaculo, vbi erat arca, Deus edebat bracula, ibi ipse singulariter habitare dicitur. Sed perfectus Ierusalem spiritualem

Quae nobis beneficia Deus sine vllis nostris meritis conseruet.

Ex qua bona nostra manant.

2. Paral. 5. d. & 2. a. 1. Paral. 27. 2.

Corpus Christi  
Dei templum  
perfectissimum  
fuit.

Joan. 1.

Ezech. 43.

Gen. 5.

Esa. 1. 6.

Veritas temporibus  
Christi expressa  
fuit.

Joan. 1.

Psal. 81.

Joan. 1.

Cur Ierusalem  
mons Domini  
appellatur

tualem, id est, Ecclesiam innuit, quam  
de verbum caro factum est, & habi-  
tauit in nobis. Corpus enim eius fuit  
perfectissimum. Dei templum. hanc  
habitationem promisit ipse per Eze-  
chielem, postquam ei formam tem-  
pli futuri proposuerat, & habitabo,  
dicens, in medio eorum semper.

*Et vocabitur Ierusalem ciuitas veritatis.*  
Id est, quæ veram doctrinam teneat,  
quæ populum repudiasse dixerat. O-  
scas his verbis. Non est veritas, nõ est  
misericordia, & non est scientia Dei  
in terra. Maledictum, & mendacium  
& homicidium, & furtum, & adulte-  
rium inundauerunt. quæ omnia sup-  
plicio illo grauissimo, quo Ierusalem  
est euersa, conformata esse putandum  
est. Fortè huiusmodi supplicium fuit  
ignis, quo ab scoria repurgatum fuit  
argentum, de quo mentionem facit

Esaïas primo capite; quod literaliter  
doctrinam veram significat. Sed quæ  
uis hæc expositio nõ sit aliena ab hoc  
nostræ prophetæ loco, eius tamen sen-  
tentiam vniuersam minimè declarat.  
quare vt plenè intelligatur, ad Ierusa-  
lém spiritualem referri oportet. Nam

veritas temporibus Christi expressa  
fuit; antè vmbra quædam, & imago  
erat officia Ecclesie. & ita de illo di-  
xit Ioannes; Lex per Moysen data est;  
gratia, & veritas per Iesum Christum  
facta est. Tum orta est de terra veri-  
tas, vt ait Dauid, cum apparuit ille plè-  
nus gratia, & veritatis Christus Iesus;  
vt Ioannes testatur.

*Mons Domini exercituum.* Alludit  
ad montem Moria, in quo erat posita  
Ierusalem: eadem ratione dicèdi, qua  
templum ædes Dei appellatur: quia  
in eo verus Deus colebatur. Eadem  
etiam ratione & Ierusalem vrbs, vel  
mons Domini appellatur: quia verum

Deum eius ciues obseruabant. Sed im-  
primis pertinet ad Ecclesiam hæc sen-  
tentia, quæ mons Domini in scriptu-  
ris appellatur: quod sit vera corporis  
effigies illius imaginis, (Ierusalem in-  
quam) quæ in monte sita erat: de qua  
ita loquitur Paulus; Accessistis ad  
Sion montem, & ciuitatem Dei viu-  
tis Ierusalem cœlestem, & multorum  
millium Angelorum frequentiam, &  
Ecclesiam primitiuorũ, qui cõscripti  
sunt in cœlis. Et vt vrbes natura mu-  
nitæ in montibus, & locis editis ædifi-  
cari solent: ita cum Ecclesia sit non ho-  
minum manu, & artificio, sed per se,  
viuque sua ei à Deo tributa fati, muni-  
ta, mons meritò nominatur. Mons  
etiam, quia propitius quàm reliquæ  
orbis partes ad cœlum accedit: ed que  
dicit Micheas; In nouissimo dierum  
oric mons domus Domini præpara-  
tus in vertice montium, & sublimis  
super omnes colles. Aliud nomen vi-  
deamus, quo Ierusalem est vocanda.

*Mons sanctificatus.* Magna cura lex  
illa antiqua cauebat, ne inmundi es-  
sent in populo Dei: & ob eam rem,  
qui inmundiciem aliquam contra-  
xissent; quod multis modis vsuuenie-  
bat, nisi prius se purgassent, templum  
ingredi sine magno crimine non po-  
terant: itaque vniuersa ferè lex illa in  
nitore, nõ mentis, sed corporis præ-  
cipièdo versatur. Significat ergo pro-  
pheta; homines tum magna diligen-  
tia legem seruatuos. Sed vt illa legis  
antiquæ puritas erat imago illius pu-  
ritatis, quæ tam mirificè in Euangelio  
proponitur, quam boni viri tenentes,  
soliciti admodum sunt de mentis pu-  
ritate, atque nitore, vt nullo (inquam)  
peccato teneantur: ita & hoc loco no-  
ster propheta imprimis illam tangit  
puritatem: nam verè, atque germanè

Ecclesia im-  
primis mons  
Domini est.

Heb. 12. 6.

Cur mons Ec-  
clesia nomina-  
tur.

Mich. 4.

Legit anti-  
qua puritas  
erat imago il-  
lus puritatis  
qua vna leg-  
go præcipi-  
tur.

Verò Ecclesia  
sancta est.

Ecclesia

Eph. 5. 6.

Aque vitula  
rufa successit  
aqua baptis-  
mi.

Iniqui Chri-  
stiani impe-  
dimento non  
sunt quo mi-  
nus Ecclesia  
sanctificet.

Esa. 52. 2.

Ecclesia sancta dicitur. Etenim ( vt  
Paulus Ephesijs scribit) Christus dile-  
xit Ecclesiam; & seipsum tradidit pro  
ea, vt illam sanctificaret, mundans  
eã lauacro aquæ in verbo vitæ. Aquæ  
enim illi cineribus vitula rufa infe-  
ctæ, ad homines mundandos institu-  
tæ, successit aqua Baptismi; verbis sa-  
cro sanctis roborata, quæ valet ad om-  
nia hominum peccata purganda: quæ  
verba hoc loco Paulus vocat verbũ  
vitæ. Nam licet multi iniqui homi-  
nes in christianis numerètur, ob eam  
rem non contaminatur Ecclesia, vt  
sancta, & pura esse definat: siquidem  
semper superest aliqua hominũ mul-  
tudo; concioque fidelium, quam  
proprie, legitimeque, Deo charissimã  
dicemus: nihil verò sordidum, & ini-  
quum Deus amaret. Ex amore ergo  
quo Deus Ecclesiam suam profequi-  
tur, quem nunquam neque abijciat;  
neque interrumpet; facillè probatur  
eam sanctissimam esse, perpetuisque  
temporibus futuram. Quare rectè  
Esaïas de illa dicit; Induere vestimen-  
tis gloriæ tuæ Ierusalem ciuitas san-  
cti: quia non abijciat vltrà, vt pertran-  
seat per te incircuncisus, & immun-  
dus, id est, homines alieni nunquam  
tui poterint, ita vt sub illorum ditio-  
nem cadas, nitoremque, & mundi-  
tiam amittas.

4. *Hæc dicit Dominus exercituum: Ad  
huc habitabunt senes, & ætatis in plateis Ie-  
rusalem: & viri baculus in manu eius præ  
multitudine dierum.*

5. *Et plateæ ciuitatis complebuntur infan-  
tibus & puellis ludentibus in plateis eius.*  
Qua dicendi radice ex effectis fir-  
missima pax significatur, qua Ecclesia  
erat vsuta. Nam bello instante res in-  
becillæ; vt minus se defendere, ac tuè-  
ri possunt: ita facillè, citèque, occum-

bunt: Quid autem imbecillius, quàm  
senex, qui non nisi baculo scipione ve-  
innixus incedere potest? aut puer, qui  
quod robore ad vllum ferendũ onus  
careat, de laboribus exemptus in pla-  
teis ludere permittitur? Quare cum  
multi horum similes salui, supersti-  
tesque, sunt, summa tranquillitatis est  
significatio. quod & ad Ierusalem, &  
ad Ecclesiam spectat. Nam Ierusalem  
magnam pacem multos annos traxit:  
neque enim rex Persarum, neque na-  
tiones finitimæ eam vsque ad Holo-  
phernem villo bello tentarunt: Sicut  
etiam id Ecclesie attribuitur, ita acci-  
disse facillè cognosceret, quod ma-  
gna copia persequi possem, nisi eam  
alij meliori loco seruarem: sed satis  
nobis nunc sit illud Esaïæ de hæc re te-  
stimonium dicentis verbis Dei; Ecce  
ego declinabo super ipsam quasi flu-  
tium pacis, & quasi torrentem inun-  
dantem melle suauissimo. id est, non  
solum ei pacem, sed summam etiam  
iucunditatem tribuam. Sed mihi non  
placet vt senes hi, de quibus hæc pro-  
pheta loquitur, sint homines præden-  
tia, & magna virtute præditi, iuxta il-  
lud Ecclesiastici; Cati sunt sensus ho-  
minis: nam tales robustissimi viri in  
Ecclesia habentur, qui non solum si  
pax in Ecclesia fuerit, sed etiam vt  
bellis acerbissimis, & magnis pertur-  
bationibus ageretur, superstitres erit:  
neque vllis hostium viribus cadenti-  
præsertim quod vbi propheta eos so-  
lum senes commemorat, qui vtuntur  
scipione, decrepitos potius, qui nõ ita  
consilio valent, significare videtur.  
Quare magis mihi probatur, vt pueri,  
ac senes hoc loco significant eos, qui  
infirmè virtute sunt; quorũ magnus  
numerus in Ecclesia vitam agit: ita vt  
neque rerum, quæ credi videntur ma-  
gnitudine

Ecclesia ma-  
gnam pacem  
trahit.

Quos senes in  
Ecclesia sum-  
mas prophetas  
significat.

Esai. 11. b. Esaias locus de claratur.

gnitudine, neque earum, quae cohiberi praecipuntur difficultate terreantur: quemadmodum Esaias summam in Ecclesia concordiam, quae est pacis alumna, amplificans ait; Et delectabitur infans ab vberibus super foramina aspidis, & in caeuerna reguli, qui ablatu status fuerit manum suam mittet. Non nocebunt, & non occident in vniuerso monte sancto meo: quia repleta est terra scientia Domini, id est, homines ante infestis, atque truculentis, nullis vel imbecillis hominibus datum inferent; sed omnes pacem trahent, nihil incommodi, ac detrimenti timentes.

6 Haec dicit Dominus exercituum, Si videtur difficile in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, nunquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum? Solent homines stulti, & arrogantes omnia viribus suis metiri, ut quod ipsi non intelligant, putent esse incredibile, quod ipsi, neque vlla humana vis faceret, exiti timent fieri non posse: quorum temeritas, ut vehementer displicet omnipotenti Deo; ita exitus habet plerumque calamitosos.

Quorum hominum temeritas exitus plerumque habet calamitosos. 4. Reg. 7. a.

Vt ille, de quo narratur in quarto libro Regum; qui cum vrbi penes fame confectae Elifeus magnam sequenti die ciborum copiam futuram nuntiaret, dixit. Si Dominus fecerit cataractas in caelo, nunquid poterit esse quod loqueris? quia de causa cum eam sequenti die vsuuenisse videret, hominum tamen concursu conculcatus animam egit, ac eius particeps non fuit. Huius similes homines hoc loco noster propheta coerces. Nam qui ingentes ruinas solum vrbes attendent, paucitatemque hominum, exigua praesidia, reuocet, & infirmas opes, atque adeo terrorem, qui homines tot, tantisque

calamitates perpeffos occuparet, omnino id posse fieri desperaret. sed haec omnia missa fieri oportebat, ac propheta modò verbis Dei loquentem attendere. Cum dicit;

Si videtur difficile in oculis reliquiarum populi. Ed dicit, quod pauci admodum ex captiuitate redierunt, & innumera bilis multitudo bello perijt: sicut vaticinatus est Ieremias, Vsq; ad racemum colliget quasi in vinea reliquias populi. Eodem modo infinita ludæorum multitudo incredulitate sua concidit, & in diaboli ditionem redacta fuit, Christo praedicante, & Ecclesiam labefactatam restituente, vt Paulus, Esaias teste citato, ita futurum probat. Esaias (ait) clamat pro Israel; Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiae saluae fient. Verbum enim consummas, & abbrevias in aequitate: quia verbum breuiatum faciet Dominus super terram, & sicut praedixit Esaias: Nisi Dominus Sabbath reliquisset nobis semen: sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorraha similes fuissetus. hec Paulus.

Iere. 6. b.

Rom. 9. f.

Quod si tam exiguas reliquias quisquam temerarius despiceret, tantisque in eas excitas potentissimorum hostium procellas, custodias martyrum plenas, christianorum greges, veluti mancipia vilissima, metallis, & ergastulis, & muniendis vijs, & alijs ignominiosis vsibus addicta, nefanda suppliciorum genera eis instituta, libros sacrosanctos publico edicto igni traditos; ridiculum esse duceret, si quisquam ei affirmaret, Ecclesiam per orbem terrarum esse propagandam, tot Reges, Imperatores, & optimates in eius potestatem venturos, & in eisdem locis, quibus martyres ignominiose omnibus, & exquisitis cruciatibus

Quantis difficultatibus Ecclesia principio constituta fuerit.

Nullas res tam labefactatas esse quas Deus facile restituere non possit.

Psal. 70. Psalmi locus exponitur.

trucidabantur, magna esse populi reuerentia, ac religione colendas, tepla, adytaque esse Christo, & sanctis eius seruis edificanda ab eisdem, qui Christi memoriam pro virili parte delere conabantur. quae omnia longè magis incredibilia nascente Ecclesia christiana viderentur ei, qui à rerum humanarum cursu ad Dei potentiam infinitam animum non auocaret, quam ea, quae de Ierusalem materiali diximus: praestita tamen hodie videmus, Deo gratias immensas agamus, & admirabilem eius potentiam praedicemus; & ex hoc intelligamus, nullas res tam labefactatas, & funditus esse perditas, quas ipse facile restituere non possit. Quare in eo omnes spes, & rationes nostras ponamus, neque vlla aduersa, & calamitosa fortuna ita frangatur animo, ut hac spe firmissima excidamus. Hac se spe erigebat David cum senio se videret confectum dicens; Ego autem semper sperabo, & adijciam super omnem laudem tuam. Os meum annuntiabit iustitiam tuam: tota die salutare tuum. id est, illam iustitiam, qua non finis iustum ab improbis oppressum vinci, ac penitus everti; sed ei mirabiliter salutem praestas. Quoniam (ait) non cognoui literaturam, introibo in potentias Domini. in Hebreo est; non cognoui מרדב cephoroth, numeros. id est, nullis numeris comprehendi possunt, aut nullis literis exprimi (ut vult noster interpret) modi, quibus salutem praestas, si de potentis magnis tuis ad differendum veniam. quem Psalmum quidam non indocti interpretes de Ecclesia literatiter, & historice scriptum esse arbitrantur: quod si ita habeat, multò melius in nostrum hac propositum conueniunt.

7 Haec dicit Dominus exercituum: Ecce ego saluabo populum meum de terra Orientis, & de terra Occasus solis. Et adiuuabunt eos, & habitabunt in medio Ierusalem. Quoniam dixerat complendas esse plateas Ierusalem senibus, infantibus, & puellis; quo pacto id praestandum sit, his verbis ostendit: Quoniam populum per Orientem, & Occidentem dissipatum conuocaturus est in eandem urbem: quae si ad materiam Ierusalem applicentur, quod parum amplè, & copiosè ei tributa sint, animus istiusmodi contemplatione minimè satiatur: at Ecclesiae attributa, tanto splendore, & amplitudine cadunt, ut mens nihil amplius id contemplando requirat. Per Christum enim salutem consecuta est innumerabilis multitudo per vniuersas mundi regiones dispersa: quod Christus testatus est apud Matthaeum; Dico autem vobis quod multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob in regno caelorum, id est, in Ecclesia. Id ipsum David etiam testatur dicens; Deus Deorum Dominus locutus est, & vocauit terram a Iosaphat ortu, vsque ad Occatum. Hic Deus Deorum Christus, verus Deus est, qui omnes per Euangelium ad se conuocauit, neminemque sua Ecclesia excludi voluit, sed ut omnibus eius porte pateant. Ex eo verò quod dicit, Adiuuabunt eos, intelligitur hoc tam magnificum, & excellens factum, quod ad Ecclesiam veniamus, si nomina demus, obedientiamque, profiteamur ei, minimè nobis arrogat, sed Deo imprimis ascribendum esse. Ut enim verè, & proprie ipse Israelitas eduxit ex Aegypto, & hostium potestate liberauit, haec ipsi pedibus suis exierunt, & iter fecerunt.

Matth. 8.

Psal. 49. 5. Psalmi locus exponitur.

Quod ueniamus ad Ecclesiam Deo potius quam nobis ascribendum esse.

runt: ita quamuis voluntate, & arbitratu nostro ex peccatorum vinculis fuerimus emissi, Deus tamē nos emisit, & ergastula libertate donauit. & ita iusti omnes fatentur, vt est in Apocalypsi; Redemisti nos Deus in sanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione, & fecisti nos Dei nostro regnum.

Apoca. 5. c.

Phras. Hebraea in medio esse alicuius rei, pro eo, quod est esse intra aliquam rem.

Ios. 3. c.

Et habitabunt in medio Ierusalē. Phras. Hebraea est, esse in medio alicuius rei, pro eo, quod est esse intra aliquam rem: vt facile cognosci licet in Iosue, vbi dicitur de sacerdotibus arcā traducentibus per Iordanem; Ingressisque eis Iordanem, & pedibus eorum in parte aquae tinctis. in Hebraeo est, pedibus eorum in primo flumine tinctis. ac de iisdem, paucis interiectis eodem capite dicitur, Stare in medio Iordanis? quare cum dicit hic. *Habitabunt in medio Ierusalem.* id est, habitabunt in Ecclesia, in fidelibus, ac ciuibus eius numerabuntur. Vel ob eam causam hoc dictum est, quod in Ecclesia medio, vt à Christo, & ab Apostolis instituta est, omnes eius ciues, ac fideles filij habitant. Nam omnes aequo iure viuunt, eisdemque legibus tenentur Barbari, Gentiles, & Iudaei eiusdem sunt participes Euāgelij, eorundem Sacramentorum, promissionum, reliquorumque bonorum omnium; omnes ad se vocat, omnibus eadem praemia proponit: neque alia conditione omnes, quam filios suos carissimos futuros pollicetur, vt Paulus Romanis scribit; Iustitia autē Dei per fidem Iesu Christi, in omnes, & super omnes, qui credunt in eum. Non enim est distinctio, &c. & alio loco; Omnis quisque, credit in illū, nō confundetur. Non enim est distinctio Iudaei, & Graeci. Nam idē dominus om-

Omnis christi in medio Ecclesiae habitant.

Rom. 3. c.

Rom. 10. c.

niū, diues in omnes, qui inuocāt illū. *8 Et erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum in Veritate, & in iustitia.* Est quidem magna dignitatis, & gloriae appellatio, quod dnisquam populus, Dei populus, ac diuina respublica appellatur. Quid enim excellentius? quid praestantius, quam quod diuini est? Quare nulla respub. melior esse potest, quam ea, quae diuina est. Quocirca si respub. christiana alijs omnibus conferatur, longo interuallo eas quide anteibit. Quis enim rex? quis princeps? quis deniq; dominus cum Deo cōparabitur? quae leges meliores excogitari possunt, quam quae Dei consilio, & infinita sapientia compositae, & latae sunt? Et quamuis reliquae respub. omnes Dei sint, quae ipse eas eorum creauit, & res eis semper necessarias suppeditet: quia tamen Ecclesia tantum eius leges, & statuta tenet, quibus ciuium vitam dirigit, tantum Dei populus, & respub. appellatur. Non fecit taliter omni nationi, iudicia sua non manifestauit eis, ait Dauid. & Psa. 147. *Deus. 26.* Moyse; En Dominus, inquit, elegit te hodie, vt sis ei populus peculiaris sicut locutus est tibi, & custodias omnia praeccepta illius: & faciet te excelsoiorem cunctis gentibus. Quod eadē etiam ratione dicitur, quam homines usurpare soleamus, vt ea ciuitas alicuius vel Regis, vel Principis dicatur, qui iussis eius pareat: ita & populus christianus quia Dei iussis, atque praecceptis obtemperat, Dei meritis dicitur: ceteri inimici, atq; rebelles habentur.

*Et ego ero eis in Deum.* id est, me Deum suum Ecclesia exijs gentibus congregata ducet; reliquos omnes, qui Dei nominantur, missos faciet, atque contemnet: me tantum colet, & obseruabit: ex me tota pendebit, atque

Quanta sit Ecclesiae dignitas.

Cur Ecclesia tantum Dei populus appellatur.

Psa. 147. Deut. 26.

atque omnes spes, & rationes suas in me vno collocabit. quod potius Dei erganos beneficium, quam nostrum in eum officium exilimādū est. Ipse enim potius elegit Ecclesiā, quam Ecclesia ipsum: sed tamen non nihil laudis ex ea re Ecclesiae debetur. Non enim vi, & armis superata, sed sponte sua, arbitrioque suo se Deo subiecit, manusque ei, nomenque dedit, ac duce sum, Deumque elegit, vt Moyse auctore est in Deut. Dominum elegisti hodie, vt sit tibi Deus, & ambules in vijs eius, vt custodias ceremonias illius, mandata atque iudicia, & obedias eius imperio. Idē de vnoquoque homine fit iudiciū, vt ille homo Dei vocetur, qui leges Dei perfringere, ac violare non audeat, sed ei obsecundat, illumque Deum suum, duce, atque patronum deligit.

Nomihil laudis Ecclesiae coniecta est ex eo quod se Deo subiecit.

Deut. 26. d.

Quis nam homo Dei vocetur.

*Et ego ero eis in Deum in Veritate, & in iustitia.* Veritas, & iustitia pro eadē re hoc loco usurpantur, significātque iustitiam illam, & singularem virtutem, qua redditur vnicuique, quod suū est; & aequale constituitur: quae veritate imprimis dirigitur, vt neque cuiquam attribuat, quod suum non est, neque detrahat, quod suū est. & ob eam rem superiori capite noster propheta dixit; Iudicium verum iudicate. quae virtus eminet maximē, & apparet in Regibus, & in eis, qui alijs ius dicunt, quod illorum praecipuū munus sit aequalitatem inter certates discernere. quae de causa eis praeter ceteras virtutes necessaria est: quoniam, vt ait Salomon in Prouerbij, Iustitia firmatur solium eorum. quare hoc loco vates dicit verbis Dei, quomodo se geret inter nos dux, ac rex noster; quod magna aequitate, & iustitia praeditus erit, sicut Esaias dicit. Erit iusti-

Iustitia imprimis veritate dirigitur.

Iustitia maxime necessaria regibus.

Prou. 16. b.

Quo pacto se inter nos dux noster Deus gerit.

tia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. hoc est, iustitia, & veritate erit ornatus, quae regem summo opere decent. Quocirca pauperes populi sui securos ab omni oppressione reddet, neque ullus erit locus calumnijs, neque simplices & aperti homines iure suo fraudabuntur. Nam in veritate educet Deus eorum iudicium, vt ait Esaias; ac quid eis per vim, & iniuriam fuerit ablatum, iusto, & aequali pondere restituetur, vt ipse dicit apud Esaiam. Et ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura. Quod ex re iusto ac piorum virorum vehementer est, idque ipsi amant, vehementer expetunt, & omni studio persequuntur, vt singulare incommodorū suorum remedium. cōtrā verò nihil est, quod magis terreat iniquos, quam quod omnia ad aequitatem reuocanda sunt.

Esai. 1. b.

Esa. 42. a.

Esa. 28. c.

Iusti viri vehementer cupiunt iustum iudicium reddi. Nihil est quod magis terreat iniquos, quam quod omnia ad aequitatem sint reuocanda.

*9 Haec dicit Dominus exercituum, confortentur manus vestrae, qui audis in his diebus sermones istos per os prophetarum in die qua fundata est domus Domini exercituum, vt templum edificaretur.* hic exitus, & determinatio totius orationis est, vt animos erigant ad opus, quod in manibus habent perficiendum ij, qui se, & Aggaeum hortantes audierunt, ab ea die, qua opus templi repetitum est. Se enim, & Aggaeum intelligit cum prophetas dicit: huius enim populum excitabant ad templum, & verbē instaurandam, vt narratur in Esdra his verbis; Prophetauerunt autē Aggaeus propheta, & Zacharias filius Ado, prophetae ad Iudaeos, qui erat in Iuda, & Ierusalē, in nomine Dei Israel. Tūc surrexerunt Zorobabel filius Salatiel, & Iosue filius Iosedec, & coeperunt aedificare templum Dei in Ierusalem,

1. Esd. 3.

& cum eis propheta adiuuantes eos. Quod verò dicit vates.

A die qua fundata est domus Domini. Simile est eius, quod dixit Esdras loco citato; Coeperunt edificare templum Dei in Ierusalem. quæ non ita intelligenda sunt, vt tunc primùm ceceptum opus sit, fundamentaque iacta, vt quidam Hebræus intelligere absurdè videtur. Nam iam diu templum edificari ceperat, vt narrat idè Esdras. 1. c. 3. Omnifq; (ait) populus vociferabatur clamore magno in laudâ do Domino, eò qd fundatū esset templum Domini. Quod opus intermissum est per quatuordecim annos, quibus regnauit Assuerus, vt est in. c. 4. Esdræ; Et anno secundo Darij rursus repetitum auctoribus Aggæo, & Zacharia. quare intelligendum est à die, qua opus adis repeti ceceptum est. Erat enim lapides illi, qui ponebatur super pristina fundamenta, quasi totius operis consequentis fundamentum. Superiora igitur quæ præmissa sunt; eò spectant, vt animos exulcitet populi ad opus gerendum, ne putaret frustra laborem suscepturus: vehementer enim premium ad res adimitrandas excitat. Ob idq; non tantum à Deo leges feruntur, sed vnâ etiam præmia proponuntur: idq; nò solum in veteri, sed etiam in noua lege. vtq; lex noua præstantior est: ita præmia præstantiora proponit. præmia legis veteris videre est Leuit. vige simo lex tó. in noua verò Christus dicit apud Matthæum; Cùm vos oderint homines, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum propter filium hominis, gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Et vt Christus hoc loco, cùm magna ob ini-

1. Esd. 3.

Premium hoc hemiter ad res admissas excitat.

Leu. 26.

Mat. 5. b.

quos homines ignominia confictamur, eximiam gloriam nos in cœlis manentem spectare, ne frangamur animo vult: ita & noster propheta futuram vrbs amplitudinè proponit, ne propter inimicorum terrores animis cadant Iudæi. Nihil enim magis ad opus quoduis perficendum excitat, quàm si prosperè casurum sciatur.

10 Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, neque merces iumentorum erat. Vt eam futuram vrbs felicitatè, quam Dei verbis pollicetur, confirmet, ostèdit eam quasi iam apparere, & arridere quodammodo, ita vt magnos, si attendant, fructus se videant percipere ex eo, quod adificationi dent operâ. quod vt apertè mōstret, cōmparat ea tempora, quibus vacabant, cum ijs, quibus operi incūbunt. Antè (ait) quoquo se verteret, omnia eis erant infesta. quæ omnia in tres partes subtiliter distribuit. Nam homines solent quidpiã boni querere vel ex agro, quem colunt: vel intra urbè, vel extra ipsam. Si ad agrum irent, nil inde fructus reportabant, vsq; eò, vt neque operis in eo colendo locatis satisfacerent: & ob eam rem dicit, ante dies illos merces hominum non erat, neq; merces iumentorum, sed labor omnis susceptus irritus erat, & inanis. quod ita eis euenturū, si legè eius perfringeret, Deus in Leuitico prædixerat; Consumetur (inquiens) incassum labor vester, non proferet terra germè, nec arbores poma præbebūt.

Leuit. 26.

Nec introeunt, nec exeunt erat pax pro tribulatione. Si verò exera urbem quidpiam inuestigaret, quo sterilitatis incommodum lenaretur, in magnis etiam versabantur angustijs: nam omnia itinera erant hostiū excursionibus infesta. quare tam intrantes, quàm exeun-

Quidquid in festum est in tres partes subtiliter pro pheta distribuit.

Deut. 28. b. exeuntes ex vrbe ad eò magnū subibat periculū, vt illud etiam eueniret, quod Moyles in Deuteron. prædixit; Maledictus eris ingrediens, & maledictus egrediens.

Et dimisi omnes homines, numquamque contra proximum suum. Addit quod est extremum malorū, quæ eueniunt ciuitatibus, vt dissidia, seditionesque magnæ sint inter ipsos ciues. Quæ enim tam stabilis, & firma ciuitas, & tãto præsidio munita esse potest, quæ discordijs, & dissensionibus ciuiū nõ eueratur? Quod dicit, Dimisi omnes homines, &c. id est, iniquo animo aliū in alium ferri permisi: laxatis enim rationis, ac diuinæ legis habenis, cùm nihil reliquum sit, quod libidinis impetus comprimatur, id facile cōsequitur, quod Elaias. c. 3. fore præfensit dicēs; Et corruet populus vir ad virum, & vnusquisque ad proximum suum tu multuabitur: puer contra senem, & ignobilis contra nobilem.

Ela. 3. a.

11 Nunc autè non iuxta dies priores ego faciam reliquijs populi huius, dicit Dominus exercituum. Diximus voluisse prophetâ ea tēpora, quibus intermissum erat adificium, cōparare cum ijs, quibus operi se accinxerāt: illa infelicissima fuille monstrauit, pergit hæc felicitia, & quasi aurea esse docere, vt cū se iam ex officio suo fructū ferre cognouerint, de reliquis promissis non dubitent. Ita etiã accidit, vt ij, qui vitā cum virtute colunt, nò solum vitam aternā, postq; animam efflauerint, cōsequatur, sed multis etiã bonis præceteris in hac vita fruatur. Nam cū ad vitā illā beatam toto pectore aspi- rent, quasi quodā odore eius suauissimo logè percepto, delimiti recreantur: & ita Christus dicit apud Marcū de ijs, qui abiectis rebus omnibus in eius

Qui vitam cum virtute colunt multis bonis præceteris in hac vita fruuntur.

Mar. 10. d.

se consuetudinè insinuauerint, Accipiet centies tantum nunc in tempore hoc, & in seculo futuro vitam aternam. Quare hæc bona, quæ vates tempore adificationis vrbs, & tēpli euenisse dicit, pollunt etiam multò perfectiùs ad tempora, quibus spiritualis Ierusalem per Apostolos adificabatur, referri, sicut illa, quæ ante promissa fuerunt, retulimus.

Sed semen pacis erit, & vinea dabit fructum suum. Probat quod dixerat futurū esse. Semen pacis erit, id est, tam vberes fructus percipietis ex agro, quàm pacatis rebus agro bene culto percipere soletis. quod generaliter dixit, singulariter deinde ad maiore declaratione, & amplificatione pronūciat.

Vinea (inquit) dabit fructum suū, & terra dabit germen suum. In Hebræo est יבול, iebul, quod fructū significat, vt illud psalmi; Terra nostra dabit iebula, fructū suū, & cœli dabunt roscū suū. quæ omnia opponitur ei, quod dixerat de superioribus annis ante adificatione; Ante dies illos merces hominū nò erat, neq; merces iumentorū, vt iam declarauimus. Id ipsum in lege pollicebatur eis, qui diuina præcepta tenerent. Si in præceptis meis ambulaueritis, terra gignet germen suū, & pomis arbores replebuntur. Ad quod respiciens Oseas propheta, eadè ratione dicendi explicat diuitias immentas, quas Ecclesia per Christū possessura est. Et erit (ait) in die illa, id est, qua sibi (vt dixerat antè) despōsaturus erat in aternū domum Iuda; quod literaliter, & historicè de Ecclesia dicitur, Exaudiā, dicit Dominus, exaudiā cœlos, & illi exaudiet terra, & terra exaudiet triticū, & vinū, & oleū. Vt enim diuitia lege veteri promissa erāt imagines diuitiarū spiritualiū lege noua

Leu. 26.

Osc. 2. d.

*Diuitijs corporis aut diuitijs spiritus in scriptura significatur*

tribuendarum: ita & illis diuitijs hæ sepe significantur: tum quod alio nomine caremus ad has, quas mundus expertus non est, declaradas. Ex quo fit vt Christus ipse eadem dicendi ratione loquens de spiritualibus diuitijs fuerit vsus, cum apud Marcum capite citato dixerit eos, qui rebus omnibus repudiatis cum fuerint secuti, accepturos in hoc seculo domos, & fratres, & forores, & matres, & filios, & agros: id quod de spiritualibus diuitijs, vt optimè declarat Hieronymus in Mattheu, intelligi oportet, id est, res eas accipiet, quæ multo pretiosiores, ac iucundiores ei sint, quam omnes perituræ huius æui diuitiæ: Fructus enim spiritus, quos (vt Paulus ait) percipiunt, qui vitam cum iustitia pietate colunt, omnibus humanis corporis longo interuallo antior putandum est: quos numerat ipse dicens, Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, &c.

Marc. 10.

*Marcus locus expunitur.*

Gal. 5. d.

Quod dicit; *Cæli dabitur vobis fructum suum.* id est, quo fruges alantur, & crescant. *Et postea faciam reliquias populi huius in uersa hæc.* Reliquias populi vocat eos, qui sunt ex hostium potestate crepti, quod pauci fuerint, multi quæ perissent. Reliquias etiam populi vocat Paulus loco à nobis citato eos, qui ex Iudæis ad Christi se coniunctionem contulerunt, quod pauci admodum fuerunt, multi verò illum repudiarunt. *Et erunt sicut erant maleuolentia in gentibus, domus Iuda & domus Israel sic facta erunt, & erunt benedictio.* Id est, sicut ante quæ impiam exercebantur, vt dira ei, & extrema cum modis procederent, sic vt Iudæus dicebant, quod erat vltima infelicitas: ita post hæc qui

Rom. 9. f.

*Quid sit maleuolentia esse.*

cui omnia faustè, & feliciter euenire optauerint, dicent, sic vt Iudæus. Est hæc ratio dicendi sepe in sacris eloquijs vsurpata, & ad calamitatem, & ad cuiuspiam felicitatem amplificantur, vt apud Ieremiam Deus docens quod sit ab eo statutum supplicium Iudæis, qui in vrbe remanserunt, ait; Et dabo eos in vexationem, afflictionemque omnibus regnis terræ: in opprobrium, & in parabolam, & in proberbium, & in maledictionem in vniuersis locis, ad quæ eieci eos. id est, in vniuersis locis, in quibus fuerint, ita ignominie, & execrationi omnibus erunt, vt veniat in proberbij consuetudine, Iudæo inferior. Ità Christus per Dauidem suas exaggerans calamitates ait; Factus sum illis in parabola, id est, absque inter eos in proberbium, vt mecum vobis comparat calamitissimos. Contrà verò Esaias, vt significaret immensam futuram felicitatē populi, ait; In die illa erit Israel benedictio in medio terræ. Ex hoc intelligi licet, quātum remedium Deus vel summis malis afferre soleat, vt facile extremam infelicitatem, cum extrema felicitate commutet. quare recte Dauid canit; Beati omnes qui confidunt in eum: quippe qui tam splendida, & effusa copia respondet spei. Quare nemo debet vel in summa rerum omnium desperatione animū despondere: non unquam enim quod magis salus distare videtur, sed propinquior est. Quare oportune molter vates quod in dō proposuerat, adiungit; *Nolite timere, confortentur manus vestrae.* Id est, quare ne preteritūrum malorum memoria animis vestris exhorrescat, exitimantes, quod regis edictis, aut ex cūrsionibus hostium, finitumorum, aut seditionibus ciuium

vestrorum, quod minus urbem; & templum relictis, prohibebimini: Deus vobis adest, omnia detrimenta depulsurus, & comoda infinita præstaturus: quæ omnia si ad Ierusalem spirituale, id est, Ecclesiam accommodetur, multo aptius, illustriusque cadet: cum apparuit ille, (de quo dictum est inter preter Paulum, ad Gal. 3. c.) In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ. De Ecclesiam etiam christianorum eodem auctore Paulō dictū fuit Abraham: In te benedicentur omnes gentes. Et vt veri, ac perfecti christiani bonis omnibus sunt refertij, & si qua in hoc æuo felicitas esse potest, eam ipsi obtinent: ita nulla melior, præstantior, & felicior optatio fingi potest, quam ali cui perfecti christiani vitam optare. Ita Paulus, quantum in vinculis esset, Agrippæ regi dicere non dubitauit; Opto apud Deum, & in modico, & in magno, non tantum te, sed etiam omnes, qui audiunt hodie fieri tales, qualis & ego sum.

Iere. 24. d.

*Ieremie locus expunitur.*

*Psalm. 68. b. Pharisæi loquuntur expunitur.*

Esai. 9. d.

*Quantum summi malis Deus remedium afferre soleat.*

*Id est, in dō.*

Gal. 3. c.

Gen. 12.

*Nulla felicitas est optatio quæ alicui perfecti christiani vitam optare.*

vestrorum, quod minus urbem; & templum relictis, prohibebimini: Deus vobis adest, omnia detrimenta depulsurus, & comoda infinita præstaturus: quæ omnia si ad Ierusalem spirituale, id est, Ecclesiam accommodetur, multo aptius, illustriusque cadet: cum apparuit ille, (de quo dictum est inter preter Paulum, ad Gal. 3. c.) In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ. De Ecclesiam etiam christianorum eodem auctore Paulō dictū fuit Abraham: In te benedicentur omnes gentes. Et vt veri, ac perfecti christiani bonis omnibus sunt refertij, & si qua in hoc æuo felicitas esse potest, eam ipsi obtinent: ita nulla melior, præstantior, & felicior optatio fingi potest, quam ali cui perfecti christiani vitam optare. Ita Paulus, quantum in vinculis esset, Agrippæ regi dicere non dubitauit; Opto apud Deum, & in modico, & in magno, non tantum te, sed etiam omnes, qui audiunt hodie fieri tales, qualis & ego sum.

14. *Quia hæc dicit Dominus exercituum, sicut cogitavi de afflictione vestra, cum ad iracundiam prouocasset patres vestros, dicit Dominus, & non sum miseris.*

15. *Sic conuersus cogitavi in diebus istis de benefactam domui Iuda & Ierusalem: nolite timere.* Magno quidem, & firmissimo argumento probat ea bona, quæ Dei verbis promittit, populo vctura. Nō enim minus costis Deus est in bene promissis faciendis, quā in ijs, quæ iminatus est, exequendis. Vt ergo ea quæ ob peccata maioribus veltis iminatus est, nō reuocatur, sed exprophit: ita etiam quæ nunc vobis pollicetur, non mutabit, sed efficiet. Cuius argumentationis vim maximam intelligent longè melius ijs, qui Dei erga homines vsu, & consuetudinem co-

gnouerint. Quamuis enim Deus tam infinita polleat natura sua iustitia, quàm misericordia; longè tamen magis misericordiam, quàm iustitiam inter nos exerceat. Quare quod nobis bene pro sua misericordia promittit, potius quàm quod pro sua iustitia minatur, euenturum putandum est. Nam non semel accidit, ea mala, quæ Deus iminatus fuerat se illaturum, peruenientia irrita fuisse facta, vt dixerat inter septuaginta dies Ninuem esse vastandam, euenturam, & solo aqua clam, sicut narratur in libro Ionæ: At postea totius populi letu commotus iracundiam compressit, neminemque lædi permisit. Minatus etiam fuerat per tres dies pestem in populo propter scelus, Dauid grassaturam: mirabiles tamen Dauidis preces postea non sustinens vno die contentus fuit.

*Quod nobis Deus pro sua misericordia promittit, potius quàm quod pro sua iustitia minatur, euenturum putandum est. Nam non semel accidit, ea mala, quæ Deus iminatus fuerat se illaturum, peruenientia irrita fuisse facta, vt dixerat inter septuaginta dies Ninuem esse vastandam, euenturam, & solo aqua clam, sicut narratur in libro Ionæ: At postea totius populi letu commotus iracundiam compressit, neminemque lædi permisit. Minatus etiam fuerat per tres dies pestem in populo propter scelus, Dauid grassaturam: mirabiles tamen Dauidis preces postea non sustinens vno die contentus fuit.*

At in tota sacra scriptura non reperitur (aut salte mihi non succurrat) aliud quod bene populo simplexque, & absolutum promissum, quod postea criminibus populi fuerit mutatum. Nam gratia, & gloriantur quam simpliciter promittitur; sed ea lege, dum fide, & charitatem habeamus. At simpliciter multis in locis Christum venturum pollicetur Deus; nullis mundi peccatis id potuit impediri. Spondit Abrahamo ex genere suo orturum; nullis nefandis generis eius criminibus, quod minus id fieret, prohibitu fuit, adeo de genere Dauidis. Promissa sunt etiam populo terræ Chanana: quæ multa, & nefaria scelerata, dum iter, ad miseriam, nihilominus iterit Deus promissis. Dixit nō aufertur esse scriptum de Iuda, nec Duceum ex genere eius, quousque veniret Christus; nulla id flagitia reuocare potuerunt. multa aut bene promissa possem in medium

*Nullum simplex Dei ab solutu; promissum fuit mutatum.*

proferre, quæ nullis sunt sceleribus reuocata, nisi hæc sufficerent. Quare plus confidendum est Dei bene promissis, quam minis eius timendum; cum bene promissa semper vel magnis flagitijs repugnantibus consistere videamus, minas autem non unquam officijs in integrum esse prouocatas. Quare vehementissimam ex hac re prophetæ nostri argumentationem esse intelligimus, quam non ab æquali, sed à minori petitam esse puto. Incommoda, quibus populum affecturum dixerat, intulit: ergo beneficia, quæ modò promittit, afferet: pœnas repetijt, cum sit alienum eo, qui omnibus prodesse cupit, vt detrimentum cuiusdam importet, sicut ipse per Bliam dicit; Vt faciat opus suum, alienum est opus eius: vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo. Opus itaque hoc tam à se alienum ad iracundiam à vobis prouocatus fecit: multò ergo meliùs quod ipse vehementer cupit, vt omnibus sit beneficis, vobis iam reconciliatus faciet.

Esai. 28. 21.

*Nolite ergo timere.* Hoc est quod sibi probandum proposuerat, aptissimæque ex tanto argumento propositionem concludit.

16 *Hæc sunt ergo verba, quæ faciatis; Loquimini veritatem vnusquisq; cum proximo suo.* Id respondet ei parti superioris capitis, qua exposuit causam, cur maiores eorum tot damna, tot incommoda perpessi sunt, quod legem Dei perulantissimè violârunt, neque prophetas, eos à sceleribus reuocantes, audire voluerunt: sed pertinacissimè improba, & nefaria sententia permanserunt. Cum ergo Deus ius æquum omnibus dicat, si mala, ad quorum memoriam exhor-

rescunt, effugere volunt, cauere debent ne in crimina incidant, quæ tantæ calamitatis causa fuerunt. secus enim eadem eos fata manent, eadem eis impendent ærumnæ: non quod bona modò promissa non tribuet: nam cumulatissimè Ecclesiæ, vt dixi, reddita sunt: sed quod vt illa reddantur, eorum ipsi participes non erunt, si sceleratos parentes fuerint imitati; sed illorum potius pœnas, & supplicia subibunt: quod ita accidisse videmus. Nam eadem filij, quas parentes pœnas persoluerunt, quod Dei legem neglexerunt ac Christum verum Dei filium, & eius Apostolos, ac discipulos audire noluerunt: sed potius crudelissima, & indignissima morte ipsum multârunt, & multos discipulos varijs ignominijs affecerunt, varijsque modis necârunt. Ex quo factum est, vt vrbs, & templum, sicut antea, funditus euerfa perierint; & homines infiniti fame, peste, & gladio occiderint. Quare id altissimo, ac sapientissimo Dei consilio fit, vt beneficia, quæ promittit, semper reddat; illorum tamen improbi minimè sint participes. Exponit ergo propheta quæ facere ipsos oporteat, vt lo ex tot malis, & incommodis extrahant, quæ parentes eorum acceperunt.

*Loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo.* Id est, fide bona, & non dolo malo inter vos agite. Est enim veritas summi opere Reipub. necessaria: nam ea sublata, omnem consociationem, & hominum communitatem ruerè necesse est. Quæ enim communicatio, quis vsus, quæ inter homines consuetudo esse potest, si fidem inter se non habeant? quare homines fraudulentij, & dolosi

*Altissimo Dei consilio fit, vt beneficia quæ promittit semper reddat, & illorum improbi participes non sint.*

*Veritas Reipub. maxima necessaria est.*

*Homines fraudulentij maximam fraudis Reipub.*

maxi-

maximæ sunt fraudi Reipub. Et cum Deus hominum inter se societatem, & amicitiam vehementer amet, & eam imprimis commendat, ex hoc facile cognoscitur, quantum mēdaces, & fallaces homines abhorreat. At deniq; mendacitū è regione veritati opponitur, quæ Deus est: contrà verò nihil est quod magis virtū pium, ac christianum deceat, quàm simplicem, & apertū esse, nihil ex occulto, nihil ex insidijs agendum putare; veritatem semper pro virili colat, fraudemque fugiat. id quod monet Paulus Ephe. scribens; Propter quod deponentes mēdaciū, loquimini veritatē vnusquisque cum proximo suo: quoniam sumus inuicem membra. Pulchra sane similitudo, quæ & vim argumenti habere debet apud eos, qui christianam pietatem colūt, qua profitemur Christum esse caput Ecclesiæ, nosque membra reliqua eius. Vt ergo vnum membrum nec fraude, nec dolo malo agit cum alio membro, sed simpliciter, & apertè quidquid boni, malive habet cum eo communicat: ita & nos gerere cū proximo nostris oportet, neminem in fraudem inducentes, nemini fucum facientes; sed simplices, ac diligentes veritatis cultores esse debemus, vt vera, vnaque membra nos Christi prebeamus. Hæc veritate discipulos suos Christus imbuere nitēbatur, cum eos docebat dicēs. Estote simplices sicut columbæ. Hanc virtutem, præter reliquos sanctos viros veteris instrumenti, coluit sanctissimus ille Iob, de quo scriptura narrat, fuisse simplicem, & rectum. Ob hanc denique eximiam virtutem captus est spolijs saterur Ecclesiæ amore cum dicit; Vulnerati me soror mea in vno oculorum tuorum. Oculorum au-

*Nihil est quod magis virtū pium deceat quam simplicem, & apertū esse.*

Ephe. 4. c.

*Pulchra similitudine Paulus monet vt simpliciter agamus.*

*Quanta simplicitate Ecclesia agit.*

tem eius formam descriperat dicēs; Oculi tui columbarum, id est, simplices, vt ipse in Euangelio loco iam citato dixit. Habitus enim oculorum columbæ nihil fraudis, nihil insidiarū; sed magnam simplicitatem præ se ferunt. Ita Ecclesia, præter cæteras Reipub. omnes, omni mendacio, malitia, doloque vacat; nihil celat, quod cuiquam fraudi sit, sed veritatem apertè, manifestèque docet, nullo adhibito orationis fucio, omnibus detractis verborum præstigijs: imitatur deniq; sponsum suum, qui in extremo vitæ cursu vehementer apud hostes suos gloriatur, vt Ioannes narrat; Ego patet. Ioan. 19. lam locutus sum mundo, & in occulto locutus sum nihil. Nulla enim res magis Christum Doctorem, & Ecclesiam etiam magistram decet, quàm tam simplex, & aperta veritas. quare magno ei incommodo sunt ij eius filij, qui deserta veritate, mendacio, malicia, & præstigijs se dedūt. ac vitam non cadat in tempora nostra illud, de quo Ierem. vehementer dolet populo suo temporibus suis accidisse. Et extenderunt linguam suam quasi arcum mendacij, & non veritatis. &c. Vnusquisque se à proximo suo custodiat, & in omni fratre suo non habeat fiduciam; quia omnis frater supplantans supplantabit: & omnis amicus fraudulenter incedet. Et vir fratrem suum deridebit, & veritatem non loquetur. Quæ de causa euerfa fuit illa Reipub. doli, mendacijque plena, ne Deus, summus veritatis amator, mendacij patrociniū susceptibile videretur, si tam perfidos, & fraudulentos homines tueretur. Ideoque nunc propheta nos ter veritatem eis colere præcipit, si in Dei gratiam redire, & in vrbe, ac patria sua habitare volunt.

101.



*Veritatem, & iudicium pacis iudicate in portis vestris.* Veritas in hominū con-  
gressibus, & vñibus summopere ne-  
cessaria est; sed multò magis in iudi-  
cijs: nā si ea, quæ est in cōgressibus, vio-  
letur, vni aut alteri id fraudi erit: at si  
iudex quatenus reipub. personā agit,  
à veritate desciscit, vniuersā Reipub.  
damnum infert. Si enim non seruetur  
æquitas in iure dicendo, vniuersa  
Reipub. ægra, & peruersa esse ducit-  
tur. & ob eam rem singulariter veri-  
tatem, & æquitatem iudiciorum cō-  
mendat; quod superiori capite desi-  
derare prædicauit, vbi dixit, Iudiciū  
verum iudicate. Cū ait;

*Iudicium pacis.* AEquum intelligit.  
Non enim vlla meliori via qui iudi-  
cijs conflictantur, conciliari possunt,  
quàm si suum cuique à iudice tribua-  
tur, æquitatem quæ constituitur: se-  
cus enim disidia non comprimetur,  
quæ semper ex iniquitate, & iniuria  
profiscuntur: meritoque alter clama-  
bit, vociferabitur, Deum & sanctos  
ejus viros testabitur sibi fraudē esse fa-  
ctam. Sapiēter enim Isaias ait; Et erit  
opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ si-  
lentium. & Dauid; Iustitia, & pax of-  
culatæ sunt. *In portis vestris.* Dicit, quod  
olim pro vrbium portis ius dici con-  
suevit, vt iudices intelligerent, tam ci-  
uibus, quàm peregrinis æquum ius  
esse dicendum; & vt significaretur,  
iustitia, & æquitate magis, quàm alia  
re vrbes custodiri: ita vt potius ipsa ci-  
ues tueatur, quàm illorum patrocini-  
um egeat. & ita intelligitur illud Da-  
uidis; Aduersum me loquebantur,  
qui sedebant in porta. id est, iudices  
quos oportebat me innocentē defen-  
dere, contra me ferebant sententiam.  
17 *Et vnusquisque malum contra ami-  
cum suum ne cogitet in cordibus vestris.*

*Veritas ma-  
ximè in iudi-  
cijs necessa-  
ria.*

*Iudicium pa-  
cis est æquum  
iudicium.*

*Esal. 31. d.*

*Psal. 81.*

Eadem sententia est, quæ illa, quam  
capite superiori declarauimus. Ma-  
lum vir fratri suo non cogitet in cor-  
de suo. Pro eodem enim vsurpari so-  
lent amicus, & frater. Vel, omnes Is-  
raelitæ communi nomine fratres vo-  
cantur, quod eodem sint patre Iacob  
nati: amici autem sunt, inter quos ali-  
qua necessitudo, aut familiaritas in-  
tercedit. voces Hebrææ sunt, *אב*, *אב*,  
& *אב*, *אב*, quibus eadē vis subiecta  
est apud ipsos, quæ fratri, & amico  
apud interpretem nostrum vulgatū.

*Et iuramentum mendax ne diligatis.*  
Qui Deū iurat, testē eum eius, quod  
dicit, citat: quod si pro dignitate fiat,  
religionis munus, & officium est. Sic  
Moyses in Deut. ait; Dominū Deum  
tuum timebis, & illi soli seruius, ac  
per nomen illius iurabis. & Angelus  
in Apocalyp. iurauit per viuentem in  
secula. Ac denique Deus ipse iurauit  
22. c. Genesios; Temere tamen, & in-  
consulte cuiusque testimonio iustu-  
randum accommodare, est temera-  
rium, & valde periculosum: periculū  
enim est ne peieret, qui id audent: nam  
fortè falsi aliquid loquetur, & confu-  
tudo eum ad iurandum impellet. ob  
eamque rem monet Ecclesiasticus;  
Iurationi non assuecat os tuum: mul-  
ti enim casus in illa. Sed sermo homi-  
nis christiani, vt docet ipse Christus,  
esse debet, est, est, non, non; quod au-  
tem his abundantius est, à malo est.  
Extat & quædam Decretalis Epistola  
Cornelij. 2. q. 4. c. sacramentum autē,  
qua hoc Christi testimonium expo-  
nens, alijs sacra scripturae testimonijs  
probat, quàm alienum sit à viro chri-  
stiano iurare, præcipit; iuc, vt si quan-  
do fieri necessitas postuler, vt ab ho-  
mine ieiunio, magna que eum reueren-  
tia fiat. At qui iurciurando falsi quid  
pian

*si pro digni-  
tate iurandū  
fuit reli-  
gionis est mu-  
nus.*  
Deut. 6. c.

*Apoc. 10. b.*

*Gen. 22. c.  
Temere cui-  
cunq; testimo-  
nio iurandū  
non accommoda-  
re est valde  
de periculo-  
sum.*

*Eccle. 23. b.*

*Quam sit im-  
pium qui pei-  
rat.*  
Matth. 5. 8.

pian confirmat, est planè impius, &  
sceleratus, qui non veretur eum testē  
mendacij produrre: cuius naturæ ni-  
hil magis quàm mendaciū repugnat.  
quare ne id fiat Dei nomine prophe-  
ta præcipit.

*Omnia enim hæc sunt quæ odi, dicit Dominus.* Vniuersus decalogus duo-  
bus præceptis comprehenditur, cha-  
ritate nimirum erga Deum, & erga  
proximum. Charitas erga Deum re-  
quirat, vt eius nomen sanctissimum  
reueramur, & alienum ab ea nimitū  
est, vt per Deum mentietes iuremus.  
Hoc ergo præcepto leuiter tangit reli-  
qua duo, quæ ad Dei cultum, & reue-  
rentiam spectant. Charitas erga pro-  
ximum exigit, ne vllam ei iniuriam fa-  
ciamus: quod si caueamus, omnia præ-  
cepta conseruabimus quæ proximū  
attingūt, siquidē omnia iustitiæ ratio-  
nē includunt. Ob id ergo vates dicit;

*Omnia hæc sunt, quæ odi, dicit Domi-  
nus.* Et quia lex vniuersa vetus, & no-  
ta; religione ac iustitia comprehen-  
ditur, quas duas virtutes leuiter hoc  
loco propheta tangit: quod eis con-  
trarium est, verè est omne id, cuius  
Deus odium habet, vt quæ sint ei ea-  
dem ratione contraria, qua iustitiæ,  
& religioni aduersantur. Similiter  
enim (vt Sapiens ait) odio sunt Deo  
impius, & impietas eius.

*Lex vniuersa  
sa religione  
ac iustitia cō-  
prehenditur.*

*Sap. 14. 2.*

18 *Et factum est verbum Domini exer-  
citurum ad me, dicens,*  
19 *Hæc dicit Dominus exercituum, Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium septimi, & ieiunium decimi erit do-  
mni Iudæ in gaudium & lætitiā & in so-  
lennitates præclaras.* Explicat eam qua-  
stionem, quam legatos Babylonia sa-  
cerdotes, & prophetas rogatum ve-  
nisse capite superiori dixerat, de iei-  
iunio soluendo, vel non soluendo.

Omnia verò prædicta eò sunt interie-  
cta, vt doceret non ieiunio modò, sed  
honestà, ac sancta vita Deum potius  
placari: quia propter impiam, & flagi-  
tiosam vitam se nobis tantum ipse im-  
mutat; quod si ad officij munus redie-  
riat, luctum in gaudium, interorem in  
lætitiā, diem ieiunij in diem fe-  
stū conuertet; vt intelligamus, vna  
tantum iustitia, ac pietate nixosi iucun-  
dam, ac beatam vitam à Deo nos con-  
secuturos. Pax multa diligentibus læ-  
gē tuam, ait Dauid, & non est illis  
scandalum. id est, nihil eos terret, ni-  
hil cōturbat. Cæterum magnam dif-  
ficultatem Hieronymus esse putat in  
hoc loco, cuius explicationem ex re-  
cessibus vetustatis eruendam existi-  
mat: & ob eam rem multos interpre-  
tes latuisse. Cur, inquam, hæc quatuor  
ieiunia temporibus à propheta dictis  
fuerint instituta: cuius rei rationem  
licet ipse dicat ex ipsis Hebræis esse  
petendam, & de illorum sententia  
hunc locum explanet: rei tamen mo-  
mentum non attingisse videtur, He-  
bræorum culpa, quibus ipse maximè  
attensus est. Nos tamen hunc locum,  
non ex Hebræorum auctoritate, sed  
ex ipsa sacrosancta scriptura explana-  
bimus. Primum inter omnes constat;  
hæc quatuor ieiunia fuisse instituta:  
propter quatuor acerbas calamitates;  
quas his mensibus acceperunt Iudæi.  
Sed difficultas est, quæ nā hæc calami-  
tates fuerint? Hieronymus ex He-  
bræorum sententia dicit; Ieiunium  
quarti fuisse institutum, quoniam hoc  
mensē Moyses de monte descendens  
legis tabulas abiecit, vt narratur Exo-  
di trigessimosecundo capite. & nūm-  
quid rapti sunt ciuitatis, vbi est in  
quingagesimo Ieremiæ capite. Ieiunium  
verò quinti indictum est, quod

*Iustitia ac  
pietate mix-  
ta à Deo  
tantum con-  
sequitur.*

*Hieronymus*

*Difficile fuit  
legimus, vnde  
ait quodam  
Zacharia in  
cum.*

*Hebræi nō va-  
lēt intellex-  
erunt qua de  
causa quæ-  
ritur fuerint  
ieiunia insti-  
tuta à Iuda-  
Exod. 32.  
Ierc. 51.*

eo mense iussi sunt per quadraginta annos in deserto manere, propter seditionem ortam ex nuntio, quem exploratores de terra sancta attulerunt. & quod hoc mense fuerit templum à Nabuchodonosor incensum, atque destructum. Sed tabulas fuisse fractas, & populum in deserto positus mensibus manere iussum, nullo sacrae scripturae loco probatur. quare nihil est cur non commentum esse putemus.

Quid? cur modò quærunto de soluendo ieiunio propter illas clades indicto, cum eiusmodi calamitates multò antè leuatae fuerint? Quare aliter hæc calamitates exponendæ, & probandæ sunt, vt fidem habeat oratio. Prima igitur calamitas accidit mense decimo, quo ciuitas obsessa fuit ab exercitu Nabuchodonosor, vt est in:

*Qua de causa quatuor ieiunia instituta fuerint in iysus supra*

4. Reg. 25. 4. Reg. vigesimo quinto; & in Ezechie. 4. c. 24. & hac de causa institutum fuit ieiunium decimi, id est, Decembris. Sed de hoc non conuenit nobis cum Hieronymo, & alijs Hebraeis quos ipse sequitur. Nam dicunt ieiunium decimi fuisse institutum, quod eodem mense acceperunt nuntium qui erant Babyloniarum, urbem esse captam. Sed hoc nullo sacrosanctæ scripturae loco nititur. Deinde nemo censet accepisse gladè, quâdo eius acceptæ certior sit, imò cupiunt scire omnes rerum suarum statum, nec dolent se rescuisse, sed partolite malum. At dicunt, vltimo loco ieiunium decimi à vate nostro numeratur: ergo non primam, sed vltimam calamitatem referre videtur. Sed vates non rerum, sed numerorum ordinem fuit secutus. Et ob eam rem post ieiunium quarti, & quinti, & septimi, ieiunium decimi posuit, quamuis prius fuerit indictum. Secunda calamitas accidit mense quarto,

quo muri rupti sunt, & ciuitas capta, fugitq; rex Sedechias ex vrbe, vt narrat Ieremias trigessimono capite. Iere. 39. Tertia calamitas accepta fuit quinto mense, quo templum, & regia, & reliquas præcipuas domos incendio vastauit Nabuzardam Imperator exercitus, ac moenia, quibus cingebatur vrbs, solo æquauit, vt est in. 4. Reg. vigesimo quinto. Quarta calamitas fuit mense septimo, quo Ismael in

4. Reg. 25.

terfecit Godoliam, vt narratur vigesimo quinto capite. Propter has igitur calamitates ieiunium quarti, & quinti, & septimi, & decimi fuit institutum. Nec oportet alias ex vetustissima memoria afferre calamitates, quæ ijs mensibus accidisse nullo firmo testimonio probari potest: neque ad huius loci explicationem villo modo pertinent. Nam si propter illas, quas fingunt Hebraei ieiunia fuisse instituta, & non tantum propter has, quas narrauimus, stultum esset querere de soluendo ieiunio, cum hæc fuerint calamitates leuatae; cum non propter has tantum, sed propter alias fuerit, vt hi auctores putant, ieiunium indictum. Ex ijs autem quæ à nobis posita, & probatae sunt, facillimè hic locus explanatur: vt quia calamitates has, propter quas hæc ieiunia instituta sunt, videret esse detractas, quærent, num ieiunium vltra progredi deberet? Nam si primum ieiunium institutum fuit, quod eodem mense ciuitas obsessa est à Rege Persarum, iam nullos hostes habebant infestos, pace, & amicitia facta cum Rege Persarum. Si secundum ieiunium fuit institutum, quod eodem mense muri fuerint vrbs diruti: iam ex voluntate Regis Persarum aedificatur. Si tertium, quod templum, & principes domus fuerint euersa; iam templum instauratur,

4. Reg. 25.

*Cur in Ezechie. 4. fuerint quatuor menses ieiunia.*

*Liberalis est, & plerumque fructuosum de suo iure quidquid conuenit.*

Hebr. 12.

ratur, & ædes multæ restituantur. Si quartum, quod interfecto Godolia ciuitas penè fuerit deserta: iam frequentatur multis vndiq; ad eam confluentibus. Cum igitur omnibus fuisse calamitatibus liberati, dubitabant de ieiunio, quod calamitates attulerat, vrtrum esset soluendum. Quare rectè hoc modo mihi locus hic declarari videtur. Hoc denique nostri prophetae loco motus Calixtus Papa in quadam epistola Decretali. Dist. 76. ca. ieiunium quod decreuit quatuor anni temporibus ieiunium in Ecclesia conseruandum. quod Deus terræ fructus tueatur, & fruges ab iniurijs cœli defendat. Sequitur in propheta.

*Veritatem sapitum, & pacem diligite. Repetis, frequenter quid eos facere oporteat, quod lætam, & beatam vitam à Deo consequantur. In nostra enim potestate est, vt & calamitatè à nobis deprecemur, & multis bonis à Deo tributis fruamur; dum veritatè, & pacem colamus. Diximus dudum in duas partes veritatè fuisse à nostro vate distributam, & in eam, quæ versatur in hominum congressibus; & in eam, quæ in iure dicendo. Vtramq; hoc loco requirit, & præter hoc, vt pacem diligat, hoc est, ne ita veritatis studiosi sint, vt æquale, & quod sibi debetur, semper requirant, ac secum denique pro suo iure semper agi velint: ex quo sæpe magna nascuntur dissidia, & lites infinita. Sed est liberalis quidem, tum etiam plerumque fructuosum, de iure suo quidquam concedere: nam & humanae societati ita seruicemus, & pacem, qua nihil in rebus præstantius, cõseruabimus. hoc Paulus monet ad Hebræos duodecimo capite, Pacem sectamini cum om-*

nibus, etiam cum ijs, qui vobis iniuriam faciunt, vt optimè declarat Occamenus Græcus. Nam si affectus iniuria, neque vlcisci quæram, neque mentis ius persequar, si possum sine magno detrimento in ea re conuincere, citò pax fiet. Est enim illud magni, ac clarissimi viri, quod David ait; Cum ijs, qui oderunt pacem, erâ pacificus. Est igitur perfecti Christiani munus non callidè, nec verlutè; sed ex æquo & bono cum omnibus agere; quam verò ipse ab alijs iniuriam acceperit, modè esse ferre.

*Occamenus.*

*Perfecti christiani manus.*

20. *Hæc dicit Dominus exercituum, vscuque quo veniant populi, & habitent in ciuitatibus multis. Hoc foedus iustum est à Deo cum populo suo, vt si legam eius ipsi seruaent, omnia ipsè eorum incommoda sarciret, & magna comoda præstaret. Posuit ergo propheta, quæ Deus à populo suo requirat: ponit modò quid ipse à Deo expectare debeat. Id damni accepit Ierusalem, quod cum antè celebris, & frequentissima fuerit, ita deserta sit, vt viæ eius frondibus ferè iam, & virgultis intercluderentur, vt lamentatur Ieremias, Viæ Sion lugent, eod quod non est, qui veniat ad solennitatem. Cui malo, tanta bonitate Deum esse occursum Propheta dicit, vt non ciues, sed populi multi ad eam confluant; ita vt colonias oporteat deducere, non vnam, aut alteram, sed multas. Quod dicit Latinus interpres vsquequo; Hebræus dicit TW had, id est, ad huc: referturque ad tempus futurum, vt quidam Hebræus doctus in grammaticis dicit, vt Genes. 29. Superest adhuc multum dici. Quare licet Hieronymus non ad modum repudiet quorundam Hebræorum huius loci explicationem,*

*Leui. 26.*

*Quid à Deo debeant ex parte qui obsequuntur.*

*Thre. 7.*

*Gen. 29.*

L. qui

qui de temporibus Zorobabel in-  
 eligi allerunt, quo tempore data liber-  
 tate, & facta aedificandi potestate, mul-  
 ti Iudaei Ierusalem venerunt: ego  
 tamen magis assentior alijs Hebraeis,  
 qui habetur inter eos doctissimi, qui  
 non nisi de Christi temporibus recte  
 explicari dicunt primum, quod illud  
 aduerbium, de quo dixi, tempus spe-  
 ctet futurum: deinde quod nusquam  
 legatur tantam ciuitatis frequentiam  
 fuisse regnante Zorobabel. Imo Da-  
 niel praedicat, Aedificabitur platea, &  
 murus in angustia temporis. & in Ne-  
 hemia. 12. legitur eos, qui incumbe-  
 bant operi, armatos esse contra ho-  
 stium impetus. Quare cum viae essent  
 hostibus infestae, magnus de vrbe con-  
 cursus esse non potuit: iam vero non  
 hominum, sed populorum concur-  
 sum dicit esse futurum: at omnes Iu-  
 daei in vno populo numerantur. quos  
 circa non solum Iudaeorum, sed etiam  
 barbarorum, Graecorum, & Latino-  
 rum, & aliarum gentium, atque natio-  
 num frequentiam, ac conuersum fore  
 significat. quod nisi temporibus Chri-  
 sti nunquam accidit: Et ob eam rem  
 Hieronymus ipse fateetur, plenius id  
 per Christum euentisse, quando Eccle-  
 sia ex varijs gentibus composita fuit,  
 cum deniq; illud effectum est, quod  
 dicit Esaias. Et erit in die illa, adijcet  
 Dominus securid d manum suam ad  
 possidendum residuum populi sui,  
 quod relinquetur ab Assyrijs, & ab  
 Aegyptis, & a Phetis, & ab Aethio-  
 pia, & ab Elam, & a Sennaar, & ab  
 Emath, & ab Insulis maris: & leuabit  
 signum in nationes, & congregabit pro-  
 fugos Israel, & dispersos Iuda colli-  
 get a quatuor plagis terrae. Ex his fa-  
 cile intelligitur ea omnia, quae sequi-  
 tur in hoc capite, ad Christi tempora

Dan. 5. g.

Per Christum  
auertit popu-  
lorum ad Ec-  
clesiam con-  
uersus.

Esai. 11. c.

tantum conuenire, loqui que de vo-  
 catione gentium.

21 *Et vadant habitatores vniuersae terrae,  
 dicentes: Eamus, & deprecemur faciem Do-  
 mini, & quaeramus Dominum exercituum, va-  
 dam etiam ego.* Explicat quod studio, &  
 animat ad deum populum ad Christum, &  
 ecclesiam: eo tenet non leuitate, aut hu-  
 mana curiositate, aut rerum adducta no-  
 uitate, sed in genui desiderio, & ardenti  
 cupiditate se, resq; suas Christo, & Ec-  
 clesiae deuotendi, ac spes omnes suas  
 in Deo viuo, & vero collocandi: quod  
 significat dicens populus dicitur, &  
*Eamus, & deprecemur faciem Domi-  
 ni.* Id est, reliquas spes fallaces abijci-  
 tes ab eo vno pacem, veniam, & salutem  
 petamus. Deniq; dicit ei illud, quod  
 Oseas praecipit dicendum ab eis, qui  
 se totos ad Deum conuertant, *Omne  
 aufer iniquitatem, & Accipe bonum,  
 & reddemus vitulos labiorum nostrorum,  
 id est, accipe sacrificium;* & pre-  
 ces nostras audi, laudesq; proba. Na-  
 te decet (vt ait David) hymnis in Sion,  
 & tibi reddetur votum in Ierusalem:

*Et quaeramus Dominum exercituum,*  
 id est, omnes vias percurramus, per  
 quas ipse ambulat, aut inuestigare so-  
 let. Prius ponit id, quod primo facien-  
 dum est, vt deprecemur Dominum,  
 ab eo inter alia petentes cum Dauid  
 vt nos semitas, ac vias suas doceat.  
 deinde eas magno studio, & pro virili  
 parte persequi: Ecclesia autem fidelissi-  
 ma interpres oraculorum Dei, haru  
 viarum certam noticiam praebet, ipsa  
 diuinas leges, praecipit, atq; consilia  
 verè, & incorruptè docet, quas post-  
 qua didicerimus, illud est faciendum,  
 quod Dauid ait, In toto corde meo  
 exquisiui te. Felix autem qui in hac re  
 ita delectatur, vt reliquas omnes cu-  
 ras pro nihilo putans, hinc vni omni  
 studio,

Quanto stu-  
dio populi ad  
Christum Ec-  
clesiamque  
conuenit.

Oseas. 14. a.

Psal. 64.

Psal. 22.

Ecclesia via-  
rum Dei cer-  
tam noticiam  
praebet.

Psal. 117.

studio, industria, & sollicitudine in-  
 cumbendum existimat.

Quales sunt  
si sunt qui  
uari fuerint  
alijs aucto-  
res quaerend  
Deum.

*Vadam etiam ego.* Pulchre describit  
 eos, qui veri futuri sunt auctores alijs  
 quaerendi Deum. Nam qui alium ad  
 hoc studium adhortatur, ipse verò il-  
 lud negligit, ac potius res alias, quam  
 Deum quaerit, irrisor potius, quam bo-  
 nus doctor est ducendus: quod enim  
 verbis docet, re ipsa dedocet. Dif-  
 ficile enim est, vt suum is mihi consi-  
 lium probe, quod sibi non probari  
 plane video. Aliter verus ille magister  
 docuit, qui dixit, Exemplum dedi vo-  
 bis, vt quemadmodum ego feci, ita  
 & vos faciatis. Aliterq; egregius il-  
 le praedicator Paulus informabat di-  
 scipulum suum Titum, cum illi scri-  
 beret, In omnibus te ipsum praebere ex-  
 emplum bonorum operum, in doctrina,  
 in integritate, & grauitate. Is ergo  
 verè monet ad Deum quaerendum, qui  
 praeter alia verè dicit, vada etiam ego.  
 22 *Et venient populi multi, & gentes ro-  
 bustae ad quaerendum dominum exercituum  
 in Ierusalem, & deprecandam faciem Do-  
 mini.* Locum notat, ad quem populi  
 frequentes venturi sunt, & in quo de  
 Deo, & vijs eius quaerent, ad omneq;  
 se pietatem informabunt: in quo de-  
 niq; Deum orabunt, & obsecrabunt,  
 & assidue precabuntur: qui est Ierusa-  
 lem, id est Ecclesia. de qua dicit Esaias,  
 Et erit ibi semita, & via, & via sancta  
 vocabitur. Extra eam verò nemo via  
 Dei neq; scire, neque inuenire potest.  
 Et quemadmodum non nisi Ierosolymis  
 Deo grati erat sacrificium: ita modo  
 non nisi in Ecclesia, extra quam nemo  
 Deum placare, nemo sibi reconciliare po-  
 test. & quemadmodum Ierosolymis  
 tantum aedificato templo responsa dabat:  
 ita in Ecclesia solum doctrina sua, &  
 praecipit, & insinuat docet: est enim,

Ioan. 13. b.

Tit. 2. b.

Ecclesia lo-  
cus est in quo  
Deum quaere-  
re & prece-  
ri oportet.

Esai. 35. c.

vt ait Paulus Timotheo scribens, colu-  
 na, & firmamentum veritatis. Quod ve-  
 rò dicit, *Gentes robustae.* in Hebraeo est  
 חֲזָקִים *hazumim*, Vatablus quaedam  
 Hebraei non indocti sequens dicit, ad  
 numerum referri, id est, gentes multae, ma-  
 gnæq; numero: quemadmodum illud  
 Ieremias. Multiplicatae sunt mihi vi-  
 duae eius super arenam maris. quo loco  
 pro multiplicatae, in Hebraeo est ver-  
 bum praedictum: sed non solum ad quanti-  
 tatem, vt isti putant, sed etiam ad qualitatem  
 refertur. Significat enim proprie חֲזָקִים  
*hazam*, augere: quod tribus modis fieri  
 potest, vel quantitate coniuncta, vel  
 discreta, vel etiam qualitate. qua diui-  
 sione omnis eius ambiguitas, & hom-  
 onymia, quae quidem Hebraeis ma-  
 gna est, tollitur. Nam alia dicunt esse  
 roborare, alia multiplicare, alia clau-  
 dere, alia ossa conterere, nulla meta-  
 phorae, & translationis ratione osten-  
 dentes. Sed cum Esa. 33. vers. 15. & c. 29.  
 vers. 10. claudit oculos exponit; si ex-  
 poneret, comprimit, contipat, atq; quasi  
 condemat oculos, ne aut acies pro-  
 deat, aut species intrent, significatiuis,  
 maioriq; pondere declararetur, at cum  
 quidpiam contipatur, densiusq; sit, qua-  
 titas augetur coniuncta. & illud Iere-  
 miae. 50. vers. 17. vbi exponunt exos-  
 lauit, id est, contriuit ossa eius: si in-  
 terpretarentur, auxilium ossa eius, elegan-  
 tius dictum esse videret: nam id fieri non  
 poterat, nisi fractis ossibus, quo nu-  
 merus eorum augetur. hinc fit vt  
 חֲזָקִים *hezem*, cum sex punctis os signi-  
 ficet: quoniam auctius, ac densius pre-  
 reliqua corporis carne est. significat  
 eadem de causa quod forte est, corpus-  
 q; habet. Ex hoc facile caeterae signifi-  
 cationes cum illa vna propolita conue-  
 nire intelligentur: nam in his duabus  
 difficilius erat metaphorae rationem

1. Tim. 3. d.

Iere. 17. b.

חֲזָקִים *hazam*  
auct. ite ex-  
plicatur.

Isa. 35.  
vers. 15. &  
29. vers. 10.

Ierem. 50.  
vers. 17.

exponere. Sed quod ad incrementum etiam qualitatis spectet, intelligitur aperte ex Psal. 104. vers. 24. Auxit populum suum vehementer, & *וַיִּבְרַח יַמְהוּבֵהוּ*, id est, firmavit eum super inimicos eius; non intelligendum est plures solos Israelitas fuisse, quam cunctos Aegyptios; sed quod valentiores, maioreque vi, & fortitudine praediti erant. & Deuter. 8. vers. 17. *וַיִּבְרַח הוֹרֵם דַּאי*, id est, Fortitudo manus meae fecit mihi substantiam hanc: quae fortitudo, neque ad quantitatem coniunctam, neque seivinctam referri potest; sed ad solam fortitudinem, & industriam animi. Quare utraq; significatio hoc loco nostri vatis intelligenda est. hoc est, non solum referta erit Ecclesia multis, sed etiam fortissimis, ac robustissimis hominibus, qui vniuerso mundo, carnisque libidini, & rabido inferni furori resistent, nullisque hostium conatibus, aut nefarijs, acerbissimisq; bellis fragrantur, aut Ecclesiam deserere cogentur. de Ecclesia enim ait Esa. Timebit te populus fortis, & civitas gentium robustarum laudabit te. Cum dicit,

*Ad quarendum Dominum exercituum in Ierusalem, & deprecandam faciem Domini;* ad id alludere videtur, quod ex instituto Dei olim à Iudaeis fiebat; ut ad Ierusalem diebus festis omnes convenirent, & quoties sacrificium facere, aut pro pace, ac salute, aut pro peccato volebant.

23 *Hæc dicit Dominus exercituum, in diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent simbriam viri Iudæi, dicentes, Tibimus vobiscum: audimus enim quoniam Deus vobiscum est.* Prædixit quantum, quomodoque vera sollicitudine Ecclesiam magistri Euangelii docturi sunt: mo-

do prædicat, quo affectu, quo studio, & ardore discipuli veram doctrinam percipient; non invidè, non languidè magistris adhærebunt; sed ita illos amplexabuntur, ita fovebunt, & in manibus habebunt, ut decem vnius Doctoris Iudæi simbriam comprehendant rogantes, & obsecrantes, ut illos discipulos sibi velint adiungere, ut illos in usum, ac consuetudinem suam velint recipere: idque faciunt non animi levitate pulsè, sed magna ratione commoti: *Quoniam audimus, dicent; Deum vobiscum esse.* id est; vobis favere, atque adesse; itaque vobis esse ad dictum, ut nisi vos amicitiae fores aperiat, nemo in gratiam eius veniat. vos denique claus audimus habere regni coelorum, ita ut voluntate, arbitratuque vestro claudatur, & aperiat. ne ergo nos contemnatis, ne supplices, & ad pedes vestros abiectos repudietis: moriemur potius, quam à vobis aut discedamus, aut à complexu vestro diuellamur. Quæ omnia docentibus, ac concionantibus Apollolis contigisse scimus. Quis enim significet, quo studio, qua pietate & charitate discipuli tum magistros suos prosequerentur? de hac re Paulus ad Gal. ita disserit; Sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum, ubi est ergo beatitudo vestra? id est, qua vos beatos, ac felices putabatis; quod me magistrum haberetis: tanto erga me ardèbatis amore, ut toti ex me, tanquam ex Christo Iesu penderetis. Testimonium (adiungit) enim perhibeo vobis, quia si fieri posset, oculos vestros eruisseris, & dedissetis mihi. Cum dicit, *Decem homines;* numerus est finitus pro infinito, sicut illud Leu. 26. d.

Mat. 19.

*Qua pietate discipuli sacrae doctrinae magistros prosequerentur.*  
Gal. 3.

Leu. 26. d.

Psal. 104. vers. 24.

Deut. 8. vers. 17.

Fortissima gentes ad ecclesiam convocabunt.

Esa. 25. 22.

Apoc. 2. c. A. 4. 2.

Sacra doctrinae amatores magistros suos plurimi faciunt.

Sacra doctrinae magistri discipulos suos vehementer diligunt.

Rom.

1. Cor. 12.

res in vno clibanò coquant panes. & in Apocalypsi. Habebitis tribulationem diebus decè. Nam in Actis narratur, Petro prædicante quinq; millia hominum eius doctrinam professos esse, ac eius vna oratione Christo se deuovisse. & non homines tantum, sed prouincias plusquam decè Pauli se doctrinæ dedisse, in Actis, & in eius Epistolis narratur. Ex hoc etiam intelligi licet, quanti magistros suos faciant ij, qui veræ doctrinæ, veræque pietatis amore ducuntur. Equidè exitimo chariores esse eis, quam alijs parentes esse solent: imo ipsi libentius parentum suorum, quam horum aspectu, ac vsu carerent. Nulla in vita esse puto nec iucundior, neque firmior, amicitiam, quam eam, quæ ijs hominibus cum magistris suis intercedit. Cuius rei nõ leuis significatio est in Ioannis sexto capite, quo narratur Christus ab alijs desertis discipulos suos rogasse, Vos vultis abire? qui responderunt, Domine quò ibimus, quia verba vitæ habes. Vique adeo eum amabāt, obseruabāt, & spes suas in eo posuerāt, ut si ab eo discederēt, quò se conuerterent, ignorarent. Vicissim etiam ipsi magistri tanto amore discipulos suos prosequuntur, ut Paulus dicat, quod vix erat credibile; Cupio Anathema esse pro fratribus meis. & alio loco. Ego autè libentissimè impendā, & superimpendā ego ipse pro animabus vestris; licet plus vos diligens, minus diligar. Deniq; si quis flammam amoris inauditas videre cupit, legat Pauli Epistolas, præsertim eam, quæ est ad Galatas. Ex charitate verò, quam erga pietatis christianæ, & sacrarum scripturarum magistrum nos habere fuerimus experti, intelligemus quantum & pietatè christianã,

& sacras literas diligamus. Nemo mihi vnquã persuadèbit, se veritatis, ac virtutis nimis esse cupidum, si harum auctores, & magistros leuiter amet. Illud etiam in hoc capite animaduersione dignum est, decies in eo hanc orationem repeti.

*Hæc dicit Dominus exercituum, Quod Græcus interpres vertit παρακράτης, omnipotès, quia cum res eximia, admirabiles, & propè incredibiles, si ex rerum humanarum cursu cõiectura fiat, promittantur, ut certà ei fidè habeamus, non de suo hæc dicta existimari vult, sed de eius oraculo, qui omnia potest, cui nihil factu est difficile: & ad huiusmodi considerationem confugere nos oportet, cum in magnas fidei, ac religionis nostræ difficultates incurramus.*

Veritatis nimis cupidus non est censendus, qui leuiter eius auctores amat.

Cum in magnas nostræ religionis difficultates incurramus Dei summam potentiam cõsiderare oportet.

CAPIT. IX.

- 1 **O** Nus verbi Domini in terra A. Hadrach, & Damasci requieui eius: quia Domini est oculus hominis, & omnium tribuum Israel.
- 2 Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon assumpserunt quippe sibi sapientiam valde.
- 3 Et edificauit Tyrus munitionem suam, & coaceruauit argentum quasi humum, & aurum ut lutum platearum.
- 4 Ecce Dominus possidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hec igni deuorabitur.
- 5 Videbit Ascalon, & timebit: & Gaza, & dolebit nimis: & Accaron, quoniam confusa est spes eius: & peribit rex de Gaza, & Ascalon non habitabitur.

6 Et sedebit separator in Azoto, & disperdam superbiam Philistinorum.  
 B 7 Et auferam sanguinē eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius: & relinquetur etiam ipse Deo nostro, & erit quasi dux in Iuda, & Accaron quasi Lebnaeus.  
 8 Et circumdabo domum meam ex his qui militant mihi euntes & reuertentes, & non transibit super eos ultra exactor: quia nunc vidi in oculis meis.  
 9 Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem: E C C E R E X F V V S veniet tibi iustus & salvator: ipse pauper & ascendens super asinum & super pullum filium asinae.  
 C 10 Et disperdant quadrigam ex Ephraim, & equum de Ierusalem, & dissipabitur arcus belli: & loquetur pacē Gentibus, & potestas eius a mari usque ad mare, & a fluminibus usque ad fines terrae.  
 11 In quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua.  
 12 Conuertimini ad munitionē vincti spei, hodie quoque annuntians duplicita reddam tibi.  
 13 Quoniam extendi mihi Iudā quasi arcum, implevi Ephraim, & suscitabo filios tuos Sion super filios tuos Græcia, & ponam te quasi gladium fortium.  
 14 Et Dominus Deus super eos videbitur, & exibit, ut fulgur iaculum

eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Austri.  
 15 Dominus exercituum proteget eos: & deuorabunt, & subijcient lapidibus fundæ: & bibentes inebriabuntur quasi à vino, & replebuntur ut phiale, & quasi cornua altaris.  
 16 Et saluabit eos Dominus Deus eorum in die illa, ut gregem populi sui: quia lapides sancti eleuabuntur super terram eius.  
 17 Quid enim bonū eius est, & quid pulchrum eius nisi frumētum electorum, & vinum germinans virgines?

**O**nus verbi Domini in terra i Hadrach, & Damasci requiescit eius: quia Dominus est oculus hominis, & omnium

tribuum Israel. Exposuit capite superiori propheta, quātis beneficijs Deus cumulaturus, quantis gloriæ ornamentis affecturus erat Ecclesiam: hoc verò capite declarat, quā magnificè hostes sit eius vlturus, & quā eximiam victoriam reportaturus. **Onus in masfa**, onus est prophetiæ, quæ calamitatem venturam minatur: opprimit enim tanquā onus, cuius verbi est figuræ vsus in prophetis, præsertim maioribus. vt apud Esaiam, Onus Moab, onus Damasci, onus Aegypti: inferptio est earū prophetiarū, quibus has ciuitates, atq; prouincias vltimas prædicat. Hæc autē nostri vatis prophetia re vera potius faulta, atq; felicia nunciat, quā graui, aut formidanda. Vaticinatur enim Euāgelii gentibus exponendū, & eius vi multas vrbes in Ecclesiæ potestātē redigendas. Sed quia idololatria propè fundatā per Apostolos,

*Onus in masfa scriptura quid significet. c. 15. 17. 29. 21.*

*Neclat propheta multas vrbes Euāgelij in Ecclesia potestātē esse redigendas.*

Liranus

Hieronymus

*Act. 9. c. d. In Damasco Paulus cepit Euāgelium prædicare.*

stolos, & reliquos cōcionatores delēda, atq; excidenda est, cuiusq; excisionem eo modo describit futurā, quoea, quæ bello fit esse solet, ob eam rem onus, id est, calamitatem, & euerfionem hanc prophetiam vocat. Liranus ex aliquorum Hebræorum sententia, harum vrbum euerfionem, de qua noster propheta loquitur, eam esse putat, quæ ab Alexandro facta est: quod mihi omnino nō probatur: nā multa, vt videbimus, ad id conuenire non possunt: tum quia nonnullis dedit turpis erroris ansam. quare totum caput de bello à Christo, & Apostolis cum idololatris, atq; gentibus suscepto cū Hieronymo exponamus.  
**Onus (ergo) verbi Domini.** Id est, prophetia grauis à Domino, qui quidem grauior minatur terræ Hadrach. Omnes vrbes, quas hic nominat, erant finitimæ agro Iudæorum; quæ quoniā eis erant notissimæ, propterea potissimum nominantur. Cæterum species est pro genere, id est, metonymia figurata: non enim has solum, sed omnes etiam omnium gentium, & idololatrarum vrbes verbo Euāgelij subactas intelligit. **Damasci requiescit eius.** Id est, calamitas etiam Damasci: quæ vrbs erat opulentissima, ac nobilissimagentilium, adiacēs Libano, Syriæ caput: cui Paulus bellū indixit: nam in hac vrbe cœpit ipse Euāgelium prædicare, factus repente diuina gratia ex hoste immanissimo defensor acerrimus veritatis. Vocat vrbem hanc, requiem Dei, id est, erit sedes, ac domicilium imperij diuini, nam pulsis idolis vnus ibi Deus coletur: quod mirum valde tum esset Iudæis, vt in ea vrbe, quæ idolis tota dedita erat, sedes Dei poneretur, quæ olim Ierosolymis tantum erat: alludere enim vi-

detur ad propitiatorium, quod super arca positum, & inter Cherubim sedis, ac solij Dei imaginē gerebat. Septuaginta tamē vertunt, *id est*, sacrificium eius, quod idem est. Nam Ierosolymorum templo solum sacrificium antè fieri poterat, & nomen Hebræum מִנְחָה *minha*, mutatis punctis, vt mutari possunt. nam non attinent ad substantiam verbi, sed ab Hebræis postea apposita sunt, vt nūque significat. Si enim legamus מִנְחָה *minha*, significat requiem: si verò מִנְחָה *minha*, genus est sacrificij saepe in Leuitico usurpati. Quomodo autem Liranus Alexandri victoria Damascum sedem Dei esse factam aptè exponet, latet quidem me.  
**Quia Dominus est oculus hominis, & omnium tribuum Israel.** Subijcit eius quod dixerat, rationem, futuram esse Damascum sedem, & requiem Dei: quia definēt idola respicere, & in illis sperare, & in me vnū oculos suos vnā cum veris Israelitis conijcient, in me spes omnes suas ponent. id enim intelligit cū dicit,  
**Dominus est oculus hominis.** Vel vt oculus pro mente ponatur ea sententia, se fidei subijcient, id intelligent, id sibi persuadebunt, quod Deuseos docuerit. Septuaginta vertunt, *dominus respicit homines*, id est, subsidio est, atque fauet. **Hoc loco animaduertendum censeo**, quod Damascum Dei sedem propheta dicat, quod eum spectet, in eoque confidat. idem quibuscunque vrribus contingeret, quæ se Deo sic præstiterint: nec solum vrribus, sed etiam hominibus, qui Deū ex animo coluerint ac in eo rationes omnes suas collocauerint. quod Christus ipse promittit dicens. Qui diligit me, sermones meos

*Qui diligit me, sermones meos sicuti dico.*

Ioan. 15.

seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.

2. *Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sydon: assumpserunt quippe sibi sapientiam valde.* Emath, atque Tyrus vrbes erant gentiliū finitimæ Iudæis, quas in ditionem Dei venturas, ac intra terminos suę hereditatis includendas hic propheta prædicit; licet magnam ad se defendendum sapiētiam, vel calliditatem, & astutiam potius comparauerint. Nihil magis veræ sapiētiam aduerfatur, quàm huius seculi sapientia: sicut nihil magis veritati repugnat, quàm error. Ex quo fit, vt nulli rudiores sint ad discendam veritatē fidei, ac religionis nostræ, quàm qui huius seculi sapientiam tenent. siquidem non solum non discunt, non percipiunt, sed etiam tanquam mente captos irridēt magistros suos. Quo enim pacto simplicitatem, ac veritatem christianam, aut sibi persuadebit, aut intelliget is, qui nulli dolo, nullis insidijs parcere decreuit, dum quod velit consequatur? Quare valde mirum est, ac prodigij simile, si sapiens huius seculi suam abijciens sapientiam, ac stulticiam esse iudicans, discipulus incipiat fieri Christi, fidei; se, ac religionis præceptis, & documentis subijciat, atque in animum inducat, nullam esse æstimadā sapientiam, nisi quæ Christum doceat crucifixum. Tanti fecit Paulus huiusmodi virum vincere, ac in potestatem Christi redigere, vt quia vnum huiusmodi, Paulum nomine, Proconsulem Cypri, virum (vt in Actis dicitur) prudentem, superauerit, ac Euangelij discipulum fecerit, cum ipse Saulus vocaretur, Paulus vt ille, quem vicit, deinde appellatus est, au-

Nihil magis veræ sapiētiam aduerfatur quam huius seculi sapientia

Prodigij simile est si sapiens huius seculi discipulus incipiat fieri Christi.

Acto. 13.

Qua de causa su Paulus non vocaretur, Paulus vt ille, quem vicit, deinde appellatus est, au-

store Chrysostomo; qui hanc solam huius mutationis causam reddit.

Quemadmodum ij, qui facinus aliquod præclarum in bello faciunt, vel illud in imaginibus suis ponunt, vel ex eo nomen accipiunt, vt Scipiones, Africani, quia subegerunt Africam; Germanicus, quia Germaniam; Torquatus, quia hosti torque demtraxit: ita Paulus, quia Paulum virum prudentem superauit. Ad extollendam igitur victoriam, quam de Tyro, & Emath Deus reportauit, dicit multa fuisse sapientiam armatam, multa calliditate instructam; celsit tamen stultitiæ prædicationis, vt loquitur Paulus, ad Corinthios scribens. In qua re Dei virtutem, & incredibilem bonitatem, ac clementiam prædicare, laudare, & admirari debemus, qui callidas, & admirari debemus, qui callidas, & vineis (vt ait sponsa in Canticis) infestissimas vulpes, in agnos simplicissimos, ouesque conuertit.

3. *Et edificauit Tyrus munitionem suam, & coaceruauit argentum quasi humum, & aurum vt lutum platearum.* Perstitit in amplificanda victoria Christi; quod ea ratione rectissimè fit, si quàm munita fuerit Tyrus contra Euangelium Dei explicetur. Posita prima munitione, quod erat huius seculi sapientia, ac calliditatis plena, quam omnium maximam ego iudico; ponit secundam, quæ validissima etiam est, quod erat argento, & auro referta: quod quantum repugnet euangelicæ veritati, quæ nullos nisi pauperes amat, nullos magis quàm diuites odit, facile cognosci potest. Nam Christus apud Matthæum dicit, fallacia diuitiarum suffocari verbum Dei, & sine fructu effici. & apud Marcum, Faci-

Chrysostomus.

1. Cor. 1. 4.

Diuitia repugnant valde Euangelio.

Matt. 13. 4.

Marc. 10.

Facilius esse ait, camelum perforamē acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum: Cum ergo se tantis præsidijs Tyrus munitet, ne in ditionem Ecclesiæ caderet; redacta tamen in potestatem est, & paupertatē christianā omnibus suis diuitijs anteposuit; aurū, & argentū abiecit, & crucē Christi amplexa est. quis id crederet? quis vnquā speraret? quis tam rudis disciplinæ aut barbarus, aut Scythia est, qui diuinam potentiā, immensamq; Dei vim, in tā eximio facinore non cognoscit? vereque illud esse factum, quod Christus, loco apud Marcum citato, discipulis quærentibus, quis ex diuitibus seruari posset, si factus esset camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum? respōdit ille; Apud homines impolsibile est, sed nō apud Deum. Quare quod Tyrus tantis cummulata diuitijs, tantis aucta dolis, & insidijs, ac seculi sapientia, fuerit tamē superata, & in ditionem Ecclesiæ redacta, non humanæ, sed planè diuinæ virtutis est: cuique magna omnium admiratione attribuendum est, quod sequitur;

Valde difficile est diuitem Euangelio subici perari.

Marc. 10.

Quanta sit minoria verbi Dei.

4. *Dominus possidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hæc igni deuorabitur.* Explicat modum expugnationis Tyri, per ea quæ vsuuenire solent in expugnanda vrbe. Tyrus erat vrbs natura sua munitissima: nā erat tota circumdata mari: franget tamen eam maris fortitudinem, de qua vehementer gloriatur, neque mari depelet incēdium, quo à expugnatoribus conflagrabit. Eximia quidem, & magna virtus victoriæ verbi Dei, cui nulla humane indultriæ vis, nulla in fita potentia potest resistere, omnem frangit copiam, debilitat omnia præ-

sidia, nullis tantis criminibus, nullis tantis flagitijs ditionem suam diabolus munire potest; licet cor, & voluntatem hominis obtinens se omnium vitiorum Oceano cingat, omne scelerum frigus, omnem peccatorum colluuiem exhauriet, atque consumet ignis, quem verbum Dei excitare in mentibus solet. Si enim semel doctrina Dei hominem, vel vitiosissimum ad amorem Dei, & studium pietatis incēdat; facilis, & expedita omnium, atque aded innumerabilium, & teretrimorum vitiorum expugnatio erit. Ignis hic, quo Tyrus, & aliæ vrbes incensæ sunt, fuit ille in Apostolos à cælo delapsus in die Pentecostes; de quo Christus dixerat auctore Luca; Ignem veni mittere in terram; quid volo, nisi vt accendatur? de quo multis egimus. c. 2. huius propheta. Tanta igitur machina mirum non est, si capta Tyrus, & expugnata sit, cui neque mundus vniuersus, neq; omnes inferorum acies potuerunt resistere. Quare, Dominus (vt ait propheta) possidebit eam. Id est, suam efficiet, in cuius ditionem pullis idolis cadet, Deum viuam, & vnum colet, eique opes, ac diuitias suas dicabit. quod optimè præuidit Dauid in eo Epithalamio, quod sponsa Christi Ecclesiæ canit, cum dixit. Et filia Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis, id est, ex argento, & auro illo tanto, quantum est lutum platearum, munus tibi concinnabit, teque obnixè obsecrabit, vt per te ab sponso tuo peccatorum suorum veniam impetret. cum ergo propheta dicit, Dominus possidebit eam, difficile per Alexandrum Liranus exponet esse factum.

Quo nō ignis gentium vrbes incensa sint. Luc. 12. 5.

Psalmi locus exponitur.

5. Videbit Ascalon, & timebit; & Gaza, & de.

*& dolebit nimis, & Accaron, quoniam confusa est spes eius: & peribit rex de Gaza, & Ascalon non habitabitur.* Omnes hæ sunt vrbes finitimæ, aut non multo interuallo distantes. Et animaduertendum est, prophetam persistere in metaphora expugnationis vrbium, atque ea, quæ tum accidere solent, transferre in victoriam de gentibus & idololatræ per Euagelium adeptâ. Et quemadmodû vna vrbe capta, & expugnata, finitimis magnus terror iniici solet: ita vt ante oculos proponat progressionem, & cursum admirabilem Euangelij, quem nemo valebit reprimere; describit iter præclarissimi ducis, qui alias vrbes vastabit incendio, alias vi capiet, alias terrebit, & de sua salute desperantes de deditioe cogitabunt. & ob eam rem dicit, *Timebit Ascalon, Gaza dolebit.* id est, Accaró sui præsidij spe excidet, Rex Gazæ occidet.

*Ascalon non habitabitur.* Nam omnes idololatræ expellêtur, vastabitur, & excidetur idolorû cultus. Si enim cursum Euangelij animo contemplemur, omnium Imperatorum victorias eius trophæis longè inferiores reperiemus: neque enim citiùs distantissimæ terræ cuiusquam pedibus obiri potuissent, quàm Euangelij nõ cursum, sed victorijs lustratæ sunt. Quas enim victorias Paulus ex infinitis Asia, & Europæ prouincijs reportauit? quas Andreas ex Scythia, Thracia, & Epiro? Matthæus ex Aethyopia? Thomas ex India? vt paucis annis (auctore Paulo) Euangelij fama totum confecerit, ac peragrauerit orbem terrarû. has victorias luculentissimè cecinit Dauid dicens, Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimicorum regis: id est, sagittæ tuæ, quæ

*Ex ijs que in expugnatione vrbium accidere solent, explicat propheta verbi Dei victoriâ*

*Euangelij trophæis omnium Imperatorum victorias longe inferiores sunt.*

*Psal. 44. Focis Psal. expugnantur.*

sunt verbum Dei, penetrabunt ad corda inimicorum tuorum: facies enim vt ex animo inimicitias deponant, tibi que subijciantur; populosque multos vi sagittarum tuarum subiges, *Psal. 2.* atque in ditionem rediges. & *Psal. 2.* inducit patrem cum filio loquentem; Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatē tuâ, & possessionem tuâ terminos terræ. Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos. *6 Et sedebit separator in Azoto, & disperdam superbiam Philistinorum.* In Hebræo pro separatore est *מחצית המזרח*, de cuius significatione non conuenit inter Hebræos. quidam gentis nomen esse dicunt Ierusalem propinqua: alij dicunt significare hominem spurium: alij extraneum. Hieronymus hoc loco vertit separatorem. & in Deuterono. vertit de scorto natum. *Deut. 23.* Sed Targus Chaldaicus hunc locum nostri propetæ ita exponit; Et habitabit Israel in Afdod, in quo fuerunt sicut extranei, quæ interpretatio mihi vehementer placet, caditque in vulgatum; ita vt separator sit idem, quod extraneus: quoniâ se ab alijs separat. Idem significare videntur septuaginta, qui vertunt, *αποστρέψας*, alienigenas. Afdod enim erat ciuitas Philistinorum, qui alienigenas, atque extraneos ducebant filios Israel; quoniam non erant in Palestina nati, sed ex Aegypto venerant. Viri ergo Israelitæ, id est, credentes occupabunt Azotum vrbem munitissimam. *Et disperdam superbiam Philistinorum.* Id est, compriam primam fastidium, & arrogatiam, ob quam erant alienati à filijs Israel, indignosque illos habebant vsu, & consuetudine sua. quod fiet quando in potestatem illorum veniant, quos à se repellebant. Ita enim plerumque con-

*Psal. 2.*

*Deut. 23.*

tingit,

tingit, vt is, qui aliû nullo merito suo cõtemnit, & iniuria afficit, in manus eius postea incidat. Sic Saul omnistudio querens Dauidem ad eum interficiendum bis eum casus tradidit in potestatem Dauidis, sic vt cum si vellet, potuisset impune interficere. Ac denique iniqui omnes, qui viros virtute præditos frequenter appetunt ab eis in fine seculi venientiu iudicâdi. Sed præclarè quidem cum homine improbo agitur; si veniat in potestatem viri probi: nam solent pro maleficijs acceptis, beneficia præstare. Sic Philistini quamuis iniqui erga credentes fuerint, cum in eorum imperio fuerunt, præclarè de illis meriti sunt, vt ex sequenti clausula intelligitur. Illud verò magnam supplicium, & meritum est quidem; vt iniquus in manus incidat alterius iniqui. *Et auferam sanguinem eius de ore eius, & abominaciones eius de medio dentium eius.* Paucis omnem iniquitatem, & malitiam comprehendit in duas partes distributâ; nam aut iniqui sumus erga proximos; aut erga Deum: Primum tangit primis verbis cum dicit; *Sanguinem eius de ore eius.* Id est; iniurias, & oppresiones, & alienorû bonorum direptiones: alluditque ad habitum, & speciem bestiarum sanguinaria, quæ ex dilaceratione os sanguine infectum habere solet. Vatablus & alij interpretantur; Auferam blasphemias ex ore eius. quod mihi sanè non probatur: non enim huic dicendi modo alium similem in diuinis oraculis proferet: vt nos verò exponimus, loquitur Esaias cap. i. *Manus vestra sanguine plene sunt.* quæ dicitur ratione ex omnium interpretum sententia, quos ego viderim, homicidia, & iniurias alias declarat; quibus proximos

*Illud meritum supplicium est vt iniquus in manus incidat alterius iniqui.*

*Iniquitas omni aut erga Deum aut erga proximos.*

*Sanguis in ore quid significet.*

*Esai. 1.*

appetebant: alluditque ad bestias etiam sanguinarias; quæ manibus alias bestias dilacerant; atque disperunt. *Auferam ergo sanguinem eius de ore eius.* Id est; faciam vt nemo eum ledant, nulli perniciem, aut nocuentum afferant; bene uolens eos; & mitissimum efficiendum; scilicet quæ & atrocitatem deponeat quod Esaias vaticinatus est ad eum dicitur etiam in manibus bestiarum ratione alludens; Lupus, & agnus pascentur simul in lebo; & bos cum edet paleas, & est, homines seui, qui & viribus admodum pollent; non erunt imbecillibus detrimendos, lebo, & bos comedet paleas, id est; quos dixi, destruent esse truces, & alij obesse, homines esse gerent, comedent inter alios, & edebuntur. Egimus de prima parte iniquitatis, illis verbis comprehendit; *Auferam sanguinem eius de ore eius.* Sed undam illis verbis tangit; *Et abominaciones de medio dentium eius.* In Hebræo est *אבומינות* *אבומינות* sequuntur, abominaciones; & fore semper vsurpatur pro sacrificijs, & pro reliquo cultu; qui idolis solet exhiberi. vt illud *4. Reg. 23. vel 2. Reg. 23.* Sed & phytones, & vitulos, & serpentes idolorum, & immunditias, & abominaciones, quæ fuerant in terra Iudæa, & Ierusalem, abtulit Iohas. quoniam ex sacrificijs, quæ idolis faciebant; ipsi etiam edebant; ob eam rem dicit; *Auferam abominaciones de medio dentium eius.* id est, desinent idololatrare, & alios Deos; in vnum obseruabunt. *Et relinquetur altaris ipse Deus nostrus & erit quasi dux in Iudæa, & seruus quasi sebus eius.* Id est; Philistæus noster erabit in ijs, qui ad Deum pertinent; Dolebit dicetur, & ita se mihi addidet; ita patres meas suscipiet, vt dux; & impetrator fidelis, quem bellum administrare

*Esai. 11.*

*Abominaciones de medio dentium eius.*

*Abominaciones de reliquis idolorum cultu.*

*4. Reg. 23. vel 2. Reg. 23.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

*Idolorum cultu.*

strare attingit aduersus inimicos Dei, vel ita gratia apud me valebunt Philistini, cum ante mihi inimici, essent vt eos duces, & tribunos militu meorum faciam; confidam equidem eis. Quam haec excellens, & omnium prestantissima victoria fuerit, explicui- mus capite secundo nostri prophetæ. Hic animaduertere licet, quantâ benignitate, & humanitate, eos Deus amplectatur, qui ei victi cedunt, manuf- que dant: non enim iure belli vtitur, vt eos mancipia sua faciat, sed in altis- simo dignitatis gradu nonnunquam vel in hoc auro loquet, vt duces, vt prin- cipes, in Ecclesia constituat, aut mu- nis alijs amplissimis præficiat. Non enim nobiscum, bello contendit, vt nos perdat, aut vt gloriam ex victoria consequatur; sed vt pater cum filio male sano, vt sanet, & hæreditate di- gnam reddat, sicut Paulus docet, Qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Cum sceleratis certat, nõ vt seruituti subij- ciat, sed vt seruitute liberet. Nulli est indigniorem, & miserabiliorem ser- uitutem seruiunt, quam qui sunt sce- laribus obstricti: seruiunt enim cupi- ditatibus, temerarijs, & iniquis domi- nis, quæ ad turpissima, & stultissima facinora compellunt, & mentis statu labefactant; seruiunt mundo, atque hominum vulgo, quo nihil infanius, nihil insipientius, & eum comenda- tionis, & gloriae suæ auctorem amant, qui ex opinione, & casu potius, quam ex veritate res æstimat, cuius iudiciu cum fortuna, qua nihil mobilius, eõ- mutatur. Omnes te laudabunt, admi- rabuntur, felicemque prædicabunt, si prosperam fortunam trahas; at si paulisper effluat, rursus reuocata sen- tentia, miserum, infelicem, vitam, laude.

Magna beni- gnitate Deus amplectitur eos, qui ei vi- cti cedunt.

Qua ratione Deus nobis- cum bello co- pndat.

Tim. 2. b. vult omnes ho- mines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.

Miserabile seruituti ser- uunt qui sunt obstricti.

& gloriae ornamentis indignum iudi- cabunt. Quid autem intolerabilius, quam insanis, & temerarijs seruire do- minis? Ex hoc intelligitur illud, quod narratur, 2. Paralip. 12. præsertim illa Dei sententia perpetuae memoriae con- secrandæ: Veruntamen seruitutis meæ, & seruitutis regni terrarum. Qui enim à Deo deficientes sibi inserviunt, ve- rè mancipia sunt: at verò qui Deo ob- temperant, non serui, non mancipia eius, sed duces, principes in regno Dei, atque adeo amici eius sunt. Quod dicit, Et Accaron quasi Iebusæus. Iebusæi habitabant in Ierusalem in arce Sion antequam eos expugnaret Da- uid. significat ergo Accaron habitaturum esse in Ecclesia, quæ est vera Ierusalem, id est, in christianis ac fide- libus numerabitur: atque adeo arcem occupabunt, præsidij omnibus ad se ab hostibus defendendos vtentur, in tutissimo loco collocabuntur. Et qui dem Deus firmisimum parat locum eis omnibus, qui ad eum confugiunt, ideo Dauid ait; Deus noster refugiu & virtus; adiutor in tribulationibus, quæ inueniunt nos nimis: propterea non timebimus dum turbabitur terra.

2. Paralip. 12.

Paral. 12. d. locum firmis- simu eis qui ad eum con- fugiunt.

8 Et circumdabo domum meam, ex his qui militant mihi euntes, & reuertentes. Quod dupliciter exponit Hieronymus, id est, Ecclesiam meam muniam præsidij militum meorum, qui eun- do, & reuertendo varijs mihi munc- ribus funguntur: vel muniã eam meo- rum Angelorum præsidio. & vtraque expositio aptè cadit: nam & Angeli & duces, ac Ecclesie principes Apo- stoli, Doctores, & alij milites, id est, veri, & deuoti christiani Ecclesie sunt acerrimi propugnatores. In He- brao

Deuoti christiani acerrimi sunt Ecclesie propugnatores.

brao eadem est sententia. verba tam- en aliter reddi possunt, quæ sunt וְיָבִיטֵי לְבֵיתִי מֵעַבְרֵי וְיִשְׁבּוּ וְיִבְנֶה נְבֵאֵי לֵבֶתִי מֵעַבְרֵי mehaber ymisab, id est, castra ponam apud domum meam, propter exercitum, propter transeuntem, & redeuntem. Ean- dem etiam sententiam Septuaginta viri ita transferunt καὶ προσήσονται τὸ εἶμα μου ἀπὸ τῆμα τῶν ἐθνῶν διαπορευομένων καὶ ἀνακαμπόντων. id est; proponam domui meæ exaltationem, ne quisquam ire, aut redire possit. Exaltationem vocarunt vallum, quo castra cingi solent, ne hostium pateant incursi- bus. & hos hostium incurfus signifi- cat editio Hebraea, illa oratione, propter exercitum, propter transeun- tem, & redeuntem. Græca verò il- la oratione; ne quisquam ire aut re- dire possit. quæ omnia eõ pertinent, vt declaretur, firmisimo Deum præ- sidio Ecclesiam suam munire, contra Demonum acies, & contra impro- bos perfidorum hominum conatus. Ita Dauid ait; Immittet Angelus Do- mini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. in Hebrao est idem ver- bum quod hic חַנּוּן hana, castra ponet Angelus Domini in circuitu timentium eum. Quod re ipsa sibi accidisse vidit Iacob, cum à Mesopotamia redi- ret, essetque valde sollicitus de fratris sui erga se animo; cuius animum vt Deus erigeret, bonæque spe confirma- ret, magnas ei Angelorum copias cir- ca illum castra fecisse ostendit, vt nar- ratur in Genesi. & ea de causa voca- uit locum illum, Mahanaim; id est, castra. estque nomen ab eodem ver- bo deriuatum, quod hic ponit pro- pheta. Eadem castra Elifeus vidisse narratur apud oppidum, in quo ipse erat. Quare qui firmisimum præsi-

Quanto præsi- dio Deus sua- muniat Ec- clesiam.

Psal. 33.

Gen. 32.

4. Reg. 6.

dium, & tutissimum portum aduer- sus huius seculi procellas, & ærum- nas querit, ad Deum veniat, ei, si eius est hostis, cedat, atque in ære suo po- ni postulet.

Quid nobis faciendum sit confirmis præsidij ad- uerfus seculi procellas re- pertantur.

Et non transibit super eos ultra exactor. in Hebrao est וְאֵין נֹגֵס, signifi- cat eum, qui exigit tributum, qui no- mine Principis, aut Imperium tenen- tis instat, & vrget alios ad aliquid præ- standu. Sic qui vrgebant filios Israel in Aegypto, & lateribus, ac ædificijs operam dare cogebant, vocantur exactores. quare huiusmodi magi- stratus aduersus eos erat institutus, qui seruitute, ac duro imperio pre- mebantur, vt obsequia ab eis erga principes, & dominos suos exigeret. Vt ergo significet propheta, magna christianos libertate donandos, & ab omni seruitute vendicandos; nõ tran- siturum ultra inter eos exactorem di- cit. Sed operæ pretium est intelligere, cuiusmodi hæc libertas sit, qua Deus Ecclesiam fructuram esse promittit: quæ non est alia, quam ea qua Chris- tus nos tyrannide, & dura seruitute diaboli liberauit, in cuius eramus po- testate: iste erat exactor, & carnifex crudelissimus, cui æternas poenas pen- debamus, qui nos ad scelera, atque flagitia adigebat. de qua libertate lu- culenter etiam dixerit Esaias. Iugum oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius supera- si, sicut in die Madiam. Iugum, onus, virga, sceptrum, exactor, omnia spe- ctant ad acerbam tyrannidẽ, & inex- plicabilem oppressionem, qua era- mus constrieti. Quare hæc libertas non corporis putanda est, vt quidam perperam intellexerunt, qui alijs oc- casionem attulerunt conuictijs in se- culari doctrinam christianam, quod d

Exactor quis sit.

Quam liber- tatem Eccle- sia consequen- ra sit.

Esai. 9. a.

Non corporis est libertas, vt, quam Ec- clesia suit ad ipsa.



seruos dominis non obtemperare docebant contra naturā ius; quos Paulus increpat. 1. Timoth. 6. Quicumque sunt sub iugo serui dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini, & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos; non contemnant; quia fratres sunt; sed magis seruiant, quia fideles sunt. Estque de hac re Concilij Gangrensis Decretum ca. 3. quod anathemate multat eos, qui prætectu religionis doceant seruum Domino non obedire. Fuit enim hæresis hæc cuiusdam Eustachij, vt in Epistola eiusdem Concilij ad Episcopos narratur. De hac etiam christiana libertate pluribus egimus libr. nostro primo de Vera Religione capi. 15. nam eam nostri temporis hæretici satis impiè, & imperitè interpretantur. Est ergo hæc libertas spiritus, de qua Paulus dicit; Vbi spiritus, ibi libertas. Quare non nisi carnales, & præceptorum Dei rudes homines serui existimandi sunt; qui quidē dominis iniquissimis sunt obstricti, diabolo, mundo, & carnis vt dudum diximus.

Quia nunc vidi oculis meis. id est, ita hæc omnia futura esse intellexi. & vidisse dicit, vt certissimum esse declararet; sicut ea, quæ oculis nostris certissimum.

9 Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem: Ecce rex tuus veniet tibi iustus, & saluator: ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinae. Quoniam magna, & præclara bella Ierusalem esse confecturam propheta dixerat, difficile, ac penitus incredibile videretur eis, qui illam tunc tam imbecillam, tanto timore perculsam, tam ciuibus exhaustam videret: quare vt nemo de ea re dubitaret, decla-

Christo dicit  
præclara res  
sunt in Eccle-  
sia gerenda.

rat, quo duce, & Imperatore hoc sit gerendum; Christo videlicet. nam hic locus non nisi de Christo explicari potest, vel Hebraeis doctissimis inter eos assentientibus: præsertim quæ Matth. dicit, tum hoc esse præstitum, cum Christus asino sedens Hierosolymam ingressus est. quare temerarium esse iudico secus opinari. Iubet igitur propheta Sion magnam habere lætitiā, atque aded clamores, & cachinnos edere præ gaudio. Nam summam Christus Ecclesie, & vniuerso mundo lætitiā attulit. quod facile probabitur eis; quin non solum illius vrbs Hierosolymitana; sed etiā totius orbis miserum ante Christum statum cognouerint; quā in acerba diaboli; atque peccati potestate vniuersum hominum genus tenebatur; quanta nos libertate ipse donaauerit; quantas diuitias, atque innumera biles copias omni volenti contulerit. Hunc Regem, & assertorem excellentissimum vniuersa Ecclesia, iam inde à mundi principio desiderauit, in votis habuit, & precibus à Deo diu turnis petiuit: in eo enim vno omnes spes subsidij sui posuerat. quare merito eam propheta exultare iubet, & triumphare præ gaudio; quippe qui tantum ei nuncium afferat. Hic illud oportet diligenter attendere, proprium esse viri sancti, atque virtute præditi præter ceteros homines, vel in hac vita hilarem, & lætitijs omnibus esse lætum. nam tota ad illos hæc, quam propheta nuntiat, spectat lætitiā. Vellem verbis exequi posse, quantum huiusmodi viri, licet inopes, & omni hominum præsidio destituti sint, animi lætitiā, & voluptate præsentent ijs, qui huius seculi bonis fruuntur, & qui felices, ac fortunati habentur.

Mat. 21. 2.

Quam miser  
Ecclesia fuerit  
status ante  
Christum.

Magnas  
Christus Eccle-  
siae utilitates  
attulit.

Propriū esse  
viri sancti  
hilarem esse.

benitur. Ego verò ita mihi persuadeo, & sic animum induco meum, hos solos, si qua felicitas, ac vera lætitiā in hac vita est, eam percipere. Nam ipsi modò apud animum suum omnia tranquilla, & pacata habent, eum omnia vnius æquissimi principis, rationis scilicet arbitrato gubernentur: nulla ibi libido, nulla perturbatio tyrannidem exerceat. quare nihil contra voluntatem, nihil alio repugnante fit, ex quo omnis tristitiā, & doloris oritur occasio. Præsertim quòd mala, quæ extrinsecus accidunt, modesto, & æquissimo animo ferunt, scientes quòd Dei voluntate fiant, cui non minùs ratio ipsa subiecta est, quàm ceteræ perturbationes rationi. Et hoc magis, quòd vehementer confidant, mala omnia sibi à Deo patre suo amantissimo inferri, non propter eorum incommodum, sed com modum, magnasque inde utilitates reportaturos. Ex quo illud efficitur, quod Salomò dicit in Prouerbijs; Iustum non contristabit quidquid ei acciderit. Denique cum ratio sua non non minùs subiecta sit, & obtemperet Deo, quàm affectus, atque libidines suæ ipsi rationi; quemadmodum libidines facillè patiuntur, quod eas ratio comprimat, atque coerceat: ita & ipsa ratio non ægrè fert, quod Dei voluntas fiat, quamuis ipsa damna, & detrimèta perferat. Ita Christus morte crudelissima, & iniquissima sua imminèté dixit æterno patri; Non mea, sed tua voluntas fiat. & David; Proba me Domine, & tenta me; vre renes meos, & cor meum. Quare non dubito, quin magnū sit argumentū perfectæ, & cum officio coniunctæ vitæ; semper gaudio quodam intrinseco, & lætitiā frui; Iustitiæ fructus (ait Pau-

Prou. 12. c.

Mat. 6.

Psal. 138.  
Magnam ar-  
gumentū esse  
perfectæ vi-  
tæ semper  
gaudere,  
Gal. 6.

lus) pax & gaudiū. minimè verò damnamus, aut improbamus tristitiā, quæ secundum Deum est, quæ operatur (vt idem Paulus ait) pœnitentiā salutare: quæ etiam quòd perfectior, eò iacundior: nam à maiori charitate, & amore erga Deum proficiscitur, & spem facit impetrandæ veniæ, & damni refarciendi. quare meritò noster dicit Propheta.

Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem. Sed Matth. hunc locum citans, aliter id enunciat; nam ait loco politorum verborum; Dicite filia Sion: quod vel ob eam rem est, quòd hæc verba non dictis nostri prophetae respondent, sed Elaia ca. 62. qui idem ferè exprimit oraculum dicens; Dicite filia Sion; Ecce saluator tuus venit. vel quia idem est iubere, vt Sion exultet, atque iubilet, vt ait propheta; & iubere, vt ei quasi Euangelia petendo id ipsum dicatur. & ita septuaginta illud, quod in Hebræo, & vulgato est, iubila, vertunt in ipse, prædica, id est, omnibus lætabunda nuntia, atque Euangelia pete.

Eccc Rex tuus venit tibi. Christū seruatorem nostrum Regem vocat. cuius rei explicatio minimè quidem difficultate vocat: non enim ita in promptu est, quod regnum ipse obtinuerit, quam prouinciam administrauerit, vbi ius dixerit: præsertim, quòd ipse apud Ioannem dicit; Non misit Deus filium suum in mundum vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. At verò alio loco apud eundem Ioannem dicit; Nunc iudicium est mundi: quod licet hætenus nusquam plenè explanatum viderim, ita fortè declarabo, vt nihil dubij, nihil difficultatis reliquum sit. Est autem res valde

Difficile est  
explicare ad  
Christum Regem  
fuerit.

Questio est  
cognitione  
valde digna  
ostrium Christi  
suis fuerit  
Res.

Christus Rex  
fuit quate-  
nus homo.

Mat. 2. c.

digna quæ à vobis omnibus perfecte  
sciatur. Christum verò regem fuisse;  
quatenus hominem, dubium nō est.  
Nam Magi quærebant Hierosolymā  
ingressi, vt narrat Matthæus; vbi est  
qui natus est Rex Iudæorū? turbæq;  
ei obuiam prodire plaudentes, atq;  
clamâtes; Benedictus qui venit in no-  
mine Domini Rex Israel. Est tamen  
animaduertendum, quod sicut quic-  
quid hæc rerum vniuersitate contine-  
tur, duabus rebus comprehenditur;  
spiritu, atque corpore: ita duplex esse  
regnum existimandum est: nam aut,  
spirituum, aut corporum potestas, &  
regnum est. Huius autem seculi Re-  
ges, vel excellentissimi, atque poten-  
tissimi; tantum in corporibus domi-  
nantur; non enim animas possunt aut  
soluere, aut ligare; aut occidere. ita  
Christus ait; Nolite timere eos qui oc-  
cidunt corpus, animam autem occi-  
dere non possunt. Christum autē qua-  
tenus hominem, tanto amore Deus  
profecutus est; tantaq; est erga eum  
magnificencia vsus, vt sicut ipse è cor-  
pore, & spiritu compositus erat, ita  
eum & regem spirituum, & corporū  
etiā fecerit, vt tam latè ipsius regnū;  
& imperiū pateret, quàm ipsius Dei;  
ita vt nihil Deo subditum sit, quod  
nō Christo subijciatur, vt Paulus ait;  
In nomine Iesu omne genu flectatur;  
terrestrium, celestium, & inferorū.  
Et licet simul atque conceptus est; ijs  
duobus regnis sit à Deo decoratus;  
non vno tamen, eodēque tempore  
vtriusq; hereditatem creuit, sed alio-  
atque alio tempore, sicut bis ipse in  
mundum venire decreuit. Primo ad-  
uentu regnum illud spirituum obti-  
nuit, reliquo tantò clarius, quantò spi-  
ritus corpori præstat; eiq; eius dixit,  
legesq; tulit. ita & omnes mortalium

Duplex esse  
regnum spi-  
rituum atque  
corporum.

Mat. 10. c.

Christus Rex  
corporum, &  
spirituum  
fuit simulat-  
que conceptus  
est.

Phillip. 2.

Primo adue-  
ntu regnū spi-  
rituum Chri-  
stus obtinuit.

animi in eius sunt potestatem reda-  
cti, vt ipse & soluere, & animas ligare;  
& occidere possit: nemoque nisi per  
ipsum hæc exerceat potestatem, quā  
ipsi Petro, & eis, qui ei vicarij successerunt  
re, reliquit. quod ipse Christus vocat  
regnum cœlorum cum Petro dixit;  
Claues regni cœlorum tradidi tibi; &  
quodcumq; ligaueris super terram,  
erit ligatum & in cœlo: & quodcu-  
que solueris super terram, erit solu-  
tum & in cœlis. & in multis alijs lo-  
cis. Hoc autē est regnū Ecclesię quod  
possidet Summus Pontifex, Christi  
personam sustinens, quod per se, &  
sponte sua nulla huius mundi regna;  
nullus magistratus postulat, sicut ne-  
que Petrus, neque Christus ipse eos  
tenuit; nā ad corpus, vt dixi, toti perti-  
nent. Hominum autē corpora ad  
hoc primo aduentu in eius non sunt  
potestatem redacta, vt corpus eius in  
hominum potestate traditum, omni-  
bus ludibrio fuerit, in iudiciūq; sit  
ab alio homine vocatum, damnatū,  
& miserabiliter in crucem actum, &  
ita facillè intelligitur illud, quod Pila-  
to, quæsitus an Rex esset, respondit;  
Regnum meum non est de hoc mun-  
do: nam si ex hoc mundo esset regnū  
meum, ministri mei vti que decerta-  
rent, vt non traderer Iudæis. nunc au-  
tem regnum meum non est hinc, id  
est, non est regnum eorum simile, qui  
satellitibus ad corpus defendendum  
sunt muniti: non est (vt omnia in pau-  
ca conferam) regnum corporale, sed  
spirituale. Nam carni, & corpori de-  
diti homines nondum sunt in Chri-  
sti potestatem redacti; multi enim  
adhuc multa contra illum moluntur,  
neque præceptis, & iussis eius ob-  
temperant; sed palàm illi audent re-  
sistere: & propter hos ipse dixit apud  
Ioan-

Mat. 18.

Cuiusmodi sit  
Ecclesię re-  
gnum.

Hominū cor-  
pora primo  
Christi adue-  
ntu in eius nō  
sunt potesta-  
tem redacta.

Ioan. 20.

Ioannis locus  
exponitur.

Ioannis locus  
exponitur.

Ioan. 3.

Cuiusmodi in  
dicium Chri-  
stus primo  
aduentu non  
reddidit.

Ioan. 7.

Ioannis locus  
exponitur.

Cuiusmodi in  
dicium Chri-  
stus primo  
aduentu fecit.

Secundo ad-  
uentu corpo-  
rum regnum  
Christus obti-  
nuit.

Mat. 26. f.

Ioannem; Non misit Deus filium suum  
vt iudicet mundum. horum tamen  
animi peccatorum vinculis à Chri-  
sto constricti tenentur, & eius sunt  
rei, ita vt à nullo, nisi de voluntate eius,  
possint absolui. & hoc est iudicium  
mundi, quod nunc ipse apud Ioannē  
futurum esse dicit, id est, de reis, & cri-  
minosis hominibus, vtrum sint in dia-  
boli potestatem perpetuis tempori-  
bus tradendi, an verò sint in liberta-  
tem filiorum Dei asserendi. quod iu-  
dicium totum est spirituale, quo dia-  
bolus victus, & damnatus est. Nam  
neminem potest tanta libertate pro-  
hibere, nisi eum, qui sua eam volunta-  
te repudiari, sceleribusq; se obitri-  
gendum tradiderit, atque in ijs vincu-  
lis detineri voluerit. Noluisset autem  
regnum vllum huius seculi admini-  
strare, iudicio est, quod cum quidam  
eum regem facere voluissent; se ab-  
scondit, vt narrat Ioannes ca. 6. Illud  
tamen est notandum in eo responso,  
quod Pilato dedisse diximus; Nunc  
regnum meum non est hinc. nunc di-  
cit: nam postea futurum etiam est in  
secundo aduentu, vt corporum re-  
gnum obtineat tanta vi, atque poten-  
tia, vt nemo resistere, nemo repugna-  
re, aut quidquam moliri audeat, sed  
ei amici sui, nemine prohibente, aut  
impediente, æternis temporibus ser-  
uiant: inimici autem omnes vnà cum  
corporibus suis in perpetuam apud  
inferos custodiam tradentur. De hoc  
regno intellexit ipse cum Caiaphæ,  
apud quem ligatus accusabatur, de  
regno suo etiam quærenti respōdit,  
Videbitis filium hominis sedetem à  
dextris virtutis Dei, & venientem in  
nubibus cœli. Tunc enim iudicabit  
is, qui modò est nullo merito suo in  
iudiciū vocatus: ac non vnus solum,

aut alterius prouincia, sed totius vr-  
bis terrarum rex ad eò erit potens, vt  
omnes ad vnum homines, & Angeli  
volentes nolentes eius voluntati pa-  
reant. de hoc regno loquitur etiam  
Paulus; Deinde finis, cum tradiderit  
regnum Deo, & patri, quum euacua-  
uerit omnem principatū, & potesta-  
tem, & virtutem. Oportet autem il-  
lum regnare donec ponat omnes ini-  
micos sub pedibus eius. Merito ergo  
illum noster propheta Regē vocauit,  
cum tot regna, quot ipse Deus possi-  
deat. Cum hac expositione maximè  
conuenit, quod post verba prædicta  
nostri prophete sequitur in Matth.  
Venit (inquā) tibi mansuetus, id est,  
nō terribilis, & ad inimicos suos dissi-  
pandos, & confringendos paratus, vt  
secundo veniet aduentu: sed ita faci-  
lis, comes, & humanus adest, vt aino  
sedens veniat: non clamabit, non vo-  
ciferabitur, non audietur foris vox  
eius: calamū quassatum nō conteret,  
& lignum fumigans nō extinguet di-  
cit Elia primū eius aduentum de-  
scribens. *Tibi* id est, ad tuam vtilitatē,  
atq; commodum, non vt sceleratos  
perdat, vt perdet aduentu secundo; sed  
vt seruet, ac hostis atrocissimi potesta-  
te liberet. totus deniq; Christus in un-  
do à Deo dabitur. Sic enim (vt ipse  
ait) Deus dilexit mundum, vt filium  
suum vnigenitum daret, non sibi:  
nam nullam ex hoc aduentu vtilita-  
tē sibi reportaturus est, quam si vel-  
let sibi sine tantis ærumnis non pare-  
ret. contrā verò angustias, dolores  
tormenta, & cruciatus maximos pro-  
pter commoda, & emolumenta no-  
stra perpessus est. Sed priusquam  
eum propheta mansuetum appellat,  
dicit;  
*Veni tibi iustus & Saluator.* Optabile,  
M 3 & val-

Pauli locus  
exponitur.

1. Cor. 15. d

Esa. 42. 2.

Ioan. 3.

Christus pro-  
pter nostrā  
tantum vti-  
litatē.

*Esse Regem in  
suo omnis pē-  
det amplitu-  
do resp.*

*Christus in-  
sus vocatur  
quia iustus  
hominibus in  
Christum tri-  
buit.*

*Christus fecit  
inter Deum  
& homines  
iustitia inter-  
cederet.*

*Esa. 53. d.*

*Christus no-  
mina nostra  
expungendo  
& iustitiam  
tribuendo nos  
seruauit.*

& valde amabile est Regem habere iustum, ex quo omnis, reipub. dignitas, & amplitudo, omnis pax, & felicitas pendet. Sed non ob eam rem tantum Christum iustum appellat, quod nemini iniuriam faciet, & equum ius omnibus dicit: sed quia hominibus iniustus, & à Deo alienatis iustitiam, nisi renuant, tribuet, & in Dei gratiā reducet, culpam omnem præstando, & nomina immentia expediendo: fecit denique vt inter Deum, & homines iustitia intercederet, ita vt non solum ipsi se nexu liberare, sed Deum etiam debitorem cōstituerē possent. de hac loquitur iustitia Dauid cum dicit, Iustitia de celo prospexit. & Elaias id expressius declarat dicēs; In scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos, & iniquitates eorū ipse portabit. idque aptissimè cohæret cum eo, quod sequitur in propheta nostro; *Et saluator.* Nomina enim nostra expungendo, & iustitiam tribuendo nos seruauit, & ex ira atque iustitia Dei, & Dæmonis potestate eripuit. Vatablus hūc locum ita reddit; Et seruabit sese. & ita explicat totum, id est, Christus iustus, & innocēs erit, licet nocens, & iniustus in crucem adactus videatur; seruabit tamē sese, id est, resurget, morteque indigna liberabitur. Cui expositioni ego planè allentire, si illā villo modo Hebræa verba, ad quæ ipse confugit, paterentur: quæ sunt *וְיִשְׁעוּ בְּיָדוֹ מוֹשָׁל בְּהוּ*, pronomen autē illud demōstrās *בְּהוּ*, nemo vnquā se, dixit significare, sed ipse. quare iungendū est cum saluatore, vt ita dicatur Saluator ipse, vt est in Hebræo: & non sciungendū, vt in Biblijs nonnullis Latinis sciunctū est, & cū voce sequenti copulatū, ipse mitis. estq; idē pronome quod ponitur

in Genesi, cūm Deus serpenti prædixit, Ipsa conteret caput tuū: quod masculino genere pleriq; interpretantes ad Christū referunt, vt ipse sit, qui dæmonē fregit, & hominū genus sua potestate liberauerit. vt hic noster dicit propheta; qui fortē ad hunc locū Genesios alludens, illud pronomen saluatori coniunxit: vel vt illū eximū, & egregium seruatore Christū significaret, qui ceteros omnes virtute, & rebus gestis infinitis partibus antecellit. septuaginta vertunt *σὸς αὐτοῦ*, seruās eos retulere pronomen ad homines seruandos. Sequitur in propheta. *Pauper.* id est, omnibus copijs, & opibus humanis destitutus, nullis hominum præsidijs nixus, vt diuitias immentas suas cum paupertate nostra commutaret, diuitijsq; nos, & copijs diuinis auget, vt Paulus scribit Corinthijs. Scitis gratiā Domini nostri Iesu Christi, quoniā propter vos egenus factus est, quum esset diues, vt illius inopia vos diuites essētis. in Hebræo est *יְשֻׁחָנִי*, pauper, vt vertit Hieronymus: sed septuaginta vertūt *παυρὸς* idem vocabulum quod Græco Matthæo est, id est, māsuetus. ex quo cognoscetis tanti Euangelistæ facere versionem Septuaginta interpretū, vt illam ad verbum excipiant. Nomē autem Hebræum vtrūque significare potest, si. vltimum cum paupere sonat, in. v. vertatur; literæ valde similes, & ita vna pro altera frequenter irrepit, & grammatica etiam patitur, vt idē nonnūquam fiat, quod vtrūque sit litera, quam grammatici vocant quiescentem, & sint inter se valde similes: sunt enim eadem figura, tātūm magnitudine, & breuitate differentes. dudum autem diximus de Christo mansuetus.

*Gen. 3. c.*

*Christus diuitias suas cum paupertate nostra commutauit.*

*2. Cor. 8. b.*

*Euangelista ad verbum excipit versionē Septuaginta interpretum.*

*Et ascen-*

*Christus vel in hoc æuo paupertatem extulit, & in signum reddidit.*

*Quid mirabili triplo Christus Ierosolymam ingressus fuerit.*

*Et ascendens super asinam & super pullum filium asine.* Cuius paupertas, & māsuetudo vel ex eo potest cognosci, quōd non curribus, aut equo vectus veniet, sed asina, & eius pullo. Omnia quæ Christus gessit, humanitatis, & comitatis plena sunt, sic vt nullos terreat, sed omnes ad se alliciat. Id tamen hoc loco mirari nō cessat, quantum Deus paupertatem extulit, quā in signum, & præclaram reddidit, vel in hoc æuo, quōd eam ad eō detestatur, & abhorret. Quis vnquam curru vectus aurato, magna Tribunorum, ac militum caterua constipatus, hostium duces victos ducens ante curram, cui vasa quæq; pretiosissimè cæclata, magna vis auri & argenti, & magnificæ oppidorum figuræ præirent; quis denique splendidissima triumphi pompa Romam ingrediens, maiori plausu, & populi gratulatione exceptus est, quā Christus vili asina sedens, egenis discipulis comitatus? cedit igitur, cedit superbia humilitati, vtum affluencia rerū inopiæ, gloria mundana gloriæ Christianæ. Imperatori enim Romano triumphanti obuiam populus prodibat, triumphi apparatus fortē magis quā eius virtutes mirans: at in hoc Christi triumpho nihil nouum, nihil inauditū, nihil mirabile, nisi ipse Christus erat, eximia sua virtute solum populi ipsum spectandi studium accendebat. quare hæc vera gloria, veraque præstantia est: hæc digna est, quæ nos ad se totos rapiat: qui enim propter opum abundantiam prædicantur, admirabileq; videntur, ea gloria ad diuitias potius, quā ad ipsos homines manare videtur. Nam si eadem ipse diuitiæ alio vel abiectissimo homini attribuerentur, vt facillè accidere po-

test, sunt enim externa bona: non minus tamē prædicaretur, omniumq; oculos in se cōuerteret. Quare ille solum per se admirabilis est, & omnium linguis commendandus, qui rebus omnibus extrarijs detractis, animi bonis; quæ neque tolli, neq; ad alium transferri possint, magnus, & excellens sit. ex quo fit, vt Paulus sapientissimè dicat; Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor, id est, quōd omnium hominum, & opum fuerim præsidio destitutus, quōd tot plagas acceperim, quōd in tot vincula fuerim cōiectus. Est enim vera Pauli gloria, quōd tantam gloriam nō aliorum hominum subsidio, sed sua virtute fuerit adeptus. Rectè etiam Iacobus monet; Glorietur humilis in exaltatione sua. Itaq; vera gloria, & exaltatio, ab humilitate, & subinssione nascitur. Mundus itaque velit nolit paupertatis, & humilitatis laudibus suffragatur. quare non solum Dei, sed etiam omnium hominum consentū ipsa diuitijs anteponenda est. quōd si homines in re tam plana, & aperta tacerent, lapides clamaret, vt cum Christus hoc oraculum in effectu posuit, inuidis suis dixisse Matthæus testatur. Quod dicit, *Super asinam & super pullum filium asine.* Septuaginta vertūt *ἐπὶ ἄσιν καὶ πῦλον ἴνον*, Super subugale, & pullum nouum. Matthæus recitat super asinam, & pullum filium subugalis, vt intelligamus id, quod Hieronymus ait super primum c. Matthi. Euangelistas nō tam verba, quā sententias ex scripturis citasse. Sed cum Christus asino sedens Ierosolymam ingressus est, & præclitit quod propheta noster prædixit; & alterius vaticinij ( vt Chrysostomus ait super Matth.) initium dedit. Nam cūm vi-

*Quis nam sit per se admirabilis.*

*Pauli loci exponitur. 2. Cor. 11. g.*

*De qua re merito Paulus gloriatur Iacob. 1. b.*

*Vera exaltatio à subinssione nascitur.*

*Matt. 21.*

M 4 cissim

Quid Chris-  
tus significa-  
uerit super  
asina & pul-  
lum ascendis

cissim asina, & pullo sedit (ita enim in-  
telligendum est super alinam, & pul-  
lum ascendis, vt ait propheta) signifi-  
cabat & populum Iudæorū, & genti-  
um in potestatem suam redactum  
iri. Asina, quoniam domita erat, Iu-  
dæorum populum significabat, qui  
legis iugum à Deo impositum por-  
tauerat. Pullus, quoniam indomitus,  
& vt aiunt septuaginta nouus erat,  
populum declarabat gentium, qui  
omni lege à Deo lata solutus, nature  
tantum legibus tenebatur, atq; adeo  
hanc nature legem perferre non po-  
terat: eius tamen immanitatem Chris-  
tus domuit, & Euangelij iugum sub  
ire coegit. Christo denique subijci, &  
adherere: vt Paulus Ephesijs scripsit;  
Qui eratis illo tempore sine Christo  
alienati à conuersatione Israel, & ho-  
spites testamentorum promissionis,  
spem non habentes, & sine Deo in  
hoc mundo. Nunc autem in Christo  
Iesu vos, qui aliquando eratis longè,  
facti estis propè in sanguine Christi.  
Ceterum quod propheta dicit, Pul-  
lum filium asinae. In Hebræo est filium  
asinarum, id est, vnus ex asinabus: ea-  
dem phrasi, quæ in Hebræo est illud  
Iudic. 12. Sepultus est in ciuitate sua  
Galaad. dicitur in Hebræo sepultus  
est in ciuitatibus Galaad, id est, in vna  
ex ciuitatibus Galaad. & Ionæ primo.  
Ionas descenderat ad latera nauis, vt est  
in Hebræo, id est, ad vnū ex lateribus.  
10 Et dispergam quadrigam ex Ephraim,  
& equum de Ierusalem, & dissipabitur ar-  
cus belli. In eo semper persistit, vt do-  
ceat, nullis humanis præsidijs, nullo  
hominum auxilio res tantas Christū  
gesturum: neq; vt Iosue armorum vi-  
terā Palestinæ subegit; ita à Christo  
tot regna subigenda esse opinemur.  
Quod si Hebræi rebelles, & pertina-

ces diligenter animaduertent, desi-  
nerent fortè putare regnum Messie,  
quando primum venit, corporale, &  
Alexandri, & aliorum simile futu-  
rum: sed planè spirituale (vt diximus)  
quod bellum non armis, quibus cor-  
pus subijcitur, atque debilitatur, sed  
rationibus, signis, & prodigijs, sermo-  
ne deniq; & oratione gerendum erat,  
quibus mētes humanæ in ditionē re-  
diguntur. Si enim armis Christi bel-  
lum esset administrandum, quid atti-  
neret eorum equos, & quadrigas di-  
spargere, & dissipare, pro quibus pu-  
gnaturus est? Id ipsum vaticinatus est  
Micheas; Et erit in die illa, dicit Do-  
minus, auferam equos tuos de medio  
tui, & dispergam quadrigas tuas, &  
perdam ciuitates terræ tuæ, & de-  
struam omnes munitiones tuas. id  
est, faciam vt omnibus humanis di-  
uitijs spretis, me vno nitaris, in me  
vno omnes spes, & rationes tuas col-  
loces. Hinc factum est, vt veri Chri-  
sti discipuli diuitias, & seculi fortu-  
nas negligant, & indignas se ducant,  
ac de paupertate, detrimentis, & in-  
commodis gloriantur: in ijs enim  
rebus vis summa Christi eminet mag-  
gis, & apparet: nullaque maior esse  
coniectura potest quempiam spiri-  
tu, & virtute Christi agi, quam si  
opibus omnibus spoliatus, ab ami-  
cis, & cognatis desertus, ab inimicis  
circuuentus, nullis incommodis ce-  
dat, nunquam frangatur, & angatur  
animo, nullum humanum subsidium  
magnopere requirat; hic verè est Chri-  
sti miles, & vnà cum illo currus, qua-  
drigas, & arcus omnes belli dissipauit:  
ob eamque rem dicit Paulus; Li-  
benter glorior in infirmitatibus  
meis, vt inhabitet in me virtus Chri-  
sti, id est, vt intelligatur in me Christi  
virtu-

Regni Chri-  
sti primum  
nō armis sed  
sermone gerē-  
dam, id est,  
spiritu de su-  
rarum.  
Mich. 5. d.  
Istius locus  
exponitur.

Cur Christi  
discipuli seculi  
fortunas ue-  
gligant.

Que maxi-  
mā sit conie-  
ctura quæ  
Dei spiritum  
agit.

Qui uerus sit  
Christi miles.

2. Cor. 12. c

virtutem esse, quæ potius in infirmita-  
te se, quam in seculi potentia ostēdit.  
Et loquetur pacem gentibus, & potestas  
eius à mari vsque ad mare, & à fluminibus  
vsque ad fines terræ. Id est, non solum  
afferet Israelitis salutem, sed etiā gen-  
tibus: in Dei enim gratiā reducet vni-  
uersum hominum genus, pacemque  
faciet firmissimam. Vocabitur enim  
princeps pacis, vt ait Esaias, id est, qui  
de pace firmanda, non de bello mo-  
uendo agit, & ob eam rem vniuersā  
belli instrumenta, & nocendi machi-  
nas dissipaturum dixit. Loquetur pa-  
cem, Euangelium illis proponendo, si-  
cut Apostolis dixit; Prædicate Euan-  
gelium omni creaturæ. Pace verò chri-  
stiana plures nationes, atque prouin-  
cias subiget, & in ditionem rediget,  
quàm vlli vnquam duces, & impera-  
tores bello, & armis. nam erit ait pro-  
pheta. Potestas eius, &c. Sicut etiam Da-  
uid prædixit; Et dominabitur à mari  
vsque ad mare, & à flumine vsque ad  
terminos orbis terrarum. & ipse Chri-  
stus Apostolis cum eis promulgandi  
Euangelij munus mandaret, dixit; Da-  
ta est mihi omnis potestas in cælo &  
in terra. Euntes ergo docete omnes  
gentes.  
11 Tu quoque in sanguine testamenti tui  
emisisti vinctos de lacu in quo nō est aqua.  
Persequitur Christi victorias admira-  
biles, quibus non solum lustrauit vni-  
uersum orbem terrarum, sed ad infe-  
ros etiam penetravit, eduxitque san-  
ctos omnes Patres, qui iam inde à mū-  
di principio de vita migrarant, ibique  
vincti detinebantur, quia ad cælum  
euolare, & Dei immensa gloria frui  
non poterant. quod fides, & religio  
nostraita factum esse inter præcipua  
fidei nostræ capita, proficitur. Itaque  
lacum sine aqua vocat eam custodia

Esai. loci  
exponitur.  
Esai. 9. b.

Marc. 16.

Plures pro-  
nuncias pace  
christiana  
Christus sube-  
git quā alij  
bello.

Psal. 71.

Matt. 28. d.

Christus vi-  
ctores suos ad  
infernus etiam  
penetravit.

in qua prisci illi patres erant, quæ esse  
sub terra nostra religio docet, cum  
præcipit, vt credamus Christum ad  
infernus descendisse. Quo pretio hos  
captiuos in libertatem auerulisset, do-  
cet dicendo; In sanguine testamenti  
eos eduxisse. Sanguinem testamenti  
nominat sanguinem Christi pro no-  
stra salute fufum; quo etiam pretio  
fuere mortales omnes morte, infer-  
no, & peccatis soluti. Sanguis autem  
testamenti vocatur, quod sicut san-  
guine hircorum, & vitulorū (vt Pau-  
lus auctor est) vetus testamentum sta-  
bilitum est: ita & sanguine Christi no-  
uum testamentum sanctum, & fir-  
matum fuit. de quo testamento præ-  
dixerat Ieremias; Consummabo su-  
per domum Israel, & super domum  
Iuda testamentum nouum, non secū-  
dum testamentum, quod feci patri-  
bus eorum in die, qua apprehendi ma-  
num eorum, vt educerem illos de ter-  
ra Aegypti. De hoc etiam testamento  
loquitur Paul. Noui testamenti me-  
diator est, vt morte intercedente in re-  
demptionem earum prauaricationū,  
quæ erant sub priori testamento, re-  
promissionem accipiant, qui vocati  
sunt aeternæ hereditatis. Et sicut ipse  
Christus sanguine sui testamenti me-  
ruit vt de sepulchro à Deo excitaretur  
auctore Paulo; Eduxit de mortuis pa-  
storem magnum ouium, in sanguine  
testamenti aeterni, Dominum nostrū  
Iesum Christum: ita eodē sanguine  
meruit, vt sancti viri, qui apud infe-  
ros erant, libertatem consequerētur.  
12. Conuertimini ad munitionem vincti  
spei, hodie quoque annuntians duplicem red-  
dam tibi. Existimo vinctos spei elegit  
periphrafi vocare mortales omnes,  
quorum ea est natura sua conditio, vt  
spe semper melioris fortunæ viuant,  
& hac

Quo pretio  
nos Christus  
redemit.

Heb. 9. c.

Exod. 24. c.

Sanguis Chri-  
sti cur san-  
guis testamē-  
ti vocetur.

Iere. 31. f.

Heb. 9. d.

Heb. 13.

Vincti spei  
cur mortales  
vocentur.

& hac se spe in malis consolentur, quam naturam, & conditionem, creaturam, quæ mutationi subiecta est, Paulus habere dicit; Vanitati (ait) creatura subiecta est, non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe: Qui igitur, ait, vobis bona cupitis, eaq; magna cum spe expectantes semper procuratis, ad Christum regem potentissimum traducimini: is enim vicepræsidiij munitissimi vobis futurus est, quo nunquam spe vestra deturbabimini. Vel Iudæos omnes intelligit, qui Christum venturum, magnisque eos bonis aucturum esse sperabant: & ob id eos victos spero: nam pios viros intelligi, non ita compactè mihi ob id cohærere videtur, quòd hos nò moneret, vt ad Christum conuerterentur, qui iam erant conuersi. Ad Christum ergo qui estis in spe, venite, quoniam, *Hodie quoque annuncians duplicia reddam tibi.* Verba sunt Dei loquentis, exponentisq; causam, cur ad munitionem omnes eos, qui aliquid boni cupiunt, atque desiderant, conuertiiubeat, quoniam (inquit) hodie prædico, atque nuntio, quoniam beneficia eximia vobis tribuam: est enim mutatio numeri, tibi pro vobis, sæpe hebraismo vsurpata. Haud rarè etiam in hebraismo vsuuenit, vt duplicia, rem magnam, eximiã, & vehementè, firmamq; significent; petita fortè translatione à filis, aut rebus duplicibus, quæ firmiores, & validiores esse solent, quàm simplices. vel est numerus finitus pro infinito, vt duplex pro multiplici ponatur. vt in Ieremia, Induc super eos diem afflictionis, & duplici contritione còtere eos, id est, multiplici. & in Esaia, Suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis, id est, multipli

Rom. 8. d.

Hebraïsmi  
spei  
Iudæos  
conuertit.

Hebraïsmus  
est duplicia  
pro re vobis  
mentis, & fir  
mitate

Iere. 17. c.

Esaia. 40. a.  
Esaie locus  
est ponitur.

cia: quæ & ad bona, & ad mala referri possunt. id est, vel satis magnas pœnas Deus de Ierusalem sumpsit: quapropter ira eius iam sedata est: vel loco pœnarum, quâs pro suis flagitijs debebat, à Deo pro sua immensa misericordia infinita accepit beneficia. Sed idem nostri propheta oraculum, eademque, sed explicata metaphora Esaia expressit, dicens, Propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, & lætitia sempiterna erit eis. videte quomodo numero infinito quid duplicia significant, declarauit, adiungens lætitiã sempiternam. Quidam tamen exponunt duplicia, id est, duplex beneficium prestabo: nam & mittam Christum, & gètes seruabo. Sed prior expositio mihi magis probatur: ad quam etiam pertinet quod septuaginta reddunt, *αὐτὸν ἕως ἡμερῶν μακαρίας σου* id est, pro vno die peregrinationis tuæ duplicia reddam: quod est, longè maiora beneficia conferam quàm mala intuli. Cùm ergo bona innumerabilia, præmium immensum, certum, & stabile proponatur eis, qui se totos ad Christum traduxerint, extremæ demetiæ est aliud bonum, præter Christum querere: præsertim quòd sine Christo nihil est quod in bonis poni debeat: ipse enim apud se habet thesauros omnes atque diuitias Dei.

13 *Quoniam extendi mihi Iudam quasi arcum, impleui Ephraim: & suscitabo filios tuos Sion super filios tuos Græcia, & ponam te quasi gladium fortium.* Dixerat Christus res magnas ab eo gerendas, multas prouincias domandas omnibus repudiatis humanis subsidijs: hoc loco exponit quibus armis, quibus auxilijs, quibusq; rationibus sit eã eximia facinora factururus. Iuda, Ephraim, & Sion,

Esaia. 61. a.

Quanta demetia sit aliud bonum præter Christum querere.

& Sion, hoc idem significant, id est, Ecclesiam: *Impleui Ephraim.* Est phras Hebraea, id est, vt arcum vehementer contendi ad emittendam sagittã. ita. 4. Reg. 9. a. Porro Iehu tetendit arcum manu, & percussit Ioram. in Hebræo est idè verbũ quod hic, id est, impleuit arcum manu sua. quare idem est implere Ephraim, & extendere sibi Iudam quasi arcum. Significat ergo quòd opera, & auxilio Apostolorum, & aliorum sanctorum, qui quidem sunt filij Sion, & ex ijs Ecclesię societas constituitur, bellum Græcię, quæ pro reliquis etiam nationibus gentium ponitur, illaturus est, atque eas in ditionem redigendas. idemque significat cùm dicit. *Suscitabo filios tuos Sion super filios tuos Græcia.* Idem etiam est hic gladius fortium, & arcus. Erant autem Apostoli; & Evangelista arcus; verba verò quæ de nostra religione faciebant, sagittæ, quibus hominum corda traiciebant, ac veritati manus dare cogebant. Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimicorũ regis. quod haud dissimile est ab eo, quod apud Lucã Christus discipulis se daturum promittit; Dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt contradicere omnes aduersarij vestri. Græciam autem solum nominat, quòd vaticinium mirabilis fiat: nam Græcia præter cæteras omnes nationes, de literis, eloquentia, & philosophia gloriabatur. Et illud quidem mirabilitatem magnam facit, & prodigij simile est, quòd homines, qui nullas vnquam eloquentiæ, & philosophiæ frequerant scholas, qui nunquam humanas literas didicerunt (Apostolos intelligo) cum tantis philosophis, & eloquentibus viris contententes, inferiores nò suè-

Mirabile valde esse Apostolos qui literas nò didicerunt, viros eloquentes & doctos, vicijsè distulisse tantis.

Erant Apostoli arcus, eorum verba sagittæ.

Psal. 44.

Luc. 21. c.

re: imo multos homines per Græciã conuicerunt: ita vt contempta omni philosophia, Christi doctrinam amplecterentur, licet cum illa pugnare videretur: quæ omnia ad Christi virtutem, laudem, & gloriam manant, eique sunt accepta referenda, qui hos arcus tanta vi contenderit, tamque validas vt conijcerent sagittas fecerit, qui his gladijs nulla humana industria acuminatis, atque politis, tantas hostium manus inciderit, tantas copias debilitarit. & hac de causã propheta ea dicendi ratione vsus est, vt arcus, Apostolos appellaret: à Deo verò intentos, vt ei in primis tãtas victorias ascribamus. De ijs armis, quibus Christus orbi terrarum bellum intulit, grauitè loquitur Paulus Corinthijs scribens; Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia à Deo ad destructionem munitio num, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. Victoriã etiam quã Christus è mundo reportauit, subtiliter prædicat Esaia dicens; Sceptrum exactoris superasti sicut in die Madiam. Nam quemadmodum Gedeon cum paucis militibus tantas Madiatarum copias fudit: ita & Christus cū paucis discipulis omnem fregit mundum diuinitatem. Et quemadmodum Gedeon hostes suos non armis, non ferro, non equis, & curribus superauit: sed lumine de repete à militibus ostè forita & Christus non equis, & quadrigis, & alio armorum genere, vt noster dixit propheta, sed mirabili, & inauditò doctrinæ suæ, & prodigiorum lumine, cui mundus vnuerfus non potuit resistere; atq; illo clarissimo charitatis

Apostolorum victoriã Christi sunt accepta referenda

1. Cor. 10. b

Victoriã Gedeon cū Christis victoriã comparatur.

ritatis igni, quo Apostolorum, & cre-  
dentium corda inflammabat: cui etiã  
hostes truculentissimi, & potentissi-  
mi cessere. de quo Esaias loco etiam  
citato disserit adiungens; Quia omnis  
violenta prædatione cum tumultu erit  
in combustione, & cibus ignis. Tangit  
hostium immanitatem, sæuitiam  
& tragedias, quas excitarunt aduer-  
sus Christum, & Apostolos; cum dic-  
cit, Violentam prædationem cum  
tumultu. perstringit autem vim inau-  
ditam verbi Dei dicens. Erit in com-  
bustione, & cibus ignis, id est, tanta  
vi ac facilitate perumpet exercitus  
Christi per aduersariorũ acies, quan-  
ta ignis per paleas, & ligna, atque om-  
nia quæ vrit: nam & ipsi hostes igne  
charitatis, & amoris Dei, ac doctrinæ  
eius accendentur. quod euentus vidi-  
mus, cum tot martyres, Apostolorũ  
discipuli, propter Christum, & Euan-  
gelium vitam profundere non dubi-  
tabant.

14 Et Dominus Deus super eos videbitur,  
& exibit, vt fulgur iaculum eius: & Do-  
minus Deus in tuba canet, & vadet in tur-  
bine Austri. Docet quanto studio, quã  
ta vi, atque potentia Deus pro exerci-  
tu suo contra inimicos suos pugnatu-  
rus est; describitque habitum strenui  
ducis, qui primus hostium acies ma-  
gno impetu aggreditur, & clara voce  
militũ excitat animos. Dominus Deus  
super eos videbitur. Id est, pugnatũ cer-  
netur pro Apostolis, vel vt est in He-  
bræo *ד'י ה'י ה'י* haleem, contra eos, id est,  
hostes: quod idem est. & alludere vi-  
detur ad egressum filiorum-Israel ex  
AEgypto, vt quemadmodum tum vi-  
sus est pro populo suo contra hostes  
certare, ita, vt ipsi hostes dicerent ( vt  
scribitur in Exodo; ) Dominus pug-  
nat pro eis contra nos: sic cum vni-

Esai. 9.  
Esaiæ locus  
exponitur.

Vt in audita  
verbi Dei.

Quanta vi  
Deus sit pro  
Apostolis pu-  
gnaturus.

Exod. 14. f.

uersum hominum genus è captiuita-  
te Sathanæ, atque scelerum, in libera-  
tem filiorum Dei allerere conaretur,  
cernebatur pro Apostolis pugnare,  
cum tot virtute Dei Apostoli edebat  
miracula, quibus homines conuince-  
bant, ne de doctrina sua dubitarent.  
Ita Petrus vno miraculo ( vt narratur  
in Actis ) quinque hominum millia  
conuicit. & de Stephano dicit Lucas;  
Non poterat resistere sapientiæ, & spi-  
ritui, qui loquebatur; propter quod  
redarguerentur ab eo omni fiducia.  
Et exhibit vt fulgur iaculum eius. Iaculum  
Dei, quo inimicos suos superauit, do-  
ctrina, & Euangelium eius est, quod  
vt fulgur egredi dicitur, propter exi-  
mium veritatis splendorem, quo ob-  
scuratas, & cõfusas hominum mētes  
illustrabat, & infidelium, ac contuma-  
cium hominũ oculos perstringebat.  
Nam hac ratione perfectissimè illud  
præstitum fuit, quod canit Abacuc;  
In luce sagittarum tuarum ibunt, in  
splendore fulgurantis hastæ tuæ. In  
fremitu conculcabis terram: & in fu-  
rore stupefacies gentes, egressus es in  
salutem populi tui, in salutem cum  
Christo tuo. qui versus vel ab He-  
bræis ipsis de salute, quam per Chri-  
stum Deus orbi allaturus erat, intelli-  
gitur, qui ita exponunt: vt adesse po-  
pulo tuo visus es cum eum ex Aegy-  
pto eduxisset; ita videberis adesse cum  
eum per Christum in libertatem alle-  
rueris. Et Dominus Deus in tuba canet,  
& vadet in turbine Austri. Manifesta  
allusio est ad ea, quæ acciderunt, quan-  
do lex antiqua lata est. Nam vt narra-  
tur in Exodo; Postquam decem De-  
calogi præcepta sunt à Deo propo-  
sita, cunctus populus videbat voces, &  
lampades, & sonitum buccinæ, mon-  
temque fumantem. non minori ergo  
ampli-

Sicut pro He-  
bræis contra  
Aegyptios  
ita pro Apo-  
stolis Deum  
pugnabit.

Acto. 3.

Acto. 6. c.

Iaculũ Dei  
Euangelij est.

Abac. 3. c.

Exod. 19. c.  
& 20. c. -  
Comparatur  
modus foren-  
di legem no-  
uam cum eo  
modo quo la-  
ta sunt lex ve-  
t.

amplitude, & maiestate Euangelium  
proponetur, ita vt in toto terrarum  
orbe audiatur. Ad significandam etiã  
voce claram, diffusam, atque cano-  
ram, sacra scriptura tubæ similitudi-  
ne vtitur, vt Esaias ait; Clama ne ces-  
ses, quasi tuba exalta vocem tuam. &  
apud Matth. Mittet Angelos suos cũ  
tuba, & voce magna. Quoniã igitur  
Euangelij fama Deo iuante per om-  
nes terræ partes manatura erat, dicit  
propheta noster, Deus in tuba canet.  
Tubarum etiam clangor edi solet,  
cũ signa in bello inferuntur, vt mili-  
tes impellantur, & hostes terreantur,  
ita in belli metaphora persistens pro-  
pheta tubam, orationes, & sermones  
Apostolorum Euangelium prædican-  
tium vocat: quoniam eo & iustis, ac  
pijs viris animum faciebant, iniquis  
autem, & impijs terrore iniciebant:  
nam illis gloriam perpetuã pollicebã-  
tur; istis verò supplicijs æternis mina-  
bantur. Ac denique hoc nostræ pro-  
phetæ loco moniti intelligemus deui-  
cti, atque subacti mundi per Euange-  
lium pulchram esse figuram Iericho  
expugnationem, quæ narratur in Io-  
sue. Etenim tantum clangore tubarũ  
omnes muri Iericho corruerunt: ita &  
Euangelio vniuersa mũdi diuitia, ho-  
nores, & opes deiecta, atq; prostrata  
ita sunt, vt à viris sanctis negligantur,  
& nõ pluri quàm sterces æstimetur.  
Vadet in turbine Austri. Alludit ( vt  
dixi ) ad montem fumantem, qui appa-  
ruit, quãdo lex fuit à Deo proposita.  
Dicit autẽ turbine Austri: quia stan-  
te Austro frequentius turbines exci-  
tari solent. Tanto igitur impetu, tam  
magna vi Euangelij per orbẽ perun-  
pet, & omne robur impediens deij-  
ciet, atq; prosternet, quanta validissi-  
mus turbo ab Austro excitatus ruit,

Ad vocẽ cla-  
ram signifi-  
candam sa-  
cra scriptu-  
ra tubæ simi-  
litudine vti-  
tur.  
Esai. 58.  
Matth. 24. c.

Subacti mun-  
di per Euan-  
gelium pul-  
chra figura  
fuit Ierichũ  
expugna-  
tio.  
Iosue. 6.

Quanta vi  
per orbem  
Euangelium  
manabit.

& obuia quæq; distubat. Eodẽ etiã  
habitu, quo noster propheta, David  
Deũ describit sibi suppetias ferentem;  
Et in tonitru de cœlo Dominus, & al-  
tissimus dedit vocẽ suã. Grandis, &  
carbones ignis: & misit sagittas suas  
& dissipauit eos; fulgura multiplica-  
uit, & conturbauit eos. qui etiã vates  
perstringit auxilium, quod Deus præ-  
stitit populo suo; vt è potestate cum  
Pharaonis eriperet: quoniã eo facto  
Deus magis quàm alio veteri populo  
potentiam suam declarauerat, quan-  
toq; sit auxilio suis aduersa fortuna ia-  
ctatis. Hinc fit vt eum magnum Dei  
subsidiũ vellent significare; ex illo  
maximo dicendi rationes sumerent.  
Eodem spectat, quod Septuaginta in-  
terpretes vertunt *ὁ ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος* in  
cõmotione terroris eius. Tãgit enim  
hanc commotionem, quam pluribus  
loco citato exposuit David.

Dominus exercitũ proteget eos. Qui-  
bus verbis explicat quod dixerat, id-  
est, deniq; eis Deus omnipotens ade-  
rit. illud enim *dominus exercituum*. Se-  
ptuaginta vertunt Dominũ omnipo-  
tentem: aptissimèq; ac descriptissimè  
id verbũ hic positũ est à propheta: ha-  
bet enim magnã energiam: quasi di-  
ceret, frustra cũ eis Reges, & viri po-  
tentes certabũt; frustra Euangelij cur-  
sum impedire contendent, & cõprime-  
re molietur; quippe Deus, qui tot ha-  
bet lectissimos Angelorũ exercitus,  
qui deniq; est omnipotens, eorũ par-  
tes tuebitur. Quã verò ab omni sit  
securus periculo is, cui Deus suppetias  
occurrit; explicat ipse copiose apud  
Ieremiam, cum ei idem, quod Apo-  
stolis munus mandaret; Loquere  
(ait) ad eos omnia, quæ ego præci-  
pio tibi. Ne formides à facie eorum:  
nec enim timere te faciam vultum  
N eorum.

Psal. 17.

Scriptura fo-  
mit decendũ  
rationes eã  
auxilio quo  
Deus populi  
sumit. A H  
gypto libera-  
uit.

Frustra Re-  
ges Euan-  
gelium comprẽ-  
mere molien-  
tur.

Ierem. 7. d.

eorum. Ego quippe dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum areum super omnem terrā Regibus Iudæ, & principibus eius, & sacerdotibus, & omni populo terrę: & bellabunt aduersum te, & non præualebunt, quia ego tecum sum, ait dominus, vt liberem te.

*Et deuorabunt, & subijcient lapidibus fundæ.* Dixit propheta Deum Apostolis adiumentum futurum, exponit modò quæ res sunt ab ipsis gerendæ. verbum Hebræum *לֶחֶם אֶבֶן*, est comedere, consumere, & excidere. soletque ad ignem consumentem trāsferri. vt Esaias; Flama ignis *לֶחֶם אֶבֶן* ocella, deuorantis. in Deuter. etiam vers. 24. Deus tuus ignis *לֶחֶם אֶבֶן* ocella; cōsumens est. Apostoli igitur tanto muniti præsidio, hostium agmen ita perrumpent, vt ignis paleas, & arundines deuorare solet. id est, nullus Euangelium cursu prohibere poterit.

Esai. 29. vers. 6. Deuter. 4. vers. 24.

Nullus Euangelium cursu prohibere poterit.

Sap. 3. b.

Lex Sapientie exponitur.

Esai. 30.

tanquam scintillæ in arundinetto discurrunt, iudicabunt nationes, & dominabuntur populis. Sunt enim Apostoli iudices, & principes eorum populorum, qui ad Ecclesiam pertinent: quorum principatum, & dominationem mundus non aliter cohibere potuit, quam arundines ignis scintillam discurrentem. quod amplissimis verbis vaticinatus est Esaias. Ecce (ait) nomen Domini venit de longinquo, ardens furor eius, & grauis ad portādū: labia eius repleta sunt indignatione, & lingua eius quasi ignis deuorās. De longinquo dicit, quòd se lōgè lateq; diffundet. quod dicit, nomen Domini, & lingua eius, &c. manifestè prædi-

cationem intelligit. Euangelij, & famam eius, quæ in vltimas vsque terræ partes penetrauit. *Et subijcient lapidibus fundæ.* Ita etiā exprimūt Septuaginta viri. Arma verò illa spiritualia, quibus in bello vsi sunt Apostoli, explicat armis carnalibus, quibus inter se dimicantes pugnat. antè sagittarū & iaculorum mentionem fecit, nunc fundarum, quod est etiā militare instrumentum ad hostes eminus ferendos, sed vilius, atq; deterius quàm arcus, sicut etiam lapides, qui fundati stantur, viliore sunt, minuscq; nocēt, quàm sagittæ, quæ arcu emittuntur. Amplificat ergo Apostolorū in dimicando robur, atque virtutem, vt non solū arcubus, & sagittis, sed etiam fundis, atque lapidibus hostes suos sint superaturi. Fundis etiam in primo congressu vti pugnautes solēt: quare tam admirabili impetu hostes suos Apostoli aggrediētur, vt eos primo congressu fundant. Hos lapides Hieronymus esse dicit auctoritates scripturæ facrę: sed vt Euāgelij est sagitta, & iaculum: ita etiā & lapis esse potest, de lapide illo angulari, atq; excellentissimo Christo decisis. sed cuiusdā Hebræo, cui Vatablus assentitur, magis placet, vt verbū Hebræum nō per ablatiū, sed per accusatiū reddatur: nā vtrūq; patitur, hoc modo: subijciēt lapides fundæ: vt Græcos, & alios infideles, lapides fundæ appellet, qui viles esse solent, & non nisi ad nocendum quæruntur: sicut in extremo capite homines pios, lapides sanctos vocat; vt lapides fundæ contrario nomine respondeant lapidibus sanctis. prædicit ergo propheta, Græcos ab Apostolis esse superādōs. quæ expositio etsi non sit absurda, verba tantum Hebræa spectando, prima mihi

Arma Apostolorum spiritualia explicat propheta carnalium armis.

Quanta erit Apostolorum in dimicando virtus.

Infideles lapides fundæ appellat propheta.

mihi magis probatur, quòd eam vulgatus, & Septuaginta amplectantur.

*Et bibentes inebriabuntur quasi à vino & replebuntur, vt phialæ, & quasi cornu altaris.* Persequitur belli, quam sumpsit similitudinem. Et quemadmodū magna illa, & excellens victoria esse censetur, quæ magna sit hostium clades: ita ad amplificandam victoriā, quam Apostoli ex hostibus infidelibus reportarunt, dicit tātum eorum sanguinē profusuros, vt ex riuis, quidē sanguine fient, sanguinem tātquam vinum bibere possint: ipsiq; Apostolici occisorum cruore inficientur, vt sic sanguine pleni videantur, sicut phialæ, quæ erant secundum altaris cornu, in quas occisorum animalū, quæ sacrificabantur, sanguis effluebat. magna quidem, & splendoris plena amplificatio! hanc expositionē Septuaginta amplectuntur, qui ita locū hunc exprimunt *καὶ κεντραί τὰ κῆρα κωνῆ, μὲν εἰσι, καὶ πλησυνταὶ τὰς φιάλας ὡς θυμιατήριον.* Id est, bibent sanguinem ipsorum vt vinū, & implebunt phialas quemadmodum altare; quæ dicendi ratio ad idem significandum vsurpata est alijs sacrarum literarum locis; vt David canens etiam victoriā Christi ait; Conquassabit capita in terra multorū: de torrente in via bibit, propterea exaltauit caput. id est, tantus interfectorū erit sanguis, vt ex eo, tanquā ex aquarum torrente in via bibere possit. cum etiam Esaias describens, quando de hostibus suis triumphans in cœlum ingressus est, fingit vestibus cruentis sanguine inimicorum in ductum ascendisse, tantumq; ducis splendorem Angelos admirātes quæsisse, Quis est iste qui venit de Edom? &c. quare ergo rubrum est vestimentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in

Quia Apostolorum per Euangelium futura sit victoria.

Ex ijs que accidunt in victoria ex magno eorum reportata explicat victoriā Apostolorum.

Psal. 110.

Esai. 59. 2.

torculari? Christum quæ respondisse, Torcular calcaui solus, &c. & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui. qui locus aptissimè cū hoc, quæ in manibus habemus nostri prophætæ loco conuenit. Nam & sanguinis effusione victoriā eximiam explicat, & sanguinem ipsum cum vino confert cum dicit, Torcular calcaui solus. quare vehementer hæc expositio mihi probatur; licet non placeat Hieronymo. Nam reijcere videtur in commentarijs Septuaginta trāslationem, & aliā ipse ratione persequitur.

*16 Et saluabit eos Dominus Deus eorū in die illa vt grege populū sui.* Permixta est, atq; implicata oratio nostri prophætæ, & quæ difficilè intelligetur ab eis, qui ignorant, quid sit nō viribus, sed virtute pugnare. Antè vates Apostolos comparauerat viris validissimis, atque fortissimis, qui celeriter hostiū aciem prærumperent, tantamq; cædem facerēt, vt se totos inimicorum sanguine cruentarent: nunc eosdem ouibus confert, quibus nulla sunt animalia magis à bello, & ab occisione abhorrentia; aded vt quamuis lædantur, minimè noceant; quamuis damnum accipiāt, non inferant; deniq; si periculū vllū sentiant, nulla re, nisi fuga sibi salutē quærant. Quod ob eam rem adiūgit propheta, ne errarem us intelligētes bellū ab Apostolis gerendū eo modo, quo ab huius qui ducibus administrari solet; neq; sagittis, iaculis, lapidibus carnalibus, sed spiritualibus (vt diximus) hostes appeturos; nō deniq; imponendis, sed accipiēdis vulneribus, nō malis inferēdis, sed beneficijs præstādīs, nō bello modo uēdo, sed pace nunciādā victoriā esse consecuturos. Vt ergo id nos ppheta

Apostolos esse ouibus propheta cōferre ut intelligamus quo pacto sit ab eis bellum gerendum.

Quo pacto Apostoli ouilloriam consequentur.

doceat, tanquam oves Apostolos à Deo esse custodiendos, dicit; Pastor enim seruat oves suas, nò vt alijs ipsæ noceât, sed vt à nemine eis noceatur. & ob eam rem ipse discipulos suos ad docendum Euangeliũ mittens eis dixit; Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos, id est, volo, vt in commodis affecti gratiam non referatis vllã. & hac de causa eis præcepit, ne vllis se huius vitæ præsidijs ad iter faciendum munirent, atque adeo vt neque saccum, neque peram, neque calceamentum portarent. Quibus autem armis rectus esse debeat christianus miles, subtiliter, & sapientissimè docet Paulus dicens; Propterea accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti lorica iustitiæ, & calcatei pedes in præparationem Euangelij pacis; in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere; & galeã salutis assumite, & gladium spiritus (quod est verbum Dei.) His armis instructus miles christianus. securus ab omni periculo, contra vniuersos diaboli, mundi que exercitus in aciem, dimicationem que veniet. Qui ergo in Christi firmisimis, & bellicosissimis copijs duci voluerit, ita se debet comparare, vt in non cædendo, sed fortissimè tolerando leonem, in non lædendo verò, sed libentissimè commodando onem imitetur.

Quia lapides sancti eleuabuntur super terram eius. Varijs nominibus viri sancti appellantur propter eorum variamuniam. dudum oves, propter eorum mitissimos, & humanissimos mores; lapides modò propterea quod ad vnã Dei Ecclesiã, & urbẽ, quam lapis ille

angularis Christus copulauit, omnes pertineant, omnesq; ad huius lapidis excellentissimam normam dirigantur. Motus ergo propheta ab vrbe Ierusalem materiali, quã habebat ante oculos, de qua restituenda, & lapidibus eius componendis populus tum erat sollicitus; viros sanctos, de quibus sermo monem induerat, lapides nominat, ex quibus vera Ierusalem per orbem tantis victorijs propagãda, & ædificãda erat: de cuius edificacione politissimis, & selectissimis lapidibus Esaias amplissimè verba facit: quem locum hic fortè noster propheta tangit. ait ergo Esaias; Paupercula tempestate conuulsa, absq; vlla cõsolacione; Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua; & portas tuas in lapidib; sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Sancti. Sanctos vocat hos lapides; quia sint Deo dicati, atq; cõsecrati, & in diuitijs eius ponantur: vel quod illius lapidis sanctissimi Christi similes sint, quos viuos Petrus appellat; quod eorũ vita Christus sit; Ad quẽ accedentes (ait) lapidem viuum, &c. & ipsi tãquam lapides viui superædificamini: domus spirituales in sacerdotium sanctum. Sancti etiam verunt Septuaginta viri: sed in Hebræo est lapides *לפי נצר*, coronæ quod in eandem recidit sententiã: iusti enim diabolum, mundum, & carnem vincentes, Christi victoriam augẽt, dum nò solum hos hostes per se, sed etiam per milites suos vincit; de illisq; ipsi triumphantibus, Christus etiã triumphat, sic vt nò sibi solum, sed etiã ipsi Deo victoriæ fabricet coronam. Sunt itaque sancti lapides pretiosissimi, ex quibus Dei corona composita est. Et quo-

*Viri sancti cur lapides vocentur.*

*Esai. 54. e.*

*Pij viri cum sanctis vocantur.*

*1. Pet. 2. 2.*

*Viri sancti vincentes Christi victoriam augent.*

*Quibus armis Christi miles rectus esse debeat. Eph. 6. c.*

*Quo pacto gerere se debeat christiannus miles.*

*Varijs nominibus viri sancti appellantur propter eorum variamuniam.*

quoniã propheta copiosè, magnoq; verborũ splẽdore sanctorũ victorias enarrauerat, descriptissimè adiungit, eos lapides coronæ futuros, de qua corona differit Esaias cũ Ecclesia è iustis hominibus composita loquẽs; Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. quod dicit in manu Domini, significat delectationẽ, & voluptatẽ magnã, quam Deus ex sanctorum capit aspectu: in manibus enim poni solet corona elegantè fabricata, vt cernatur. *Eleuabuntur* in Hebræo est *לפי נצר* *mitnogerath*, verbũ autè *לפי נצר*, propriè eleuare, & exaltare vexillũ significat: nã dicitur à nomine *נצר*, quod propriè vexillũ significat. Eleuabuntur ergo lapides sancti super terrã, tanquã vexillum, quo victoria ab illis parta significetur: milites enim victoriã adepti, vexilla plaustris dantes, eleuare solent. Septuaginta viri trãserunt *מלחמות* conuoluntur; quod de cõuolucione illa intelligi puto, qua eleuata vexilla, à ventis agitata cõuolui solent. De hoc vexillo, atq; signo ex iustis coagmetato, intelligi puto illud Isaiã; Et leuabit signum in nationibus, & cõgregabit profugos Isracl. nam est ibi nomẽ Hebræũ *נצר*, ex quo verbũ, quo noster hic propheta vtitur, diximus esse factũ; ita vt Ecclesia signũ, atq; vexillum sit, ad quod veri Christi milites, per varias nationes dispersi conuolabunt, atque confugient.

17 Quod enim bonũ eius est, & quid pulchrum eius nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines? Dixit propheta iustos tanquam signum eleuandos super terram victoriæ quasi plaudentes, qua ipsi terram vniuersam in potestatem redegerunt: nũc de bonitate, & vbertate terræ differit, quam

*Deus sanctorum viros in aspectu vberem menter delectatur.*

*Esai. 11.*

*Ecclesia vexillum est.*

*Ecclesia magnam frumẽti & vini copiam habebit.*

ipsi subegerunt: quam omnem paucis quidem verbis, rebus tamen infinitis comprehendit. Quid igitur boni (ait) quid pulchri est in hac terra, quã sua virtute tanti milites sibi peperrunt? frumentũ (respõdet) electorum, & vinũ germinans virgines. id est, frumentũ, & vinũ, qui sunt fructus, quos imprimis è terra desideramus, & quarimus: & illam terram maximè laudamus, quẽ horum afferet vberiorẽ copiam. Hac igitur terra erit optima, atq; præstantissima; quoniam vberimos frumenti, atque vini fructus afferet. Ecclesia ergo, cuius imperiũ eidem, quibus orbis terrarum finibus terminatur, magnam frumenti, & vini copiam habebit. Sed quod eius est frumentum nisi Christus? quod vinum nisi Euangelium? Christus enim fuit granum illud frumẽti, quod quoniã mortuum cadens in terram fuit, fructum tulit immensum, vt ipse Christus apud Ioannem auctor est. Christus est etiã panis viuus, qui de cœlo descendit, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur, sicut & ipse testatur. Huius etiã frumenti copiam, quẽ in terra futura est, docet David dicẽs; Erit firmamẽtum in terra in summis motiũ, super extolletur super libanũ fructus eius: & florebit de ciuitate sicut fœnũ terræ. firmamẽtũ est frumẽtũ, & sic in alijs exemplaribus vulgata editionis legitur. in Hebræo enim est *באר* *bar*, quod frumentũ purgatum significat. Dicit; *Frumentũ electorum*. in Hebræo est *בבוי* *babwim*, significat iuuenes electos, atq; robustos, & ad præliũ aptos. Fecit filio suo Samson cõiuuiũ: sic enim *בבוי* *babwim*, iuuenes facere consueuerant. Quo loco notat Hebræi significare virgines, iuuenes, id est, qui nũquã antè vxorẽ

*Christus est Ecclesiæ frumentum.*

*Euangelium est Ecclesiæ vinum.*

*Ioan. 8.*

*Ioan. 6.*

*Psal. 71.*

*Iud. 13.*



duxerant. quod ego adnoto propter id quod sequitur in propheta. Christus ergo est panis valentium, & robustorum iuuenum: nam dupliciter hic panis comeditur, fide, spirituve, & ore. vt alij cibi comeduntur, qui duomodi exponuntur ab ipso Ioanne. c. 6. vt nos lib. nostro tertio de vera religione cap. 11. multis persecuti sumus. Vt ergo fide edatur, quod non crededo solum, sed etiam imitando fit, magno, & constanti animo opus est, ne quamuis duri aliquid, & molesti occurrat, illum abijciamus. ita cum ipse apud Ioannem de sui manducatione differeret, à multis, qui in eius consuetudinem insinuarant, desertus est dicentibus; Durus est hic sermo, & quis poterit eum sustinere? Est enim Christus solidus cibus: quare qui laetis est particeps, expers est sermonis iustitiæ, paruulus enim est. Si ore verò sumatur etiam est frumētum iuuenum electorum, non puerorum. Ad cuius rei significationem, quamuis alia præstantissima sacramenta, vt Baptismus, & Confirmatio, Ecclesia patitur, vt à pueris, & infantibus accipiantur; hoc excellentissimo cibo nisi valentiores vesci non patitur; quòd fit (vt noster ait propheta) iuuenum electorū frumētum. Et *vinum*. Quòd autem vinum Euāgelium significet, ex eo licet cognosci, quod doctrinā puram, nullo errore permixtam significare soleat. & ita Esaias reprehendens Iudæos de corruptione doctrinæ sibi à Deo propositæ ait; Vinum tuum mixtū est aqua. Vno verò doctrinam literaliter, & historicè significari, pleriq; doctissimi viri intelligunt: & ipsa Sapiencia in Prouerbijis ait, Bibite vinū, quod miscui vobis, id est, tenete iustitiæ, ac pietatis præcepta,

Christus cibus noster dupliciter comeditur fide, & ore.

Ioan. 6.

Christus quacunq; ratione comeditur est panis robustorum. Heb. 5.

Vinum Euāgelium significat.

Esai. 1. c.

Prou. 9.

quæ vobis composui. Congruenter autem doctrina Dei vinū appellatur, quod homines ad eò accendit, & inflammat ad iustitiæ, & pietatis amorem, vt se ipsos tanquam ebrii præ illius amore contemnant, atque negligant, & omnia incommoda, omnes ærumnas, & acerbitates perferant, dū veritatem liberè prædicet. quod optimè exponit Ieremias, cum ingenuè de se fateatur dicēs, Factus sum quasi vir ebrius, quasi homo madidus à vino à facie Domini, & à facie verborū sanctorum eius. Hæc igitur doctrina *Virgines germinabit*. id est, hac doctrina eruditi, & imbuti homines, omnes libidines, & voluptates ad eò compriment, ad eò contemnent, vt sui oblitī, sui immemores, ac corporis profusus expertes esse videātur. de ijs virginibus loquitur Dauid in Psalmo; Adducentur Regi virgines post eam: proxima eius adducentur tibi. In lætitiā, & exultatione adducentur in templū Regis. Doctrinæ enim ardore excitatæ, & compulsæ, ad Ecclesiam venient, ei se libenter, & æquo animo subijcient, ardentissimeq; deuotebunt. in Hebræo est *נָּבִיגִּי nobeb*, quod Vatablus psallere faciens interpretatur: sed verbum *נָּבִיגִּי nob*, propriè germinare, fructum ferre significat. Nam illud Prouer. Osi iusti *נָּבִיגִּי ianub*, Sapiētiā, id est, loquetur sapiētiā: translatio est à fructibus petita. Nam sermo est oris quasi fructus; vnde & à serendo à Latinis dicitur; quare rectè versum est ab interprete nostro, quamuis variè ab alijs reddatur. Tugurina vertit virgines vegetas succulentas reddet. Septuaginta transferunt *וּבְרִיגִּי*. id est, boni odoris, id est, magna voluptate, & amore sui virgines capiens, quare multas ad se alliciet.

Cur doctrina Dei vinum appellatur.

Iere. 23. b.

Doctrina Christi quo patio germit ut virgines.

Psal. 44.

CAPVT. X.

- A **P** Etite à Domino pluuiam in tempore serotino, & Dominus faciet nives, & pluuiam imbris dabit eis, singulis herbam in agro.
- 2 Quia simulacra locuta sunt inutile, & diuini viderunt mendacium, & somniores locuti sunt frustra: Vanè consolabantur: idcirco abducti sunt quasi grex: affligentur, quia non est eis pastor.
- 3 Super pastores iratus est furor meus, & super hircos visitabo: quia visitauit Dominus exercitū gregem suū domum Iudæ, & posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello.
- 4 Ex ipso angulus, ex ipso paxillus ex ipso arcus prælij, ex ipso egredietur omnis exactor simul.
- 5 Et erunt quasi fortes, conculcantes lutum viarum in prælio, & bellabunt, quia Dominus cum eis: & confundentur ascensores equorum.
- 6 Et confortabo domum Iudæ, domū Ioseph saluabo, & conuertā eos, quia miserebor eorum: & erunt sicut fuerunt quando non proieceram eos: ego enim Dominus Deus eorū, & exaudiam eos.
- 7 Et erunt quasi fortes Ephraim, & letabitur cor eorum quasi à vino: & filij eorum videbunt, & letabuntur, & exultabit cor eorum in Dño.
- 8 Sibilabo eis, & congregabo illos, quia redemi eos: & multiplicabo eos sicut antè fuerant multiplicati.

- 9 Et seminabo eos in populis, & de longè recordabuntur mei: & uident cum filiis suis, & reuertentur.
- 10 Et reducam eos de terra Ægypti, & de Assyrijs congregabo eos: & ad terram Galaad & Libani adducā eos, & non inuenietur eis locus.
- 11 Et transibit in maris freto, & D percussit in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis: & humiliabitur superbia Assur, & sceptrum Ægypti recedet.
- 12 Confortabo eos in Domino, & in nomine eius ambulabunt: dicit Dominus.

**P** Etite à Domino pluuiam in tempore serotino, & Dominus faciet nives, & pluuiam imbris dabit eis, singulis herbam in agro. Quoniam in extremo superiori capite diuitias, quas attulit mundo Christus, frumenti, & vini nomine declarauerat, in eadem translatione persistens de iisdem differit diuitijs: cumque vini, frumentique copia pluuia crescat, & augeatur; monet, vt si tam excellentis vini, atque frumenti copiam habere cupimus, pluuiam à Domino petamus in tempore serotino, cum pluuia imprimis necessaria sit. Duobus enim temporibus ager imprimis pluuiam desiderat; Autumo, quòd tum semina terræ madētur, & Vere, quòd tum arbores erumpant, & semina, quæ autumno iacta sunt, augeantur, & maturescant. Prima pluuia in sacra scriptura appellatur temporanea: secunda vero serotina. Pluuia autè pro doctrina in sacra scriptura vltimè pari solet. vt in

Quis, vocatur temporanea quæ serotina pluuia.

Pluuia pro doctrina sacra vltimè pari solet.

Deut. 32. Deuterono. Concresecat in pluuiam doctrina mea; fluat vt ros eloquium nieum, quasi imber super herbam, & quasi stilla super gramina. Pluuia vero tēporanea fuit doctrina per Moysen populo tradita; serotina verò Euāgelium Christi: Nam tempus Christi nouissima mundi hora à Ioanne vocatur: tum tempus Christi cum Vere comparatur, quòd tot, tantòque viros tam eximiaque virtute präditos attulit, qui tanquam vberimi pluuiæ Euangelicę fructus fuere. ita sponfus de tempore hoc loquitur in Canticis; Surge, propraamica mea. & c. iam hyems transijt, imber abiit, & recessit: flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit, vox turturis audita est in terra nostra. & c. Est itaque pulchra Veris descriptio, quod Christi temporibus comparatur. quare aptè cadit, vt Euangelium pluuiam nominetur, quod causa tantorum fructuū, iustitię, ac pietatis fuit.

Nulla doctrina tot discipulos ad virtutis studium informauit, quot Euangeliū Christi. quid dico totū si omnes discipuli, quos Socrates, Plato, Aristoteles & reliqui omnes philosophi virtutis præceptis imbuerunt, cum discipulis Euangelij conferantur, æquè absurda erit comparatio, ac si phœnicum numerum cum arenę multitudine conferretis. Propter fructuum igitur copiam, quam Euangelium attulit, hęc serotina pluuiam dicitur: propter ardorem autem quo inflamauit homines ad res omnes præ illo contemnendas, vinum extremo superiori capite nuncupatum est. de Christo etiā Dauid prædicit; Descendet sicut pluuiam in vellus, & sicut stillicia stillantia super terram. in Hebræo est

Temporanea pluuiam doctrina fuit Moysi, serotina vero Christi.

Tempus Christi cum vere comparatur.

Nulla doctrina tot discipulos ad virtutis studium informauit, quot Euangeliū Christi.

Cur Euangelium appelletur pluuiam.

Psal. 71.

gez, quod dissectum etiam pratum, significat, quod veniente pluuiam valde florere, & herbis vestiri soleat. quos autem fructus pluuiam sit allatura, statim ipse Dauid declarat dicens; Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis.

Et Dominus faciet niues. In Hebræo est חַיִּים הַרְרִים, quod Talmudistis nubes significat. & ita Pagninus Hieronymum vertisse testatur, & fortè pro nubes, niues irrepit: sed niues est in omnibus exemplaribus vulgatę editionis. ceterum Hebræis communiter significat fulgura, coruscationes. & ita vertit Vatablus, & Pagninus: inter omnes tamen constat significare id, quod pluuiam, aut aqua ad terram rigandam consequitur. nam id postulat contextus, siue antecedentia, siue sequentia respiciamus. Etenim fulgura, & nubes pluuiam consequi consuevit; & ex niue aqua fieri, quæ quòd lenior sit, magis que penetret, gratior, & utilior frugibus esse solet. igitur nubes, siue niues, siue fulgura quæ propheta Deum facturum promittit, sunt Apostoli, qui tanquam nubes pluuiam verbi Dei per vniuersam terram portarunt, & diffuderunt. ad nubes has pertinere puto illud, quod Esaias dicit; Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum. pluebant terris Apostoli Christum iustitię fontem, cum illum per orbem terrarum prædicabant. De Apostolis etiā prædicantibus, atque docentibus enarrat Diuus Augustinus illud Psalmi septuagesimifexti; Multitudo sonitus aquarum: vocem dederunt nubes: etenim sagittę tuę transeunt, vox tonitru tui in rota. Illuxerunt coruscationes tuę orbi terrę; vidit & com-

Nubes cur vocetur A-postolus.

Esai. 43.

& commota est terra.

Et pluuiam imbrum dabit eis. Id est, pluuiam vehementem, quæ terram vniuersam aqua compleat, & omnem eius tollat siccitatem, ita vt copiosè fruges alantur, nullamque aquam præterea requirant. Nam Euangelium Christi satis abundè homines ad veram pietatem informat, viamque docet ad bene beatęque viuendum. & ita Dauid ait; Inebriabuntur ab vberitate domus tuę, & torrente voluptatis tuę potabis eos: quoniam apud te est fons vitę, & in lumine tuo videbimus lumen.

Et singulis herbam in agro. Vatablus herbam, Euangelium; agrum cuiusque conscientiam interpretatur: sed melius est vt agrum, mundum interpretetur. vt Christus apud Matth. interpretatus est, herbam autè viros iustos. nam Christus apud Marcum herbis eos nascētibus comparat. cum dicit; Sic est regnum Dei quemadmodum si homo iaciat sementem in terram. & c. Vtrò enim terra fructificat primùm herbam, deinde spicam. & c. Vaticinatur igitur propheta, mundum magna bonorum multitudine decorandum, qui aridus, & sordidus antè fuit, paucis viris pijs ipsum incolentibus. quam felicitatem Deus per Esaiam, eadem vtens translatione, pollicetur dicens; Eris quasi hortus irriguus. & per Ezechielē; In die (inquit) qua mundauero vos ex omnibus inquinamētis vestris, & c. Et terra deserta fuerit exulta. & c. dicet, Terra illa inculta, facta est hortus voluptatis.

2 Quia simulachra locuti sunt inutile, & diuini viderunt mendacium, & somnatores loquuti sunt frustra; & vane consolabantur. Exposuit quantam utilitatem, quanta ornamenta Euangeliū

Euangelium Christi satis abundè homines ad veram pietatem informat. Psal. 35.

Matth. 13. 2. Ager, mundus, herba in se vocatur.

Mundus magna bonorum multitudine decorandus.

Esai. 58. c. Ezech. 36. c.

mundo sit allaturum: deinceps dicit, omnem reliquam doctrinam, quæ cum Euangelio non conueniat, sed ei contraria sit, inutilem, falsam, ac vanam esse cęsendam. quare solus Deus verus est, ac certus veritatis magister; ipse tantum consulendus est, ipsius tantum oracula, & responsa sunt audienda, ab eoque degendæ vitę sunt præcepta capiendæ; idolorumque, somnatorum, & diuinorum dicta exploranda, ac reiicienda. Erant idolis, somnatoribus, atque diuinis, & alijs huiusmodi quisquilijs Iudæi dediti, à quo illos his verbis vates auocare conatur. Valet etiam locus hic ad suadendum christianis, & pijs viris, vt omnes erroris magistros, ac sycophantas hæreticos fugiant, atque negligant, & vni Euangelio, vt ab Ecclesia Romana proponitur, atque docetur, dent operam. Vanè enim (vt ait propheta noster) eos consolantur, cum facillimum ad vitam beatam aditum per Christum patere dicunt, cum sola fide eos ab omni periculo securos reddunt. idem monet Ieremias; Nolite audire prophetas vestros, & diuinos, & somnatores, & augures, & maleficos, qui dicunt vobis, Non seruietis regi Babylonis, quia mendacium prophetant vobis, vt longè vos faciant de terra vestra, & eiciant vos, & pereatis. Cum hac extrema sententiā conuenit aptè id quod sequitur in propheta.

Idcirco abducti sunt quasi grex: affligentur, quia non est eis pastor. Nō solum sycophantę homines decipientes multa mala, & maximas calamitates inducunt, dum populum ad scelera, & flagitia impellentes, Dei in ipsam iracundiam excitant. Et ob hanc causam

Deus solus certus est veritatis magister.

Locus aptus ad docendum ne hæreticos fugiamus.

Iere. 26. b.

Sycophantę homines decipientes multa mala regi inferunt.

lam Elias quadringetos illos prophetas Baal trucidare precepit, quasi omnium malorum auctores. Aptè verò populum cum grege comparat: est enim stultissimus, & imbecillimus. quare facile abigitur, dilaceratur, & bestiarum patet incurfibus, si bono, & sollicito pastore careat. Ita & populus si bono careat governatore, qui fures, id est, fraudulentos hæreticos, & sycophantas nefarios arceat. quare tota populi felicitas, & imbecillitas, & pius sit, alsiduis à Deo precibus est postulandum.

3 Super pastores iratus est furor meus, & super hircos visitabo. Quoniam populū afflictum, & in exilium eiectum esse dixit tanquam gregem sine pastore; de pastoribus, qui tantorum malorū in culpa fuerunt, verba facit. quæ (vt Hieronymus auctor est) temporibus Machabeorum, quorum opera Deus Græcos, qui Iudæos indignis modis acceperunt, vltus est, Hebræi conuenire putarunt. quæ sententia Hieronimo ipsi non displicet, & eam sequitur quidam Hebræus, qui post Hieronymum scripsit. sed multò perfectiùs in Christi tempora cadere puto, cum sacerdotes Deus, & alios populi magistratum gerentes grauius per Romanos est vltus. Ipsi enim verè populi pastores, & hirci erant, id est, populi ductores, vt hirci gregi præeunt. Ipsi verissimum & excellentissimum pastorem Christum necarunt, Apostolos expulerunt, tantisque pastoribus & amoenissimo Euāgelij pastu populum priuarunt. & hac de causa populus afflictus, & in hostium Romanorum potestate fuit. Quod hic, & in principio sequentis versus. *Visitare*, dicit, verbum Hebræum est *ἵψα* pacad,

*Facile populus decipitur si bono principe careat.*

*Cur sacerdotes & alios populi principes Deus per Romanos vltus est.*

quod inter alia attendere, animum inducere significat; quod de Deo vel mala inferendo, vel beneficia prestando dicitur. qua significatione verbū visitare in editione latina frequenter vsurpatur. vt Esai. 26. Visitasti & cōtriuisti eos. & Psal. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. hac ergo significatione hic pastores, & hircos se visitaturum dicit, id est, puniturum, ac eorum scelera, fociordia, & negligentiam vindicaturū. Septuaginta viri verunt nō hircos, sed *ἀγεύους*, id est, agnos sed agnos caprarum intelligit, id est, hœdos qui lasciuientes gregem antecunt. significat ergo, vt de hircis diximus, per metaphoram populi retores. vel de pastoribus gentiliū, sacerdotibusq; idolorum aptè locus hic intelligi potest, quos Deus prædicatione Euāgelij, & tantis miraculis ab Apostolis editis dissipauit, atque confudit, sicut Elias solus quadringentos idolorum sacerdotes. quæ interpretatio aptius coniungitur verbis sequentibus.

*Quis visitauit Dominus exercituum gregem suum domum Iudæ, & posuit eos quasi equum gloriae suæ in bello.* Hoc loco visitare secundo modo vsurpatur, qui est (vt diximus) beneficia conferendo sicut apud Dauidem Psal. 8. Quid est homo quod memor es eius, aut filius hominis quoniā visitas eum? & Psal. 105. Visita nos in salutari tuo. restituetque gregem suum desidia, atque pastorem malitia abactum & dissipatum. *Domum Iudæ.* Ecclesiam esse intelligendum est, quæ vna Dei gregem cōtinet, & ita gregem suum munit, ita roborabit, tantos ei spiritus, & animos addet, vt non tanquā grex ouium infirmus, & imbecillus sit, sed quasi Equus

*Visitare in scriptura quid significet.*

*Esai. 26. Psal. 88.*

*Psal. 8.*

*Psal. 105.*

*Cur Ecclesiæ Dei equum futurū dicit.*

*Equus sit gloriae suæ.* Id est, equus per quem magnā ipse gloriā consequetur, hostium acies disturbando, & eorum agmina perrumpendo. Alludit enim ad Imperatorem fortissimum, qui equo feroci, & excellenti vectus aggreditur, & fundit hostes: equi verò generosi fortitudinem, & animū in bello singularem Iob accuratè describit; Exultat, audacter in occursum pergit armatis, contemnit pauperem, neque cedit gladio. &c. frenum quo equus hic, id est, Ecclesia agitur, lex & præcepta Dei sunt, quibus cohibetur, quò minus quidquam præter Dei voluntatem agat: calcaria autem quibus incitatur, amor, & timor erga eum sunt, quibus adhibitis omnem hostium vim, & impetum contemnens adoritur, & in eos inuehitur. Sed admirabilis, & prorsus nō naturalis sed diuina mutatio est, vt ouium grex equus fiat robustissimus, vt noster hic dicit propheta. Ita enim factum est, vt Apostolorum grex, ex hominibus nihili congregatus, equis, & leonibus fortior, & valentior fieret, qui magnam victorijs, & rebus suis gestis Deo laudem, & gloriā peperit. Qui dat (vt Esaias ait;) lassio virtutem, & his, qui non sunt, fortitudinem, & robor multiplicat. Deficient pueri, & laborabunt, & iuuenes in infirmitate cadent. Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem. & ita Samuel Sauli dixit, postquā eum Deus delegit, ac regem fecit; mutaberis in virum alterum. 1. Reg. 10.

*Iob. 39. c.*

*Quo freno azatur Ecclesia quā Dei vocat equum quibusq; calcariis excutitur.*

*Admirabilis fuit Apostolorum mutatio.*

*Esai. 40. g.*

*1. Reg. 10.*

4. *Ex ipso angulus, & ex ipso paxillus, in Ecclesia ex ipso arcus prælij, ex ipso egredietur omnia munia exactor simul.* Id est, in Ecclesia erunt omnia munia, & officia, quæ necessaria sunt ad eius domum, militiæque integram administrationem: non mili-

te, duce, aut alio magistratu mercenario vtetur, sed optimè erit instructa; id quod Paulus subtiliter persequitur dicens; Diuisiones gratiarum sunt; idem autem spiritus; & diuisiones ministracionum sunt; idem autem Dominus: & diuisiones operationum sunt; idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus. &c. Alij quidem per spiritum datur sermo Sapientiæ; alij autem sermo scientiæ. &c. & in eodem extremo capite; Quosdam quidē posuit Deus in Ecclesia primū Apostolos, secūdo prophetas, tertio doctores. &c. quæ omnia Ecclesiæ summam dignitatem, & amplitudinem, atque eximiam libertatem declarant; quòd nullo alio regno, nulla alia prouincia, nullo denique homine egebit. Quando enim Philistæi in potestate filios habuerunt Israel; ac graui seruitute constrinxerant, cauebant, ne vllum apud se fabrum ferrarium haberent. vt narratur primo Regum: sed si opus sibi esset aut exacere, aut parere vomerem, aut securum, ad Philistæos irent. At Ecclesia omnino libertate fruatur, omnem habet potestatem; & ob eam rem meritò Paulus Corinthios reprehendit, quòd causas agebant, & lites apud infideles intendebant, eosque iubet ex Ecclesia iudices facere, qui ius eis, si fuerit opus, dicant, litesque omnes componant. *Ex ipso angulus.* Principes vocantur anguli in scriptura; quòd Rempub. teneant, atque coniugāt, & vnā efficiant, vt anguli lapides diuersos partes iungunt, atque copulant. & ita in vigesimo capite Iudicum dicitur; Omnes anguli populorum, & cunctæ tribus Israel in Ecclesiam populi Dei conuenerunt. id est, principes ac optimates. & Christus lapis angularis vocatur

*1. Cor. 12. a.*

*1. Reg. 13. d.*

*1. Cor. 6. a.*

*Cur anguli principes in scriptura nominentur.*

*Iud. 20. a.*

vocatur. Ita & anguli erunt Ecclesie, quotquot muneri eius vicarij succedere. quare Ecclesia ex seipsa angulū habebit; quia nulli alieno, & gentili principi erit subiecta. *Ex ipso paxillus.* Est idem quod palus, siue clausus, qui adigi solet in pariete, vt ex eo domus instrumēta suspēdantur. Erit ergo intra Ecclesiam, quo salus omnium nitatur, ex quo toti pendeant, atq; omnia bona sperent, neque id extra que rere vnquam oportebit, qui paxillus Christus imprimis est. & ita Chaldaus paraphrastes vertit; Ex eo rex erit, ex eo Messias. Huius paxilli munus luculenter scribit Esaias dicens; Et dabo clauem domus David super hūmerum eius, & aperiet. &c. & figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solū glorię domui patris eius; & suspēdet super eum omnem gloriam domus patris eius, & vasorum diuersa genera; omne vas paruulum, à vasis craterarum, vsq; ad omne vas musicorum. Sed in hoc Esaię loco vehementer animaduertere debemus, quod paxillus hic, quo tot res committantur, Eliacim dicitur, qui proximē, & secundum Regem maxima in regno, atque in domo regia potestate valebat. Ita paxillus est non solum Christus, sed etiā Petrus, & eius successores, qui maximam secundum Christum in Ecclesia potestatem obtinent, apud quos cura Ecclesie administranda excubat, per quos salus vniuersa nostra, ac malorum remedia ad nos manant. Petro enim Christus dixit; Super hanc petram edificabo Ecclesiam meam. & tibi dabo clauem regni cęlorum, & quodcunq; ligaueris super terram, erit ligatum & in cęlis; & quodcunq; solueris super terram, erit solutum & in cęlis. cui au-

*Paxillus quid sit.*

*Christus est Ecclesia paxillus.*

*Esai. 22. f.*

*Paxillus Ecclesie Petrus est sed eius successores.*

tem clausus datur, paxillus fit, vt citato Esaię loco intelligitur. *Ex ipso arcus paxilli.* Id est, non aliunde subsidium quæret, quo se ab hostibus defendat, neque vllius regis, aut principis, cū bello vrgeatur, auxilium implorabit, sed ipsa per se omnes hostes, & infestos homines propulsiabit. Nunquam enim Apostoli ad vllius se Regis, & potentis hominis familiaritatem applicuerūt, quod eis in discrimine, ac saluti periculo positus subueniret: imò acriter eos reprehendebant, liberaq; in eos oratione inuehebantur, ac quasi faggittas ad eos ferendos immittebant. Multis iam in superioribus diximus, quantis, & qualibus armis Ecclesia abundauerit, quā robustis militibus plena fuerit. *Ex ipso egredietur omnis exactor simul.* Id est, qui alsidue infestet, & vrgeat ad incumbendum operi diuino, & nunquam spirituale ædificium intermittendum. Nunquam in Ecclesia deerunt, qui de rebus eius sint solliciti, qui alios hortentur, moneant, doceant, & legibus, ac diuinis præceptis imbuant: qualis ille fuit, qui de sua sollicitudine dixit; Quis infirmatur, & ego nõ infirmor? quis scandalizatur, & ego non vrer?

5 *Et erunt quasi fortes, conculcantes luto viarum in prælio: & bellabunt, quia Dominus cum eis.* In Hebręo est conculcantes in luto viarum, id est, vt interpretatur Chaldaus, quem plerique Hebręorum sequuntur, hostes suos in bello, tanquam lutum conculcabant, prosternēt hostes suos, & super eorum cadauera more fortissimorū militum gradientes reliquos insequētur. Amplissimis, & grauissimis verbis vim eximiam, & animum excellentissimum Apostolorum, & aliorū sanctorum heroum in certamine in-

*Non aliunde subsidium queret Ecclesia quod se ab hostibus defendat.*

*Nunquam in Ecclesia deerunt qui de rebus eius sint solliciti.*

*2. Cor. 11. g.*

*Quid eximiam vim certamine fuerint.*

aduēr-

aduersarios exponit: quorum impetum, & virtutem admirabilem nullam, nullam formidines, nulli cruciatu, nulli perfidorum hominum conatus retardabunt, sed inuicti, & infracto animo hæc omnia conculcabant, & pro nihilo ducent. Ita Christus suam narrans victoriam de hostibus suis dicit; Conculcaui eos in ira mea. Et tantum ducē sequentes Apostoli, & reliqui sancti viri, conculcaverunt, atque despexerunt diuitias, voluptates, honores, & seculi gloriam, quam mortales magnopere captant, & modis omnibus aucupantur: quæ admodum Paulus, qui dixit; Omnia arbitror vt stercora, vt Christum lucrificiam. qua quidē re, summa ignominia, & dedecus sempiternum mundo, & vanis eius pompis iniustum est. id quod eloquenter scribit Esaias; Quia incuruabit habitantes in excelso, ciuitatem sublimem humiliabit; humiliabit eam vsque ad puluerem, detrahet eam vsque ad aduercem. Conculcabit eam pes; pes pauperis, gressus egenorum. Quid enim auari, quid luxu perdit, quid arrogantes, & glorię cupidi homines hircere in die audebunt iudicij, dum eas res, quas ipsi ardentem expetebāt, quarū sunt falsa specie miserabiliter seducti, ab hominibus, quos ipsi contēnebant, vident esse contēptas, & tãquā lutū platearū & abiectas, & generosē pestundatas?

*Et bellabūt, quia Dominus cum eis.* Ne autem intelligeremus, vt quispiam fortè Pelagianus putaret, tantam hostium stragem esse factam, tam præclaram, eximiamque victoriam vllis humanis viribus esse comparatam, declarat cuius patrocinio id effectum fuerit, *Quia Dominus* (inquit) *cum eis.* inquam, suppetias veniens non

*Mal. 63. a.*

*Phili. 3. b.*

*Magnam ignominiam mundo sancti viri sustulerunt.*

*Esai. 26. a.*

*Dei singula vi presidio vitam uitio via viri sancti sunt consensu.*

communi, aut solito modo, sed singulari quodam, & insolito auxilio, tanta enim inimicorum vi superiorem esse tãtasq; res administrare, nõ humanū sed omnino diuinū est. quare Deo imprimis est acceptū ferēdū, cuius auxilio qui fuerint muniti, nihil est quod vllam aduersariorū, vel insaniam, aut violentiam formidēt. De ijs enim, qui bus Deus præsidio est, dicit David; Super aspidē, & basiliscū ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem.

*Mal. 90.*

*Et confundentur ascensores equorum.* Id est, optimates & potentes homines huius seculi diuitijs, & ornamentis affluentes, cū se ab hominibus nihili (vt illi putabant) vident reprehendi, improbari, & omnino despici, nec posse eorum sermones coercere, neque operis, & victorię suę progressum cohibere. Ita cum ex Senatuscōsulto principes Phariseorum Apostolis iuberent, ne Christum auderēt prædicare, Petrus Apostolus respondit; Obedire oportet Deo magis quàm hominibus; & magnificam de Christi dignitate, & amplitudine statim orationem habuit; quam cum ipsi audissent, discēbantur cordibus, vt Lucas ait. Confundentur etiā, quod longè maiores, & plus tēporis duraturas victorias homines egeni virtute sua, quā Reges, & Imperatores vniuersa potentia sua adepti sunt.

6 *Et confortabo domum Iuda, & domū Ioseph saluabo: & conuertam eos, quia miserabor eorum.* Id est, animum addam Ecclesie, & eam vndique contra hostes suos roborabo, eamque potestate inimicorum suorum liberabo. Aludat hac ratione dicēdi ad libertatē ex Aegypto, & ex Babylonia. quod enim dicit conuertā eos, hebraismus est, *ושובתי אתם* id est, reducā, O redire

*Quibus de causis optimates præter Euangelij promulgationē confundentur.*

*Acto. 5.*

redire faciam eos ex locis, in quibus captiui detinebantur in patriâ suam. sicut illud Psalms; Conuerte Domine captiuitatem nostram sicut torrens in Austro. & illud; In conuertendo Dominus captiuitatē Sion: ita; *Conuertam eos.* id est, in libertatem asserā, & ex inimicorum suorum potestate eximā, sicut feceram olim. Quocirca leuiter perstringit captiuitatē Dæmonis, & peccati; in quam hominum genus coniectum erat, qua per Christū solutum est. *Domum Iuda* nominat, & *domum Ioseph*: erant enim duo regna distincta, ex Iacob nata: quorum primum duas tribus, Iuda, & Beniamin: alterum verò reliquas decem amplectebatur. Decem tamen captiuarū ductæ in Mediam, nunquā postliminio in patriâ rediēre: quas vnā cū reliquis duabus modò liberandas captiuitate dicit: vt intelligamus salutem, quam nobis Christus nactus est, ad omnes homines pertinere, neminem ea excludi. Quare existimo non posse hæc in tempora Machabæorū quadrare: quippe salus ab illis populo suo parata, reliquas decem tribus non attigit. Causam tantorū beneficiorum exponit dicens; *Quia miserebar eorum.* Redēptionis enim nostræ nulla præter misericordiam Dei causa extitit; nemo enim hominum tantum de illo vnquam beneficium meruit, cū omnia hominum merita hac redemptione nitantur: ea enim sublata, facti sumus, vt immundi omnes nos, & quasi pannus menstruata vniuersæ iustitiæ nostræ. Ob eam rem postquam Esaias effictione personæ Christi narrauit, quò pacto nos Christus à morte, peccato, & inferno redemerit; subiungit ipse; Miserationum Domini recordabor; laudem Domini super

omnibus, quæ reddidit nobis Dominus; & super multitudinem bonorū domini, quæ largitus est eis secundum indulgentiam suam, & secundum multitudinem misericordiarum suarum. Meritò dicit Esaias laudem Domini esse tam præclarum, & eximium opus: nulla enim re ipse magis aut laudari, aut extolli potest, quam quòd tanta vñ fuerit benignitas, & magnificentia, non in bene, sed in pessimè de se meritos.

*Et erunt sicut fuerunt quando non proieceram eos.* Id est, tanta eos beneuolentia, & charitate prosequar, quanta antequam eos à mea gratia proiecerem, persecutus sum. quod est, perfectè in meā gratiam hominum genus reducam, omnium scelerū suorum memoria deleta. Si hanc effectionem diuini erga nos amoris ad id tempus referamus, quo nos paradiso voluptatis pepulit, absolutius, ac perfectius intelligetur, quàm si ad exilium Babylonicum, aut Medicū referatur. Christus enim non solum tantam, sed etiā longè maiorem Dei gratiam mūdo conciliavit, quàm Adam amiserat. id quod magnificè disputat Paulus. Sed non sicut delictum, ita & donum: Si enim vnus delicto multi mortui sunt, multò magis gratia Dei; & donum in gratia vnus hominis Iesu Christi in plures abundauit. Tum Adam omnium hominum personam gerēs positus est, vt omnibus gratiam Dei mereretur: idem munus Christus præstare voluit, quòd ille nos omnes perdidit. Cū ergo longè maior Christi virtus, quàm Adam fuerit; longè maiorem gratiam nobis parere poterit, quàm Adam peperisset, si rectè, & pro dignitate munere suo fungeretur.

Ego

Psal. 125.

Psal. 125.

Salutē, quæ  
Christi natus  
est ad  
omnes homi-  
nes pertinere.

Redēptionis  
nostræ nulla  
præter misere-  
cordiā Dei  
causa extitit

Esai. 64.

Esai. 63.

Esaias locus  
exponitur.

Maiorem  
Christi gra-  
tiam mūdo  
conciliavit  
quàm Adā  
amiserat.  
Rom. 5.

*Ego enim Dominus Deus eorū, & exaudiam eos.* Duo his verbis ponit amicitia, & charitatis munera, quibus illos complectetur; & quòd erit illorum Deus; & quòd preces eorum audiet. Primi officij munus est, vt res eorum procuret, sollicitèq; provideat, vt omnia eis necessaria, & oportuna suppetant. Id enim à Deo sperare debet is, cui fuerit ipse solus pro Deo. hoc est, qui totus ex Deo pēdet, neq; aliunde suspēsus habet rationes viuēdi. Hinc est quòd ipse in Leuitico cū beneficia multa se præstiturum pollicetur eis, qui legem, & præcepta sua tenuerint, vt illa, & infinita alia paucis comprehendat, concludit dicens; Non abijciet vos anima mea, ambulabo inter vos, & ero Deus vester, vosq; eritis populus meus. Possumus denique illū sermonem non stultū quidē habere cum Deo, quem stultè (vt Esaias testatur) cū idolis suis idololatræ habebāt; Libera me, quia Deus meus es. felix qui Deum verum ita precari potest / non enim spe sua frustrabitur, quamuis malis omnibus, & ærūnis sit oppressus: qui verò aliunde pendet, qui spē suā in copijs, aut in hominum gloria, aut in amicis, & cognatis collocat, rectè illud Deute. cū aduersa fortuna conflictētur, dicetur eis; Surgāt, & opulētur vobis, & in necessitate vos protegāt. *Et exaudiat eos.* Alterū est pietatis, & beneuolentiæ munus, quòd illorum preces audiet, id est, si quādo re aliqua egeāt, quā Deus certis de causis, tameti eū attingat, non statim suppeditauerit; precibus tamē, & obsecrationibus cedet, & operam cōmōdabit. id quòd ipse facturū se recipit in Psalmo; Clamabit ad me, & ego exaudiat eum. cū ipso sum in tribulatione, eripiā eum, & glorificabo eum.

Quid à Deo sperare debeat is cui ipse solus pro Deo.

Leu. 26.

Esai. 44. c.

Quid eis futurū sit, qui spes suas in alijs quàm Deo collocauerint.  
Deut. 32.

Psal. 90.

*Et erunt quasi fortes Ephraim, & letabitur cor eorum quasi à vino.* Quid ex eo, quòd Deus illorum Deus futurus sit, & eorū preces audiat, emolumentū cōsequatur, optimè his verbis exponit. Nam tāto muniti p̄sidio, fortissimi erūt, nunquā superabūt, nullis siue intus, siue foris pugnantibus aduersarijs manus vnquā dabūt. Nam & peruersos animi motus, & iniquas libidines coercerent, & temerarios profligatorū hominū conatus, patientia, ac tolerātia inuicta cōprimēt. de quorū fortitudine enucleatè Paulus diliterit; Extinxerūt impetū ignis, effugerunt aciem gladij, conualuerūt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterūt exterorū. Comparat autem eos cū viris à tribu Ephraim; quò olim habebantur fortissimi. Nam super Ephraim Iacob manū dexterā posuit, cū ei, & fratri suo Manassæ bona est precatus, vt narratur in Genesi. Dauid etiā in Psalmo. 59. quo de sua potentia gloriatur, ait; Ephraim fortitudo captis mei. Possunt etiā fortes hic cum viris fortibus Dauid comparari: de quibus mentio fit in secūdo Reg. Aliud, quòd reportabunt emolumentum, in gēs lætitia est, qua vel in rebus aduersis perfundētur, quòd declarat dicens; *Letabitur cor eorum quasi à vino.* in Hebræo est, quasi vinū. & est eclip̄sis Hebraica, qua bibendi verbum subaudiendum est, quemadmodū à Chaldeo paraphraste subauditur, qui ita vertit: quemadmodum qui vinū bibit. Similis eclip̄sis est in Prouerbis, vbi vulgatus vertit; Luxuriola res vinū: in Hebræo est, subsannator est vinum, id est, qui vinum bibit, subsannator est. Apostoli igitur, & alij, quibus Deus adorit, lætabuntur, vt qui vinū bibunt. Nam quemadmodū, qui

Quanta eorū fuerit fortitudo, quæ in Deo posuit.

Heb. 11. f.

Chr cum viris à tribu Ephraim boni viri comparantur.

Gen. 48.

Psal. 59.

2. Reg. 23.

Eclip̄sis Hebraica exp̄nitur.

Prou. 20. 2.

O 2 vino

vino exultant, non extra, sed intra se lætitiæ suæ causam habent: ita & ij, quibus Deus adest, intra se exultant, imbuti Euangelio Christi, quod tanta eis bona promittit. Diximus enim in superioribus, Euangelium cum vino comparari. Ex quo fit vt cum in corde, & animo suo lætitiæ suæ causas fitas, ac collocatas habeant; nullo modo inuiti lætitia sua priuari possint. ob eamque rem Christus apud

*Quam firma lætitia boni firmatur.*

Ioan. 16. c.

Rom. 15. c.

Ioannem discipulis suis dicit, Gaudet cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Hinc illud est quod Paulus Romanis scribit; Deus autem spei replet vos omni gaudio, & pace in credendo. Ex fide enim viua, quæ in Euangelio versatur, omnis pax, & conscientiæ gaudium oritur. *Et filij eorum videbunt, & lætæbunt, & exultabit cor eorum in Domino.* Id est, Gaudium, & Apostolorum lætitia ad filios; id est, discipulos etiam suos manabit; qui quidē videntes res ab Apostolis gestas, vel eorum verbis viua fide credentes, lætæbuntur, & exultabunt in Domino; id est, Dei auxilio nixi, seq; de tanto patrono gloriantes præ gaudio exultabunt. Quare hoc dicitur, vt intelligamus, gaudium omnibus perfecte credentibus in Christum ab Euangelij victoria esse partum. quod Esaias vaticinatus est. Et hunc (ait) qui redēpti sunt à Domino, reuertentur, & venient in Sion laudantes, & lætitia sempiterna super capita eorum, gaudium, & lætitiā obtinebunt, fugiet dolor, & gemitus. nullis verò verbis exprimi potest, quanta, quamq; firma, veri christiani abundant lætitia.

*Donorū gaudium ab Euangelij victoria partū est.*  
Esa. 51. d.

*Cur Euangelium sibilum appellatur.*

8 *Et sibilabo eis, & congregabo illos.* Vocat Euangelium sibilum, quod antè imbre, & pluuiam; & vinum vocarat, propter varios effectus, quos iam ex-

posuimus. Sibilus verò ob eam rem modo dō vocatur, quòd fideles ipso conuocantur, & congregantur, vt statim dicitur. Quod non malè Hieronymus referri dicit ad pastorem sibilum, quo solent oues suas congregare. Christus enim bonus pastor est, & fideles omnes, oues eius sunt. Cui expositioni ego vehementer assentirem, nisi animaduertentem, nunquam in sacra scriptura, sibilare, ad pastorem sibilum referri: sed semper si congregantis sit, eius esse, qui milites conuocat, aciem instruit, & in hostem dirigit. quare idem est quod Hispanè, *Pifano*. quo acies ad sonitum etiam tympanorum procedit. ita Esaias Deum exercitum Chaldaeorum cogentem exprimens ait, Et leuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce festinus velociter veniet. Et Esa. c. 7. Sibilabit Dominus muscæ, quæ est in extremo fluminum Aegypti, & ap; quæ est in terra Assur, &c. quo eos in prælia aduersus Iudæos cogendos significat. Quare in eadē heli, & fortissimorum militum metaphora propheta manens, quam hactenus fuerat persecutus, dicit Christum fideles, milites suos in prælia aduersus hostes Euangelij prædicatione coacturum. Est etiam proprium Christi munus, homines in diuersas sectas, & opinionones distractos, & (vt dicit Esaias) errantes, vnumquemq; in viam suam in vnam Euangelij doctrinam congregare, sicut Ioannes ait, Christus mortuus erat vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.

*Sibilus in scriptura facta non pastoris est sed eius semper qui milites conuocat.*

Esa. 5. f.

*Christi munus fuit eos qui in varias sectas abstratti erant congregare in vnum Euangelium.*

*Et multiplicabo eos sicut antè fuerant multiplicati.* Similitudinem, non æqualitatem affert hæc cõparatio. hoc est, sicut antequam Israelitæ in ditionem redigerentur, magna eorum erat multitudo:

titudo: ita & per Christum magna erit. longè tamè maior, sicut Ieremias prædixit; Sicuti numerari non possunt stellæ cœli, neque maris arenæ; sic multiplicabo semen Dauid serui mei & Leuitas ministros meos: quod nunquam nisi per Christum præstitum esse credo; qui è semine, genereq; Dauid oriundus infinitos doctrina sua per fidem, & charitatem filios suscepit. Et quemadmodum Ieremias hoc eden do oraculo illa verba imitatus est, quæ Deus Abrahamo dixit, Multiplicabo semen tuum sicut stellæ cœli: ita & vates noster dicit, multiplicabo eos sicut antè fuerant multiplicati; hoc est, sicut propter Abraham numero cum stellis cœli cõparati sunt: ita & propter Christum: longè tamè melius numero vincunt filij Christi stellæ cœli, quàm filij Abrahæ: nisi etiam fideles (vt vult Paulus) in filiis Abrahæ numerentur.

Iere. 33. d.

*Quanta erit credentium multitudo.*

Gen. 26.

*Longe plures christiani sunt quàm Israelitæ fuerunt.*

Rom. 9. b.

9 *Et seminabo eos in populis.* Id est, in varias eos prouincias dispergam; cuius rei ratione paucis interiectis subiicit: *Non inuenietur in eis locus.* Hoc est, quoniam minimè præ multitudine vna Palestina prouincia, vt antè capi, atque cõprehendi poterunt. Pulchrè verò dicit, *Seminabo.* nam quemadmodum semè per agrum dispersum, magnum fert fructum: ita & veri christiani sparsi in terras atque sati vberri mos exemplo, & disciplina sua fructus dederunt, multos ad veram pietatem, & religionem informando, sicut Apostolis apud Marcum Christus dixit; Eunt in mundum vniuersum prædicare Euangelium omni creature. Et quemadmodum filij Israel cum admodum pauci in Aegyptum ad habitandum venissent, diuino munere aucti, & exaggerati sunt: ita & pauci

*Apostoli dispersi per orbem cum semine disperso comparantur.*

Marc. 16.

Apostoli, atque discipuli à Christo in mundo relictī.

*Et de longè recordabuntur mei.* Id est, quamuis longè à meo templo, quod est Hierosolymis morabuntur, mei nunquam memoriam deponent. Et enim me in spiritu adorabunt, vt Christus dixit apud Ioannem; tales enim Deus adoratores amat. Nam inter homines iniquos versantes, vel magnis ærumnis conflictantes, illud secum Dauidis reputabunt. Si oblitus fuero tui Ierusalem, obliuioni detur dextera mea, adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui, si non proposuero Ierusalem in principio lætitiæ meæ.

*Ioan. 4. Boni viri Dei amno suo adorant eiusque semper memoriam seruant.*  
Psal. 136.

*Et uiuent cum filiis suis, & reuertentur.* Id est, quauis eos in terras sparsurus sim, non erunt in alienarum gentium potestate; sed uiuent, & procreabunt filios, & eis integrum erit in patriam suam reuerti. Latenter verba ad eum refert reditum, quo ex Aegypto, & postea à Babylonia in Palestinam patriam suam reuersi sunt. hoc est, quemadmodum in Aegypto semel, & iterum Babyloniæ vitam agentes, & multos ibi liberos procreantes magna lætitia, atq; iucunditate nemine prohibete in patriam vna cum filiis postlimini redire: eadem eis poteitas per Christum fiet, quamuis vitam in populos sparsi traducant. Itaq; ex eis rebus, quæ olim illis prosperè acciderunt, explicat nobis à Christo præstadam felicitatē; vt illud vel hoc argumēto certissimum esse sciamus, quod Paulus de maioribus suis dicit; Omnia in figura contingebant illis, scriptaq; sunt ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt. Cūq; patria quæ nobis à Christo comparata est, sit æterna felicitas, non dubium est, quin de reditu

*Ex his rebus, quæ prospere Israelitis acciderunt, explicat præstadam nobis per Christum felicitatem.*  
1. Cor. 10. b.

in æternam felicitatem hic loquatür, qua propter peccata eramus expulsi. Vitam igitur agent veri christiani inter gentes, ac postea vita defunctivà cum veris suis discipulis, ac filiis in patriam suam, id est, in æternam felicitatem, nullo peccato, nulla damnatione eos itinere prohibente, magna lætitia deiventis hostibus triumphantes redibunt: vt illud perfectè fiat, quod canit David, Euntes ibant, & flebāt mitentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos. Mirum verò est, quãtò maiorem dignitatem, & amplitudinem habeant ea, quæ materialiter, & vt ita dicam, corporaliter veteri populo vlvenerunt, si ad res spirituales, quæ ad recentem Ecclesiam spectant, transferantur. Sicut maior vis, & dignitas est in corpore, quàm umbra; in re ipsa, quàm eius imagine: id quod ex eo quod sequitur in propheta etiam intelligi licet.

10 *Et reducam eos de terra Aegypti, & de Assyrijs congregabo eos: & ad terram Galaad, & Libani adducam eos.* Persistit in allusione ad reditum, libertatèq; ex Aegypto, & Babylonia, qua nulla maior veteri populo cõtigit, vt ex ea intelligamus admirabilem illam, quã per Christum sumus assecuti à peccato, & morte redemptionè. Terra Galaad est iuxta Iordanem, ex ea eius parte sita, quæ respicit Orientem: fuitq; principium terræ populo egredienti ex Aegypto, & eius maioribus promissã quæ à Moysè distributa est tribui Ruben, & Gad, & dimidiæ tribui Manasse, vt narratur Numeror. ca. 32. Libanus autè terram eadem promissam terminat Septentrionem versùs. Quare terra Galaad, & Libani, in quibus sunt reducti per Christum est illa, de

*Quæ veteri populo usu venerunt maiorem habet dignitatem si ad Ecclesiam transferantur.*

*Quæ pãllo in terram Galaad, & Libani sunt reducti credentes.*  
Num. 32.

qua Paulus Hebræis scribit; Accessistis ad Sion montè, & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cœlestem, & multorum millium Angelorum frequentia, & Ecclesiam primitiuorum qui conscripti sunt in cœlis.

*Et non inuenietur eis locus.* Id est, terra Palestina eos capere non poterit: quo significat, non ad eam eos reduccendos, sed ad aliam, cuius illa imago, & figura erat.

11 *Et transibit in maris fretis, & percutiet in mari fluctus.* In eadem allusione persistit, vt magnifico illo, & glorioso egressu ex Aegypto huius, de quo loquimur, magnificentia, & gloriam exprimat, hoc est, sicut ille fuit nimis mirabilis, q; inter maris vndas via sicca, & optimè strata, atq; in unita populo patefacta fuit: ita nò minùs mirabilis propter alia maiora miracula, atq; prodigia erit hic, quo Christo duce è peccatis sumus egressi. Nec oportet, vt nonnulli faciunt interpretes, accuratiùs exquirere, qui sunt hi fluctus, qui sunt à Christo percussis: vt nobis viã ad cœlũ muniret. Nã cum nullis verbis, nulla oratione exprimi possit, quàm excellēs, & admirabilis fuerit illa libertas, qua sumus peccatis, & inferno soluti; sapiënter propheta ad id explicandũ, in illarũ nos rerũ memoriã reuocat, quibus nullè mirabiliore post hominũ memoriã contigerant. Si tamè in horũ fluctuũ subtiliori explicacione delectabimur, nò erit absurdũ hos fluctus, seculi huius ærumnas, & calamitates interpretari, quibus David iactabatur, cum dixit, Saluum me fac Deus, quoniã intrauerunt aquæ vsq; ad animã meã: in fixus sum in limo profundi, & non est substantia. Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Percutiet

Heb. 12.

*Per quos fluctus nobis Christus ad cœlum viam munivit.*  
Psal. 68.

igitur

igitur Euangelio, quod virga in scriptura appellatur, vt à regio vate; Virgam virtutis suæ emittet Dominus Sion. & c. vt igitur Moyses virga mare, quò illud diuideret, percussit: Sic & Christus exemplo, Euangelio, & doctrina sua ita faciles, atq; leues omnes huius seculi miseras, labores, & calamitates reddidit, vt neminem iri pediri possint, quò minùs cœlestè patriam his cinctam miserijs si velit, adipiscatur.

*Et confundentur omnia profunda sinu- minis.* Tangit illud miraculum quando se compressit Iordanis flumen, vt via sicca, & apta patefieret populo eunti in terram promissam; ea de causa quam diximus: non quod hæc euentura fuerint Christi temporibus, vt nonnulli Hebræi Messia veniente faciendã pueriliter existimant, ad eos in libertatem allerendos.

*Et humiliabitur superbia Assur, & scptum Aegypti recedat.* Perpetua est allusio ad libertatem ex Aegypto, & Babylonia, id est, vt superioribus temporibus volentibus nolentibus aduersarijs eorum potestate Israelitè liberati sunt, neq; vlla eos vis constringere potuit tempore appetente, quo illos Deus libertate donare decreuerat: Ita nulla vis mortis, inferni, atque peccati in potestate veros Israelitas continebit, quando Christo duce in libertatem vendicabuntur. Ex hoc loco constat Assur, sicut Babylonia, & Aegyptus, symbolum, & figuram fuisse peccati, & inferni, quæ homines in sua potestate tenebant, vt illi Israelitas, quorum vin, atque potentiam à Christo debilitatam, fractamque fuisse, vt antè superbia, & imperium Assur, & Aegypti deiectũ fuit, atque conuulsũ. Quàm verò perfe-

*Euangelium appellatur virga. Psal. 110.*

*Christus exemplo doctrina sua factus huius seculi calamitates reddidit.*

*Alludit propheta ad libertatem ex Aegypto & Babylonia, quò libertatè nostram ex morte & peccato declaret.*

*Constat ex propheta Assur & Aegyptum symbolum fuisse peccati & inferni.*

ctè nos Christus peccatis, & inferni vinculis liberauerit, & eorum vires compresserit, docet Paulus; Si Deus pro nobis, quis contra nos? qui etiam proprio filio suo nò pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? & alio loco quasi triumphans de morte, & ei insultans ait; Absorpta est mors in victoria. vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus.

12 *Et confortabo eos in Domino, & in nomine eius ambulabunt: dicit Dominus.* Mutatio personæ, qua saepe vtuntur Hebræi, id est, confortabo eos in Domino; pro in me: illius similis, quæ est in Exodi vigesimo quarto capite, Exod. 24. 12. Moyse quoque dixit Deus; Ascende ad Dominum tu, & Aaron, id est, ad me. Roborabit igitur Deus in se, & in spiritu suo Apostolos, quod facit, vt omnia hominum subuidia respuant, ex Deo totipendanc, ab eoq; solum in grauissimis, seu sumisq; prælijs salutem sperent: ac denique secum illud Davidis canant, Diligam te Domine fortitudo mea; Dominus firma mentum meum, & refugium meum, & c. Quosdam munire, ac roborare Deus videtur, sed non in se; cum non se ipsum, id est, voluntatem, & amicitiam suam, sed opes, gloriam, & alias seculi diuitias tribuit, quæ licet firma nonnullis videantur, sunt tamen infirmissima, ac tenuissima prælidia. qua ratione solum sanctum Iob Deum non munitũ esse dicebat, cum Deo se de amicitia eius gloriantem dixit, Nò ne tu vallasti eum, ac domũ eius, vniuersamque substantiam eius per circuitum? operibus manuum eius bene-

*perfectè nos Corijus peccatis & inferni vinculis liberauerit. Rom. 8. 32.*

*1. Cor. 15. 54.*

*Quosdam roborat Deus in seipso, quosdam vero non in seipso. Psal. 16. 1.*

1ob. 1.

dixisti, & possessio eius creuit in terra. quem firmiore presidio munitum esse ostensum est. cum copijs omnibus, bonaque valetudine spoliatus, animo tamen nunquam cecidit, neque de statu optimi viri deici potuit. Qui ergo parentibus, cognatis, & amicis, aut fortunis orbatus; pietatem deserit, non Deo, sed istis rebus mortalibus, atque caducis nixus esse videtur.

In nomine Dei ambulat quod sit.

Et in nomine eius ambulabunt. Id est, Dei partes, ac personam sustinebunt, nomine eius verba faciet, & cum hominibus loquentur, Dei quoque mundo mandata dabunt. Sicut enim Christus in nomine Patris sui apud Ioan-nem venisse dicit: ita & Apostoli in nomine Christi ibunt. Ita in nomine Dei, tres Deitatis exprimendo personas, homines Apostoli baptizabant. In nomine denique eius Dæmonia eijciebant, serpentes tollebant. &c.

Marc. 16. c. vt Marcus narrat, & infinita edebant miracula.

CAPVT. XI.

- A 1 **A**peri Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.
- 2 **V**hula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt: Vlulate quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.
- 3 **V**ox Vlulatus pastorum, quia vastata est magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quoniam vastata est superbia Iordanis.
- 4 **H**ec dicit Dominus Deus meus, Pasce pecora occisionis.
- 5 **Q**ue qui possederant, occidebant

& non dolebant: & vendebant ea, dicentes, Benedictus Dominus: diuites facti sumus: & pastores eorum non parcebant eis.

6 **E**t ego non parcam ultra super habitantes terram, dicit Dominus: ecce ego tradam homines, unumquemque in manu proximi sui, & in manu regis sui: & concident terram, & non eruunt de manu eorum.

7 **E**t pascam pecus occisionis propter hoc o pauperes gregis: & assumpsit mihi duas virgas, unam vocavi Decorem, & alteram vocavi Funiculum: & pasci gregem.

8 **E**t succidi tres pastores in mense vno, & contracta est anima mea in eis: siquidem & anima eorum variavit in me.

9 **E**t dixi, Non pascam vos: quod moritur, moriatur: & quod succiditur, succidatur, & reliqui deuorent unusquisque carnem proximi sui.

10 **E**t tuli virgam meam que vocabatur Decus, & abscidi eam, vt irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis.

11 **E**t in irritum deductum est in die illa: & cognouerunt sic pauperes gregis qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est.

12 **E**t dixi ad eos, Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam, & si non quiescite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos.

13 **E**t dixit Dominus ad me, Projice illud ad statuarium decorum pretium quo appretiatum sum ab eis, Et tuli triginta argenteos: & proieci illos in domum Domini, ad statuarium.

14 **E**t præscidi virgam meam secundam, que appellabatur Funiculus, vt dissoluerem germanitatem inter Iudam & Israel.

D 15 **E**t dixit Dominus ad me, Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti.

16 **Q**uia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersum non queret, & contritum non sanabit, & id quod stat non emutriet, & carnes pinguium comedet, & ungulas eorum dissoluet.

17 **O** pastor & idolum, derelinquens gregem: gladius super brachium eius, & super oculum dextrum eius: brachium eius ariditate succabitur, & oculus dexter eius tenebrensens obscurabitur.

Eandem in solouacis. iosephus de bello iudæico. c. 17. narrat quod quadragesimo anno ante huiusmodi euersionem ianuas templi sua sponte visas fuisse patefactas. quare admonitus quidam iohannes zachar tes dixisse; O sacra domus tibi ne times? ex hac enim re intelligo tuam tibi iam vastitatem inire. De te enim illud à zacharia dictum est; Aperi libane portas tuas. quam historiam citat quidam hebræus magnæ auctoritatis inter illos. Ex quo intelligitur, nihil esse tam munitum, tam vndique clau-

**A**peri Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas. Sui similis semper noster propheta est, eandem in hoc toto vaticinio seruat methodum. Vt enim in priori parte exposuit primo beneficia, quibus Deus cumulaturus erat Ierusalem, & terrenam, & spiritualementem: deinde de supplicijs disputauit, quibus erant iuxta ab eo contringendi. ita hac secunda huius vaticinii parte, quæ à capite septimo incepisse diximus, hætenus differuit de ornamentis, & insignibus gloriæ, quibus à Deo ornanda est per Chris-

stum Ierusalem spiritualis: hoc autem capite poenas acerbissimas narrat, quas à Ierusalem illa materiali, & nimis cõtumaci repetiturus est. Quod propheta aperte significat ea, quæ hætenus dicta sunt, non de materiali, sed de spirituali Ierusalem esse intelligenda. Quod verò ait; Aperi libane portas tuas. Libanus proprie erat altissimus mons, altissimisque cedris repletus, qui ab Aquilone Palestinam, siue terram promissam terminat, ad cuius radices ex parte Aquilonis sita est Damascus. quia tamen ingens cedrorum vis è Libano ad templum primum ædificandum allata est, vt narratur. 3. Reg. ex eademque materia templum secundum factum fuisse verisimile est, templum Libanum appellat. ait ergo; o templum, quod tot cedris, quot Libanus ipse abundas, id est, quod tantis sumptibus, & opere tam mirifico fabricatum es, aperi portas tuas: frustra enim Romano exercitu veniente eas clausas habebis, non enim eis resistere poteris. prædicit igitur, omnibus quos ego viderim inter pretibus Latinis, & Hebræis assentientibus, vastitate templi secundi à Romanis illatum anno quadragesimo secundo post mortem Christi. Iosephus etiam lib. 7. de bello Iudæico. c. 17. narrat quadragesimo anno ante huiusmodi euersionem ianuas templi sua sponte visas fuisse patefactas. quare admonitus quidam Iohannes Zachar tes dixisse; O sacra domus tibi ne times? ex hac enim re intelligo tuam tibi iam vastitatem inire. De te enim illud à Zacharia dictum est; Aperi Libane portas tuas. quam historiam citat quidam Hebræus magnæ auctoritatis inter illos. Ex quo intelligitur, nihil esse tam munitum, tam vndique clau-

Propheta aperte significat que dixit hætenus non de materiali sed de spirituali Ierusalem intelligenda esse

Templi vastitatem prædicit propheta.

Iosephus de bello Iudæico

Nihil est tam munitum quod in Deo non claudat



clausum quod iræ Dei sæuientis vel sua sponte non cedat, & aditum præbeat. Frustra ergo superbi, & arrogantes homines turrim Babel ædificant, vt Nemrod, & alij, quò se ab iniurijs cœli tueantur: frustra scelerati, & iniqui tyranni imperium suum præfidijs, arte, & natura factis, firmum, & inexpugnabile efficere moliantur. Nam cum eorum scelera Deus vindicare decreuerit, muri vel nullo quatiante ariete corruct, vt muri Iericho corruerunt. & hac de causa Ieremias monet regē Iudæ, & reges finitimos, vt se subiciant, manuque dent Nabuchodonosor: frustra enim bello ab eo tentati se defendent. nam tandem, Deo ita volente, in eius ditione cadent. *Et comedat ignis cedros tuas.*

Iosue. 7.  
Iere. c. 27.

2. *Vlula abies quia cecidit cedrus.* In eadem persistens dicendi figura quoniam Libanum templum appellauit, sacerdotes, principes, & reliquos eius ministros, cedros, & abietes nominat, qui bello consumentur, sicut ignis immisus absumeret cedros, & reliquas arbores Libani. id est, sacerdotes neque te, neque seiplos defendere poterunt. quod autem præclaros, & eximios viros his nominibus intelligat, declarat statim ipse propheta adiungens.

Cedri appellan-  
tur huius  
seculi fortun-  
is abundan-  
tes.  
Esal. 91. c.

*Quoniam magnifici vastati sunt.* Superbos, & huius seculi fortunis abundantes, David cedrorum etiam similes esse dicit, Vidi impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros Libani. quod autē dicit. *Vlula abies, &c.* Propter illud dicit, quod in Prouerbij consuetudinem venit, Res tua tūc agitur paries cum proximus ardet. id est, cum abies finitimam cedrum succidi viderit, eundem se sciat casum manere. ita & superbus merito dole-

re debet, cum alium similem videat interire. & quidem cæci, stupidi, ac mente capti, iniqui omnes esse videntur, si vehementer animi non angantur, cum alios sui similes occidere cerant. cur in interitus sui memoriā nō redeunt? aut qua spe leuati, simile malum se vitaturos existimant? At sanctos viros nihil tangit calamitas impiorum: longè enim diuersa est eorū ratio, à maioribus longè præfidijs munitur. & ob eam rem Christus cum Apostolis suis de vastitate templi, & vrbis differens dixit; His autem fieri incipientibus respicite, & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. eodē pertinet quod sequitur in propheta.

Luc. 21. f.

*Vlulate quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.* Basan erat regio Libano finitima, quam vocat etiam saltum munitum: & intelligit Ierusalem, quæ domorum frequentia saltum imitabatur. Erat autem & natura, quoniam in edito loco sita erat, & arte munitissima, quoniam validissimo muro cingebatur. eisdem autem tropis vsus est Esaias ad euerfionem, & vastitatem Ierusalem vaticinandā. Dies Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, & super omnem arrogātem, & humiliabitur; & super omnes cedros Libani sublimes, & erectas, & super omnes quercus Basan.

Esal. 2. c.

3. *Vox vlulatus pastorum, quia vastata est magnificentia eorum:* Pastores vocat Principes, & Reipub. administratores. magnificentiam eorum vocat ciuium, & subiectorum multitudinē, vrbemque ornatissimam: sicut pastorum magnificentia in multis pecoribus, & vberimis pascuis posita est. Rectissimè verò propheta dicit pastores

Alia de causis dicit mercenarij pastores in malis ouibus, alia verò bonis.

stores plorare de ipsorum magnificentia: nō enim populi, sed malis suis commouebantur: amabāt enim oues vt ex eis vtilitatem perciperent, non quòd illis bonum optarent. aliter tamen doluit David cum populum pestē vastari videret, qui gladium Dei in se conuerti cupiebat.

2. Reg. 22.

Cur principes  
leones vocet.

Esal. 1.

*Vox rugitus leonum, quoniam vastata est superbia Iordanis.* Leones vocat principes, quòd populum diripiebant, & pauperum bonis ditabantur, facileq; in cuiusque fortunam eruebant. & ob eam rem eos Esaias manus sanguine plenas habere dicit, tanquam immanes, & sanguinarias bestias, quæ ex dilanatione manus sanguine infectas habent. *Superbiam Iordanis.* Vocat Ierusalem, quòd sit vrbis frequentissima eius regionis, quam aluit Iordanis. Principes ergo vlulatum edent, quòd multitudo ciuiū vastatur, quorum sanguinem, id est, copias, atque fortunas exhauriebant, vt sitim, quæ ipsi erant diuitiarum, mitigarent. qui bus verbis perstringit infatigabilem sacerdotum, & magistratum aliorum auaritiam: quos etiam Esaias socios furum appellat: & Christus de funiculo facto flagello nundinas, ac mercatum dispulit, quem auaritia sacerdotum pro foribus templi insituerat.

4. *Hæc dicit Dominus Deus meus, Pasce pecora occisionis.* Hæc verba vati nostro à Deo dici puto, vt ei pascere, id est, erudire, docere Iudæos, & ad pietatem informare Deus præcipiat, quæ uis occidendi, & à Deo repellēdi sint: id enim pascere in scriptura significat, secundum illud Ieremie; Dabo vobis pastores iuxta cor meū, & pascet vos scientia, & doctrina. Ex quo intelligere, & admirari licet diuinum modum agendi, qui non cessat ijs ho-

Pascere quid  
in scriptura  
significet.  
Iere. 3.

minibus adhibere remedia, quos scire esse perituros. Ita Adā omnibus contra Dæmonē muniuit præfidijs, quæ uis superatum iri sciret. Ita Salomonem præfatiissima sciētia, & sapiētia imbuuit ad Rempub. administrandā, quæ uis sciret omnē postea Rempub. utilitiam eius perditū iri. Quòd sit vt nulla vnquā homini criminis sui excusatio relinquatur, nullā culpæ suæ partē in Deum transferre possit, vt illud semper Davidis constet, Iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. id est, cum ab impijs, tanquam nimis seuerus, & acerbis accusaris. *Pecora, vocat occisionis;* Quòd ea Domini non vt foetus, lanam, & alias utilitates ederent, sed vt occiderent, seruebant; quod ipse declarat adiungens. *5. Quæ qui possidebant, occidebant & nō dolebant:* Magna quidem possidentium immanitas, atque crudelitas, qui nullis miserorum lachrymis, nullis doloribus, & angustijs commoueantur: aliter verò Deus, qui tactus dolore cordis intrinsecus, Delebo (inquit) hominem quem creauit à facie terræ vt narratur in Genesi. & Samuel uerò hementer lugebat, quòd Saul, licet merito suo, regno tamen spoliatus fuisset. David item quòd Absalō turbato, & tempestas regni sui, fuerit occisus: ac denique Christus ipse seruator appropinquans Ierusalem, eique excisionem hanc, de qua noster propheta loquitur prædicens fleuit. vt narrat Lucas. Est enim hominis virtute præditi illud, quod David dicit; Corripiet me Dñs in misericordia, & increpabit me. & Iob de se testatur; Flebā super eū, qui afflictus erat, & cōpatebatur anima mea pauperi. Quòd dicit noster interpres, *Non dolebant;* In Hebræo est *non dolebant;* *sefami;* verbum

Non cessat  
Deus adhibere  
remedia  
hominibus  
quos scire esse  
perituros.

Nunquā homo  
nullam excusationem  
sui partem in Deum  
transferre poterit.  
Psal. 5.

Gen. 6. b.

Volent boni  
nominati  
quod iniqui  
vel meritas  
penas pen-  
dant.

Luc. 19. f.

Iob. 30. d.

verbum verò **אָפָּאָם** *afam*, Hebræis delinquere, & desolare significat: sed propriè delinquere est, & delicti pœnas pœdere. vt Osee quarto. vers. 15. Si fornicaris tu Israel non delinquat saltem Iuda: in Hebræo est non **אָפָּאָם יֵשׁוּעָם**, & c. 14. vers. 1. Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum. in Hebræo est **אָפָּאָם יֵשׁוּעָם**, quod Hebræi exponunt, desolabitur Samaria. sed aptè interpretabitur pœnas peccati pendet, & aptissimè cohæret cum eo, quod statim sequitur. Hinc est quod nomen **אָפָּאָם** *afam*, & delictum, & oblationem pro delicto significet. Ad secundam ergo verbi significationem allusit noster interpres, cum non dolebant hoc loco vertit. Si verò secundam verbi significationem sequamur, vt Hebræi hoc loco sequuntur, aptè etiam conuenit. id est, non peccabant, id est, nõ existimabant se peccare, nullo conscientie morsu compungebantur: secundum illud quod Apostolis suis Christus dixit; Venit tempus, vt omnis, qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. Illud tamen mihi non probatur, quod hoc loco dicit Vatablus; verè Romanos non peccasse Iudæos interficiendo, & illorum agrù, & vrbes vastando: quòd fuerint instrumenta diuinę vindictę. Sed omnes improbi cum alijs iniuriã faciunt, sunt instrumenta diuinę vindictę. Vt tamen Assur virga furoris mei, vt dicit Deus per Esaia. cap. 10.

*Et vendebant ea, dicentes, Benedictus Dominus: diuites facti sumus.* Pulchrè hominum ingenium describit, qui Deum laudant cum optatis respondent, licet iniquissima sint; sibiq; tum eum esse propitium ducunt. Ita illud Dauidis Psal. 9. Quoniam laudatur

impius in desiderijs animæ suæ, & ini quus benedicitur: in Hebræo est, si verbum de verbo transferamus; quoniam laudat impius in desiderijs animæ suę & auarus benedicitur. Sequitur exacerbauit Dominum peccator. id est, hac laude multò magis Dei iracundiam, quàm benignitatem prouocat. & ob eam rem Deuterono. 23. c. præcipitur; Non offeres mercedem prostibuli in domo Domini Dei tui, quid quid illud est, quod uouerint; quia abominatio est apud Dominum. Non enim vult Deus vt in eis, quæ malè parta sunt, ei agantur gratiæ: nam ea non amicis, sed inimicis ab eo tribuuntur, & eis quos acerbè pro huiusmodi rebus punire decreuit. quare non beneficij, sed supplicij loco haberi vult.

*Et pastores eorum non parcebant eis.* Amplificat populi calamitatem, ouium metaphora persistens; cum nõ solum lupi, & qui prædas agebant, sed etiam pastores, ad quos earum pertinebat custodia, & procuratio, eis non parcerent. Hos pastores quidã Romanos interpretantur, postquam Iudæorũ potiti sunt: sed nõ incongruè referre mihi posse videtur ad gubernatores populi, & principes, & optimates, qui Rempub. administrabant, quos peredere, ac dissipare gregem Deus per Ezechielem reprehendit; vt cohæreat cum eo, quod mox adiungitur.

*Et succidi tres pastores in mense Vno.* quod de pastoribus Iudæis dicitur. Est autem extrema Reipub. infelicitas, cum ab eis accipit vulnera, à quibus sanari debebat. Quidã verò hunc locum ita ex Hebræo reddunt: pastores eorum parcat illis: vt pastores vocet Deum propter personarum trinitatem. Nam **ל** lo, nonnunquã ei, non

Deut. 23. c.

Nõ vult Deus vt in eis quæ malè parta sunt ei agantur gratiæ.

Ezech. 34.

Extrema que sit Reipub. infelicitas.

Phrasis Hebræa.

Vatablus etc.

Esa. 10.

Hominum ingenium.

nunquam non Hebræis significat: & verbum parcent in singulari effertur **יִשְׁמַר יְהוָה** *iehamol*, sed melior est versio in terpretis nostri, & est phrasis Hebræa, non parcebat pastores eis, id est, vnusquisque pastorum non parcebat eis, singuli pro sua parte gregem dilacerabant, dum vnusquisque ad vtilitatem suam gregè referbat, magisq; vt ex grege ditaretur, quàm vt eum pasceret nitetur. de quo per Ezechielem Deus queritur dicens, vae pastoribus Israel, qui pascebant semetipfos; Nonne greges à pastoribus pascentur? lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis: gregem autè meum non pascebatis.

*6 Et ego non parcam vltirà super habitatores terre, dicit Dominus.* Id est, non in eorum sceleribus, & flagitijs amplius conuiebo, sed pœnas repetam clemens, & patiens Deus est. vt ipse Moyli dixit; sed si videat clementia sua nos deteriores fieri, stomachum totum erumpens grauitèr scelera nostra vlcisitur. Numerat deinde pœnas quibus eos affecturus est.

*Ecce ego tradam homines, vnquamque in manu proximi sui, & in manu Regis sui.* Perstringit seditiones, atque factiones, quas tres in Ierusalem Iosephus fuisse narrat. De duabus in Euangelio metio fit; Sadducæorum, & Pharisæorum: tertia fuit Essæorum, quæ causa intestinorum, & domesticorum malorum fuerunt, quibus tota vrbs consumebatur, vel antequam à Vespasiano, & Tito obsideretur. quod Esaia claris vaticinatus est dicens; Et corruet populus, vir ad virum, & vnusquisque ad proximum suum tumultuabitur: puer

Phrasis Hebræa.

Exod. 34. a.

Factiones tres in Ierusalem, antequam à Tito obsideretur.

Esa. 3.

contra senem, & ignobilis contranobilem.

*Et concident terram, & non erit, qui eruat.* Nihil enim est quod ita conterat, & labefactet Rempub. quàm intestinum, & inclusum bellum, quod in Romana Reipub. videre est, quæ à multis oppugnata nationibus, victrix non modò euasit, sed etiam externis bellis sic amplificata est, vt vniuersum ferè occuparet orbem terrarum: domesticis tamen, & intestinis prælijs miserabiles clades accepit: vt Sylla, Iulij Cæsaris, Antonij, & Augusti dominatus docent. & tandem illa Reipub. quæ insuperabilis externis gentibus videbatur, suis viribus concussa, & agitata corruit. Ita mala inclusa, atque domestica vltimum Ierusalem exitium attulerunt. quod dicit; *Non erit qui eruat.* id etiam mali in bello ciuili est, quod eo fauiente nihil reliqui est, quo ciues confugiant. Vbi enim subsidium quaerent? in quem se locum recipient, si vrbs ipsa, quæ eis pro portu est, graui tempestate iactatur? ac denique nemo iram Dei, si semel eius corde ardeat, effugere, aut vllò pacto declinare potest: illius enim potentia formidabilis, & valde timenda est, contra quam nullum subsidium, nullum confugium reliquum est. Dominus inclinabit manum suam; & corruet auxiliator, & cadet cui præstatur auxilium, simulque omnes consumentur, ait Esaia.

*7 Et pascam pecus occisionis.* Ab hoc loco, vsque ad finem capitis confusè, & implicatè narratur hoc caput ab expositoribus; ita vt & contextus, & prophetae sententia vix comprehendè possit. At Hebræi non

Nihil est quod ita conterat, labefactet, & concidat, nisi intestine bellum.

Roma suis viribus concussa corruit.

Nemo Dei iram si semel eius corde ardeat effugere potest.

Esa. 31. b.

Locus Zacharie vult de implicata sententia.

Locum Zacharie omni no conuincunt Hebraei quod sine doctrina christiana explicari non possit.

Verba à propheta nomine Christi dicta.

Christus causam exponit cur populum Iudam abiecerit.

Bona Reipub. administratio Deo magis quam ullis magistratibus ascribita est. Cant. 1.

Esa. 40. c.

Ioan. 10.

explicant, sed implicant; non explanant, sed omnino conturbant locum hunc, quod valde alieni sint à religione, & doctrina christiana, sine cuius scientia locus hic declarari non potest. Hac tamen ratione facile totus hic locus planus fiet, ita ut nihil scrupuli, in quo animus hæreat, relinquatur: si hæc verba nomine vnicui filij Dei dici intelligantur: sic ut ipse rationem seruis, & amicis suis reddere voluerit, cur amplius habitatoribus terræ (vt dixit) parcere noluerit, sed populum, qui suus habebatur, quem amauerat, & multis beneficijs affecerat, abiecerit, & à se alienum duxerit: quod (inquam) pertinacissimi, & durissimi fuerint, nullaque ratione à vitijs auocari, & ad pietatem informari potuerint; & ingratisissimi præterea tantis beneficijs acceptis fuerint. quæ duæ causæ eloquenter, & ad affectus captandos accommodatissimè hic docentur. Ait ergo filius Dei; Dixi tibi Zacharia, vt pasceres has oves occisionis; sed non tua cura, & indulgentia in eis pascendis contentus ero: nam ipsemet eas omni studio pascam. Bona enim Reipub. administratio; bona & vera doctrina magis Deo, quam ullis magistratibus, aut vatibus attribuenda est. & Christo vero Dei filio Sponsa dicit in Canticis, Indica mihi vbi pascas, vbi cubes in meridie. cuius sollicitudinem, & studium in grege suo pascendo docet Esaias dicens; Sicut pastor gregem suum pascet in brachio suo, congregabit agnos, & in sinu suo leuabit, foetas ipse portabit, ac denique de se ipse dicit apud Ioannem; Ego sum pastor bonus. Quibus verò modis ipse pauerit Iudæos, statim explicat dicens.

Propter quod o pauperes gregis: & assumpsi mihi duas virgas. Conuertit orationem ad pios, & sanctos viros, quos iudices esse vult inter se, & oves suas, an merito suo illas abiecerit. Pauperes ergo gregis sunt viri boni, quod clarius verbum Hebræum significat: nam est חַנְיָוִת *hanim*, quod pauperes, humiles, & mansuetos significat. denique ferè semper ad sanctos homines refertur. Esaias quadragesimo nono חַנְיָוִת *haniu*. Et pauperum suorum miserebitur. Hos ergo in hac causa iudices constituit, quod æquitatem, & iustitiam sequantur, verèque, ac perfectè soli iustitiæ leges agnoscant. Simile iudicium Deus instituit apud Esaiam. Nunc ergo habitatores Ierusalem, & viri Iudæ, iudicate inter me, & vineam meam. quid est quod ultra facere debui vineæ meæ, & non feci? Ex quo admirari licet, quanta sit sanctorum hominum dignitas, & auctoritas, vt non solum duodecim tribuum Israel, id est, vniuersorum hominum iudices futuros Christus apud Matthæum dicit; sed etiam Deus illorum se iudicio subijci velit. quem admodum & Iob ait; Si contempsi subire iudicium cum seruo meo, & ancilla mea, cum disceptarent aduersum me. Eminent enim valde æquitas diuini iudicij, & in promptu est, vt facile cerni possit ab eo, qui omnino mente captus non sit. Iudices etiam facti sui viros bonos Deus facit: illorum enim est (auctore Aristotele libro secundo Ethicorum capite sexto.) de officio iudicare. ita enim ipse virtutem definit. Virtus est habitus animi iudicio susceptus in mediocritate positus, ea quæ nos attingit ratione sic rectus, vt prudens præscripserit. Sunt igitur viri vir-

Pauperes vocantur boni viri.

Cur Deus iudices bonos viros constituit inter se & populum suum. Esa. 5. a.

Quanta sit virtus sanctorum auctoritas

Mat. 19. Iob. 31. b.

Viri boni sunt æquitate regula.

Septuaginta virorum versio cum vulgata cœcilia vir.

tute præditi ex Aristotelis sententia æquitatis regulæ. Sed quod vulgatus vertit; propter quod o pauperes gregis; vt re vera est in Hebræo: Septuaginta transferunt *virorum* id est, in chanaanitide. quod est pascam pecus occisionis in chanaanitide, cui versioni satis magnam occasionem verba præbent Hebræa quæ sunt חַנְיָוִת *lachehanie hazo*. quare si primæ duæ dictiones iungantur חַנְיָוִת *laxem hani*, nomen efficiunt quod Chanaanem significat: nomen verò חַנְיָוִת *hazon*, quod sequitur, proximè præcesserat cum pecus occisionis dixisset. quare per pleonasmum adiectum fuisse existimari potuit. sententia verò eadem est, id est, pascam eos in terra Chanaan, quam ipsi habitabant: est enim pars Palestine. ac potest pars pro toto usurpari. Exponit deinde qui bus rationibus hoc pecus occisionis pauerit, id est, eorum rem publicam administrauerit. Et assumpsi mihi duas virgas, vnâ vocavi Decorem, & alteram vocavi funiculum: & pavi gregem. Persistit in metaphora pastoris, alluditque cum virgas nominat ad pedum, seu virgam qua pastores ad oves agendas armari solent. Sunt tamen duæ rationes Reipub. administrandæ: vnâ virgam (ait) vocavi decorem, & aliam vocavi funiculum. verba Hebræa sunt חַנְיָוִת *noham*, quod decorem, & iucunditatem significat, & חַבְלִים *hoblim*, quod corruptores, aut funiculos sonat. dicit ergo; duobus modis pavi, & populum istum tractavi, leniter, & asperè: leniter autem, cum eos captiuitate Aegyptiaca, & Babylonica liberavit, leges eis tulit, agrum vberimum præstitit, prophetas ad eos erudiendos numine suo iniecit; Reges

optimos, & claros viros eis dedit, & alia infinita beneficia præstitit; & quod omnium caput est, ipse homo factus ad eos venit, ac inter eos familiarissimè versatus, exemplo eos, & doctrina erudiuit, & ad veram religionem, & pietatem informauit. Talis ergo virga fuit, quam vocavi decorem, siue iucunditatem: de qua David in psalmo ait; Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Acerbè verò, siue asperè eos accepit, cum tot homines in deserto, per annos quadraginta prostrauerit, cum tot clades ab hostibus acceperunt, cum toties in eorum illos potestatem redegit; cum toties eos peste, ac fame vexauit; cum ex agro suo in exilium pepulit; ac denique urbem frequentissimam; ac templum ornatissimum funditus euerit, ac solo æquauit. talis erat virga, quam vocauit funiculus siue corrumpentes; de qua Psalmo secundo David canit; Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos. & per Esaiam etiam dicit; Væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse est in manu indignatio mea: ita se facturum per Dauidem promiserat dicens; Si ultitias meas profanauerint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Ex quo intelligitur, ad informationem, & eruditionem nostram non minùs spectare quod pœnis, quàm quod beneficijs afficiamur; & in beneficij loco & pœnas, & mala illata non nunquam esse numeranda. Quare sicut homines dubitare solent de beneuolentia Dei erga se, cum malis omnibus opprimuntur; sicut ille, qui dixit, cum multis ærumnis iactaretur,

Psal. 22.

Psal. 22.

Psal. 88.

Psal. 76.

Non minus  
si fiat ad  
eruditionem  
nostram quod  
penis quam  
quod benefi-  
ciji afficta-  
mur.

Nunquid in aternu projiciet Deus, aut non apponet vt complacitor sit adhuc? Aut in finem misericordiam suam abscindet a generatione in generationem? cunctiam ijs, quibus omnia pro voluntate succedunt, faultereque, & feliciter eueniunt, in eodem dubio non sunt? Ego verò (fortè fallor) multò magis de illius salute timéo, cui omnia secunda cadūt, quàm de illo, cui omnia aduersissima accidunt. Ita de beato Ambrosio narratur, in illius hospitio nec per noctem manere voluisse, qui nihil aduersi in vita tulisse narrabat. Itaque sicut me dici est non solum lenire, & alligare vulnera, sed etiam vrere, & refecare: idem etiam existimandum est muneris esse. Deicùm nobis imitari, ac vita nostra curare vult: ijsque duobus officijs tota eius rerum nostrarum administrandarum ratio comprehensa est. quare qui nullo horum remediorum sanatur, de bona eius valetudine desperandum est. id quod ipse statim declarat, cum Iudæos hic eiecisse dicit, quòd cum ijs duabus virgis, decore, & funiculo agerentur, nec meliores cos facere, nec criminibus, & flagitijs leuare potuit. Narrat ergo impij mis quid pedo illo, siue virga, quam funiculum vocauit, effecerit: quod coniecturam affert, præcipuas eius esse partes ad hominum in reipub. administrandam, atque eos vicijs leuandos, & in officio continendos. Vel potius ea de causa de hoc pedo nunc disserit, quòd ponat alio se antea fuisse vsum. quæ sententia mihi magis probatur, quòd melius cum ijs, quæ sequuntur, cohæreat: nam statim tangit euerisionem vrbis, & Babilonicum exitium, ad quod supplicium antequam accederet, in fin-

Magis de illius salute dubitare possimus cui omnia secunda cadūt, quàm de illo cui omnia aduersa accidunt.

Quibus rationibus omnem modum verum nostrarum administrandarum comprehendit.

Cur de pedo quem vocat funiculum prius mentionem faciat.

ris eos beneficijs cumulauerat: præsertim quod in hoc supplicio narrando dicitur.

Et tuli virgam meam, quam vocauit Decus, & abscondi eam. Id est, benignus, & munificus in eos esse desinuit, vel fortè de pedo, quem vocauit funiculum imprimis mentionem facit, quòd longè maiorem prudentiam, & rerum scientiam eius vsus requirat.

8 Et succidi (ait) tres pastores in mense vno, & contracta est anima mea in eis. Siquidem & anima eorum variavit in me. Varijs modis id explicatur, & in diuersa tempora confertur. Hieronymus hos tres pastores Moysen, Aaron, & Mariam existimat, quos Deus interfecit antequam Palestinam ingrederentur, quòd cum apud populum non glorificarent, vt de Moysen, & Aaron narratur in Numeris. & ob eam rem cadere dicit in illos illud, quod propheta dicit, Anima eorum variavit in me. Sed non ita bene pastoris nomen in Mariam conuenire puto: Non enim populum administrasse, aut munere villo prætor ceteros functa fuisse legitur. illud etiam quod sequitur non ita quadrat.

Et dixi, Non pascam vos, &c. Nam quamuis Hieronymus id aptare nitatur, accidisse dicens, quando iratus Deus propter adorationem vituli voluit funditus eos omnes delere. id tamen accidit antequam illos tres pastores succideret. quare non rectè terti propheta videtur: præsertim cum non dictum solum, sed etiam expromptum fuisse propheta significet. atq; aded quod subiungat.

Et tuli virgam meam que vocabatur Decus, &c. Quo aperte significatur

(vt mox

Vatibus.

(vt mox declarabimus) potestatem à Deo esse factam populis alienis vt eos diriperent, atque vastarent. Vatablus dicit hos tres pastores, tres fuisse magistratus, Sacerdotes, Reges, atque Prophetas; qui post Christi mortem sunt à Deo deleri. sed hanc explicationem affert etiam Hieronymus, cui non multum probatur. Nam post pastores occisos, mercedem muneris, & officij sui petiuit bonus ille pastor à Iudæis. Quod post mortem Christi non facile factum esse docebit: præsertim, quòd ante mortem contigit omnium consensu, vt pro mercede triginta argenteis æstimaretur. quare nisi ad id confugiant, vt dicant non esse historiae ordinem seruatum, id explicare non possunt. quod si id nos nullo inuerso historiae ordine aptissimè omnia quadrare ostenderimus, faciliorem, & expeditiorem expositionem componemus. Propheta igitur commemorare vult exempla acerbiora, quæ Deus in Iudæos edidit, suppliciaque grauiora, quibus eos coërcuit pedo illo, siue virgæ suæ funiculo vtens, vt ex ea re clariùs eorum contumacia, & proteruia constet. Grauisimum autem illud supplicium fuit, cum Reges alios de gradu eiecit, & in exilium expulit; alios atrocissima morte absumpsit, ac tandem Ierusalem diripiendam, vastandam, ac diruendam hostibus eius tradidit, quod par tim ipse propheta viderat. ait ergo. Succidi tres pastores. Id est, tres Reges, Ioachaz, Ioachim, & Sedechiam, qui fuerunt in hostium ditionem reducti, ac regno spoliati, atque in exiliu ducti; & Sedechias oculis esolsis miserabiliter occubuit, vt narratur in quarto Regum. Quod verò dicitur,

Locus Zachariae vult de implicatione aptissime exponitur.

Exponit propheta acerbiora supplicia quibus poptum coërcuit.

Menfis pro tempore vlturpatur: nam viginti duos annos cum quatuor mensibus hi reges regnum possederunt.

Vno eos mense occidisse. Mensis pro tempore breuissimo vlturpatur: nam viginti duos annos cum quatuor mensibus hi reges regnum possederunt. est tamen illa ratio dicendi, vt mensis pro tempore breuissimo ponatur: sicut Oseas dixit; Nunc deuorabit eos mensis cum partibus suis. id est, breuissimo tempore funditus debentur. ita enim exponunt & Latini & Hebraei interpretes. quare significat breuissimo tempore tres Reges ex vna Repub. sustulisse, ad augendam exempli, supplicijque magnitudinem.

Et contracta est anima mea in eis: siquidem & anima eorum variavit in me. Verbum Hebræum est צָרָר צָרָר, quod Hebræi stringere, arctare, breuiare, abbreviare, ac metere significare dicunt: sed propriè est contrahere, & cætera per metaphoram: vt metimus menses, quia eas contrahimus, ac colligimus. Eleganter verò hac dicendi forma propheta declarat odiu & maleuolentiam Dei in nos. Vt enim quando nos Deus amat, quasi diffundere, ac dilatare animum suum erga nos videtur: ita & cum à nobis alienatur, quasi contrahere, & colligere. dum quicquid boni gratuiti amicus præstiterat, inimicus tollit, & ad se adducit: ita vt amicus ad nos pertinere, inimicus autè à nobis nimis distare videatur. Ita & Adamo iam inimico ligno vitæ interdixit, & è paradiso expulit, ac, vt hoc loco noster propheta docet, cum de Iudæorum salute diffideret, eos amplius pascere noluit: & ob eam rem duas illas virgas, quibus illos ad pastus agebat, confregit, quod autem dicit; Siquidem & anima eorum variavit in me. Ratio est, cur Deus se illis pastoribus immutaret,

Quando à nobis Deus alienatur quasi animi suum contrahere videtur.

& à se quasi deficeret: quòd ipsi prius collectam eius gratiam effuderunt, seque ab illo disunxerunt. Vt enim Deus prior in nostram venit amicitiam: ita & posterior amicitiam deserit, vt ipse per Oseam dicit; Perditio tua Israël, tantummodo in me auxilium tuum.

Ose. 13. c.

9 *Et dixi non pascam vos.* Præterquã, ait, quod tres illos pastores occidi, cum omni essent pastore destituti, qui eorum bona procuraret, ego eos pascere nolui, qui solus eis poteram in tanta orbitate subuenire. Sed non nihil difficultatis in hoc loco est. Dixerat enim duas sumplisse virgas, ac gregem pauisse, in eoque pascendo tres pastores occidisse, quòd iniquè munere suoungebantur: modò verò dixisse ait, non pascam vos: pugnat ergo quod dixerat pasci gregem, cum eo, quod modo dicit, non pascam vos. Sed intelligendum est, non pascam vos virga illa, quam decus, & iucunditatem vocauit; hoc est, non beneficijs, sed supplicijs vos afficiam, non iucundus, & placidus, sed acerbus, & asperus vobis ero. id quod ipse statim declarat, cum decreuisse narrat.

*Quod moritur, moriatur, & quod succiditur, succidatur, &c. Et tuli virgam meam, quæ vocabatur decus, & abscondi eam.* Id est, minimè ea vt i volui, sed illa, quæ nominatur funiculus, vt non solum à pastoribus, sed etiam à grege iniquo pœnas repetisse significet. Non enim de pastoribus solum, sed etiam de grege per Ezechielem capitulo. 34. queritur. Quid autem conseqatur ex eo, quod ipse placidè, ac beneuolè eos pascere noluisse, exponit dicens;

Ezec. 34.

*Quod moritur moriatur: & quod succiditur, succidatur, & reliqui deuorènt mus-*

*quisque carnem proximi sui.* Tribus malis eorum scelera se vindicaturum minatur, peste, bello, & fame; quibus plagis inimicos suos vlcisci solitum esse multis in locis sacra scriptura docet. Qui habitauerit in vrbe hac, morietur gladio, fame, & peste ait Ieremias capit. 21. & 38. Ita cum à Dauide pœnas peccati persequi vellet, per Gad prophetam horum trium malorum ei optionè dedit, vt narratur. 2. Reg. 22. capitulo vltimo. Nulla enim mala reipub. vehementius vastant, & labefactant. Nihil ergo mali in reipub. non est, si asperè, & acerbè cum ea se Deus gerere voluerit. & ob eam rem cum Moyses intelligeret, in offensa apud Deum populi in deserto esse, noluit, vt iter faceret, & vltra progrediretur, quòd usque in pristinam gratiam rediret, & Deus eis se ad futurum promitteret: secus enim infaustum iter futurum esse ducebat.

10 *Et tuli virgam meam quæ vocabatur Decus, & abscondi eam.* Id est, nolui vt beneuolo me, & familiariter vterentur ij, qui beneuolentia, & benignitate mea ad libidines suas fouendas abutebantur. Hac enim pœna multantur, qui beneficijs, & bonitate Dei frangi nõ fiunt, vt graues eius iras magno suo incommodo experiantur. & ob eam rem Ecclesiasticus ait; Misericordia, & ira ab illo citò proximant, & in peccatores respicit ira illius. quod verò dicit. *Abscondi.* in Hebræo est *עגדא*, succidi, excidi. & ita in plerisque exemplaribus editionis vulgatæ est, non abscondi, sed abscidi.

*Vt irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis.* Elegans & subtilis est dicendi modus, ad significandum potestatem omnibus populis, fecisse

*Tribus plagis Deus inimicos suos vlciscitur.*

*Iere. 21. & 38. a.*

*2. Reg. 22.*

*Nihil mali in reipub. non est si cum ea se Deus asperere voluerit. i. xod. 33. c.*

*Qua pœna multentur qui Dei beneficijs frangi non fiunt.*

*Eccles. 5. b.*

fecisse diripiendi, & euertendi Ierusalem. Nam cum antea nullus populus Ierusalè aueret inferre bellum, Deo, cuius vrbs esse dicebatur, ita statuerent, atque decernerent, videbatur Deus quasi fœdus cum omnibus populis fecisse, ne vrbes suam bello lacerarent. eadem ratione dicendi vtitur Eliphaz apud Iob; Cum lapidibus regionum pactum tuum: & bestiae terræ pacificæ erunt tibi. id est, nec lapides, nec vlla bestia te lædent, si cum Deo in gratia fueris. atque in his duobus locis synedocha sacrosancta scriptura vtitur: nam ponit species pro genere. Nihil enim eorum, quæ natura continet, nocuum, aut molestiam afferet ei, qui Dei auxilio nititur, cuiusque se totum tutelæ commisit. quod exponit copiosè David; Non accedet (ait) ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis: in manibus portabunt te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. Contrà verò exulcerata diuina gratia hoc fœdus irritum, & infectum esse videtur. multa enim damna, multa detrimenta manent virum impium. ex quo fit, vt in magno periculo versetur. Nam cum omnes creaturæ stent à Deo, eiusque partes sequantur, qui cum Deo disidet, non solum cum populis (vt hic noster propheta dicit) sed etiam cum omnibus creaturis gerere inimicitias videtur. Quamobrem cum Adam Dei gratiam teneret, omnes creaturæ corporis participes ei subditæ erant, ei ad suum obedebant; ita vt terra ipsa sua sponte sine aliquo laborioso cultu vberrimos fructus afferret. postquam verò desciiuit à diuina gratia,

Iob. 5. d.

*Nihil nocet ei qui Dei auxilio nititur.*

Psal. 90.

*In magno periculo virum impium versari.*

statim rebellarunt; ita vt multo labore, multa opera, cura, & sollicitudine ei opus esset ad eandem terram subigendam, atque domandam, vt acceptos ei fructus redderet. Idcirco propheta dicit, irritum factum fuisse fœdus, quod cum populis percussisset. *Et in irritum deductum est in die illa.* quod addit tum ad significandum obsequium, quo sunt res omnes erga Deum, vt ipso quidpiam decernente, nihil amplius repugnent. & ita plerique interpretantur illud Psalmi; Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus his nomina vocat. id est, vt seruas vocat, eisque statim obediunt, & quæ vult exequuntur. Tum his verbis significat, non solum irritum factum fuisse fœdus, vt antè dixerat, bellum indictum aduersus Ierusalem, sed etiam gestum, & expromptum fuisse. Nam cum primum peccator in Dei cadit offensionem, fœdus etiam cum omnibus creaturis rumpitur, & bellum aduersus eum denunciatur. minimè verò statim fit, sed tum re ipsa fieri videtur, cum mala veniunt, & calamitates opprimunt.

Psal. 146.

*In irritum ergo fœdus deductum est.* Hoc est, graui bello Ierusalem pressa fuit, multa incommoda, & detrimenta pertulit. quæ declaratio maximè cohæret cum eo, quod statim sequitur.

*Et cognouerunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est.* Pauperes gregis vocat vt supra, viros pietate præditos, quos diuites, & iniqui homines fortunis spoliabant, cõ-

*si præcipites libidine subseruantur impij magnam viri probi salutem faciunt.*

faciunt. *Qui custodiunt mihi.* Id est, qui mea custodiunt præcepta, meque obseruant, & colunt, cognouerunt inquam. *Quia verbum Domini est.* 727 *da bar,* significat & verbū, & rem: & vtraque significatio quadrat. id est, cum Rempub. conuulsam viderent, cognouerunt hoc esse à prophetis prædictum, Deumque, quod fuerat minatus, præstitisse. Vel cognouerunt acerbas calamitates, & grauissima dāna, à Deo esse propter ipsorum peccata immissa. quemadmodum id Tobias cognouit qui dixit; Quoniam non obediimus præceptis tuis, ideo traditi sumus in direptionem, & captiuitatem, & mortem. &c. Et nunc Domine magna iudicia tua, quia nō egimus secundum præcepta tua, & non ambulauimus synceriter coram te. & Daniel; Non audiuius vocem Domini Dei nostri, vt ambularemus in lege eius, quam posuit nobis per seruos suos prophetas. &c. & stillauit super nos maledictio, & detestatio, quæ scripta est in libro Moyſi serui Dei, quia peccauimus ei. Est enim sancti, iusti, viri, vt iram Dei, & eius causam in malis, & rebus aduersis cognoscat: stulti verò, & iniqui homines totius calamitatis culpam aut infatum, aut in humanum errorem, aut in alterius improbitatem, non in se conferunt: & ob eam rem nullis flagellis, nullis plagis se ad frugem corrigunt. longè enim insipientius, & stultius quàm bestia verbera, & dolores accipiunt. quem morbū à nobis auertere conatur Dauid dicens; Nolite fieri sicut equus, & mulus, in quibus nō est intellectus: in chamo & freno maxillas eorū cōstringe, qui non appropinquant ad te. Comparat iniquos non cum quouis equo, & mulo, sed cum

eo, qui indomitus, & malè institutus est, quem non nisi vi, ita vt recusare, & resistere non possit, ad te trahes, & in munere suo continebis. Ita & nonnulli homines tantum quia non possunt, peccare cessant; & ob eam rem solent nonnunquā magnis aruinis, & doloribus angi, vt statim adiūgit Dauid dicens; Multa flagella peccatoris. quòd misericordia & pietas diuina multis modis, vt ad se redeant, tentat. 12 *Et dixi ad eos, Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam; & si non, quiescite.* Exposuit pastor ille præstantissimus Deus res præclarissimas in grege suo pascēdo gestas: modò alias longè præstantiores exponit, vt quanta fuerit cura, & sollicitudo eius in ouibus suis agendis cognoscat. *Et dixi ad eos.* inquit: quo significat, non per prophetas, sed per seipsum cum populo fuisse locutum, onusq; pascēdi gregis ipsum per se subiisse. quod accidit, quādo verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & verus ille pastor animam suam posuit pro ouibus suis. Ipse enim gregē admirabiliter paut petendo mercedē muneris, & officij sui per tot annos exhibiti. Sed quānā merces hæc fuit, quā Christus pro tantis erga nos beneficijs postulauit? vt in eū scilicet perfectè crederemus. id quod ipse Christus declarat apud Esaia capite quadragesimonono, quo cum tot oues Iudæas perditum ire videret, ab Esaia inducitur grauer querens, se frustra tot labores suscepisse, ac dicens. Ego dixi in vacuum laboraui, sine causa, & vanè fortitudinem meam consumpsi. quare vt non essent inanes, frustra, & sine mercede vlla labores Christi, oportebat esse veros, perfectosq; credētes. Nā ipse nō pro se, sed pro nobis

*Magna Dō sollicitudo in ouibus suis agendis.*

*Ioan. x.*

*Quam mercedem Christus pro tantis beneficijs suis erga nos postulauerit. Esai. 49.*

*Tob. 3.*

*Dan. 9. b.*

*Est sancti viri ut irā Dei & eius causam in rebus aduersis cognoscat.*

*Psal. 37.*

mortuus est, atque non tam vt sibi, quàm vt nobis vtilitatem afferret, tot labores, & æquinas exantlauit. quare si nemo ex eis fructum vllum perciperet, irriti & inanes esse videbantur: quod magis declaratur eodem capite, quo, vt ei Pater æternus ostendat magnam ex tanto labore mercedem reportaturum esse, nihil aliud illi proponit, nisi innumerabilem gentium multitudinem in eum credituram. Parum mihi est (ait) vt sis mihi seruus, ad suscitandas tribus Iacob, & feces Israel conuertendas: dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremam terram: idque per totum ferè caput vehèmenter amplificat. Hanc ergo mercedē vt in eum Iudæi crederent, multis verbis, multisq; modis, tribus annis, quibus publicè docuit, ab illis ipse petiuit, neque vllos homines ferè, præter illos ad hoc officium inuitauit: quia nullis nisi Iudæis toto vitæ suæ tempore Euangelium exposuit: quò illorum summa ingratitude magis arguitur, & conuincitur. Quòd verò dixisse ait.

*Afferre mercedem meam, si non, quiescite.* Ostendit liberum nostrum arbitrium, quo fidem oportet suscipere, opusq; esse liberi arbitrij nostri fidem, & omnè salutem nostram, ita vt in potestate nostra sit, vt credamus, & vt non credamus. Quare hic locus multum valet ad Lutheranos hereticos, & alias huiusmodi quisquilias refutandas, & conuincendas. Ex hoc etiam intelligi licet eos, qui fide, & charitate Christum non amplectuntur, quantum in se est irritam, & inanem facere, ac sine causa susceptam indignissimam, & preciosissimam mortem Christi: neque quidquam excusare posse cur tam ingrati fug-

rint, nihil mercedis pro tam infinito beneficio pendentes.

*Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos.* Id literaliter, & historice intelligitur de Christo triginta argenteis à peditore Iuda vendituro, vt declaratur à Matt. ca. 27. Descriptissimè verò, & accommodatissimò loco mentione facit istius venditionis, quæ initium crudelissimæ, & atrocissimæ mortis fuit, ad malitiam, & improbitatem nefariam illius populi melius declaranda. Nam, cum gratiam Christo, obtemperando, & obsequendo vt suæ salutis auctori deberent cumulatissimè referre, retulerunt vltimo pretio estimando, & vt acerbissimam morte multarent, comparando: vt illud verum sit, quod apud Esaia Christus de populo ingratisimo ito dixit. Expectauit, vt faceret iudicium, & ecce iniquitas, & iustitiam, & ecce clamor. Quis enim pro tantis beneficijs tam impium, & inquam mercedem expectaret, vt postquam populum istum iam inde ab exitu ex Aegypto pauerit, gubernauerit, infinitis beneficijs, & ornamentis auxerit, tantorum beneficiorum auctorem à se eieceret, & atrocissimè necaret? Aut quis non spes fallaces, & inanes exultinet, quas quispiam in homine ponat, qui gratiam tam immaniter, & impie Christo retulit? Ita Dauidem pro Philistæo necato, populoq; ignominia, & graui metu liberato, Saul anxie ad illum interficiendum querebat. Moyſen, & Aaron, quorū opera in libertatem afferri, & graui iugo soluti erant, populus aliquando lapidibus obruere tentauit. Rectè igitur Ieremias ait; Maledictus homo qui confidit in homine.

*Matt. 27. dñ.*

*Improbitas nefaria populi Iudæorum apertissime declaratur.*

*Spes fallaces esse quas quisquam in homine ponit.*

*Iere. 17. a.*

13 *Et dixit Dominus ad me, Projice illud ad fl.*

*Liberi arbitrij opus esse fidem, & omnem salutem nostram.*

*Qui Christum non amplectuntur, irritam quæsum in se est eius mortem officere.*

Explicat propheta paucis quod à proditoribus templi ex illo pretio factum est.

ad statuarium. Miro & occultissimo modo paucis verbis propheta comprehendit, quod à proditore Iuda, & à Sacerdotibus templi ex illo pretio factum est. nam pro statuario, in Hebræo est. 737 1027, quod si in principio scribatur per. 7. figulum, siue statuarium significat: si autem per. 8. thesaurarium, siue qui a rario præst, declarat. solet autem. 1. pro. 8. poni apud Hebræos, quod etiam commune est alijs literis, quas quiescentes appellat. quare & figulum, & thesaurarium, siue quaestorem significare potest. Proiecit autem Iudas pretiū ad principes, & sacerdotes eos, quos esse quaestores templi putandum est: nam deliberauit, an in carbonam illud mitterent. pertinebat igitur ad illos, illius custodia. Sacerdotes autem pretium proiecerunt ad figulum, vt agrum illius emerent. vtramque ergo projectionem vno verbo comprehendit. Sed illud difficile hoc loco explicatus habet, quod Matth. hunc locum non ex Zacharia, sed ex Ieremia citat: in toto vero Ieremia non inuenitur. quare aut dicendum est Zachariam, Ieremiam etiam fuisse vocatum: & tunc dicendum est, Matth. non verba, sed sententiam prophetae citasse; ita enim hunc locum refert. Tunc adimpletum est quod dictum est per Ieremiam prophetam dicentem. Et acceperunt triginta argenteos pretiū appretiat, quod appretiauerunt à filijs Israel; & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. Vel dicendum est, verba hæc Ieremia esse, cuius vaticinium in hac parte notat: multa enim volumina sacrosanctæ scripturæ desiderantur, vt libri Addo prophetae, & Semieie qui citantur. Paralip. 2.

Zacharias eū statuario conciliatur.

Matth. 27.

Decorum pretium quo appretiatum sum ab eis. Per irrisionem intelligenda sunt: nullo enim dicendi modo melius significatur, quam exiguum, quam vile pretium pro tantis beneficijs, pro tanto viro, ac denique pro Deo fuerit. Quod si Deum cum doctrina, cum beneficijs immensis suis homines non pluris quam triginta argenteis aestimarūt, quid vel sanctissimus, doctissimus, & optimè meritis homo miseretur, si à mundanis hominibus contematur? Vtrum se pluris, quam Christum facit? num gratiori animo in se mundum futurum existimat, quam erga Christum fuit? nunquid pro exigujs beneficijs maiorem ab hominibus mercedem expectat, quam Christus pro infinitis reportauit? Illud ergo secum cogitet, quod Christus nos monet; Non est seruus maior Domino suo, neque discipulus magistro suo. Si me persecuti sunt, & vos persequetur. & ob eam rem ab humana mercede, & gloria mentem auocet, seque totum ad diuinam mercedem, & gloriam cogitadam traducat, & ducem ac magistrum suum Christum sequatur dicentem; Claritatem ab hominibus non accipio. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad statuarium. Representat in visione prophetica vates noster quod Iudas proditor facturus erat, vt narratur à Matth. 14. Et praecidi virgami meam secundam, que appellabatur Funiculus, vt dissoluerem germanitatem inter Iudam & Israel. Apertè vaticinium hoc significat expellendos à Deo esse Iudæos, & veros Iudæos, hoc est, christianos accipiendos: nam duobus (vt dixi) modis, omnis ratio diuina docendi, & oues agendi comprehenditur; quos duabus illis

Nihil esse quod pius homo miretur si à mundanis hominibus contematur.

Matth. 10.

Ioan. 5.

illis virgis significari diximus, Decore & funiculo. quare qui earum altera non pascitur, eius curam, quod ad eius salutem attinet, Deus abiicisse videtur: hisque duabus virgis Hebræos paut. Primam autem, quam vocauit Decorem, fregisse dixerat; secundam qua reliqua erat, etiam modò fregisse significat. Hinc intelligi licet, maximam Dei iram, & extremum supplicium esse scelera non vlceri; sicut illa maxima parentis ira putatur, cum filium à se repellat, neque amplius in eum animaduertere velit. quam obre dicit Ezechiel; Zelus meus recedet à te, & non irascar tibi amplius. & pro magno beneficio numerat Dauidi, quod à filijs suis, si peccauerint, poenas expectet dicens; Si leges meas profanauerint, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eo. Quare Deus Iudæorum curam prætermisisse, nec vlla ratione eos pascere videtur. hoc est, oues & populus Dei minimè post hac dicendi sunt. Cùm verò dicit. Vt tollem germanitatem inter Iudam & Israel. Non omnes Hebræos esse rejiciendos significat, sed disidium inter eos futurum, ita vt non eadem sit eorum conditio, sed alij ad populum Dei pertineant, alij verò non, & inter se pugnent, atque disideant. id quod cap. sequenti clariùs exponit. Sed & Iuda erit in obsidione contra Ierusalem. Quæ quidem mira valde Iudæis essent, vt Iudæi Ierusalem oppugnarēt, quæ erat eorum domicilium quam tam anxie edificare, & restituere cupiebant: vidimus tamen esse præstitum, cùm Iudæi veram Ierusalem id est, Ecclesiam tanto studio oppugna-

Extremum Dei supplicium in hac vita esse scelera nostra non vlceri.

runt, vt ex actis Apostolorum, & ex morte Christi, eius capite, cognoscitur. hanc ergo germanitatem hic dissoluedam esse prædicat. Quæ ratione dicendi alludere videtur ad id, quod Ahas Silonites propheta fecit, vt Ieroboam Salomonis regnum, quod duodecim tribus comprehendebat, diuidendum esse nuntiaret. Pallium enim suum ad id declarandum scidit. Ita & magnus propheta Christus pedum, quo oues suas versabat, præcudit ad similem diuisionem significandam. quare illud factum Ahas Silonites, & ipsam Hebræorum diuisionem temporibus Roboam imaginem fuisse credendum est eius diuisionis, quam hic noster propheta nunciat, inter veros, & carnales Israelitas. Veri enim Israelitæ sunt (vt Paulus Romanis probat) qui Christum sequuntur: carnales è genere Abraham oriundi. & quæ admodum aspidum bellum fuit post illam diuisionem inter Israelitas, & Iudæos; ita & post hanc, quæ fuit temporibus Christi magnum semper est certamen inter veros, & carnales Israelitas. 15 Et dixit Dominus ad me, Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti. Id est, præterquam quod ego eos eijciam, quoniã oues sine pastore agi, & gubernari non possunt, volo vt stulto pastori tradantur custodiendæ: siquidem frugi, & industrium repudiarunt. Nihil enim reliqui est eis, qui in summa cura, industria, & sapientia fastidiunt, quæ in Christo fuere, nisi stultitia, infantia, & temeritas, quibus præter ceteros mortales omnes præditus erit Antichristus. quare in illum quæ sequuntur imprimis conuenire videntur. ita fiet quod hispanè in communi prouerbio versatur, qui non creæ bona madre que

Figura praecisionis qua sunt à populo Dei Israelitas præcisi. 3. Reg. 11.

3. Reg. 11.

Qui veri sunt & qui carnales Israelite.

Quid eis reliqui sit qui in summa Dei erga eos cura fastidiunt

Mortis fuerunt Antichristo permissi Iudæi

que

Ioan. 5.

que creas a malo m. drastra. Sic enim Christus Iudæis dixit; Ego veni in nomine patris mei, & non crediderunt mihi; alius veniet in nomine suo, & credent ei. aptè que in Iudæos cadit parabola illa à loatham proposita viris Israel, qui septuaginta ferè trucidatis filijs Gedeon, à quo tanta beneficia acceperat, Abimelech tantæ cædis auctorem Regem delegerunt: tandem que conclusit dicens; Si ergo retè, & absque vitio egitis cum Ieroaal, & domo eius, hodie lætamini in Abimelech, & ille lætetur in vobis: sin autem peruersè, egrediatur ignis ex eo, & consumat habitatores Sichè & oppidum Mello. Talis erit Antichristus pastor à Iudæis deligendus, qui eos perdat, & labefactet. quem visione prophetica representare Zacharias verbis prædictis iubetur. Sed non difficultate vacat, cuiusmodi vasa hæc futura erant, quæ stultum pastorem exprimerent. Hebræi quidam dicunt; peram esse iusto cōtractiorem, quæ res omnes pastori necessarias capere non possit. ex quo fit, vt cum in locis desertis, rebus ad cibum necessarijs destituatur, ad oues vel necandas, vel vendèdas conuertatur. Vatablus dicit, peram esse pertusam, ex qua, quæ cōtinet, effluat. Sed non ita planè stolidum pastorem huiusmodi peram significare videtur; nec si aliquem pastorem ea instructum videremus, eū stolidū iudicarem; præsertim quod hic non in suis, sed in ouium cōmodis procurandis negligēs describitur. Quare melius esse duco, vt qualis fuerit habitus pastoris stulti ex ipso vaticinij contextu petamus: non enim id à vate prætermittetur, nisi intelligeret ex ijs, quæ dicta sunt, intelligi posse. Hoc ergo capite describit propheta

Difficile est scribere, que nisi fuerint vasa pastoris stulti.

Vatablus.

ta duplicem pastorem, sapientissimū, & stultissimū. Sapientissimi omnia instrumenta posuit, quæ illis duabus virgibus continentur, vt explanauimus: cum ergo stultissimus pastor huic sapientissimo contrarius in grege procurando sit, alia debet ratione oues procurare, eiusque habitus, quod ad rem attinet hæc, alius esse debet. Eum igitur oportet habere aut plures virgas quàm duas, aut nullas, aut vnā tantum. Plures habere non potest, quia omnis (vt dixi) ratio pascendarū ouium in illis duabus virgibus posita est. Aut nullas, sed hoc erit omnino non esse pastorem: nam si nulla ratione pascit; omnino non est pastor. Necessè igitur est, vt stultus pastor vna tantum virga vtatur. Vasa igitur pastoris stulti sunt vna virga, vel vnus baculus. hoc est, non nisi vna ratione oues agit, vel ouibus semper blandiendo, & obsequendo; vel eas semper aflagitando, & incommodando. cui explanationi magno sunt argumento verba Hebræa. Nam in Hebræo est, sume tibi 177 celi, quod vas in singulari significat. Neque pugnat versio vulgata cum nostra explanatione: nam præcipitur propheta, vt sumat vasa, id est, instrumenta pastoris stulti, quæ omnia vno vase, id est, instrumento, vt argumentando collegimus, comprehenduntur. Vel est phrasia Hebræa instrumenta pro altero instrumentorū, ratio dicèdi sæpe ab Hebræis usurpata, vt superioribus explicuimus. qua ratione plerique non malè explicant illud Matth. 27. Latrones qui crucifixi erant cum eo improperebant ei, id est, alter latronum: vt cum Luca conueniat, qui dicit alterum latronū ab impropereijs, & iniurijs focij sui Christum defendisse, seq; totum illi cōmendasse,

Qualis fuerit habitus pastoris stulti ex ipso vaticinio textu declaratur.

Iniquus pastor vna tantum ratione oues agit.

Mat. 27. Locus notat; exponitur.

mendasse: quam ob rem tantam eius gratiam iniuit. Cum ergo iustum esset propheta sumere alterum instrumentorum pastoris stulti, sumpsit omnium deterrimum, vt pastorem stultissimum describeret, sicut antea sapientissimum. Omnium autem deterrima ratio pascendi oues est virga illa, quæ Funiculus fuit appellata, id est, terroribus, & detrimentis ouibus afferendis. ex quo fit vt de hoc stultissimo pastore non nisi damna, incōmoda, & exitia narrentur. quod etiā coniecturam affert; eius arma; & instrumenta vnā tantum virgam, Funiculū scilicet fuisse. verbū etiā Hebræū pluraliter explicari potest, punctis tantū mutatis. recte igitur est à nobis; cū omnia cōsonent, locus hic declaratus. Reddit deinde rationē, cur iubeat ei vasa stulti pastoris sumere. 16. Quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui de vestra non visitabit. In Hebræo est 177 nichadoth, id est, succisas, hoc est, oues deploratas, & de quibus desperatur. quod potest intelligi vel de ouibus, ex quibus nihil utilitatis, nihil fructus vlla ratione reportaturum existimat; vt pleriq; Reges, & Episcopi, qui illos tantum subditos, ex quibus utilitatem se laturos arbitrantur, curant; reliquos negligunt: nō enim ouium; sed suam utilitatem in grege pascendo querunt. Aut ad eos etiam hoc referri potest, qui magnis aliquibus criminibus, & flagitijs tenentur, longè que ab officio descierunt, de quibus ipse sanandis non laborabit: in quo pastoris opera vehementer cerinitur. Vt enim Deus neminem vel pessimum, & nefarium hominem destituit omnino, quamdiu viuunt: ita & bonus pastor debet nonnunquam inuisere, & visitare, id est,

Deterrima ratio pascendarū ouium est terroribus tantum afferendis.

Iniquus pastor oues negligit, ex quibus nihil utilitatis se laturos existimat.

Iniquus pastor nihil de sanandis ouibus deploratis laborat.

quibuscumq; rebus possit adesse vel profligatis hominibus, si quando det illis Deus pœnitentiam, vt respiciant à Diaboli laqueis, quibus captiui tenentur, vt ait Paulus. 1. Tim. 2. *Dispersum non queret.* Vt Christus ouem illam, quam amiserat, quæsiuit, sicut ipse de se testatur. in Hebræo est 177 hamabar, non queret, hoc est, iuuenem non queret: ij enim qui quasi lasciuientes agni iuuenili quadā perturbatione cōmoti peccant, non contemnendi, & prætermittendi sunt, sed omni studio ad caulas reuocandi, ad officiūq; sunt reducendi; vt Dauid dicit Deus per Nathā prophetā quæsiuit. *Et contritum non sanabit.* Id est, virga illa dura, atq; seuera pastoris contritum, hoc est, graui aliqua animaduersione afflictum, atq; commotum; doloreque nimio, & ignominia affectum non rursus leuabit, & dolorē leniet: quem admodum Paulus prioris Epistola acriter Corinthios reprehendens, magna que tristitia afficiens secunda Epistola leuauit, & valde consolatus est; sic, vt illis scribat. Nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiā: contristati enim estis secundum Deū, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Ecce enim hoc ipsum secundum Deum contristari vos, quæ in vobis operatur sollicitudo, &c. in omnibus exhibuistis vos in cōtaminatos esse negotiis. Vt enim cōterere virgæ est, quæ appellatur Funiculus; ita & leuare virgæ, quæ Decus vocatur, qua iste improbus pastor carcebit. *Et id quod stat, non onerabit.* Id quod languidum, & inacrie confectum est, ita vt in itinere cōsistat, gregēq; sequi non possit, non subleuat. id est, eos qui infirmi sunt, exiguaque virtute præ-

1. Tim. 2.

Iniquus pastor non leuatur graui aliqua animaduersione afflictus.

2. Cor. 7. 6.

Q. diti;



dituta vt & fortium, & constantium  
viforum virtutem, & pietatem non  
imitentur quos pastores debet, ne eo  
rum animi frangatur, verbis & exem  
plis excitare, & ad constantiam, &  
fortitudinē impellere, vt Paulus mo  
net Romanos. Debemus autem nos  
firmiores imbecillitate infirmorum  
fustinare, & non nobis placere. in He  
bræo est non *לכבד* *icalcel*, id est, ful  
ciet, atque portabit, subaudite humē  
ris suis, sicut Christus quem illam, vt  
ipse testatur, quam amiserat.

*Toni pasto  
res debent  
firmiter exci  
tari, & ad  
fortitudinem  
impellere.  
Rom. 15.*

*Carnes pinguium comedit.* Hoc est di  
tari, & bene palci ex grege cupiet: po  
tius enim suam, quam ouium utilita  
tem spectabit: contra egregius pastor  
ille Paulus, vt ipse Actorum. 20. testa  
tur, argentum, aut aurum, aut vestem  
nullus cōcupiuit, sicut ipsi scitis: quo  
niam ad ea, quæ mihi opus erant, mi  
nistrauerunt manus illæ.

*Bonus pastor  
non querit  
suā, sed omni  
utilitatem.*

*Et iugulas eorum dissoluet.* Vel plus  
æquo in itinere incitādo, vel per aspe  
ra, & prærupta loca agendo: vt ij pa  
stores faciunt, qui multas, & diffici  
les leges subditis imponunt, de quib  
us Christus ait; Alligant onera gra  
uiā, & importabilia super humeros  
hominum: eos dē mō Deus reprehon  
dit per Ezechielem; Cum austeritate  
imperabatis, & cum potentia ac de  
niq; eadem propē crimina obijcitini  
quis pastoribus per Ezechiel, Quod  
crasum erat occidebātis: gregem au  
tem meum non pascebatis. Quod in  
firmum fuit nōn consolidātis, &  
quod ægrotum, non sanastis; quod  
confractum est, nō alligastis; & quod  
abiectum est, non reduxistis, & quod  
perierat, non quaesistis: sed cum auste  
ritate imperabatis; & cum potentia  
quare eisdem criminibus tenetur ini  
qui pastores, in quos hæc nostri pro

*Iniquus pa  
stor multas  
& difficiles  
leges subditis  
imponit.*

*Matt. 23.*

*Ezech. 34.*

*Ezech. 34.*

phetæ verba etiam conferri possunt.  
Sed quoniam in illo omnium pelsi  
mo pastore Antichristo clariùs hæc  
eminebunt; & in promptu erunt, ob  
eam rem in illum imprimis conue  
niunt, sicut etiam quæ in Psalmis, &  
Propheetis de viro iusto, ac virtute  
prædico scribuntur, multo perfectius  
in Christum, totius iustitiæ fontem  
cadunt. & ob eam rem Ioannes dicit.  
Plures Antichristi sunt: vt enim no  
men, sic & facta Antichristi: scelerati  
s hominibus attribui possunt.

17. *O pastor, & idolum, delinquens gre  
gem.* Exclamatio est indignationis, &  
miserationis plena: indignatur ob ne  
fariam pastoreis iniqui crudelitatem:  
dolet verò de tristi ouium fortuna,  
quæ in talem pastorem inciderunt.  
*O pastor, & idolum:* aliqui interpretan  
tur, qui se vt Deum adorare, obserua  
re que faciet; sicut dicit Paulus. *Qui*  
*extollitur supra omne quod dicitur*  
*Deus, sed melius est vt phrasim He  
bræam esse dicamus, qui vt idola vo  
cant res vanas, & nihili, quæ non rem,  
sed quandam rei imaginem inanem,  
& vanam præferunt: ita vicissim in  
rebus vanis idoli nomen vsurpant. &  
ita hoc loco nomen Hebræum est  
ויל, quod rem vanam, & inanem  
& inutilem proprie significat. ex quo  
fit vt idolum etiam sæpe significet: di  
cit ergo propheta. *O pastor, & idolum.*  
Hoc est, o pastor, qui nomen tatum,  
& imaginem pastoreis habes, nullo ta  
men pastoreis inuhere fungeris, sed im  
manis, & truculentissimæ bestię. Quo  
tus enim quisq; pastor est, qui gregē  
suum deserat: & at tu & derelinquis,  
quod inutile putas, & laceras quod  
pingueti, & vile videtur.*

*Gladus super brachium eius, & super  
scutum dextrum eius.* Differuit de sceler  
ibus

*Iniqui pasto  
res & conditio  
nes lege per  
fectius in An  
ti. h. h. h. h. h.  
nominant.*

*Phrasim He  
bræam idolum  
pro re vanā.*

CAPVT XII.

**O**Nus verbi Domini super Is  
rael, Dicit Dominus exten  
dens caelum, & fundans terram, &  
frangens spiritum hominis in eo.

2. *Ecce ego ponam Ierusalem super  
liminare crapulae omnibus populis in  
circuitu: sed & Iuda erit in obsidione  
contra Ierusalem.*

3. *Et erit in die illa, ponam Ierusa  
lem lapidem operis. cunctis populis:  
omnes qui leuauerunt eum, concisione  
lacerabuntur: & colligentur aduer  
sus eam omnia regna terre.*

4. *In die illa dicit Dominus; percū  
tiam omnem equum in stuporem, &  
ascensorem eius in amentiam; & su  
per domum Iuda aperit oculos meos,  
& omnem equum populorum percū  
tiam cecitate.*

5. *Et dicent duces Iuda in corde suo,  
Confortentur mihi habitatores Ieru  
salem in Dño exercituum Deo eorū.*

6. *In die illa ponam duces Iuda sicut  
caminum ignis in lignis, & sicut fa  
cem ignis in feno: & deuorabunt ad  
dexteram & ad sinistram omnes po  
pulos in circuitu: & habitabitur Ieru  
salem rursus in loco suo in Ierusalem.*

7. *Et saluabit Dñs tabernacula Iu  
da sicut in principio: vt non magnifi  
cē gloriētur domus David, & gloria  
habitatum Ierusalem cōtra Iudam.*

8. *In die illa proteget Dñs habitato  
res Ierusalem, & erit qui offenderit ex  
eis in die illa, quasi David, & domus*

Q 2 David

Qua pena sit  
Antichri  
stus multan  
dos.

Antichri  
stus multis  
corijs bellum  
inferet.

Ezech. 39.

Antichri  
stus res suas  
saluos admi  
nistrabit.

2. Thei. 2.

Paulus ait; Quem Dominus Iesus in  
terficiet spiritu oris sui, & destruet  
illustratione aduentus sui.

tibus Antichristi: nūc qua poena mul  
tāndus sit, exponit. id est, omnes eius vi  
res confringentur, & robur, ac poten  
tia conuelletur. quæ in duabus rebus  
posita est; vel in viribus humanis:  
multas enim copias, & grandes exer  
citus coget, quibus bellum inferet or  
bi terrarum; quæ omnes effundendæ,  
ac dissipandæ sunt, & innumerabilis  
hominum multitudo interficienda.  
quod vates prædicit futurum verbis  
illis. *Gladus super brachium eius.* Bra  
chium enim copiæ, & exercitus eius  
dicuntur, quod illis vniuersas gentes  
redigere in potestatem nitetur. quod  
etiam Ezechiel vaticinatus est dicēs.  
Et percūtiā arcum tuum in manu  
sinistra tua, & sagittas tuas de manu  
dextera tua deiciam; Super montes  
Israel cades tu, & omnia agmina tua,  
& populi tui qui sunt tecum, &c. Po  
sita etiam est eius potentia in astutia,  
& sagacitate humana, quæ res suas cal  
lidè, & astutè per aliquod tempus ad  
ministrabit, & omnibus præstigijs, &  
fucum faciet. de quo dicit Paulus, Cu  
ius aduentus secundum operationem  
sathanæ, in omni virtute, & signis, &  
prodigijs, & mendacijs, & in omni se  
ductione iniquitatis ijs, qui pereunt.  
hanc astutiam, & calliditatē. *Oculum*  
propheta vocat, quem gladio effodi  
cupit, & effodiendū vaticinatur. idem  
que rursus amplius explicat dicens,  
*Brachium eius ariditate siccabitur, &  
oculus dexter eius tenebescens, obscurabi  
tur.* Hoc est robur, præstigiæ, & calli  
ditas eius pariter consumentur, ita vt  
nemo partes eius tueatur; nihil am  
plius tergiversari, aut iram Dei effuge  
re, aut vilo pacto declinare possit. vt  
Paulus ait; Quem Dominus Iesus in  
terficiet spiritu oris sui, & destruet  
illustratione aduentus sui.

David quasi Dei, sicut Angelus Domini in conspectu eorum.

9 Et erit in die illa: quæram contere re omnes gentes quæ veniunt contra Ierusalem.

10 Et effundam super domum David; & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & precum: & aspicient ad me quem confixerunt: & plangent eum planctu quasi super unigenitum, & dolebunt super eum ut doleri solet in morte primogeniti.

11 In die illa magnus erit planctus in Ierusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon.

12 Est planget terra, familie & familie seorsum: familie domus David seorsum, & mulieres eorum seorsum.

13 Familie domus Nathan seorsum, & mulieres eorum seorsum: familie domus Leui seorsum, & mulieres eorum seorsum: familie Semei seorsum, & mulieres eorum seorsum.

14 Omnes familie reliquæ, familie & familie seorsum, & mulieres eorum seorsum.

**N**us verbi Domini super Israel, Dicit Dominus extendens cælum. Capite decimo exposuit propheta noster quantis donis, beneficijs, & ornamentis Deus erat Ecclesiam per Christum cumulaturus: vndecimo verò narravit Iudæos esse repellèdos, quòd Christo repugnauerint, & iniquissimo pastori excrucianos, ve-

xandosque relinquendos. ne sibi autem quicquam persuadeat, solos iniquos homines in hoc æuo incommo- dis conflictaturos, differit modò de calamitatibus, & ærutnisijs, quibus Ecclesia Deo charissima premenda etiam & afficienda est. Ut enim Christus caput eius non modò miraculis, prodigijs, rebusque alijs clarissimis ab eo gestis; præconijs de gloria, & dignitate sua, non ab hominibus, sed à Deo patre è nubibus editis; sed etiam laboribus, damnis, calamitati- bus, & detrimentis grauisimis præclarus est; illustrisque redditus; imo longè maiorem gloriam, & hono- rem ex ignomijs, & cruciatibus, quàm ex miraculis, & prodigijs ab se editis reportauit. Nam non propter hæc, sed propter illa Paulus exaltatùs fuisse Philippensibus scribit: ita etiam non minùs pertinet ad laudem, & dignitatem Ecclesiæ suæ; quòd fauis hominum odijs acriter oppugnata, & iniquis eorum consilijs circumneta, & indignis modis accepta, nunquam superari, nunquam deleri, & obrui potuit. Ex quo etiam illud in- telligitur, quòd Salomò in Ecclesiast. dicit; Vniuersa æquè eueniunt iusto, & impio, bono, & malo mundo & immundo; immolanti victimas, & sacrificia contemnenti: sicut bonus, sic & peccator: ut periurus, ita & ille, qui verum deierat. Quare nemo debet nec propter bonam fortunam immoderatè efferrè; neque propter iniquam desperare; vel nimis ani- mum demittere. *Onus*, in Hebræo est *onus masâ*, quòd onus propriè signi- ficat; per translationem verò prophe- tiam graua, acerbâque mitantem, quòd onere suo premat eos, in quos inuehitur; aut quòd calamitates, & labores

*Christus non solum mira- culis sed etiâ calamitati- bus illustris redditus est.*

*Phil. 3.*

*Maxime pertinet ad Ecclesiæ lau- dem quòd sa- nis odijs op- pugnata nun- quam vincit potuit.*

*Eccle. 9. a.*

*Esa. 30. b.*

*Gala. 6. b.*

*Nemo de onere suo tiquâ importabili conueni po- tuit.*

*Quamobrem calamitates narrentur quæ perissimè Ecclesiæ erant.*

*Ioan. 6. a.*

labores contineat, quæ à Deo homi- nibus, sicut ab aganonibus onera iu- mentis distribuuntur: ita Esaias in- quit; Onus iumentorum Austri. & Paulus. Vnusquisque onus suum por- tabit. Cumque huiusmodi onera à Deo sapientissimè imponantur, ne- mo meritò de onere suo, tanquam importabili conueni potest: præfer- tim ij, qui Dei gratiam; & beneuo- lentiam pro virili parte sequuntur; de quorum onere agitur hic: ijs enim Christus dicit; Iugum meum suauè est, & onus meum leue. Quare licet non leues calamitates, & ærumnæ hic de Ecclesia narrentur; leues tamen existimandæ sunt, si cum ea gratia, atque auxilio conferantur, quam ei Deus in tantis malis, & ærumnis præ- staturus est, quæ ob eam re narrentur, ne casu; & temerè huiusmodi mala Ecclesiæ: quisquâ conueni potest; sed summò Dei cõsilio, & sapientissima de liberatione. Quare neq; Ecclesia Dei, neque vllus bonus vir debet de for- tuna queri, neque immoderatè suum casum lamentari, sciens iam diu id esse à Deo suo deliberatum, quam utilitatem ex huiusmodi vaticinio Christus percipiendam significauit; cum dixit; Hæc locutus sum vobis; ut cum venerit hora eorum, remini- scamini; quia ego dixi vobis. Super Israel. Non carnalem; sed verum Is- rael, id est, Ecclesiam intelligit.

Dicit Dominus extendens cælum, & fundans terram, & frangens spiritum hominis in eos: Quoniam de rebus mag- nis erat dicturus, quas Deus per Ec- clesiam erat in orbe terrarum gestu- rus, ad earum fidem confirmandam, ne cuiuspiam propter earum magnitu- dinem. incredibiles videantur, Dei immensæ potentæ; à quo gerendæ

sunt, mentionem facit, eamque ex to- tius orbis creatione declarat. Nulla enim re magis Deus potentiam suam infinitam ostenderat, quàm vniuerso mundo fabricando. Aptè vero, atque descriptè conditi orbis fermo inducitur, cum de illius restitutione verba facienda sunt. Restituen- dus autem erat per Ecclesiam, quæ illum ex inani quadam, & vitiosa confusione verbo Dei in ordinem, ornatumque reduxit: sicut ante ver- bo etiam Dei conditus fuerat. Vni- uersam verò mundi constructionem duabus partibus præstatoribus com- prehendit, corpore, & spiritu. Cor- pus autem cælo; ac terra continetur; quæ primò die condita sunt. Spiritu verò humanus animus, qui vltimo die procreatus fuit. Operi- bus ergo primi, & vltimi diei; reli- quorum dierum opera appositè, & eleganter complectitur. Quod au- tem dicit; *Extendens cælum*. Ob eam rem est, quòd cælum cæteris mun- di partibus rarius habeatur, cætera- que omnes lambit. eadem de causa David dicit; *Extendens cælum sicut pellem*. *Firmans terram* dicit; quòd terra quia densior, & grauior est, ne- que mouetur: omnis verò motus cir- ca eam fit; quasi fundamentum to- tius mundi machinæ videtur. quæ de causa David dicit; *Qui firmavit ter- ram super stabilitatem suam*; non inclinabitur in seculum seculi. Quod verò dicit; *Frangens spiritum hominis in eo*. alludit ad id, quòd in Genesi dicitur; *Formauit igitur Dominus homi- nem, & inspirauit in faciem eius spi- culam vitæ; & factus est homo in ani- mam viuente m.* *Ecce ego ponam Ierusalem super limina- re, crapula omnibus populis in circuitu.* In

*Ecclesia quo pacto mundi restituitur.*

*Psal. 103;*

*Gen. 2. b.*

Q3 Hebræo

Hebraeo est **אֶבֶן שַׁפְּחַי**, quod frequētius limē portæ, vel petra, quæ est in limine, quâ hic vocat vulgatus superliminare significat. quam interpretatio nem Septuaginta hoc loco. amplexi sunt. id est, faciant vt qui limen Ecclesiæ attigerint, inebrientur, insaniant, & à statu mentis discedant. quod de infano illo furore, rabieque immensa intelligit, qua hostes Ecclesiæ illâ perdere, ac omnino delere conati sunt. *Omnibus* (verò) *populis* dicit: notum quippe est quantas in orbe terrarum Ecclesiæ excitarit tragedias, ita vt nulla prouincia, nulla natio, nullus denique populus fuerit, qui eam immani odio non fuerit infectatus: sicut Christus apud *Matthæum* dixit, Nolite aritari quia pacem venierim mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam; & numerum aduersus socrum suam, & inimici hominis, domestici eius: & alio loco dicit, Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se prestare Deo. Recte verò dicit: *Limē* siue *superliminare* *crapula*: Ecclesiā futuram. Nam ij modò ebrii, & amentes sunt; & in Ecclesiā insaniant; qui eius tantum limen attingunt; nos quē intrò ingrediūtur. id est, qui res; quas ipsa docet leuiter; & non altè mente recogitant. Nam Ecclesiā Deū vexatū th, ignominijs omnibus appetitum; ac denique vasa missimā morte multatim proficitur: quod limen religionis nostra leuiter attendentibus Iudæis; & Gentibus scandalo fuit; quo corruerunt fere omnes; aostulti, & insipientes redditi sunt; vt Paulus restatur. Religio item nostra ad eò pluris paupertatem quam diu-

Nulla natio fuit que Ecclesiam immani odio non fuerit infectata. *Matth. 10.*

Insaniam in Ecclesia qui docet leuiter recogitant.

tias, quas mundus vnice amat facit; vt illa homines beatos fieri prædicet, hac verò miseros, è cœloque disturbat. quod difficile valde est eis, qui attentissima mente res huiusmodi se cum non cogitant, sed in primarum specie hærent. Denique est Ecclesiā sicut pelles Salomonis, & sicut tabernacula Cedar, vt Salomon in Canticis dicit. Quare qui eius admirabiles diuitias videre vult, intrare oportet, & non in limine manere. Sic igitur hic locus enarrabitur, si nomen **אֶבֶן שַׁפְּחַי**, limen significare intelligamus. Sed significat etiam vas vinarium; foritè quodd ob eius longitudinem, liminis aut postis portæ speciem habebat. ita interpretatur vulgatus tertio Regū septimo. vers. quinquagesimo. **אֶבֶן שַׁפְּחַי**, hydrias, & fuscinulas, & phialas, &c. Et quarto Regum duodecimo. vers. trigésimo; veruntamen non fiebant eadē pecuniā hydriæ templi Domini in Hebræo est **אֶבֶן שַׁפְּחַי**, quæ interpretatio planiorē, ac faciliorem facit locum hunc: facilis enim intelligitur quid sit vas crapulæ, id est; vas vinarium ad homines inebriandos. Eadem etiam interpretatio ne facilior sit locus ille Exodi duodecimo. vers. vigesimo primo. Itē tollentes animal per familias, vestras, & immolate Phasē. Fasciculumque hylosopi tingite in sanguine, qui est in limine; & aspergite ex eo superliminare; vt reddamus in sanguine, qui est in vase; & aspergite ex eo, &c. Significatur enim: quod sanguis agnicum immolaretur pro Phasē, excipiendus erat in vase, vt eo postea superliminare aspergerent; quod planum est alia vero interpretatio, licet rejicienda non sit; non ita facile intelli-

Mat. 5.

Can. 1. b.

3. Reg. 7.

Exod. 12. vers. 1. Exod. 29. vers. 12.

Exod. 12. vers. 1. Exod. 29. vers. 12.

intelligitur. Ecclesiā igitur est calix crapulæ: quoniam multa calamitosa, & exitiosa bella propter Ecclesiam nascuntur; multa inimicitia, ira, & acerbissima odia, dum multi perfidij, & iniqui homines christianos, ac bonos viros agros; & iniquo animo ferent. Iam enim inde ab initio mundi crudelissimū, & implacabile bellum inter probos, & improbos homines inditū est. Semper enim inter se contraria pugnant, vt calidum & frigidū, album & nigrum, par & impar. ita Paulus Corinthiis scribit; Quæ participatio iustitiæ cū iniquitate; aut quæ societas lucis ad tenebras; quæ autem conuentio Christi ad Belial; aut quæ pars fidei cum infidei. Quare mirū non est: cum Ecclesiā veram sustiniam præter cæteras Respublicas doceat, quod maiora, & crudeliora bella ei iniusti homines mouerint. Quare similis Ecclesiā esse videtur ei calici, quem Deus Ieremiæ sumere præcepit, dicens; Sume calicem vini furoris huius de manu mea; & propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mitam te. Et bibent, & turbabuntur, & insanient à facie gladij, quem ego mitam inter eos. Id foritè ad ambraū est, cum primum miraculum à Christo editum fuit; hydriæ aquæ in vinum conuersis excellentissimum: quia Ecclesiā ab ipso stabilenda vas crapulæ futura erat. *Sed et Iudæi erit in obsidione contra Ierusalem.* Vt ostendat, quam verum illud sit, quod omnino eorum dixerit, *Omnibus populis.* Id probat quia populum priuatim nominans; de quo minus id crederetur. nam quis vnam quam verum esse putaret, vt Iudæi Ierusalem obsiderent, & pro viribus oppugnarent; quæ rognū sui domici-

Multa exitiosa bella propter Ecclesiam nascuntur.

Cur inter probos, & improbos bellum sit semper.

2. Cor. 6. c.

Iere. 24. d.

Ioan. 12.

Quid fuerit adambraū cū primo miraculo vini fuerit ex aqua factum.

lium erat, & quam ipsi eo tempore; quo vaticinium hoc editum fuit, pro virili parte instaurare, & ornare auebantur! Ex quo facile cognoscitur, hæc Ierusalē, nō materiale, sed spirituale; id est; Ecclesiam fuisse. Quam verò acres Ecclesiæ hostes Iudæi fuerint, ex Actis, & ex historijs Apostolorū intelligitur. ita vt Euāgelij, quod eis imprimis à Deo missum, & nūciatum est, expertibus factis, gentibus traditū fuerit, sicut eis Paulus, & Barnabas dixerūt, Vobis oportet ab primū loqui verbū Dei: sed quoniam rephilitis illud, & indignos vos iudicatis aterna vitæ, ecce eduertimur id gentes sic enim præcepit nobis Dominus. Sicut enim ipsi Christiani Ecclesiæ caput præter alios odio ingenti sunt persequuti: ita & eius Ecclesiam Ex quo intelligitur, nulla cognatione, nulla propinquitate posse vnquā probos, & improbos inter se conciliari; imo ipsi cognati; atque propinqui magis inter se disident, si alij boni; alij verò impij sint. vt ex Caini, & Abel fratribus; ex Ioseph, & fratribus eius intelligi licet: vt illud Christi, quod proxime citauimus; quæm verum sit, intelligatur. Veni separare filiam aduersus matrem suam, & matrem aduersus fratrem suam, & inimici hominis domestici eius. *3. Et erit in die illa, ponam Ierusalem in puluē, & in cinerem populis.* Dicit Hieronymus, lapide in puluē hic significat, quod vix erit, at hiteat; ac gladiatores exercere solebat, vt is vultus sinus habebatur; qui vix erit, at hiteat, cum d terra tolleretur; quod uti vultus Athenis se vidisse dicitur; sed plura de simplici explicatio est; si Hebræum esse dicamus; Nam cum Ierusalē pauca nomina habet ad sociū;

Indei acres fuerunt Ecclesiæ hostes.

Acto. 13. g.

Nulla modo posse probos, & improbos inter se conciliari.

Matth. 10.

Hieronymus.

frequenter vtitur genitio pro adiectiuo, vt sit lapis oneris, lapis grauissimus, & qui loco suo difficile moueatur: ita dicunt Hebraei, viri sanguinij, id est, sanguinarij, viri misericordiae, id est, misericordes: itaq; Ecclesia firmissime stabilita, & constituta est, vt quamuis vndiq; oppugnetur, conuelli, & loco moueri non possit: est enim superillam petram, ac rupem firmissimam Christum aedificata, & optimè constituta. quare nunquam inclinari, aut agitari poterit. Est etiam sanctus ac pijs hominibus coagmentata, vt Petrus ait, Ipsi tanquam lapides viui superaedificamini domus spirituales. iustorum autem natura est, vt grauissimae, ac constantissimi sint; contra verò impij leues, & inconstantes natura sunt, sic vt nulli praesidijs firmari, aut stabiles reddi possint. quare frustra profunda in terra fundamenta iaciunt, suiq; altè impressum vestigium, ac memoriam perpetuam relinquere procurant, sicut Elias verbis Dei Sobana dixit, Excidisti in excelso memoriale: diligenter in petra tabernaculum tibi, ecce Dominus asportari te faciet sicut asportatur gallus gallinaceus & quasi pilam mittet te in terram latam, & spaciosam.

*Omnes qui lenabunt eum concisione lacerabuntur.* Id est, omnes qui conuellerent, aut agitare conabuntur Ecclesiam, ipsi damnum accipient, sicut ij, qui lapidem grauissimum tollere, aut loco mouere conantur, qui nihil proficiunt, sed manus suas lacerant, corpus fatigant, & inutili labore consumunt.

Verè enim Ecclesia, vt Christus caput eius, est lapis offensionis, & petra scandali, & omnis qui ceciderit super illam lapidem conuulsabitur: super quem autem ceciderit, comminuetur.

1. Pet. 2.

*Iusti graues iustitiae leues sunt.*

*Frustra impij altam sui memoriae relinquere uolunt.*

*Est Ecclesia lapis offensionis, & petra scandali. Luc. 20. e.*

illam, vt Christus ait apud Lucam, Cuius rei certissimum experimentum coeptum est, cum tot reges, principes, & potètes homines aduersus eam bella exitiosissima gesserint, eamque totis suis viribus profligare, & vastare cupierint: manet tamen, & temporibus nostris multis regnis, ac prouincijs ornata, florentissima est, & maiorem (vt mea fert opinio) orbis terrarum partem occupauit, ita vt nulla sit ferè prouincia, in qua christianij nõ viuat: corruerunt tamen, ac funditus deleta sunt Chaldaeorum, Persarum, Graecorum, & Romanorum imperia, quae vniuersum ferè orbem terrarum occupantia, ei assidue bellum intulerunt. Quas verò plagas, quae detrimenta, atque damna ab eis accipienda sunt, qui Ierusalem oppugnabunt, declarat noster propheta cap. vltimo dicēs. Hæc erit plaga, qua percutiet Dominus omnes gentes, quae pugnaverunt aduersus Ierusalem: tabesceat caro vnius cuiusque stantis super pedes suos, & oculi eorum contabescant in foraminibus suis, & lingua eorum contabescet in ore suo: id est, vehementer eorum scelus, & audaciam vlciscetur.

*Et colligentur aduersus eam omnia regna terræ.* Docet quantis viribus Ecclesia fuerit oppugnata. Nulla enim fuit prouincia, nullum regnum (vt diximus) quod non eam bello tentauerit, vt ex hoc eius calamitates quantae fuerint, intelligamus; & quam immensa potentia fuerit defensa, dum tã assiduo, & periculoso bello nunquam fuerit subacta. Sequitur enim.

4. *In die illa dicit Dominus percussuram omnem equum in stupore, & auersorem eius amentia.* Quibus verbis predicat futuram de tantis calamitatibus salutem Ecclesiae, praecleara victoria parta de

*Semper Ecclesia quamuis oppugnetur, consistet.*

Zach. 14

*Quam immensa sit potentia Ecclesiae suae defensionis.*

stupore verò eo, & amentialoquitur, quo victi in prelio opprimuntur, dum de rebus suis desperantes, quò se verant, aut in quem se locum recipiant, nesciunt. Ex ijs enim quae solent in victorijs humanis euenire, spiritualem Ecclesiam victoriam intelligi vult: longè tamen praestantior, & admirabilior est stupor eius, qui victijs, flagitijsque deditus, Deo resistere, cum eoque dimicare audeat, si paulisper resipiscat, ac verbo Dei superari, vincique incipiat; dum secum Dei verbo doctus cogitat, quanta cum potentia contendat, quanta se clades, & pernicies maneat; quam denique temerarium, & planè stultum bellum gerat. quibus rebus ita exhorrescit, stupefit; ita stultitiam, & insaniam suam execratur, vt vix mente consistat. Hanc etiã Regnorum omnium aduersum Ecclesiam coniurationem, & stuporem, in quem victi inciderunt, canit Regius vates dicens, Ecce Reges terrae congregati sunt, & conuenerunt in vnum, ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos: ibi dolores vt parturientis. cuiusque specimen praeclearum narratur in Actis, cum habitata Petro oratione ad populum scribitur, His auditis compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apostolos; Quid faciemus viri fratres? Paulus etiam Ecclesiae quondam accerrimus hostis, ei Christo loquente (vt Lucas narrat in Actis) tremens, ac stupens dixit; Domine quid me vis facere?

*Et super domum Tuda aperiam oculos meos.* Modus est dicendi Hebraeus, quo Ecclesiae auxilium, & opem in tantis malis Deum laturum significat. Deus enim cum seruos, & amicos suos arum

*Ex ijs quae in victorijs humanis eueniunt spiritualem Ecclesiam victoriam intelligi vult.*

*Quam sit stupor eius qui verbo Dei superari incipit.*

Psal. 47.

Acto. 2. c.

Acto. 9.

*Phrasij Hebraici.*

nis, & miserijs non liberat, eas nõ cernere videtur: & ob eam rem Ieremias Deum orat; Intuere, & respice opprobrium nostrum. Hac igitur spe lactati perfectè credentes omnes, quòd eos Deus aliquando respiciet, bono animo in malis, & ærumnis esse debent.

*Et omnem equum populorum percussuram cecitate.* Id est, superbos omnes, & arrogantes, qui copias seculi huius frequentes, eisque nixi, veræ fidei, & religioni resisterint, Ecclesiae quae iugum subterfugerint, cecitate multabo: nemò enim cecior, quàm infidelis homo, qui viam omnino salutis suae non videt, sed in densissimis tota vita versatur tenebris, dum veram etiam officij rationem ignorat, quae ab vna perfectè docetur Ecclesia. Sic Paulus Ephesijs scribit, Gentes ambulantes in vanitate sensus sui, tenebris obsecratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam quæ est in illis, propter cecitatem cordis ipsorum. Sequitur in propheta.

5. *Et dicent duces Iuda in corde suo: Confortentur mihi habitatores Ierusalem in Domino exercituum Deo eorum.* Hoc est, Ecclesia per duces, & Imperatores suos hortabitur, ex cordeq; optabit, precibusq; cõtendat vt milites, & habitatores sui non vllis humanis subsidijs, sed Deo suo confidant, eoq; duce, patrono, & adiutore è tantis malis solui, & liberari credant, illudque Dauidis canant, cogitent, in signis atque vexillis scribant. Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine Domini sperabimus. *Habitatores Ierusalem,* vocat credentes homines: habitant enim in Ecclesia, & legibus illius gubernantur. Ex quo intelligitur, quod licet Ecclesia copias cogat non tantam, & aliã comparet praesidia, bellum

Thren. 5.

*Nemo cecior quam infidelis homo.*

Eph. 4. d.

*Ecclesia optat ut filij sui non humanis subsidijs sed Deo tantum confidant.*

Psal. 124.

*Ecclesia licet humana non nunquam comparet subidia in salo: Deo tamen spero pontum.*

lum deniq; humano modo instruat: ut tamen illud pro dignitate gerat, omnē salutis spem in Deo debet collocare, sicut debent homines victum, atque vestitum quibuscunq; rebus commodē poterunt quærere: Christo tamen auctore oportet imprimis in Deo sperare, ut is, qui passeret, & lilia copiosè vestit, & nutrit; eis etiam res necessarias suppeditabit. Quod de Ecclesia dico, de quocunq; pio viro intelligi volo, qui cū aliquo hoste inuido, aut maleuolo certat. Quod verò dicit. *In corde suo.* Significat huiusmodi spem non in ore versari solum, sed etiam in corde hæere, ac mētibus nostris insitā esse debere. Nam qui verbis tantum huiusmodi pronunciant sentētias, In te Domine speravi: In Domino confido: Dominus illuminatio mea, & salus mea, & alias quas sæpe Ecclesia reperit, & in ore filiorum suorum esse vult; corde tamen, ac mente humana potius subsidia tractant, Ecclesiæ firmissimo præsidio non muniuntur. Energiam habet illud. *In Domino exercituum.* Id est, in Domino omnipotente, ut vertunt septuaginta, & cui nulla vis resistere potest, ut nihil sit à quo timeat is, qui hoc perfectè, & pro dignitate credit.

Tota etiam hæc ratio dicendi quod nihil aliud Ecclesiæ duces in tātō conspectu optēt, nisi ut milites eius in Deo sperent, vehementer significat in hac vna re pondus, atque momentum salutis suæ esse positum

6. *In die illa ponam duces Iuda sicut caninum ignis in lignis, & sicut faciem ignis in feno.* In Hebræo est *חור* chior, quod propriè concham mihi significare videtur. ita enim frequētius vsurpatur in sacris literis, ut Exod. 30. vers. 18. facies *חור* chior. Id est, concham æneā,

*Spei non in ore solum versari debet, sed in corde hæere.*

*Magnam salutis nostræ momentum in eo positum est ut in Deo speremus.*

*Exod. 30. vers. 18. & vers. 38.*

id est, vas in quo erat aqua. & 38. fecit concham. quare hoc loco concha ignis erit vas, in quo sit ignis, & ut vulgatus noster dicit, caminus. quæ interpretatio longè melior mihi videtur quàm quorundam Hebræorum quos sequitur Vatablus, qui prærun hoc loco dicunt significare: sine causa enim ambiguum redditur vocabulū.

Septuaginta vertunt *δάδι*. torres. Declarat ergo propheta, quod quia duces Ecclesiæ in Deo spes omnes suas ponent, erunt quasi vas ignis plenum, aut caminus inter ligna qui omnia incēdit, atque consumit, nec vllō ei modo resistunt. id quæ adhuc magis auget dicens. *Erunt quasi ignis in feno.* Id est, tam facilè hostium, & inimicorū exercitus penetrabunt, atque prosterrent, quàm ignis fœni multitudinem sibi oppositam. quò admirabiliter declaret vim, & ardorem animi, quo Ecclesiæ duces inter infideles versabuntur, quàm nihil eorum minis, & terroribus cedent. Est quidem hic locus insignis ad id amplificandum & rhetorum pompa exponendum. Erat autem ignis hic celestis gratiæ donum, quod corpore, & animo suo tanquam in vase Apostoli portabāt, quo animati, & vehementer incitati intrepidè Euangelium Christi prædicabant, nihil principum, & imperatorum resistentium potentiam verentes: imò ipsis inuidētis, bellum quæ contra inferentibus, longè, latè quæ imperium Christi propagarunt. sicut Paulus dixit; Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationē scientiæ claritatis Dei in facie Christi Iesu. Habemus autem thesaurum istum in vasibus fictilibus; ut sublimitas sit virtutis Dei, & nō ex nobis. In omnibus

*Vatablus.*

*Quæ vi Ecclesiæ duces hostes suos prosterrent.*

*Quoique Christus militem suum in se habuit.*

*2. Cor. 4. 5.*

tribus

*Hofias nō solus nō retardabat sed etiam vehementer iustā morant Ecclesiæ duces.*

*Acto. 17. c.*

*Eccle. 48. a*

*Elias Apostolorum fuit signa*

*4. Reg. 1.*

*Euangelij doctrina qua quæuersus pertrahunt.*

tribulationem patimur, sed non angustiamur. Et quemadmodum tantū abest, ut ligna multa, atque fœnum oblistere possint igni, ut magis eum accendant: sic tanta hostium multitudo non solum Apostolorum, & Ecclesiæ ducum animos nō retardauit; sed etiam inflammauit; sicut strenui militis animus; qui aduersariorum iustibus, & armorum fragore non modo non animo cedit; sed vehementiùs excitatur. Sic de Paulo eum Athēnis esset, dicitur, quod incitabatur spiritus eius in ipso videns idololatriæ deditam ciuitatem. Horum autem excellentissimorum ducum imago ad viuum exarata fuit in Elia; de quo Ecclesiasticus dicit; Surrexit Elias propheta quasi ignis, & verbū ipsius quali facula ardebat. Et quemadmodum Elias verbo, & oratione ignem de cælo traxit, quo hostes suos confumeret, ut narratur in 4. Reg. 1. ita his precibus, & votis, quibus Ecclesiæ duces, ut proximè exposuimus, petebant, ut habitatores Ecclesiæ in Deo omnes rationes salutis suæ collocarent, ignem hunc à Deo impetrarunt quo tot hostes superarent. Sequitur in propheta.

*Et deuorabunt ad dextram, & ad sinistram omnes populos in circuitu.* Id est, quæquæ versus Euangelij doctrina, ac prædicatione populos, & prouincias obtinebunt, & in Iesu Christi ditione & potestatem redigent, sicut eis Christus dixit, Ite, & prædicate Euangelium omni creaturæ: quod ita factum esse acta, & historiæ docent Apostolorū. Temporibus nostris videmus infinitas nationes, atque prouincias, maioribus incognitas, recenter quæ opera Hispanorum inuentas Euangelium auidè amplexas fuisse.

*Et habitabitur Ierusalem rursus in loco suo in Ierusalem.* Vatablus Hebræos sequens id de Ierusalem explicat terrestri, hoc est, quosdam credentes habituros in illa terrestri Ierusalē post Christi mortem: sed cum de Ierusalē spiritali hætenus verba fecerit, aptiùs mihi videtur eundem sequi contextum, eidem quæ id attribuere; in hanc sententiam: ut quamuis omnia regna terræ ad Ecclesiam expugnandam congregentur, & acriter ab omnium gētium copijs obsideatur, cum à ducibus tanto animi ardore inflammatis defendatur, eam loco suo non mouebūt. Ecclesiæ vero locus eisdē, quibus orbis terrarū (ut in secūdo capite exposuimus) terminis concluditur, orbem quæ toto eam pellere moliebantur omnes reges, omnes quæ populi, qui tanta ei acerbitate erant infestissimi: nihil tamē profecerūt: imò quotidie magis ac magis propagabatur, sicut ignis inter fœnum, atque ligna. Est enim Ecclesia supra eam petram ædificata, aduersus quam (ut Christus pollicetur) portæ inferi non præualebunt; ut eam sede sua diruant. Cum enim ipsa veram Dei doctrinā teneat, atque seruet, oportet illi contingere, quod Christus apud Lucam euenturum promittit ei, qui sermones suos audierit; ut similis sit hominibus ædificanti domum; qui fodit in altum, & posuit fundamentum supra petram: in inundatione autem facta illi sum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere: si non data enim erat supra firmam petram.

7. *Et saluabit Dominus tabernaculū Iuda sicut in principio.* Docet quare tantus exercitus ex toto orbe terrarū in contra Ecclesiam coactus eam loco suo non mouebit; cum nullis esset cin-

Et

*Ecclesia loco suo non mouebitur.*

*Matt. 16.*

*Luc. 6. g.*

Et a muris, nulla tecta munita, & firmas ædes haberet: sed per agrum sparfa in tétorijs habitaret. Alludit enim ad singulares Ecclesias, quæ nascente Ecclesia christiana inter medios hostes, inter Gentiles, & Iudæos morabantur: quas commodissimè vocat.

*Singularibus Ecclesijs omnium hominum presidio deservit, quanto Deus magis subsidio fuerit.*

**Tabernacula.** Quia cum magna paupertate vitam traducebant, omni regum, & principum presidio destituta. quas Ecclesias, licet inopes videantur, servaturum, & ab hostium iniurijs defensurum se dicit: sicut olim domos Israelitarum inter Aegyptios hostes existentes, & eorum tabernacula cum per desertum errarent, servavit. Sed quævis in vulgato nostro, & septuaginta viris sit. *Sicut in principio.* In Hebræo tamen est, in principio solum, sine sicut. & potuit esse varietatis causa. & .c. quæ sunt literæ similitimæ apud Hebræos; ita ut facillè vna pro altera irrepere potuisset. .c. autem significat in: .c. verò sicut, verba autem Hebræa planius eam habent sententiam quam diximus.

*Salvabit Dominus tabernacula Iuda in principio.* Id est, illas singulares Ecclesias, quæ in Ecclesiæ principio fuerunt ab omnibus humanis auxilijs deserta, Deus abundè ab omni periculo reddet securas. hoc ad illud pertinet quod .c. noster propheta dixit; Ego ero ei murus ignis in circuitu: præsertim quòd positurum se dixerat duces Iuda sicut caminũ ignis in lignis.

*Non gloriatur domus David, & gloria habitantium Ierusalem contra Iudam.* Domum David, & gloriã habitantium Ierusalem vocat regnũ, cuius est potitus David, quo regnante maximè floruit regnũ Israeliticum cum duodecim tribus in eius ditioe essent: prætereaque ad Euphratem. vsque

*Regnate Domine maxime floruit regnum Israeli sicunt*

fines suos propagasset. Regnum igitur Israeliticum florētissimum comparat cum his tabernaculis Iuda, de quibus diximus: dicitque rem carnalibus, & rudibus hominibus valde mirabilem: gloriam præstantissimam regni Davidis nõ maiorem fuisse quam gloriam illarum Ecclesiarum, quæ ab iectæ, nulliusque pretij hominibus videbantur. Quod tamen facillè intelligit ij, qui quantum spirituales deuitiæ carnalibus præstant, cognoverint: quantumque duodecim Apostoli, qui illis tum Ecclesijs præerant, virtute superent omnes copias regni Davidis. Nam copiæ Davidis ad Euphratem victorius perucnerunt: Apostoli verò vniuersum ferè orbem tropicis suis illustrarunt. Erant denique Apostoli præhiantes sicut caminus ignis in lignis, & sicut facies ignis in fœno, ut ante noster propheta dixit: at duces, & exercitus Davidis non tanta vi polluisse legimus. In hac sententiam explicat Augustinus illud Psalmi. 86. Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Portæ Sion sunt illæ priuatae Ecclesiæ, à quibus spiritualis Sion, id est, Ecclesia sumpsit exordium. In tabernaculis Iacob numerat Augustinus ipsam Ierusalem urbem opulentissimã, quam simul cum reliquis omnibus urbibus minoris æstimat Deus, quàm illas portas Sion. sed cum Ecclesia tantis tempestatibus temporibus Apostolorũ iactata, Deus in hanc sententiam loqui apud Esaiam videtur dicens, Pau-

*Gloria regni Davidis non fuit maior quàm illarũ Ecclesiarum, quæ hominibus abiecta videbantur.*

*Virtute superarunt Apostoli omnes copias regni Davidis.*

*Augustinus.*

*Esai. 54. c.*

percula tempestate conuulsa, absque vlla consolatione: ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundamento in sapphiris. Et ponam iaspidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos

tuos in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Vniuersos filios tuos doctos à Domino. Cum de fundamentis loquitur, Apostolos intelligit, quos Ecclesiæ fundamenta Paulus appellat. Ex reliquis autem materialibus diuitijs, & ornamentis, diuitias, & ornamenta spiritualia, significat.

*Ecclesiæ fundamẽta sunt Apostoli.*

**8 In die illa proteget Dominus, habitatores Ierusalem; & erit qui offenderit ex eis in die illa, quasi David.** Explicat quod proximè dixerat, cur non fuerit illustrior gloria regni Davidis; quàm Ecclesiæ nascentis: homines hominibus conferèdo: quod Deus tãto presidio aderit, ita iuuabit habitatores Ierusalem, id est, Ecclesiæ, ut is qui infirmus, & imbecillissimus Ecclesia habeatur; non minus fortis sit quàm ipse David, qui bellator omnium acerrimus habebatur.

*Infirmus Ecclesiæ nascentis fortior fuit, quàm fortissimus regni Davidis.*

*Triginta viri fortes fuerunt domus Davidis.*

*2. Reg. 23. 1. Paral. 11.*

*2. Reg. 23.*

Triginta viri fortes fuerunt domus Davidis. & primo Paralipomenon vndecimo. quorum fortissimus fuit David, ut narratur secundo Regum vigesimotertio ex vulgata versione: qui vno cõflictu octingentos viros occidebat. Quod si is qui Ecclesia nascente infirmus habebatur, fortissimo regni Davidis non est virtute inferior: facillè ex hoc intelligitur, quantum illustrior, & præstantior Ecclesia, quàm regnum Davidis iudicanda sit. Estque locus hic insignis ad probandum quàm egregia, eximiaque pietate: præditi erant sancti viri in ipsi Ecclesiæ principijs. Neque minus insignis est locus sequens ad ostendendam, & ob oculos ponendam inauditam, inusitamque Apostolorum virtutem, & sanctitatem; ait enim.

*Et domus David, quasi Dei, sicut An-*

*gelus Domini in conspectu eius.* Id est, coryphaeus, & qui Ecclesiam capefferit, ut David regnum suum administrabat; erit sicut Deus. statim autem declarat quid intelligat nomine Dei adiungens; *Erit sicut Angelus Domini.* Coryphæi autem, & Ecclesiæ duces, ac gubernatores, Apostoli sunt. quare non cum hominibus, sed cù Angelis comparandi sunt. Sicut enim in rebus naturalibus illæ causæ præstantiores habentur, quæ proximè ad primum principium accedunt, ut coeli, quàm elementa: ita cùm Christus primum principium sit ædificationis Ecclesiæ, deinde verò Apostoli; non dubium est, quin si à Virgine sacrosancta discedamus, omnium sanctissimi, de Ecclesiaque optimè meriti existimandi sint. ita Paulus de se, & alijs dicit; Nos primicias spiritus habemus. eisque attribuit quod de cœlis ipsis David dicit Psalmo illo; Cœli enarrant. Imitantur enim Apostoli cœlos; quia ut ibi in rebus naturalibus, sic illi (ut dixi) in spiritualibus primæ post Deum sunt causæ. & ob eam rem eos Paulus, & Ioannes vocant fundamenta Ecclesiæ.

*Virtute Apostoli non cum hominibus sed cum Angelis comparandi sunt.*

*Rom. 8. d.*

*Psal. 18.*

*Eph. 2. d. Apo. 21. d.*

**9 Et erit in die illa: quoriam contemere omnes gentes, quæ veniunt contra Ierusalem.** Postquam exposuit propheta quantis presidijs sit Ecclesia munienda, quantaque virtute, & animi celsitudine milites, & propugnatores partes eius agent; exponit modò quod id sequebatur magnam hostium, & aduersariorum cladem futuram, sed contritionem, & cladem hanc, de qua hic propheta loquitur, intelligendam esse duco, ut à D. Hieronymo in cõmentarijs doctissimè exponitur: ut sit cordis, &

R dis, &

Cuiusmodi  
Ecclesia ho-  
stium clades  
futura sit.

dis, & animi contritio, qua hostes, & oppugnatores Ecclesie victi, & in eius potestate redacti amare dolebunt, & aegre ex animo ferent, quod bellum aduersus eam gesserint, aut rationibus eius vlllo modo obstiterint. Hec est enim vera Christi victoria, & que vim eius immensam maximè docet, vt ca. 2. pluribus exposuimus. longèque præstantior illa, qua inimici eius supplicijs æternis conficiuntur, cui animo rebellis perpetuo maneat. Quam sententiam ipsa propheta verba significare, & leuiter tangere videtur, cum dicit.

*Quarum conterere.* Quod solliciti & varias rationes inquirentis, & inuestigantis esse videtur, quibus hostes suos perdat. at simplex ille modus est, nec multi laboris, & industria, quo hostes suos perpetuo apud inferos constringit supplicio. Illa tamen multiplex, & varia ratio, qua in quorum hominum corda, & animos ita confregit, vt nihil ei repugnare, vel à sua voluntate desciscere audeat, sed in se ipsos iram omnem conuertant, quod Deo vnquam ausi fuerint aduersari. de hac tam præclara victoria, & hostium fusione, ac contritione loquitur apertius Elaias. Venient ad te curui filij eorum, qui humiliauerunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes, qui detrahebant tibi. in eandem sententiam dictum esse videtur illud Esaiæ primo. Sion in iudicio redimetur, & reducent eam in iustitia, & conteret sceleratos, & peccatores simul: præsertim quod in Hebræo est *וְיִשְׁבְּחוּ חַתָּיִם*, quod peccata interpretari possumus. Quare de illa contritione saluberrima disserere videtur, quæ vitia, & peccata purgat. Exquisitissima au-

Esa. 60. c.

Esa. 1.

tem rationes, quibus Deus iniquos hoc modo mirabili confregit, sunt mea sententia, Euangelium, miracula eximia, & inaudita Apostolorum, & magistrorum virtus, qui multis iniurijs lacessiti, ex cælo quodam animo omnia mala, & detrimenta tolerabant, beneficijsque hostium temeritatem, & insolentiam vincebant. huiusmodi (vt mea fert opinio) armis tot hostium clades ediderunt, tot sceleratos homines euertorunt, vel potius sanarunt.

*10 Et effundam super domum David, & super habitatores Ierusalem spiritum gratia, & precum.* Exponit rationem, atque in modum, quo tantæ sint res à Deo gerendæ, quo inquam pacto milites suos tantopere sit inflammaturus, & vi incredibili muniturus, ac tantam cladem hostibus allaturus, vel potius eos in veram pietatem, ac religionem reuocaturus: largi scilicet eos Spiritus sancti gratia cumulando, quod Deo chari & amici reddantur. Hoc enim pacto Deus mundum vicit, & hostes suos sibi conciliauit: quod in Sapia declaratur, cum dicitur; Misisti Spiritum sanctum

Rationes quibus  
Deus ho-  
stes suos con-  
fregit.

Qua ratione  
Deus milites  
suos inflam-  
mavit.

Sap. 9. d.

Luc. 24. g.

Acto. 1. a.

conue-

Rom. 5. d.

Deum sepe  
obsecrat qui  
Deo charus  
est.

Qui parum  
Deum preca-  
tur, parum  
etiam Deo  
gratus est.

Luc. 18. c.

Esa. 66.

Quanta gra-  
tia copia per  
Ecclesiam ma-  
net.

Paradisus flu-  
mina cum sa-  
cramentis cum  
paratur.

conueniens præcepit eis ab Ieroly-  
mis ne discederent, sed expectarent  
promissionem patris: quia Ioannes qui  
dem baptizauit aqua, vos autem bap-  
tizabimini Spiritu sancto. *Spiritus gra-  
tia.* Eam gratiam significat, qua Deo  
chari, gratique sumus: sicut Paulus ait;  
Charitas Dei diffusa est in cordibus  
vestris per Spiritum sanctum, qui da-  
tus est nobis. charitas Dei, id est, qua  
Deo chari sumus, in cuiusque gratiam re-  
ducimur. Quod dicit. *Precum.* id est,  
gratia hæc, quam Spiritum gratia ap-  
pellauit, qua eos Deo gratos, charos-  
que reddet, Deo etiam fidere, ad eumque  
confugere, eum precari, & orare doce-  
bit. Ex quo intelligitur, eum qui Deo  
charus, & amicus sit, conficiens esse,  
vt eum sepe oret, & obsecret. Gratia  
enim spiritus etiam precum est. quare  
quod maior est, eò magis ad oran-  
dum, & postulandum excitat. Quo-  
circa qui parum precibus, & obsecra-  
tioni incumbunt, intelligere debent  
parum se etiam esse Deo gratos. quod  
hoc loco vehementer probatur. Chri-  
stus etiam pluribus Euangelij locis nos  
verbis, & exëplo orare docet, & quod  
oporteat semper orare, & nunquam de-  
ficere disserit apud Lucam. quod ve-  
rè. *Effundam* dicit, ad significandam pon-  
nit gratia copiam, quæ per vniuersam  
Ecclesiam manauit, & fusa est, sicut  
Esaias testatur; Ecce ego declinabo su-  
per eam quasi fluiuium pacis. & capi-  
te sequenti propheta noster dicit; Frit-  
fons patens domui David, & habitan-  
tibus Ierusalem in ablutionem pecca-  
toris, & mestruta. Fontes autem hos,  
atque amnes, qui gratiam tam copio-  
se fundunt, septem sacramenta esse du-  
co: vt sicut paradisus ille initio à Deo  
constitus quatuor fluminibus allue-  
batur; ita Ecclesia per Christum resti-

tuta, septem sacramentis, quæ viride  
eam, & amœnam, ita vt nunquam mar-  
cescat, conseruabunt.

*Et aspicient ad me quem confixerunt.*  
Christus de se loqui videtur, id est,  
me, quem ad eò habuerunt ludibrio,  
vt in crucem tollerent, me, inquam, in  
crucem actum in oculis ferent, am-  
plexabuntur, ac spes, & rationes om-  
nes suas in me ponent. Hunc locum  
Ioannes de Christo in cruce penden-  
te interpretatur cap. 19. tantaque eius  
vis est ad id comprobandum, & He-  
bræos confutandos, vt quidam He-  
bræus magni nominis inter illos inge-  
nuè fateatur, de Messia Ioseph filio à  
maioribus suis, quos honestatis causa  
nominat, fuisse explicatum. In qua re  
ipse vehementer mirari dicit, neque  
se hoc loco explicare commodè po-  
test. Quare miror ego Liranum, cæte-  
ra doctum virum, qui hunc locum in  
die tantum iudicij re præstandum di-  
cat, cum ipse Ioannes (vt dixi) expo-  
nat, Christi morte fuisse impletum;  
neque Iudæi rebelles tanta veritate  
conuicti ei audent inficias ire, nisi  
forte illud. *Aspicient*, tunc futurum  
esse intelligat, sicut Ioannes in Apo-  
calypsi. c. 1. significare videtur. Sed id  
non modo tunc, sed etiam nunc, & ha-  
ctenus factum est ab eis qui Christum  
verum Deum esse credunt, in eoque ex  
animo sperant. Itaque propheta doce-  
re videtur totius gratia fontem, & eam  
quasi ad caput reuocare: è Christo  
enim omnis gratia fluxit, atque ema-  
nauit. Christum significare videtur  
fluiuius ille, qui vniuersum para-  
disum rigabat: deinde verò in qua-  
tuor flumina diuidebatur; ita & gra-  
tia vniuersa ex Christo in cruce pen-  
dente manans, in septem deinde sa-  
cramenta disperitur, ac se fundit.

Vehemens lo-  
cus ad Chri-  
sti eadē pro-  
bandam, &  
Iudæos cōm-  
prensos de  
hac re.

Quo pacto  
cruce pēdere  
debeamus ut  
ex ipsa Chri-  
sti pēdit.

Ex hoc loco docemur , vt quemad-  
modum Christus ex cruce pependit;  
ita nos ex ea pendere, & rationes om-  
nes nostras ex ea suspensas habere de-  
bemus; intelligentes Christum cruce  
affixum, Dei virtutem, & sapientiam

1. Cor. 1. d.

esse, vt Paulus Corinthios docet. ita  
vt omnem virtutem, & verā in rebus  
gerēdis sapientiā à Deo per ipsum ad  
nos deriuandā, à nobisq; impetrādā  
existimemus. & ita ipse Christus in  
nomine suo patrem nos orare docet,  
& quidquid patrem in nomine suo  
petierimus, impetraturos promittit.

Et plangent eum planctū quasi super  
vngentium, & dolebunt super eum, vt do-  
levi solet in morte primogeniti. Mutatio  
est personæ, quæ in sacris libris vsu sæ-  
pe venire solet: de eodem enim Chri-  
sto hæc dicuntur, qui illam proximè  
superiore sententiā dicere visus est.  
hoc est, probi, & sancti viri, qui se  
Christo totos addicunt, eumq; respec-  
tiant, minimè probabunt tetrum il-  
lud facinus eorum, qui Christum cru-  
ce affixerunt, & tam indigna morte  
multarunt; sed potius tam horrendū  
scelus execrabuntur, magnumq; ue-  
cis tanta Christi acerbitas, & ærumna  
inuret dolorem. Nam licet Christi  
mors, & cruciatus vniuersam sanctis,  
& pijs hominibus salutem, & felicitatem  
attulerit, dolebunt in ijs tamen,  
sicut dolet is, cuius ad bonam valetu-  
dinem recuperādā caput, aut aliud  
membrum præcipuum inciditur, aut  
ad tibiam fractam, aut conuulsam cō-  
ponendam, magnos cruciatus sustine-  
re cogitur. Immane enim, & inhum-  
anum esse videtur, nihil tantis Christi  
innocētissimi pœnis, & supplicijs per-  
celli, cum nos præsertim illorū in cul-  
pa simus: sicut etiam filius doleret ni-  
mis, quod pater, quem vnicè amat, ad

Quo pacto  
oporteat nos  
in Christi  
morte doli-  
re.

extremā redactus fuerit paupertatē,  
quod omnē, quam habebat pecuniā,  
pependerit, vt illum iusto supplicio  
liberaret: non q̄ illam pensam fuisse  
pecuniam nolit, cum aliter salutē adi-  
pisci nō posset, sed quod se vehemen-  
ter mordeat, quod sua culpa ad tantā  
fuerit miseriam cōpulsus. Quare qui  
nihil Christi malis, laboribus, & ærū-  
nis mouetur, vel parū illum dilige-  
re, & amare videtur, vel parū ani-  
maduertere sua causa esse susceptos.  
Quocirca his verbis vates noster de-  
clarat, & angoris magnitudinē, quo  
se viri sancti ob Christi mortem im-  
plicabunt, & amoris ardorem, quo  
eum prosequuntur. Primum cum di-  
cit, *Plangent & dolebunt.* id est, ita ve-  
hementer intimis sensibus angentur,  
vt se ab vlulatu continere nō possint.  
Secundum cum dicit, *Quasi super vni-  
gentium, & vt doleri solet in morte pri-  
mogeniti.* Amor enim erga primoge-  
nitum ardentissimus esse solet. Cuius  
rei figuram, & imaginem aptissimam  
superioribus temporibus expressam  
fuisse tangit dicens.

Christum le-  
uiter amare  
videtur qui  
leuiter in e-  
ius morte do-  
let.

Quam vehem-  
enter doli-  
bant viri p̄  
Christi mor-  
tem.

II In die illa magnus erit planctus in Ie-  
rusalem, sicut planctus Adadremmon in  
campo Mageddon. Comparat Ecclesiæ  
luctum ob Christi mortem cum eo  
luctu, in quo fuit Ierusalem ob mor-  
tem Regis sanctissimi Iosias: de quo  
narratur. 2. Paralip. lamentationesq;  
de morte eius cōposuisse Ieremiam,  
quas singulis annis cātōres & cātatri-  
ces lege, & instituto vrbis repetunt.  
quod in vera Ierusalē, id est, Ecclesia  
ad hęc vsq; diē ob mortē Christi ma-  
gna totius Ecclesiæ religione, lege, &  
instituto eius seruari videmus. Singu-  
lis enim annis stans diebus magna lu-  
ctus, & tristitiæ significatio fit, & la-  
mētationes Ieremiæ cātōres Ecclesiæ  
amarè

2. Par. 35. d

amarè canūt. Fuit ergo Iosias, imago  
expressa Christi. Restituit enim Chri-  
stus verā religionē, sicut ipse Iosias vt  
narratur eodem lib. c. 34. Populi verò  
ob Iosie mortē luctus figura fuit eius  
cultus, quo Ecclesia singulis annis sta-  
tis diebus Christi mortē ærocissimā  
pia religione repræsentat; vt illud A-  
postoli verissimum esse intelligatur;  
Omnia populo illi veteri in figura cō-  
tigisse. Docet nos etiā locus hic, quo  
modo figuras veteris testamēti ad res  
noui declarādas citemus, quò meliùs  
cadere intelligantur, cōparatione, &  
similitudine: aptiùs enim dici vide-  
tur, vt noster ait propheta. *Erit plan-  
ctus*, in Ecclesia sicut planctus ille, qui  
fuit in Adadremmon, quā si dicas plan-  
ctus Adadremmon fuit planctus Eccle-  
siæ. Cæterum Adadremmon in campo  
Mageddo fuit, in quo praliū cōmis-  
sum fuit cū Rege Aegypti Necao, in  
quo fuit sanctus Iosias necatus. Sed in  
loco Paralip. citato campus tantum  
Mageddo appellatur. Sed Septuaginta  
vertunt *ἡ πόλις ἢ πῦρ ἢ ἡ κοίτη τοῦ νεκροῦ*. id  
est, mali granati in cāpo succisæ. Sed  
sæpe diximus frequens esse apud Se-  
ptuaginta, vt nomina propria homi-  
nū, & locorum explicando reddant.  
Significat ergo Adadremō granatū:  
Mageddo verò succisam. quod fortè  
erat locus ille multis malis granatis  
confitus, qui ab vtroque exercitu, vel  
antè succisæ fuerant.

1. Cor. 10. b  
Quomodo  
sint figura  
veteris in-  
strumētū tra-  
henda.

Et planget terra: familia, & familia  
seorsum, &c. vsq; ad finem capitis pla-  
niùs dislerit quātus luctus futurus sit  
in Ecclesia ob Christi mortē, dicitq;  
vniuersas familias grauitè ploratu-  
ras: numeratis primò quatuor fami-  
lijs, Nathan, Dauid, Leui, Semei, quo  
nos diutius in huius rei consideratio-  
ne, quæ valde necessaria est, detineat;

deinde vniuersam illam, quam dixi  
propositionem concludit, qua signifi-  
cat omnes pios, & religiosos viros in  
gemitu de Christi morte versatū ire.  
quod quo pacto sit intelligendū, quā-  
tuq; viros id christianos deceat, pau-  
lò antè explicuimus. Quod verò di-  
cit, *Mulieres eorum seorsum*. Videtur tā-  
gere cōsuetudinē Hebræorū: plange-  
bant enim mulieres seorsum à viris.

CAPVT XIII.

I In die illa erit fons patens domui A-  
Dauid & habitantibus Ierusalē:

in ablutionē peccatoris & mēstruatē.

2 Et erit in die illa, dicit Dominus  
exercituum, Disperdam nomina idola-  
torum de terra, & non memorabūtur  
vltrā: & pseudopphetas, & spiritū  
immundum auferam de terra.

3 Et erit: cum prophetauerit quispiā  
vltrā, dicent ei pater eius & mater  
eius, qui genuerunt eum, Non viues,  
quia mēdaciū locutus es in nomine  
Domini, & configent eum pater eius,  
& mater eius, genitores eius cum  
prophetauerit.

4 Et erit in die illa, confundentur B  
propheta vniquisque ex visione sua  
cum prophetauerit, nec operientur  
pallio sacco, vt mentiantur.

5 Sed dicet, Non sum propheta, ho-  
mo agricola ego sum: quoniam Adam  
exemplū meum ab adolescentia mea.

6 Et dicetur ei, Quid sunt plagæ C  
istæ in medio manuum tuarum? Et di-  
cet, Etis plagatus sum in domo eo-  
rum qui diligebant me.



7 Phramea suscitare super pastore meum, & super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum: percutite pastorem, & dispergentur oves, & conuertam manum meam ad paruulos.

D 8 Et erunt in omni terra, dicit Dominus, partes duae in ea disperdentur & deficient: & tertia pars relinquetur in ea.

9 Et ducam tertiam partem per ignem, & dram eos sicut vritur argentum: & probabo eos sicut probatur aurum. Ipse vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum. Dicam, Populus meus es; & ipse dicet, Dominus Deus meus.

**I**n die illa erit fons patens domui David & habitantibus Ierusalem: in ablutione peccatoris & menstruata. Verba superiori capite propheta fecit de Christi seruatoris necesse: hoc vero cap. docet, quas utilitates ex eius necesse percipimus, primum, quod fonte nobis perennem, sanctissimamque parauit, ex quo hauriremus aquas ad sordes nostras, id est, peccata perfectissime lauanda. Hunc fontem, de quo propheta loquitur, quidam Baptismum esse opinantur; alij lateris Christi vulnus lancea militis susceptum, ex quo sanguis, & aqua (vt narrat Ioanes) manauit. quae sententia mihi magis probatur. Nam licet baptismum institutum esse videatur, omnia tamen sacramenta vim repurgandi sceleris habent. Quare ad fontem hunc, de quo differimus, pertinere debent, vt licet sint a baptis-

Quas & eade Christi utilitates percipimus.

Vulnus lateris Christi fuit fons patens in Eccle sia.

mate distincta, huic tamen fonti apta sint, ex quo vno peccati remitti vis deriuari potest. Quare fontem hunc vulnus lateris Christi esse putemus, ex quo omnia sacramenta fluxerunt. Nam omnia sacramenta vim omnem, & naturam suam ex Christi caede susceptepere, qua nobis Deum conciliauit, ac soluto pretio peccati tyrannide liberauit. Sunt vero septem sacramenta quasi quidam thesauri in quibus repositae sunt diuitiae omnes, quas nobis Deus per passionem suam comparauit. Quod vt significaretur, diuino Dei consilio illud miraculum editum fuit, vt completa passione ad nos hic fons permaneret, vt ad mundum passio deriuaretur, cuius fuit causa suscepta. Si vero Hebraea verba huius loci consideremus, aptissimam huius fontis nobis ostendunt imaginem veteri lege propositam. Si quidem quod vulgatus interpret vertit. Ad ablutionem peccatoris & menstruata. In Hebraeo est וַיִּשְׂרַת מַיִם וַיִּשְׂרַת מַיִם, id est, ad expiationem, & asperisionem. Sunt autem verba haec sumpta a propheta nostro ex cap. 19. Nume. vers. 9. in quo cap. Deus modum tradit. Moyse faciendi aquam ex cineribus vaccae rufae, qua inquinati mundentur, & deinde versu illo citato subiungit; Vt sint multitudini filiorum Israel in, custodiam in aquam asperisionis; quia pro peccato vacca combusta est. Si verbum tamen de verbo reddamus, quod per paraphrasim interpret noster conuertit, ita interpretari poterimus; & erit ipsa pro instituto filijs Israel in aquam asperisionis, & expiationis: ponunturque eadem omnino verba, quae hic noster ponit propheta; nam quod hic vulgatus interpret transfert ablutionem peccatoris; loco citato transfert longiore oratione, quia

Ex latere Christi septem sacramenta fluxerunt.

Cur Iatus Christi sanguine, & aqua manant

Imago apta eius fontis qui est in Ecclesia.

quia pro peccato vacca combusta est. quod vero hic conuertit menstruatæ, loco citato conuertit asperisionis: nam vtrumque verbum Hebraeum significat. quare ipsæ nominibus propheta fontem hunc appellat, quibus aqua illa veteri instituto facta appellata est. Ex quo intelligitur apertissime prophetam hac ratione dicendi nobis significare voluisse, aquam illam imaginem, & figuram fuisse huius fontis, qui ex latere Christi manauit. Vt enim vaccam illam, quae in cineres redigebatur, quibus misceretur aqua, rufam esse oportebat: ita & Christus sanguine suo rufus redditus fuit: nam ei dicitur apud Esaiam; Quare rubrum est vestimentum tuum? & sicut vacca illa comburebatur; ita & Christus quasi combustus fuisse videtur atrocissima, & crudelissima illa morte, qua multatus est. Nam grauissima calamitates, & arumnæ, ignis in sacris oraculis vocari solent, sicut dicit David. Igne nos examinasti sicut examinatur argentum; Induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro, & homines super capita nostra: transiuimus per ignem, & aquam. & ipse Christus de seipso dicit apud Dauidem; Aruit tanquam testa virtus mea. Et sicut illa vacca in cineres combusta redigebatur: ita Christus tantis contumelijs, tam varijs ignominijs, quibus nefarie fuit appetitus, valde fuit exinanitus; sicut dicit Paulus, ipseque Christus apud Dauidem queritur dicens; In puluerem mortis deduxisti me. quare recte propheta noster hanc imaginem, & figuram perstringit. Ex eadem imagine Paulus optime probat eximiam huius fontis virtutem dicens; Si cinis vitule aspersus inquinatos san-

Christus cum vacca rufa veteri instrumenti comparatur.

Esai. 60.

Gravissima calamitates ignis solent in scriptura vocari. Psal. 65.

Psal. 21.

Phillip. 3. Psal. 22.

Heb. 9. d.

ctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortis, ad seruiendum Deo viuenti. Huius etiam fontis imago, licet non tam expressa, fuit fonsille, de quo dicitur in Genesi; Fons ascendebat à terra irrigans vniuersam superficiem terrae: quem Christus restituisse videtur. Sicut ille antequam homo peccaret, plantas sua vi rigabat, & alebat sine villo hominum subsidio; ita & fons hic virorem plantis, id est, iustis hominibus propter peccata ante arefactis attulit, illosque ita alit, vt fructus vberrimos edant. de hac aqua loquitur etiam Paulus, simul alludens ad illam vaccam rufam; Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corde à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda. Quod vero dicitur patentem fontem futurum, vt intelligatur omnibus propositus esse ad aquam pro cuiusque voluntate gratis, & absque villo pretio hauriendam. Nefarium enim est, & ab huius fontis instituto longè alienum, eius aquam vel vendere, vel emere. ipse enim Christus Apostolis suis dixit apud Matt. Gratis accepistis, gratis reddite. & in Apocalypsi scribitur; Quis sitit, veniat, & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis. Minime vero orbi terrarum patere potest;

Gen. 2. 2.

Heb. 10. 4.

Quam sit iniquum res vendere spiritum les.

Matt. 10. 8.

Apo. 22. d.

Sed domini solum Davidis, & habitantibus Ierusalem. Id est, Ecclesiae, extra quam hæc aqua comparari, aut villo pacto hauriri non potest. Nam Christus se tantum pro Ecclesia tradidit, & eam solum aquam lauacro in verbo vitæ mundauit, vt Paulus scribit; quare huiusmodi aqua ad eum non pertinet;

Eph. 5. c.

tinetur, qui ad Ecclesiam non pertinebit. sed septuaginta interpretes non מקור מאקור, id est, fontē sed מקור מאקור, id est, locum legis videntur. nam verunt ut quisque in unum locum per totos dies per totos dies Id est, in die illa erit omnis locus apertus domui David. hoc est, nullo loco propter immunditiam prohibebuntur: nam erunt mundissimi. si quidem olim immundi loci sacris arcebantur. Illud verò

In ablutione peccatoris & mēstruat.

Ita reddunt ut in mutatione & aspersione, in quencumque locum mutari; & migrare poterunt, nullo enim ut diximus, propter immunditiam excludetur, & ubique, locorum eis aqua lustrationis, qua aspergantur, suppetet.

2. Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur ultra: & pseudo prophetas, & spiritum immundum auram de terra. Sequitur alia utilitas, quae ex Christi interitu, siue ex fonte hoc capiemus, quod non solum peccata repurgabit; verum etiam occasiones tollet peccatorum maximas, idola, & falsos prophetas, per quae diabolus solet homines in errorem inducere. In qua sententia animadvertere est, quod falsos prophetas cum idolis comparare videatur: eiusdem enim rationis est, qui se Deum fingit, cuiusmodi sunt idola, & qui Dei mandata se ferre simulat. & ob eam rem Elias non solum idola, & eorum altaria euertenda curavit, sed etiam omnes prophetas Baal trucidari iussit. ut narratur. 3. Reg. Sed tunc trucidatis prophetis, deletisque idolis pluvia consequuta est, quae terram arentem, & omni fere fructu priuatam, rigavit: at aqua huius praclarissimi fontis non euerfis idolis mana

uit, sed ipsa potius vi sua admirabili idola deleuit. Nam cum ante Christi mortem idololatria apud omnes omnium gentium homines vigeret, post Christi mortem sensim ita evanuisse videmus, ut exigua illius vestigia relicta fuerint. id quod Deus Opti. Max. per Ezechielem se facturum promiserat dicēs; Effundā super vos aquā mūdā, & mūdabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab vniuersis idolis vestris mundabo vos. Falsos verò prophetas ita ad unum cōpressos, & extinctos esse videmus, ut vix post Christi mortem ad tēpora vsq; noitra unū superfuisset audierimus. Christus enim tāta praesentia sua orbē luce perfudit, ut veri prophetae tāto splendore perstringeretur, sicut itellē Sole praesente evanescunt. Paucos enim vates post Christi & Apostolorum tēpora in Ecclesia extitisse audimus, quō magis falsi prophetae, ac temerarii Sycophātae fraudes & praestigias suas adhibere verebuntur.

3. Et erit cum prophetaverit quispiā ultra, dicet ei pater eius & mater eius, qui genuerunt eū, Non viues, quia mendacium locutus es in nomine Domini. Docet quā exiguus locus relictus sit falsis prophetis: tāta enim luce mūdus per Christum illustratus est, ut nullus propheta falsus delitescere, tenebrisq; se abdere possit. Nā qui uisū deprehēdet, tātoq; odio Sycophātas itos omnes homines prosequetur, ut vel pater, & mater eis non parcāt, sed statim, ut vaticinari coeperit, eis dicāt, nō viues: quia mendacium locutus es in nomine Dñi. Christus in Euangelio apud Matth. nos cautos, & attentos reddat, ne ad falsos prophetas decipiamur dicens; Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. quare

Falsos prophetas caute re debemus.

Matth. 7. be

Christus idola tollet.

Idola, & falsi prophetas aequaruntur.

3. Reg. 18. g

Post Christi mortem sensim evanuit idololatria.

Ezec. 36. e.

Pauci admodum v. r. prophetae post Christi & Apostolorum tempora extiterunt.

merito magno studio huiusmodi lupos oues Christi fugiunt, & eos penitus extinguere conantur.

Et configent cum pater eius & mater eius cum prophetaverit. In Hebraeo est וְאִתָּךְ דַּקְוֶרָא, quod configere significat, ut vertit vulgatus. sed septuaginta vertunt πατὴρ σου. id est, compe-dient: in cruce fortē intelligūt, id est, extremo vel magno cum supplicio afficient, quod ausus est vaticinari in nomine Domini. Totum pertinet ad illustrandum illud, quod dixerat, auferendos esse falsos prophetas de terra. Eodem etiam pertinet quod sequitur.

4. Et erit in die illa, confundentur prophetae: unusquisque ex risione sua, cum prophetaverit, neque operientur pallio saccino ut mentiantur. Nonnulli veri prophetae vili, & aspera veste utebantur, quoniam diuitias & omnes seculi fortunas contemnebant: tum ut populum, cuius reprehendebant, & obiurgabant peccata, ad poenitentiam, & vitam parsimoniam excitarent. quo habitu describitur Elias. 4. Reg. 1. b. & ille prophetarum maximus Ioannes Baptista Matt. 3. b. & Marci. c. 1. a. Ut ergo veros prophetas imitarentur falsi prophetae, pallijs saccinis, & alijs vilibus indumentis utebantur, quod animimum suum iniquum, & fallacem dissimularent. haec est illa vestis ouium, de qua nos admonet ( ut dixi ) Christus ne ab ea ita capiamur, ut lupi pro ouibus habeantur. qua doctrina si imbuti sint veri christiani sit, ut neque hac quide ratione se celare falsi prophetae possint. Quare huiusmodi vestibus, ut noster dicit propheta, uti desinet: nihil enim vel hoc modo proficient, neque honorem, & estimationem vllam, quam quaerunt, si vaticinari au-

4. Reg. 1. b.

Matth. 3. b. Marc. 1. a.

Falsi prophetae veros vestes imitabantur.

deant, reportabunt, sed magnam confusionem, & ignominiam, qua sanior, & cautior factus, si postea ex eo aliqui vaticinium quae serierint, illos à se longè reppellet, & propterea sequitur.

5. Sed dicit non sum propheta, homo agricola ego sum, quoniam Adam exemplum meum ab adolescentia mea. Id est, quid ex me vaticinium quaeris, cum non vaticinio, sed alij rei longè diuersae studeam? Non vaticinium, sed agrum colo; idque non ab heri, & nudius tertius, sed ab adolescentia mea, Adam omnium parentem imitor; cui dictum est. In laboribus comedes ex terra & Gen. 3. d.

ctis diebus vitam tuam. Spinās, & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terrae. In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Vel Adam hoc loco potest esse nomē non propriū, sed appellatiuū, & homine declarat. quod verò vertit vulgatus, exemplum meum, in Hebraeo est וְהָיָה כִּי אֵרָא אֶת הָאֲדָמָה, quod variè ab Hebraeis interpretatur; quidā, quoniam homo quidam docuit me ut pascere pecora, & agrum colere: alij vertunt, fecit ut pecora pascere. sed cū eius radix ac thema וְהָיָה כִּי אֵרָא, possidere proprie significet, nihil est quod alias longè petitas interpretationes afferamus: sed interpretemur, homo sum agricola; quoniam homo fecit, ut possiderē agrum. id est, agrum mihi legauit, aut dedit, eiq; colendo incumbo ab adolescentia mea: Septuaginta viri transferūt ἀδραμον ὑπὲρ ὀφθαλμοῦ. Id est, homo genuit me; & ob eam rem non diuina, sed humana sequor, agrique culturae me dedo.

6. Et dicent ei, Quid sunt plagae istae in medio manuum tuarum? & dicet, His plagatus sum in domo eorum qui diligerant me. Haec sententia potest vel ad superiora, vel

vel

vel ad inferiora referri. Si ad superiora referatur, vt vult Hieronymus, Liranius, & Vatablus, & omnes ad vnu Hebraei interpretes, facilis est eius explicatio. id est, ij qui primum ex eo vaticinium quaerebant, postquam ita fuerint repulsi, eum rursus interrogabant, vbi in manibus eius vulnera viderint, ex eo quod fuerit a parentibus confixus, quod vaticinari ausus est: interrogabit, inquam, quid sunt plagae istae in medio manuum tuarum? ac respondebit.

*His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.* Id est, in domo parentum meorum, quod me prophetam simulauerim. Ex eo vero quod dicit se plagatum fuisse in domo eorum qui diligebant eum, ostendit merito suo eas plagas accepisse: sunt enim non ex odio, sed ex amore profectae. Quare recte faciunt qui huiusmodi Sycophantas, vel caetera amantissimos, poenis, atque supplicijs constringunt, atque coercent. Nam praeterquam quod nefarie mentiuntur, grauissimorum malorum causa esse solent, vt falsi illi vates, quos audiebat Achab, causa fuerunt, cur tanta copia perditum irent, ac ipse rex bello victus interficeretur, vt narratur. 3. Reg. 22. Quamobrem iustissima lex illa est a Moyse lata in Deute. Prophetam (inquit) qui arrogantia deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quae ego non praecipi illi, vt diceret, aut ex nomine alienorum deorum, interficitur. Si autem hoc prophetae esset ad inferiora, quae proxima sequuntur, referatur, vt placere videtur Ecclesiae, quae rem sacrae passionis Christi faciens, ad Christi seruatoris plagas hoc in Epistola accomodare videtur, placet etiam id Rupertus Abbatis, & alij pijs, & christia-

*Falsi prophetae, id est, haeretici, ac iniqui, interficiuntur.*

3. Reg. 22. Deut. 18. d.

nis viris: licet non tam facilis sit explicatio, ita tamen expediti potest. Vt quoniam propheta orationem instituit de falsis prophetis, quorum deprehensa perfidia Christo auctore merito suo cruci affiguntur, inducat sermonem de ipso omnium praestantissimo propheta Christo, qui contraria ratione, quam falsi prophetae in cruce actus est, quoniam cum verissimus esset propheta, verissimaque verbis Dei nunciaret, atque doceret, falsum tamen esse prophetam criminantes eum in cruce nefarie egerunt. Querit igitur propheta ex ipso Christo, cuius lumine falsi prophetae cognoscebantur; Sed quid tu verissime, & excellentissime propheta non secus, ac falsi prophetae confixus es? Vnde enim plagae istae in medio manuum tuarum? atque ipse Christus respondeat, *His plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me.* Synagoga enim, & domus David, Deum verum diligebat, de quo Deo vero vehementer gloriabatur. Quo responso populi sui perfidiam vehementer auget, qui cum praeter caeteras nationes eum colere, & obleruare deberet, praeter caeteras tamen gentes eum vexarit: & contumelias omnibus affecerit. sicut etiam Ioannes dicit; In propria venit, & sui eum non receperunt. Sed quoniam hic excellentissimus, & praestantissimus propheta est, infinitaque potestate praeditus, difficile intellectu esset, quo pacto ita valere aduersarij potuerunt, vt eum tam crudeli, & ignominiosa morte absumerent. exponit deinde propheta quo pacto id gestum fuerit dicens.

*Phramea suscitare super pastorem meum, & super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum.* Profopocia est Dei

Ioan. 1. c.

Dei patris cum aduersarijs Christi loquentis, ac eis potestatem aduersus Christum praebentis. aliter enim nihil ei hostes vllino cerent, sicut ipse Christus Pilato dixit; Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Ita Esaias Christi mortem, labores, & ærumnas non aduersarijs, sed ipsi Deo Patri ascribit dicens; Propter scelus populi mei percussus eum. & paulo inferius: Dominus voluit conterere eum in infirmitate. Eadem verò translatione Iudeos hoc loco Deus vocat phrameam suam, qua apud Esaiam vocat Assur virgam furoris sui. quia sicut Assur vsus est ad Hebraeos puniendos, ita & ipsis Hebraeis ad Christum seruatorem puniendum. Reticulè verò hic locus ab Hebraeis explicatur: non enim potest intelligi nisi de Christo. & ita à Matth. explicatur. c. 23. de Christo prehenso. Tunc enim primò gladius hic. munus suum exequi coepit, quando ipsis carnificibus Christus dixit; Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. Ac quemadmodum gladius, vel phramea hæc nihil Christo vnquam nocere potuisset, nisi eam Deus Opt. Max. excitaret, id est, nocendi facultatem, ac licentiam tribuisset: eodem modo nemo damnus, vel detrimentum viro sancto afferre potest, nisi de voluntate Dei. Ita licet diabolus magnum in Iob odium habuerit; eum tamen lædere non potuit, antequam à Deo licentiam impetraret. quae vna res maxime viros sanctos in omni calamitate, & aduersa fortuna leuat. Sibi enim persuadent nihil à patre amantissimo; nisi ad utilitatem, & emolumentum eorum proficisci posse. Sic ipse Iob uxorem suam, quae spe excidisse videbatur, excitauit dicens; Sicut vna de

Ioan. 20. Deus potestatem dedit aduersarijs Christi ad eum necandum. Esai. 53. c.

Esai. 11.

Matth. 23.

Nemo viro sancto nisi de voluntate Dei detrimentum afferre potest

Iob. 1. Leuat maxime virorum sanctorum calamitates, quod Deo voluntate euenire intellegant.

stultis mulieribus locuta es; Si bona suscepimus de manu Domini, mala autem quare non sustineamus. Contra verò potentes, & qui huius seculi opibus abundant, sibi debet vehementer timere: nam licet magnis praesidijs opes suae esse munitè videatur, si Deus tamen phrameam aliquam excitare, aut vllum eis gladium admouere discernat, facile omnes euertet, atque succidet. Si enim filium suum infinita potentia praeditum ita allisit, atque occidit, quis vnquam ei resistet? ob eamque rem David ait; Tu terribilis es, & quis resistet tibi? ex tunc ira tua. Vnum tantum superest praesidium, quo ab ira, & phramea Dei tuti esse possumus; ipse Deus, in quo omnes spes nostras ponentes securi per Christum ab eius phramea erimus: qui omnes eius phameae acerrimos ictus in corpore suo pro salute nostra excepit, quod eius acies vehementer retusa est. & ipse Christus ad Deum ipsum confugebat, cum eius phrameam in se intentam esse videret, sicut per Davidè loquitur; Erue à phramea Deus animam meam.

*Super pastorem meum.* Id est, qui meas pascit oues. Apostoli enim, & omnes electi, oues Dei sunt, qui à Christo pascuntur, & ad pascua aguntur aeternae vitae. de quo munere hoc Christus vehementer gloriatur cum dicit apud Ioannem; Ego sum pastor bonus. & de Apostolis Patri dicit; Quos dedi mihi ego custodiu. quare rectè pater Christum pastorem suum appellat.

*Virum coherentem mihi.* Id est, virum socium meum, vel proximum meum. quo tangitur, hunc pastorem æqualem esse Deo patri. & Chaldaea paraphrasis ita habet. Exere te ô gladio in regem,

Iob. 2.

Facile Deus vel potentissimos homines succidet.

Psal. 75. b.

Deus tantum praesidium est quo ab ira sua seculi nostri possumus.

Psal. 22.

Recte Christus pastor Dei appellatur.

Ioan. 10. Ioan. 17. b.

Turbas non debemus regem, & in principem socium eius, ei parem, & consimilem. Quod si tam acriter animaduertit in filium sibiparem, & consimilem; & in principem, & in socium; & in principem socium eius, imo magna erigi spe, quod nos sic tractet, vt filium charissimum tractauit.

Percute pastorem & dispergetur oves: Eade proloquia est patris cu phra mealoquentis, ac ei ferendi pastore licentiam tribuentis: praedicitq; quid ouibus futurum sit, vt amisso scilicet pastore per inuia disperse erret: quod Christo prehelo euenisse Matthaeus narrat, ac vaticinium hoc fuisse praestitum. Tunc enim fieri coepit, quod saepe postea accidit, vt Christi crux multos deterreat, & a Christi amicitia disiangat: & propterea ipse dicit, Beatus qui non fuerit scandalizatus in me id est, felix ille, qui me non amicitia sua indignum iudicabit, quod tantis laboribus, & arumnis constantem videat. Saepduq; Paulus repetit scandalum crucis. Vt enim homines calamitates timent: ita viros calamitosos fugiunt. Ex quo fit, vt pauper (sicut Sapiens ait in Prouerbis) vel ab amicis deseratur. At qui excelsa quodam animo casus omnes despicit humanos, neq; vllam rem multum formidandam iudicat, quae pio pariter, atq; impio euenire possit, & fortunae temeritate contemta ex vno officio, vera quo animi constantia homines estimat, is nunquam Christum percussum, & in hostium potestate positum deseret: imo nihil vehementius persequetur, & a seipso libentius, quam a Christo diuelli patietur. Quare eiusdem omnino rationis est, huius vitae arumnas, atque miseriae vehementer horrere; & Christum ab aduersarijs oppressum fugere: nequq;

sibi vllus persuadeat, qui vitae felicitatem vehementer expetit, quod Christum afflictum, atque iacentem non deseruisset. Ex animo ergo quisque suo erga fortunae bona, quo sit erga Christum facile iudicabit.

Et conuertam manum meam ad paruulos. Quos ante oues vocauerat, nunc vocat paruulos, quod quasi paruuli exterriti fuere, vbi Christum prehelum viderunt: & licet eum ipsum in tanto conflictu deseruerint, illos tamen ipse non deseruit, sed quasi porrecta manu eos in tanta rerum desperatione erexit, ac confirmauit, & omni luctu, ac formidine liberauit, adq; caulas oues errantes pastor solertissimus reduxit, quod ipse eis Christum se facturum promisit postquam miseram eis fugam & dispersionem praedixit. Postquam autem (ait) resurrexero, preceda vos in Galileam. Tunc enim manum suam ad ipsos conuertisse putandum est, cum ad eos tanto patrono destitutos regressus, ac conuersus est. Non enim pro sua infinita misericordia eos voluit abijcere; cum, quia quasi coacti, atq; inuiti ex animi imbecillitate fugerunt, & ab eo in tanto discrimine non deterriti: tum imprimis, quia pro eis Christus patrem fuerat etiam atq; etiam precibus intentissimis deprecatus, vt ipso absente eis adesset, subsidium ferret, & a malo seruaret: sicut Ioannes 17. testatur per totum caput, maxime verbis illis. Pater sancte serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut & nos. Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo; quos dedisti mihi ego custodiui. Id autem nos vehementer orare, atque obsecrare; alsidueque etiam atq; etiam petere debemus, ne si quando ab eo, quae nostra est imbecillitas

Ex animo nostro erga fortunam bona quo animo simus erga Christum intelligimus.

Cur Apostoli paruuli uocentur.

Christus a suis deserens suos non deseruit.

Cur Christus Apostolos facientes non abiecit.

Ioan. 17.

Quid nos affici debet petere debemus.

psal. 70.

1. Pet. 2. d.

cillitas deficiamus, vt ad nos manum suam pro sua benignitate, & clementia conuertat: nec nos errare diu ille amantissimus pastor permittit. Ita Dauid precabatur; Cum defecerit virtus mea, Deus ne derelinquas me, id est, praesto mihi sis, & manum tuam ad me conuerte, vt ego vicissim vultum meum ad te conuertam: sicut dicit Petrus. Eratis sicut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem, & Episcopum animarum uestrarum. Septuaginta uero interpretes non paruulos, sed pastores interpretantur: nomen tamen וְרֹחֵם רֹחֵם, minores, siue paruulos significat: & ita Septuaginta alijs locis transferre solent. quare ipsum reipondus eos ad se de propria nominis significatione deflexisse videtur. Etenim hi paruuli uere pastores fuerunt, quibus Deus gregem suum pasceudum postea tradidit. Petro enim dixit, Pasce oves meas, & reliqui omnes Apostoli pastores, & Episcopi fuerunt animarum, sicut & Christus.

Et erunt in omni terra, dicit Dominus, partes duae in ea dispergentur; & deficient, & tertia pars relinquetur in ea. Docuit propheta, quid Christo, quid Apostolis illum sequentibus factum fuerit: exponit modò, quid ceteris hominibus, ac reliquo vniuerso mundo futurum sit, vt intelligamus summa rerum momenta in Christi percussione esse posita, atque in ea omnium hominum vniuersi orbis rationes uerti. Quare vniuersos omnium gentium homines in tres partes distribuit, quarum duae partes perdentur, ac concident; tertia uero pars seruabitur. Numerus esse videtur certus pro incerto, sicut illud. Apocalypscos: De tribu Simeon duo

Quid alijs hominibus Christo percussio factum sit.

In Christi percussione rationes uerti omnia orbis.

In tres partes omnium gentium homines diuidit propheta.

Apoc. 7.

decim millia signati, de tribu Leui duodecim millia signati. id est, aliqui seruabuntur per Christi mortem, & aliqui peribunt: sed longè plures peribunt, quam seruabuntur: sicut Simeon dixit apud Lucam; Ece positus est hic in ruinam, & in resurrectionem. multorum in Israel. Vel vt exponit Hieronymus has tres terrae partes; vt vna sit Iudaorum, altera Gentium, tertia Christianorum. Duae partes, id est, Gentiles, atque Iudaei concident: Christiani uero salutem consequentur. At multi etiam Christiani peribunt: est enim Ecclesia similis lagenae missae in mare, & ex omni genere piscium congreganti. & Christus dicit, Non omnis qui dixerit mihi Domine, domine, intrabit in regnum caelorum, id est, non omnis qui mihi fidem habuerit, & religionem quam orbi terrarum propono, acceperit, ad regnum, & gloriam meam perueniet: sed qui faceret voluntatem patris mei, qui in caelo est. Multi tamen Christiani non faciunt voluntatem patris: igitur multi etiam Christiani peribunt: quare illa prior explicatio mihi magis probatur. Hic autem operae pretium est animaduertete; quod licet Christus pro omnibus mortuus fuerit, & Dominus super eum posuerit peccata omnium nostrum, vt Esaias testatur: huius tamen utilitas ad paucos perueniet; si cum ijs comparetur, qui nihil utilitatis ex ea percipient. Verum enim illud futurum est, quod non semel Christus dixit; Multi sunt vocati, pauci uero electi. Quibus uerbis significat paucos esse seruandos, licet multis Euangelium proponatur, & multisque credatur. Quare pro uirili

Multis plures seruabuntur, quam peribunt.

Luc. 2. Hieronymus.

Multis Christiani peribunt.

Millias mortui Christi ad paucos perueniet. Esa. 52.

Matth. 20.

S parte

parte oportet eniti, vt in his paucis numeremur: praesertim cum de ijs, qui seruandi sunt, propheta dicat statim.

9 Et ducam tertiam partem per ignem, & uram eos sicut vitur argentum, & probabo eos sicut probatur aurum. Tertia pars qua seruanda est, ducem suum Christum sequatur necesse est: siquidem ipse via est; nemo venit ad patrem nisi per eum: vt ipse testatur.

Ipse ostium est, eique ostiarius aperit. Quare sicut ipsum oportuit pati, & ita intrare in gloriam suam, vt ipse ait et or est apud Lucam: idem hanc tertiam partem facere oportet. & sicut ipse (vt Paulus ait) tentatus est, debent etiam & qui illum sequuntur tentari. Hoc ergo loco ignis, & vltio arumnas vitae, labores, calamitates, & angustias; quibus viri sunt probi exercendi, & a sordibus repurgandi significat. Nihil enim vitae cupiditates, illecebras, & animi perturbationes, aequè sedat, quam incommoda, & afflictiones patienter, & equo animo tolerare: nam vitae felicitatem continere docet; & studio futurae felicitatis flagrare, in vno Deo sperare, ad eum confugere, ab eo pura mente, & cogitatione pedere: ac deniq; Deum per se, non terrena utilitatis causa diligere, & amare. Qui enim Deum commodi, & compendij sui causa colit, & reueretur, facile commodo & compendio detracto, ab eo desciscit. Tum homines quantum virtute valeant plerumq; ignorant, quod vitia ex foecordia, & ignauia latenter arripant: tum saepe nobis blandientes, quod diserte de officio differamus, maiores spiritus, quam pro viribus attollimus, ignari quatu inter sermone de officio, & officij functione

Oportet eos pati qui seruandi sunt sicut ipse Christus passus est Luc. 24.

Heb. 2. d. & 4. d.

Ignis & vltio arumnas, & vltio calamitates significant, quibus purgatur boni viri. Nihil aequè animu sedat quam afflictio.

Quo pacto vitam iustum incommoda probent.

nem interfit: quae omnia cuiusmodi sint, facile conflictio aperit, & foecordiam, ac torporem depellit. Magna Petrus ante certamen iactabat: at postquam pedem cum hoste contulit, spiritus, & arrogantia eius vehementer compressa est. quare rectè Dauid à Deo petebat dicens; Proba me Domine, & tenta me, vte renes meos, & cor meum. Quocirca cum à Deo decretum sit hanc tertiam partem, ceteris contemptis, quam sibi relicturus est igne, id est, acerbis, grauibusque casibus esse probandam; illud apud se quisque statuatur, qui in electis numerari vult, quod Ecclesiasticus monet dicens; Fili accedens ad seruitutem Dei, ita in iustitia, & in timore, & praeparata animam tuam ad tentationem, & c. quia igne probatur aurum, & argentum; homines verò receptibiles in camino humiliationis. Qui verò ærumnas, laboresque vitae vehementer reformidat, & pro se fugit, vt eiusmodi ignem, in quo examinandus est, repudiat; ita Dei amicitiam negligit. Stultum enim & insanum ellet cum victoriae palmam consequi vellet, qui quantum in se est discrimen, conflictumque fugit. Ita ergo se bonus vir comparare debet, vt æquo sit animo ad omne periculum subeundum, quod Deus probitatis, & virtutis eius facere voluerit, vt ille qui dixit, Paratus sum; & non sum turbatus, vt custodiam mandata tua. Felix autem, felix qui factò periculo canere cum Dauide potest; Probasti me Domine; & visitasti nocte: igne me examinaasti, & non est inuenta in me iniquitas. Noctè vocare videtur hoc loco scripturae more magnas calamitates, quas pertulit. Quid autem praemij

Delet para re se ad calamitates magnas tolerandis, qui cepit in electis vtis numerari.

Eccles. 2. a.

Dei amicitia negligere videtur qui vehementer vitæ calamitates reformidat.

Vir pius æquo debet esse animo ad omne subeundum periculum.

Psal. 118.

Psal. 137.

Quid praemij boni viri calamitatibus probati consequantur. praemij sit per tale periculum consecreturus tertia hæc pars, & vnusquisque per se, exponit deinde propheta.

Ipsè vocabit nomē meum, & ego exaudiam eum. Id est, non solum auxilio meo implorato à malis eum, & periculis reuocabo, sed etiam eius omnes preces (quod commodo suo fiat) audiam, & in votis, & optatis omnibus occurrā. quare quicquid boni optare possumus, comprehenditur. Nihil enim boni est, quod Deus omnipotens praebere non possit: quare si preces omnes auditurus est, optatis omnibus respondebit. Veram ergo & praesentis, & futurae vitæ felicitatem, si æquo animo examinari sustineamus, consequemur. magnum quidem & ingens praemium, vt parum aduersi patienter ferentes, omnia deinceps ad nostram voluntatem fluant! Quid enim nō habet, qui Deum habet propitiū? Rectè ergo Paulus dicit; Quod in praesenti est momentaneum, & leue tribulationis nostrae supra modū in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis. id ipsum quod propheta noster, Dauid canit dicens. Dominus regnavit in aeternum, & in seculum seculi: peribitis gentes de terra illius. id est, quae ad tertiam eius partem nō spectatis. Desiderium pauperum exaudiuit Dominus, praeparationem cordis eorum audiuit auribus. Pauperes vocat pios, fortè quod in discrimine versantes extrema rerum inopia confidentiur. Praeparationem cordis, quam Deus audire, id est, attendere, ac cognoscere dicit, illa animi firmitas, ac constantia est, qua parati sunt omnia potius incommoda, ac detrimenta subire, quam vt ab officio desciscant: & in omne certa

In eo quod Deus preces omnes nostras audit, omne bonum consequitur.

Si parum aduersi patienter feramus omnia deinceps ad nostram voluntatem fluant.

Psal. 9. d.

Quid sit illa bonorum praeparatio quam Deus audit.

men, quod sese obtulerit, æquo animo venire.

Et dicam, populus meus es, & ipse dicet, Dominus Deus meus. Sequitur aliud praemium, quod tertia illa pars ex probatione sua feret; quod Deus illum populum suum appellabit. quare innumerabilis etiam bonorum multitudo comprehenditur. Nam si populus erit Dei, Deo curae esse oportet; Deumque attingit illius bona procurare, atque ita quicquid ei fuerit opus providere, vt nihil ei boni desit. Rectè verò sequitur, vt postquam tertia illa pars ab omni sorte igne repurgetur, vt Dei deinde dicatur: nihil enim inquinatum, nihil sordidum in Dei possessionem cadet. Id ipsum per Esaiam Ecclesiae Deus se praestitutum recepit dicens; Et couertam manum meam ad te, & excoquam ad purum scoriā tuam, & auferam omnē stippum tuum: post hæc vocaberis ciuitas iusti. Et ipse dicit, Dominus Deus meus. Quod quidem dictum si verè, atque ex animo dicatur, magnam in omni periculo, ac rerum discrimine affert confidentiam. Nam ingens pollicetur auxilium: non enim Deus despiciet vnquam quod suum est: nec illum quisquam re sua priuare poterit, sicut ipse dicit de ouibus suis apud Ioannem. Non peribunt in aeternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Quantam verò consolationem hoc dictum habeat, declarat Esaias capite vigesimo sexto. Domine Deus possederunt nos Domini absque te: tantum in te recordemur nominis tui, id est, quamuis Dominos multos habeamus, tui tantum simus, teque vnū Dominum appellamus nostrum, quo tantis incommodis, & detrimentis leuabimur.

Quod praemium boni viri est boni gati consequentur.

Deum attingit eius qui sunt est bona procurare.

Et Dei aliquid dicitur ab omni sorte prius debet repurgari. Esai. 24.

Quantam affert consolationem si ex animo dicatur illud, Deus meus. Ioan. 10. c.

## CAPUT XIII.

**A** **1** **E**cce venient dies Domini: & diuidetur spolia tua in medio tui.  
**2** Et congregabo omnes gentes ad Ierusalem in praelium, & capietur ciuitas, & vastabuntur domus, & mulieres violabuntur: & egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem, & reliquum populi non auferetur ex urbe.  
**3** Et egredietur Dominus, & preliabitur contra gentes illas sicut preliatus est in die certaminis.  
**4** Et stabunt pedes eius in die illa super Montem oliuarum qui est contra Ierusalem ad Orientem, & scindetur Mons oliuarum ex media parte sui ad Orientem & ad Occidentem prae ruptu grandi valde, & separabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad Meridiem.  
**5** Et fugietis ad Vallem montium eorum, quoniam coniungetur Vallis montium usque ad proximum: & fugietis sicut fugistis a facie terrae motus in diebus Ozie regis Iuda: & veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo.  
**B** **6** Et erit in die illa non erit lux, sed frigus & gelu.  
**7** Et erit dies una quae nota est Domino, non dies neque nox: & in tempore vesperi erit lux.  
**8** Et erit in die illa: exibunt aquae viuae de Ierusalem: medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare nauissimum: in aestate & in hyeme

me erunt.

**9** Et erit Dominus rex super omnem terram: in die illa erit Dominus vnus, & erit nomen eius vnum.

**10** Et reuertetur omnis terra usque ad desertum, de colle Remmon ad Austrum Ierusalem: & exaltabitur, & habitabit in loco suo, a porta Benjamin usque ad locum portae prioris usque ad portam angulorum: & a turre Hananel usque ad torcular regis.

**11** Et habitabunt in ea, & anathema non erit amplius: sed sedebit Ierusalem secunda.

**12** Et haec erit plaga qua percutiet Dominus omnes gentes quae pugnaverunt aduersus Ierusalem. Iabescet caro vnuscuusque stantis super pedes suos, & oculi eius contabescunt in foraminibus suis, & lingua eorum contabescet in ore suo.

**13** In die illa erit tumultus Domini magnus in eis: & apprehedet vir manum proximi sui, & coferetur manus eius super manum proximi sui.

**14** Sed & Iudas pugnabit aduersus Ierusalem, & congregabuntur diuitiae omnium gentium in circuitu, aurum & argentum, & vestes multae satis.

**15** Et sic erit ruina equi & muli & camelus & asinus, & omnium iumentorum quae fuerint in castris illis, sicut ruina haec.

**16** Et omnes qui reliqui fuerint de vniuersis gentibus quae venerunt contra Ierusalem, ascendent ab anno in annum

annum, ut adorent regem Dominum exercituum, & celebrent festiuitatem tabernaculorum.

**17** Et erit: qui non ascenderit de familiaribus terrae ad Ierusalem, ut adoret regem Dominum exercituum, non erit super eos imber.

**D** **18** Quod & si familia Aegypti non ascenderit, & non venerit: nec super eos erit, sed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes quae non ascenderit ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum.

**19** Hoc erit peccatum Aegypti, & hoc peccatum omnium gentium quae non ascenderit ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum.

**20** In die illa erit quod super frenum equi est, sanctum Domino: & erunt lebetes in domo Domini quasi phialae coram altari.

**21** Et erit omnis lebes in Ierusalem & in Iuda sanctificatus Domino exercituum: & venient omnes immolantes, & sument ex eis, & coquent in eis, & non erit mercator ultra in domo Domini exercituum in die illo.



**E**cce venient dies Domini: & diuidentur spolia tua in medio tui. Difficile hoc caput habet explicatus, quod nihil in eo simpliciter dicitur, sed per tropos, & obscurissimas figuras: tum confusam habet rerum maximarum narrationem; & de eius expolitione non bene conuenit inter interpretes. Quidam de die iudicij, ac temporibus

Antichristi totum exponi volunt; quorum sententia mihi non probatur: nam multa non possunt in illa tempora apte cadere. alij totum caput ad tempora Apostolorum accommodant; quorum nos explicationi subscribimus, ac eam sequentes ita omnes, in quas incidemus difficultates exponemus, ut non nihil luminis attulisse videamur. Quoniam superiori capite propheta dixerat, ex tribus terra partibus duas esse perdendas, & vnam seruandam: exponit nunc speciatim qua ratione duae illae periturae sint, quamquam acerbo, & exitioso bello premetur ab ijs ouibus, quas nefarie percusso pastore disperferunt; quae tanquam strenui milites ex accepta clade acriores facti, bellum instaurantes, expeditione in vniuersos hostes suos magnis viribus parabant. Conuertes igitur propheta sermonem in Ierusalem, quae pastore aua est percute, quapropter ab illa incipienda est illarum duarum partium euersio, atque perditio, ait, *Ecce dies venient*. id est. Nihil est Ierusalem quod tantum percussisse pastorem gloriaris, ac pauculas eius oues dissipasse: non enim impuneferes: nam tu qui pastore tenueris peculium dispersisti, eos dies videbis, quibus in hostium ditione redacta, intra tua moenia milites, qui te occuparint, spolia tua, ac manubias distribuunt. Quod expromptum a Tito fuit, cum vrbs potitus ciues, & eorum bona ad praedam militibus proposuit, ut narratur a Iosepho libro de Bello Iudaico. quo tempore miserabilis Iudaeorum strages edita fuit. Id ipsum ei Christus cum ad mortem duceretur, praedixit, ut est apud Lucam capite. 24. *Ecce venient dies in quibus dicent, beatae steriles, & ventres qui non*

facile exponitur caput Zachariae.

Quam exitioso bello premetur impietas.

Ierusalem quae ante est Christi sum pastor percute, auertetur.

Luc. 24.

genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus, cadite super nos: & collibus, operite nos. Quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? in eandem sententiam dicuntur à propheta quæ statim sequuntur.

2 Et congregabo omnes gentes ad Ierusalem in prælium. Ex varijs enim gentibus exercitum. Titi coactum esse credendum est: siquidem Romani Imperij socios accersiebant, cum expeditionem aliquam parabant.

Et capietur ciuitas. Merito suo ciuitas capietur ea, quæ Deum propugnatorum ex se tanta ignominia expulit: tanto enim auxilio nudata, necesse erat, vt ab hostibus occuparetur: ipsi verò insani, ac mente capti Christum interficiendum contendebant, ne venirent Romani, & tollerent locum

Quia Ierusalem Christi expulit ab hostibus occisa est.

Ioan. 11. f.

lene compendium fraude maxima commisit qui Christum abierunt. Iere. 17. b.

statum ac gentem, vt narrat Ioannes. Ita plerique, vt paululum compendij faciant, Christum à se amouent: quod fit, vt loue compendium fraude maxima commutent. Illud enim euenire necesse est, quod Ieremias precatur dicens, Domine omnes qui te dereliquerunt, confundantur.

Et instabuntur domus, & mulieres violabuntur. Par pari relatum est, vt quoniam ipsa fornicaria aduersus Deum virum suum, ipsa iurauit, & alios Deos accersit, ita ab alienis mulieres eius, & matres familias constuprentur.

Et egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem: & reliquum populi non auferetur ex vrbē. Media pars, numerus videtur esse certus pro incerto, vt superior capite dixi, vel numerus finitus pro infinito ad est, multi ciues dicentur captiui. Merito etiam factum est vt ij, qui Christum tam sceleratè

Quia Iudei Christum ligauerunt ipsi captiui ducti sunt.

prehenderunt, ac ligauerunt, capiantur ipsi, & ligentur ab hostibus. Reliquum verò populi, quod ex vrbe non auferendum dicit: tertius illius partis forte erat, quam superiori capite seruadam esse dixit. Placet enim nonnullis auctoribus aliquos christianos cum terra vastaretur à Tito, gratia Christi superstitibus fuisse factos. Hoc vrbis excidium nunciauit Esaias. Væ Ariel, Ariel, ciuitas quam expugnauit. Dauid, & circumvallabo Ariel, & erit tristis & moerens, & erit mihi quasi Ariel, & circumdabo quasi spheram in circuitu tuo, & iactiam contra te aggerem, & munitamenta ponam in obsidionem tuam, humiliaberis, &c. De reliquo verò populo seruato vaticinatus est idem Esaias. Vadè populus meus, intra in cubiculatua, claudè ostia tua super te, abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio. Ecce enim Dominus egredietur de loco sancto, vt visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum.

Esa. 29.

Esa. 26. d.

3 Et egredietur Dominus, & præliabitur contra gentes illas, sicut præliatus est in die certaminis. Postquam propheta egit de supplicio, quod Deus iniquæ Ierusalem inhiuit, differit nunc de eo, quod de reliquis omnium gentium hominibus sumpsit, ac de bello, quod eis intulit, qui Dei percussione subactus esse videbatur, vna cum suis militibus, qui eadem percussione fusi fuerunt. Egredietur ergo Dominus, ac dux ille clarissimus, qui deploratus, & exanguis in sepulchro iacuit, præliumq; inibit acerbè aduersus gentes illas, quæ Ierusalem vastarunt. Vastata enim est à Gentilibus, maxime Romanis, quibus Deus Euangelij prædicatione bellum indixit, & in potesta-

Quam grave bellum Deus intulit gentibus.

Euangelij prædicatione Deus Romanis bellum indixit.

potestatem redegit, ac in ipsa vrbe Roma domiciliū Imperij sui posuit.

Sicut præliatus est in die certaminis. Id est, tam acriter pugnabit aduersus hostes istos, quam superioribus diebus aduersus AEgyptios, qui filios Israel in potestate habebant. Sicut enim tunc eos qui Moyfi non crediderunt, plagis magnis, ac incōmodis affecit: ita & magnas plagas inferet ijs, qui Apostolis suis fidem non habuerint: de quibus plagis paucis in teriectis hoc capite differit. Ac sicut Moyses non armis, sed virga illa tantum Deo adiuuante bellum gessit aduersus AEgyptios, eosque domuit: ita Apostoli non vllis armis protecti, sed Euangelij virga tot nationes subegerunt, de qua pugnandi ratione Dauid est locutus Plal. 110. Virgam virtutis suæ emittit Dominus è Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.

Plal. 110.

4 Et stabunt pedes eius in die illa super montem oliuarum, qui est contra Ierusalem ad orientem. Pōnit locum vnde bellum gerere exorsus fuisse videtur, qui mons fuit oliuarum: Eō enim copiarum suarum concionem Christus in cœlum mox ascensus aduocauit, & earum animos ad bellum suscipiendum impulit. huius rei testes ipsos Euangelistas proferre possum. nam Matthæus ait, Vnde cum discipuli abierūt in Galilæam, in montem, quem constituit illis Iesus. Montem autem hunc oliuarum fuisse auctor est Lucas, qui post Christi ascensionem de discipulis dicit, Reuersi sunt Ierosolymam à monte, qui vocatur Oliueti, qui est iuxta Ierusalem. Ibi autem discipulos ad Euangelium prædicandum excitasse narrat ipse Matthæus loco citato Christi discipulis dixisse, Eūtesq;

Ex monte oliuarum gerebat bellum Christus incepit.

Matt. 28. d.

Acto. 1. b.

docete omnes gentes: baptizates eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti: docentes eos seruare omnia, quæcunque mandauit vobis.

Et scindetur mons oliuarum ex media parte sui ad orientem, & ad Occidentem præruptu grandi valde, & separabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad Meridiem. Est locus hic valde difficilis, cuius ego perfectam expositionem ab omnibus, quos vidi expofitoribus desideravi. Ita tamè, vt mea fert opinio, plenè explicabitur: si intel ligamus hoc loco, quoniam propheta agit, de eo rerum statu, cum primū Christus versus Deus legem, & Euangelium discipulis proposuit, vt toto orbi terrarum exponeretur: hæcenus enim eis non erat à Christo concessum, vt alios præterquam Iudæos docerent: ob eam rem in tanta narratione alludit ad ea, quæ gesta sunt cum primum lex à Deo fuit scripta, & Moyfi data, vt illam Iudæi traderet, comparatque allusione tacitam montem Synai cum monti Oliueti, vt intelligamus ex rerum adiunctarū maiestate ab eodem Deo hanc, à quod illa esse traditam, nec minore, sed multo maiore reuerentia, ac obedientia hæc, quam illam esse amplectendam, & omni studio prosequendam. Quæ autem gesta fuerint cum lex illa verus fuerit à Deo in monte Synai lata, narrat Moyses in Exodo, Totus autem (ait) mons Synai fumabat: eò quod descendisset Dominus Deus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo quasi de fornace, eratq; omnis mons terribilis, & sonitus buccinæ paulatim crescebat, in maius & prolixius tendebatur. & in Deuteronomio, Et accersistis ad radices montis, qui ardebat vsque ad cœlum, erantque in eo tenebræ

Zacharia loquitur valde difficultatis.

Comparat prophetam ad Euangelij citationem veteris legis.

Exod. 19. c.

Deut. 4. b.

nebræ, & nubes, & caligo. Iosephus in libro de antiquitatibus addit, tanto tunc terræ motu motem fuisse conuulsam, eiusmodiq; discessum terram fecisse, vt Iudæi putarēt Moysen penitus fuisse absorptum, magnoque luctu, & lamentatione eum fuisse profecutos. id propheta hoc loco tangit ad harumque rerum cogitationem animos aduocat, vt ex hoc dignitate, & amplitudine Euangelij à Christo traditi intelligamus. Significat hoc montis ad Orientem & Occidentem discessu, magnum in orbe terrarum motum Euangelij prædicationem facturam esse, neque vllam ei rem impedimento futuram, quominus per vniuersum manet orbem terrarū, qui quatuor partibus distinguitur, Oriente, Occidente, Aquilone, & Meridie: ad quas omnes partes hic montē Oliueti, id est, Euangelium penetraturū dicit. Sic Christus in monte Oliueti discipulis suis iussit prædicare Euangelium omni creaturæ. Eadem etiā metaphorā, & allusionē, qua noster propheta, vsus est Dauid de Euangelij promulgatione literaliter; & historicè verba faciens, Nubes (ait) & caligo in circuitu eius, iustitia, & iudicium correctio sedis eius: ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. Alluxerunt fulgura eius orbi terræ, vidit, & commota est terra: montes sicut cera fluxerūt à facie Domini, à facie Domini omnis terra. Annuntiauerunt cœli iustitiam eius, & viderunt omnes populi gloriam eius &c. Cœlos Apostolos possumus interpretari, vt Paulus illud Psalm. Cœli enarrat gloriam Dei. Omnes etiam populi fide viderunt gloriam eius, de quo Ioannes ait; Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre.

Dignitas & amplitudo Euangelij. Magnum in orbe terrarū Euangelij prædicationem facturam fuisse motum.

Ad omnes mundi partes Euangelium penetraturū.

Marc. 16.

Psal. 9. b.

Rom. 10.

Ioan. 1.

Omnes enim populi crediderūt eum esse vnigenitum à Patre.

5 Et fugietis ad vallem montium eorum, quoniam coniungetur vallis montium vsq; ad proximū: & fugietis, sicut fugistis à facie terræ motus in diebus Ozæ regis Iudæ.

Iudæos non amplexuros esse Euangelium.

Eadem persiftēs allusione prædicit Iudæos non amplexuros Euangelium; sed in tanto rerum motu fuga potius salutem quæsituros, ac fontem aquæ viuæ Christum relicturos. Tangit autem valde subtiliter propheta eā, quæ huius rei præcessit vmbra; quando vtus illa lex fuit lata. nam scribitur in Exodo; Cunctus autē populus videbat voces, & lampades, & sonitū bucinæ, montemq; fumantem: & perterriti, ac pauore percussi steterunt procul: quò significabatur, Christo vero Deo legem ferētē procul recessuros: non enim se Christo coniungent, sed fugiet potius, sicut hic noster propheta dicit. Ac quem admodum tunc, vt statim capite citato narratur, Moysi dixerunt; Loquere tu nobis, & audiemus: non loquatur nobis Dominus: ita Christo Domino postea docente eum noluerūt audire, sed ad Moysen conuersi sunt, serō iam legem eius nihil eis profuturam amplectentes. De hoc terræ motu, quem accidisse ait temporibus Ozæ, nihil narratur in historia Ozæ, quæ scribitur in. 4. Reg. & in. 2. Paralip. tangitur tamē à nostro propheta hoc loco, & ab Amos primo capite. Quidā Hebræi existimāt hunc terræ motū illū esse, de quo narrat Esaias. 6. c. cum templū totū vidit tremere: quibus ego nō assentior. Cæterum quod hoc loco vulgatus veritatē Hebræicā secutus vertit fugietis; Septuaginta vertunt *κατακλιθήσεσθε* ob-

Exod. 20. c.

Figura re-presentationis sui Iudæos nō aduersas Euangelio.

Amos. 1. a.

Esai. 6. c.

phraustes. in Hebræo est *נאסתר* *nastram*, fugietis,

fugietis; si tamen alia puncta appingantur: nam puncta sunt extra dictionem; quapropter variari possunt, vt *נאסתר* *nastram* dicamus; obturabitur significat. & ita Septuaginta, & Chaldaus paraphrastes legisse videntur: sententiā verò optimè eadit, vt ad montis discessum referatur, sic vt rursus cohercat, ac conspiciatur; & quasi obturatur: *נאסתר* *nastram* dicitur.

Et venit Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo. Eadem etiam allusio est ad ad montē Synai quæ dicitur Deū legem laturum venisse dicit Moyses; multis sanctorum Angelorum millibus comitatum: Dominus de Synai venit, & de Seir ortus est in diebus: apparuit de monte Pharam, & cum sanctorum millia: & in dextera eius ignea lex. Ita Christus in montē venit Oliueti in cœlū migraturus magno tum sanctorum Patrum, quos in vinculis liberauerat; tum Angelorum numero comitatus: vt illi duo viri, qui Apostolis apparuere tunc vestibus albis induti indicio sunt: id quod etiam Paulus significat eandem perstringens anti-

qua legem figuram ita ad Hebræos scribens, Non enim ascendistis ad tractabilem montem, & accessibilem ignē, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & vocem verborum, &c. sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cœlestem; & multorum millium Angelorum frequentiam; & Ecclesiam primitiuorum, qui cōscripti sunt in cœlis; & iudicem omnium Deum, &c. Sequitur in propheta.

6 Et erit in die illa: non erit lux, sed frigus & gelu. Pro frigore in Hebræo est *תרוך* *teroch*, quod res pretiosas significat, & ita vertit vulgatus. 3. Reg. 5. d. Lapides pretiosos in fundamentū

templi. declarat ergo lux feruor pietatis, magnam & splendidam lucem: pro gelu in Hebræo est *קפאון* *iequpaon*, quod congelatio significat: quod nonnulli ad idem referunt; vt sit lux congelationis, lux densa, id est; magna. Sed mihi magis placet interpretatio Pagnini, qui non lucem, sed noctem subaudit: hoc est, neque erit splendida lux, neque densa nox: contumacem enim vehementer cum eo quod sequitur statim.

7 Et erit dies Domini, quæ nota est Dominus, non dies, neque hora. Quò à propheta declarari videtur id, quod proximo dixerat. Hæc ergo ratione dicendum non

tat propheta Ecclesiam, & Reipublicam christianæ cursum post Christum cœlos ascensionem; ita vt principis tunc magna dignitate, & gloria polleret; neque omnino liberaretur, neque prosperam fortunam traheret, neque calamitatibus obrueretur. quod ita tenuisse, & ipsa Apostolorum testatur historia à Luca composita, & aliæ Ecclesie historia. Nam licet docentibus Apostolis magna tragediæ, magna, & vehementes procella perorbem flerint terrarum aduersus Ecclesiam excitata; omnibus vbiq; regibus, & opibus claris viris Apostolorū doctrinam repudiantibus: valido tamen tantorum virorum presidio ita defendebatur, vt deleri minimè possent. Quem statim eleganter Paulus describit. 2. Cor. 4. c. In omnibus tribulationem patiamur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non perimus. in eandem sententiam vulgatus interpres, Septuaginta interpretes secutus, interpretatus est, vt diximus, non erit lux, sed frigus, & gelu. Id est, non ea luce fructur Ecclesia;

quæ

quæ

quæ

quæ

templi. declarat ergo lux feruor pietatis, magnam & splendidam lucem: pro gelu in Hebræo est *קפאון* *iequpaon*, quod congelatio significat: quod nonnulli ad idem referunt; vt sit lux congelationis, lux densa, id est; magna. Sed mihi magis placet interpretatio Pagnini, qui non lucem, sed noctem subaudit: hoc est, neque erit splendida lux, neque densa nox: contumacem enim vehementer cum eo quod sequitur statim.

7: Et erit dies Domini, quæ nota est Dominus, non dies, neque hora. Quò à propheta declarari videtur id, quod proximo dixerat. Hæc ergo ratione dicendum non tnat propheta Ecclesiam, & Reipublicam christianæ cursum post Christum cœlos ascensionem; ita vt principis tunc magna dignitate, & gloria polleret; neque omnino liberaretur, neque prosperam fortunam traheret, neque calamitatibus obrueretur. quod ita tenuisse, & ipsa Apostolorum testatur historia à Luca composita, & aliæ Ecclesie historia. Nam licet docentibus Apostolis magna tragediæ, magna, & vehementes procella perorbem flerint terrarum aduersus Ecclesiam excitata; omnibus vbiq; regibus, & opibus claris viris Apostolorū doctrinam repudiantibus: valido tamen tantorum virorum presidio ita defendebatur, vt deleri minimè possent. Quem statim eleganter Paulus describit. 2. Cor. 4. c. In omnibus tribulationem patiamur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non perimus. in eandem sententiam vulgatus interpres, Septuaginta interpretes secutus, interpretatus est, vt diximus, non erit lux, sed frigus, & gelu. Id est, non ea luce fructur Ecclesia;

Ecclesia cursum post Christum cœlos ascensionem.

Ecclesia in ista tunc vehementer oppugnata, & magno presidio destituta.

2. Cor. 4. c.



quæ esse solet in Meridie, quando gelu, & frigus omne depulsum est; sed quæ summo mane esse solet, quâdo adhuc friget aër. quod dicit.

*Diem illam notam esse Domino.* Propterea dicit, quod Deus tantû, quanto tempore circumscripta sit, cognoscat. Solus enim ipse scit, quandiu sit mundus hic duraturus, vt Christus

*Matt. 24. d. Solus Deus scit quandiu mundus duraturus sit.*

apud Matthæum ait; De die autem illa, & hora nemo scit, nec Angeli cœlorum, nisi solus pater, & ob eam rem iubet nos esse paratos, atque semper vigilantes: Quia qua hora ipse venturus sit, nescimus. Totum tamen temporis spacium ab eius ascensione vsq; ad mundi finem vno die comprehendit: quoniam mille anni ante oculos eius tanquam dies hesternæ, quæ præ-

*Thyano nobis spacium nature ad vniuersum dedit.*

terijt: ait Dauid; Ex quo intelligitur, quàm breue nobis spacium nature ad viuendum dedit, si eum illa æternitate, quæ post hanc vitam reliquæ est, comparetur. Quare secum vnusquisque cogitare debet, illud esse à Dauid prudentissimè dictum: Veruntamen vniuersa vanitas omnis homo viuens. Veruntamen in imagine pertran-

*Psal. 38. b.*

sit homo, sed & frustra conturbatur. *Et in tempore vesperi erit lux.* Id est, cum tempus hoc, quod diximus, prope finem, & interitum fuerit, clariori & abundantiori luce Ecclesia magna ex parte tenebris dissipatis recreabitur: ita vt nõ solùm integrum sit per Reges, ac potentes homines christianis Christum colere, & eius præcepta tenere; sed etiam ipsi Ecclesiæ patroni, & expugnatores eorum erunt, qui infestici, & nocentes fuerint. quod de temporibus nostris dici puto. Nam si

*Nunquã Ecclesia maiore quam temporibus nostris pacem traxit.*

superiorum temporum memoriam repetamus, & ea nostris conferamus, neque magis Ecclesiam fines imperij

sui propagasse vnquam reperiemus, neque maiorem etiam, & tranquillio- rem pacem traxisse. Certum enim est vsque ad tempora Constantini Magni nullum vnquam Ecclesiam Regem Patronum, & propugnatorem habuisse: quo tempore etsi Ecclesia post multos exantlatos labores non nihil acquieuit, tam longè tamen latè- que Arrij hæresis tunc, & multis post annis per christianos manauit, vt plures, aut non pauciores essent Arriani, quàm christiani. Idololatræ verò om-

*Vsque ad tempora Constantini nulli Ecclesia regem patronum habuit.*

*Longè lateus Arrij hæresis per christianos manauit.*

nem ferè orbem tunc occupabant. Nam omnes ferè Imperatores Romani vsque ad Constantinũ idololatræ extiterat. Tum integrum per Imperatorem erat christianis ad hæreses delabi: non enim morte, sed exilio ad summum hæretici multabantur. iam verò consequentibus temporibus liberum fuit hæreticis Arrianis, vel in ipsa vrbe Constantinopoli, quæ erat sedes imperij, inter christianos versari: multi præterea Episcopi, quod est miserabile dictum, erant Arriani. Postea Imperatores nonnulli hanc hæresim amplexi sunt, & alijs multis sunt implicati: postquam verò Longobardi Italia sunt potiti, eamque prouinciam detraxerunt Imperio, ita omnia profanarunt, vt exigua veræ religionis vestigia relinquerent. Hispania tunc, Gallia, atque Germania Arriana hæresi contaminata erat: & licet postea Magnus Carolus Imperator, qui primus ex Græcia Imperium Romanum reuocauit, non nihilque Galliam, & Germaniam ab hac hæresi purgauit, nonnullum lumen Italiam tulerit: multa tamen huius hæreseos, & aliarum vestigia in ea relicta sunt. Hispania verò tota Gotis regnãtibus hac hæresi erat infecta, vsque dum

*Multi Episcopi Arriani fuerunt.*

*Longobardi religionem christianam profanarunt.*

*Magnus Carolus Imperator primus ex Græcia Imperium Romanum reuocauit.*

*Gotis regnantibus Hispania tota Arriana hæresi erat infecta.*

eam

eam Mahumetani occuparent: quæ Mahumetana apostasia vniuersam Africam, & magnã Asiã partè peragrauerat. Ac denique ex reuerentia, & obsequio erga Pontificem Maximum, maximè Ecclesiæ potestas cognoscitur. Sed quæ erat illa Imperatorum christianorum erga illum reuerentia, cum alij Romanum Pontificem magistratu pellerent, alij in vincula conijcerent, alij eius execrationes pro nihilo ducerent, ac denique Pontifex non habebatur, nisi ratum id ab Imperatore foret? At temporibus nostris, magnam Principes, & Reges christiani reuerentiam, & obseruantiam exhibent Romano Pontifici: hæreticos pro virili parte insectantur, nec tales afotos & Sycophantas sinit viuere. Hispania vniuersa, & Italia omni vacat hæresi, & apostasia; quod vni prouinciæ superioribus temporibus vix accidisse reperietis: tũ neque, & nunquam audita, atque innumera gentium nationes, atque prouinciæ Orientem, & Occidentem versus ab Hispanis reperta, & bello subacta auidè christianam religionem amplexæ sunt. Licet autem multi hæretici nuper exorti Galliam, & Germaniam conturbent: id tamen non impedit quominus Ecclesia & maiorem pacem agitare, & magis imperij antea dicatur. Quare ne ingrati Deo simus tẽpora semper acculantes, sed immensas ei pro tanto beneficio, quod ijs temporibus nati sumus, gratias agamus; ac vesperem huius diei, de quo propheta loquitur, in tempora nostra cecidisse putemus. Quare quantum ego coniectura, & opinione auguro, mundi finis, & interitus non longè distat.

*Ex reuerentia erga Pontificem Maximum, maximè Ecclesiæ potestas cognoscitur.*

*Temporibus nostris magnam reuerentiam christiani Principes exhibet Pontifici Maximo.*

*Gratias agere Deo debemus quod his temporibus nati sumus.*

*Mundi finis non longe distat.*

8 *Et erit in die illa: exibunt aquæ viue de Ierusalem. medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouissimũ.*

Aquam hanc non eandem esse puto, quam eam, de qua capite superiori dixerat, è fonte illo pateti manare: nam fontem illum ad septem Ecclesiæ sacramenta referri diximus: hanc verò aquam ad doctrinam Euangelicam referendam arbitror: quæ quidem aqua meritò nominatur; quoniam ar dentes cupiditates, & rerum caducarum sitim restinguit, ac veram fatietatem, & requiem præstat. ita à Sapientia vocatur in Prouerbij aqua, doctrina. Aqua profunda (ait) verba ex ore viri, & torrens redundans fons sapientiæ. *Viuæ* verò hæ aquæ dicuntur; quoniam si fide viuæ Christi doctrina cre-

*Euangelium est aqua viua dicitur.*

*Prou. 18. a.*

*Euangelium est aqua viua dicitur.*

*Ioan. 7. f.*

datur, veram vitam, id est, Spiritus sancti gratiam affert; quæ vita nulla vnquam morte commutatur, sed æterna est. quod apertè Christus declarauit apud Ioannem; Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. quod Ioannes declarans adiungit, Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. quod dicit,

*Exibunt ad mare Orientale & mare nouissimum.* Nouissimũ est, quod vocamus Mediterraneum, quod ex Occidenti Ierusalem respondit. significat ergo aquas has per Orientem & Occidentem, id est, per orbem vniuersum manaturas. Quod Euangelicæ doctrinæ euenisse videmus: siquidem ab Apostolis per vniuersum orbem terrarum promulgata est, ad huiusmodi aquam pertinere existimo visionem illam, quam Ezechiel vidisse narrat; Vidisse (inquam) aquas egredientes subter limen domus ad

*Ezech. 47.*

Orien-

Orientem, redundantes ad Meridiē, & ad mare Occidētis; & quō longius aqua hæ progrediebantur, eō erant profundiores. ita vt principid cū eas propheta traduceret, ad talos tantū eius attingerent; postea tamen ita intumuisse dicit, vt non possent transuadari. Sic enim Euangelicæ doctrinæ cōtigit, vt principid cum pauci essent credentes, ita postea numero aucti sunt, vt non possent numerari, vt dudū cum explicarem locum præcedētem exposuimus; vesperi plures christianos fuisse, quā manē, cum neque magna lux, neque densa nox erat.

In æstate & in hyeme erunt. Id est, aqua perennes erunt, nullo vnquam tēpore exhauriētur; ita vt nec hyeme congelentur, nec æstate exarescāt, sed semper facilē bibi, & potari possint. id quod ipse Christus testatus est; Aqua (inquit) quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Viri enim sancti nullo æstu, vel hyeme, id est, nullis laboribus, calamitatibus, & incommodis sic exarescūt, vt Dei gratiam abijciant; neque sic frigore rigescunt, atque torpent, vt aduersariorum, & iniquorum hominū formidine Dei iussa præstare desināt; sed plantatus est vir sanctus secūs defensus aquarum, vt ait Dauid; & fructum suum dabit in tempore suo; & folium eius non defluet, id est, nulla hyeme vastus, & horridus fiet.

9 Et erit Dominus rex super omnem terram: in die illa erit Dominus vnus, & erit nomen eius vnum. Idem pluribus dixit superiori capite, id est, idola omnia esse delenda, ita vt nemo plures Deos nominare audeat, sed vnum tantum esse Deum, ex quo omnis pendet orbis, fatebuntur. quam rem licet ipsa

natura per se doceat, nihilq; sit, quod magis menti, & rationi repugnet; quā Deos plures esse putare: nemo tamen Philosophus id ciuitati suæ vel ad opinionē persuadere potuit: postquam tamen Euangelium eluxit in orbe terrarum, has erroris tenebras omnino expulit. De hoc Dei regno canit Dauid, Dominus regnauit, exul

Euangelium expulit idola terram

Psal. 96.

10 Et reuertetur omnis terra vsque ad desertum, de colle Remmon ad Austrum Ierusalem. In Hebræo est ירושׁלם; significat vero ירושׁלם proprie circuire, circū dare: quia tamen qui it, atque deinde redit, quasi circuire videtur; fit vt etiam reuerti significet, vt Reg. 14. f. Reuertatur in domum suam; & reuersus est. vbi verbum est prædictū.

Reg 14. f.

planius igitur interpretabimur, si circū dabitur vertamus. deserto verò in Hebræo respondit חרבה haraba, quod desertum, & planiciem significat. illud vero, vsque, in Hebræo est. עַד, quod est sicut. quare hunc locū ita ex doctissimorum hominum sententia explicabimus. Terra Ierusalē, quæ alioqui montibus plena est, explanabitur tanquam desertum planum; ita vt facile circuire, ac circū dari possit à colle Remmon, vsque ad eam eius partem, quæ vergit ad Austrum, quæ via fortē tūc erat accliuor. quo illud primum significat; Ierusalem amplius opus non esse locis natura munitis, neque vllam ex eis munitionem quæsituram: quippe quæ munitionē

Nulli hominum presidio eget ecclesia.

vnuer-

vniersam, & præsidium ex Deo sit quæsitura: secundum illud quod capite secundo propheta dixerat; Absque muro habitabitur Ierusalem: & ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu. Significat etiam hac ratione dicendi, quod facilis ad Ierusalem spiritualem omnibus patebit aditus: nam cunctis omnium gentium hominibus Ecclesia patefacta est; vt Esaias ait. Et aperientur portæ tuæ iugiter, die ac nocte non cludentur, vt afferatur ad te fortitudo gentium, & Reges earum adducantur. Hieronymus exponit illud, Reuertetur omnis terra, &c. Vt propheta declarare videatur locum, quem Ierusalem occupatura est: sed statim propheta alijs terminis urbem circūscribit.

Et exaltabitur, & habitabitur in loco suo. Id est, quamuis Ierusalem nullis montibus sepietur, sed faciles aditus habeat; excellior tamen, & clarior erit omnibus montibus, & collibus, ita vt vndique pateat, & vndique spectari possit, nullaque sit tam barbara gens, ad quam eius notitia non perueniat. secundum illud quod Esaias dicit. Et erit in nouissimis diebus preparatus mons domus Domini in vertice montium; & eleuabitur super omnes colles, & fluent ad eum omnes gentes. Habitabitur in loco suo. Id est, non cogen- tur ciues eam deserere, sed tuti, & ab omni periculo securi in ea habitabunt: quæ omnia non nisi in Ierusalem spiritualem, id est, Ecclesiam conueniunt.

A porta Benjamin vsque ad locum portæ prioris, & vsque ad portam angulorum, & turre Hananeel vsque ad

Facilis ad Ecclesiam omnibus patebit aditus.

Esai. 60.

Omnibus hominibus Ecclesia patebit.

Esai. 2.

torcularia regis. Id est, habitabitur a porta Benjamin, vsque ad locum portæ prioris; & a loco portæ prioris, vsque ad portam angulorum; & a porta angulorum, vsque ad turrem Hananeel; & a turre Hananeel vsque ad torcularia regis. Per hæc loca significare propheta videtur pomarium. ducendum. Loca nota erant hominibus illis; quibus cum propheta loquebatur: sed his temporibus incognita sunt. loca tamen distinctissima esse videntur. Nam hac ratione dicendi significare propheta vult, amplissimam Ierusalem futuram. Vt autem Ierusalem materiale cum spirituali comparat; ita & terminos illius; cum huius terminis: & vt longè copiosius, & illustrius, quæ de Ierusalem materiali dicuntur, in Ecclesiam cadunt: ita & terminos Ecclesie multò longiores, atque vastiores, quā terminos Ierusalem esse putandos: eisdem enim terminis, quibus orbis terrarum Ecclesia circūscribitur.

Fislem terram quibus orbis terrarum Ecclesia circūscribitur.

Sic apud Ezechielem termini ciuitatis Ierusalem circūscribuntur. quæ de Ecclesia dici christiani interpretes iudicant, sicut & formam templi ab ipso Ezechiele descriptam. nam illa forma hæcenus non est edificatum templum; sicut neque Ierusalem restituta. Vel fortè illa; quæ ab Ezechiele traduntur, & quæ hic noster enunciat propheta, præstanda sunt vesperi huius diei, postquam Gog & Magog, de quibus proximè narrauerat Ezechiele, id est, Antichristus fuerit omnino deletus, quando ex Iudeis, & gentibus fiet vnum ouile, & vnus pastor; vt Christus recipit futurum. & Paulus; Donec plenitudo gentium

Ioan. 10.

Rom. 11.

T intra

Ioan. 4. b.

Nullis laboribus vni sancti sic exarescunt: ut Dei gratiam abijciant.

Psal. 1.

intratuerit: & sic omnis Israel saluus fieret.

11 Et habitabunt in ea, & anathema non erit amplius: sed sedebit Ierusalem secunda. Explicat quod dixerat, habitabitur in loco suo. Anathema verò res aliqua esse dicitur, quæ penitus exciditur, cuiusmodi fuit Iericho. hoc non patietur Deus vt amplius Ierusalem euertatur, sicut antè euersa est, nunquam enim Deus Ecclesiam deseret, sicut deseruit Synagogam, & vt Anathemâ esset, effecit. At Ecclesia ab hoc malo erit perpetuis temporibus secura, & ob eam rem dicit, Sedebit Ierusalem secunda. Ita etiam per Oseam futurum promiserat. Arcum, gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter, & sponsabo te mihi in sempiternum. Ex quo factum est, vt primæ tabulæ, in quibus fuit lex Moysis exarata, contracta statim fuerint: secunda vero diu permanerint, ita & lex secunda à Christo latâ nunquam infringenda, & omnino delenda in Ecclesia est. & ob eam rem Christus non in tabulis vllis, sed in ipsis cordibus scripsit, vt non vnâ cum tabulis lex frangeretur, & dissiparetur, sed vt illa potius lex corda frangeret, & contereret, vt altius in illis imprimeretur.

Iosue. 6. c.

Nunquam Ecclesiam deseruit Deus sicut deseruit Synagogam.

Oseæ. 2. d.

Cur nō in tabulis Christus legem suam scripsit.

12 Et hæc erit plaga, quæ percutiet Dominus omnes gentes, quæ pugnaverunt aduersus Ierusalem. Tabescent caro vnusquisque stans super pedes suos. Quoniam de prælio mentione fecit, quod Ecclesia initura est aduersus omnes gentes, quæ se subijcere Ecclesiæ noluerint; dicit modò quibus plagis sint afficiendi omnes hostes Ecclesiæ. Est autem animaduertendum quod sicut bona, & animi diuitias; ex bo-

Quibus plagis sint Ecclesie hostes afficiendi.

nis, & diuitijs corporis sacra scriptura significat, vt illò cap. aquæ in hyeme, & æstate pro doctrina Euangelica, qua animi sitis extinguitur: ita mala, & incommoda animi, ex corporis incommodis declarantur. Vt enim ad illa explicanda alijs nominibus careremus; ita & ad hæc. Rudes enim nimium homines erant, & parum intelligentes, in detrimentis, & commodis animi, quòd ferè nullas res, nisi corporis tractarent. Non dubito quidem quin sicut multis, varijsque voluptatibus fruuntur ijs, qui veram felicitatem fuerint adepti: ita multis, varijsque doloribus conficiantur; qui in vincula sunt æterna coniungendi. Et quemadmodum neque oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se, vt Paulus scribit: ita & supplicia, quæ statuit ijs, qui eum iniustum habent. Et sicut illa omnia comprehenduntur æterna felicitate, neque oportet sollicitè querere; quid intersit inter vinum, & mel, quibus delictijs; spirituales diuitiæ significantur: ita omnia hæc continentur pœnis illis, quibus apud inferos scelerati homines conficiendi sunt: neque oportet eorum differentias sollicitè querere, licet varijs nominibus à sacris scriptoribus appellentur. Hæc igitur plagæ, de quibus propheta loquitur, referantur. oportet ad eas; quæ apud inferos infliguntur. Neque necesse est commemorare plagas, quas Valentianus, Maxentius, Maximinus, & alij in hac vita pertulerunt, vt aliqui interpretes commemorant: nam hic propheta differit de pœnis, quibus hostes omnes Ecclesiæ coercèdi sunt. at non omnes

Animi incommoda ex corporis incommodis sacra scriptura declarat.

Quo intelligenda sint supplicia impijs statuta.

in hoc

in hoc æuo coercentur; imo multis omnia ad voluntatem fluunt. Tria igitur plagarum genera hic noster propheta proponit: septem verò numerauit Ioannes in Apocalypsi. Vidi (ait) Angelos septem habentes plagas septem nouissimas, quoniam in illis consummata est ira Dei. vterque numerum finitum pro infinito posuit: omnes tamen ab eodem Ioanne comprehenduntur verbis illis. Illa bibet de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur igne, & sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum agni. quod ait, Et tabescent caro. Meritò huiusmodi pœna comparata est aduersus eos, qui non nisi carni inserviabant, qui nihil magis, quam cuticulam curabant, qui se alijs longè præstare putabât, quòd maiorem, quàm illi ad indulgendum genio potestatem diuitijs abundantes haberent. Quod vt ante oculos nostros versetur ad arrogantiam compescendam Ecclesiasticus monet. Humilia valde spiritum tuum; quoniâ vindicta carnis impij, ignis, & vermis. hac etiam plaga viuens iniquus ille Antiochus multatus est, vt narratur secundo Machabæorum. de quo ita ipsa sacrosancta scriptura loquitur: ita vt de corpore impij vermes scaturirent, ac viuentes in doloribus carnes eius effluerent. odore etiam illius, & fœtore etiam exercitus grauaretur: & qui paulò antè sydera cœli contingere se arbitrabatur, cum nemo poterat propter intolerantiam fœtoris portare.

Apo. 15. & 16.

Apo. 14. c.

Apia pœna eis comparata in est quæ nisi carnis inserviunt.

Ecc. 19. b.

2. Mac. 9. b

Et oculi eius contabescent in foraminibus suis, & lingua eorum contabescet in ore suo. Nihil est quod harum plagarum causas, & differentias ( vt dixi-

mus ) admodum accuratè exquiramus: aptè tamen propheta hæc tria plagarum genera distinxit. Nam respondet tribus illis peccatorum fontibus, ex quibus (vt Ioannes ait) omnis per mortales manat improbitas. Si quidem omne quod est in mudo (ait ille) aut est concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. concupiscentiæ carnis comparatum est illud supplicium. Tabescent caro, &c. Concupiscentiæ verò oculorū illud, Oculi eius tabescent, &c. Superbiæ vitæ, quæ sese linguæ iactantia maximè prodit secundum illud Iacobi. Lingua modicum quidem membrum est, & magna exaltat; ei igitur illud supplicium constitutum est; Et linguæ eorum contabescent in ore suo. Et quantum ex sacris literis cõiecturam facio linguæ, & oculi iniquorū hominum Deo infestissimi sunt: vehementer enim ijs hominis membris in sacra scriptura minatur, acerbissimèque in ea se animaduerturum esse sæpe dicit. Oculi fortè, quòd auidissimi sint, semperque in malis struendis versentur: ob eamque causam tenebris, & cæcitate eos vlturus dicit. Ita factum est, vt viri Sodomitæ oculis primùm priuarentur. Linguæ verò propter periuria in Deum, & contumelias, & detractiones in proximos suos, quibus eos acerbissimè, & iniquissimè lacerant, atque vexant, vt Dauid de illis dicit, Lingua eorum gladius acutus. ita diues ille epulo grauiter in lingua torquebatur: & ob eam causam de regno bestie quinta plaga percusso Ioannes in Apocalypsi dicit; Factum est regnum eius tenebrosum, & comanducauerunt linguas suas præ dolore. Sequitur in propheta.

1. Ioan. 2. c.

Tribus omnium sceleris fontibus vici respondent supplicia.

Iacob. 3. b.

Lingua & oculi iniquorum hominum Deo sunt infestissimi.

Apo. 15. c.

13. *In die illa erit tumultus Domini magnus in eis.* Perflit in narratione prælij aduersus hoſtes Eccleſiæ, deſcribitque ex ijs, quæ in certaminibus euenire ſolent, vim magnam, & impetum vehementem, & horribilem; quo exercitus Dei hoſtes ſuos aggreditur, trucidabit, fundet, & diſturbabit. quæ omnia continentur in illo verbo. *Tumultus*: præfertim ſi verbum attendamus Hebræum, quod eſt *מְבוּמָה* *mebuma*, ſignificat enim tumultum cum magna clade coniunctum, vt in primo Regum. Fiebat enim paor mortis in ſingulis vrribus, & grauiſſima valde manu Dei. quo loco eſt nomen prædictum. Gladius enim verbi Dei vehementer vniuerſum terruit orbem: quippe quod metum iniecit horribilem æternæ mortis, & inferni. Tum vehementer etiam omnes homines interturbauit; quoniam ſeparauit (vt Chriſtus ait) hominem aduersus patrem, & filiam aduersus matrem ſuam, & numerum aduersus ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius. Tum, cum homines aded eſſent dediti vitijs, & implicati cupiditatibus, non poterant ſine magno rerum motu, & graui cõcitatione ab eis auocari. Huc tumultum optimè deſcribit etiam Eſaias. Succenſa eſt quaſi ignis impietas, veprem & ſpinam vorabit, in ira Domini exercituum conturbata eſt terra: & erit populus quaſi eſca ignis vir fratri ſuo non parcet.

*Et apprehendet vir manum proximi ſui, & conſeretur manus eius ſuper manus proximi ſui.* Quod dicit conſeretur, in Hebræo eſt *חָלַל* *hala*, quod proprio aſcendere ſignificat. & ita ferè ſemper vertit vulgatus: vt illud; Quis aſcendet in montem Domini, aut

quis ſtabit in loco ſancto eius? Pſalmo vigefimotertio. hinc eſt vt per trãſlationem ſignificet in ſublime ferri, & quaſi fumum euaneſcere: vt in illo loco, Ne reuoces me in dimidio die- rum meorum in Hebræo eſt *תַּהֲלֵנִי* *taheleni*, id eſt, ne facias vt quaſi fumus aſcendam, vel euaneſcam. ita illud Iob. Sicut inferitur aceruus tritici in tẽpore ſuo. in Hebræo eſt *חָלַל* *haloth*, ſucciditur, metitur & quaſi aſcendit, vel in horrea, aut granaria portatur. Significat igitur propheta, quod homines tanto rerum motu turbati, alius ad alium auxilium petiturus confugiet, eumque implorans manus eius apprehendet: ſed nihil perficiet; nam ea manus, quam ſalutis, & auxiliij cauſa apprehenderint, ſuccidetur, euaneſcet, id eſt, nihil ei opis ferre poterit. & alludere videtur in hac ratione dicendi id, quod dixerat; *Tabeſcet caro vniuſcuiusque, &c.* Qua re docet homines vniuerſos, & eos imprimis, qui opibus, & hominum ſubſidio nixi bellum audent aduersus Eccleſiam ſuſcipere, non poſſe vim, & energiam Euangelij & illa quæ minatur vllõ modo ſubterfugere, tamenſi omnes homines opem ferant, niſi ad ipſum Deum veræ ſalutis portum confugiant. Ita Paulo ſtupefacto Chriſtus è cœlo dixit; Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare: ipſeque conſilij inops reſpondit, Domine quid me vis facere? Ita etiam Ioannes (vt eſt apud Lucam) dicebat ad turbas, Genimina viperarum, quis oſtendit vos fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos poenitiæ: id eſt, ad Deum veniam petentes confugite: nam nihil aliud perſugij reliquum eſt. Quare (ait) ne coeperitis dicere, patrem

Magno impetu Dei exercitus hoſtes ſuos aggreditur.

1. Reg. 5. c.

Verbum Dei vehementer auiuerſum terruit orbem.

Mat. 10. d.

Eſai. 9. d.

Pſal. 23.

Pſal. 101.

Iob. 5. d.

Nullo humano auxilio ſe homines à predicatoribus verbis Dei defendere poterunt.

Acto. 9.

Luc. 3.

patrem habemus Abraham. id eſt, ne in Abraham ſpem habeatis: iam enim ait ſecuris ad radicem arboris poſita eſt, id eſt, Euangelium, quo Synagoga nullos fructus afferens ſuccifa eſt. & ita ipſi conſilij etiam inopes dicebant; Quid ergo faciemus? cum verò vulgatus, *Conſeretur*, dicit, & Septuaginta *συλλακισεται*, quod idem eſt; eandem poteſt habere ſententiam, id eſt, manus proximi arcẽ cõplexas tenens obnixè ab eo ſubſidium petet. vel vt Hieronymus exponit, apprehendens, & conſerens manus, hortantes vt ad Deum ſupplices conuertantur: ſecundum illud Eſaiæ; Venite, aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, &c. Sed non ita aptè hæc Diui Hieronymi explicatio mihi cohære videtur cum ijs, quæ antecedunt, & conſequentur.

14. *sed & Iudas pugnabit contra Ierusalem.* Innumerabiles aduerſariorum copias amplificat ex eo, quod vel ea hominum natio contra Eccleſiam pugnabit, quæ ſalutem eius potiùs pro-pugnatura videbatur. Quis enim crederet quod Iudas Ierufalem expugnaret, cum ea vrbs tam anxie, tantaque cura defendi ab hac tribu ſoleret? cuius euerſionem tam ægro, & amaro animo tulerat, & de eius reſtitutione aded tunc eſſet ſolicita? Non minus abſurdum, & ab omni ratione alienum eſt, quod Iudæi, qui per tot annorum millia Eccleſiã, quæ vera Ierufalẽ eſt, ferè ſoli apud ſe tuebantur, de qua aded gloriabantur, vt hoc cæteris gentibus præſtare merito putarent, quod ipſi tantum Dei populus dicerentur. Incredible etiã videbatur quod Iudæi, qui tam ardenti ſtudio Chriſtum expectabant,

tam acerbis, & immani odio caput, & conſilia eius venientis oppugnarent. quod ſi Iudæi aduersus Ierufalem ſunt pugnatuſi, quæ gens non pugnabit? Quare quis numerare poterit quantus ex omnium gentium hominibus coactus exercitus Ierufalem obſidebit? ex quo facile intelligitur quod ſequitur in propheta.

*Et congregabuntur diuitie omnium gentium in circuitu, aurum & argentum, & veſtes multæ ſatis.* Cum tanta ſit hominum multitudo Ierufalem obſeſſura, ſit vt victoria parta magnam vim auri & argenti, & veſtium ex præda, & manubijs accumulatura ſit. Quo ſignificat, Eccleſiam vehementer ex gentibus, quas ſuperabit, eſſe ditandam: quod ita temporibus noſtris eueniſſe videmus, quibus multa, & opulentiſſima regna ſub Eccleſiæ poteſtate ceciderunt. quod etiam vaticinatus eſt Eſaias.

Fortitudinem gentium comedetis, & in gloria eorum ſuperbitis. & clariùs Ieremias: Propterea omnes qui comedunt te, deuorabuntur, & vniuerſi hoſtes tui in captiuitatem ducentur. Omnes qui te vaſtant, vaſtabuntur, cunctoſque prædatores tuos dabo in prædam. Obducam enim cicatricem tibi, & vulneribus tuis ſanabo; dicit Dominus. Cuius rei expreſſa figura fuit quod narratur in quarto Regum: extrema ſcilicet inopia Samariæ ſubuentum ſatis copioſè fuiſſe, ac nimis fuiſſe ditatam ex præda, quam egit ex Syriam obſidentibus. Filij etiam Iſrael ſpoliauerunt Aegyptios, vt narratur in Exodo.

15. *Et ſic erit ruina equi, & muli, & camelæ, & aſini; & omnium iumentorum qua fuerint in caſtris illis ſicut ruina hæc.*

Eccleſiã vehementer ex gentibus quas ſuperabit ditandam.

Eſai. 61. b.

Iere. 30. c.

Figura diuitiarum quas e gentibus tunc cecidit compoſabit.

4. Reg. 7.

Erod. 12.

Iudæi Eccleſiam oppugnabunt.

Quoniam ex eis, quæ in bello vsuenerunt solent, quia amplitudinem, & dignitatem quandam præter cæteras res sensibiles præferunt, propheta res ab Ecclesia gestas explicare coepit, & eius aduersarios cū exercitu hostium potentissimo comparauit; subtiliter hoc capite ea, quæ sunt in exercitu in tres partes diuidit; in homines, bruta, & res alias sensu vacantes. dixit quid hominibus futurum, quid diuitijs auri, & argenti, & aliarum rerum sensu carentium: exponit modò quid brutis euenturum sit, quæ eadem plaga plebenda dicit, quæ & homines, qui ex pugnare Ierusalem audebūt: id enim est, quod dicit. *Et sic erit ruina equi, &c. Sicut ruina hæc, id est, hæc quam proximè explicauī. Tabescet caro, &c.* Sicut enim aquis diluuij non solūm homines, sed etiam iumenta propter hominum peccata perierunt: ita & in bello hoc accidet, vt non solūm hostes occumbant graui vulnere accepto, sed etiam iumenta, & alia bruta, quæ eis opem tulerūt. Ita in Aegypto pto omnia pecora semel graui sunt vlcere percussa: deinde omnia eorum primogenita occisa. Odium enim Deus habet peccatoris, & illarum rerum, quæ auxilium ei, & subsidium exhibent: & ob eam rem non insipiens fuit illud Regis Niniuis editum, quo ad Deum placandum, & eius iram deprecandam præcepit dicens; Homines, & iumenta, & boues, & pecora non gustent quidquæ, nec pascantur, & aquam non bibant, & operiantur saccis homines, & iumenta, & clament ad Dominum: vt enim pœna peccati ad pecora pertinet; ita & ad ea penitentia pertineat.

*Que in exercitu sunt, subtiliter in tres partes propheta diuidit.*

*Pecora propter iniquos homines solent à Deo puniri.*

*Ionæ. 3.*

*Eccl. 10.*

16 *Et omnes qui reliqui fuerint de vniuersis gentibus, quæ venerunt contra Ierusalem, ascendent ab anno in annum, vt adorent regem Dominum exercituum, & celebrent festiuitatem tabernaculorum.* Cum dicit omnes qui reliqui fuerint venturos in Ierusalem, vt adorent Dominum exercituum, planum facit eas plagas, atque poenas, quibus conficiendos esse dixit Ecclesiæ hostes, non in præsentī, sed in futuro æuo eis esse comparatas. Non enim omnes quos in præsentī æuo Dei supplicium non coerct, veniunt in Ecclesiam, vt verum Deum adorent, & obseruent; cū multi reliqui sint infideles, qui rebus secundis vtantur. At omnes qui liberari volunt pœnis, & supplicijs aduersarijs Ecclesiæ post mortem constitutis, veniant necesse est in Ierusalem, & adorent Dominum exercituum. Quare hoc loco probatur etiam veram illam esse explanationem, quam de plagis posuimus. Cum dicit. *Adorent regem Dominum.* Et fidem, & obsequium erga Deum vnà comprehendit. Fide opus est vt verum esse Deum credamus, cæteraque omnia quæ Ecclesia de ipso proponit credenda. Obsequium, vt dictis eius, atque præceptis audientes simus, quæ qui non fecerit, poenas decretas persoluat oportet. Hanc adorationem quam Deo præstabitur; ij, qui aliquando eius inimici fuerunt, præsentit etiam Dauid dicens; Coram illo procident Aethiopes, & inimici eius terram lingent; & viuet, & dabitur ei de auro Arabia, & adorabunt de ipso semper: tota die benedicet ei. & Esaias. Venient ad te curui filij eorū qui humiliauerunt te, adorabunt vestigia pedū tuorum qui detrahebant tibi. Quod dicit;

*Plagas quibus conficiendi sunt Ecclesiæ hostes in æuo futuro eis esse comparatas.*

*Adoratio quid comprehendit.*

*Fide, & obsequio erga Deum nobis opus esse.*

*Psal. 71.*

*Esa. 60.*

*Deut. 12.* dicit. *Ascendent ab anno in annum.* Alludit ad id, quod lege veteri cauebatur, vt vno tantum loco esset templum Dei, ad quod, qui Deum essent adoraturi, venire oportebat: veniebant autem singulis annis tribus illis festis, solennitatibusque præcipuis, sicut de Elcana dicitur. 1. Reg. Et ascendebat vir ille de ciuitate sua, vt adoraret, & sacrificaret Domino exercituum in Sylo. quia verò ædes Dei in Ierusalem ædificata fuit, ad Ierusalem venire oportebat. Quod erat imago atque figura eius, quod postea per Christum effectum fuit, vt extra Ecclesiam nullus esset Dei adorandi locus; sed in Ecclesiam veniat oportet, qui Deum adoraturus est. Sicut autem ponimus in oratione verba significatia pro rebus, vt Dialectici docent: ita non semel hoc capite propheta noster imaginem ponit pro eare, quam significat. id est, venient qui reliqui fuerint in Ecclesiam, vt Deum colant, & adorent. Sicut enim omnes ad vnum homines, & cætera omnia animalia, quæ non ingressæ sunt in arcam Noe extincta sunt; sic & qui in Ecclesiam non cōfugerint. ita Christus; Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. & Paulus; Omnis quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit. quod dicit.

*Ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum.* Hic etiam ponit vmbra, atque figuram pro re, id est, ad ea festa celebranda, quæ Ecclesia ad fidem, & religionem profitendam celebrari præcepit. Vicitur autem Synecdocha, speciem pro genere nominans festiuitatem tabernaculorum, id est, venient ad festa celebranda.

*Et erit qui non ascenderit de familijs*

*terræ ad Ierusalem vt adoret regem Dominum exercituum non erit super eos imber.* Ponit pœnam, quam pendent ij, qui Deum non adorabunt; quod expertes imbris sint futuri, quæ est omnium maxima pœna, & ex quo reliquæ omnes effluunt. Imbrem autem vocat Euangelium, quemadmodum Moyses suam doctrinam imbrem appellauit. Concresecat (ait in Deuteronomio) in pluuiam doctrina mea, fluat quasi ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina. & de ipso Dauid canit; Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillatia super terram. & in hoc capite paulò superius disseruimus, quare Christi doctrina vocetur aqua. Meritò verò hæc pœna instituta est eis, qui Deum non adorauerint, & ipsa id ratio peccati postulat: nam Euangelium sua vi, atque natura fidem in Deum, & obsequium requirit; quæ adoratione includi diximus. quare sublata adoratione tollitur etiam fides, & obsequium: quibus sublatis, nullus Euangelio locus relinquitur. quam obrem qui Deum colere, & adorare renuit, ipso suo facto pœnam pendet grauissimam, Euangelium repudians, in quo vno tota eius salus posita est. Sicut enim plantæ imbre prorsus destitutæ, protinus exarescunt, atque desiciunt: sic & qui Euangelium Dei non tenent, ita desiciunt; vt æternam mortem sustineant. & ob eam rem Christus dixit; Qui non credit, iam iudicatus est: nam suo facto condemnationem suam, & mortem includit cum vitam à se reiciat.

*Quod etsi familia Aegypti non ascenderit, & non venerit, nec super eos erit, sed erit ruina quæ percutiet Dominus omnes*

*Imbrem Euangelium vocat.*

*Deut. 32. 2.*

*Psal. 71.*

*Apta pœna afficitur quæ in euangelio non crediderint.*

*Ioan. 3.*

gentes que non ascenderint ad festiuitatem tabernaculorum. Posito genere, subijcit ad maiorem declarationem, aut exempli causa speciem, vt, Aegyptus imbre priuabitur, si Deum non adorauerit: neque ei quidquam proderit, quod agros habeat irriguos. Hac enim de causa Aegyptum solummodo subiecisse puto, quod non coelesti pluuia, sed Nilo per eam hanc & illam præterfluente rigatur: vt ex hoc intelligamus, aliud genus imbris hic intelligere, quam quod ex vapore fit, quo quidem omnes ad vnum regiones terræ egent: qui non est, nisi Euangelium, vt diximus; Addit aliam poenam, quam infideles Aegyptij præterea dabunt; quæ ex hac sequitur; illa inquam ruina ad illos attinebit, qua omnes gentes sunt periturae, quæ expugnauerunt Ierusalem, de qua supra dixit.

*Tabescet caro vniuscuiusque. &c.* Est autem hic animaduertendum, quod cum antea dixerit hanc poenam repetendam ab ijs, qui Ierusalem expugnauerunt, nunc verò dicit ab eis, qui non ascenderint ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum esse sumendam; eiusdemque rationis esse docet, & Ecclesiæ inferre bellum, & nolle ei obedire, in eaque Deum colere, sicut Christus ait; Qui non est mecum, contra me est, Lucæ capite vñ decimo. quare æquum est vt omnes eadem supplicia subeant. ita Paulus ait Romanorum primo; Reuelatur ira Dei de cælo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent, id est, eorum qui propter scelera, & flagitia sua non cognoscunt veram Deum, cum eum vel ipsa natura; & ratio monstrat, si

*Eiusdem rationis Ecclesia inferre bellum & nolle ei obedire.*  
Luc. 11.

Rom. 1. b.

non esset infecta, & contaminata flagitijs.

19 *Hoc erit peccatum Aegypti, & hoc peccatum omnium gentium, quæ non ascenderint ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum.* Perfitit in eadem ratione dicendi vt speciem pro genere ponat, imaginem pro re ipsa. id est, magno crimini vertetur omnibus gentibus, quæ Deum non adorauerint. Ex eo tamen quod dicit. *Hoc erit peccatum Aegypti.* & postea adiungit. *Et omnium gentium.* Apertè probatur, veram esse eam explicationem, quam nos posuimus loci superioris, vt species pro genere poneretur. quod verò dicit, *Hoc erit peccatum.* Id est, maximum, & præcipuum scelus gentium omnium: sicut Christus licet multis Iudæi essent astricti criminibus, peccatum tamen eorum esse dixit, quod ei non crederent: Ego vado (ait) & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. & alio loco eiusdem capituli; Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro. Est autem flagitium omnium grauissimum cum nolle adorare, cuius sumus natura serui, & à quo omnia habemus, & per quem viuimus, mouemur, & sumus.

20 *In die illa erit quod super frænum equi est sanctum Domino.* Locus est difficilis, & ita variè explicatur. Quidam, quod tantam mundus pacem habeat, vt nullo sit opus equitatu, quo in prælijs vtimur: & ob eam rem omnes equorum phalæ, & tintinnabula Deo consecrabuntur. Alij dicunt, quod superuacanea equorum ornamenta conferentur ad Dei cultum, & pauperum usum. in Hebræo enim est *מזלזל* *mexilozh*, quod verbum non frænum sed fræni tintinnabula, atque phalæras significat.

*Ioan. 8. c. Quam graue scelus sit Deum non adorare.*

*Locus Zachariae difficilis qui variè exponitur.*

*Locus Zachariae difficilis qui variè exponitur.*

Exod. 18. g

Exod. 28. g

Zacha 10.

*Ecclesie dantes nihil aliud in prælio subsidij requirunt, nisi se sibi Deum habeant placatum.*  
Rom. 8. f.

significare dicunt. Sed in his, & alijs expositionibus id desidero; quod non explicat rationem dicendi, quam si animaduertent, aliam fortè explicationem magis probarent. Quare oportet in memoriâ reuocare quod Deus fieri præcepit in Exodo; cum Pontificis Maximi vestium, & ornamentorum sacrorum rationem traderet, laminam auream fieri iussit, in eaque sculpi hoc, quod noster propheta dicit sculpendum in frænis equorum. *Sanctum Domino.* Hanc verò laminam ligari iussit in tiara Pontificis Maximi, ita vt semper eius fronti emineret: cuius instituti rationem ponit dicens, vt placatus sit ei Dominus. denique hac inscriptione placabatur Deus. Vt ergo ad propositum nostrum redeamus, quoniam propheta res ab Apostolis gestas, ex ijs, quæ in prælijs eueniunt, hæctenus explicuit, eandem prosequens similitudinem, Apostolis, & alijs præclaris Ecclesiæ viris habitum, & speciem præbens strenuissimorum militum, eos fingit hic equis ad dimicandum vestos: quod clariùs ipse propheta dixerat capite decimo; Visitauit Dominus gregem suum, & posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello, &c. & erunt quasi fortes conculcantes lutum viarum in prælio. in horum ergo equorum phaleris erit scriptum. *Sanctitas Domino.* Vt sibi Dominum in prælio habeant placatum, atque propitium: qua spe nihil amplius curantes, nullas hostium iras, nullos nefarios impetus formidabunt. hac spe elatus Paulus dicebat, Si Deus pro nobis, quis contra nos? illa verò inscriptione in corde quidem inscripta placatur Deus: quoniam in se continet eam adorationem, quam supra

propheta dixit Deum ab omnibus gentibus postulari, eaq; vna esse contentum: hæc enim laus nimis Deo grata est, qua illum sanctum prædicamus. Ita Esaias capite sexto audibile testatur Seraphinos propter Deum assistentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus; clamantes. Iam verò illa lamina ornabatur tantum Pontifex Maximus in sancta sanctorum ingressurus: ac per Christum equorum illa inscriptio ornamentum est, id est, eorum virorum, qui se strenuè gesserint in prælio: tales enim verè intrant in sancta sanctorum, id est, in regnum cælorum, sicut Christus ait; A diebus Ioannis Baptistæ regnum cælorum vim patitur, & violenti diripiunt illud. Quare non solum Pontifex Maximus mactabit hostiam expiationis, & expiationem solus instituto veteri faciet; sed omnes qui hac inscriptione, vt dixi, fuerint ornati, huiusmodi sacrificium facient, & alias offerent Deo hostias non solum in templis lapideis, sed imprimis etiam in corde, atque spiritu suo: has enim hostias Deus præter cæteras amat, eisque maximè delectatur. de quibus templis, & hostijs eloquenter Petrus loquitur; Ad quem accedentes lapidem viuum ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum: & ipsi tanquam lapides viuus superædificamini domus spirituales in sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum. Cum igitur talium sacerdotum, atque Pontificum infinita futura sit multitudo, ac proinde sacrificia innumerabilia facienda, rectè propheta fore subiungit.

*Erunt lebetes in domo Domini quasi phalæ*

*Nimis Deo grata ea laus est, qua illum sanctum prædicamus.*  
Esa. 6.

*Qui verè in noua lege intrant in sancta sanctorum.*  
Marc. 11. b.

Leuit. 16.

*Quas hostias Deus præter cæteras amat.*  
1. Petr. 2. a.

phiala coram altari. In phialis sanguis victimarum excipiebatur, in lebetibus verò carnes oblatae coquebantur. Ex quo fit, vt longè maior esset numerus phialarum, quàm lebetum: nam vnus cuiusque victimæ sanguis primum fundebatur: at non ex omnibus, quidpiam carniū reliquum erat ad coquendum. Nam quodam sacrificij genere, quod holocaustum vocabatur, cuius erat frequētior vsus, omnis caro victimæ igne absorbatur: at per Christum cum tanta futura sit, vt exposui, afferentium multitudo, erit vt lebetum sit tanta copia ad carnes coquendas, quanta erat antea phialarum ad sanguinem excipiendum. Seruat eandem docendi formam, quam hactenus, vt vmbra pro veritate ponat. quare lebetes hi eiusdem rationis erunt, cuius hostiæ, quæ sunt spirituales, vt Petrus loco citato docuit. Lebetes igitur erunt mētes, & animi christianorum, quibus preces, vota laudes, cogitationes, contemplationesque sanctæ igne charitatis coquentur: hæc hostiæ spirituales; illæ verò lebetes erunt.

Heb. 13. b.

De hac hostia Paulus Hebræis scribit dicens, Per ipsum afferamus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum laborum confitentium nomini eius.

21 Et erit omnis lebes in Ierusalem, & in Iudæa sanctificatus Domino exercituum.

Id est, mentes & animi, quos lebetes esse diximus christianorum, erunt sanctificati, atque Deo consecrati. Sicut enim lebetes, & omnia reliqua vasa, & templi supellex sanctificabatur, si vngeretur oleo vntionis, quo & ipse Pontifex Maximus vngebatur, vt est in Leuitico: ita & mentes christianorum Deo consecratur,

Leuit. 8. b.

Vmbra pro veritate ponit propheta.

Christianorum hostiæ quibus lebetibus coquentur.

quod oleo illo gratiæ Spiritus sancti vngantur, quo & ipse Christus vntus est: & propterea Christus appellatur, quod est vntus. & de illo scribit Dauid; Vnxit te Deus oleo lætitiæ præ confortibus tuis, Et fideles christiani dicuntur, quasi quodammodo vnti, quia de plenitudine eius omnes accepimus, gratiam pro gratia vt Ioannes ait; ita & Paulus prima Corinthijs scribit capite sexto. Sanctificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri.

Et venient omnes immolantes, & summent ex eis, & coquent in eis & non erit mercator Ultra in domo Domini exercituum in die illo. Id est, cum futura sit tanta lebetum consecratorum copia, integrum erit vnicuique fumere ex carnibus coctis, & quas voluerit de integro coquere; Semper vult propheta vt ex vmbra verum rei corpus intelligamus, vt orationem sibi vndique respondentem, & aptè coherentem conficiat. Tum vt cognoscamus, quod imagines, & vmbra veteris legis referendæ sint. Liberum ergo futurum vnicuique propheta significat, & precibus, & laudibus sanctè cogitatis, atque compositis vt, & alias ipse de suo componere.

Id est, cum futura sit tanta lebetum consecratorum copia, integrum erit vnicuique fumere ex carnibus coctis, & quas voluerit de integro coquere; Semper vult propheta vt ex vmbra verum rei corpus intelligamus, vt orationem sibi vndique respondentem, & aptè coherentem conficiat. Tum vt cognoscamus, quod imagines, & vmbra veteris legis referendæ sint. Liberum ergo futurum vnicuique propheta significat, & precibus, & laudibus sanctè cogitatis, atque compositis vt, & alias ipse de suo componere.

Id est, cum futura sit tanta lebetum consecratorum copia, integrum erit vnicuique fumere ex carnibus coctis, & quas voluerit de integro coquere; Semper vult propheta vt ex vmbra verum rei corpus intelligamus, vt orationem sibi vndique respondentem, & aptè coherentem conficiat. Tum vt cognoscamus, quod imagines, & vmbra veteris legis referendæ sint. Liberum ergo futurum vnicuique propheta significat, & precibus, & laudibus sanctè cogitatis, atque compositis vt, & alias ipse de suo componere.

Id est, cum futura sit tanta lebetum consecratorum copia, integrum erit vnicuique fumere ex carnibus coctis, & quas voluerit de integro coquere; Semper vult propheta vt ex vmbra verum rei corpus intelligamus, vt orationem sibi vndique respondentem, & aptè coherentem conficiat. Tum vt cognoscamus, quod imagines, & vmbra veteris legis referendæ sint. Liberum ergo futurum vnicuique propheta significat, & precibus, & laudibus sanctè cogitatis, atque compositis vt, & alias ipse de suo componere.

Quo nam oleo mentes christianorum sanctificantur. Psal. 44.

Ioan. 1. b. 1. Cor. 6. c.

Ex vmbra vult propheta ut rei corpus intelligamus.

Eph. 5. d.

Cur non erit in Ecclesia mercator.

& alijs similibus vt antè egebunt; sic nihil etiam lebetibus opus futurum fit. sicut autem non erit qui emat hæc, ita neque qui vendat: quare mercatores non erunt, sicut Esaias clamat; Venite, emite absque argento & absque vlla commutatione vinum & lac. in Hebræo est *quenhani*, quod mercator significat: potest etiã significare Chananæum: & ita ver-

Esai. 55. a.

tunt septuaginta viri: & quidam doctiores Hebræi, quod non ineptè cadit, referri volunt ad Gabaonitas, qui erant Chananæi, quos Iosue addixerat sanctuario vt ligna caderent, & aquam ad sacrificia portarent. Cum igitur talia sint futura sacrificia, qualia exposuimus, nihil Chananæis, qui ligna cædant, & aquam importent, opus erit.

F I N I S.

Laus Deo qui dat lassio fortitudinem.

SALMANTICÆ,  
Typis Mathiæ Gastij.

M. D. LXXVII.





*Index locorum scripturae.*

- 23 Non est Deus vt filius hominis, vt mutetur. p.10.a.  
 28 Omnes generis masculini ab vno mense, & supra habebunt excubias. p.49.b.

*Deuteronomij.*

- 4 Deus tuus ignis consumens est. pag.146.a.  
 4 Testes inuoco hodie coelum, & terram. p.49.a.  
 4 Accessistis ad radices montis, qui ardebat vsq; ad coelum. p.221.b.  
 6 Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruias. p.118.b.  
 8 Fortitudo manus meae fecit mihi substantiam hanc. p.124.a.  
 18 Quod sit tacita cogitatione responderis quomodo possum intelligere. p.62.a.  
 18 Propheta qui per arrogantiā deprauatus voluerit loqui. p.212.a.  
 23 Nō offeres mercedem prostibuli in domo Dñi Dei tui. p.168.b.  
 25 Pro mensura peccati sit & plagarum modus. p.68.b.  
 26 En Dominus elegit te hodie vt sis populus peculiaris. p.110.a.  
 28 Maledictus eris egrediens, & maledictus ingrediens. p.113.a.  
 32 Concresecat in pluuiam doctrina mea. p.233.a.  
 32 Quando diuinebat altissimus gētes. p.19.a.  
 32 Surgant, & opulentur vobis. pag.159.a.  
 32 Videte quod ego sim solus, & nō sit alius. p.39.b.  
 32 Circuduxit eum, & docuit, & custodiuit. p.39.b.  
 32 Pars autē Dñi populi eius. p.43.b.  
 33 Dominus de Synai venit, & de Scir ortus est vobis. p.223.a.

*Iosue.*

- 3 Ingressi sūq; eis Iordanem, & pedibus eorum in parte aquae tinctis. pag.110.a.

*Iudicum.*

- 8 Quales fuerunt viri quos occidistis in Thabor. p.69.a.  
 9 Si ergo recte, & absque vitio egistis cum Ieroboal. p.190.a.  
 12 Sepultus est in ciuitate sua Galaad. p.140.a.  
 13 Fecit filio suo Sampson conuiuuiū. pag.149.b.  
 18 Qui cum pergerent, & ante ire fecissent paruulos. p.35.b.  
 20 Omnes anguli populorū, & cunctae tribus. p.155.b.

*Primus Regum.*

- 1 Et ascendebat vir ille de ciuitate sua vt adoraret, & sacrificaret. pag.233.a.  
 2 Dominus pauperē facit, & ditat. pag.49.a.  
 2 Dominus iudicabit fines terrae, & dabit imperium. p.28.b.  
 4 Translata est gloria Domini de Israel. p.36.b.  
 5 Fiebat enim pauor mortis in singulis vrribus. p.230.a.  
 10 Mutaberis in virum aliū. p.155.a.  
 10 Num saluare nos poterit iste. pag.62.b.

*Secundus Regum.*

- 12 Nō recedet gladius de domo tua. pag.22.a.  
 15 Cumque ascenderet Dauid summitatem montis. p.60.a.  
 16 Dimitte eum vt maledicat. pag.10.b.

*Tertius*

*Index locorum scripturae.*

*Tertius Regum.*

- 7 Hydrias, & fuscinulas, & phialas. pag.195.b.  
 13 Et planxerunt eum heu mi frater. pag.36.b.  
 17 Viuit Dominus in cuius cōspectu isto. pag.65.b.  
 18 Nubecula parua quasi vestigium hominis. pag.3.b.  
 22 Sicut ego sum, ita & tu. p.69.a.

*Quartus Regum.*

- 6 Aperuit Dominus oculos pueri, & vidit, & ecce mons plenus equorum. p.16.b.  
 7 Si tacuerimus, & noluerimus nūciare vsque mane. p.48.b.  
 9 Iehu tetendit arcū manu, & percussit Ioram. p.143.b.  
 20 Verūtamen nō fiebāt ex eadē pecunia hydriae templi. p.195.b.

*Primus Paralypomenōn.*

- 28 Tu Salomon fili mi cognosce, & serui ei in corde perfecto. p.12.a.

*Secundus Paralypomenōn.*

- 3 Sacerdotes autem stabant in officijs suis. p.49.a.  
 12 Verūtamen seruiet Sefac, vt sciat distantia seruitutis meae. p.132.b.  
 15 Dominus vobiscū cum vos estis cum eo. pag.12.a.  
 16 Oculi Domini contemplātur vniuersam terram. p.53.a.  
 31 Quidquid per singulos dies conducebat in ministerio, atque obseruationibus. p.49.b.

*Primus Esdrae.*

- 1 Quis est in vobis de vniuerso populo eius. p.37.b.  
 3 Principes patrū, & seniores qui vi-

- derant tēplum prius. p.62.a.  
 3 Omnis autē populus vociferabatur clamore magno. p.112.a.  
 5 Prophetauerunt autem Aggaeus propheta, & Zacharias filius Addo. p.111.b.  
 10 Et inuenti sunt de filiis sacerdotū qui duxerant. p.46.b.

*Tobias.*

- 1 Quoniā non obediuimus pceptis tuis ideo traditi sumus. p.186.a.

*Iob.*

- 1 Nōne tu vallaisti eū, & domū eius vniuersamq; substantiā. p.163.b.  
 2 Si bona suscepimus de manu Domini. p.213.b.  
 5 Homo nascitur ad laborem, & auis ad volatum. p.95.a.  
 5 Ponit humiles in sublimi, & merentes erigit. p.63.a.  
 5 Cum lapidibus regionum pactū tuum. p.185.a.  
 5 Sicut infertur aceruus tritici in tēpore suo. p.230.a.  
 8 Non ei placebit vacordia sua sicut tela aranearum fiducia eius. pag.83.b.  
 12 Viquequō nō parcis mihi nec dimittis me. p.20.b.  
 30 Flebam super eum, qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi. p.167.b.  
 31 Si contempsi subire iudiciū cum seruo meo. p.180.b.  
 39 Exultat audacter in occursum pergit armatis. p.155.a.  
 42 Dominus benedixit in nouissimis Iob magis, &c. p.26.a.

*Psalmi Dauidis.*

- 1 Tanquā lignū, quod plantatū est secus, decursus aquirarū. p.226.a.  
 1 Non sic impij non sic, sed tanquā puluis. p.75.b.

*Index locorum scripturæ.*

2. Postulā me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam. p. 130. b.
2. Reges eos in virga ferrea. p. 181. b.
3. Tu autem Dñe susceptor meus es gloria mea. p. 36. a.
8. Quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis. p. 154. b.
9. In operibus manuum suarū comprehensus est peccator. p. 68. a.
9. Perdidisti gētes, & periit impius. pag. 47. b.
9. Dominus regnauit in æternū, & in seculum seculi. p. 217. a.
11. Eloquia Dñi eloquia casta argentum igne examinatum. p. 84. b.
14. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo. p. 26. b.
15. Probasti me Dñe, & uisitasti nocte igne me examinasti. p. 116. b.
15. Propter hoc letatus est cor meū, & exultabit lingua mea. p. 35. a.
16. Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine. p. 57. b.
16. Oculos suos statuerunt declinare in terram. p. 31. b.
17. Diligā te Domine fortitudo mea Dñs firmamentum meū. p. 163. b.
17. In tonuit de celo Dñs, & altissimi dedit uocem suā. p. 145. b.
17. Deus me illuminata tenebras meas. pag. 57. a.
17. Reddet mihi Dominus secundum iustitiam meam. p. 52. a.
18. In omnem terrā exiit sonus eorum. p. 27. b.
26. Hi in curribus, & hi in æquis nos autem in nomine Dñi. p. 198. b.
22. Aruit tanquam testa uirtus mea. pag. 209. a.
22. In puluere mortis deduxisti me. pag. 109. a.
22. Eructa pharisea Deus animam meam. p. 173. b.
22. Roderunt manus meas, & pedes meos. p. 2. b.
22. In te sperauerunt patres nostri. pag. 20. b.
23. Quis ascendet in montem Domini, aut quis habitabit. p. 26. b.
24. Vias tuas Domine demonstra mihi. p. 122. b.
25. Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt. p. 181. b.
29. Ut cantet tibi gloria mea. p. 35. a.
31. Nolite fieri sicut equus, & mulus quibus non est intellectus. pag. 186. a.
32. Iuxta est Dominus ijs qui tribulatio sunt corde. p. 17. b.
32. Ecce oculi Domini super metuentes eum. p. 53. b.
33. Imittet Angelus Domini in circuitu timentium eum. p. 133. a.
35. Homines, & iumenta saluabis. pag. 33. b.
35. Inebriabuntur ab ueritate domus tuæ. p. 153. a.
36. Noli æmulari in malignantibus. pag. 23. b.
36. Custodi innocentiam, & uide æquitatem, &c. p. 26. a.
36. Expecta dominum, & custodi uiam eius, & exaltabit te. p. 31. b.
36. Vidi impiū super exaltatū, & eleuatū sicut cedros Libani. p. 166. a.
38. Veruntamen uniuersa uanitas omnis homo uiuens. p. 224. a.
44. Accingere gladio tuo super femur tuū potentissimè. p. 88. a.
44. Sagittæ tuæ acutæ populi sub te cadent. p. 143. a. & 130. a.
44. Filia Tyri in muneribus. p. 129. b.
44. Vniuit te Deus, Deus tuus oleo lætitia. p. 63. b.
44. Adducentur regi uirgines post eam. p. 156. b.
45. Deus noster refugium, & uirtus. pag. 132. b.

47 Ecce

*Index locorum scripturæ.*

47. Ecce reges terræ congregati sunt, & conuenerunt in unum. p. 198. a.
49. Deus Deorum dominus locutus est. p. 109. b.
50. Ut iustificeris in sermonibus tuis. pag. 167. b.
50. Peccatum meum contra me est semper. p. 47. a.
51. Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei. p. 58. a.
54. Veniat mors super illos descendat in infernum uiuentes. p. 71. b.
57. Sicut aspidis surdæ obturatis aures suas. p. 99. a.
59. Ephraim fortitudo capitis mei. pag. 159. a.
63. In te inimicos nostros uentilabimus cornu. p. 28. b.
64. Te decet hymnus Deus in Sion, & tibi reddetur, &c. p. 122. b.
67. Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius. p. 44. a.
68. Saluum me fac Deus quoniam intrauerunt aquę usque, ad animam meam. p. 162. b.
68. Factus sum illis in parabolam. p. 114. b.
70. Cū defecerit uirtus mea, Deus ne derelinquas me. p. 215. a.
70. Ego autem semper sperabo, & adiuiciam super omnem laudem tuam. p. 109. a.
71. Descendet sicut pluuia in vellus. pag. 3. b.
71. Et inimici eorum terram lingent. pag. 40. b.
71. Reges Tharsis, & insula munerum offerent. p. 42. b.
71. Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis. p. 51. b.
71. Et dominabitur a mari usque ad mare. p. 145. a.
71. Erit firmamentum in terra in summis montibus. p. 149. a.
74. Quia nequus ab Oriente in neque ab Occidente, neque a desertis montibus. p. 68. a.
75. Tu terribilis es, & quis resistit tibi. p. 213. b.
76. Nunquid in æternum proiecit Deus aut non apponet. p. 182. b.
77. Tabernaculum suum ubi habitauit in hominibus. p. 105. b.
79. Deus uirtutum conuerte nos. p. 11. a.
79. Vineam de Aegypto transtulisti. pag. 54. b.
80. Si populus meus audisset me, Israel, si in uis meis. p. 10. b.
81. Usquequo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis. p. 96. b.
84. Veritas de terra orta est. p. 106. a.
84. Iustitia, & pax osculatae sunt. pag. 118. a.
84. Deus tu conuersus uiuificabis nos. pag. 11. a.
84. Terra nostra dabit fructum suum. pag. 113. b.
86. Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. p. 202. b.
88. Exaltasti dexteram deprimetium eum. p. 54. a.
88. Visitabo in uirga iniquitates eorum. p. 154. b. & 181. b.
90. Altissimum posuisti refugium tuum. p. 39. a.
90. Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit. p. 187. a.
90. Super aspidem, & Basiliscum ambulabis. p. 57. b.
90. Clamauit ad me, & ego exaudia uocem meam. p. 159. a.
93. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo. p. 23. a.
94. Hodie si uocem eius audieritis. p. 101. a.
96. Nubes, & caligo in circuitu eius. pag. 222. a.
100. Misericordiam, & iudicium clamabo tibi Domine. p. 66. b.
101. Nactus es me in dimidiis diebus meorum. p. 123. b.

a 3 103 Ex-

Index locorum scripturæ.

103 Extendens cœlum sicut pellem. pag. 195.  
 104 Confessionem, & decorem indui sti. p. 87. b.  
 105 Auxit populum suum vehementer. p. 124. a.  
 105 Visita nos in salutarituo. p. 158. b.  
 105 Increpuit mare rubrum, & exiccatum est. p. 47. b.  
 106 Terram fructiferâ in saluginē à malitia inhabitantium. p. 102. a.  
 106 Iniquitas operauit os suū. p. 74. b.  
 110 Conquassabit capita in terra in mitorum. p. 147. a.  
 110 Virgam virtutis suæ emittet Dominus ex Sion. p. 221. a.  
 110 Ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. p. 44. a.  
 110 Tu es sacerdos in æternū. p. 88. b.  
 114 Omnis homo inuidax. p. 6. a.  
 118 Beati immaculati in via, qui ambulānt in lege domini. p. 49. a.  
 118 In toto corde meo exquisiui te.  
 118 Paratus sum, & non sum turbatus vt custodiam mandata tua. pag. 216. a.  
 120 Ad te leuauit oculos meos, qui habitas in cœlis. p. 31. b.  
 125 Inconuertendo Dominus captiuitatem Sion. p. 58. a.  
 125 Conuerte Domine captiuitatem nostram. p. 158. a.  
 131 Domine non est exaltatum cor meum. p. 95. a.  
 136 Si oblitus fuero tui Ierusalē obliuioni detur cœtera mea. p. 161. b.  
 137 Si ambulauero in medio tribulationis. p. 71. b.  
 138 Proba me Domine, & tēta me vt renes meos. p. 135. a.  
 144 Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum. p. 26. b.  
 146 Qui numerat multitudinem stellarum. p. 185. b.

Proverbia.

1 Qui me audierit absq; terrōre requiescet. p. 101. a.  
 1 Quia vocaui, & renuistis. p. 100. b.  
 9 Bibite vinū quod miseci vobis. pag. 150. a.  
 10 Quali per risum stultus operatur cœlus. p. 70. b.  
 12 Iustum non contristabit quidquid ei acciderit. p. 155. a.  
 14 Sapiens timet, & declinat a malo stultus autē. p. 15. a.  
 14 Domus impiorum delebitur, tabernacula iustorum germinabunt. p. 72. a.  
 14 Qui calūniatur egeno exprobrat factori eius. p. 97. b.  
 16 Iustitia firmabitur solum eius. pag. 111. a.  
 18 Aqua profunda verba ex ore viri. pag. 225. a.  
 19 Sicut fremitus leonis, ita & regis ira, sicut ros super herbā. p. 23. a.  
 20 Dissipat impios rex sapiens, & incuruat super eos fornice. 102. a.  
 20 Luxuriosa res est vinum. p. 159. b.  
 21 Cor regis in manu domini, & quocunque voluerit inclinat illum. pag. 101. a.  
 21 Qui sequitur iustitiam, & misericordiam, inueniet vitam. p. 89. a.  
 22 Qui seminat iniquitatem, metet mala. p. 96. b.  
 23 Lucerna impiorum extinguetur. pag. 57. b.  
 24 Septies in die cadit iustus, & resurgit. p. 84. a.

Ecclesiastes.

2 Tempus ædificandi. p. 27. a.  
 5 Miserabilis prorsus infirmitas quomodo venit, sic reuertetur. 81. a.  
 8 Interdum dominatur homo homini in malum. p. 85. a.  
 9 Vni-

Index locorum scripturæ.

Esaias.

9 Vniuersa æque veniunt iusto, & impio. p. 193. b.  
 Cantica.  
 1 Sicut pelles Salomonis sicut tabernacula cedar. p. 195. b.  
 4 Surge aquilo, & veni Auster. p. 38. b.  
 5 Ficus protulit grosos suos vineæ florentes. p. 55. a.  
 Sapientia.  
 3 Iusti tanquam scintillæ in arundinetis discurrent. p. 146. b.  
 9 Misisti Spiritum sanctum tuum de altissimis. p. 204. b.  
 14 Similiter odio sunt Deo impius, & impietas eius. p. 119. a.  
 Ecclesiasticus.  
 2 Fili accedens ad seruitutem Dei staret in iustitia. p. 216. b.  
 5 Misericordia, & ira ab illo cito proximant. p. 184. b.  
 7 Non te reputes in multitudine indisciplinatorum. p. 68. a.  
 19 Humilia valde spiritum tuū, quonia vindicta carnis impij ignis. pag. 229. a.  
 22 Super plumbū quid grauabitur, & quod illi aliud uocent. pag. 74. b.  
 23 Iurationi non assuescat os tuum. pag. 118. b.  
 30 Quanto magnus es, humilia te in omnibus. p. 30. b.  
 43 Frigidus ventus Aquilo flauit, & gelat crystallus. p. 38. a.  
 43 Medicina omnium in festinatione nebula.  
 48 Surrexit Helias propheta quasi ignis, & verbū ipsius. p. 201. a.

1 Manus enim vestra sanguine pleenæ sunt. p. 167. a. & 131. a.  
 1 argētum tuum versum est in scoriā. p. 84. b.  
 1 Vinum tuum mistum est aqua. p. 150. a.  
 1 Væ genti peccatrici populo graui iniquitate. p. 101. b.  
 1 Quærite iudiciū, subuenite opere suo. p. 96. b.  
 1 Et conuertam manum meam ad te, & excoquam ad purum scoriā. p. 85. a.  
 1 Si in iudicio redimetur. p. 204. a.  
 2 Albunt populi multi, & dæmonē uenite ascendamus. p. 55. a.  
 2 Dies domini exercituum super omnem nem superbū, & excelsum. pag. 166. b.  
 2 Et erit in nouissimis diebus preparatus mons domus Domini in vertice montium. p. 22. a.  
 3 Væ impio in malum: retributio enim manuum eius fiet ei. pag. 39. a.  
 3 Et corruet populus vir ad virum. p. 113. a. & 169. a.  
 4 In die illa erit germen Domini in magnificentiā. p. 51. a.  
 5 Vinca facta est delictio meo in cornu filio olei. p. 65. b.  
 5 Vinca Domini exercituum domus Israel est. p. 34. b.  
 5 Nūc ergo habitatores Ierusalem, & viri Iudæ. p. 180. b.  
 5 Leuabit signū in nationibus procul, & stabit ad eum. p. 160. b.  
 6 Et aperientur portæ tuæ iugiter die ac nocte non claudentur. pag. 33. b.  
 7 Velociter spolia detrahe, festina predare. p. 70. a.  
 a 4 8 Ego

*Index locorum scripturæ.*

- 8 Ego, & pueri mei quos dedit mihi Dominus in signum. p.33.b.  
 9 Vocabitur princeps pacis. p.141.a  
 9 Succensa est quasi ignis impietas vepré, & spinâ vorabit. p.230.a  
 9 Sceptrum exactoris superalti ficut in die Madiam. p.143.b.  
 10 Vê Assur virga furoris mei. p.25.b  
 10 In fortitudine manus meæ feci, & in sapietia mea intellexi. p.78.a  
 11 Et delectabitur infans ab vberibus super foramina aspidis. p.108.a  
 11 Erit iustitia cingulum lumborum eius. p.111.b.  
 11 Et erit in die illa adjiciet Dominus secundo manû suâ. p.122.b  
 11 Lupus, & agnus pascuntur simul. pag.132.b.  
 11 Et leuabit signû in nationibus, & congregabit profugos. p.149.a  
 13 Dies Dñi venit crudelis. p.14.b.  
 13 Super montem caliginosum leuate signum. p.18.a.  
 13 Et erit Babylon illa gloriosa in regnis. p.25.a.  
 13 Quiescere faciam superbiam infidelium. p.30.b.  
 15 Onus Moab. p.126.a.  
 16 Preparabitur in misericordia solium eius. p.42.a.  
 19 In die illa erit Israel benedictio in medio terræ. p.114.b.  
 22 Dabo clauem domus Dauid super humerum eius. p.156.a.  
 23 Timebit te populus fortis. pag.124.a.  
 24 Ecce Dominus dissipabit terram. pag.2.a.  
 24 Grauabit eam iniquitas sua. pag.74.b.  
 25 Domine Deus noster possederunt nos Domini absq; te. p.101.b.  
 26 Vbrs fortitudinis nostræ Signifator. p.38.b.  
 26 Erit quasi pytonis de terra vox tua. p.67.a.  
 26 Visitasti, & cõtriuisti eos. p.154.b.  
 26 Quia curuauit habitantes in excelso. p.157.a.  
 26 Vade populus meus, intra in cubi- cula tua. p.220.b.  
 28 Ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura. p.68.b.  
 29 Sunt in tenebris opera, & dicunt quis videbit nos. p.79.b.  
 29 Væ Ariel Ariel, ciuitas quam expugnauit Dauid. p.220.b.  
 29 Flamma ignis deuorantis. p.146.a  
 30 Onus iumentorum Austri. p.195.a.  
 30 Ecce nomen Domini venit de longinquo. p.146.a.  
 31 Et erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentium. p.118.a.  
 35 Orietur viror calami, & iunci. p.17.b.  
 35 Florebit quasi liliium. p.17.b.  
 35 Et erit ibi semita, & via, & via sancta vocabitur. p.123.a.  
 35 Claudis oculus. p.123.b.  
 40 Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons, & collis humiliabitur. p.64.a.  
 40 Suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis. pag.142.a.  
 40 Qui dat lallo virtutem. p.155.a.  
 40 Sicut pastor gregem suum pascet in brachio suo congregabit agnos. p.180.  
 42 Dominus sicut fortis egreditur sicut vir præliator. p.44.a.  
 42 Non audietur foris vox eius clamû quassatû nõ cõteret. p.137.a  
 42 In veritate educet iudiciû. p.111.b  
 43 Noli timere quia ego tecum sum. pag.38.b.  
 43 Reduc in memoriam, & iudicemur simul. p.96.b.  
 43 Surdi

*Index locorum scripturæ.*

- 43 Surdi sunt, & aures eis sunt. p.99.a  
 44 Qui dico profundo desolare. p.17.b.  
 48 Sciui quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua. p.99.a.  
 49 Ego dixi in vacuin laborauit sine causa, & vane. p.186.b.  
 49 Dedit me in lucem gentium vt sis salus mea. p.63.b.  
 50 Induere vestimentis gloriæ tuæ Ierusalem. p.48.b.  
 51 Et nunc qui redempti sunt à Domino reuertentur. p.160.a.  
 51 Confurge, confurge induere fortitudinẽ brachium Dñi. p.88.b  
 52 Induere vestimẽtis gloriæ tuæ Ierusalem ciuitas sancta. p.107.a.  
 52 Dominus autem posuit super eum peccata omnium nostrum. p.215.b.  
 53 Propter scelus populi mei percussit eum. p.213.a.  
 53 In scientia sua iustificabit ipse seruus meus multos. p.138.a.  
 53 Disciplina pacis nostræ super eum. pag.89.b.  
 54 Dilata locum tectorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum. p.28.a.  
 54 Pauperula tempestate conuulsa absque vlla consolatione. pag.202.b. & 148.b.  
 55 Venite, & emite absq; argento, & absq; vlla cõmutatione. p.237.a  
 55 O omnis sitiens venite ad aquas. pag.36.b.  
 57 Et dicam, viam facite, præbete iter declinatẽ de semita. p.22.b.  
 58 Aqua eius non deficient. p.6.a.  
 58 In die ieiunij vestri inuenitur voluntas vestra. p.95.b.  
 58 Nonne hoc est magis ieiunium quod elegi. p.97.a.  
 58 Clama, ne cesses quasi tuba exalta vocem tuam. p.145.a.  
 58 Eris quasi hortus irriguus. p.153.b.  
 59 Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum. p.47.a.  
 60 Venient ad te curui filij eorum qui humiliauerunt te. p.232.a.  
 60 Et aperiẽtur portæ tuę iugiter die ac nocte nõ claudẽtur. p.227.a.  
 60 Gens enim, & regnum quæ non seruerit tibi, peribit. p.33.b.  
 60 non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem. p.36.a.  
 60 Leua in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti. p.43.a.  
 60 Non occidet vltra Sol tuus, & Luna tua non minuetur. p.63.b.  
 61 Spiritus Domini misit me vt cor solarem. p.28.a.  
 61 Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo. p.84.b.  
 61 Fortitudinem gentium cõmedetis. p.231.b.  
 61 Propter hoc in terra sua duplicia possidebunt. p.142.b.  
 62 Et eris corona glorię in manu Domini. p.89.b.  
 62 Dicite filij Sio; ecce Saluator tuus venit. p.135.b.  
 63 Vbi est zelus tuus, & fortitudo tua. p.24.a.  
 63 Miserationum Domini recordabor. p.158.a.  
 63 Quare ergo rubrum est vellimentum tuum. p.147.a.  
 63 Cõculcaui eos in ira mea. p.157.a.  
 64 Facti sumus vt inimici omnes nos. p.159.a. & 51.b.  
 66 Coelum mihi sedes est, terra autẽ scabellum. pag.9.b.  
 66 Ecce ego declinabo super eam quasi fluuium pacis. p.265.a.  
 66 *Jeremias.*  
 1. Loquere ad eos omnia quæ ego præcipio tibi. p.145.b.  
 2 Nun-

*Index locorum scripturæ.*

- 2 Nunquid solitudo factus sum Iſraeli aut terra Serotina. p. 14. a.
- 3 Frons mulieris meretricis facta est tibi. p. 99. a.
- 5 Perdam ex eis vocem gaudij, & vocem lætitiæ, & lumen lucernæ. p. 57. b.
- 5 Comedet vineam, & ficu. p. 54. b.
- 6 Ambulantes fraudulenter vt æs, & ferrum. p. 79. a.
- 6 Vſq; ad racemum colligēt quasi in vindemia reliquias populi. pag. 108. b.
- 7 Templum Domini, templū Domini est. p. 9. b.
- 9 Non gloriatur sapiens in sapientia sua. p. 30. a.
- 12 Reliqui domum meam dimisi hęc reditatem meam. p. 26. b.
- 15 Multiplicatæ sunt mihi viduæ eius. p. 123. b.
- 17 Dñe omnes qui te derelinquunt confundantur. p. 220. a.
- 17 Induc super eos diem afflictionis. pag. 142. a.
- 17 Maledictus homo, qui confidit in homine. p. 187. b.
- 18 Si pœnitentiã egerit gens illa à malo, quod locutus sum aduersus eam. p. 23. a.
- 19 Et extenderunt linguam suã quasi arcum mendacij. p. 117. b.
- 21 Debello ego vos in manu extenta, & brachio forti. p. 40. a.
- 21 Qui habitauerit in vrbe hac morietur gladio, fame & peste. pag. 184. b.
- 23 Factus sum quasi vir ebrius, quasi homo madidus à vino. p. 150. b.
- 24 Sume Calicem vini furoris huius de manu mea. p. 196. a.
- 24 Et dabo eos in vexatione, & afflictione omnibus regnis. p. 114. b.
- 26 Nolite audire prophetas vestros,

- & diuinos. p. 153. a.
- 29 AEdificate domos, & habitate, plantate hortos. p. 76. b.
- 30 Propterea omnes qui comedunt te, deuorabuntur. p. 231. b.
- 31 Cõsummabo super domū Iſrael, & super domum Iuda testamētum nouum. p. 141. b.
- 33 In tempore illo germinare faciã Dauid. p. 51. a.
- 33 Sicuti numerari non possunt stellæ cœli sic maris arenæ. p. 161. a.
- 33 Dabo vobis pastores iuxta cor meum vt pascant vos. p. 167. b.
- 37 Vbi sunt prophete vestri, qui prophetabant vobis, & dicebant. pag. 15. b.
- 46 Dies autem ille Domini Dei exituum dies vltionis. p. 14. b.
- 50 Exorsauit. p. 123. b.

*Threni.*

- 1 Vt Sion lugent eo quod non est, qui veniat ad solennitatem. pag. 122. a.
- 3 Opposui tibi nubem tibi, ne trãseat oratio. p. 101. a.
- 5 Intuere, & respice opprobriū nostrum. p. 198. a.
- 5 Defecit gaudium cordis nostri versus est in luctum. p. 84. a.

*Baruch.*

- 3 Post hæc in terris visus est. p. 42. a.

*Ezechiel.*

- 2 Liber qui erat scriptus intus, & foris. p. 70. a.
- 9 Ecce sex viri veniebant. p. 2. a.
- 16 Et auferetur zelus meus à te, & non irascar tibi amplius. pag. 24. a.

*Index locorum scripturæ.*

- 18 Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus suis. p. 23. a.
- 23 Duæ mulieres filie matris vnus fuerunt. p. 75. a.
- 23 Et auferam scelus de terra, & discent omnes mulieres. p. 76. a.
- 34 Cum austeritate imperabatis, & cum potentia. p. 192. a.
- 34 Quod crassum erat occidebatis. pag. 192. a.
- 36 Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini. p. 210. a.
- 36 In die qua mundauero vos ex omnibus inquinamentis. p. 153. a.
- 39 Percutiam arcum tuum in manu sinistra tua. p. 193. b.
- 42 Et ante gazophilatia ambulatio decem cubitorum. p. 50. b.
- 43 Habitabo in medio eorum semper. p. 106. a.
- 47 Vidi aquas egredientes subter limē domus ad Orientē. p. 225. b.

*Daniel.*

- 2 Omnia quibus habitant filij hominum, & bestie agri. p. 80. a.
- 2 Lapis creuit ad magnitudinem montis. p. 63. a.
- 3 Peccata tua eleemosynis redime. pag. 97. a.
- 3 Non est qui resistat manui eius, & dicat. p. 100. a.
- 7 Quatuor bestie ascendebant de mari. p. 29. a.
- 7 Videbam in visione mea nocte, & quatuor venti cœli. p. 80. b.
- 7 Et ecce bestia quarta terribilis atque mirabilis. p. 80. a.
- 7 Millia millium ministrabant ei. pag. 32. a.
- 9 Nõ audiuimus vocē Dñi Dei nostri vt ambularemus. p. 186. a.
- 9 Quia vir desideriorum es. p. 5. a.

- 9 Septuaginta hebdomadæ abbreviate sunt super populum tuū. pag. 54. a.
- 9 AEdificabitur platea, & muri in angustia temporum. p. 122. b.
- 10 Princeps Persarum restitit mihi. pag. 19. b.
- 12 Ego audiui, & non intellexi. p. 2. a.

*Oſeas.*

- 2 Corrumpan vineã, & ficu. p. 54. b.
- 2 Et erit in die illa exaudiam cœlos, & illi exaudient terram. p. 13. b.
- 2 Arcum gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam. p. 228. a.
- 4 Peccata populi mei comedent. pag. 54. a.
- 4 Spiritus fornicationum decipiet eos, & fornicati sunt. p. 75. a.
- 4 Sicut vacca lasciuens declinavit Iſrael. p. 99. a.
- 5 Non est veritas non est misericordia. p. 106. a.
- 5 Nunc deuorauit eos mensis cum partibus suis. p. 185. b.
- 6 Misericordiam volui, & non sacrificium. p. 6. a.
- 13 Perditio tua Iſrael tantummodo in me auxiliium tuum. p. 184. a.

*Amos.*

- 1. & 2. Super tribus sceleribus Damasci, Gaza, Tyri. p. 22. a.
- 3 Si est malum in ciuitate quod nõ faciat Dominus. p. 10. a.
- 3 Leo rugit, quis non timebit, Deus locutus est, quis non propheta bit. p. 15. b.
- 3 Vos tãtum cognoui ex omnibus cognationibus terræ. p. 43. b.
- 5 Vt desiderantibus diem Domini ad quid

*Index locorum scripturæ.*

- ad quid eam vobis. p.14.b.  
 5 Domosquadro lapide ædificabitis. p.61.b.  
 9 AEdificabunt ciuitates desertas. pag.61.b.  
 9 In die illa fuscitabo tabernaculū Dauid, quod cecidit. p.61.b.
- Ionas.*  
 1 Ionas descenderat ad lateranauis. pag.140.a.  
 3 Homines, & iumenta, & boues, & pecora. p.232.a.
- Michæ.*  
 4 Innouissimo dierum erit mons domus Dñi præparat⁹. p.106.b.  
 5 Et erit in die illa auferam equos tuos. p.140.b.
- Nahum.*  
 4 Increpans mare. p.47.b.  
 3 Vox flagelli vox impetus rotæ. pag.78.b.
- Abacuc.*  
 3 In luce sagittarum tuarum ibūt. pag.144.a.
- Sophonias.*  
 1 Silet à facie Domini iuxta est dies Domini. p.44.b.
- Aggeus.*  
 2 Magna erit gloria domus istius. pag.61.a.
- Malachia.*  
 1 Si ergo pater ego sum vbi est honor meus. p.43.b.  
 2 Labia sacerdotis custodiūt sciē-
- tiam, & legem, &c. p.50.b.  
 2 Dixistis, vanus est qui seruit Deo & quod emolumentū. p.12.b.
- Machabæorum primus.*  
 1 Cepit spolia multitudinis gentium, & siluit. p.44.a.
- Machabæorum secundus.*  
 9 Ita vt de corpore impij vermes scaturirent. p.229.a.
- Matthæus.*  
 2 Vbi est quinatus est rex Iudæorum. p.136.a.  
 3 Ego quidē baptizo in aqua. p.34.b.  
 5 Nomina vestra scripta sunt in cœlis. p.96.a.  
 5 Gaudete, & exultate quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. p.112.a.  
 5 Sermo vester sit, est, est, non, non. pag.118.b.  
 6 Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. p.34.b.  
 6 Si autem oculus tuus fuerit nequam totum corpus. p.73.a.  
 7 Attendite à falsis prophetis qui veniunt ad vos. p.210.b.  
 7 Non potest arbor mala fructus bonos facere. p.98.b.  
 8 Dico autem vobis quod multi ab Oriente, & Occidente venient. p.109.b.  
 10 Non est seruus maior Domino suo. p.188.b.  
 10 Nolite arbitrari quia pacem veni mittere in terram. p.195.a.  
 10 Veni separare filium aduersus matrem suam. p.196.b.  
 10 Qui perseuerauerit vsq; in finem saluus erit. p.60.b.  
 10 Nonne

*Index locorum scripturæ.*

- 10 Nonne duo passeress allē vaneūt, & vnus ex illis. p.77.b.  
 10 Nolite timere eos qui occidunt corpus. p.136.a.  
 11 Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis. p.42.a.  
 11 Beatus qui non fuerit scandalizatus in me. p.214.a.  
 13 Ager est mundus. p.153.a.  
 13 A fallacia diuitiarum suffocatur verbum Dei. p.128.a.  
 15 Qua procedunt de ore de corde exeunt. p.98.a.  
 16 Portæ inferi non præualebunt aduersus eam. p.201.b.  
 18 Claves regni cœlorū tradidi tibi. pag.136.b.  
 19 Sinite paruulos venire ad me. pag.42.a.  
 20 An oculus tuus nequam est quia ego bonus sum. p.75.a.  
 20 Multi sunt vocati pauci vero electi. p.215.a.  
 21 Lapides clamabunt. p.139.a.  
 22 Non habēs vestem nuptialem at ille obmutuit. p.44.b.  
 23 Implete mēsuram patrum vestrorum. p.74.a.  
 23 Benedictus qui venit in nomine Domini. p.61.a.  
 24 Mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna. p.145.a.  
 24 De die autem illa, & hora nemo scit neq; Angeli cœlorū. p.224.a.  
 24 Dico vobis non relinquetur hic lapis super lapidem. p.72.a.  
 26 Non mea sed tua voluntas fiat. pag.135.a.  
 26 Videbitis filiū hominis sedentē à dextris virtutis Dei. p.137.a.  
 26 Postquā autē resurrexero præcedam vos in Galilæa. p.214.b.  
 27 Acceperūt triginta argenteos pretium appreciati. p.188.b.
- 27 Latrones qui crucifixi erant cum eo improperabant ei. p.190.b.  
 28 Ego vobiscū sum vsq; ad cōsumationem seculi. p.42.b.  
 28 Euntes ergo docete omnes gentes. p.142.a.  
 28 Vndecim discipuli abierūt in Galilæam. p.221.a.
- Marcus.*  
 6 Admirabātur omnes dicētes vnde huic hæc omnia. p.87.a.  
 10 Accipietis centies tantum nunc in hoc tempore. p.113.a.  
 10 Accipient domos fratres, & sorores. p.114.a.  
 10 Facilius est camelum per foramen acus transire. p.129.a.  
 10 Apud homines impossibile est, sed non apud Deum. p.129.a.  
 16 Prædicate Euangelium omni creature. p.141.a.  
 16 In nomine meo dæmonia eiciēt serpentes tollent. p.164.b.  
 16 Qui crediderit, & baptizatus fuerit. p.233.a.
- Lucas.*  
 1 Erexit cornu salutis nobis in domo Dauid. p.18.b.  
 2 Ecce positus est hic in ruinā, & in resurrectionē multorū. p.215.b.  
 2 Proficiebat c̄tate, & sapiētia apud Deum, & homines. p.87.a.  
 3 Genimina viperarum quis ostendit vobis fugere. p.230.b.  
 6 Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altū. p.201.b.  
 8 Increpauit ventum, & tempestatem. p.47.b.  
 11 Qui non est mecum cōtra me est. pag.234.a.  
 12 Ignem veni mittere in terrā, quid volo nisi vt accendatur. p.34.a.  
 b 15 Gau.

*Index locorum scripturæ.*

- 15 Gaudium est in cœlū super vnū peccatorem pœnitentiam agentem. p.32.b.
- 15 Qui cœpit œdificare, & nō potuit consummare. p.60.b.
- 20 Omnis qui ceciderit super illum lapidem cōquassabitur. p.52.b.
- 21 Dabo vobis os, & sapiētia cui nō poterūt contradicere. p.143.a.
- 21 His autem fieri incipientibus respicite, & leuate capita vestra. pag.166.b.
- 22 Principes gentium dominantur eorum. p.82.b.
- 23 Ecce venient dies in quibus dicēt beata steriles, & vêtres. p.219.b.
- 24 Aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas. p.19.a.
- 24 Manete in ciuitate quousque induamini virtute ex alto. p.204.b.

*Ioannes.*

- 1 Verbu caro factū est, & habitauit in nobis. p.186.b. & 106.b.
- 1 In mundo erat, & mundus per ipsum factus est. p.64.a.
- 1 Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem. p.63.b.
- 1 In propria venit, & sui eum non receperunt. p.91.a.
- 1 De plenitudine eius omnes accepimus gratiā pro gratia. p.236.b.
- 1 Lex per Moysen data est, gratia, & veritas per Iesum Christum. pag.106.a.
- 1 Vidimus gloriam eius gloriā quæ si vnigeniti. p.222.a.
- 2 Nemo potest venire ad me nisi pater meus. p.11.a.
- 3 Sic Deus dilexit mundū vt filium suum. p.39.a. & 137.b.
- 3 Non misit Deus filium suum vt iudicet mundum. p.137.a.
- 4 Aqua quæ ego dabo ei fiet in eons aquæ salientis. p.226.b.
- 4 Veri adoratores adorabūt in spiritu. p.161.b.
- 5 Ego veni in nomine patris mei. pag.164.b. 190.a.
- 5 Claritate ab hominibus non accipio. p.188.b.
- 6 Ego sum panis viuus qui de cœlo descendi. p.149.b.
- 6 Durus est hic sermo, & quis poterit eum sustinere. p.150.a.
- 6 Erunt omnes docibiles Dei. p.3.b.
- 7 Nunciudicium est mūdi. p.137.b.
- 7 Qui credit in me sicut dicit scriptura flumina. p.223.b.
- 8 Si granum frumenti cades in terram. p.149.b.
- 8 Ego vado, & quaritis me, & in peccato vestro moriemini. pag.234.b.
- 8 Cum exaltaueritis filiū hominis tunc cognoscetis. p.41.a.
- 8 Vos ex patre diabolo estis. p.43.b.
- 10 Fiet vnū ouile, & vnus pastor. pag.227.a.
- 10 Ego sum pastor bonus. p.213.a.
- 10 Non rapiet eas quisquam de manu mea. p.217.b.
- 11 Venient Romani, & tollent locū nostrum, & gentem. p.220.a.
- 13 Exemplū dedi vobis vt quemadmodum ego feci. p.123.a.
- 15 Si mundus vos odit scitote quia me priorem vobis. p.64.a.
- 15 Siquis sermonem meum seruabit pater meus diliget eum. p.128.a.
- 16 Venit hora vt me solum relinquatis. p.18.a.
- 16 Sicut misit me pater, & ego mitto vos. p.39.a.
- 16 In mundo pressurā habebitis, sed confidite ego vici mundum. pag.64.a.

16 Gau-

*Index locorum scripturæ.*

- 16 Gaudebit cor vestrum, & gaudiū vestrum nemo tollet à nobis. pag.160.a.
- 16 Hæc locutus sum vobis vt cum venerit hora eorum reminiscimini. p.195.b.
- 17 Quos dedisti mihi ego custodiui. pag.113.b.
- 17 Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi. p.214.b.
- 19 Non haberes potestatem aduersum me vllam. p.10.b.
- 19 Ego palā locutus sum mūdo, & in occulto locutus sum nihil. 117.b.
- 20 Regnum meum non est de hoc mundo. p.136.b.
- 3 Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes. p.110.a.
- 5 Charitas Dei diffusa est in cordibus vestris per Spiritū sanctum. pag.205.a.
- 5 Si enim vnus delicto multi mortui sunt. p.158.b.
- 8 Diligētibus Deum omnia cooperantur in bonum. p.10.a.
- 8 Quis nos separabit à charitate Christi. p.34.b.
- 8 Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. p.47.b.
- 8 Nos primitias spiritus habemus. pag.203.a.
- 9 Eliaas clamat pro Israel si fuerit numerus. p.108.b.
- 10 Omnis quicumq; credit in illum non confundetur. p.110.a.
- 10 In omnem terram exiit sonus eorum. p.27.b.
- 11 Si autem gratia iam non ex operibus. p.11.b.
- 11 Donec plenitudo gētium intrauerit, & sic omnis Israel. p.227.b.
- 13 Nō est potestas nisi à Deo. p.77.b.
- 13 Qui diligit proximum legem impleuit. p.98.a.
- 14 Omnes stabimus ante tribunal Christi. p.47.a.
- 15 Deus autem spei repleat vos omni gaudio. p.96.a.
- 15 Debemus autē nos firmiores imbecillitates. p.92.a.

*Acta Apostolorum.*

- 1 Conuerses præcepit eis ab Ierusalem ne discederent. p.205.a.
- 1 Reuersi sunt Ierusalem à morte qui vocatur Oliueti. p.221.b.
- 2 Nō est aliud nomen datū sub cœlo in quo oporteat nos. p.33.b.
- 5 Obedire oportet Deo magis quā hominibus. p.157.b.
- 6 Non poterant resistere sapientiæ, & spiritui. p.144.a.
- 9 Dicē quid me vis facere. p.230.b.
- 10 Et obitupuerunt ex circūcisione fideles qui venerant. p.42.b.
- 11 Et ex postulabant eum alij fratres de cōmunicatione. p.42.b.
- 13 Vobis oportebat primum loqui verbum Dei. p.196.b.

*Epistola ad Romanos.*

- 1 Reuelatur ira Dei de cœlo super omnem impietatem. p.234.b.
- 1 Quoniam eū iustitiā Dei cognouissent non intellexerūt. p.70.b.
- 2 Cum enim gentes, quæ legē non habent naturaliter. p.70.b.
- 3 Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes. p.110.a.
- 5 Charitas Dei diffusa est in cordibus vestris per Spiritū sanctum. pag.205.a.
- 5 Si enim vnus delicto multi mortui sunt. p.158.b.
- 8 Diligētibus Deum omnia cooperantur in bonum. p.10.a.
- 8 Quis nos separabit à charitate Christi. p.34.b.
- 8 Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. p.47.b.
- 8 Nos primitias spiritus habemus. pag.203.a.
- 9 Eliaas clamat pro Israel si fuerit numerus. p.108.b.
- 10 Omnis quicumq; credit in illum non confundetur. p.110.a.
- 10 In omnem terram exiit sonus eorum. p.27.b.
- 11 Si autem gratia iam non ex operibus. p.11.b.
- 11 Donec plenitudo gētium intrauerit, & sic omnis Israel. p.227.b.
- 13 Nō est potestas nisi à Deo. p.77.b.
- 13 Qui diligit proximum legem impleuit. p.98.a.
- 14 Omnes stabimus ante tribunal Christi. p.47.a.
- 15 Deus autem spei repleat vos omni gaudio. p.96.a.
- 15 Debemus autē nos firmiores imbecillitates. p.92.a.

*Prima ad Corinthios.*

- 1 Christus crucifixus ipis vocatis Iudeis. p.41.a.
- 1 Videte vocationē vestrā fratres, quoniam non multi. p.59.a.
- 3 Nemo sese ducat si quis videtur inter vos sapiens esse. p.59.a.

*Index locorum scripturæ.*

- 6 Sanctificati estis in nomine Do-  
mini Iesu Christi. p.236.b  
10 Arma militiæ nostræ non carna-  
lia sunt. p.143. b.  
10 Omnia in figura contingebant il-  
lis, & scripta sunt ad correctio-  
nem nostram. p.161.b.  
12 Diuisiones gratiarum sunt idem  
autem spiritus. p.155.b.  
12 Cum infirmor tunc potens sum.  
pag.17.b.  
15 Non sum dignus vocari Aposto-  
lus. pag.11.b.  
15 Absorpta est mors in victoria vbi  
est mors victoria tua. p.163.b.  
15 Deinde finis cū tradiderit regnū  
Deo, & patri. p.137.b.

*Secunda ad Corinthios.*

- 2 Quod in presenti est momenta-  
neum, & leue tribulationis.  
pag.217. a.  
4 Deus qui dixit de tenebris lumē  
splendescere. p.200.b.  
4 In omnib<sup>9</sup> tribulationē patimur,  
sed nō angustiamur. p.223.b.  
5 Contendimus siue absentes siue  
presentes placere illi. p.65.b.  
5 Eum qui nō nouerat peccatū pro  
nobis peccatum fecit. pag.89.a.  
& 54.a.  
6 Quæ participatio iustitiæ cū ini-  
quitate. p.196.a.  
6 Vos estis templum Dei viui sicut  
dicit Deus. p.87.b.  
7 Non gaudeo non quia contrista-  
ti estis. p.191.b.  
7 Tristitia quæ secundum Deum  
est. p.135.b.  
8 Quoniam propter vos egenus fa-  
ctus est cum esset diues. p.138.b.  
11 Si gloriari oportet quæ infirmita-  
tis meæ sunt gloriabor. p.139.b.

- 11 Quis infirmatur, & ego non infir-  
mor. p.150.b.  
12 Libenter gloriabor in infirmitati  
bus meis. p.140.b.  
12 In corpore an extra corpus ne-  
scio Deus scit. p.56.b.  
12 Ego autem libētissime impēdam,  
& superimpendar. p.125.a.

*Ad Galatas.*

- 3 Sicut Angelū Dei susceperitis me  
sicut Iesum Christum. p.124.b.  
5 Fructus autem spiritus est chari-  
tas gaudium pax. p.114.a.  
6 Ego autem stigmata in corpore  
meo porto. p.54.b.

*Ad Ephesios.*

- 2 Qui eratis illo tempore sine Chri-  
sto. p.140.a.  
2 Estis ciues sanctorum, & domeli-  
ci Dei. p.52.b.  
3 Quod alijs generationibus nō est  
agnitum. p.42.b.  
4 Propter quod deponentes mē da-  
ciū loquimini veritatē. p.117.a.  
5 Implemini Spiritu sancto loquen-  
tes vobis metipsis. p.336.a.  
5 Christus dilexit Ecclesiam, & se-  
ipsum tradidit pro ea. p.107.a.  
5 Mundans eam lauacro aque. pag.  
103.b.  
6 Propterea accipite armaturam  
Dei, vt pōsitis resistere. p.148.a.

*Ad Philippenfes.*

- 3 Semetipsum exinanuit. p.109.a.  
3 Propter quod Deus exaltauit il-  
lum. p.87.b.  
3 Omnia arbitror vt stercora, vt  
Christum lucrificiam. p.157.a.  
3 Qui terrena sapiunt. p.31.b.

*Ad*

*Index locorum scripturæ.*

*Ad Colossenses.*

- 3 Quæ sursum sunt sapite. p.31.b.  
*Prima ad Thessalonicenses.*  
2 Qui extollitur supra omne quod  
dicitur Deus. p.192.b.  
2 Quem Dominus Iesus interficiet  
spiritu oris sui. p.193.a.  
4 Ne quis supergrediatur nec cir-  
cumueniat in negotio fratrem.  
pag.97.b.

*Prima ad Timotheum.*

- 1 Scio cui credidi, & certus sum.  
pag.6.b.  
1 Qui bene præfunt presbyteri. p.  
49. b.  
2 Si quando det illis Deus pœniten-  
tiam vt resipiscant à Diaboli la-  
queis. p.192.b.  
3 Columna, & firmamentum veri-  
tatis. p.123.b.  
6 Habentes alimenta, & quibus te-  
gamur. p.36.b.  
6 Quicūq; sunt sub iugoserui domi-  
nos suos omni honore. p.134.a.

*Secunda ad Timotheum.*

- 1 Qui vult omnes homines saluos  
fieri, & ad agnitionem veritatis.  
pag.132.a.

*Ad Titum.*

- 2 In omnibus te ipsum præbe exem-  
plum bonorum operū. p.123.a.  
3 Eramus nos aliquando insipientes  
increduli. p.11.b.

*Ad Hebræos.*

- 1 Multifariā multiq; modis. p.101.a.  
1 Gloria & honore coronatu. pag.  
87.b.

- 5 Omnis pontifex ex hominibus  
assumptus. p.89.a.  
5 Qui lactis est particeps expers est  
sermonis iustitiæ. p.152.a.  
9 Noui testamenti mediator est.  
pag.141.b.  
9 Si cinis vitulæ aspersus inquinatos  
sanctificat. p.109.a.  
10 Accedamus cum vero corde in  
plenitudine fidei. p.209.a.  
11 Extinxerunt impetum ignis effu-  
gerunt aciem gladij. p.159.a.  
12 Nō enim accessistis ad tractabilē  
montem. p.223.a.  
12 Accessistis ad Siō montem, & ci-  
uitatem Dei viuētis. p.106.b.  
12 An obliuiscitis sermonis qui vobis  
tāquam filijs loquitur. p.104.b.  
12 Pacem sectamini cum omnibus.  
pag.21.a.  
12 Eduxit de mortuis pastorem ma-  
gnum ouium. p.141.b.  
13 Iesus vt sanctificaret per suū san-  
guinem populum. p.54.b.  
13 Per ipsum offeramus hostiam lau-  
dis semper Deo. p.236.a.

*Epistola Iacobi.*

- 3 Lingua modicum quidem mem-  
brum est. p.229.a.

*Prima Petri.*

- 2 Ipsi tanquam lapides super ædifi-  
camini. p.148.b. & 198.a.  
2 Eratis sicut oues errantes sed con-  
uerfi estis nūc ad pastore. p.215.a.  
2 Offerētes spirituales hostias acce-  
ptabiles Deo. p.235.b.

*Secunda Petri.*

- 3 Quia vnus dies apud Dominum  
sicut mille anni. p.69. b.

b 3 *Apo.*



*Index locorum scripturæ.*

<i>Apocalypsis.</i>	
1	Et de ore eius gladius utraq; parte acutus exibat. p. 67. b.
2	Habebitis tribulationem diebus decem. p. 125. b.
5	Et vidi agnum stantem tanquam occisum. p. 53. a.
5	Redemisti nos Deus in sanguine tuo. p. 110. a.
5	Factum est regnum eius tenebrum, & comanducauerunt, &c. pag. 229. b.
7	De tribu Simeon duodecim milia signati. p. 215. a.
10	Iuravit per viventem in secula. pag. 118. b.
11	Hi sunt duæ oliuæ in conspectu Domini terræ astantes. p. 58. a.
14	Mitte falcem tuam acutissimam, & mete vineam tuam. p. 67. b.
14	Illa bibit de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice ipsius. pag. 229. a.
15	Vidi Angelos septem habentes plagas septem nouissimas. p. 229. a.
22	In medio plateæ eius ex utraque parte fluminis. p. 42. b.
22	Qui sitit veniat, & qui vult accipiat aquam. p. 209. b.
22	Mercès mea mecum est dare unicuique secundum opera sua. p. 50. a.
22	Qui iustus est iustificetur adhuc. pag. 52. a.

*Finis Indicis locorum scripturæ.*

INDEX RERVM QVAE  
HIS COMMENTARIIS TRACTANTVR ORDINE ALPHABETI  
dispositus. P. paginam. A. primam. B. secundam declarant.

A.



Adoratio boni viri Deum animo suo, & eius memoriam seruans. p. 161. a.	Amor diuini quanta vis sit. p. 35. d.
Adoratio quid comprehendit. p. 232. b.	Amos locus accuratius explicatur. p. 22. a.
Administratio bona Reipub. Deo magis quam magistratibus ascribenda est. p. 180. a.	Amphora iniquitatem metiri quid sit. p. 73. b.
Administratio Reipub. duæ rationes leniter, & asperè. p. 181. a.	Angeli cur equis se vultus ostendant. p. 17. a.
Admirabilis quis nam per se fuerit. p. 139. a.	Angeli ad interiores sensus penetrare possunt. pag. 19. b.
Aduentus Christi ex nullius hominis bonitate pendit. p. 96. b.	apud Angelos sanctos curam tuendorum hominum exerceant. p. 19. a.
Aduentu Christi primo hominum corpora in eius non sunt potestatem redacta. p. 136. b.	Angeli habitus similitudinem ferentis quid significet. p. 31. b.
Aduentu primo Christus cuiusmodi non reddidit iudicium. p. 137. a.	Angelorum Ordo quo pacto sit dispositus. p. 32. a.
Aduentu primo cuiusmodi Christus iudicium fecerit. p. 137. b.	ad Angelos relectum quid ministrare quid assistere significet. p. 32. a.
Aduentu secundo corporum regnum Christus obtinebit. p. 137. b.	Angeli quanto studio hominum negotia tractent. pag. 32. a.
Aduersa fortuna boni viri constantis maximo Dei presidio munitur. p. 17. b.	Angeli vehementer letantur, quod res nostræ feliciter eueniant. p. 32. b.
Aduersus Christi Deus potestatem dedit ad eum nec audiam. p. 113. a.	Angeli nato Christo cur tantam letitie significationem fecerunt. p. 32. b.
Aduersus sanctos Angelos quam obseruanti debemus quamque nobis ipsi benemeriti sint. pag. 19. b.	Angelus Michael. p. 47. a.
Edificij spiritus ualis structura Christo nisi debet. pag. 52. b.	Angelus nomine Tetragrammaton appellatur. pag. 47. b.
Aequitatis regula sunt boni viri. p. 180. b.	Anguli cur Ecclesie Principes vocentur. p. 155. b.
Brutitas huius vitæ vehementer timere, & Christum oppressum fugere eiusdem est rationis. pag. 214. a.	Animi qua ratione parentur, & ex verbo Dei frui etiam capiunt. p. 8. b.
Affectus humani qua ratione in Deum cadere intelliguntur. p. 10. a.	Animo, qui sit improbo à seclere se diu cohibere non potest. p. 98. b.
Afflictio patienter tolerata animum maxime sedat. p. 216. a.	Animi obduratio cuiusmodi malum sit. p. 99. b.
Ager mundus vocatur. p. 153. a.	Animum suum Deus contrahere videtur, cum à nobis alienatur. p. 183. a.
Ambulare in nomine Dei quid sit. p. 164. a.	ex Animo erga fortune bona quo animo finis erga Christum intelligemus. p. 214. b.
Amicis suis Deum vult esse. p. 14. a.	Anima incommoda ex corporis incommodis sacra scriptura declarata. p. 228. b.
Amicitiam Dei negligere videtur qui vitæ calumnias vehementer reformidat. p. 216. b.	Anni septuaginta Ieremie quomodo numerandi sunt. p. 21. a.

INDEX RERVM.

Apostolos qui literas non didicerunt admirabile est viros doctos vicisse disputando. pag. 143.a.  
 Apostolorum victoria Christo sunt acceptae referendae. p.143.a.  
 Apostolorum arma spiritualia explicat carnalibus armis. p.146.b.  
 Apostolorum quanta erit in dimicando virtus. pag.146.b.  
 Apostolorum per Euangelium victoria quanta futura sit. p.147.b.  
 Apostolos cum omnibus confert, ut intelligamus quo pacto sit bellum gerendum ab eis. pag. 147.a.  
 Apostolorum mutatio fuit mirabilis. p.155.a.  
 Apostoli dispersi per orbem cum semine disperso comparantur. p.161.a.  
 Apostolorum Elias fuit figura. p.201.a.  
 Apostoli virtute superarunt omnes copias regni. pag.202.b.  
 Apostoli sunt Ecclesiae fundamenta. p.203.a.  
 Apostoli non cum hominibus, sed cum Angelis virtute comparandos. p.203.b.  
 Apostoli cur parvuli vocentur. p.214.b.  
 Apostolos fugientes cur Christus non abiicit. p. 214.b.  
 Aquae vitulae ruse successit aqua baptismi. pag. 107.a.  
 Aquilo vitia in scriptura significat. p.37.b.  
 Argumentum magnum ad intelligendum religionem nostram a Deo fuisse traditam. p.43.a.  
 Argumentum vehemens ad convincendum alios quos non magis eos ieiunando quam comedendo Dei iram placare. p.95.a.  
 Argumentum esse magnum perfectae vitae semper gaudere. p.135.a.  
 Arriani multi Episcopi fuerunt. p.224.a.  
 Arriana heresi erat Hispania infecta Gotis regnantibus. p.224.b.  
 Arrij heresis longe lateq; per Christianos manavit. p.224.b.  
 Arrogantiam populi quanto studio comprimat Deus. p.105.a.  
 Asina vestis cur Christus triumphum suum celebraverit. p.78.b.  
 Assistere quis dicatur Deo. p.65.b.  
 Assur, & Aegyptus symbolum fuisse peccati, & inferni constat ex Zacharia. p.163.a.  
 Auctores veri alij querendi Deum qualis futuri sint. p.123.a.  
 Auctoritas quanta sit virorum sanctorum. pag. 180.b.  
 Audiamus si nos Deum vicissim, & ipse preces

nostras audiat. p.101.a.  
 Auster quid significet in scripturas p.38.a.

B.

**B**ABYLONIA profundum vocatur. pag. 17.b.  
 Baptismi aqua successit aquae vitulae ruse. pag. 107.a.  
 Batlogia cur utatur propheta. p.10.b.  
 Bella exitiosa multa propter Ecclesiam nascuntur. pag.197.a.  
 Bellum intestinum maxime Rempub. labefactat. pag.169.a.  
 Bellum cur semper sit inter probos, & improbos. pag.197.a.  
 Beneficia quae nobis Deus sine ullis nostris meritis contulerit. p.105.b.  
 Beneficij Dei qui frangi non sunt quae praenascuntur. p.184.a.  
 Benignitate magna Deus amplectitur eos qui ei victi cedunt. p.132.a.  
 Bonis viris negligentibus reges interdum Deus conciliat, contra vero eosdem ab iniquis alienat. p.10.a.  
 Bona nostra ex qua re manent. p.106.a.  
 Boni vis in quo tota posita sit. p.14.a.  
 Boni viri adversa fortuna consistentes maximo Dei presidio mutantur. p.17.b.  
 Boni viri cur cum viris comparentur e tribu Ephraim. p.159.a.  
 Boni viri Deum adorant animo suo eiusq; semper memoriam servant. p.161.a.  
 Boni dolent nonnunquam quod iniqui vel meritas poenas pendant. p.167.b.  
 Boni viri pauperes vocantur in scriptura. pag. 180.b.  
 Boni viri sunt aequitatis regula. p.180.b.  
 Boni viri magnam laetiam faciunt si percipiantes libidine sua ferantur impij. p.185.b.  
 Bonos viros cur martyri significant. p.17.a.  
 Bonos viros tantum Deus suos appellari vult. pag.43.b.  
 Bono ut priuatur omni, qui a Deo destituitur: ita & cui Deus adest bonis omnibus abundat. pag. 105.b.  
 Bonos viros cur Deus iudices constituat inter se, & populum suum. p.180.a.  
 Bonum aliud praeter Christum querere quanta dementia sit. p.142.a.  
 Bonum continetur omne in eo quod Deus preces nostras audiat. p.214.a.

C.

INDEX RERVM.

C.

**כבד** Cabod quid proprie Hebrais significet. pag.35.a.  
 Calamitates huius seculi faciles Christus reddidit exemplo, & doctrina sua. p.163.a.  
 Calamitates grauisime ignem in scriptura vocari solent. p.109.a.  
 Calamitates sanctorum virorum maxime leuat quod Dei voluntate euenire intelligant. p.113.a.  
 Calamitates quae perpeffura erat Ecclesia cur narrentur. p.195.a.  
 Calamitatibus boni probati quid boni consequantur. p.217.b.  
 Calamitates populi non vi hostium sed Dei fuerunt voluntate constatae. p.10.b.  
 Calamitosos viros homines fugiunt. p.214.a.  
 Candelabri ostensi Zachariae dispositio. p.64.a.  
 Candelabri septem lucerne quid significant. p.57.b.  
 Candelabrum Zachariae ostensum quid significet. pag.57.a.  
 Culpam hominum tuendorum apud sanctos Angelos excubare. p.19.b.  
 Curas humanas debent abijcere qui volunt a Deo erudiri. p.31.b.  
 Custodia quid Hebrais significet. p.49.b.

D.

**D**ARIVS cuius filius fuerit. p.5.a.  
 Dauidem, & Moysen omnium prophetarum veteris instrumenti praestantissimos esse. p.2.b.  
 Deo nihil forte, & temere sed omnia consilio cadunt. p.77.b.  
 Deus cur semper praestet, quae dicit. p.5.b.  
 Deus neminem inuitum ad se trahit, & quo pacto ex nostra pendat voluntate. p.12.a.  
 Deum esse vitalem amicis suis. p.14.a.  
 Deus solet de poena constituta remittere. p.20.b.  
 Deus cur paruum irasci dicatur. p.24.b.  
 Deus quando nimis irasci dicatur. p.25.a.  
 Deus ut iratus inserat mala sic benevolus in ignis auget ornamentis. p.27.a.  
 Deus est vel Dei est quidquid ponderis, & momenti habet Ecclesia. p.35.b.  
 Deus Ecclesiae totam dignitatem continet, ut anima corporis. p.36.a.  
 Deus satis ignominiose conuincit eos qui non obediant ei. p.43.b.  
 Deus non vult, ut ei gratis inferriamus. p.50.a.  
 Deus nullos magis execratur quam crudeles, & immanes homines. p.96.a.  
 Deus populi suum quam vicem diligebat. p.104.a.

Deum non minus esse diligendum in commodis afficietem quam beneficia praestantem. p.104.a.  
 Deus docet beneficia ipsum non pro meritis nostris sed pro sua benignitate praestare. p.105.a.  
 Deus quo pacto se inter nos erit. p.111.a.  
 Deus pro Apostolis pugnavit sicut pro Hebraeis contra Aegyptios. p.144.b.  
 Deus sanctorum virorum aspectu vehementer delectatur. p.149.a.  
 Deus tantum presidium est quo ab eius ira securi esse possumus. p.113.b.  
 Differre inter iustorum, & impiorum calamitates. p.83.b.  
 Difficilis est illius sententiae speculatio conuerti mihi ad me, & ego conuertar ad vos. p.111.a.  
 Discipuli Christi cur seculi fortunas negligant. pag.140.a.  
 Dissidium civium extremum est civitatis malum. pag.113.a.  
 Diuinitatem Christi nimis declaravit eximius eius vincendi modus. p.41.a.  
 Diuitem Euangelio superari valde difficile est. pag.129.a.  
 Diuitem valde Euangelio repugnant. p.128.b.  
 Diuitias suas Christus cum paupertate nostra commutavit. p.138.b.  
 Diuitem in pauperes singularis quaedam iniquitas. p.97.a.  
 Doceri qui cupit a Deo satatur ignoratum se esse. pag.59.a.  
 Doctrina nulla tot discipulos ad virtutem informavit quot Euangelium Christi. p.152.a.  
 Doctrinae sacrae magistros quae pietate discipuli prosequuntur. p.124.a.  
 Doctrinae sacrae amatores magistros suos plurimum faciunt. p.125.a.  
 Doctrinae sacrae magistri discipulos suos vehementer diligunt. p.125.a.  
 Doctrinam Christi quo studio percipiunt discipuli. p.124.b.  
 Dolere in Christi morte quo pacto nos oportet. pag.206.a.  
 Dolens leuiter in morte Christi leuiter eum amare videtur. p.206.b.  
 Dominandi cupiditatem insatiabilem esse. p.82.a.  
 Dominandi cupiditatem Christus ab Ecclesia praepositis alienam esse voluit. p.82.b.  
 Dominantes absque Deo quam intolerabiles sunt. pag.101.b.  
 Dominari optantes valde timendum est ne a Deo licentiam impetrent. p.82.b.  
 Domo Dei cur olim homines immundi prohibebantur. p.26.b.  
 Dominum

INDEX RERVM.

Domum Ierofolymis cum Deus habere voluerit, quid significauerit. p.26.b.  
 Domum suam cur Deus euerit permiserit. p.26.b.  
 Duplicita Hebraismus est pro re vehementi, & fir-  
 ma. p.142.a.

E.

**E**CCLIESIA quantum fuerit amplificata. pag.27.b.  
 Ecclesie quantum Christus consolationem attulerit. p.28.b.  
 Ecclesiam literaliter Ierusalem significat. p.32.b.  
 ad Ecclesiam quam multi confluent. p.33.a.  
 Ecclesia quo igne circumdata fuerit. p.34.b.  
 Ecclesia cur tam firmum habeat presidium. p.35.a.  
 Ecclesia quidquid habet ponderis, & momenti vel Deus est vel Dei. p.35.b.  
 Ecclesie totam Deus dignitatem continet ut anima corporis. p.36.a.  
 Ecclesie ornamentorum, ut participes simus quid nos agere oporteat. p.37.b.  
 ad Ecclesiam vult Deus omnes homines venire. pag.38.b.  
 Ecclesie totum progressum describit Zacharias. pag.44.b.  
 Ecclesia rediget in seruitutem eos quorum est per-  
 pessa seruitutem. p.40.a.  
 Ecclesie diuinitas significantur ex metaphora vinee, & ficus. p.55.a.  
 Ecclesiam significauit templum a Salomone, & Zorobabel constructum. p.87.a.  
 Ecclesiam magna vi Christus defendit. p.88.b.  
 Ecclesia in primis mons Domini est. p.106.a.  
 Ecclesia cur mons non netur. p.106.a.  
 Ecclesia verè sancta est. p.106.b.  
 Ecclesia quominus sancta sit iniqui Christiani impedimento non sunt. p.107.a.  
 Ecclesia magnam pacem trahit. p.107.b.  
 in Ecclesia quos senes futuros propheta significet. pag.107.b.  
 Ecclesia quantis difficultatibus principio constituta fuerit. p.108.a.  
 ad Ecclesiam quod veniamus Deo potius quam nobis ascribendum esse. p.109.b.  
 Ecclesie dignitas quanta sit. p.110.b.  
 Ecclesia ex eo quod se Deo subiecerit, nonnihil laudis consecuta est. p.111.a.  
 Ecclesia quanta simplicitate agat. p.117.b.  
 Ecclesia vitarum Dei certam notitiam prebet. p.122.b.  
 Ecclesia locus est in qua Deum querere, & precari oporteat. p.123.a.  
 Ecclesie sunt propugnatores acerrimi. p.127.a.

Christiani. p.132.b.  
 Ecclesiam suam quanto Deus presidio munit. pag.133.a.  
 Ecclesia quam libertatem consecuta sit. p.133.b.  
 Ecclesie status quam miser ante Christum fuerit. pag.134.b.  
 Ecclesie magnas Christus utilitates attulit. pag.134.b.  
 Ecclesia vexillum est. p.149.a.  
 Ecclesiam cur Dei equum propheta futurum dicitur. p.154.b.  
 Ecclesia quam vocat equum Dei quo fræno agatur, & quibus calcarebus excitetur. p.155.a.  
 Ecclesia non aliunde subsidium queret quo se defendat. p.156.b.  
 in Ecclesia non deerunt qui de rebus eius sint solliciti. p.156.b.  
 ad Ecclesie laudem maxime pertinet quod seuis odijs oppugnati nuquam vinci potuit. p.193.b.  
 Ecclesia quo pacto mundum restituit. p.195.b.  
 in Ecclesiam insanunt, qui res quas docet leuiter recogitant. p.196.a.  
 Ecclesia est Lapis offensionis, & petra scandali. pag.198.a.  
 Ecclesia quamuis oppugnetur semper consistet. pag.198.b.  
 Ecclesia quam immensa potentia fuerit defensa. pag.198.b.  
 Ecclesia optat ut filij sui non humanis subsidijs, sed Deo confidant. p.198.b.  
 Ecclesia licet et humana nonnumquam comparat subsidia in solo Deo ponit spem. p.198.b.  
 Ecclesie duces quanta vi hostes suos profernet. pag.200.b.  
 Ecclesia loco suo non mouebitur. p.201.b.  
 Ecclesie nascentis infirmus fortior fuit quam fortissimus regni Dauid. p.203.a.  
 Ecclesie hostium cuiusmodi clades futura sit. pag.204.a.  
 Ecclesiam vehementer ex gentibus quis superauerit esse ditandam. p.231.a.  
 Ecclesiam oppugnabunt Iudei. p.231.a.  
 Ecclesijs singularibus quanto Deus initio subsidio fuerit. p.202.a.  
 Ecclesie cursus post Christi in caelos ascensionem. pag.223.b.  
 Ecclesia initio vehemeter oppugnata magna fuit consilio defensa. p.223.b.  
 Ecclesia usque ad tempora Constantini nullum regem patronum habuit. p.224.a.  
 Ecclesie potestas ex reuerentia erga Pontificem maximum maxime cognoscitur. p.225.a.  
 ad Ecclesiam fauoris omnibus patebit aditus. p.227.a.

INDEX RERVM.

Ecclesia omnibus patebit hominibus. p.227.b.  
 Ecclesia cisternam quibus orbis terrarum terminis circumscribitur. p.227.b.  
 Ecclesiam nunquam deseret Deus sicut Synagoga deseruit. p.228.a.  
 Ecclesie inferre bellum, & ei nolle obedire eiusdem rationis esse. p.234.a.  
 Ecclesie duces nihil aliud subsidij in prelio requirunt nisi ut sibi Deum habeant placatum. pag.235.a.  
 ad Eruditionem nostram spectat non minus quod penis quæ quod beneficijs afficiamur. p.182.b.  
 Esate locus accuratius exponitur. p.84.b. & 95.a. & 108.a. & 114.a. & 142.a. & 144.a. & 158.a.  
 Euangelij participes fieri gentes in Ecclesie principijs valde admirabile fuit. p.42.b.  
 Euangelium illuxit ad eum modum quo Sol in orbem. p.63.b.  
 Euangelium Christi eius est potentia. p.88.a.  
 Euangelij vi multas orbis in Ecclesie potestatem esse redigendas. p.126.b.  
 Euangelium in Damasco Paulus predicare cepit. p.127.a.  
 Euangelium valde repugnant diuitie. p.128.b.  
 Euangelio diuitem superari valde difficile est. p.129.a.  
 Euangelium iaculum Dei est. p.144.a.  
 Euangelium quanta vi per orbem manauit. p.145.b.  
 Euangelium reges frustra comprimere molentur. p.145.a.  
 Euangelium nemo cursu prohibere poterit. pag.146.a.  
 Euangelium est Ecclesie vinum. p.149.a.  
 Euangelium cur appelletur pluuia. p.152.a.  
 Euangelium Christi satis abunde homines ad veram pietatem informat. p.153.a.  
 Euangelium appellatur virga. p.163.a.  
 Euangelij doctrina quaquaversus penetravit. pag.201.  
 Euangelium expulit idololatriam. p.226.b.  
 Euangelij latorem propheta comparat cum Leuitone veteris legis. p.221.b.  
 Euangelij amplitudo. p.222.a.  
 Euangelij predicatione magnam in orbem terrarum factum fuisse motum. p.222.a.  
 Euangelium ad omnes mundi partes penetravit. pag.222.a.  
 Euangelium amplexuros non esse Iudeos. p.222.b.  
 Euangelio non adheseros Iudeos fuit figura representatum. p.222.a.  
 Euangelium cur vocetur aqua. p.225.b.  
 Euangelium cur aqua vina dicatur. p.225.b.

Euangelio qui non crediderint pena afficiuntur apta. p.235.b.  
 Euenturum potius putandum est quod nobis Deus promittit quam quod minatur. p.115.b.  
 Exodi locus valde difficilis accurate exponitur. pag.6.a.  
 Exodi locus declaratur. p.78.a. 196.b.  
 Expectare a Deo quid debeant qui obsequuntur ei. p.121.b.  
 Izechielis obscura prophetia. p.121.a.

F.

**F**ABRI quatuor quid significant. p.29.a.  
 Factiones tres in Ierusalem antequam a Christo obsideretur. p.169.a.  
 Falcem cur septuaginta vertant quod vulgatus voluim. p.67.a.  
 Fax recte appellatur sententia in improbos. pag.67.a.  
 Fanelicum ali hostia magis amat Deus quam sibi offerri. p.97.a.  
 Ficus & vinea Ecclesiam significant. p.54.b.  
 Fidem nostram quid maxime consoletur. p.62.a.  
 Fide, & obsequio erga Deum nobis opus esse. pag.232.b.  
 Fides quanta verbis Dei adhibenda sit. p.5.b.  
 Figura eius profissionis qua sunt Israelite apud pulo Dei professi. p.189.a.  
 Figura veteris instrumenti quomodo sunt tradenda. p.207.a.  
 Figura diuinitatum quas gentibus Ecclesia communit. p.231.a.  
 Filios olei cur vocet regem, & sacerdotem. p.65.a.  
 Flagitio vnicuique determinatione supplicij communitur. p.68.b.  
 Flumina paradisi cum sacramentis comparantur. pag.205.a.  
 Fœdus cuiusmodi Deus cum populo ierit. p.104.a.  
 Fœlicitas quam proxime sequatur peccatorum remissionem. p.49.b.  
 Fœlicitatem nobis per Christum prestandam explicat ex ijs rebus, que Israelitis acciderint. pag.161.b.  
 Fœnori da qui Deo aliquid prestat. p.96.a.  
 Fontis qui est in ecclesia imago apta. p.208.b.  
 Fortuna in aduersa, qua se se pij consolentur. pag.10.b.  
 Fortune varietas quatuor regnis amplissimis comprehenditur. p.78.b.  
 Fortunas seculi cur Christi discipuli negligant. pag.140.a.  
 Fortunas abundantes cedri appellantur. p.166.a.  
 Frande

INDEX RERVM.

Fraude maxima leue compendium commutans qui Christum abiciunt. p.220.a.  
 Fraudulenti maxime sunt fraudi Reipub. p.116.b.  
 Erui ea re in qua labores collocamus iucundum est. pag.61.b.  
 Frumenti atque vini copiam magnam habebit Ecclesia. p.149.b.  
 Frumentum Ecclesie Christus est. p.149.a.

G.

**G**AUDERE semper magnum esse argumentum perfecte vite. p.135.a.  
 Gaudium bonorum ab Euangelij victoria partum est. p.160.a.  
 Gentes quanto studio ad Christum confluxerunt. pag.42.b.  
 Gentes fortissime ad Ecclesiam conuolabit. p.124.b.  
 Gentibus qua graue Deus belli intulerit. p.220.b.  
 Gentiles participes Euangelij fieri in Ecclesie principijs admirabile fuit. p.42.b.  
 Gentiles uenerunt non solum ad habitandum in Ecclesia sed etiam ad illam edificandam. p.96.a.  
 Gentium omnium homines in tres partes diuidit propheta. p.215.b.  
 Gratiam Dei pro meritis nostris dari qua ratione ducti Pelagiani opinabantur. p.11.b.  
 Gratia nonnunquam apponitur male de Deo meritis. p.11.b.  
 Gratie quanta copia per Ecclesiam manet. p.205.a.  
 Gratias agere debemus Deo quod his temporibus nati simus. p.225.a.

H.

**H**AZAM accurate exponitur. p.123.b.  
 Hebraei carent nominibus mensium. p.5.a.  
 Hebraei quos poenas ob scelera sua pependerit. pag.9.b.  
 Hebraei spem maximam subsidij in templo ponebant. p.8.b.  
 Hebraismus est filios olei. p.65.b.  
 Hebraismus est portare iniquitatem pro iniquitatis poenam subire. p.76.a.  
 Hebraismus est in medio esse alicuius rei pro eo quod est intra illam esse. p.110.a.  
 Hebraismus exponitur. p.143.a. & 140.a.  
 Hebraismus est dupliciter pro re uehementi & firmitate. p.142.a.  
 Hebraica eclipsis exponitur. p.143.a.  
 Hebraea phrasia. p.168.b. & 169.a.  
 Hebraea phrasia idolum pro re uana. p.192.b.  
 Hebraei non intellexerunt qua de causa fuerint

quatuor ieiunia a Synagoga instituta. p.119.b.  
 Hebraismus est respondit & dixit pro dixit. pag.191.a.  
 Herba iusti uocantur. p.153.a.  
 Hilarem esse proprium uiri sancti esse. p.134.b.  
 Historiam temporis quo uaticinatus est Zacharias quis scripserit. p.5.a.  
 Homini a Deo alienato ualde difficile est ad eum redire. p.12.b.  
 Hominum corpora in primo Christi aduentu in eius non sunt potestatem redacta. p.136.b.  
 Hominum ingenium. p.168.a.  
 Homo Dei quis uocetur. p.111.a.  
 Hod, quid proprie significet. p.87.b.  
 Honestatem ab utilitate distrahi Socrates nullo modo uolebat. p.12.a.  
 Honestum Stoicis idem quod uile. p.13.a.  
 Hostes non retardabant sed inflammabant Ecclesie duces. p.201.a.  
 Hostes Ecclesie quibus sunt plagis afflicti. pag.228.a.  
 Hostes suos magno impetu Dei exercitus aggredietur. p.230.a.  
 Hostia famelicum alimatis amat Deus quam sibi offerri. p.97.a.  
 Hostie Christianorum quibus lebetibus coquentur. p.236.a.  
 Humanitas, & aequitas Christi quanta fuerit. pag.42.a.  
 Humiliabitur a Deo qui se non humiliauerit. p.30.a.

I.

**I**ACVLVM Dei Euangelium est. p.44.a.  
 Idola Christus tollet. p.210.a.  
 Idola, & falsi prophetae equiparantur. p.210.a.  
 Idololatria sensim post Christi mortem euauit. pag.210.b.  
 Idololatria in scriptura fornicatio appellatur. pag.75.a.  
 Ichoua in illa scripture oratione uerbum Domini cur semper ponatur. p.6.b.  
 Ieiunium quodnam parui apud Deum momenti sit. p.94.a.  
 Ieiunia quatuor qua de causa fuerint a Synagoga instituta. p.120.a.  
 Ieiunia quatuor cur fuerint in Ecclesia indicata. pag.121.a.  
 Ierico expugnatio figura fuit subacti per Euangelium mundi. p.145.a.  
 Ieremie locus exponitur. p.9.b.  
 Ieremie septuaginta anni quomodo numerandi sunt. p.21.  
 Ierusalem

INDEX RERVM.

Ierusalem desolatio fuit aequis omnino regni Chaldaeorum. p.21.b.  
 Ierusalem ad quod perpendicularum exacta, atque edificata fuerit. p.27.b.  
 Ierusalem liberaliter Ecclesiam significat. p.33.a.  
 Ierusalem uocat salum munitum. p.166.b.  
 Ierusalem euertetur. p.219.b.  
 Ierusalem ab hostibus occupata est quia Christum expulit. p.220.a.  
 Ignis in scriptura sacra quid nonnunquam significet. p.34.a.  
 Igne quo Ecclesia circumdata fuerit. p.34.b.  
 Ignis & uisio uitae calamitates significat quibus iusti puniuntur. p.216.a.  
 Ignorantia affectata quantum criminis sit. p.99.a.  
 Imaginem prophetae ponit pro re quam significat. pag.233.a.  
 Imago apta eius fontis qui est in Ecclesia. pag.208.b.  
 Imber Euangelium uocatur. p.233.b.  
 Imperium suum Christus propagauit nullis humanis subsidijs mixis. p.87.a.  
 Impietatem quam honestatem, qui utilitorem ducunt qua ratione subsumimus. p.14.a.  
 Impij uestigium nullum Deus reliquum esse uult. pag.71.b.  
 Impij facile loco mouentur uel leui calamitate. pag.75.a.  
 Impij si precipites libidine sua ferantur in eam boni iacturam faciunt. p.185.b.  
 Impij frustra altam sui memoriam relinquere nituntur. p.198.a.  
 Impij quam exitioso bello premantur. p.219.b.  
 Impiorum interitum uia munitur ad bonorum sollicitatem. p.32.a.  
 Impios cur mirum non sit perpetuo apud iustos cruciati consici. p.20.b.  
 Impium in magno uersari periculo. p.185.a.  
 Impius & que ad eum spectant euertenda sunt. pag.71.a.  
 Incommoda auertendi, que sit optima ratio. pag.10.a.  
 Incommoda quo pacto probant uirum iustum. pag.216.a.  
 Incredere quid Hebraeis proprie significet. pag.47.b.  
 Infelicitas extrema Reipub. quanta sit. p.168.a.  
 Infestum quicquid est in tres partes subtiliter propheta describit. p.112.a.  
 Infideles lapides funde appellat propheta. pag.146.b.  
 Infideli nemo caecior. p.198.b.  
 Inimicos suos Deus tribus plagis uiscitur.

pag.184.b.  
 Ingenij nostri imbecillitas non patitur diuina contemplatione rerum altissimam. p.31.  
 Ingenium humanum exponitur. p.39.  
 Ingenij quanta & contentione sine opus ad res diuinas discendas. p.56.b.  
 Iniquis hominibus quoniam medicina saluberrima sit. p.9.  
 Iniqui nihil mala timent, quibus eos Deus miratur quousque repente opprimantur. p.15.a.  
 Iniquitas poenam etiam iniquitatis Hebraeis significat. p.48.b.  
 Iniquitatem per Christum ablata esse quo patitur intelligendum sit. p.54.b.  
 Iniquitatem aniphora metiri quid sit. p.73.a.  
 Iniquitas conuicta conticebunt poenas. Deus respicit ab iniquis. p.74.b.  
 Iniquitati cur plumbum congruat. p.74.b.  
 Iniquitas omnis aut erga Deum aut erga proximum est. p.74.  
 Iniratosi in proximos, maius damnum repatiunt quam inferunt. p.99.b.  
 Iniustitiam qui sequuntur similes feris sunt, inuiscantur. p.13.b.  
 Insanabile in Ecclesiam qui res quas docet, uolunt reuocant. p.96.a.  
 Ioannis loca exponuntur. p.136.b. & 137.a.  
 Iob locus exponitur. p.83.b.  
 Inauentia Dei facile sed ad patientiam & aduersatione solet. p.206.b.  
 Ira Dei cur ascribitur mala que antulerunt Chaldaei. p.16.a.  
 Iram Dei in pios uiros mirum est durare. p.20.b.  
 Iram Dei Christus mitigauit. p.39.b.  
 Ira Dei nulla re magis quam benignitatis officijs mitigatur. p.97.a.  
 Ira Dei cuncta uel minutissima cedunt. p.165.a.  
 Iram Dei nemo potest effugere si semel eius corde ardeat. p.69.b.  
 Irafci peritum cur dicatur Deus. p.24.b.  
 Irafci multum cur homines dicantur. p.25.a.  
 Irafci nimis quando dicatur Deus. p.100.a.  
 Irafci Deus, qui a ratione dicatur. p.100.a.  
 Israelites, qui non ueris, & qui carnales sunt. p.189.a.  
 Iudei cur uincti uocentur spei. p.42.a.  
 Iudaei acres fuerunt Ecclesie hostes. p.197.b.  
 Iudei captiui ducti sunt, quia Christum ligauerunt. pag.220.a.  
 Iudei Ecclesiam oppugnant. p.31.a.  
 Iudicari pro condemnari. p.69.a.  
 Iudices cur Deus bonos uiros constituit inter se, & populum suum. p.180.b.

INDEX RERVM.

**Iudicij diuini celeritas significatur.** p. 67. b.  
**Iudicij diuini celeritatem oportet considerare.** pag. 67. b.  
**Iudicium verum quando reddatur.** p. 96. a.  
**Iudicium pacis equum est iudicium.** p. 118. a.  
**Iudicium quale Christus primo fecerit aduentu quale vero non fecerit.** p. 137. a.  
**Iudicium reddi iustum vehementer cupiunt iusti viri.** p. 111. b.  
**Iusturandum si pro dignitate fiat religionis est munus.** p. 118. b.  
**Iusturandum cuique testimonio accommodare est valde periculosum.** p. 118. a.  
**Iustitie, & bonitatis nostre Christus vniuersum fundamentum fuit.** p. 51. b.  
**Iustitia atque misericordia vniuersam legem propheta comprehendit.** p. 98. a.  
**Iustitia atque misericordia summam Deus fecit verborum suorum.** p. 98. a.  
**Iustitia in primis veritate dirigitur.** p. 111. a.  
**Iustitia regibus maxime necessaria est.** p. 111. a.  
**Iustitia ac religio lex vniuersa comprehenditur.** p. 119. a.  
**Iustitia de inter Deum, & homines intercederet Christus fecit.** p. 138. a.  
**Iustitiam tribuendo, & nomina nostra expungendo nos Christus seruauit.** p. 138. a.  
**Iusti graues iniusti lucus sunt.** p. 198. a.  
**Iustum virum qui ignominia affectus magis quam in se est Deum appetit ignominia.** p. 39. a.  
**Iustos non esse nos iustitia tantum, que in Christo est sed etiam que in nobis sit.** p. 52. a.  
**Iustus Christus vocatur quia iniustis hominibus iustitiam tribuat.** p. 138. a.

**L.**

**LETITIA** quam firma boni viri fruatur. p. 160. a.  
**Languores quam facile sanat Deus.** p. 49. a.  
**Lapis cur Christus dicatur.** p. 52. a.  
**Lapidem cur Deus celsa dicatur.** p. 53. b.  
**Lapides celestis Ierusalem miseris, & erumnis dolantur.** p. 54. a.  
**Lapides cur sancti viri vocentur.** p. 148. b.  
**Lapis primarius quid significet.** p. 60. a.  
**Latus Christi cur sanguine, & aqua manauit.** pag. 208. b.  
**Laud illa Deo nimis grata est, qua illum sanctum predicamus.** p. 235. b.  
**Legem suam Christus cur tabulis non scripserit.** pag. 228. a.  
**Inter Legem nouam, & veterem quid differat.** p. 33. b.

**Legis antiquae puritas erat imago illius puritatis, que nona lege precipitur.** p. 106. b.  
**Legis nouae feruente modus cum eo comparatur modo quo lata fuit lex vetus.** p. 144. b.  
**Lex vniuersa religio, & iustitia comprehenditur.** p. 119. b.  
**Liberavit nos perfecte Christus peccatis, & in ferno.** p. 163. b.  
**Liberi arbitrij opus esse fidem, & omnem salutem nostram.** pag. 187. a.  
**Libertas corporis non est ea, quam adeptus fuit Ecclesia.** p. 133. b.  
**Libertatem nostram ex peccato, & morte declaratur ex libertate Babylonie, & Aegypti.** p. 163. a.  
**Lignum vite quod erat in medio paradisi Christus.** p. 42. b.  
**Lingua, & iniquorum oculi Deo sunt infestissimi.** pag. 229. a.  
**Loca duo propheta conciliantur.** p. 184. a.  
**Locum firmissimum parat Deus eis qui ad eum confugiunt.** p. 132. b.  
**Locus vehemens ad eos arguendos qui egregerunt concionatores eorum vitia increpantes.** p. 15. b.  
**Locus vehemens ad quorundam hominum officia reprehendenda.** p. 95. b.  
**Locus aptus ad docendum ut hereticos fugiamus.** pag. 153. a.  
**Locus insignis ad probandum quam eximij viri fuerint Ecclesie principio.** p. 203. b.  
**Locus vehemens ad Christi eadem probanda, & Iudeos de hac re conuincendos.** p. 205. b.  
**Longobardi Christianam religionem profanauerunt.** p. 224. b.  
**Loqui non ita clare cum prophetis quo tempore ceperit Deus.** p. 2. b.  
**Lucem diuinam iniqui fugiunt contra vero probi eam vehementer amant.** p. 65. a.  
**Lucerna septem candelabri quid significet.** p. 57. b.  
**Lucernas candelabri ostensus Zacharie, fuisse demonstratur.** p. 65. a.

**M.**

**MAGNUM** quod Deus facere vult ab exiguis oritur principijs. p. 62. b.  
**Mala, que intulerunt Chaldaei cur irae Dei ascribantur.** p. 10. a.  
**Maledictionem cur vocet sententiam in improbos latam.** p. 68. b.  
**Maledicere, & male facere idem Deo est.** p. 69. a.  
**Maledictionem educit Deus cum exequitur eam.** pag. 71. a.  
**Maledictionem esse quid sit.** p. 14. a.  
**Malis**

INDEX RERVM.

**Malis summis quantum Deus remedium afferat.** pag. 114. b.  
**Mali nihil in repub. non est si cum illa se Deus asserere gerat.** p. 184. b.  
**Marci locus exponitur.** p. 114. a.  
**Matthaei locus exponitur.** p. 74. b. & 190. b.  
**Medicina, quatenus sit iniquis hominibus saluberrima.** p. 9. a.  
**Memoria perpetua frustra quaeritur magnificis edificijs.** p. 72. b.  
**Memoriam altam sui frustra relinquere neuntur impij.** p. 198. a.  
**Mensis primus apud Hebraeos quis fuerit.** p. 5. a.  
**Mensis pro tempore usurpatur breuissimo.** pag. 183. b.  
**Mensium Hebraeorum cum nostris celsusio unde maior oriatur.** p. 5. a.  
**Mens mala omnium criminum origo est.** p. 97. a.  
**Mentes Christianorum quo nam oleo sanctificantur.** p. 236. b.  
**Mentionem cur faciat propheta prius de pedo quem vocat feniolum.** p. 182. a.  
**Mercator cur in Ecclesia non erit.** p. 236. b.  
**Mercedem temporalem, & aeternam proponit Deus.** pag. 50. a.  
**Mercedem quam Deus pro tantis suis beneficijs postulauerit.** p. 186. b.  
**Michael Angelus.** p. 47. b.  
**Miles Christi quibus armis tectus esse debeat.** pag. 148. a.  
**Miles Christi quo pacto se gerere debeat.** p. 148. b.  
**Milites Christi quo igne inflammati erant.** pag. 200. b.  
**Milites suos qua ratione Deus inflammavit.** pag. 204. b.  
**Minatus que Deus fuerat accidit poenitentia irrita fuisse facta.** p. 115. a.  
**Miraculo quo vinum fuit ex aqua factum, quid fuerit adumbratum.** p. 197. a.  
**Misericordiam Dei non solum precado sed etiam argumentando prudenter implorabimus.** pag. 20. a.  
**Misericordiam, & feneritatem Dei oportet nobiscum recordari.** p. 66. b.  
**Misericordiae praecipua tenere oportet eos qui Deo placere volunt.** p. 96. a.  
**Misericordiam pluri facit Deus quam ieiunium.** pag. 97. a.  
**Misericordia atque iustitia vniuersam legem propheta comprehendit.** p. 98. a.  
**Misericordia atque iustitia summam Deus facit verborum suorum.** p. 98. b.  
**Mortales cur vincti vocentur spei.** p. 141. b.

**Mortem Christi qua vehementer viri pij dolebant.** pag. 206. b.  
**Mortis Christi utilitas perueniet ad paucos.** pag. 215. b.  
**Mortem Christi quantum in se est irram efficit qui eum non amplectuntur.** p. 187. a.  
**Mossem, & David omnium prophetarum veteris instrumenti praestantissimos.** p. 2. b.  
**Mulier in amphora quid significet.** p. 73. a.  
**Mulieris os cur plumbo claudatur.** p. 74. a.  
**Mulieres duae, quas egredientes propheta vidit, quid sint.** p. 75. a.  
**Mundus Christi inimicus.** p. 64. a.  
**Mundi per Euangelium subacti pulchra figura fuit Ierico expugnatio.** p. 145. a.  
**Mundus magna bonorum multitudine decoratus.** p. 153. b.  
**Mundo magnam sancti viri ignominiam iniussurunt.** p. 157. a.  
**Mundus quandiu sit duraturus solus Deus scit.** pag. 224. a.  
**Mundi finis non longe distat.** p. 225. a.  
**Munia erunt in Ecclesia omnia, que necessaria sunt ad eius administrationem.** p. 155. a.  
**Myrti cur bonos viros significet.** p. 17. a.  
**Myrteta in profundo esse cur propheta dicat.** pag. 17. b.

**N.**

**NABUCDONOSOR** fuit primus rex Chaldaeorum qui regnum Assyrijs eripuit. p. 76. a.  
**Natio nulla fuit, que Ecclesiam non fuerit insectata.** p. 19. b.  
**Nocebit nihil ei qui Dei auxilio nitatur.** p. 185. b.  
**Nos resque nostras quo pacto in tuto collocabimus.** p. 34. b.  
**Nubes cur vocentur Apostoli.** p. 152. b.  
**Numerari qui cupit in viris electis debet parare se ad calamitates magnas tolerandas.** p. 216. b.

**O.**

**OBEDIRE** qui Deo nolunt qua poena afficiantur. p. 101. b.  
**Obsecrat saepe Deum qui Deo charus est.** p. 205. a.  
**Obsequij quidquid Deo praestamus ad nos tandem redire.** p. 89. b.  
**Oculi septem infinitam Christi scientiam significat.** p. 53. a.  
**Oculi, & lingua iniquorum Deo sunt infestissima.** pag. 229. b.

**I N D E X R E R V M.**

Oculus iudicium in scriptura significat. p. 73. a.  
 Oculum quod vulgatus cur sepe uigilia verte-  
 rint iniquitatem. p. 73. a.  
 Oculi septem non sunt septem Spiritus sancti cha-  
 rismata. p. 53. a.  
 Officia iustorum magna reipub. commoda asse-  
 runt. p. 84. b.  
 Olei filios cur vocet regem, & sacerdotem.  
 pag. 65. a.  
 Oleum opera bona significat. p. 58. b.  
 Oleum candidelabri Christi gratiam infinitam si-  
 gnificabat. p. 63. b.  
 Olive due quid Zachariae significant. p. 58. a.  
 Olive in scriptura viros significant præclaros.  
 pag. 58. a.  
 Oliuarum ex monte Christus bellum gerere coe-  
 pit. p. 222. a.  
 Oliueti in montem Christus venit magnò sancto-  
 rum numero comitatus. p. 223. a.  
 Onus in sacra scriptura quid significet. p. 126. a.  
 de Onere suo nemo tanquam importabili conque-  
 ri potest. p. 194. a.  
 Opes seculi indignæ sunt quæ tanto studio expe-  
 tantur. p. 82. b.  
 Optatio nulla felicitior est quam perfecti Christia-  
 ni vitam cuiquam optare. p. 115. b.  
 Optandum est nõ solum ut recte agamus sed etiã  
 ut peragamus. p. 60. a.  
 Optatis quantum Deus benignitate respondeat.  
 pag. 33. a.  
 Optimates quibus de causis propter Euangelij præ-  
 mulgationem confunduntur. p. 157. b.  
 Oriens Christum significat. p. 51. a.  
 Oriens sine germen cur vocetur Christus. p. 51. b.  
 Oriens Christus vocatur. p. 86. b.  
 Osæ locus declaratur. p. 75. a.

**P.**

**P**ACE Christiana plures Christus prouincias  
 subegit quam alij bello. p. 143. a.  
 Pagninus reprehenditur. p. 69. a.  
 Panis robustorum Christus est quacunq; ratio-  
 ne comeditur. p. 150. a.  
 Parsimoniam non Deo sed sibi seruare qui conie-  
 cturam afferant. p. 95. a.  
 Pascere quid in scriptura significet. p. 167. a.  
 Pascendarum ouium deterrima ratio est terrore  
 bus tantum afferendis. p. 191. a.  
 Pastor iniquus eas negligit oues, ex quibus nihil  
 utilitatis se latitum existimat. p. 190. b.  
 Pastor iniquus nihil de sanandis ouibus deploratis  
 laborat. p. 191. a.

Pastor iniquus non leuata graui aliqua animaduër-  
 sione affectum. p. 191. b.  
 Pastor bonus non suam sed ouium utilitatem quæ-  
 rit. p. 192. a.  
 Pastor iniquus multas, & difficiles leges subditis  
 imponit. p. 192. a.  
 Pastor Dei recte Christus appellatur. p. 113. a.  
 Pastores boni debent infirmos excitare. p. 192. a.  
 Pastores mercenarij alia de causa dolent in malis  
 ouium quam boni. p. 166. b.  
 Pastor iniquus omnia tantum ratione oues agit.  
 pag. 190. b.  
 Pastoris stulti quenam uasa fuerint scire diffi-  
 cile est. p. 190. a.  
 Pastoris stulti qualis fuerit habitus ex ipso uatis  
 contextu declaratur. p. 190. a.  
 Pastoris iniqui conditiones longe melius in Anti-  
 christum conueniunt. p. 192. b.  
 Patientia, & dimissione facile Dei iracundia seda-  
 ri solet. p. 20. b.  
 Patienter si parum aduersi feramus omnia deini-  
 ceptis ad nostram voluntatem fluent. p. 217. a.  
 Pati oportet eos qui seruandi sunt sicut ipse Chri-  
 stus passus est. p. 216. a.  
 Pauli locus accuratius exponitur. p. 137. b.  
 & 139. b.  
 Paulus de qua re merito gloriatur. p. 139. b.  
 Paulus qua de causa nomen mutauit. p. 128. a.  
 Pauperes boni uiri uocantur. p. 181. b.  
 Pauperem calumniari quid sit. p. 97. b.  
 Pauperem calumniari quam graue crimen sit.  
 pag. 97. b.  
 Paupertatem uel in hoc æuo Christus extulit, &  
 insignem reddidit. p. 139. a.  
 Paxillus Ecclesie Christus. p. 156. a.  
 Paxillus Ecclesie Petrus, & eius successores.  
 pag. 156. a.  
 Peccati malorum esse causam. p. 46. a.  
 Peccatorum remissionem quam proxime sequen-  
 tur felicitas. p. 49. a.  
 Peccatum significat etiam sacrificium pro pec-  
 cato. p. 54. a.  
 Peccatum aduersarius noster est. p. 47. a.  
 Peccata propter iniquos homines solent a Deo pu-  
 niri. p. 232. a.  
 Peierans quam sit impius. p. 118. b.  
 Pelagiani qua ratione ducti opinabantur gratiam  
 Dei pro meritis nostris dari. p. 11. b.  
 In percussione Christi rationes ueritatis uniuersis  
 orbis. p. 215. a.  
 Peribunt multo plures quam seruabuntur. p. 215. b.  
 Perpetuo apud inferos cruciatur cur mirum non  
 sit impios consistere. p. 208. b.  
 perse

**I N D E X R E R V M.**

Perse grauisimi luctus causam Ecclesie attule-  
 runt. p. 80. a.  
 Perse cur conferantur uiso. p. 80. a.  
 Petere quid nos asidue debeamus. p. 214. b.  
 Phrajsis Hebræa sileat omnis caro. p. 44. a.  
 Phrajsis Hebræa confurrexit de habitaculo suo.  
 pag. 44. a.  
 Phrajsis Hebræa esse in medio. p. 71. a.  
 Pij quare se in aduersa fortuna consoletur. p. 10. a.  
 Pij quare tranquillo esse debent animo in rebus  
 aduersis. p. 26. a.  
 Pios nihil tangit impiorum calamitas, impij tamẽ  
 debent ob eas angere. p. 166. b.  
 Pius uir æquo animo esse debet ad omne subuen-  
 dum periculum. p. 216. b.  
 Pius homo cur mirari non debet si à mundanis cõ-  
 temnatur. p. 188. b.  
 Pium uirum nihil magis decet quam simplicem,  
 & apertum esse. p. 117. a.  
 Placatus Deus perfecte omnia incommoda sanat.  
 pag. 22. b.  
 Plagas quibus Ecclesie hostes certo conficiendi  
 sunt in æuo futuro eis esse paratas. p. 232. a.  
 Plumbum cur iniquitati congruat. p. 74. b.  
 Pluuia que uocetur temporanea, & que serotina.  
 pag. 151. b.  
 Pluuia pro sacra doctrina uisurari solet. p. 155. b.  
 Pluuia temporanea doctrina sicut Moysis serotina  
 Christi. p. 152. a.  
 Poena eius qui Deum recta mentem non audit.  
 pag. 100. a.  
 Poena eius qui non nisi carni inseruit. p. 229. a.  
 Poenitentia quenam sit perfectissima. p. 94. a.  
 Poenitentia que Deus minatus fuerat accidit irri-  
 ta fuisse facta. p. 115. a.  
 Poenitere Deum nonnunquam illati supplicij, &  
 quomodo id intelligendum sit. p. 23. a.  
 Pontifici Maximo maximam temporibus nostris  
 reuerentiã exhibet Christiani principes. p. 225. a.  
 Populi Iudeorum improbitas aptissime declara-  
 tur. p. 187. b.  
 Populi quanto studio ad Christum Ecclesiamq;  
 conueniunt. p. 122. a.  
 Populorum ad Ecclesiam concursus per Christum  
 eueniet. p. 122. a.  
 Populo veteri que uis uenerunt maiorem habent  
 dignitatem si ad ecclesiam transfuerint. p. 162. a.  
 Populum suum cur abiecerit Christus causam ex-  
 ponit. p. 180. a.  
 Populus facile decipitur si bono principe careat.  
 pag. 154. a.  
 Potentia Christi qualis cuiusq; modi fuerit. p. 88. a.  
 Potentia Christi eius est Euangelium. p. 88. b.

Potentiam Dei immensam considerare oportet  
 cum in magnis religionis nostræ difficultatibus  
 incurrimus. p. 125. a.  
 Potestas omnis manat ex Deo. p. 77. b.  
 Potestatem Deus dedit aduersarijs Christi ad eum  
 necandum. p. 113. a.  
 Potentissimos homines Deus facile succidit. pag.  
 113. b.  
 Prædicandi Euangelium Christiani studio maxi-  
 mo ardeant. p. 55. a.  
 Prædicatoribus uerbi Dei nullo humano auxi-  
 lio se homines defendere poterunt. p. 230. b.  
 Præmium uehementer ad res administrandas ex-  
 citat. p. 112. a.  
 Præparatio bonorum quam Deus audit que nam  
 sit. p. 217. a.  
 Præsidium firmissimum aduersus seculi procellas  
 ut reperiamus quid nobis faciendum sit. p. 133. b.  
 Præcatur qui parum Deum parum Deo gratus est.  
 pag. 205. a.  
 Præcibus lugentium cur facile placetur Deus.  
 pag. 22. b.  
 Pretio quo nos Christus redemit. p. 142. a.  
 Principis optimi quantum reipub. felicitatem asse-  
 rant. p. 58. a.  
 Principes cur uocentur angeli. p. 155. b.  
 Principes iniqui cur leones uocentur. p. 167. a.  
 Probos, & improbos nullo modo posse inter se  
 conciliari. p. 197. a.  
 Probationis causa quem Deus, punit maius bonum  
 adipiscitur, quam ante habebat. p. 26. a.  
 Procurare Deum attingit boni cuius qui suus est.  
 pag. 217. b.  
 Progressus eorum hominum qui Dei uerba inci-  
 piunt repudiare. p. 98. b.  
 Promissum Dei simplex, & absolutum non fuit  
 unquam mutatum. p. 115. a.  
 Propheta uero quot annos post Zachariam popu-  
 lus caruit. pag. 1. a.  
 Prophete cur soleant quo tempore uaticinium  
 ediderint exponere. pag. 5. a.  
 Propheta cur utatur battalogia. p. 10. b.  
 Prophetas quibus uerbis populus iridebat. p. 14. b.  
 Propheta falsi cur cauendi. p. 15. b.  
 Propheta cur dicat myrteta in profundo esse.  
 pag. 17. b.  
 Prophete uerba cadunt in Ierusalem materialem  
 perfectius tamen in spiritualem. p. 37. a.  
 Propheta quantum terreat eos qui aduersus Eccle-  
 siam uel uirum iustum bellum gerunt. p. 39. a.  
 Prophete contextus exponitur. p. 56. a.  
 Propheta uerum, & falsum quo populus ex præ-  
 cepto Dei distinguitur. p. 62. a.

INDEX RERVM.

Prophete admodum pauci post Christi, & Apostolorum tempora exiterunt. p.210.b.  
 Prophetas falsos cauere debemus. p.210.b.  
 Propheta falsi veros veste imitabantur. p.211.a.  
 cum Prophetis non ita clare quo tempore Deus loqui coeperit. pag.2.b.  
 Prophetas falsos, id est, hereticos equum est interficere. p.212.b.  
 Prophetas subtiliter que in exercitu sunt diuidit in tres partes. p.230.b.  
 Prophetie excellentia in quo posita sit. p.1.b.  
 Prophetia qualis non ita difficiles habeat explicitus. pag.2.a.  
 Prophetia valde obscura. p.2.a.  
 Prophetia Ezechielis obscura. p.20.a.  
 Prophetia Esaiæ facilis, & illustris. p.2.a.  
 Prophetia quam illustris Christi temporibus fuerit. pag.3.b.  
 Propugnatores acerrimi Ecclesie sunt deuoti Christiani. p.132.a.  
 Prudenter non solum precando sed etiam argumentando Dei misericordiam implorabimus. pag.20.a.  
 Prouerborum locus accuratius explicatur. pag.84.a.  
 Prouincias nihil est, quod tam vastet quam vitia atque scelera. p.101.b.  
 Psalmi locus accuratius exponitur. p.109.a. & b.  
 & 114.b. & 129.b. & 130.b.  
 Pugnare velle cum sancto viro ridiculum est. pag.59.b.  
 Pythonicus humi depressus diuinationes loquebatur. p.66.b.

Q

**Q**UADRIGIS quatuor cur regna quatuor significentur. p.78.b.  
 Quadrige cur e montibus areis egredi dicantur. pag.79.a.  
 Quadrige cur ab equis tantum trahi dicantur. pag.79.b.  
 Quadrige prima quod imperium representet. pag.79.b.  
 Quadrige secunda quod imperium representarit. pag.80.a.  
 Quadrige tertia quod imperium representarit. pag.80.a.  
 Quadrige quarta quod imperium representarit. pag.80.a.  
 Questio est cognitiōe valde digna utrum Christus fuerit Rex. p.136.b.  
 Quatuor ieiunia qua de causa fuerint in Synagoga instituta. p.120.a.  
 Quid eis reliquum sit qui in sententia Dei erga eos cura fastidiunt. p.139.b.

R.

**R**ATIONES quibus Deus hostes suos co-fregit. p.204.b.  
 Rationibus duabus modum omnium rerum nostrarum administrandarū cōprehendit. p.182.a.  
 Redemptionis nostre nulla preter Dei misericordiam causa extitit. p.158.a.  
 Regem, & sacerdotē cur vocet filios olei. p.65.a.  
 Regem, & sacerdotem Christum futurū esse propheta vaticinatur. p.86.a.  
 Regem Deus, & sacerdotem pollicetur eternū. pag.86.b.  
 Rege ex iusto pendet omnis amplitudo reipub. pag.138.a.  
 Reges interdū bonis viris negligētibus Deus recōciliat contra vero coscōm ab iniūis alienat. pag.10.a.  
 Reges iidem qui sacerdotes fuerunt post captiuitatem Babylonicam. p.85.a.  
 Reges Euangelium frustra comprimere molientur. p.45.b.  
 Regna duo Israelitarum mulieres ab Ezechiele vocantur. p.75.a.  
 Regna quatuor cur quatuor quadrages significentur. p.78.b.  
 Regna quatuor cur quatuor ventis cōparentur. pag.80.b.  
 Regnū duplex spirituum atque corporū. p.136.a.  
 Regni Dauid gloria non tanta fuit, quantum Ecclesiarum, que initio abiectæ videbatur. p.202.a.  
 Regnum spirituum, primo aduentu Christi obtinuit. p.136.a.  
 Regnum Ecclesie cuiusmodi sit. p.136.b.  
 Regnum corporum Christus secundo aduentu obtinebit. p.137.a.  
 Regnum Christi primum non armis, sed sermone gerendum, id est, spirituale futurum. p.140.b.  
 Regnum Israeliticum maxime floruit Dauid regnante. p.202.a.  
 Regum inanium potentia in Dei laudē reducitur. pag.78.a.  
 Reipub. fraudulenti maxime sunt fraudi. p.116.a.  
 Religionem nostram a Deo fuisse institutam magno argumento ostenditur. p.43.a.  
 Religione ac iustitia lex vniuersa comprehenditur. p.119.b.  
 Remedia Deus adhibere nō cessat hominibus quos scit esse perituros. p.167.b.  
 Remittere

INDEX RERVM.

Remittere Deus solet de pena constituta. p.20.a.  
 Repurgari prius debet, qui Dei dicendus est. pag.217.b.  
 Repurgati boni quid premij consequantur. pag.217.b.  
 Res nostras, & nos quo pacto in tuto collocabimus. p.34.b.  
 Restituere Deus facile potest res omnes labefactas. p.109.a.  
 Rex sapiens nulla re melius se munit quam iustitia. p.102.a.  
 Rex vtrum Christus fuerit explicare difficile est. pag.135.b.  
 Rex fuit Christus quatenus homo. p.136.a.  
 Rex corporum, & spirituum Christus fuit simul, lat que conceptus fuit. p.136.a.  
 Roborat Deus alios in seipso, alios non in seipso. pag.163.a.  
 Roma suis viribus conculsa corruit. p.169.a.  
 Romanis Euangelij prædicatione Deus bellum indixit. p.220.b.  
 Romanorum Imperium fuit omnium potentissimum. p.80.a.  
 Romanū Imperium Magnus Carolus primus ex Grecia reuocauit. p.224.b.

S.

**S**ACERDOTES preter alia communia mādātā debent, que ad munus suum spectāt prestare. p.41.b.  
 Sacerdotes magna efficiendi sunt ignominia, si leges quibus tenentur violant. p.49.a.  
 Sacerdotem, & regem cur vocet filios olei. pag.65.a.  
 Sacerdotem, & regem Christum futurū esse propheta vaticinatur. p.86.a.  
 Sacerdotes, & alios populi principes cur Deus per Romanos fuerit vltus. p.154.a.  
 Sacramenta septem ex latere Christi fluxerunt. pag.208.b.  
 Sacrificium pro peccato Christus fuit. p.54.b.  
 Sacris literis quo pacto dare operam debeamus. pag.19.a.  
 Salutem quam Christus nactus est ad omnes homines pertinere. p.158.a.  
 de Salute illius magis dubitandum est cui omnia secunda, quam cui omnia aduersa cadunt. pag.182.a.  
 Salutis nostre momentum in eo situm est ut in Deo speremus. p.200.a.  
 Sancti cur viri pii vocentur. p.148.b.  
 Sancti viri est ut iram Dei, & eius causam in rebus aduersis cognoscant. p.186.a.  
 Sancti viri quam eximia et in certaminibus fuerint. pag.156.b.  
 Sanctificare se quid significet. p.9.a.  
 Sancti viri nullis laboribus sic exarsent ut Dei gratiam assequantur. p.226.a.  
 Sancto viro nemo nisi de voluntate Dei detrimētum afferre potest. p.113.a.  
 Sanctorum virorum calamitates maxime leuat quod Dei voluntate euenire intelligant. p.115.a.  
 Sanguis in ore, quid significet. p.131.a.  
 Sanguis Christi cur sanguis testamenti vocetur. pag.141.b.  
 Sapiens quomodo vitam suam colere debeat. pag.65.b.  
 Sapiens huius seculi si discipulus fiat Christi prodigij simile est. p.128.a.  
 Sapientie vere nihil magis quam huius seculi aduersatur sapientia. p.128.a.  
 Scelera nostra non viles extremum Dei esse supplicium. p.189.a.  
 Sceleratis vires Deus nunquam contra se subministrat. p.78.a.  
 Sceleribus, qui obstricti sunt miserabilem seruitutem seruire. p.132.b.  
 Scelus populi causa fuit cur non templi edificium progrediretur. p.46.a.  
 Scelus admittere res est grauissima. p.70.b.  
 Scelus quantum malum sit. p.102.a.  
 Scelus quam graue sit Deum non adorare. pag.234.b.  
 Scriptura sumit dicendi rationes ex auxilio quo Deus populum suum ex Aegypto liberauit. pag.145.b.  
 Sculptura lapidis vultus sunt Christi. p.55.b.  
 Seculi totius mortalis forma. Deus prophete proponit. p.77.b.  
 Seculi huius bona querere quam sit inultum. pag.81.b.  
 Seculi caduci huius finis instare videtur. p.81.a.  
 Seculi opes indignæ sunt que tanto studio expendantur. p.82.a.  
 Sedes sit Dei qui Deum ex animo colit. p.127.b.  
 Sententia in improbos fide recte appellatur. pag.67.b.  
 Sententia in improbos cur volans representetur. pag.68.a.  
 Sententiam in improbos Latam cur maledictionem vocet. p.68.b.  
 Sententia quam vidit Zacharias non pertinet solum ad terram Israeliticam. p.69.a.  
 Sententia tam breuis cur in tam grandi volumine scripta erat. p.70.a.

INDEX RERVM.

Septuaginta cur vertant inter duos montes umbrosos. p.18.a.  
 Septuaginta cum vulgata, & Hebraea editione conciliantur. p.37.a.&.b.  
 Septuaginta cur veterunt iniquitatem quod vulgatus oculum. p.73.a.  
 Seruauit nos Christus iustitiam tribuendo, & nomina nostra expungendo. p.138.a.  
 Seueritatem, & misericordiam Dei oportet nobiscum recordari. p.66.b.  
 Sibilus in scriptura sacra non pastoris est, sed eius semper qui milites conuocat. p.160.b.  
 Similitudo ad declarandum, quo pacto Deus temporibus Christi clarior quam alio tempore docuerit. p.3.a.  
 Simpliciter ut egimus Paulus pulchra monet similitudine. p.117.a.  
 Simpliciter quanta agat Ecclesia. p.117.a.  
 Socrates nolebat honestatem vilo modo ab utilitate distrabi. p.12.b.  
 Sollicitudo magna Dei in ouibus suis agendis. pag.186.b.  
 Spacium breue nobis natura ad viuendum dedit. pag.224.a.  
 Spem maximam subsidij sui Hebraei in templo ponebant. p.9.b.  
 Sperare quid à Deo debeat ei cui fuerit ipse solus pro Deo. p.159.b.  
 Spes nulla firma nisi quae in bona vita cum Dei ope conuincta posita sunt. p.9.b.  
 Spes esse fallaces quas quisquam in homine ponit. pag.187.b.  
 Spes non in ore solum debet versari sed in corde herere. p.200.a.  
 Spirituarius responsa dari quid sit. p.1.b.  
 Spiritu Dei agi quicquam quae maxima coniectura sit. p.140.b.  
 Stare à dextris quid sit. p.47.a.  
 Stupor eius quantum sit qui verbo Dei superari incipit. p.198.a.  
 Suppliciorum quibus confecti fuerunt iniqui memores esse oportere. p.15.a.  
 Suppliciorum magnitudinem longitudo, & latitudo voluminis significat. p.68.a.  
 Supplicium determinatum unicuique flagitio conparatum est. p.68.b.  
 Supplicium meritum est ut iniquus in manus incidat alterius iniqui. p.151.a.  
 Supplicia exponit acerbiora quibus populum coeruit. p.183.a.  
 Supplicia statuta impijs quomodo intelligenda sint. pag.223.a.

Sycophantae decipientes multa mala Reipub. inferunt. p.153.b.

T.

**T**EMERITAS quorum hominum exitus plerumque habeat calamitosos. p.108.a.  
 Templi secundi maior dignitas fuit quam primi. pag.6.a.  
 Templi vastitatem propheta praedicat. p.165.b.  
 Templum Dei Christi corpus fuisse. p.106.a.  
 Tempus Christi cum vere comparatur. p.152.a.  
 Testamento veteri representatum fuit nullum extra Ecclesiam esse adorandi locum. p.235.a.  
 Tristitiam magnam affert si alius mei laboris fructum percipiat. p.61.b.  
 Triumpho quam mirabili Christus Ierosolymam ingressus fuerit. p.139.a.  
 Tube similitudine sacra scriptura vitur ad vocem claram significandam. p.145.a.  
 Turbari non debemus quod Deus nos ita tractet ut filium suum charissimum tractauit. pag.214.a.

V.

**V**ATABLVS reprehenditur. p.22.a.&. 24.b.&. p.53.a.&. 68.a.&. 72.a.  
 Vatabli nota laudatur. p.69.b.  
 Vatabli error. p.168.a.  
 Vati Deus ostendit exercitum suum ut Iudaeis metu percussis animus accederet. p.16.b.  
 Vaticanum Zachariae in duas partes diuiditur. pag.92.a.  
 Vendere res spirituales quam sit iniquum. p.109.b.  
 Venit Christus propter nostram tantum vilitatem. p.137.b.  
 Verba Dei quod semper vera sunt pios vehementer consolatur impios vero vehementer terret. pag.6.b.  
 Verba Christi nomine à propheta dicta. p.180.a.  
 Verbi Dei victoria explicat propheta ex ijs quae accidunt in expugnatione orbium. p.130.a.  
 Verbis Dei quanta fides adhibenda sit. p.5.b.  
 ex Verbo Dei ut animi fructum capiant quare ratione parentur. p.8.b.  
 Verbum Dei quid maxime nobis commendare debeat. p.7.b.  
 Verbum Dei vehementer uniuersum terruit orbem. p.230.a.  
 Verbum Dei non audire quantum crimen sit. pag.100.a.  
 Veritas temporibus Christi expressa fuit. p.106.a.  
 Veritas

INDEX RERVM.

Veritas Reipublica maxime necessaria est. pag.116.b.  
 Veritas in iudicijs maxime necessaria est. p.118.a.  
 Veritatis nimis cupidus non est censendus qui leniter eius auctores amat. p.113.a.  
 Veritatis certus magister Deus tantum est. p.153.a.  
 Versio difficilis septuaginta interpretum. p.92.a.  
 Versio septuaginta interpretum cum nostra conciliatur. p.92.b.  
 Vestes sordidae Iesu sacerdotis quid significant. pag.48.a.  
 Vestes sordidae in sacris literis laetitia, & maioris indicium esse solent. p.48.a.  
 Vestes mutuae quae uoluntur. p.48.b.  
 Vexantes alios valde sibi timere debent. p.25.a.  
 Vi quanta Deus sit pro Apostolis pugnaturus. pag.144.a.  
 Vi quam eximia sancti viri in certamine fuerint. p.156.b.  
 Viarum Dei Ecclesia certam notitiam praebet. pag.122.b.  
 Victoria Christi quam fuerit eximia. p.40.a.  
 Victoria verbi Dei quanta sit. p.129.a.  
 Victoria Apostolorum per Euangelium quanta fuerit. p.147.b.  
 Victoriae Christi augent sancti viri vincentes. pag.148.b.  
 Victoriae Dei singulari presidio sancti viri sunt consecuti. p.157.a.  
 Victoriae Ecclesiae spiritualem declarat ex ijs, quae in victorijs accidunt humanis. p.98.b.  
 Victoriae imperatorum omnium longe inferiores sunt Euangelij trophaeis. p.130.a.  
 Victoria Gedeon cum Christi victoria comparatur. p.143.b.  
 in Vijs quis amouet Dei. p.49.a.  
 Vinca, & ficus Ecclesiam significat. p.54.b.  
 Vinetij spei cur mortales uocentur. p.141.b.  
 Vini atque frumenti copiam magnam habebit Ecclesia. p.149.a.  
 Vinum Ecclesiae Euangelium est. p.149.a.  
 Vinum Euangelium significat. p.150.a.  
 Vinum cur doctrina Dei appellatur. p.150.b.  
 Vinum cum fuit ex aqua factum quid fuerit adumbratum. p.197.a.  
 Vir optimus, quo magis arridet fortuna sibi magis in rebus omnibus temperat. p.95.a.  
 Vires esse nullas quibus quis se & res suas firmare possit. p.30.a.  
 Vires Deus sceleratis hominibus nonnunquam contra se subministrat. p.78.a.  
 Virgines quo pacto Christi doctrina germinauit. pag.150.a.

Viribus de suis neminem gloriari debere. p.30.a.  
 Viribus ad alij damnum inferendum ne abutimur. p.30.a.  
 Viri sancti proprium esse hilarem semper esse. pag.134.a.  
 Viri sancti varijs nominibus appellantur propter eorum varia munia. p.148.a.  
 Viri sancti cur lapides uocentur. p.148.b.  
 Virtutem colere inutile esse putant iniqui. p.12.b.  
 Virtutis magna vis ad opes, & aliam felicitatem parandam. p.13.b.  
 Vis inaudita verbi Dei. p.144.a.  
 Visio cur nocte oblata propheta fuerit. p.16.b.  
 Visitare quid in scriptura significet. p.154.b.  
 Vitam suam quomodo sapiens colere debeat. p.65.b.  
 Vitam qui cum virtute colunt multis bonis praeter ceteris vel in hac vita fruuntur. p.113.a.  
 Vitia quae dedecus in animum inducant. p.38.a.  
 Viui in Ecclesia qui manere non possunt. p.38.a.  
 Vmbra pro ueritate propheta ponit. p.236.a.  
 ex Umbra uult propheta, ut rei corpus intelligatur. p.236.b.  
 Volumen quod vulgatus vertit cur septuaginta sulcem vertant. p.67.a.  
 Volumen cur erat ex utraque parte scriptum. pag.70.b.  
 Verbes multas Euangelij vi in Ecclesiae potestate esse redigendas. p.127.a.  
 Verbes gentium quomodo igne incense sint. pag.129.b.  
 Vitale Stoicis idem quod honestum. p.13.a.  
 Vitalem esse Deum anticus fuit. p.14.a.  
 Vtiliorem qui impietatem quam honestatem ducunt qua ratione subsumabimus. p.14.a.  
 Vtilitates magnas Christus attulit Ecclesiae. pag.134.b.  
 Vulnere Christi clarior, quam à nonnullis Emanuel gelistis à Dauide narratur. p.2.b.  
 Vulnere Christi obscurissime Zachariae proponuntur. p.2.b.  
 Vulnere Christi sunt lapidis sculptura. p.53.b.

Z.

**Z**ACHARIAE locus difficilis. p.24.a.  
 Zachariae locus non potest nisi de Christo exponi. p.41.b.  
 Zachariae caput valde difficile. p.56.a.  
 Zachariae locum quandam difficilem Hieronymus iudicat. p.119.b.  
 Zachariae locus valde implicatus. p.169.a.  
 Zachariae locum confundunt Hebraei quod sine fide explicari non possit. p.180.a.  
 Zachariae



INDEX RERVM.

- Zacharie locus valde implicatus exponitur ap-  
tissime. p.183.a.
- Zacharie variè exponitur decimumquartum ca-  
put. p.219.b.
- Zacharie locus valde difficilis. p.221.b.
- Zacharie locus difficilis accurate exponitur.  
pag.235.a.
- Zacharie Christi vulnera obscurissime propo-  
nuntur. p.2.b.
- Zacharie obscuritas cur instare vatinij finem mi-  
nabatur. p.3.a.
- Zacharie temporibus erant que templi et altaris  
nomine vocarentur. p.6.b.
- Zacharie temporibus templum fuisse absolutum  
valde verisimile est. p.7.a.
- Zacharie locus difficillimus. p.16.a.
- Zacharie locus varie ab interpretibus eius ex-  
ponitur. p.18.b.
- Zacharie locus difficilis, qui varie exponitur.  
pag.234.a.
- Zachariam esse prophetam illum de quo Christus  
mentionem fecit cur non placeat Hieronymo.  
pag.6.b.
- in Zachariam filium Ioiade non conueniunt ser-  
uatoris dicta. p.7.a.
- Zacharias ille, de quo loquitur Christus noster  
propheta est. p.7.b.
- Zacharias de quo septuagesimo anno loquatur.  
pag.21.a.
- Zacharias cur ab Angelo puer vocetur. p.33.b.
- Zacharias quam admirabili oratione fuerit usus.  
pag.41.b.
- Zacharias totum Ecclesie progressum describit.  
pag.44.b.
- Zacharias à minoribus bonis ad maiora progred-  
ditur. p.86.a.
- Zacharias declarat que dixerat non de materiali  
sed spiritali Ierusalem esse intelligenda. pag.  
165.b.
- Zacharias paucis explicat quid à proditore, et à  
sacerdotibus de pretio quo Christus fuit em-  
ptus factum sit. p.188.a.
- Zacharias cum Mattheo conciliatur. p.188.a.
- Zacharias cur difficilis propheta sit. p.1.a. et 3.a.
- Zacharias fuit aut ultimus aut omnium propheta-  
tarum penultimus. p.1.a.
- Zelare quid proprie Hebræis significet. pag.  
23.a.
- Zelo erga nos Deum affectum esse valde optan-  
dum est. p.24.a.
- in Zorobabel non cadunt que ei attribuunt He-  
bræi. p.86.a.

Finis Indicis rerum.